

Kapadokya'da Çevre Koruma Politikaları

YASAL, YÖNETSEL VE
PLANLAMA
BOYUTLARI

EDİTÖRLER

Ruşen KELEŞ

Mehmet TUNÇER

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

KAPADOKYA'DA
ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARI
YASAL, YÖNETSEL VE PLANLAMA BOYUTLARI

Editörler
Ruşen KELEŞ
Mehmet TUNÇER

2024

Kapadokya Üniversitesi Yayınları: 100
Siyaset Kitapları Serisi: 24
ISBN: 978-605-4448-99-9
DOI: [10.35250/kun/9786054448999](https://doi.org/10.35250/kun/9786054448999)
URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12695/3024>

© Kasım 2024

KAPADOKYA'DA ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARI
YASAL, YÖNETSEL VE PLANLAMA BOYUTLARI

Editörler: Ruşen Keleş, Mehmet Tunçer

© Copyright, 2024, KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Sertifika No: 43348

Bu eser Creative Commons “BY-NC-SA” (Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş) Lisansı ile lisanslanmıştır. Bu lisans, kullanıcıların eser sahibine atıf vermek koşuluyla eseri sadece ticari olmayan amaçlar için kullanmalarına ve uyarlamalarına izin verir. Buna ek olarak kullanıcıların eseri uyarlamaları hâlinde aynı veya uyumlu bir lisans kapsamında başkalarıyla paylaşmaları koşulunu getirir.

Editörler: Ruşen Keleş, Mehmet Tunçer

Seri Editörü: Halil Burak Sakal

Redaktör: Duran Can Gazioğlu

Kapak Tasarım: Defne Tunçer

Sayfa Tasarım: ademsenel.com

Makaleyle ilgili telif hakkından doğacak tüm sorunlar yazarın sorumluluğu altındadır.
Bu kitapta yayımlanan tüm bölümlerin içeriklerinden yazarları sorumludur.
Metinler, yazarların kendi düşüncelerini yansıtmaktadır.

Keleş, R., Tunçer, M. (Ed.) (2024). *Kapadokya'da Çevre Koruma Politikaları: Yasal, Yönetsel ve Planlama Boyutları*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.

365 s, 16,5 x 23,5 cm.

ISBN: 978-605-4448-99-9

DOI: [10.35250/kun/9786054448999](https://doi.org/10.35250/kun/9786054448999)

Anahtar sözcükler: 1. Kapadokya, 2. Bölge Planlama, 3. Çevre Koruma.

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir

yayinevi@kapadokya.edu.tr

kapadokyayayinlari.kapadokya.edu.tr

0(384) 353 5009

www.kapadokya.edu.tr

KAPADOKYA'DA
ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARI
YASAL, YÖNETSEL VE PLANLAMA BOYUTLARI

Editörler
Ruşen KELEŞ
Mehmet TUNÇER

2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	7
<i>Ruşen KELEŞ, Mehmet TUNÇER</i>	

GİRİŞ	9
KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİNİN KAPADOKYA'NIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİNDEKİ ROLÜ <i>Hasan Ali KARASAR</i>	

BİRİNCİ BÖLÜM

UNESCO DÜNYA MİRASI KAVRAMI VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER.....	15
<i>Ruşen KELEŞ</i>	

İKİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KORUMAYA YÖNELİK PLANLAMA SORUNLARI VE ÖNERİLER	30
<i>Mehmet TUNÇER</i>	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPADOKYA ALANINDA PLANLAMA	55
<i>Demet EROL, Fatma ERDOĞANARAS</i>	

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRESEL KOŞULLARA UYUMLU KAYA MİMARİSİNİN İNCELENMESİ: İRAN-KANDOVAN VE TÜRKİYE-KAPADOKYA.....	77
<i>Leila AKBARİSHAHAİ</i>	

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KORUMANIN YASAL VE YÖNETSEL ÇERÇEVESİ	108
<i>Funda SOLMAZ ŞAKAR</i>	

ALTINCI BÖLÜM

KAPADOKYA KİMLİĞİNİN OLUŞMASINDA ETKİLİ OLAN BAZI KÜLTÜREL EMANETLER VE SORUNLARI	140
<i>Şükran ÜNSER</i>	

YEDİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KORUMA: ÖRNEK MUSTAFAPAŞA (SİNASOS) YERLEŞİMİ	168
<i>Nimet HACİSÜLEYMANOĞLU ALÇIN, Leila AKBARİŞHAHABİ</i>	

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TEHDİT ALTINDAKİ KAPADOKYA'DA MİMARLIĞI VE KORUMAYI ÖĞRENMEK.....	194
<i>Aslı ÖZBAY</i>	

DOKUZUNCU BÖLÜM

KAPADOKYA BÖLGESİNDE KIRSAL MİMARİ MİRASIN KORUNMA SORUNLARI: ÜRGÜP KARAİN KÖYÜ ÖRNEĞİ.....	227
<i>Aytülü DIRİK</i>	

ONUNCU BÖLÜM

MÜZE-KENT OLARAK KAPADOKYA NASIL SERGİLENMELİDİR?	243
<i>Gonca Zeynep TUNÇBİLEK DİNÇER</i>	

ON BİRİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK: MEVCUT DURUM, KORUMA POLİTİKALARI VE SORUNLAR	253
<i>Sabriye AK KURAN</i>	

ON İKİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KENTSEL SORUNLARA İLİŞKİN AKILLI ÇÖZÜMLER: ÜRGÜP ÖRNEĞİ.....	274
<i>Bahar CANPOLAT, Leila AKBARİŞHAHABİ</i>	

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA MEKÂNSAL KİMLİK.....	292
<i>Özge UZUN</i>	

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAPADOKYA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: DESTİNASYON YÖNETİMİNİN YEREL KALKINMA VE SOSYOEKONOMİK ETKİLERİ YÖNETMEDEKİ ROLÜ.....	317
<i>Halil Burak SAKAL</i>	

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KENTSEL TARIM	341
<i>İrem YURDAY, Ceren YAĞCI, Fatih İŞCAN</i>	

ÖN SÖZ

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

Prof. Dr. Mehmet TUNÇER

Kapadokya, milyonlarca yıl süren oluşum süreci ile günümüze kadar ulaşabilen doğal yapısı, peri bacaları, verimli vadileri ve binlerce yıllık insan uygarlıklarının oluşturduğu yer altı şehirleri, kentsel, tarihsel dokuları ve cami, han, hamam, kilise vb. anıtsal yapılarından oluşan tarihsel ve arkeolojik değerleri ile dünyanın ve Türkiye'nin korunması gerekli, en önemli, doğal, tarihsel ve arkeolojik bölgelerinden biridir. Ancak uzun yıllardır giderek artan turizm faaliyetleri, kentsel gelişmeler ve çevreye uyumsuz yapılaşmalar nedeniyle bölgenin doğal ve tarihî dokusunun korunmasında sorunlar ve tahribatlar yaşanmaktadır. Kapadokya'nın korunması için çeşitli yasal düzenlemeler ve koruma projeleri hayata geçirilmektedir. Bunlardan biri, belki de en önemlisi, Kapadokya'nın Millî Park Statüsü'nden çıkarılarak "Alan Yönetim Modeli" ile planlanması ve yönetilmesidir.

Kapadokya'nın korunması için alınan önlemler arasında bölgenin UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınması, çevre düzeni planlarının hazırlanması ve buna dayalı olarak yapılaşma ve turizm faaliyetlerinin kontrolü, denetlenmesi, çevre temizliği ve anıtsal tek yapı koruma çalışmaları gibi uygulamalar yer almaktadır. Aynı zamanda bölgeyi ziyaret eden ziyaretçilere çevre duyarlılığı konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları da yapılmaktadır.

"Kapadokya'da Çevre Koruma Politikaları: Yasal, Yönetmelik ve Planlama Boyutları" kitabımızın amacı; Kapadokya'nın korunması, koruma amaçlı planlanması ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi için gerekli bilimsel verileri, bu konuda deneyimli uzmanlar aracılığı ile vermek ve ilerideki çalışmalara temel olabilecek, önemli bir altlık oluşturmaktır. Bu sayede Kapadokya'nın eşsiz, doğal ve tarihî değerleri gelecek nesillere aktararak korunabilecektir.

Yasal ve Yönetmelik Boyutları: UNESCO Dünya Mirası Kavramı ve Uluslararası Sözleşmeler ile Kapadokya ilişkileri, Kapadokya ve Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminde korumaya yönelik planlama sorunları;

Kentsel ve Kırsal Sorunlar ve Kimlik Konuları: Kapadokya kimliğinin oluşmasında etkili olan bazı kültürel emanetler ve sorunları, Kapadokya'da mekânsal kimlik, Ürgüp'te kentsel sorunlara ilişkin akıllı çözümler, Karain köyünde kırsal mimari mirasın korunma sorunları;

Çevre Sorunları: *Bölgede biyolojik çeşitlilik, koruma politikaları ve sorunlar;*

Tanıtım, Turizm Sorunları: *Müze-kent olarak Kapadokya'nın sergilenmesi ve destinasyon yönetiminin yerel kalkınma ve sosyoekonomik etkileri yönetmedeki rolü;* kitapta yer alan, başlıca bölümlerdendir.

Kapadokya Üniversitesi öğretim elemanlarının ve kitaba katkı koyan diğer bazı uzmanların yazıları ile güncel, önemli konulardan oluşan bu eserin yayınlanmasındaki destekleri için Kapadokya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR'a ve Kapadokya Üniversitesi Yayın Kurulu'na çok teşekkür ederiz.

GİRİŞ

KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİNİN KAPADOKYA'NIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİNDEKİ ROLÜ

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR

Kapadokya Üniversitesi Rektörü

Kapadokya, coğrafi, jeolojik, tarihsel ve kültürel potansiyelleri bakımından dünyanın eşsiz bölgelerinden biridir. Bu özellikler, Kapadokya'yı aynı zamanda hassas bir şekilde ele almayı, onunla özenli bir ilişki kurmayı gerektirmektedir. Kapadokya Üniversitesi, kurulduğu günden bu yana tam da bu özenin farkında olarak davranma gayreti içindedir.

Üniversitemizin kurucusu, merhum Alev ALATLI'nın özenli incelemeleriyle özel olarak seçilen bir bölgede kurulan Kapadokya Meslek Yüksek Okulu, Üniversitemizin temellerinin sağlam bir meslek okuluna dayanmasını sağlamıştır. Alev ALATLI, 2005 yılında, bir yandan evrensel bilgiyi mutlaka takip eden bir anlayış, diğer yandan da ülkemizin ve bölgemizin potansiyellerini ve ihtiyaçlarını da gözetken bir kavrayışla çok zor bir işi başarmış ve Anadolu'nun ortasında, on binlerce gence meslek edindirecek bir kurum inşa etmiştir. Hâlen Üniversitemiz bünyesinde faaliyetlerini sürdüren Kapadokya Meslek Yüksek Okulundan mezun binlerce kişi, sağlıktan havacılığa, sosyal hizmetlerden adaletle pek çok alanda, Okulumuzdan aldıkları mesleki eğitimle çalışmaya, ekmeğini kazanmaya devam etmektedir. Üniversitemiz, bu rolüyle 2005 yılından bu yana Anadolu'da mesleki ve bilimsel eğitim meşalesi yakmıştır. Bu meşale, bir yandan pek çok alanda ülkemizi aydınlatırken bir yandan da ülkemizin nitelikli meslek elemanı ihtiyacında büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

Bu meşale, 2017 yılında tam teşekküllü bir üniversiteye dönüşmüş ve 2018 yılından itibaren lisans ve lisansüstü programlarına öğrenci olarak bilimsel anlamda bölgeye katkılarını artırmaya başlamıştır. Öncelikli temel alanımız olan eğitim, Üniversitemizin evrensel ve son bilgiyi önceleyen anlayışıyla yürütülmektedir. Günümüzde bilginin, aklın ve eleştirinin değerinin tüm dünyada düşüşe geçtiği, "hakikat sonrası" olarak adlandırılan dönemde Kapadokya Üniversitesi, hakikati rehber edinerek evrensel bilginin, eleştirinin ve aklın taşıyıcılığını yapmaktadır. Hâlen Üniversitemizin altı fakültesi, lisansüstü enstitüsü ve Meslek

Yüksek Okulundaki toplam 60 bölüm ve programda, sekiz binin üzerinde öğrenci eğitim görmektedir. Bu öğrencilere, Türkiye'nin ve dünyanın seçkin okullarında öğrenim görmüş öğretim elemanları tarafından eğitim verilmektedir.

Nitelikli akademik kadromuz sayesinde öğrencilerimiz kendi alanlarının en iyileri olarak yetiştirilme gayreti içindeler. Ancak bu süreç Üniversitemiz açısından sadece bir eğitim-öğretim süreci olarak görülmemektedir. Bu durum, bizim için aynı zamanda vatanına, milletine sahip çıkan, Türkçeye gerekli özeni gösteren, hakikati, liyakati ve adaleti savunan nesillerin yetişmesi anlamına gelmektedir. Üniversitemizin mottosu: "Akıl, Ahlak, Adalet, Adap"tır. Sanırım bu mottoyu çok açmaya gerek yoktur. Ahilik geleneğini mesleki eğitim metodunun kalbine yerleştiren Üniversitemiz, bölgemizin önemli bir değeri olan Ahi Evran'ın "Hak ile sabır dileyip, bize gelen bizdendir. Akıl ve ahlâk ile çalışıp, bizi geçen bizdendir." sözlerini her daim hatırlatır.

Üniversitemizin ilk dönemlerinden itibaren en çok önem verdiği, aynı zamanda onu canlı tutan alanlarından biri de araştırma alanıdır. Hâlen 11 araştırma merkezinde, insansız hava araçlarından siyaset bilimine, gastronomiden turizme, sanat tarihinden tasarıma pek çok alanda yeni teknoloji araçları kullanılarak insanlığa, bilime ve doğaya saygı ve katkı için çalışmalar yapılmaktadır. Bu alanda yapılan araştırmalarda öğrencilerimiz bir yandan alanın önde gelen, pek çok ismiyle tanışırken bir yandan da başarılarını tüm Türkiye'ye ve dünyaya tanıtmaya imkânı bulmaktadır.

Üniversitemiz, Kapadokya bölgesindeki hava sporlarının düzenleyici merkezi olan Slot Hizmet Merkezini kurmuş ve SHGM adına yürütmektedir. Şu anda dünyaya örnek olan balon turizmi uygulaması, Üniversitemizin hem mevzuat geliştirme hem de uygulamaları kontrol etme mekanizmaları geliştirmesi ile bu günlerine gelmiştir. Kapadokya bölgesinin notamlanarak hava trafiğine kapatılması, balon uçuş emniyetinin sağlanması bunlara dâhildir. Bu örnek uygulamalarımız ve Kapadokya'da sağladığımız başarı sonucunda, Pamukkale ve Babadağ hava sporları ve turizmini düzenleme görevleri de Üniversitemize verilmiştir.

Kapadokya Araştırmaları Merkezimiz, başta idari birimlerimizin bulunduğu kadim Mustafapaşa köyü olmak üzere Kapadokya'nın tarihi ve kültürü konusunda ulusal ve uluslararası araştırmaların cazibe merkezi hâline gelmiştir. Merkezimiz öncülüğünde Mustafapaşa köyünün tarihî eserlerinin hikâyeleri ile yer aldığı envanter çalışması, açık bir çevrim içi portala çevrilmiştir. <https://mustafapasakapadokya.org/> sayfasından ulaşılabilir.

Merkezin bir başka çalışması ise Kapadokya gastronomisi hakkındadır. Tarih boyunca bölgede yaşamış kültürlerin ve Mübadele sonucu bölgeye gelen

insanlarımızın gastronomi kültürlerini bir araya getiren kitaplar yayınlanmış ve bu bilgiler <https://gastrocappadocia.com/> adresinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu portalın başarısı dikkati çekmiş ve Türkiye'nin dış tanıtımına yönelik portallarda buraya linkler verilmiştir. Üniversitemiz tüm bu çalışmaları Nevşehir Valiliği, Ürgüp Kaymakamlığı, Ahiler Kalkınma Ajansı başta olmak üzere kamu kurumları ve özel sektörün destekleri ile gerçekleştirmiştir.

Ayrıca gastronomi alanında 2024 yılında üçüncüsü gerçekleştirilen Kapadokya Gastronomi Festivali'ne ülke çapında gastronomi önderleri, şefler, yazarlar davet edilmiş ve Kapadokya'nın lezzet hazineleri uygulamalı olarak tanıtılmış ve tadılmıştır. Üniversitemiz yerel, ulusal ve küresel sürdürülebilirlik alanındaki hassasiyetini, gastronomi alanında da göstermekte, mevsiminde ve yerel beslenme prensiplerine sıkı sıkıya sadık bir yol haritası izlemektedir.

Kapadokya, her ne kadar bozkırın bir parçası olarak görülse de vadileri ile Anadolu'nun endemik bitki örtüsünün önemli merkezlerinden biridir. Üniversitemizin hazırlamış olduğu <https://bitkiortusu.kapadokya.edu.tr/> portalı ile vatandaş bilimi alanında ülkemizde bir ilke imza atılmıştır. Bir hocamızın öncülüğünde endemik bitki örtümüzün örnekleri, yılın farklı dönemlerinde ziyaret edilmekte, fotoğraflanmakta, bitkilerin Latince ve Türkçe isimleri ile özellikleri bu portalda meraklılara sunulmaktadır. Günlük yaşam ve turizm faaliyetlerinin bölgemizin bitki örtüsüne zarar vermesinin önüne geçmek amacı ile Üniversitemiz aktif çalışmalar yapmaktadır.

Sürdürülebilirlik çalışmalarımızın bir bölümünü de iklim krizi farkındalığını bölgemizde oluşturmak teşkil etmektedir. Bu doğrultuda farkındalık artırıcı toplantılar, infografikler hazırlanmakta ve Çevreci Beşerî Bilimler Merkezimiz eliyle projeler hâlinde yürütülmektedir. Üniversitemiz, kendi faaliyetlerini değerlendirerek yıllık sürdürülebilirlik raporlarını hazırlayıp ulusal ve uluslararası paydaşları ile paylaşmaktadır. Bu sayede uluslararası alanda üniversitelerin sürdürülebilirlik çalışmalarını değerlendiren Greenmetric sıralamasında üst sıralarda yer alıyoruz.

Sürdürülebilirlik anlayışımız, aynı zamanda somut olmayan kültürel mirasımızı da kapsamaktadır. Gastronomi dışında, Türklerin sözlü kültürünün önemli bir kısmını oluşturan aşık sanatı, Kapadokya bölgesinin önemli miraslarından biridir. Refik BAŞARAN gibi ülkemizin değerlerinden birinin memleketi olan Ürgüp'te her yıl düzenlediğimiz Aşık Sanatı Sempozyumu bu amacımıza hizmet etmektedir. Hem bölgesel hem de ulusal alanda somut olmayan kültürel mirasımızın yaşatılması için yoğun çaba sarf edilmektedir.

Bu konudaki bir başka çalışmamız ise İnsanlık ve Gezegen İçin Ortak Ufuk Tasavvuru projemizdir. <https://commonhorizon.kapadokya.edu.tr/> portalımızdan ulaşılabilecek bu projemizde hava kirliliği, madencilik, deprem vb. gibi konular dışında, küresel sorunların da ele alındığı seminerler yapılmakta ve bunlardan yayınlar hazırlanmaktadır. Ayrıca bu programın İngilizce sürdürülen kısmında, dünyaca tanınmış uzmanlar davet edilerek insanlığın ortak sorunlarına dikkat çeken programlar yapılmaktadır.

Kapadokya Üniversitesinin önceliklerinden biri bölgemizin tarihsel, kültürel ve coğrafi yapısının korunmasıdır. Kapadokya bölgesinin hassas bir şekilde korunmasına dair çabalarımızdan biri de bu bölgeye dair hazırlanan alan planına katkıda bulunmaktır. Bu amaçla, Kapadokya Alan Başkanlığı bünyesinde, Üniversitemizin bilimsel, düşünsel ve teknik danışmanlığında 2023 yılında 1/25 bin ölçekli Kapadokya Alan Planı, özellikle bölgemizin korunmasını, potansiyellerini çevreye ve doğaya, tarihe ve kültüre zarar vermeden, üzerinde olduğumuz mirası geleceğe taşıma bilinciyle hazırlanmıştır. Bu plan, Üniversitemizin benimsediği anlayışın, evrensel bilginin kamusal meseleleri kapsamında kamusal aklın rehberliğinde ve kamusal yarar için kullanılmasının önemli bir örneğidir.

Bu alanda bölgemizi de aşan ve Türkiye'nin pek çok şehrinin turizm potansiyellerini ortaya çıkarmaya çalışan bir diğer çalışma, turizm master planlarıdır. Şimdiye kadar Konya, Van ve Samsun illerine yönelik hazırlanan turizm master planlarıyla, konunun uzmanları, yerel temsilciler ve kamusal aktörlerle birlikte şehirlerin turizm potansiyelleri sergilenmeye çalışılmaktadır. İlgili illerin büyükşehir belediyeleri iş birliği ile hazırlanan bu çalışmalar, Üniversitemizin kamusal duyarlılığı ve aynı zamanda dinamik yapısı bağlamında öne çıkan çalışmalarından biridir ve pek çok yeni şehri kapsayarak devam etmektedir. Hâlen Nevşehir ve Kütahya'ya yönelik turizm master plan çalışmaları sürdürülmektedir.

Ayrıca Üniversitemizin Sosyal Stratejik Çalışmalar Merkezi, turizm çalışmalarındaki uzmanlığını 55 ilimizin turizm yol haritalarını hazırlayarak kamusal faydaya çevirmiştir. Bu yol haritaları, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı desteği ile hazırlanmakta ve her birinde yerel paydaşların katılımcı bir anlayışla oluşturduğu çalıştaylarla vücut bulmaktadır. Merkezimiz aynı zamanda Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC) ile hem küresel hem de ulusal sürdürülebilir turizm kriterlerini oluşturmakta ve uygulanmasına nezaret etmektedir. Sürdürülebilir turizm eğitimleri ise hem Sosyal Stratejik Çalışmalar Merkezimiz hem de Sürekli Eğitim Merkezimiz aracılığı ile büyük kitlelere ulaşmaktadır.

Üniversitemizin bölgemizdeki bir diğer önemli etkisi de istihdama olmaktadır. Dışarıdan hizmet alımı ile toplan 700'e yakın bir yerel istihdam kaynağı olan Üniversitemiz hem mezunları hem de bölgede yaşayan, pek çok nitelikli kişi için iş alanları yaratmakta, ekmek kapısı olmaktadır. Özellikle Üniversitemizin kadın istihdamı konusunda yarattığı etki, bölgede dikkati çekmektedir. Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir'in en çok kadın çalışanı olan iş yerlerinden biri durumundadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Kapadokya Üniversitesi, bölgemizin korunması konusunda büyük hassasiyet taşımaktadır. Bu hassasiyet Üniversitemizin yapılarının restorasyonunda, çevremizdeki yapılara ilişkin yaptığımız düzenlemelerde, bir yandan da bölgemizdeki tarihî yapıların korunmasına yönelik geleceğe dair çalışmalarda öne çıkmaktadır. Üniversitemiz, kampüs ve binalarını bölgenin mevcut yapı stoğunu onarım ve restorasyon çalışmalarının ardından kullanmaktadır. Bu da normal şartlarda yıkılacak veya kullanılmayacak durumda olan tarihî binaların güncel kullanıma kazandırılmasını sağlamaktadır.

Üniversitemizin önemli kültürel faaliyetlerinin bir diğeri, Kapadokya Üniversitesi Yayınları'dır. Kapadokya Üniversitesi Yayınları, Üniversitemizden ve Üniversitemiz dışından pek çok yazarın katkısıyla şimdiye kadar 100'ün üzerinde kitap yayımlamıştır. Bunlar içerisinde tercüme ve telif eserler bulunmaktadır. Bu yayınlar; sağlık ve havacılık alanlarındaki kaynak meslek metinlerinden medya, iletişim ve kültür çalışmaları alanına, siyaset bilimi kaynaklarından bölgemize dair tarihsel metinlere kadar çeşitlilik göstermektedir. Diğer yandan yayıncılık faaliyetlerimiz, pek çok yeni yazar adayı ve akademisyen için de çalışmalarını dünyaya duyurma olanağı sunmaktadır.

Yayın faaliyetleri bağlamında önümüzdeki hedeflerden biri de bir yandan Kapadokya bölgesine dair pek çok tarihsel metnin tercüme edilmesi ve kültür hayatımıza kazandırılması, bir yandan da pek çok alanda önemli metinlerin Türkçeye kazandırılması ve kamusal tartışmalarda Üniversitemizin yayınlarının yer tutmasıdır.

Üniversitemiz, yukarıda bahsedilen pek çok çalışmanın yanı sıra kamusal yarar hassasiyetiyle daha pek çok bağımsız faaliyet yürütmektedir. Bunları saymak olanaksız. Ancak Türkiye için çok özgün olan ve bu yıl üçüncüsü düzenlenen, bölgemizdeki binlerce çocuğu binlerce kitapla buluşturan Kapadokya Uluslararası Çocuk Kitapları Festivali, gastronomi ve turizm festivallerimiz, lisansüstü seminerlerimiz bunlardan birkaçını oluşturuyor. Tüm bu faaliyetler, Üniversitemizin çalışmalarını kamusal yarar amacıyla kamusal akıl, ahlak, adap ve adalet şiarıyla sürdürdüğünü belgeleyen, âdeta gurur nişanesidir.

Kapadokya; eşsiz coğrafi yapısı, peri bacaları, yer altı şehirleri, tarihî kiliseleri ve mağara evleriyle tanınmaktadır. Bölge, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır ve dünya mirası olarak korunmaktadır. **“Kapadokya’da Çevre Koruma Politikaları: Yasal, Yönetmelik ve Planlama Boyutları”** kitabında;

UNESCO dünya mirası kavramı ve uluslararası sözleşmeler ile Kapadokya ilişkileri, Kapadokya ve Üniversitemizin bulunduğu Mustafapaşa (Sinasos) yerleşiminde korumaya yönelik planlama sorunları, Kapadokya’da koruma ve mimarlık, arkeoloji ve sanat tarihi sorunları, Kapadokya’da mekânsal kimlik, Ürgüp’te kentsel sorunlara ilişkin akıllı çözümler, Ürgüp Karain köyünde kırsal mimari mirasın korunma sorunları, bölgede biyolojik çeşitlilik; mevcut durum, koruma politikaları ve sorunlar, müze-kent olarak Kapadokya’nın sergilenmesi ve destinasyon yönetiminin yerel kalkınma ve sosyoekonomik etkileri yönetmedeki rolü ve ana başlıklar konuların uzmanları tarafından değerlendirilmiştir.

Bu eserin oluşmasında ve editöryal süreçlerindeki emekleri için değerli hocamız Prof. Dr. Ruşen KELEŞ ve Prof. Dr. Mehmet TUNÇER’e, Üniversitemizin değerli öğretim elemanlarına ve katkı sağlayan tüm akademisyenlere çok teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

UNESCO DÜNYA MİRASI KAVRAMI VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Ruşen KELEŞ

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Emekli), Kapadokya Üniversitesi

Kent ve Çevre Bilimleri, E-posta: keles@politics.ankara.edu.tr

Kavramsal Giriş

Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü'nde *miras*, bir hukuk terimi olarak şöyle tanımlanmıştır: “Bir kimsenin ölümüyle hak sahiplerine geçecek olan mal, hak, borç ve hukuksal durumlar.”. Aynı Sözlük'te, *kültür mirası* için de şöyle bir tanım verilmiş: “Önceki kuşaklardan güncel yaşama aktarılan öğeler, kültür kalıtı.”. ICOMOS belgelerinde de *kültür mirası*, “Bir topluluk tarafından geliştirilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan gelenekler, uygulamalar, yerler, nesneler, sanatsal anlatımlar ve değerler de dahil olmak üzere, yaşam biçimlerinin tüm somut ve soyut anlatımları.” olarak tanımlanmaktadır. UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nde *Tasarlanmış Kültürel Peyzaj* kavramı karşılığında, “Çoğu kez dinsel ya da anıtsal yapılar ve yapı gruplarıyla ilişkisi bulunan bahçe ve park alanlarına karşılık gelen yerler”den söz edildiği görülmektedir.

Kuşkusuz, kültürel çevre, çevreyi oluşturan tüm değerler arasında, insan elinden çıkmış bulunan, geçmiş dönemlerden günümüze ulaşan tarihsel çevre ile çağdaş kültürel çevreden oluşmaktadır. Ancak koruma özellikleri söz konusu olduğunda, asıl olan tarihsel çevre olduğundan, onun hangi öğelerden oluştuğuna kısaca göz atmakta yarar vardır.

Tarihsel çevre değerleri açısından çok zengin olan Türkiye, çok sayıda arkeolojik alana ve tarihsel çevre değerlerine sahiptir. Arkeolojik alanlar, tarihsel dönemler olarak *Tarih Öncesi (Prehistorik)* dönemlere, *Eski Çağlara (Hitit, Frig, Urartu)*, *Antik Dönem'e (Yunan, Helenistik, Roma)* ait alanların toplamıdır. Tarihsel çevre denildiğindeyse aklımıza, *Orta Çağ, Bizans, Selçuklu ve Beylik dönemleri, Yeniçağ Osmanlı Dönemi (16. yüzyıl sonrası, 16. ve 17. yüzyıllar ve 19. ve 20 yüzyıllar)* ile *Erken Cumhuriyet Dönemi'ne (1945 öncesi)* ait yapıtlar gelir.

Bu yapıtlar, kentsel yerleşmeler içinde olduğu kadar kırsal alanlarda da bulunurlar. Kentlerde olanlar, *kentsel sit*, *anıt* ya da tek yapı düzeyinde; kent dışındakilerse *arkeolojik sit* niteliğindedir. Ne var ki arkeolojik sitlere, kentsel yerleşim yerlerinde de rastlanabilmektedir.

Bu kavramlara, iki tanesini daha eklemekte yarar vardır. Bunlardan ilki, *kendiliğinden evrilmiş kültürel peyzaj* (*organically evolved landscape*) olarak adlandırılıyor. UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Rehberi uyarınca, “kendiliğinden evrilmiş kültürel peyzaj, başlangıçta, sosyal, ekonomik, idari ve/veya dini bir zorunluluktan doğan ve bugünkü şekline doğal çevresiyle ilişki kurarak ve ona tepki vererek ulaşmış olan kültürel peyzaj türü” olarak tanımlanmıştır. Bu türlü peyzajlar, biçimleri ve bileşenleri itibarıyla bir evrim sürecini yansıtmaktadır.

İkincisi ise *somut kültürel miras* (*tangible cultural heritage*) olarak adlandırılmaktadır. Bu kavramın ICOMOS doktrinindeki tanımıysa şöyle: “İnsanların yerleşim yerleri, köyler, kasabalar ve şehirler, binalar, yapılar, sanat eserleri, belgeler, el sanatları, müzik aletleri, mobilyalar, giysiler ve kişisel dekorasyon, dini, ritüel ve cenaze nesneleri, aletler, makine ve teçhizat ve endüstriyel sistemler gibi insanoğlunun yaratılmış eserlerinin tümü.”

Kültür varlıklarının değeri göz önünde tutularak bu zenginliklerin, bırakınız bireyleri, devletlerin dahi üzerlerinde mülkiyet hakkı sahibi olamayacakları anlayışı, özellikle 2. Dünya Savaşı yıllarından sonra çok güçlenmiştir. Bu değerlerin, bireylerin ve devletlerin mülkiyeti altında olamayacağı, olmaması gerektiği gerçeği, özellikle Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından ısrarla vurgulanmıştır. Farklı farklı ülkelerde, halkın ve her düzeyde görev almış yöneticilerin somut ya da soyut kültür değerlerine gereği gibi sahip çıkabilecek bir kültür düzeyine ve bilince sahip olamamaları gerçeği karşısında UNESCO, 16 Kasım 1972 tarihinde kabul ettiği bir Sözleşme ile, bilimsel yöntemlerle belirlenecek özelliklerine göre “Dünya Kültür Mirası” (World Heritage) olarak kabul edilecek değerlerin özel koruma statüsünden yararlanmasını güvence altına almıştır. Sözleşmenin adı, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi’dir. Sözleşme, Türkiye tarafından, Anayasa’nın 90. maddesi uyarınca, 14 Nisan 1982 tarih ve 2658 sayılı yasayla onaylanarak Türkiye açısından hukuken bağlayıcı duruma getirilmiştir. Ve ardından da 23 Mayıs 1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (14 Şubat 1983, Sayı: 17959).

Dünya Kültür Mirası statüsü kazandırılan tarih ve kültür varlıkları, bugün yaşamakta olan kuşakların geçmiş kuşaklardan birer *miras* olarak devraldıkları

ve sorumsuzca, bir *mirasyedi* anlayışıyla kullanabilecekleri değerler değildir. Bu nedenledir ki bu tür değerler, *Dünya Kültür Mirası* adı altında, bugünkü kuşakların gelecek kuşaklardan *ödünç* olarak almış oldukları varlıklar ve zenginlikler olarak algılanmakta ve uluslararası kuruluşların güvencesi altına sokulmuş bulunmaktadır. Gereği gibi korunabilmeleri konusunda böylesine sağlam bir güvence altına alınmaları, uluslararası hukuk kurallarına duyulan güvenle çok yakından ilgilidir.

Söz konusu tanımların kapsamına giren tüm değerlerin korunması, geniş bir bakış açısına sahip olmayı zorunlu kılmaktadır. O nedenledir ki koruma denildiğinde akla, “Bir miras yerinin kültürel veya doğal değerlerini korumaya ve gelecek kuşaklara aktarmaya yönelik bakım, gözetim, onarım ve yönetim süreçlerinin tümü” gelmektedir. Konuya biraz daha geniş bir açıdan bakılırsa *korumanın*, “Bir miras ögesini anlamak, tarihini ve anlamını bilmek, yansıtmak ve iletmek, korunmasını kolaylaştırmak ve mevcut ve gelecek kuşaklar için miras değerlerini en iyi şekilde yaşatacak şekilde değişimi yönetmek için tasarlanan tüm eylemler” olduğu belirtilebilir. Tüm tanımlarda göze çarpan ortak özellik, kuşkusuz, biyoçeşitliliğin korunabilmesi kaygısıdır. Kara, deniz, su ve diğer ekosistemleri ve bunların parçası oldukları ekolojik kompleksler de dâhil olmak üzere tüm kaynaklarda bulunan canlı organizmalar arasındaki değişkenlik, bu türler arasındaki ve ekosistemlerdeki çeşitlilik biyoçeşitliliğin temel öğelerini oluşturmaktadır.

Hiç kuşkusuz, kültürel ve doğal her türlü değer, bugünkü kuşakların yararlanmasına sunulmasının yanı sıra bu değerlerden gelecek kuşakların da yararlanma haklarının güvence altına alınması anlamına gelen sürdürülebilirlik (*sustainability*), konumuzla doğrudan doğruya ilgilidir. Kavramın hem ulusal hem de uluslararası hukuk kuralları arasında yer almasının temel nedeni de budur.

Yukarıda sözü edilen Sözleşme’nin (1972), 1. ve 2. maddelerinde, *kültürel miras* ve *doğal miras* kavramlarının tanımları ayrıntılı olarak yapılmış bulunmaktadır. Bunlara da kısaca göz atmakta yarar vardır. Sözleşme’nin 1. maddesinde *kültürel miras* kavramı alt başlığı altında üç kavramdan söz edilmektedir: 1. *Anıtlar*, 2. *Yapı toplulukları* ve 3. *Sitler*. *Anıt*, Sözleşme’de, “Tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri” olarak tanımlanmaktadır. *Yapı toplulukları* kavramının tanımıysa şöyle: “Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.”. Son olarak, *sitler* için verilen tanım da şöyle:

“Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnai evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar.”. Dikkat edilirse her üç tanımda da ortak özellik, *istisnai evrensel değere sahip olmaktır*.

Sözleşme’nin 2. maddesindeyse *doğal miras* kavramının içeriğine ilişkin tanımlar yer almaktadır. Bunlar da sırasıyla şu değerleri kapsamaktadır: 1. Estetik veya bilimsel açıdan istisnai evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar; 2. Bilim veya muhafaza açısından istisnai evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar; 3. Bilim, muhafaza veya doğal güzellik açısından istisnai evrensel değeri olan doğal sitler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar. Dikkat edilirse doğal mirasın öğelerini oluşturan tüm değerlerin de “*istisnai evrensel değer*” olması koşulu burada da yer almaktadır.

Sözleşme, bu tür varlıkların saptanıp belirlenmesini Sözleşme’ye taraf olan bütün devletlere bir tüzel sorumluluk olarak yüklemiş bulunmaktadır (m.3). Bu nedenle de, Sözleşme’ye taraf olan devletler, “kendi topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, (muhafazası ? = korunması), ve teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin öncelikle kendilerine ait olduğunu” kabul etmek zorundadırlar (m.4). Bunun için kaynaklarını sonuna kadar kullanarak ve uygun olduğunda özellikle mali, sanatsal, bilimsel ve teknik alanlarda her türlü uluslararası yardım ve iş birliğini sağlayarak ellerinden geleni yapmak da devletlerin görevleri arasındadır.

Sözleşme’nin 5. maddesinde de her devletten, topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın korunması ve teşhiri için etkili önlemleri almak üzere kendi koşullarına uygun olarak şu adımları atması beklenmektedir:

1. Kültürel ve doğal mirasa toplum yaşamında bir işlev vermeyi ve bu mirasın korunmasını geniş kapsamlı plan ve programlara dâhil etmeyi amaçlayan genel bir politika oluşturmak.
2. Kültürel ve doğal mirasın korunması ve teşhiri için hâlen var olan ya da kurulacak olan bir ya da daha çok sayıda hizmet kurumunu kurup işlevlerini yerine getirmeye yeterli görevliler ve araçlarla donatmak.
3. Bilimsel ve teknik çalışmaları ve araştırmaları geliştirmek ve devletin kültürel ve doğal mirasını tehdit eden tehlikelere karşı harekete geçmesine olanak sağlayacak yöntemleri en iyi duruma getirmek.
4. Bu mirasın saptanması, korunması, teşhiri, yenileştirilmesi için gerekli olan yasal, bilimsel, teknik, yönetsel ve mali önlemleri almak.

5. Kültürel ve doğal mirasın korunması ve sergilenmesi konularında eğitim yapan ulusal ya da bölgesel merkezlerin kurulmasını ya da geliştirilmesini desteklemek ve bu alanlardaki bilimsel araştırmaları özendirmek.

Bütün bunlara ek olarak Sözleşme, aynı zamanda, devletlerin, toprakları üzerinde yer alan doğal ve kültürel miraslarla ilgili olarak egemenliklerine tam olarak saygı gösterilmesini ve ulusal yasaların güvence altına almış olduğu mülkiyet hakkına zarar vermeksizin bütün uluslararası toplumun iş birliğiyle korunması gereken bir miras olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Sözleşme'ye taraf devletler, doğal ve kültürel mirasa sahip diğer devletlere yardımda bulunabilecekleri gibi o devletlerin topraklarında bulunan doğal ve kültürel miras niteliğindeki varlıklara zarar vermemek yükümlülüğü altındadırlar (m.6).

Doğal ve Kültürel Mirası Koruma Kurulu

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) çerçevesinde “Dünya Mirası Komitesi” adıyla bir kurul da oluşturulmuştur. Bu hükümetler arası kurulun amacı, istisnai evrensel değere sahip olan kültürel ve doğal mirasın gereği gibi korunabilmesi için gerekli önlemlerin alınmasıdır. Kurul, UNESCO Genel Konferansı'nın olağan oturumu sırasında Genel Kurul olarak toplanan ve Sözleşme'ye taraf olan devletlerce aralarından seçilen 15 devletin temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu Kurul'a üye olan devletlerin sayısı, Sözleşme'ye taraf devlet sayısı 40'ı geçtikten sonra 21'e yükseltilmiştir. Kurul üyelerinin seçiminde, dünyanın değişik kültürlerinin ve bölgelerinin adaletli bir biçimde temsiline fırsat verilmesinin güvence altına alınması esastır. Bu Kurul'un toplantılarına “danışman” olarak katılmaları öngörülmüş olan şu kuruluşların da bilinmesinde yarar vardır: Kültürel Varlığın Korunması ve Restorasyonu Çalışmaları ve Roma'daki merkezinden bir temsilci, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) bir temsilcisi, Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği'nin (IUCN) bir temsilcisi ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Genel Konferansı'nın olağan oturumunda taraf devletlerin isteği üzerine benzer amaçlı diğer hükümetler arası ya da hükümet dışı örgütlerin temsilcileri.

Kurul'da üye olarak görev alacak olanlar, kültürel ve doğal miras konularında yetkili kişiler arasından seçilirler. Kurul üyelerinden üçte birinin görev süresi, seçildikleri ilk olağan oturumu izleyen olağan oturumun sonunda sona erer. Diğer üçte birinin görev süreleri de seçildikleri olağan oturumu izleyen ikinci olağan oturumun sonunda son bulur.

Sözleşme'ye taraf olan her devlet, kültürel ve doğal mirasının bir parçasını oluşturan, kendi topraklarında bulunan kültürel varlıklarının bir listesini en kısa sürede Dünya Kültür Mirası Komitesi'ne bildirmek zorundadır. Bu bildirim, kültür varlıklarının yerini ve önemini gösteren belgeler de eklenir. Komite de kendisine sunulan istisnai evrensel değere sahip olan, bu kültür varlıklarının bir listesini yapıp güncel duruma getirdikten sonra Dünya Kültür Mirası Listesi adıyla yayımlar. Liste en geç iki yılda bir güncellenerek yeniden yayımlanır.

Bir kültür varlığının Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınması ilgili devletin onayının alınmasına bağlıdır. Üzerinde birden çok devletin egemenlik hakkı ya da iddiaları bulunan topraklardaki bir kültürel varlığın listeye alınması, anlaşmazlığın tarafı olan devletlerin haklarını hiçbir biçimde etkilemez. Dünya Kültür Mirası Komitesi, miras listesinde bulunup da tehlike altında bulunan ve korunmaları için önemli çalışmalar yapılması gereken değerlerin bir listesini, gerekli gördüğünde, "Tehlike Altındaki Dünya Kültür Mirası Listesi" başlığı altında düzenleyerek güncelleştirir ve yayımlar. Orada, yapılması gereken çalışmaların tahmini bedeli de gösterilir. Bu listede yer alan varlıklar şunlardır: Hızlı bozulma yüzünden yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan değerler, büyük çapta resmî ya da özel projeler ya da kentsel veya turistik gelişim projeleri, toprağın kullanım veya mülkiyetindeki değişikliklerin neden olduğu tahribat, bilinmeyen nedenlere bağlı büyük değişiklikler, herhangi bir nedenle bir varlığın terk edilmesi, silahlı bir çatışmanın çıkması ya da çatışma tehdidi, afet ve felaketler, ciddi yangınlar, depremler, yer kaymaları, volkanik patlamalar, su düzeyindeki değişimler, su baskınları, gelgit dalgaları gibi ciddi ve belirgin tehlikeler.

Komite, kültürel ya da doğal mirasa ait bir varlığın bu adı almasına temel oluşturacak ölçütlerin tanımını yapar, bu amaçla bu varlıkların toprakları üzerinde yer aldığı devlete danışır, yine devletlerin onayıyla, miras listelerinin hazırlanması için gerekli görülen özendirici çalışmaları ve araştırmaları yapar ve eş güdümü sağlar. Ama Sözleşme metninde de (m.12) belirttiği gibi Dünya Mirası Listesi'ne girememiş olmak, bu listeye girebilmiş olanlarınkine benzer istisnai değerler taşımadıkları anlamına gelmez.

Dünya Kültür Mirası Komitesi, Sözleşme'ye taraf olan devletlerin topraklarında yer alıp kültürel ve doğal mirasın bir parçasını oluşturan varlıklara ilişkin yardım isteklerini alır ve inceler. Bu isteklerin konusu, bu tür varlıkların korunması, sergilenmesi ve yenilenmesiyle ilgilidir. Komite, bu tür başvurularla ilgili olarak yapılacak işlemleri belirler, uygun görülmeleri durumunda yapılacak olan yardımın niteliğine ve boyutlarına ilişkin kararları alır ve uygun gördüğü takdirde, ilgili hükûmete bu tür kararları kendi adına alabilmesi için yetki verir.

Komite, çalışmaları için bir öncelik sırası da belirler. Bu öncelik sırasının belirlenmesinde, korunması gerekli görülen kültür varlığının dünya kültürel ve doğal mirası içindeki göreceli önemi, doğal çevreyi ve ulusların tarihini en iyi biçimde temsil niteliği olan varlıklara yardım yapılması zorunluluğunu, yapılacak işin ne ölçüde ivedi olduğunu, tehdit altında bulunan varlıklara sahip devletlerin kaynak durumunu ve özellikle devletlerin bu varlıkları kendi kaynaklarıyla ne dereceye kadar koruyabilecekleri gibi etmenleri dikkate alır. Korunabilmeleri için uluslararası yardım almayı hak etmiş olan varlıkların bir listesi de Komite tarafından hazırlanır, güncelleştirilir ve dünya kamuoyuna açıklanır.

Az sonra sözü edilecek olan Doğal Mirası Koruma Fonu'nun kaynaklarının kullanım biçimi konusunda da Komite yetkilidir. Fon'un kaynaklarını artırma konusunda önlemler almaya da yetkilidir. Ayrıca bu Sözleşme'nin amaçlarına benzer amaçları bulunan uluslararası ve ulusal başka örgütlerle ve hükümetler arası ve hükümet dışı kuruluşlarla da iş birliği yapar. Amaçlarını gerçekleştirebilmek için özellikle, Roma Merkezi adını taşıyan Kültürel Varlıkların Korunması ve Restorasyonu Çalışmaları Uluslararası Merkezi'nin yanı sıra Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'ne (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) ile çağrıda bulunabileceği gibi özel kurum ve kişilerle de iş birliği sağlayabilir. Komite, kararlarını oylamaya katılan üyelerin üçte iki çoğunluğuyla alır.

UNESCO Genel Direktörü tarafından atanan bir Sekreteryası, Dünya Kültür Mirası Komitesi'ne yardımcı olur. Genel Direktör, Roma Merkezi'nin, ICOMOS'un ve IUCN'in uzmanlık alanlarından ve olanaklarından yararlanarak Komite'nin belgelerini ve toplantı gündemini hazırlar, kararlarının sorumluluğunu üstlenir.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Fonu

Evrensel değere sahip olan dünya kültürel ve doğal mirasını korumak için *Dünya Mirası Fonu* adıyla bir de Fon oluşturulmuştur (m.16). Fon'un kaynakları, esas olarak Sözleşme'ye taraf olan devletlerin zorunlu ve gönüllü katkılarının yanı sıra UNESCO, Birleşmiş Milletler'in UNESCO dışında kalan birimleri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve diğer hükümetler arası örgütlerle resmî ya da özel kuruluşların katkı ve bağışlarından, Fon kaynaklarından elde edilen faiz gelirlerinden, Fon yararına düzenlenen etkinliklerden elde edilen bağış ve gelirlerden ve Dünya Mirası Komitesi'nce hazırlanacak Fon Yönetmeliği'nde belirlenecek diğer kaynaklardan oluşmaktadır. Fon'da biriken kaynaklar yalnız

Komite'nin belirleyeceği amaçlar için kullanılabilir. Fon'a yapılan katkıların siyasal koşullara bağlı tutulamayacağı da Sözleşme'nin kuralları arasındadır.

Sözleşme'ye taraf olan devletler, ek gönüllü katkıda bulunma haklarına hâle gelmeksizin Dünya Mirası Fonu'na düzenli olarak her iki yılda bir katkıda bulunurlar. Bu katkıların bütün devletlerce tek bir yüzdeye göre hesaplanması konusunda yetkili organ taraf devletler Genel Kurulu'dur. Ancak taraf devletlerin zorunlu katkısı, hiçbir zaman UNESCO'nun bütçesine yapmakta oldukları olağan katkının % 1'ini geçemez.

Uluslararası Yardımın Koşulları ve Düzenlenmesi

Dünya Kültür Mirası Sözleşmesi'ne taraf olan devletler, toprakları üzerinde bulunan kültürel ve doğal miras niteliği taşıyan varlıklar için uluslararası kuruluşlardan yardım isteyebilirler (m.19). Ne var ki bu tür uluslararası yardımlar, ancak kültürel ve doğal mirasın bir parçasını oluşturan bu tür varlıklardan, Dünya Kültür Mirası Komitesi'nce Sözleşme'de yer alan kurallar çerçevesinde belirlenen listelerde yer almasına karar verilen varlıklara yapılabilmektedir. Doğal afetler nedeniyle yapılan yardım başvuruları, bu tür olağanüstü yardımlar için bir "yedek fon" ayırmış bulunan Komite tarafından öncelikle değerlendirilir.

Dünya Kültür Mirası Komitesi'nce yapılacak yardımlar şu biçimlerde olabilir: a) Kültürel ve doğal mirasın korunması, sergilenmesi ve yenilenmesinden çıkan sorunlarla ilgili sanatsal, bilimsel ve teknik incelemeler; b) çalışmaların gereği gibi yürütülebilmesi için gerekli uzmanların, teknisyenlerin ve iş gücünün sağlanması; c) kültürel ve doğal mirasın belirlenmesi, korunması, sergilenmesi ve yenilenmesi konularında görev alan her düzeydeki görevlilerin ve uzmanların eğitimi; d) ilgili devletlerin sahip olmadığı ya da elde edebilecek durumda bulunmadığı araçların sağlanması; e) uzun erimde ödenebilecek faizli ya da faizsiz borç ödemeleri ve son olarak da f) istisnai durumlarda ya da özel nedenlerle geri ödenmesi gerekmeyen bağışlar. Dünya Kültür Mirası Komitesi'nin, ulusal ve bölgesel merkezlere ve kültürel ve doğal mirasın korunması, sergilenmesi ve yenilenmesi konularında görev üstlenmiş tüm görevlilerin ve uzmanların eğitimi konusunda da uluslararası yardım sağlama yetkisi vardır (m. 23). Büyük çaplı uluslararası yardımların yapılmasından önce, ayrıntılı bilimsel, ekonomik ve teknik incelemeler yapılır. Bu incelemeler bağlamında, kültürel ve doğal mirasın gereği gibi korunabilmesi için en ileri teknikler araştırılır. Bu incelemelerde, ilgili devletlerin kaynaklarının akla uygun kullanımının yolları ve yöntemleri de araştırılır.

Yardımlarda genel kural, gerekli görülen çalışmaların gerektirdiği giderlerin, hepsinin değil, yalnız bir bölümünün uluslararası toplum tarafından karşılanmasıdır. Uluslararası yardımdan yararlanan devletin kendi katkısı, program ve projeler için ayrılan kaynakların önemli bir bölümünü oluşturmak zorundadır. Dünya Kültür Mirası Komitesi ile yardımdan yararlanan devlet arasında yapılan bir anlaşmayla uluslararası yardım almaya esas olan program ya da projenin yürütülmesine ilişkin kurallar ayrıntılı olarak belirlenir. Ancak koruma altına alınmış olan kültür ya da doğa varlığının korunmasına ve sergilenmesine devam etme sorumluluğu uluslararası yardımdan yararlanmakta olan devletlere aittir (m.26).

Eğitim İzlemleri

Sözleşmeye taraf olan devletler, toprakları üzerindeki kültürel ve doğal varlıklara karşı kendi halklarının saygısını ve bağlılığını güçlendirmek için her türlü araçtan ama özellikle eğitim ve tanıtım izlemlerinden yararlanacaklardır. Taraf devletler, aynı zamanda, kamuoyunu, kültür mirasını tehdit eden tehlikelerden ve devlet olarak yürütmekte oldukları etkinliklerden haberdar etmekle de yükümlüdürler.

UNESCO'ya Bilgi Verme Yükümlülüğü

Uluslararası kuruluşlardan koruma amacıyla yardım almakta olan devletler, UNESCO tarafından belirlenecek tarihlerde ve yine UNESCO'nun belirleyeceği yöntemlerle, bağlı oldukları Sözleşme kuralları ve bunların uygulanması sırasında kazandıkları deneyimlerin ayrıntılarına ilişkin olarak UNESCO Genel Kurulu'na bilgi vermek zorundadırlar. Bu bağlamda hazırlanan izlemler Dünya Kültür Mirası Komitesi'nin de dikkatine sunulur.

Sözleşme, her devletin anayasalarında yer alan onaylama yöntemlerine göre onaylanır. Örneğin, Türkiye'nin bu konuyla ilgili Anayasa kuralı, 1982 tarihli Anayasa'nın 90. maddesinde yer almaktadır. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve uluslararası kuruluşlarca yapılacak anlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir yasa ile uygun bulmasına bağlıdır. Usulüne göre yürürlüğe konmuş olan uluslararası anlaşmalar yasa hükmündedir. Ve bunların Anayasa'ya aykırı oldukları gerekçesiyle iptalleri için Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalarla yasaların aynı konuda çelişen kurallar içermesi durumunda uluslararası anlaşma kuralları esas alınır. UNESCO üyesi olmayan devletler de bu Sözleşme'ye katılabilirler.

Sözleşme'ye taraf olan her devlet kuşkusuz Sözleşme'den çekilme hakkına da sahiptir. Bu hakkın da kuşkusuz, ilgili devletin anayasasındaki kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesi zorunludur. Örneğin, Türkiye'de Dünya Kültür Mirası Sözleşmesi, Anayasa gereğince TBMM tarafından onaylanmış olduğuna göre bu Sözleşme'den çekilmenin gündeme gelmesi durumunda da yetkili merci Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu ya da bir başka kurum olmayıp TBMM'nin kendisi olmak durumundadır.

Türkiye'nin UNESCO'da Büyükelçilik görevini yapmış bulunan Gürcan Türkoğlu'nun da Dünya Mirası Sözleşmesi'nin kabulünün 5. yıl dönümü vesilesiyle Vehbi Koç Kent Araştırmaları Merkezi'nde Kasım 2022'de yapmış olduğu konuşmada da belirttiği gibi Sözleşme, 50 yıl içinde yeni boyutlar kazanmıştır. Kapsamı genişlemiştir. Örneğin, kültürel ve doğal varlık kategorilerine ek olarak “kültürel peyzaj”, “endüstriyel miras” ve “sınıraşan alanlar” gibi kavramlar ile yeni kategoriler de kültür mirası kavramına eklendi. Dünya Mirası Komitesi, kültür mirasını olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyen “iklim değişikliği”, “innovasyon” (yenilikçilik), “sürdürülebilir kalkınma ve turizm” ve yerel toplulukların, kadınların ve çocukların rolü gibi konuların yanı sıra COVID salgını, dayanıklılık gibi konuları da gündemine aldı.

Bugün bütün dünyada, 167 ülkeden 897 kültürel, 218'i doğal ve 39'u karma ve 43'ü de sınıraşan niteliklere sahip 1154 kültürel ve doğal alan bu Sözleşme'nin sağladığı yüksek standartlar bağlamında koruna altına alınmış durumdadır. Bu başarının ardında, Türkiye de dâhil olmak üzere yüzlerce mimarın, arkeoloğun, sanat tarihçisi, teknisyen, akademisyen, restoratör, müzeci, yerel yönetici ve sivil toplum örgütlerinin bulunduğunu görmek gerekir. Bütün dünyada, Sözleşme'ye taraf olan devlet sayısı 194'e yükselmiş durumdadır.

Buna karşın savaşlar ve silahlı çatışmalar her türlü değerler gibi kültür ve tarih varlıkları için de büyük bit tehdit oluşturmaktadır. Bilindiği gibi “barış” dar anlamlı ve sadece “savaşsızlık” durumunu anlatan bir kavram değildir. Gerçek anlamda barış, bireysel ve toplumsal gelişmenin yanı sıra çevre ve doğa ile ilişkileri ve insan haklarını da kapsayacak ölçüde geniş bir içeriğe sahiptir. İşte bu nedenledir ki UNESCO'nun kuruluş yasası, bu birlikteliği sağlamanın yolunun halkların eğitim, kültür, bilim, iletişim yoluyla birbirlerini daha iyi tanıyıp anlamalarından geçtiğini belirtmiş, kültürel diyalog ve iş birliğinin önemini vurgulamıştır.

Bütün insanlık için seçkin değer taşıyan varlıkların korunmasına ülkelerin akçal gücünün elvermediği durumlarda uluslararası dayanışmanın gerekliliği,

henüz bu Sözleşme ortada yokken 1956 yılında ICOM'un (Uluslararası Kültürel Varlıkların Koruma ve Onarım Araştırma Merkezi) ve 1965 yılında da ICOMOS'un (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) kurulmasını sağlamıştır.

Yukarıda temel ilkelerini özetlemiş olduğumuz Sözleşme, Dünya Kültür Mirası Listesi'ne girebilecek varlıkların belirlenmesinde temel olarak alınacak ölçütleri, "bütünlük", "otantiklik" (özgünlük) ve "evrensel seçkin değere sahip olma" biçiminde belirlemiştir. Sözleşme, bir yandan korumaya ilişkin olarak yeni ve yüksek ölçünler getirirken koruma güvencesi koşulunu da koymuştur. Dünya Mirası Listesi'nde yer almayan alanların korunması için de Sözleşme'de yol gösterici nitelikte kuralları vardır. 1992 tarihli Dünya Belleği Programı, 2001 tarihli Sualtı Kültürel Mirası Sözleşmesi, 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi ve 2005 tarihli Kültürel Anlatımların Çeşitliliğinin Korunması ve Özendirilmesi Sözleşmesi, UNESCO tarafından bu doğrultuda atılmış olan adımlara örnek gösterilebilir. Bunlara, 1954 tarihli Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlıkların Korunması Sözleşmesi ile 1970 tarihli Kültürel Varlıkların Yasadışı İthal, İhraç ve Transferinin Önlenmesi Sözleşmesi de eklenebilir.

Büyükelçi Gürkan Türkoğlu, Dünya Mirası Sözleşmesi'nin sağladığı yararları şöyle özetlemektedir: "Daha iyi koruma sağlama, farkındalık ve bilinç yaratma, kültürel diyaloga olanak verme, miras alanında eğitimi geliştirme, istihdam yaratma, yerel topluluklara gelir sağlama, uluslararası finansman ve teknik yardım sağlama." ("Dünya Mirasının 50. Yılı ve Türkiye", VEKAM 17 Kasım 2022, Ankara).

Türkiye ve Dünya Mirası Sözleşmesi

Türkiye Dünya Kültür Mirası Sözleşmesi'ni 1983 yılında onayladıktan kısa bir süre sonra Dünya Mirası Komitesi üyeliğine seçilmiştir. Dünya Mirası Listesi'ne Türkiye'den ilk giren yerlerin başında İstanbul Tarihî Yarımada'sındaki alanlar ile Divriği'deki Ulu Cami ve Kapadokya gelmektedir. 1985 yılından bu yana, Dünya Mirası Listesi'ne Türkiye'den giren yerlerin sayısı da 20'ye yükselmiştir. Dünya Mirası Listesi'nde iki karma alan bulunmaktadır. Bunlar, Kapadokya/Göreme ile Hierapolis/Pamukkale'dir. Bunlar dışında salt doğal alanımız ve sınırötesi alanımız yoktur. Geçici Liste'de yer alan 84 yerden yalnız 4'ü doğal alan niteliğindedir. Liste'de yer alan 4 doğal, 3 karma alan dışında kalan 77 varlık kültürel alan niteliğindedir.

1972 tarihli Sözleşme'de, "insanlığın ortak mirası" kavramı içine sokulan varlıklar arasında yer verilen değerler "mimarileri ve türlü özellikleri nedeniyle,

uyum durumları veya arazi üzerindeki konumları nedeniyle , tarih, sanat veya bilim açısından ayrıcalıklı evrensel değere sahip, ayrı ya bitişik yapı topluluklarıdır”. Bunların korunmasında belediyelere de önemli görevler düşmektedir. İmar planlarında bu alanlar yola, yeşil alana ve otoparka rastlamaktaysa hemen kamulaştırılmaları gerekir. Bu alanlarda yapı yapmak da yasaklanmıştır. Yasaklara uyulmaması durumunda yapılmış olan yapılar belediyece yıktırılır. Bir yerin sit alanı olarak ilan edilmesiyle oradaki imar planı uygulaması durdurulur. Koruma amaçlı bir imar planı yapılmıyorsa değin yapılaşma kurallarını Koruma Kurulu belirler. En geç bir yıl içinde belediyeler koruma planlarını hazırlayıp Koruma Kurulları'na gönderirler. Koruma konularında belediyelere duyulan güvensizliğin belirtileri kendi yaşamıza da yansımıştır. O kadar ki imar planları konusunda yetkili olmalarına karşın belediyeler, koruma planları konusunda merkezî yönetim temsilcilerinin ve akademisyenlerin çoğunlukta bulunduğu koruma kurullarının çizdiği çerçevenin dışına çıkamazlar (Ruşen Keleş, “Kültür ve Doğa Varlıklarının Korunmasında Yerel Yönetimler”, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 8. Ulusal Sanat Sempozyumu, 18-20 Ekim 2006).

Uzmanlar, Dünya Doğal ve Kültürel Mirası Sözleşmesi'nin uygulanmasından ülkemizde önemli yararlar sağlandığı görüşündedirler. Bu konularda uluslararası ölçünlere biraz daha yaklaşılmış olduğu, yerel düzeyde farkındalığın ve bilinç düzeyinin yükseldiği, yüksek öğretim kurumlarında kültür mirası alanındaki akademik çalışmaların arttığı, kültürel diplomasimizin düzeyinin yükseldiği ve kültür turizminin turizm sektörü içindeki payının artmış olduğu bu gözlemler arasındadır (Gürcan Türkoğlu, a.g.y.). 2009 yılında başta Haliç Metro Köprüsü olmak üzere bazı ciddi sorunlar nedeniyle İstanbul'un “Tehlike Altında Miras Listesi”ne alınması olasılığı yükselmiştir. Bunalım hükûmetin olaya yaklaşımıyla aşılmışsa da Zeytinburnu gökdelenlerinin İstanbul'un tarihsel silüetini görsel olarak olumsuz etkilemesi, Ayasofya Müzesi'nin 2021 yılında camiye dönüştürülmesi ve bunlar yapılırken UNESCO'ya danışılmamış olması, Dünya Miras Merkezi'nde olumsuz etkiler yaratmıştır.

1998 yılında Truva'nın listeye girmesinden sonra hiçbir alanımıza listede yer verilmemiş olması, başta alan yönetimi ve planı hazırlama zorunluluğunun getirilmesiyle sürecin zorlaştırılmış olmasından kaynaklanmıştır. Gerçekten, 2004 yılında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin ve 2005 yılında yürürlüğe sokulan Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin çıkarılmış olmasının bu gelişmelerde etkisi olmuştur.

Başka Uluslararası Düzenlemeler

Korumacılıkta “yapı” ölçeğinden “alan” ve “kent” ölçeğine geçişin başlangıcı 1931 yılında kabul edilmiş olan Atina Şartı (La Charte d’Athenes) diye bilinen Atina Sözleşmesi’dir. Ne var ki uluslararası ilişkilerde köktenci, bağınaz, katı ulusalcı, dinsel, ırkçı ve ayrılıkçı uygulamalardan ve politikalarından kültür varlıkları çok zarar görmüştür. Bu bağlamda, savaşlar bardağı taşıran damla olmuştur. Yakın geçmişte, Makedonya’da Mostar Köprüsü, Halep ile Şam arasındaki Palmira Tapınağı saldırgan güçlerin hedefi olmuştur. UNESCO, soykırıma (génocide) benzeyen Mostar katliamını kentkırım (urbicide) adını verdiği bir serginin konusu yaparak dünya kamuoyunun dikkatine sunmuştur. UNESCO’nun bu konulara önemle eğilmekle birlikte Avrupa Konseyi’nin de koruma konularına ilişkin olarak yapıcı ve olumlu adımlar atmakta olduğu dikkat çekmektedir. Avrupa Konseyi’nin amacı, “Avrupa’nın kültürel kimliğinin zenginliklerinden sayılan değerlerin korunması doğrultusundaki adımların desteklenmesi ve halkların bu yönde bilinçlendirilmesidir.”

1972 tarihli UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi’nden önce, 1954 tarihli Avrupa Kültür Sözleşmesi ve 1966 tarihli Venedik Tüzüğü de bu alanda atılmış önemli adımlardır. Birleşmiş Milletler Örgütü’nün 1992 yılında Rio de Janeiro’da topladığı Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın Sonuç Bildirisi’nde de “çevre”, “barış” ve “kalkınma” konularının bir bütünsellik içinde ele alınmaları gereği üzerinde önemle durulmuştur. Aynı konuya, yine Birleşmiş Milletlerce düzenlenen HABITAT II (İstanbul, 1996) ve HABITAT III (Quito, 2016) toplantılarının sonuç bildirgelerinde de dikkat çekilmiştir. Birleşmiş Milletler Örgütü ve onun uzmanlık kuruluşları olsun, Avrupa Konseyi olsun, kültür değerlerini, insan yerleşmelerinin kültürel kimliğine değer katan zenginlik öğeleri olarak değerlendirmektedirler.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

Bu bağlamda, UNESCO’nun yetkili organlarınca 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Sözleşme, somut olmayan kültürel miras ile somut kültürel ve doğal miras arasındaki bağlantı, küreselleşmenin korumaya yönelik hoşgörüsüzlüğü artırdığı, yerel toplulukların somut olmayan kültür mirasının üretimi, korunması, bakımı ve yeniden yaratılması konusunda önemli rol oynadıklarını ve özellikle genç kuşakların bu konularda daha çok bilinçlendirilmesi gereği dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Somut olmayan kültürel mirası korumak, toplulukların somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek, somut olmayan kültürel mirasın önemi konusundaki

duyarlılığı her düzeyde artırmak ve bu amaçlarla uluslararası alanda iş birliği ve yardımlaşmayı sağlamak, bu Sözleşmenin başlıca amaçları arasındadır. Sözleşme’de somut olmayan kültürel miras şöyle tanımlanmıştır: “Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda da bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar”. Kuşaktan kuşağa aktarılan somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak sürekli olarak yeniden yaratılır ve onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir. Böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya da katkıda bulunur.

Dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler, doğa ve evrenler ile ilgili bilgi ve uygulamalarla el sanatları gelenekleri somut olmayan kültürel mirasın temel konularıdır. Koruma da somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına almak anlamına gelmektedir. Kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, geliştirme ve güçlendirme de koruma kavramının içindedir. Sözleşme, bu Sözleşme’ye taraf olan, yani Sözleşme’nin kurallarını kendi iç hukukları açısından bağlayıcı duruma getirmiş olan devletlere önemli sorumluluklar yüklemiştir: a) Kendi toprağı üzerinde bulunan somut olmayan kültürel mirasın korunmasını güvence altına almak ve b) kendi toprağı üzerinde bulunan somut olmayan kültürel mirasın çeşitli öğelerini grupların, toplulukların ve hükûmet dışı kuruluşların katılımıyla belirlemek ve tanımlamak bu sorumluluklar arasındadır. Her devlet kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın envanterini hazırlar ve düzenli olarak güncelleştirir.

Sonuç

Her türlü ulusal ve uluslararası varlığın korunmasında ve geliştirilmesinde kuşku yok ki her düzeydeki görevlilere önemli görevler düşer. Bu görevler hukuk kurallarıyla belirlenmiştir. Merkezî ve yerel düzeylerdeki görevlilerin yanı sıra meslek örgütlerine, sivil toplum örgütlerine, kısaca halkın kendisine düşen sorumluluk payının önemi de yadsınamaz. Görev ve sorumluluklar ulusal ve uluslararası hukuk belgelerinde yer alan kurallar çerçevesinde yerine getirilmeye çalışılır. Uluslararası sözleşmelerde yer alan kurallar da bunlar arasındadır. Ne yazık ki, ülkemizde tüm çabalara karşın, korumaya ilişkin konulardaki bilgi ve ilgi eksikliği kültürel ve doğal varlıkların korunmasında beklenen düzeye ulaşmamızı engellemiş ve engellemektedir. Hukuk kurallarının yanı sıra etik kurallara bağlılığın da büyük önem taşıdığı bu alanda, tüm eğitim yöntemlerinden yararlanarak sözleşmelerde yer alan koruyucu ve geliştirici kuralların yaşama geçirilmesinde çok daha duyarlı davranılmasında zorunluluk vardır.

Kısa Kaynakça

- Keleş, Ruşen ve Kuran, Hikmet (eds.), *Türkiye’de Kent ve Çevre Yönetimi*, Nika Yay., Ankara, 2023.
- Keleş, Ruşen, “Kültür ve Doğa Varlıklarımızın Korunmasında Yerel Yönetimler”, 8. *Ulusal sanat Sempozyumu*, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara, 2006.
- Madran, Emre, “Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması”,
- Sarıkaya Levent, Yasemin, “Kültür Mirasına ilişkin Koruma Politikaları ve Uygulamalarında Kamu Yararı İlkesi”, *Toplum ve Demokrasi*, Yıl: 5, Sayı: 11, Ocak-Haziran 2011, s.115-132.
- Sözen, Metin ve Tapan, Mete, *50 Yılın Türk Mimarisi*, T. İş Bankası, Yayın No: 122, Ankara, 1973.
- Tapan, Mete, *Koruma Sorunlarımız. Mimarlık ve Kentleşme*, Cumhuriyet Kitapları, 2021, İstanbul (2. Baskı).
- Tunçer, Mehmet, *Doğal Çevre Yok Olurken*, Alter Yay., Ankara, 2019.
- Tunçer, Mehmet, *Korunamayan Kültürel Miras*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2019.
- Tunçer, Mehmet, *Kültürel Miras ve Koruma*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2017.
- Tunçer, Mehmet, *Tarihsel Çevre Koruma Politikaları: Ankara*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000
- Tunçer, Mehmet, “Türkiye’de Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması”, Ruşen Keleş ve Hikmet Kuran (eds.), *Türkiye’de Kent ve Çevre Yönetimi*, Nika Yay, Ankara, 2023, s. 159-177.
- Türkoğlu, Gürcan, “Türkiye’nin Dünya Mirası Yolculuğu”, Dünya Mirası 50. Yıl ve Türkiye, VEKAM, 17 Kasım 2022.

İKİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KORUMAYA YÖNELİK PLANLAMA SORUNLARI VE ÖNERİLER

Mehmet TUNÇER

Prof. Dr., Çankaya Üniversitesi, E-posta: mtuncer@cankaya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1591-6383

GİRİŞ

Günümüzde Kapadokya olarak adlandırılan bölge Aksaray Ihlara Vadisi, Nevşehir Göreme Millî Parkı ve yer altı şehirleri, Kayseri Soğanlı Vadisi'nden meydana gelir. Göreme Millî Parkı, Uçhisar-Avanos-Ürgüp üçgeni içindedir. Bu üçgenin dışında kalan Kaymaklı, Derinkuyu ve Özkonak yer altı şehirleri de bölgenin önemli noktalarıdır.

Kapadokya bölgesindeki Erciyes Dağı, Hasan Dağı, Melengiz ve Güllü Dağ jeolojik devirlerde aktif birer volkan durumundaydı. Volkanların püskürmeleri, 10 milyon yıl önce başlayıp günümüze kadar sürmüştür. Neojen göllerin altındaki yanardağlardan çıkan lavlar, platoda göller ve akarsular üzerinde 100-150 m kalınlığında, farklı sertlikte bir tuf tabakası meydana getirmiştir. Ana kayalardan püsküren maddelerle şekillenen plato, şiddeti daha küçük volkanların püskürmeleriyle sürekli değişime uğramıştır. Kapadokya, zamanla bölgedeki nehir, göl ve yağışların tuf tabakasını aşındırmasıyla bugünkü UNESCO Dünya Doğal Mirası hâlini almıştır.

Bölgedeki peribacaları gibi ilginç yüzey şekilleri doğanın ürünleriyken yer altı şehirleri de işgalcilerden kaçan ve sığınma ihtiyacı duyarak derinleri kazan insanların ürünüdür. İlkel Anadolu kabileleri, Asurlular, Hititler, Orta Asya Türk kabileleri, Moğollar, Araplar, Yunanlılar, Romalılar buraları terk ederken kendi eserlerini ve geleneklerini de Kapadokya'da bırakmışlardır (Tunçer, M., 2014).

Bu yazıda, Kapadokya bölgesinin korunmasına yönelik olarak günümüze (2023) kadar yapılmış olan çalışmalar, alınan kararlar özetlenecektir. Bölgenin korunmasına yönelik olarak UNESCO kararları, Millî Park kararları, Göreme, Uçhisar, Ürgüp gibi yerleşimlerin koruma planlama çalışmaları ve son olarak Kapadokya Alan Yönetimi kurulmasına ilişkin kanun ve uygulamalarına bakılacaktır. Çok önemli kültürel ve doğal yapıyı içerisinde barındıran Millî Park alanının statüsü 22.10.2019 tarih ve 30926 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan

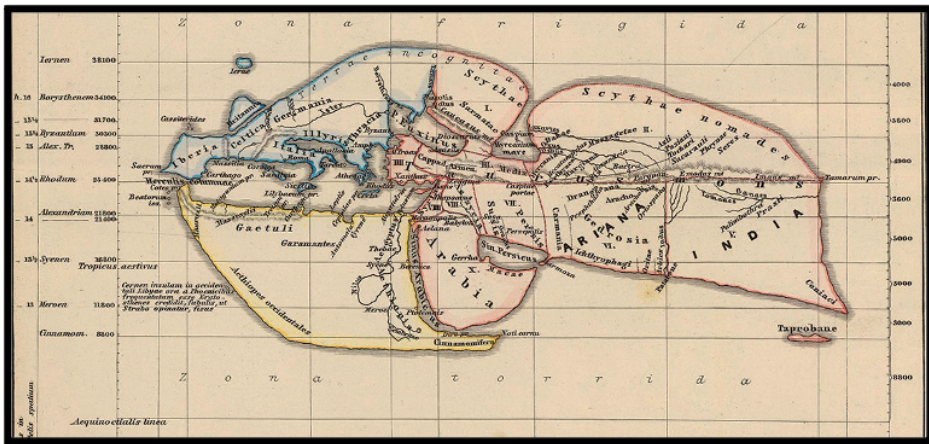
Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile iptal edilmiştir. Bu karara gerekçe olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada “Kapadokya alanında özel kanunla ve yeni düzenlemelerle daha geniş bir alanda koruma sağlanacaktır. Alan Başkanlığı yönetiminde kaçak yapılaşmanın önüne daha kararlı bir biçimde geçilmesi hedeflenmektedir” denilmiştir.

1. KAPADOKYA'DA DOĞAL, TARİHSEL, ARKEOLOJİK VE KENTSEL KORUMA SORUNLARINA GENEL BAKIŞ

1.1. Jeoloji, Jeomorfoloji, Tektonik

Erciyes, Hasan Dağ ve Göllü Dağ'ın yanı sıra çok sayıda volkanın patlaması sonucu yöre tüflerle kaplanmıştır. Bu tüfleri rüzgâr ve suyun aşındırmasıyla milyonlarca yılda oluşan Kapadokya, benzersiz jeolojik yapısı ile Paletlik Dönem'den beri devamlı yerleşim alanı olmuş ve Anadolu kültür tarihine tanıklık etmiştir. “Peribacası” diye adlandırılan bu oluşumların yükseklikleri 40 metreye kadar çıkmaktadır. Kızılırmak, bölgenin taban seviyesi, vadilerin bitim noktası iken; Uçhisar Kalesi bu yamaçların, peribacalarının başlama noktası, dayanak noktası ve zirve noktasıdır.

İlkçağın en önemli coğrafyacılarından biri olan Strabon ömrü boyunca iki eser yazmıştır. Bunlardan biri Tarih Notları, diğeri Coğrafya'dır. Tarih Notları günümüze ulaşamamıştır. “Coğrafya” 17 ciltten oluşan bir coğrafya ansiklopedisidir.

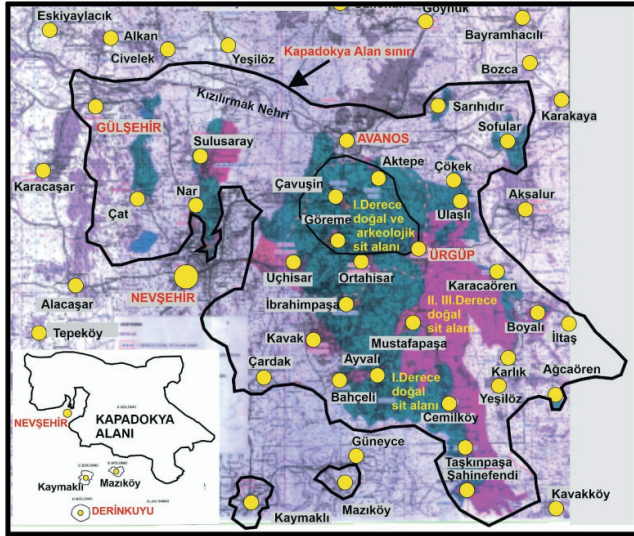
Şekil 1: Strabon'un Dünya Haritasında Anadolu ve Kapadokya (MÖ 62-MS 24) (<https://www.tarihiakadim.com/antik-donemde-yasamis-haritalardan-7-dunya-haritasi/> Erişim: 29.08.2023)

1.2. Koruma Planlaması Öncü Çalışmaları: 1967-1971 Göreme ve Çevresi Millî Park UDGP, Kapadokya Çevre Düzeni Planı (1981)

Bölge içinde il merkezi Nevşehir birinci, Ürgüp ve Avanos ikinci kademe merkezlerdir. Üçüncü kademe merkezler ise göreceli olarak daha küçük yerleşme birimleri olan Mustafapaşa, Ortahisar, Uçhisar, Derinkuyu, Kaymaklı, Avcılar ve İbrahimpaşa'dır. 1968 yılında, "Göreme Millî Parkı Uzun Devreli İnkişaf Planı (UDİP)" adıyla Orman Genel Müdürlüğü, Millî Parklar Dairesi uzmanları ve ABD Millî Park Servisi uzmanları tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra 1972 yılında, bu planın revizyonu amacıyla hazırlanan "Göreme Tarihi Millî Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP)" hazırlanmıştır. Ancak o dönemde yürürlükte olan 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 25. Maddesi'ne göre sadece orman rejimine giren alanlar Millî Park statüsüne sahip olabileceğinden, Göreme ve çevresi Millî Park ilan edilememiştir.

1983 yılında yürürlüğe giren 2873 Sayılı Millî Parklar Kanunu'nun bu kısıtlamayı ortadan kaldırmasıyla, hazırlanan Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP), ileride bazı yenilemelerin yapılması koşuluyla yürürlüğe girmiştir.

Kapadokya'nın ilk "Çevre Düzeni Planı" (1/25 000 Ölçekli) Gayr-i Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.07.1976 Tarih ve A-69 Sayılı Kararına uygun olarak hazırlanıp onaylanmıştır. Bu Plan ile Kapadokya'daki yerleşim merkezleri, arkeolojik ve doğal sit alanları, tarihi sit alanları, tampon bölgeler ve turizme açılacak alanlar belirlenmiştir.

Şekil 2: Kapadokya Alan Sınırı/I., II. ve III. Derece Doğal ve Arkeolojik Sit Alanları
(Kaynak: Atabey, E. <https://yesilgazete.org/guzel-atlar-ulkesi-santiyeye-dondu-zuccaciye-dukkani-fil-girmis-gibi/> Erişim: 01.09.2023)

Planın hazırlandığı 1971 yılından günümüze kadar geçen sürede, Millî Park sınırları kapsamında yerel halkın nüfusu, geçim kaynakları ve Millî Park'ın ziyaretçi potansiyelindeki değişimler nedeniyle mevcut UDGP günün gereksinimlerini karşılayamaz duruma gelmiş ve yeni bir UDGP hazırlanması gerekmiştir. Kapadokya, oldukça geniş bir alanı kapsayan doğal, tarihi, arkeolojik sit alanları bütünüdür. Nevşehir, Avanos, Gülşehir, Derinkuyu ve Ürgüp ilçelerini içine alan 1/25 000 ölçekli “Kapadokya Çevre Düzeni Planı” 6 Kasım 1981 tarihinde onaylanmıştır. 1986 yılında, 86/11135 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Millî Park Alanı” olarak belirlenmiştir¹.

Kayseri Koruma Kurulu'nun 1989 yılında aldığı bir kararda²;

1. Nevşehir-Göreme-Ürgüp yöresinde doğal ve tarihî sit alanları ile tampon bölge sınırları içinde kalan alanlarda özel ve kamu kesiminden çeşitli gerekçelerle yapılaşma istemlerinin bulunduğu, Kayseri Koruma Kurulu'nun ülke, hatta dünya ölçeğinde özel bir doğal ve tarihî çevre konumunda olan bu yörede, parça parça hazırlanmış imar planlarına bakarak tek dosya temelinde kararlar üretmesinin sakıncalı olacağı, Millî Park olarak belirlenen bu yörenin tümüne ait geçerli bir planın bulunmadığı ve bu nedenle, Nevşehir-Ürgüp-Göreme yöresinin ve Millî Park sınırları içinde kalan alanların genel bir değerlendirmesinden yola çıkarak, nüfus ve faaliyet turları ile yoğunluk dağılımlarını, yapılaşma koşullarının ana hatlarını ve ulaşım/dolaşım ağı ile altyapı esaslarını belirleyen bir “Bölgesel Nazım Plan”nın hazırlanması gerektiğini ve böyle bir Plan olmaksızın yapılaşma istemlerini ele almanın doğru olmadığı belirtilmektedir. Bu nedenle “Yerleşik Alan Sınırları” dışında mevcut tarihî ve doğal sit ile tampon bölge sınırları içinde kalan tüm yörede yapılaşma “Bölgesel Nazım Planı” elde edilmeye kadar dondurulmuştur.

1989 tarihinde Kayseri TKTV Koruma Kurulu tarafından, Göreme Sit Alanları ve Eski Eser Tespitlerine ilişkin kararlar alınmış ve eki olan haritada belirlenmiş “Göreme Kentsel Sit Alanı”nı ve “Koruma Alanları” ile “Korunması Gerekli Kültür Varlıkları” ve “Göreme Koruma İmar Planı”nı kapsayan bir “Ek İmar Yönetmeliği” oluşturulmuştur³.

Koruma Planı Genel Önlemler kısmında; “... Yeni kaya oyma mekânlar açılmayacaktır. Kullanılmayan kaya oyma mekânların bakımı ve yatay ve dikey kesitlerinin desteklenmesi sağlanacaktır. Üst üste gelen oyma mekânların yapısal olarak desteklenmesi gerekmektedir. Üst katlardan alt katlara gelen fazla ya da ek yükler kaldırılmalıdır. Üzerinde sokak ya da avlu bulunan kaya oymalarının yüzey

1 25.11.1986 Tarih ve 19292 Sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

2 Kayseri KTV Koruma Kurulu'nun 30.09.1989 Tarih ve 542 Sayılı Kararı.

3 Kayseri TKTV Koruma Kurulu'nun 01.03. 1989 Tarih ve 372 Sayılı Kararı.

suyu drenajı yapılmalıdır.” denilmesine rağmen Göreme ve Kapadokya genelinde bu önemli konuya dikkat edilmemiş, doğal oluşumlar sürekli tahrip edilmiştir.

2. 1985 UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ'NDE KAPADOKYA'YA YÖNELİK KORUMA KARARLARI VE HAZIRLANAN PLANLAR

Kuzeyde Kızılırmak, doğuda Yeşilhisar, güneyde Hasan ve Melendiz dağları, batıda Aksaray ve kuzeybatıda Kırşehir ile sınırlanan Kapadokya bölgesi, Kalkolitik Dönem'den beri devamlı yerleşim alanı olmuştur. Alanın en önemli özelliği, Erciyes Dağı ve Hasan Dağı tüflerinin, rüzgâr ve su aşındırması sonucunda oluşan olağanüstü kaya şekilleri ve kışın ılık, yazın serin olan ve bu nedenle her mevsim için uygun iç iklim koşulları taşıyan kayaya oyma mekânlardır.

Türkiye'nin kültürel ve tarihî mirası açısından oldukça önemli bir konumda olan, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne 1985 yılında dâhil edilen Millî Park (Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı) (Liste Sıra No: 357 Kategori: Doğal/Kültürel), 30 Ekim 1986'da Bakanlar Kurulu kararıyla Millî Park ilan edilmiştir ancak 22 Ekim 2019 tarihinde ise Millî Park statüsünden çıkarılmıştır.

Göreme yerleşiminin eski isimleri “Matiana, Korama, Maccan ve Avcılar”-dır. Göreme ile ilgili 6. yüzyıla ait bir belgede ilk olarak “Korama” adına rastlanıldığından dolayı en eski adının bu olduğu düşünülmektedir. Göreme'nin en ünlü yeri “Göreme Açık hava Müzesi” olarak bilinen, kayalara oyulu birçok kilisenin yer aldığı “Göreme Tarihî Millî Parkı” bölgesidir. Bu park yaklaşık 40 km² alanı kaplamaktadır. Göreme, özellikle 7.-13. yüzyıllar arasında baskılardan kaçan Hristiyanların yerleşmesiyle Hristiyanlığın önemli bir merkezi hâline gelmiştir. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan alanlar içinde, Göreme Millî Parkı, Derinkuyu ve Kaymaklı yer altı şehirleri, Karain Güvercinlikleri, Karlık Kilisesi, Yeşilöz Theodoro Kilisesi ve Soğanlı Arkeolojik Alanı yer almaktadır. (URL 1)

UNESCO'ya taraf ülkeler topraklarındaki dünya mirası varlıklarının korunma durumlarını içeren Dünya Mirası Sözleşmesi'nin uygulanması durumuna ilişkin Dünya Mirası Komitesi'ne her altı yılda bir periyodik rapor sunmaktadır. Göreme Millî Parkı ve Kapadokya'ya ilişkin en son 2014 yılında bir rapor hazırlandı. (URL 2)

2.1. UNESCO Koruma Kararları ve Önerileri

1981 tarihli mevcut arazi kullanım ve koruma planının (Göreme Millî Parkı Uzun Vadeli İmar Planı) güncellenmesi çalışmaları ancak 2003 yılında tamamlanmıştır. Önerilen başlıca planlama kararları, 1976 yılında ilan edildiği gibi

Doğal Sit Alanları'nın korunması yönündedir. Göreme, Ortahisar, Çavuşin, Ürgüp ve Mustafapaşa gibi Doğal Sit Alanları'nda yer alan kasabaların yerleşim yerlerinin çevre alanlarındaki küçük düzenlemeler ve mekânsal gelişmeler sıkı bir şekilde kontrol edilecektir. Plan, bu kasabaların fiziksel büyümesinin yeni kurulan bölgelerle sınırlandırılmasını önermektedir. Otel geliştirmeleri, oda kapasiteleri için belirlenen sınırları dikkate alacaktır. Ayrıca plan, yerel makamlara, şehir planlarında turizm gelişmeleri için ayrılmış alanlar için arazi kullanım kararlarını gözden geçirmelerinin tavsiye edilmesi gerektiğini de önerdi. (URL 2) (Erişim: 09.11.2022)

Yer altı şehirleri Kaymaklı ve Derinkuyu için Dünya Mirası Varlığı anlayışını geliştirmeye yönelik uygun tesisler tamamlanmış olup Göreme ve Paşabağı için de gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Şekil 3: Elmalı Kilise (Solda) ve Karanlık Kilise (Sağda) (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/nevsehir/kulturenvanteri/elmali-klse> Erişim: 29.08.2023)

El Nazar, Elmalı, Karanlık ve Meryem Ana kiliseleri de dâhil olmak üzere erozyon nedeniyle tehlike altındaki anıtlar, öncelikli işlem gerektiren anıtlar olarak listelenmiştir. Bunların korunması, restorasyonu ve bakımı için saha düzeyinde özel önlemler gereklidir. (URL 2) (Erişim: 09.11.2022)

Göreme'nin kentsel ve/veya kentsel-arkeolojik karma sit alanları için koruma alanı planları hazırlanmıştır. İmar kriterleri ile tescilli yapılar ile diğer yapıların bakım ve restorasyonunda kullanılacak kural ve yönergeler geliştirilmiştir.

2.1.1. Uçhisar ve Çevresinde Koruma Amaçlı Kararlar ve Koruma Planları

Kapadokya'nın üç büyük kaya yerleşiminden biri olan Uçhisar Kalesi'nin (diğerleri Ortahisar ve Ürgüp kaleleri) Roma Dönemi'nde mezarlık olarak kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu'nun Perslerin istilasına uğramasından sonra adı geçen kaleler yerleşim amaçlı kullanılmıştır. Halk, saldırılardan korunmak

için vadilere hâkim ve koruması daha kolay olan bu kaya kitlelerine sığınmış-
tır. Oyulması mümkün olan bu doğa oluşumlarını ihtiyaçlarına göre şekillen-
direrek uzun yıllar bu oluşumların içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Kalenin zamanla ihtiyaca yetmemesi nedeni ile gelişen nüfusun yerleşim
alanı, ihtiyacı Güvercinlik Vadisi'ne uzanan doğu ve güney yamaçlarına yapı-
lan yeni oyma mekânlarla karşılanmaya başlanmıştır. Peribacaları oyularak çok
amaçlı olarak (konut, depolama, hayvan barınağı vd.) kullanılmıştır. Bu da pe-
ribacalarında bazen geri dönüşü olmayan tahribatlar oluşturmuştur. Bu böl-
gedeki kayaya oyma yerleşimler meyilli yamaçlar ve düşey geçişler birbirlerine
çeşitli kotlardaki mekânlarla bağlanmıştır (Kayadam). Kayaya oyularak yapı-
lan bu yerleşimlerin giderek basit taş yapılara dönüşmesi 15. yy. sonları ve 16.
yy. başlarında başlamıştır. Osmanlı yönetiminin yöreye hâkimiyetinin kesinlik
kazanması başlıca etkidir. Evler tamamen kaya oyma mekânlar üzerine yöre-
den çıkarılan çeşitli taşlar kullanılarak yapılmıştır. Yapı tekniği taş duvar ke-
mer ve kemerli tonozdan oluşmuştur. Kapadokya'da gelişen taşı kullanma tek-
niği ve geleneksel yapı teknolojisi Uçhisar'da da kendini göstermiş, gerek plan
şemaları ve gerekse yapı elemanları olarak muntazam ve süslemeli evler ortaya
çıkmıştır. Arazi yapısından dolayı evlerin yapılışı ve plan şemasında çeşitlilik-
ler göstermektedir.

1973 yılında çıkarılan bir Kararname ile Nevşehir ilinde Uçhisar Turizm
Alanı'nı da içeren, Bakanlar Kurulu'nun 8/2/1973 tarihli, **7/5811 karar sayılı ka-
rarı**, (RG: 23 Şubat 1973 Sayı: 14457) ile Göreme ve çevresi "Turizm Yerleşme
Alanları" (TYA) olarak belirlenmiş ve fiziksel planlarının yapılması öngörül-
müştür. Ortahisar ve Uçhisar ilçeleri için de benzer planlama çalışmaları mev-
cuttur. UNESCO sayfasında "*kesinleştikten sonra Ürgüp'teki kentsel sit alanı için
sit alanı planı hazırlanacaktır. İlgili tüm planlar sürekli olarak güncel tutulur*"
denilmektedir (URL 2) (Erişim: 09.11.2022). "Turizm Yerleşme Alanı Uygulama
İmar Planı", Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca onanlı 1/25 000 ölçekli Kapa-
dokya Çevre Düzeni Planı kararlarının bir parçası olarak 1984 yılı içinde ha-
zırlanmış ve 1986 yılı başlarında onaylanmıştır. Uçhisar, Bakanlar Kurulu'nun
1997/9985 Sayılı Kararı ile belirlenen "Nevşehir ve Çevresi Turizm Alanı" sınır-
ları dâhilinde kalmaktadır.

1985 yılında onanan "Nevşehir Uygulama İmar Planı" ile Nevşehir kent-
sel gelişmesinin Kapadokya Çevre Düzeni Planı sınırlarına dayanması olgusu,
Uçhisar Turizm Yatırım Alanı Uygulama İmar Planı'nın revizyonunu gündeme

getirmiştir⁴. 1985 yılında alınan bir karar⁵ ile Kapadokya Çevre Düzeni Planı'nda; taban alanı ve kat alanı katsayıları arttırılmış ve “Uçhisar Turizm Yerleşme Alanı” yapılaşma koşulları uygun bulunmuştur (Tunçer, M., 2014).

Şekil 4: Uçhisar Sarıuşak Mevkisi 1950-1960 (Kaynak: Asım Durusu-Argos Fotoğraf Arşivi)

Çevre Düzeni Planları, temelde başlıca arazi kullanışlarını düzenlemek, turizm girdisinin bölgenin jeomorfolojik ve kültürel özelliklerine uyum göstermesini sağlamak ve koruma-geliştirme ilişkisini bozmayacak şekilde yönlendirmek amacına dönüktür. Kapadokya Çevre Düzeni Planı'nda; Bölge'deki yerleşme merkezlerinde geleneksel özelliklerini kaybetme, hatta yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan, yöreye özgü mimari karakteri olan yapıların ve bu yapıların oluşturduğu yerleşme dokularının korunması ve geliştirilmesi gereği önemle vurgulanmaktadır. Bu dokuların korunmaları ve işlevsel bir biçimde kullanılabilirmeleri için “Turizm Amaçlı Kullanım” önerilmektedir.

Uçhisar kasabasının “Yerleşik Alan Sınırları” (Kentsel Gelişme İmar Planı sınırı) 1976 yılında belirlenmiş ve karar eki 1/25 000 ölçekli haritalara işlenmiştir⁶.

Buna göre Uçhisar'ın “Yerleşik Alan Sınırı” güneyde Ürgüp, batıda Nevşehir yolunun çevrelediği alan içerisinde kalmaktadır. Kasabanın batısında kalan

4 Burat, O., Alparman, E., Akaya, M., Saktanber, S., Ağustos 1986, “Uçhisar Turizm Yerleşme Alanı Uygulama Planı”, 1/1000 Plan Raporu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Bankası A.Ş. Gn. Md., Fiziksel Planlama Grup Başkanlığı.

5 Kültür ve Turizm Bakanlığı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 25/12/1986 Tarih ve 2905 Sayılı Kararı.

6 G.E.E. ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.07.1976 Tarih ve A-69 Sayılı Kararı

yani bu iki yolun oluşturduğu alan içerisinde kalan bölüm “**Tampon Bölge**” olarak belirlenmiştir. Uçhisar’ın doğusunda ise; Güvercinlik Vadisi’nden itibaren “**Doğal Sit Alanı**” başlamaktadır.

Kasabanın Gelişme Konut Alanı güneybatıya doğru uzanmaktadır. Tampon Bölge koşulları da bu Yüksek Kurul Kararında belirlenmiştir⁷. Bu Karara göre yörenin görsel bütünlüğünün korunması açısından tampon bölge olarak belirlenen alanlarda, Doğal ve Tarihî Sit Alanları’na ilişkin kararlarda belirtilen zorunlu yapılar dışındaki yapılaşmalar kesinlikle yasaklanmıştır.

Tampon Bölgeler’de; yerleşmelerin büyüme alanlarında yerleşmeler için hazırlanacak Koruma İmar Planları yürürlüğe girinceye kadar yapılacak alt ve üst yapı için aşağıdaki koşullar geçerli kılınmıştır:

- a. Azami Yapı Alanı Kat sayısı %5,
- b. Azami Yapı Yüksekliği 6,50 m,
- c. Azami Yapı Alanı 250 m²

Ayrıca yapılacak her türlü inşaat için Kültür Bakanlığının olumlu görüşünün alınacağı belirtilmektedir.

Uçhisar’da bulunan sit alanları ile korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları (tek yapı saptama ve belgeleme çalışmaları) 1982 yılında yapılmıştır⁸. Bu karar ile Uçhisar’da 17 taşınmaz, Uçhisar Kalesi ile Vasıl Deresi tes-cil edilmiştir.

Bu kararda; “*Hemen hemen, tümüyle afet alanı ile çakışmış bulunan sit alanlarında, yapılanma izni verilmesinin söz konusu olmadığına, ancak bu alanlarda, bulunan ve yıkılma tehlikesi içinde olan eski ve geleneksel yapılardan inşaat malzemesi alınmasının engellenmesine ve bu alanların boşaltılarak olduğu gibi korunmasının gerekli olduğuna, bu suretle ’Uçhisar’ın çevreye hakim görüntüsünün bozulmaması gerekli olduğuna,*

Yeni yapılanma izinlerinin sit alanı dışına verilerek, eski kentin bütünlüğünün korunmasına, bu alanlardaki yapılanmalarda hazırlanan yeni yapılanma koşullarına uyulmasına karar verildi.”.

Bu karar ekinde “Yeni Yapılanma Koşulları” da belirlenmiştir. 2981 Sayılı Yasa, Madde 6 uyarınca; 1982 yılında Uçhisar’da sit alan sınırlarının yeniden irdelenmesi, belirlenmesi ve taşınmaz kültür varlığı niteliğindeki mimarlık

⁷ G.E.E. ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 10.07.1976 Tarih ve A-69 Sayılı Kararı.

⁸ G.E.E. Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 10.04.1982 Tarih ve A-3462 Sayılı Kararı.

Bu kararda; 1710 Sayılı Yasa uyarınca Sit Alanı ilanı ve eski eser tespitleri yapılmıştır. Sit alanlarındaki yıkılma tehlikesindeki yapılardan malzeme alınmasının yasaklanması ve çevre görüntüsünün bozulmaması isteniyor.

örneklerinin saptama ve belgelenmesi yeniden yapılmıştır⁹. Bu kararla sit alanlarına yönelik “**Geçici Dönem Yapılanma Koşulları**” belirlenmiştir. I. Derece Doğal ve Tarihî Sit Alanı içinde kesinlikle yapı yapılamayacağı karara bağlanmıştır. Daha sonra, TKTV Yüksek Kurulu’nun 04.09.1985 Tarih ve 1402 Sayılı Kararı ile eski Belediye Binasının tescil kaydı kaldırılmıştır.

Uçhisar Belediyesi’nin 1988 yılında yazdığı bir yazıda; “... *Kapadokya Çevre Düzeni Planı*’nda *Kasabamızın yerleşim ve arazi durumu, bölgedeki çevre kasabalara göre geniş kapsamlı bir fonksiyona sahip olduğu görülür.*

Çevredeki sit alanlarının büyük olması, buna mukabil kasabamızda ’Tarihî ve Doğal Sit Alanları’na yaklaşımı az olan sahaların fazlalığı ile fonksiyonel bakımdan Turizm yatırımları ihtiyaçlarına elverişli olmaları günün konu ile ilgili yatırımlarını çekecek niteliktedir. Ayrıca bu sahalarda yapılacak yatırımlar çevrede korunmayı sağlayacaktır. Yatırımların sit alanlarına kaymasını önleyecektir. Hazırlanan Kapadokya Çevre Düzeni Planı’nda ileriki yıllarda meydana gelecek turizm hareketlerine göre yapılaşmada yönlendirme esas alınmıştır¹⁰...

Kasabamızda sit alanları dışında, tarım alanlarında işletme bakımından ekonomik olması nedeniyle 3-4 katlı otel ve motel tipi işletmeler yapmak için büyük çapta müracaatlar bulunmaktadır. ... Bu talepler büyük rakamlara ulaşmaktadır. Yapılan talepler de belediyemizce uygun görülmektedir. Zira tarım alanları arazinin verimsiz topraktan oluşması, yaşama koşullarının değişmesi nedeniyle tarımla uğraşan kesimin bu kesimden uzaklaşması dolayısıyla çevre eski özelliğini kaybetmektedir.”

Uçhisar Belediyesi yapılan müracaatları da dikkate alarak 1/25 000 ölçekli planda işlenen alanların da turizme açılmasının bölge için çok büyük yararları olacağı düşüncesiyle önerisini Koruma Kurulu’na sunmuştur.

Kayseri KTV Koruma Kurulu 1988 yılı Nisan ayında aldığı kararla Belediye tarafından hazırlanan ve 30 L I a ve I d paftalarını içeren ilave imar planını düzenleterek onaylamıştır¹¹. Ancak Uçhisar Belediye Başkanlığının Tokmakbeleni mevkisi için hazırladığı iki adet mevzi imar planı düzenlemesi (Belediyeye ait Koru Moteli) Kayseri Koruma Kurulu tarafından 1989 yılında reddedilmiştir¹².

Bu kararda;

9 GEE Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 10.04.1982 Tarih ve A-3462 Sayılı Kararı.

10 Uçhisar Belediye Başkanlığının Anıtlar Bölge Kurulu’na hitaben yazdığı 09.12.1988 Tarih ve 434 No’lu yazı.

11 Kayseri KTV Koruma Kurulu’nun 19.04.1988 Tarih ve 163 Sayılı Kararı.

12 Kayseri KTV Koruma Kurulu’nun 30.09.1989 Tarih ve 542 Sayılı Kararı.

1. Nevşehir-Göreme-Ürgüp yöresinde doğal ve tarihî sit alanları ile tampon bölge sınırları içinde kalan alanlarda özel ve kamu kesiminden çeşitli gerekçelerle yapılaşma istemlerinin bulunduğu,
2. Kayseri Koruma Kurulu'nun ülke, hatta dünya ölçeğinde özel bir doğal ve tarihî çevre konumunda olan bu yörede parça parça hazırlanmış imar planlarına bakarak tek dosya temelinde kararlar üretmesinin sarkıncalı olduğu,
3. Millî Park olarak belirlenen bu yörenin tümüne ait geçerli bir planın bulunmadığı, bu nedenle Nevşehir-Ürgüp-Göreme yöresinin ve Millî Park sınırları içinde kalan alanların genel bir değerlendirmesinden yola çıkarak nüfus ve faaliyet turları ile yoğunluk dağılımlarını, yapılaşma koşullarının ana hatlarını ve ulaşım/dolaşım ağı ile altyapı esaslarını belirleyen bir "Bölgesel Nazım Plan"ın hazırlanması gerektiğini,
4. Böyle bir "Bölgesel Nazım Plan" olmaksızın, mevcut yerleşmelerde yerel nüfus tarafından kullanılan en son yapıdan 50 metre geçecek biçimde tanımlanan "Yerleşik Alan Sınırları" dışında yapılaşma istemlerini ele almanın doğru olmadığı belirtilmektedir.

Bu nedenle "Yerleşik Alan Sınırları" dışında mevcut tarihi ve doğal sit ile tampon bölge sınırları içinde kalan tüm yörede yapılaşma "Bölgesel Nazım Planı" elde edilinceye kadar dondurulmuştur.

3. III. DERECE DOĞAL SİT ALANINDA KORUMA AMAÇLI PLANLAMA ÇALIŞMALARI

Koruma Kurulu'nun 12.11.1999 gün ve 1123 sayılı kararı ile belirlenen III. Derece Doğal Sit Alanı'nda (Tampon Bölge) "**Koruma Amaçlı İmar Planı**" Uçhisar Belediye Başkanlığı tarafından yaptırılmıştır. Koruma Planı; Nevşehir KTVK Kurulu'nun aldığı kararlar ile uygun görülmüştür¹³. Ancak Uçhisar'ın 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı'nın bulunmaması, 3194 Sayılı İmar Kanunu gereği sorun olarak görülmekte ve hazırlanması talep edilmektedir¹⁴.

Nevşehir ve çevresi turizm alanı sınır daraltılması kapsamında yaygın olarak kullanılan Nazım İmar Planı ölçeği 1/5000 olup, bölgede imar planlarında

13 19.03.2004 Tarih ve 2603 Sayılı ve 02.07.2004 Tarih ve 2717 Sayılı Kararlar.

14 Nevşehir KTV Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 14.01.2005 tarih ve B.16.0.N.K TV.4.50.00.00:50.00.8.1-76 Sayılı yazısı. 3194 Sayılı İmar Kanunu ve ilgili yönetmelikleri ile Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinde ve Turizm Merkezlerinde İmar Planlarının Hazırlanması ve Onaylanmasına İlişkin Yönetmelik uyarınca uygulama imar planları, nazım imar planı esaslarına göre hazırlanan planlar olup bu doğrultuda nazım imar planı yapma zorunluluğu vardır.

plan bütünlüğünün ve dil birliğinin sağlanması bakımından Nazım İmar Planı ile “imar planına esas jeolojik etüt raporu”nun hazırlanması istenmektedir. Söz konusu alan Nevşehir KTV Koruma Bölge Kurulu tarafından uygun bulunan 12.11.1999 tarih ve 1123 sayılı karar ile III. Derece Doğal Sit Alanı'na dönüştürülmüştür. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü planın incelenebilmesi için 1/25 000 ölçekli “Kapadokya Çevre Düzeni Planı”nda hangi kullanımda olduğu belirtilerek 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ile birlikte getirilmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁵. Koruma Planı Nevşehir KTV Koruma Kurulu'nun 22.01.2004 tarih ve 2506 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur.

Uçhisar kentsel sit alan sınırları Nevşehir KTV Koruma Kurulu'nun 25.04.1997 tarih ve 615 sayılı kararı ile yeniden belirlenmiştir. Bu kararda “... Uçhisar Belde-
sindeki kentsel dokunun geniş bir alana yayılmış olmasına karşın, TKTV Yüksek Kurulu'nun 02.07.1987 Tarih ve 3446 Sayılı Kararı ile kentsel sit sınırları dar bir alanda tutulmuştur. Bunun sonucu olarak geleneksel kent dokusunun bir kısmı da Doğal Sit Alanı'nda kalmıştır” denilmektedir.

KTV Koruma Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalar sonucunda geleneksel kent dokusunun GEEA Yüksek Kurulu'nun 10.07.1976 tarih ve A-69 sayılı kararı ile belirlenen “Doğal Sit Alanı”ndan “Kentsel Sit Alanı”na dönüştürülmesine karar verilmiştir¹⁶. Bu kararda ayrıca Yüksek Kurul'un 02.07.1987 tarih ve 3446 sayılı kararı ile belirlenen afet alanının da incelenmesi kararı alınmıştır.

1998 yılında alınan bir Koruma Kurulu kararı¹⁷ ile Uçhisar kent dokusunun tamamının “Kentsel Sit Alanı”na alınması uygun bulunmuştur. Bu karara dayalı olarak da 12.07.1998 tarih ve 891 sayılı kurul kararı alınmıştır.

4. UÇHİSAR KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI (2006-2011)

Koruma planlama çalışmalarına 2006 yılında başlanan “Uçhisar Koruma Amaçlı İmar Planı” tartışmaları uzun sürmüştür. Nevşehir Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünün 21.07.2011 tarih ve 3055 sayılı kararı ile Uçhisar 1/1000 Koruma Amaçlı İmar Planı'nın uygun olduğuna karar verilmiştir. Uçhisar kasabası koruma amaçlı 1/5000 ölçekli nazım ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planı ile 1/25000 ölçekli çevre düzeni planı değişikliği Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının 22.05.2018 tarih ve 90907 sayılı oluru ile onaylanmıştır.

15 Bakanlığın 27 Ekim 2004 tarih ve B 16 0 YİGM 0 07 01/500120001 Sayılı yazısı.

16 Nevşehir KTV Koruma Kurulu'nun 25.04.1997 Tarih ve 615 sayılı Kararı.

17 Nevşehir KTV Koruma Kurulu'nun 11.05.1998 Tarih ve 838 sayılı Kararı 5. maddesi.

4) Dünya Mirası Alanı: 96 bin dönümdür. Göreme Açık Hava Müzesi, Derinkuyu, Kaymaklı gibi yer altı şehirlerinin yer aldığı yerlerdir. Bu alanda da yine Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilidir.

5) Doğal ve Çakışan 1, 2 ve 3 Dereceli Sitler: Yaklaşık 300 bin dönümdür. Bu alanda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkilidir.

6) Milli Parklar: Yaklaşık 96 bin dönümdür. Bu alanda Tarım ve Orman Bakanlığı yetkilidir.

Bu alanlar birbiri üzerine geçmiş, iç içe girmiş alanlardır. Dolayısıyla Kapadokya'mız bir, Kültür ve Turizm Bakanlığı; iki, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; üç, Tarım ve Orman Bakanlığı; dört, Valiliğimiz; beş, belediyelerin yetki ve sorumluluğu altındadır. Tabii, bu yetmiyormuş gibi Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu gibi pek çok kurum ve kuruluş yetkilidir. (https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=77657)

7. AVRUPA PEYZAJ SÖZLEŞMESİ (4881/2003) UYARINCA KORUMA SORUNLARI

Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 2011 yılında, mevcut yoldaki ağır tonajlı araçların yarattığı titreşimler ve atmosferik gazların kültür varlıklarına zarar verdiğini öne sürerek yolu ulaşıma kapatma kararı verdi. Kapadokya Alan Başkanlığı da Koruma Kurulu'nun bu kararını gerekçe göstererek yeni yol çalışmasını uygulamaya koymuştur. Ortahisar-Göreme beldeleri arasında yapılması planlanan yol çalışmaları, Göreme Açık Hava Müzesi başta olmak üzere peribacaları oluşumlarını, yer altı zenginliklerini, Saklı Kilise'yi ve arkeolojik sit alanlarını tehdit etmektedir.

“... Dünyanın gözbebeği milyonlarca yılda oluşmuş, ulusal ve uluslararası bir doğa ve kültür mirası niteliğindeki alanda yapılacak herhangi bir hatanın geri dönüşü mümkün olmayacaktır. Bu nedenlerle böylesi bir yol yapılmadan önce jeofizik, jeodezik ve ilgili yer bilimleri açısından yapılacak yolların peribacalarında, jeopark alanında ve çevresinde oluşturacağı etkinin araştırılması, ciddi bilimsel raporların düzenlenmiş olması gerekmektedir, tüm bunlar belirsiz ve keyfidir...”

<https://www.kizilirmakavanos.com/ortahisar-ve-goreme-beldeleri-arasina-kapadokya-alan-baskanligindan-onay-alinarak-yol-yapilmaya-basladi/> (Erişim: 09.11.2022)

Göreme beldesini Ortahisar beldesine bağlayan mevcut 2.8 km'lik yol, peribacaları, kaya oluşumları, tescilli kültür varlıkları ve kilisenin önünden geçmektedir. Söz konusu yolu, her gün yüzlerce ağır tonajlı araçlar yoğun bir şekilde kullanmakta ve arazi morfolojisi gereği kültür varlıklarına zarar vermektedir.

Turizm sezonlarındaki yoğun araç kullanımları da göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu yolun yakınındaki Tokatlı Kilise, Kızlar Manastırı, Elmalı Kilise, Yılanlı Kilise ve Karanlık kiliselerin titreşim ve atmosferik gazlar sebebiyle zarar gördüğü bilinmektedir. Mevcut yolun sürdürülebilir olmadığı, doğal ve kültürel varlıkları olumsuz etkileyerek zarar verdiği ortaya çıkmış ve alternatif bir yol çalışması gerekliliği doğmuştur.

Alternatif yol çalışmaları 2.2 km uzunluğunda olup genişliği 5 ile 7 metre arasında değişen kadastral yol hattındadır. Planlanan yol, kaya oluşumları uzatından geçmekte ve Saklı Kilise'ye 18 metre mesafededir.

Güzergâh çalışmalarından sonra arkeolojik jeoradar çalışmaları yapılmış herhangi bir taşınmaz kültür ve tabiat varlığına rastlanmadığı tespit edilmiştir.

Ayrıca yol çalışmaları devam ederken bir bütün olarak Göreme Açık Hava Müzesi ile çevresine yönelik Çevre Düzenleme Projesi ve ulaşım planlaması çalışmaları başlanılmıştır.

<https://www.turizmgunlugu.com/2022/08/10/kapadokya-alan-baskanligi-yol-projesi-aciklama/> (10 Ağustos 2022)

Şekil 8: Yeni Açılan Yol Göreme Açık Hava Müzesi'nin Bulunduğu Zemi Vadisi ile İçeridere Vadisi Arasındaki Adatepe Sırtı Boyunca Uzanıyor (Kaynak: <https://yesilgazete.org/guzel-atlar-ulkesi-santiyeye-dondu-zuccaciye-dukkanina-fil-girmis-gibi/> Erişim: 01.09.2023)

Mimarlar Odası, “Kapadokya yolu” için harekete geçti!

Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Kapadokya’da milyonlarca yılda oluşmuş peribacalarının yol yapımı nedeniyle yok olmasına izin veren Kapadokya Alan Başkanlığı yetkilileri hakkında “görevi ihmal” ve “görevi kötüye kullanma” suçundan Nevşehir Cumhuriyet Başsavcılığı’na suç duyurusunda bulundu.

Çevre gönüllüleri ise imza kampanyası projesi olan Change.org sitesinde “Peri Bacalarına Dokunma!” başlıklı bir imza kampanyası başlattı. Sosyal platformlarda giderek büyüyen kampanya, şu ana kadar 22 bin kullanıcı tarafından imzalandı.

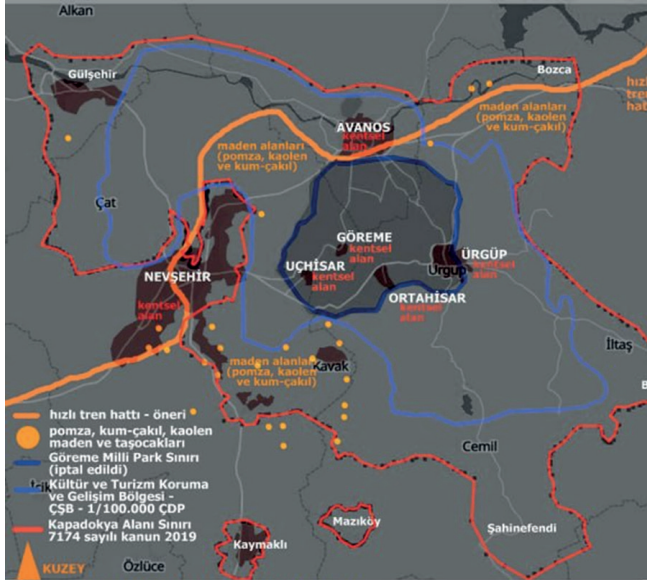
Kapadokya’da kültürel varlıklar tahrip edilerek yapılan büyük oteller, kesme taşlarla inşa edilmiş butik oteller, belediyelere ait iş merkezleri, sayıları her geçen gün artan ATV motor taşıtlarının yanı sıra Göreme Açık Hava Müzesi ile Kızılçukur Vadisi’nin yollarının kesiştiği yerde, yaklaşık 20 bin metreka-relik alana “Macera Parkı” adı altında eğlence merkezi inşa ediliyor. Bu alan içerisine excap balonu, zipline hattı, insan sapanı, dev salıncak ve çocuk parkurları, restoranlar ve otoparklar yapılacak.

<https://yesilgazete.org/guzel-atlar-ulkesi-santiyeye-dondu-zuccaciye-dukkani-na-fil-girmis-gibi/oparklar-da-inshaati-yapilacak>. 09.11.2022)

Şekil 9: Kapadokya’da Peribacalarına Zarar Veren 400’den Fazla Yapı Kaldırıldı
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kapadokyada-peribacalarina-zarar-veren-400den-fazla-yapi-kaldirildi/2732846>

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından 52 km uzunluktaki Nevşehir-Ürgüp Yolu ve Ürgüp Ayrımı Yolu Projesi’nin 2017 yılında yapımına başlandığı ve bitiş tarihi 2021 yılı olarak planlandığı ifade ediliyor.

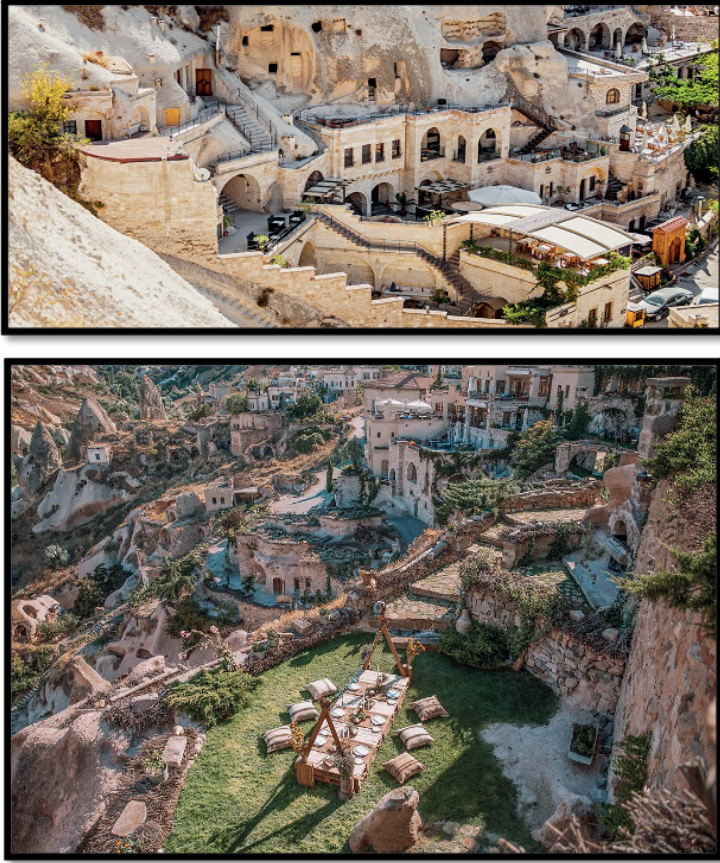

Şekil 10: Millî Park'tan Alan Yönetimine Göreme-Kapadokya (Kaynak: <https://yesilgazete.org/guzel-atlar-ulkesi-santiyeye-dondu-zuccaciye-dukkana-fil-girmis-gibi/> Erişim: 01.09.2023)

Türkiye Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'ni 20 Ekim 2000 yılında imzalamıştır. 10 Haziran 2003 tarihinde 4881 sayılı kanun ile TBMM'de onaylandı ve 17 Temmuz 2003'te yürürlüğe girdi. Bu sözleşme hükümlerine aykırı olarak günümüzde yapılan makro plansız yol açma çalışmaları nedeniyle Türkiye'nin imza koyduğu diğer anlaşmalardaki gibi başı ağrıyacaktır.

Her bir taraf şunları taahhüt eder:

- Yasalarında, peyzajları, insanların çevrelerinin önemli parçası olarak tanımak ve ortak olarak paylaşılan kültürel ve doğal mirasın çeşitliliğinin bir ifadesi ve insanların kimliklerinin bir esası olarak, kabul etmek;
- Madde 6'da sınırları belirlenen özel tedbirlerin benimsenmesi ile peyzajın korunması, yönetilmesi ve planlanması amacıyla peyzaj politikaları oluşturmak ve uygulamak;
- Kamuoyunun, yerel ve bölgesel yönetimlerin ve ilgili diğer tarafların yukarıda paragraf b'de bahsedilen peyzaj politikalarının tanımlanması ve uygulanması ile ilgili olarak katılımlarına ilişkin prosedürlerin oluşturulması;
- Peyzajı, ülke bölge ve kent planlama politikaları ve ülkenin kültürel, çevresel, tarımsal, sosyal ve ekonomik politikaları ile olduğu gibi peyzaj üzerinde olası doğrudan veya dolaylı etkisi olabilecek diğer politikalarla bütünleştirmek.

Şekil 11: Doğal ve Kültürel Peyzajın Korunması (Ürgüp ve Uçhisar) (Kaynak: <https://www.sabah.com.tr/yasam/kapadokya-gezilecek-yerler-urgup-kapadokyada-nerelere-gidilir-ne-yapilir-ve-kac-gunde-gezilir-k1-6249982>, <https://argos-in-cappadocia-hotel-nevsehir.bookeder.com/#lg=423076&slide=1278278602> Erişim: 02.09.2023)

8. KAPADOKYA ALAN YÖNETİMİ BAŞKANLIĞI: PLANLAMA VE UYGULAMAYA YÖNELİK YETKİLERİ, KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÖNERİLER

2005 yılında, Göreme Millî Parkı'nın tümünü içeren alanda “Nevşehir-Kapadokya Kültür Turizm Gelişim Bölgesi” ilan edilmiştir¹⁸. Bu dönemde Kültür ve Turizm Bakanlığı yerel yönetimlerle birlikte imar planlama yetkisi olan kurumlardan biri olmuştur. Ancak alanda imar planlama ve yerel idareleri yönlendirme

18 06.01.2005 tarih ve 25692 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

yetkisi bulunmasına rağmen Kapadokya bölgesinde hızlanan ve önüne geçilemeyen kaçak yapılaşmanın gerekçesi olarak yetki karmaşası gösterilmiştir¹⁹.

Yetki karmaşasını çözmek gerekçesiyle Millî Park Alanı'nın statüsü 22.10.2019 tarih ve 30926 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile iptal edilmiştir.

"... Korunan alan yönetiminde en etkin koruma araçlarından birisi Millî Park statüsüdür ve tarihsel süreçte doğa koruma anlamında alansal yönetim, Millî Park kavramıyla gündeme gelmiştir. Dünya üzerinde de ülkemizde de en etkin ve deneyim sahibi olduğumuz koruma statüsü yine Millî Park statüsüdür. Bu gerçeklik ortada dururken, bu statünün kaçak yapılaşmanın önünü açtığı ve alanın etkin bir şekilde yönetilmesini engellediği savı koruyamamanın arkasındaki gerçeklerle örtüşmemektedir.

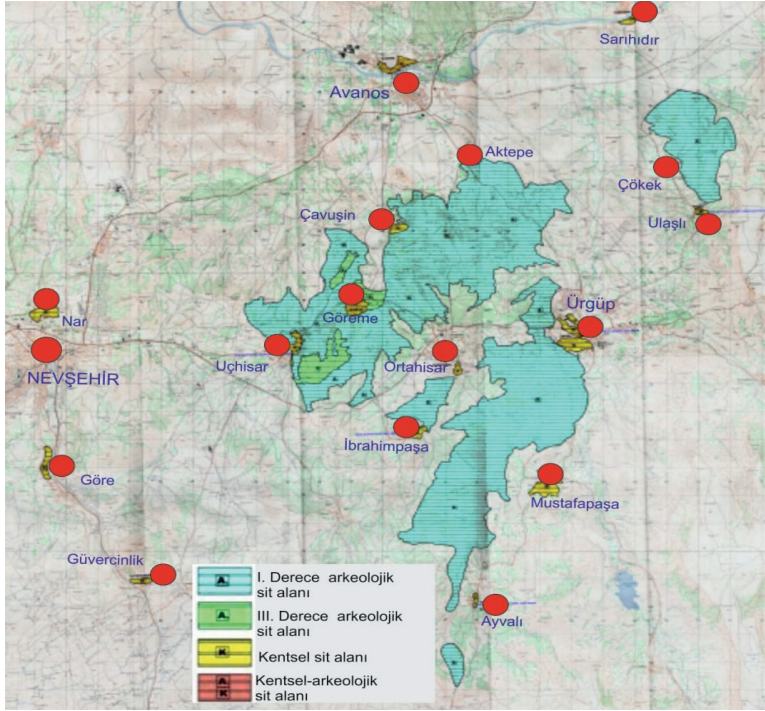
Bu düzenleme ile alan üzerindeki Millî Park gibi en güçlü koruma statüsü kaldırılarak turizm odaklı yapılaşmaların önü açılmaya çalışılmaktadır. Millî Park statüsü ve UNESCO Kültür Miras Listesi'nde yer almasıdır. Dolayısıyla Millî Park statüsünün iptal edilmesi alanın uzun vadede kimliğinin olumsuz etkilenmesine, bölgedeki turizm potansiyeline yönelik talebin de düşmesine yol açacaktır.

Hâlihazırda Uzun Devreli Gelişme Planı bulunan ve doğal ve kültürel birçok özelliği bir arada barındıran Göreme Millî Parkı'nın, Alan Yönetim Planları'nın ne şekilde hazırlanacağı, Uzun Devreli Gelişme Planındaki koruma hükümlerinin dikkate alınıp alınmayacağı belirsizdir ve UNESCO Kültür Miras Listesi'nde yer alan böylesi bir alanın koruma statüsünün kaldırılarak belirsizliğe mahkum edilmesi, alandaki değerlerin uzun erimli korunması ve kamu yararı ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Yapılması gereken Millî Park statüsünün devam ettirilerek, alanın içerdiği doğal ve kültürel yapısının birlikte korunmasını önceleyecek, bütüncül, etkin ve verimli bir şekilde katılımcı süreçler işletilerek yönetilmesi için yol ve yöntemler belirlemektir.²⁰

Kapadokya Alan Başkanlığının kurulması ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü öncülüğünde yasal alt yapısı tamamlanan sistemde 5 farklı kurumun aynı alanlarda yetki çakışması yaşadığı Kapadokya'da süreçlerin tek elden yönetildiği, sorunların hızla çözüme kavuşturulduğu bir dönem başlayacağı yetkililer tarafından belirtilmektedir.

19 Göreme Millî Park Statüsü Korunarak Yönetilmelidir!, Basın Açıklaması, TMMOB Şehir Plancıları Odası, <https://www.spo.org.tr/detay.php?sube=0&tip=3&kod=9885> (Erişim: 30.08.2023)

20 Şehir Plancıları Odası, Basın açıklaması, İbid.

Şekil 12: Kapadokya’da Sit Alanları (2014)

(Kaynak: (EK 1) Atabey, E., <https://yesilgazete.org/guzel-atlar-ulkesi-santiyeye-dondu-zuc-caciye-dukkana-fil-girmis-gibi/> Erişim: 01.09.2023)

Kapadokya Alanı Hakkında Kanun’da²¹:

Bu Kanun’un amacı; Kapadokya alanının tarihi ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması, planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesine ilişkin hususları düzenlemektir (Md.1).

1. Kapadokya alan sınırları içerisindeki yer altı ve yer üstü kültürel ve doğal değerleri korumak ve dengeli kullanımını sağlamak,
2. Kültürel, çevresel ve doğal değerler öncelikli olmak üzere Kapadokya alanının geliştirilmesine yönelik yapılacak yatırımlar ile uygulanacak projeler arasında bütünlük sağlayarak alanın değerini artırmak,
3. Kapadokya alanının dünya turizm gelirlerindeki payını artırmak,
4. Kurumsal yapıyı güçlendirmek ve etkin hâle getirmek, hedeflenmiştir.

21 Kanun Numarası: 7174 Kabul Tarihi: 23/5/2019 Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 1/6/2019 Sayı: 30791

- Peribacaları jeolojik olarak ihtiyarlamıştır. Doğal ve insan eliyle yıpranma ve tahribat sürmektedir. Doğal tahribatı durdurmak mümkün değildir ancak insan eliyle yapılan tahribatlara dur denilmelidir.
- Dağınık yönetim yapısı (Valilikler, Belediyeler, Kültür Bakanlığı, Çevre Bakanlığı vd.) ile bu gerçekleşmemektedir. Alan Yönetim Başkanlığı alana özgü uzmanlıklarla (arkeolog, restoratör, mimar, sanat tarihçisi, peyzaj mimarı, jeolog, jeomorfolog vd.) desteklenmelidir.

- UNESCO dünya mirası olan Kapadokya bölgesi, koruma amaçlı makro bütüncül planlamalarla ele alınmalıdır. Bu planlar onaylanmadan yol açılması ve diğer imar izinleri verilmemelidir.
- Üst Ölçekli Kapadokya Alan Planı, 1/100.000 veya 1/50.000 ölçekte planlama gösterimine uygun olacak şekilde plan paftası ve planlama raporu ile bütün olarak hazırlanmalıdır. (Kapadokya Alan Planları Yapımı ve Yürürlüğüne İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik)
- Stratejik planlama yaklaşımı ile öncelikler belirlenmeli, korunması gerekli dokular ve tek yapılara ilişkin kararlar daha alt ölçeklerde (1/5000-1/1000-1/500 ve daha büyük ölçeklerde) verilmelidir.

Kaynaklar

Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No. 4881 Tarihi: 10.6.2003 Resmi Gazete Tarihi: 17/6/2003, S: 25141

Atabey, E., Kapadokya Alan Sınırı İçindeki I., II., ve III. Derece Doğal ve Arkeolojik Sit Alanları Haritası

Güdü, O., “Peri Bacaları Tehlike Altında”, Kent ve Yaşam Programı

<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44433/goreme-milli-parki-ve-kapadokya-nevsehir.html>

<https://whc.unesco.org/en/list/357>(Erişim: 09.11.2022)

Kapadokya Alanı Hakkında Kanun, 7174, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7174.pdf>

<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44433/goreme-milli-parki-ve-kapadokya-nevsehir.html>

<https://yesilgazete.org/guzel-atlar-ulkesi-santiyeye-dondu-zuccaciye-dukkanina-fil-girmis-gibi/>

İlhan, E., Aktaş, C., Crp 382 Priority Area Planning And Implementations Term Paper, Çankaya Üniversitesi, ŞBP Böl.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1163112>

<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/gorememilliparkivekapadokya#:~:text=G%C3%B6reme%20Milli%20Park%C4%B1%20ve%20Kayal%C4%B1k,ke%C5%9Fi%C5%9F%20h%C3%BCreleri%20alana%20de%C4%9Fer%20katmaktad%C4%B1r.>

<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44433/goreme-milli-parki-ve-kapadokya-nevsehir.html>

https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6reme_Tarih%C3%AE_Mill%C3%AE_Park%C4%B1

<https://www.kapadokyadayim.com/goreme-milli-parki/>

<https://ajiba.net/blog/goreme-tarihi-milli-parki/>

<https://www.kapadokyadayim.com/goreme-milli-parki/>

<https://www.merving.com/blog/hayata-dair/157-kasim-kapadokyasi.html>

https://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=9885&tipi=3&sube=0

https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6reme_Tarih%C3%AE_Mill%C3%AE_Park%C4%B1

URL 1: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44433/goreme-milli-parki-ve-kapadokya-nevsehir.html>

URL2: <https://whc.unesco.org/en/list/357>

URL 3: <https://www.kayakapi.com/tr/restorasyon>

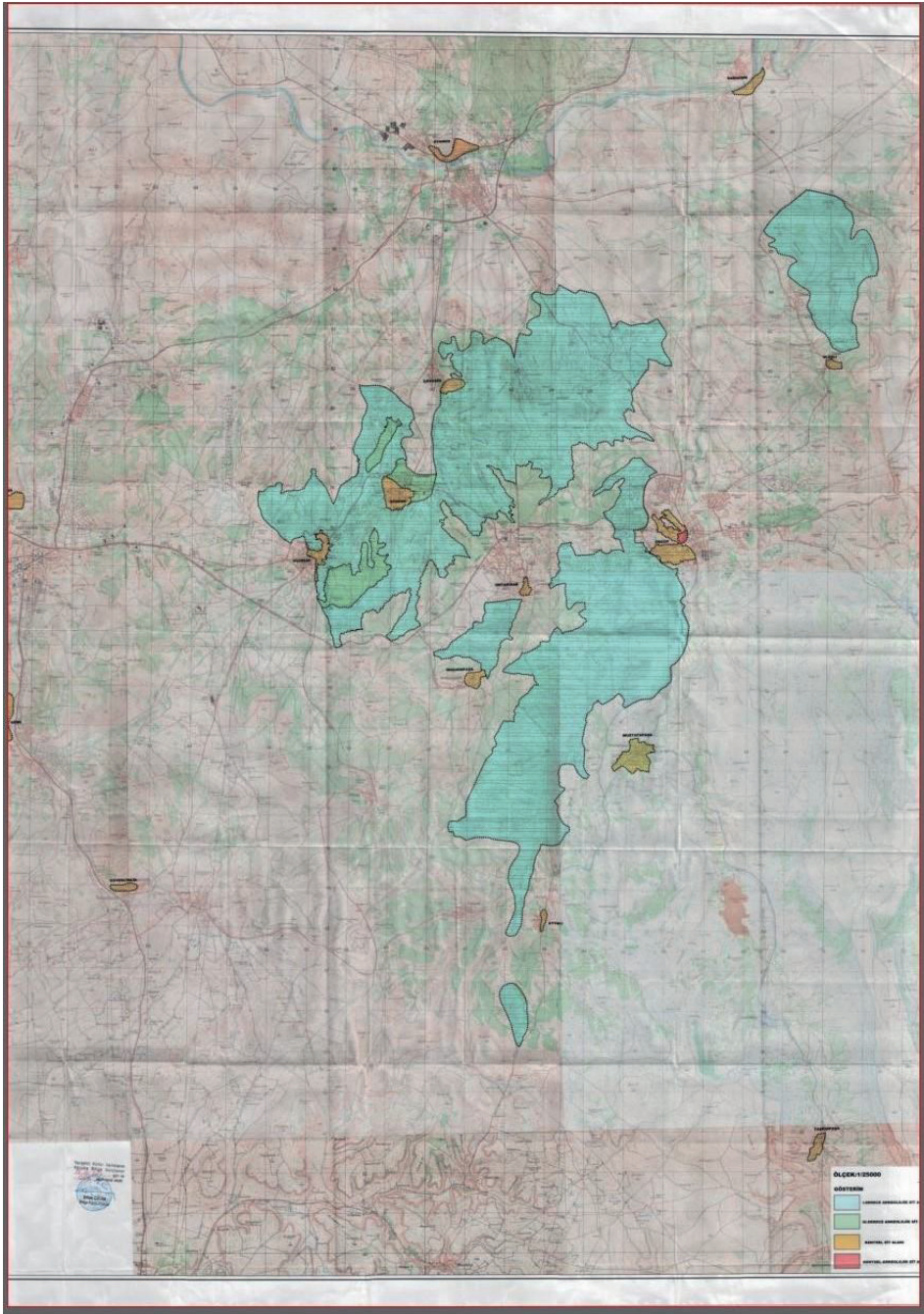
EK I:

T.C
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
NEVŞEHİR KÜLTÜR VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU

KARAR**Dosya No:** K.G.1**Toplantı Yeri****Toplantı Tarihi:** 16-17-18/10/2014-81**NEVŞEHİR****Karar Tarihi ve No:** 17/10/2014-1267

Kapadokya Bölgesi'nde birden fazla koruma statüsünün bulunması ve farklı kurumların plan yapma ve onama yetkisinin olması nedeni ile yaşanan planlama sorunlarının çözüme yönelik olarak, Genel Müdürlüğümüzde de yapılan toplantıda bölgedeki sit sınırlarının birbiriyle örtüşmediğinin belirtilmesi üzerine gerekli çalışmanın yapılarak gerekirse Koruma Bölge Kurulunda değerlendirilmesi ve sit sınırlarının nihai şeklinin ilgili kurumlara iletilmesinin istendiği, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 23.09.2014 gün ve 184324 sayılı yazısı ile Müdürlüğümüz uzmanlarının 14.10.2014 günlü raporu okundu, ekleri incelendi yapılan görüşmeler sonunda;

Kapadokya Bölgesi sit sınırlarına ilişkin, Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12.11.1999 gün ve 1123 sayılı kararı ile 1/25000 ölçekli haritada üzerinde belirlenen kentsel sit alanları ile yine Koruma Bölge Kurulu kararlarıyla KAİP ve kadastr haritalarına aktarılmış sit alanlarının ve son olarak Kurulumuzun 10.07.2014 gün ve 1174 sayılı kararıyla belirlenen I. ve III derece arkeolojik sit alanı sınırlarının sayısallaştırılması çalışmaları kapsamında hazırlanan ekli 1/25000 ölçekli harita üzerinde gösterilen kentsel, kentsel-arkeolojik, I. ve III. derece arkeolojik sit sınırlarının uygun bulunduğuna, ayrıca Kurulumuzun 10.07.2014 gün ve 1174 sayılı kararında belirtilen Avla Dağı ve çevresi ile ilgili sit irdeleme çalışmalarının ivedilikle tamamlanarak sonuçlarının Kurulumuza sunulmasına karar verildi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPADOKYA ALANINDA PLANLAMA

Demet EROL

Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, E-posta: edemet@gazi.edu.tr

ORCID: 000-0002-1705-4297

Fatma ERDOĞANARAS

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, E-posta: fcetin@gazi.edu.tr

ORCID:0000-0002-0892-8431

GİRİŞ

Dünya üstünde milyonlarca yıldır var olan uygarlıklar, kendinden önceki uygarlıklara ve onların yarattığı birikimlere ilgi duymuştur. Bu ilgi uygarlıkların izlerinin sürmesini ve korunmasını da sağlamıştır. Zira aynı coğrafyanın topraklarını farklı dönemlerde paylaşanlar bir önceki kültürel birikimi de kendi kültürleri ile harmanlayarak sürdürmüşlerdir. Sürdürülse de kaybolursa da aktarılan birikimler “doğal ve kültürel miras” olarak adlandırılmıştır. Korunması ve sürdürülmesi konusunda uluslararası ve ulusal belgelerdeki tavsiye kararlarını hükümetler de zorlayıcı ve yaptırıcı hukuki belgeye dönüştürmüştür.

Kapadokya bölgesi, dünyada eşsiz bir coğrafya ve sanat mirasına sahiptir. Kaya yapıları konut dışında dinî kullanımlar (kilise veya manastır) için şekillendirilmiştir. Hem mimari açıdan hem de iç süslemeleri ile sanatsal değer ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan binlerce yıl süren toprak altı erozyonunun izleri, çevresi setlerle çevrili vadiler ve olağanüstü kaya oluşumlarıyla bir araya gelerek benzersiz bir manzara oluşturmuştur. Çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Kapadokya, Türkiye’nin büyük bir ayrıcalığıdır; coğrafi yapısı, jeolojik özellikleri ve yüzyıllara yayılan farklı kültürlerin izleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu ayrıcalıklı bölge diğer taraftan Bektaşılık ve Ahilik gibi Anadolu’nun önemli felsefe düşüncelerinin de geliştiği yerdir (Dinçer, 2016). Kapadokya bölgesini koruyarak planlama yaklaşımı turizm sektörü içinde yer almış ve farklı dönemlerde farklı politikalarla tanımlanmıştır (Topuz Cerrah ve Armatlı Köroğlu 2023). Bu makalede de Kapadokya bölgesi ölçeğinde planlama yaklaşımları mevcut mevzuat çerçevesinde tartışılacaktır.

1. DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRAS ALANLARININ KORUNMASI İÇİN ULUSLARARASI VE ULUSAL MEKANİZMALAR; UNESCO VE ALAN YÖNETİMİ

Doğal ve kültürel miras olarak adlandırılan değerlerin korunması konusunda tüm devletlerin ortak tavsiye kararları gelişmesine neden olan gerekçe “yıkım”dır. Bu yıkım ise İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmıştır. Özellikle Avrupa kentleri yıllardır biriktirdiği kültürün coğrafyasını kendi iradesi ile büyük ölçüde tahrip etmiştir. Ancak 1945 yılının en olumlu sonucu, büyük yıkımın sonuçlarını fark etme ve telafi edebilme fırsatının başlangıcıdır. UNESCO’nun kuruluşunun 1945 yılına rastlaması tesadüf değildir. Aynı yılın Ekim ayında önce Birleşmiş Milletler (UN), bundan bir ay sonra da UNESCO kurulmuştur. UNESCO’nun amacı, Birleşmiş Milletler Şartı’nda (United Nations Charter) ilan edilen temel özgürlüklerin yanı sıra adalet, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına evrensel saygıyı geliştirmek için eğitim, bilim ve kültür yoluyla uluslararası iş birliğini teşvik ederek barış ve güvenliğe katkıda bulunmak olarak ifade edilmiştir (UNESCO a, UNESCO b).

1972 Dünya Miras Sözleşmesi’nin en önemli özelliği, doğanın korunması ve kültür varlıklarının korunması kavramlarını tek bir belgede birleştirmesidir. Sözleşme, insanların doğayla etkileşim biçimini ve ikisi arasındaki denge- nin korunmasına yönelik temel ihtiyacı kabul etmektedir.

Kapadokya için UNESCO’nun ayrı bir önemi vardır. Ülkemizde 1985 yılında ilk kez UNESCO Miras Alanı Listesi’ne giren 3 yerden biridir (UNESCO c, UNESCO d)..

- Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) 6 Aralık 1985 tarihinde, kültürel alanda, kriterler: (i), (iv)
- İstanbul’un Tarihî Alanları (İstanbul) 6 Aralık 1985 tarihinde, kültürel alanda, kriterler: (i), (ii), (iii), (iv)
- Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) 6 Aralık 1985 tarihinde, karma miras alanında ve kriterler: (i), (iii), (v), (vii)

UNESCO 17. Genel Konferansı, Paris’te 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında gerçekleşmiş ve 16 Kasım 1972’de UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’yi kabul etmiştir. Türkiye ise Sözleşme’ye 14.04.1982 tarihinde 2658 sayılı Kanunla taraf olma kararı almış, bu karar Bakanlar Kurulu tarafından 23.05.1982 tarihinde 8/4788 sayılı Kararla onaylanmış ve 14.02.1983 tarihinde *Resmî Gazete*’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Gerçekli belgelerin UNESCO Genel Merkezi’ne sunulmasıyla Türkiye, Sözleşme’ye 16.03.1983 tarihinde resmen taraf olmuştur.

- Doğal miras alanlarının, 7-10. Kriterleri,
- Kültürel miras alanlarının, 1-6. Kriterleri içermesi gerekmektedir.
- Hem doğal hem de kültürel özellik taşıyan miraslar Karma Miras olarak değerlendirilmektedir. (UNESCO d)
- Kapadokya bölgesinin diğer bir özelliği ülkemizde yine alan yönetimi adı altında planlaması özel kanunla tanımlanmış iki bölgeden biri olmasıdır (UNESCO d). Bahsi geçen özel kanunlar da aşağıdaki gibidir:
- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun (*Resmî Gazete* Tarihi: 28.06.2014 *Resmî Gazete* Sayısı: 29044)
- Kapadokya Alanı Hakkında Kanun (*Resmî Gazete* Tarihi: 01.06.2019 *Resmî Gazete* Sayısı: 30791)
- Uludağ Alanı Hakkında Kanun (Yayımlandığı *Resmî Gazete*: Tarih: 26. 01. 2023 Sayı: 32085)

2. KÜLTÜREL VE DOĞAL ALANLARININ KORUNMASI İÇİN MEVZUAT

2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde “Eser” Koruma

Koruma konusunda çıkarılmış ilk düzenleme 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir (1 Şubat 1284/13.11.1869). 1869 tarihli bu Asar-ı Atika Nizamnamesi 7 maddeden oluşmaktadır. Ancak Çal'ın (1997) da belirttiği gibi Asar-ı Atika Nizamnamesi korumayı sadece “eser” olarak görmektedir. Bu “eser” de taşınabilir niteliktedir. Ancak o tarihe kadar geçmiş uygarlıklardan kalan “eser”lerin bulunduğu topraklarda saklanması ve korunması gerektiğini mevzuatla belirlemiştir.

26 Mart 1290/7 Nisan 1874 tarihinde ikinci bir Asar-ı Atika Nizamnamesi bulunmaktadır. 36 maddelik bu kanunda sadece 3 madde taşınmaz eski eserlerle ilgilidir. 6. maddesi bazı eski eser binaların gerektiğinde muhafızlarla korunabileceğine dairdir. Ancak eski eser binanın tanımı yapılmamıştır. 14. maddede mabetler, tekkeler, medreseler, kabirler ve su yollarında kazı yapılamayacağı, 35. maddesinde ise eski eser binaları yıkanların cezalandırılacağı belirtilmiştir. Doğal olarak bu 3 madde ile Osmanlı Devleti sınırları içindeki binlerce eski eserin korunabilmesi mümkün değildir (Çal; 1997). 9 Şubat 1299/21.11.1884 tarihli yeni, 5 bölümden ve 37 maddeden ibaret nizamnamede, eski eser kavramına biraz daha açıklık getirilmiştir. 1874 Nizamnamesi'ndeki her çeşit sanat eseri sözünden neler kastedildiği ortaya konulmuştur (Çal; 1997, Mumcu; 1969). Nisan 1322/23.IV.1906 tarihli son Asar-ı Atika Nizamnamesi (AAN) ile getirilen ilk önemli yenilik, eski eser tanımına günümüzde olduğu gibi bir zaman

sınırlaması getirmesidir: 18. yüzyıl sonuna kadar güzel sanatlar, ilim, edebiyat ve sanat değeri taşıyan şeylerin eski eser sayılacağı belirtilmiş ve 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 5. maddesinde eserler sıralanmıştır. Bu tanım içine İslami devir eserleri de sokulmuş bulunmakla birlikte, madde sonuna 18. yüzyıl sonuna kadar yapılmış İslami eserlerin de bu kanun hükmüne tabi olduğu belirtilmiştir (Mumcu; 1969, Çal; 1997). Madran'ın belirttiği üzere (1996) “*Son Asar-ı Atika Nizamnamesi, dört ana bölümde toplanan 35 maddeden oluşur. İlk bölüm, yönetim biçimine ilişkindir. Buna göre, müzeyi yöneten 'Müze-i Hümayunlar Müdüriyet-i Umumiyesi' eski eserlerle ilgili hizmetlerden de sorumludur ve 'Maarif Nezareti'ne (Millî Eğitim Bakanlığı) bağlı olarak çalışacaktır. İllerde ise aynı görev 'Maarif Müdürleri'ne verilmiştir. İkinci bölüm eski eser bulunan alanlar ile bu alanlardaki eski eserlerin kullanım biçimlerine ilişkin kuralları getirir. Buna göre, bilinen ya da ileride çıkacak tüm eserler ve anıtlar Devlet'in malıdır (m.4). Eski milletlerin güzel sanatlar, bilim, edebiyat, din ve gelenekle ilgili her türlü ürünü eski eser olarak tanımlanmakta ve bu eserlerin ayrıntılı bir dökümü yapılmaktadır (m.5). Üçüncü bölüm, taşınmaz eski eserlerle ilgili hükümler içerir. Nizamname'nin bundan sonraki üç bölümü, taşınır eski eserler ve kazılarla ilgilidir. Özellikle kazıların nasıl yürütüleceği ve kazıdan çıkan eserlere uygulanacak hükümler oldukça ayrıntılı olarak verilmektedir*” (Madran; 1996).

2.2. Cumhuriyet Dönemi Korumak İçin Kurumsallaşma (1923-2000)

Koruma ile ilgili yasalar bir önceki dönemin devamı olarak bir süre devam etmiştir. Ancak 1951 yılına gelindiğinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun (*Resmî Gazete* ile ilanı: 9. VII. 1951-Sayı: 785) çıkararak kurumsallaşma yönünde önemli bir adım atılmıştır. Böylece yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihî anıtların korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde “Millî Eğitim Bakanlığı”na bağlı Anıtlar Yüksek Kurulu teşkil edilmiştir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), 1951'de, ülke genelindeki projeleri denetlemek, uygulamaları gözlemlemek ve koruma prensiplerini belirlemek gibi görevlerle yetkilendirilmiştir. Ancak 1983'e gelindiğinde, bu kurumun yerine 2863 sayılı yasa ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kurulmuş ve görevi sona ermiştir.

1973 yılı ise önemli bir dönüm noktasıdır. 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun (RG: 6 Mayıs 1973, Sayı: 14527) en önemli yeniliği anıt, külliye, tarihî sit, arkeolojik sit, doğal sit, etnografya eseri kavramlarını getirmesidir. Bu kavramlar büyük alanların korunmasını gerektirmiş, bunun doğurduğu problemler günlük hayatı etkiler hâle gelmiş, bunları çözme gayretlerinin sonucu, 2863

sayılı yasaya yansıyan yeni bir anlayış oluşmuştur. Daha sonra 1983 yılında 2863 sayılı yasa ile birlikte 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Bundan on yıl sonra ise 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (RG: 23.07.1983 *Resmî Gazete* Sayısı: 18113) çıkarılmıştır. Bu kanun yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Eski eser terimi yerine kültür varlıkları terimi kullanılmış ve taşınır ile taşınmaz kültür varlıkları örnekleri ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu örneklerin sıralanmasının gerekliliği, uzun yıllardır değişmeyen bir durum olarak kabul edilebilir (Çal 2005). 2863 sayılı Kanun'un 17. maddesi gereğince sit alanlarında yapılması zorunlu olan koruma amaçlı imar planları; 26.07.2005 tarih ve 25887 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik" doğrultusunda idarelerce hazırlanmaya başlamıştır.

2863 sayılı yasayla birlikte "25/4/1973 tarih ve 1710 sayılı "Eski Eserler Kanunu"; 2/7/1951 tarih ve 5805 sayılı "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun" ile 18/6/1973 tarih ve 1741 sayılı "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair 2 Temmuz 1951 tarihli ve 5805 sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun" yürürlükten kaldırılmıştır.

2.3. Farklı Yaklaşımlar, Farklı Deneyimler, Korumada Yönetim Alanına Geçiş (2000 Yılı Sonrası)

2003 yılında Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinde ve Turizm Merkezlerinde Planlamaya ve Uygulamaya İlişkin Yönetmelik (*Resmî Gazete* Tarihi: 03.11.2003 *Resmî Gazete* Sayısı: 25278) çıkarılmıştır. Bu Yönetmeliğin amacı, (Değişik ibare: RG-12/11/2022-32011) 12/3/1982 tarihli ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 3 üncü maddesinde tanımlanan kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve turizm merkezlerinde her ölçekte imar planlarının yapılması, yaptırılması ve resen onaylanması ve (Değişik ibare: RG-8/8/2020-31207) tadil edilmesine ilişkin işlemler ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ile turizm merkezleri içinde imar planları ile turizme ayrılan yerlerdeki taşınmazların üzerinde yer alan Bakanlıktan belgeli turizm tesislerinin yüksek nitelikli ve çevreye duyarlı hâle getirilmesi için bu tesislerin plan, fen, sağlık ve sürdürülebilir çevre şartlarına uygun yapı ve yapılaşma koşulları ile projelendirilmelerine ilişkin hususları düzenlemektir.

2005 yılında ise 5226 sayılı Kanun çıkarılmış ve ilk maddesi ile **yönetim alanı** kavramı mevzuatta yer almıştır. **Yönetim alanı**; "sit alanları, ören yerleri

ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla, plânlama ve koruma konusunda yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak için oluşturulan ve sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerlerdir” (27 Temmuz 2004 Tarihli *Resmî Gazete* Sayı: 25535) olarak tanımlanmıştır.

2011 yılında 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları yeniden tanımlanmıştır. Bu 644 sayılı KHK yapılan ilaveler ile köklü değişiklikler yapılmıştır. Bunlarda ilki 2011 tarihli 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile doğal sit alanları Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkisinden çıkarılmış ve doğal ve kültürel miras alanlarının bütüncül olarak korunması risk altına girmiştir. Daha ayrıntılı anlatılırsa; 648 sayılı KHK ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün görevleri arasına millî parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarını belirlemek ve her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak, değiştirmek, (Ek ibare: 11/10/2011-KHK/662/14. md.) onaylamak, uygulamak veya uygulanmasını sağlamak da girmiştir.

Aynı yıl; Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonları Kuruluş ve Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik çıkarılmıştır. Bu Yönetmeliğin amacı; korunması gerekli olan taşınmaz tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile ilgili olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına verilen görevlerin yapılmasını sağlamak üzere Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonunun ve tabiat varlıklarını koruma bölge komisyonlarının kurulmasına ve çalışmalarına dair usul ve esasları düzenlemektir (*Resmî Gazete* Tarihi: 18.10.2011 *Resmî Gazete* Sayısı: 28088).

Kapadokya’da da 2011 yılına kadar kültür ve tabiata varlıkları ile ilgili işlemler Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kurumların yetkisindeyken 648 sayılı KHK ile ikiye ayrılmıştır. 2011 yılından itibaren Kapadokya’da “kültürel varlıkların korunması” ile ilgili işlemler Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna, “doğal varlıkların korunması” ile ilgili işlemler ise Çevre ve Şehircilik ve İklimde Değişiklik Bakanlığına bağlı Nevşehir Tabiat Varlıkları yetkisine devredilmiştir.

2.4. Kapadokya, Miras Alanları ve Yönetim Planı

“UNESCO Miras Alanları”nda arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanları için “Alan Yönetimi” çözüm getirecek kılavuz kavram hâline gelmiştir. Alan yönetimi, ilk kez 2004 yılında 2863 sayılı Kanun’da yapılan değişiklik sonucunda Türkiye’nin koruma mevzuatına 5226 sayılı Kanun ile girmiştir. Bu değişiklikten sonra 2005 yılında yayınlanan Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile uygulanmıştır. Türkiye’deki mevzuat, alan yönetimini idari sınır olarak ele almaktadır ve planlamaya dayanak özelliklerini uzmanların araştırmalarına ve incelemelerine bırakmaktadır. Sınırın belirlenmesinde katılımcı bir süreç tanımlanmış olup son karar yetkisi ilgili idareye bırakılmıştır (Gülbay 2020). Dünya Miras alanlarının korunması ve yönetilmesi ile ilgili gelişmeler sonucunda, Komite 2005 yılında Uygulama Rehberi’ne yönetim planıyla ilgili bazı yükümlülükler eklemiştir (UNESCO, d). Bu yükümlülükler arasında en önemlisi Dünya Miras Listesi’ne dâhil edilecek alanların adaylık dosyalarının içinde yer alan yönetim planının veya varlığın üstün evrensel değerinin, mümkünse katılımcı yöntemlerle nasıl korunması gerektiğini belirten başka bir belgeli yönetim sistemi bulunması zorunluluğunu getirmektedir (UNESCO d, UNESCO e, UNESCO f). Ancak adaylık dosyasının sunulduğu anda yönetim planı henüz taslak aşamasındaysa taraf devlete planın tamamlanması ve onaylanması için esnek bir zaman verilmiştir (Eraslan 2020, UNESCO g, UNESCO h)..

Yönetim Alanı ve Yönetim Planı kavramlarının ulusal mevzuatta yer alması, 5226 sayılı Kanunla değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun Ek-2a maddesi ve 3. maddesine ilave edilen tanımlarla gerçekleşmiştir. Bu tanımlarla birlikte, “yönetim alanı” ve “yönetim planı” kavramları ulusal hukuk mevzuatında ilk defa yer almıştır. Bu çerçevede, Türkiye’de yönetim planlarının artık sadece “Dünya Miras Alanları” için değil, tüm sit alanları için hazırlanması zorunlu hâle gelmiştir (Alan Başkanlığı). Bu kapsamda yönetim planı olan sit alanları Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1: Yönetim Planı olan sit alanları (2024 yılı verilerine göre bu çalışma için düzenlenmiştir)

Afyonkarahisar Ulu Camii Yönetim Planı	Anadolu'nun Ortaçağ Dönemi Ahşap Direkli Ve Kirişli Camileri Afyonkarahisar Ulu Camii Yönetim Planı 2022, Afyonkarahisar Ulu Cami, Anadolu'nun Orta Çağ Dönemi Ahşap Hipostil Camileri olarak 2023 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilen beş camiden biri olmuştur
Ahi Şerefeddin Camii Yönetim Planı	Ahi Şerefeddin (Arslanhane) Camisi Yönetim Planı 2022, Ahi Şerafettin Camisi, Anadolu'nun Orta Çağ Dönemi Ahşap Hipostil Camileri olarak 2023 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilen beş camiden biridir
Amasya Harşena Dağı ve Pontus Kral Kaya Mezarları Yönetim Planı	Amasya Belediyesi Amasya Harşena Dağı ve Pontus Kral Kaya Mezarları Alan Yönetim Planı Ve UNESCO Dünya Mirası Başvuru Dosyası Hazırlanması projesi Alan Yönetim Planı (2022 – 2027).UNESCO Dünya Miras Merkezince yapılan değerlendirme sonucunda Amasya, Harşena Dağı ve Pontus Kral Kaya Mezarları UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine kaydedilmiştir
Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı -	Ani Kültürel Peyzajı Yönetim Planı ; Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde oluşturulan planlama ekibi,Mart 2015(Bitiş tarihi) Ani Arkeolojik Alanı, 2016 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmiştir.
Aphrodisias Alan Yönetim Planı	Aphrodisias Antik Kenti Alan Yönetim Planı 2014-2018, 2011 (Bitiş tarihi) Afrodisias Antik Kenti yaklaşık 2-3 km. kuzeydoğusunda bulunan antik mermer ocakları ile birlikte 2017 yılında Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmiştir.
Arslantepe Yönetim Planı	Arslantepe Yönetim Planı,2019-2024, (2015;Bitiş tarihi) 2021 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmiştir.
Artuklu Yönetim Planı	Artuklu Alan Yönetim Planı 2022-2026
Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı -	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı 2017-2021. Helenistik Dönemden günümüze erişmiş tek başkent olan ve Helenistik, Roma, Doğu Roma ve Osmanlı Dönemlerine ait katmanları içerisinde barındıran Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı UNESCO Dünya Miras Listesine 2014 yılında dahil edilmiştir.
Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı	Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı (2021-2026) Cumalıkızık Köyü, UNESCO tarafından Haziran 2014 tarihinde Bursa'nın Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ile birlikte UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alması uygun görülmüştür.
Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı	Çatalhöyük Neolitik Kenti Yönetim Planı Mayıs 2013, Çatalhöyük 2012 yılı itibarı ile UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmiştir.
Diyanbakır Yönetim Planı	Diyanbakır Kalesi Ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı(2014?) 2015 yılında Almanya Bonn'da düzenlenen Dünya Miras Komitesi 39. Dönem Toplantısı'nda " Diyanbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı "nın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmesine karar verilmiştir
Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı	Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı 2011-2015, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan önce başkentliğini yapmış Edirne şehrindeki Selimiye Camii ve Külliyesi , 2011 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmiştir.
Efes Yönetim Planı (2022-2027)	Efes Yönetim Planı (2022-2027) 2015 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine girmiştir
Efes Yönetim Planı (2014-2019)	Efes Yönetim Planı 2014-2019 2015 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine girmiştir

Eşrefoğlu Camii Yönetim Planı	Eşrefoğlu Camisi Yönetim Planı T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 2022, Selçuklu dönemi taş ve ahşap işçiliğinin muhteşem örneklerini yansıtan Eşrefoğlu Camisi, <u>Anadolu'nun Orta Çağ Dönemi Ahşap Hipostil Camileri</u> olarak 2023 yılında <u>UNESCO Dünya Mirası Listesi</u> 'ne kaydedilen beş camiden biri olmuştur.
Gordion (Yassihöyük) ve Yakın Çevresi Alan Yönetim Planı	Gordion (Yassihöyük) Ve Yakın Çevresi Alan Yönetim Planı (2021-2025) Gordion Antik Kenti , 2023 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır.
Göbekli Tepe Alan Yönetimi Planı	Göbekli Tepe Alan Yönetim Planı Ocak 2017.2018 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır.
Harran Yönetim Planı -	Harran Yönetim Planı 2016, Harran ve Şanlıurfa (Şanlıurfa) 2000 tarihinde UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine girmiştir
İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı	İstanbul Tarihi Yarımada Marmara Denizi, Boğaziçi ve Haliç tarafından çevrelenen yarımada da bulunan İstanbul'un Tarihi Alanları UNESCO Dünya Miras Listesi'ne 1985 yılında alınmıştır.
İzmir Tarihi Liman Kenti Yönetim Planı	İzmir Tarihi Liman Kenti Yönetim Planı 2022-2027, İzmir Tarihi Liman Kenti, 14 Nisan 2020 tarihinde UNESCO Dünya Miras Geçici Listesine girmiştir
İznik Yönetim Planı	İznik /Nikaia/Nicaea Yönetim Planı (2022-2027) 2014 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na başlatılan çalışmalar sonucu UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmıştır
Kastamonu Mahmut Bey Camii Yönetim Planı	Anadolu'nun Ortaçağ Dönemi Ahşap Direkli Ve Kirişli Camileri Kastamonu Mahmut Bey Camii Yönetim Planı (2022-2026) Mahmut Bey Camisi, Anadolu'nun Orta Çağ Dönemi Ahşap Hipostil Camileri olarak 2023 yılında <u>UNESCO Dünya Mirası Listesi</u> 'ne alınmıştır
Küçükyalı Arkeopark Alan Yönetim Planı	Küçükyalı Arkeopark Alan Yönetim Planı Kasım 2019
Mudurnu Kültürel Miras Yönetim Planı	Mudurnu Kültürel Miras Alanı Yönetim Planı 2014 – 2018, Mudurnu Tarihi Ahi Kenti: Ahiliğin Tanıkları (Bolu) 2015 tarihinde UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine alınmıştır
Nemrut Yönetim Planı	Kommagene Nemrut Yönetim Planı 2017, Kommagene Krallığı'nın kutsal alanı olarak nitelendirilen Nemrut Dağı, 1987 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'nde kültürel varlık olarak yerini almıştır.
Sardes Antik Kenti ve Bin Tepeler Lidya Tümülüsleri Ulusal Yönetim Planı	Sardes Antik Kenti ve Bin Tepeler Lidya Tümülüsleri Alan Yönetim Planı, 2024–2028 Sardes Antik Kenti ve Bintepele Lidya Tümülüsleri (Manisa) 2013 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'nde kültürel varlık olarak yerini almıştır
Savur Yönetim Planı- (Savur Site Management Plan)	Savur Yönetim Planı 2016
Sivrihisar Ulu Camii Yönetim Planı	Anadolu'nun Ortaçağ Dönemi Ahşap Direkli Ve Kirişli Camileri Sivrihisar Ulu Camii Yönetim Planı (2022-2026) Sivrihisar Ulu Cami, Anadolu'nun Orta Çağ Dönemi Ahşap Hipostil Camileri olarak 2023 yılında <u>UNESCO Dünya Mirası Listesi</u> 'ne kaydedilen beş camiden biridir.
Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi Yönetim Planı	Yesemek Taş Ocağı Ve Heykel Atölyesi Alan Yönetim Planı 2020 Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi (Gaziantep) 2012 tarihinde UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine alınmıştır

Kaynak: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-204384/ulusal-yonetim-planlari.html>, <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnnya-Miras%C4%B1-Listesi>, kvmgm.ktb.gov.tr/Ek-lenti/93110 (her Yönetim Planı için ayrı ayrı satır oluşturulmuştur)

3. KAPADOKYA'DA ALAN YÖNETİMİ VE KAPADOKYA ALANI

2019 yılında 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanunu (*Resmî Gazete* ile yayımı: 01/06/2019 Sayı: 30791; Kanun No: 7174, Kabul Tarihi: 23/5/2019) yürürlüğe girmiştir. Kanunun amacı; Kapadokya alanının tarihî ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması, planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesine ilişkin hususları düzenlemek olarak belirlenmiştir. Aynı *Resmî Gazete*'de Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası: 38) yayımlanmıştır (01/06/2019 Sayı: 30791). Kararname ile 23/5/2019 tarihli ve 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanuna ekli harita ve koordinat listesinde sınırları belirtilen Kapadokya alanının tarihî ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunmasını, yaşatılmasını, geliştirilmesini, tanıtılmasını, gelecek kuşaklara aktarılmasını, planlanmasını, yönetilmesini ve denetlenmesini sağlamak üzere Kapadokya Alan Başkanlığının kurulması ile görev ve yetkileri düzenlenmiştir.

Kapadokya Alan Başkanlığı Sınırları İçerisinde: Arkeolojik sit alanları, kentsel sit alanları, kentsel-arkeolojik sit alanı ve herhangi bir koruma statüsü bulunmayan alanlar, yer almaktadır.

Alan da Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olmasına karşın 24.02.2020 tarih ve 2155 sayılı Cumhurbaşkanı kararı ile kaldırılmıştır. 2019 yılında Göreme Vadisi ve çevresindeki alanın millî park olarak belirlenmesi hakkındaki 30.10.1986 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı kaldırılmıştır (Cumhurbaşkanı'nın 22.10.2019 tarih ve 673 sayılı) (Tablo 2).

Göreme'nin 1960'lı yılların sonunda millî park olarak düzenlenmesi tartışılmaya başlanmıştır. Bu hedef doğrultusunda, 1968 yılında Göreme Millî Parkı Uzun Vadeli Gelişim Planı (UVGP) hazırlandı. Amerikan Millî Park Servisi uzmanlarıyla iş birliği içinde oluşturulan bu plan, Türkiye'de millî parklar için hazırlanan ilk gelişim planlarından biriydi ve 1972'de küçük revizyonlar yapılarak yeniden yayınlanmıştır (Solmaz 2022). Ancak resmî olarak statü kazanması 1986 yılında olabilmıştır. Göreme Vadisi ve Çevresinin Millî Park Olarak Belirlenmesi Hakkında Karar ile millî park ilan edilmiştir. Ancak 2019'da bu karar iptal edilmiştir.

Ancak her ne kadar Kapadokya denilse de Nevşehir ve çevresinin turizm hedefli planlama çalışmaları 1973 yılından itibaren başlamıştır. İlk "Turistik Gelişme Politika Esasları" olarak başlayan politika uygulamaları "Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" olarak devam etmiş ancak tüm sınır tanımları 2019 yılında iptal edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Kapadokya Bölgesinde üç önemli karar

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ	
1985	UNESCO yer alan alanlar içinde, Göreme Milli Parkı, Derinkuyu ve Kaymaklı Yeraltı Şehirleri, Karain Güvercinlikleri, Karlık Kilisesi, Yeşilöz Theodoro Kilisesi ve Soğanlı Arkeolojik Alanı yer almaktadır. 1985 Birleşmiş Milletler Eğitim -Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) tarafından 06.12.1985 tarihinde 357.sırada “Göreme Tarihi Milli Parkı ve Kapadokya’nın Kayalık Alanları” adıyla Dünya Doğal ve Kültürel Mirası Listesine alınması (<i>Milli parkların sadece orman alanlarında ilan edileceği 1956 tarihli 6831sayılı Orman Kanununda belirtmesi nedeniyle, Göreme’de milli park ilan edilememiştir. Ancak 1983 yılında 2873 sayılı Milli Park Yasası yürürlüğe girdikten sonra, 1986 yılında Milli park olabilmektedir. Dolayısıyla 1985 yılında hukuken milli park değildir</i>)
GÖREME VADİSİ VE ÇEVRESİNİN MİLLİ PARK OLDUĞU DÖNEM (1986-2019)	
1986	➤ Göreme Vadisi ve Çevresinin Milli Park Olarak Belirlenmesi Hakkında Karar; Nevşehir İli hudutları, içinde bulunan ve ekli krokide sınırları tespit edilen Göreme Vadisi ve çevresindeki alanın. Milli Park olarak belirlenmesi; ilgili Bakanlıkların uygun görüşlerine dayanan Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı’nın 10/10/1986 tarihli ve 700 sayılı yazısı üzerine, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu’nun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu’nca 30/10/1986 tarihinde kararlaştırılmıştır.(RG: 25.11.1986, Sayı :19292)
2019	➤ Göreme Vadisi ve Çevresindeki Alanın Milli Park Olarak Belirlenmesi Hakkındaki 30/10/1986 Tarihli ve 86/11135 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararının Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 1673 (RG:22.10.2019, Sayı:30926)
NEVŞEHİR VE ÇEVRESİNİN TURİSTİK GELİŞME YÖRESİ /TURİZM ALANI İLAN EDİLDİĞİ DÖNEM (1973-2020)	
1973	1973 yılında, 25/7/1969 tarih ve 6/12209 sayılı kararname ile kabul edilen “Turistik Gelişme Politika Esasları”nın bazı hükümlerinin değiştirilmiştir (<i>Kararın Yüksek Planlama Kurulunun 2/10/1972 tarih ve 97 sayılı Raporu üzerine, yürürlüğe konulması, 30/9/1960 tarih ve 91 sayılı Kanunun 12 nci maddesinin (b) fıkrasına göre, Bakanlar Kurulunca 8/2/1973 tarihinde kararlaştırılmıştır</i>). Nevşehir - Kayseri - Niğde il sınırları içinde kalan alanda, Turizm yönünden koruma ve geliştirme gerekleri büyük önem ve öncelik kazanan (Nevşehir ilinde: Göreme ve çevresi, Ürgüp Avanos, Uçhisar, Ortahisar, Kaymaklı, Derinkuyu; Kayseri ilinde : Soğanlı harabeleri; Niğde ilinde; Ihlara vadisi ve çevresi) “ Turistik gelişme yöreleri ” olarak saptanmıştır. Yine 19/7/1969 tarihli 57 sayılı, Turistik Gelişme Politikası Esasları hakkındaki Yüksek Planlama Kurulu Raporunun «Alt Yapı» başlıklı 11 inci maddesine inşaat ruhsatı kapsamı yönünden aşağıdaki fıkra eklenmiştir. Nevşehir, Ürgüp ve Avanos merkezlerini köşe olarak alan üçgen içinde belediyeleri olan merkezlerle, Derinkuyu ve Kaymaklı Belediye hudutları içinde kalan sahalarda Niğde ilinde Ihlara vadisi, Kayseri ilinde Soğanlı harabelerini içine alan diktörtgenlerin koordinatları belirlenmiş dört köşelerinin içinde kalan sahalarda yapılacak inşaatın ruhsata tabi tutulmasına karar verilmiştir (25/7/1969 tarih ve 6/12209 sayılı Kararname ile kabul edilmiş bulunan «Turistik Gelişme Politika Esasları»nın bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Karar: 1 — 25/7/1969 tarih ve 6/12209 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Devlet Planlama Teşkilâtı bünyesinde kurulmuş bulunan Merkez Proje Müdürlüğü kaldırılarak, görev ve yetkileri Turizm ve Tanıtma Bakanlığına devredilmiştir (14 Aralık 1971.) Turistik Gelişme Politikası Esasları hakkındaki Yüksek Planlama Kurulu Raporunun hedeflerinde “Hedefler : Madde 3 — Madde 2. gereğince turistik gelişme bölgesi olarak tespit edilen sahada bu kararnamenin yayımından itibaren 20 yılın sonun da asgari 500.000 yatak kapasiteli turistik tesislerin kurulması,Bu bölgede 3. Beş Yıllık Plan dönemi sonunda asgari 100.000 yatak kapasiteli turistik tesislerin meydana getirilmesi” ifade edilmiştir. (Bakanlar Kurulu’nun 8/2/1973 tarihli, 7/5811 karar sayılı kararı, RG: 23 Şubat 1973 Cuma Sayı: 14457)

1980	25/7/1969 tarihli ve 6/18206 sayılı Kararname ile kabul edilmiş olan Turistik Gelişme Politikası Esasları hakkındaki Yüksek Planlama Kurulu Raporunun 2 nci maddesine 8/2/1973 tarihli ve 7/5811 sayılı Kararname ile eklenen fıkranın ekli Karar'da belirtilen şekilde değiştirilerek yürürlüğe konulması; Yüksek Planlama Kurulu'nun 16/6/1980 tarihli ve 58 sayılı Raporu üzerine, 933 sayılı Kanunun 2/c ve 13 üncü maddelerine göre, Bakanlar Kurulunca 21/7/1980 tarihinde kararlaştırılmıştır 27/7/1980 Tarih ve 8/1335 Sayılı Kararnamenin Eki Karar. «Aynı şekilde, Nevşehir - Kayseri - Niğde - il sınırları içinde kalan alanda, turizm yönünden koruma ve geliştirme gerekleri büyük önem ve öncelik kazanan (Nevşehir - ilinde; Göreme ve Çevresi, Ürgüp, Avanos, Uçhisar, Ortahisar, Kaymaklı, Derinkuyu, Kayseri ilinde; Soğanlı Harabeleri, Yay Gölü (Sultan Sazlığı) ve çevresi, Erciyes Kayak alanı, Talaş. Gesi ve Kültepe ören yeri, Niğde ilinde; İhlara Vadisi ve çevresi) turistik gelişme yöreleri olarak tespit edilmiştir.(RG 16 Ağustos 1980 — Sayı: 17077) DPT Müsteşarlığı ve Yüksek Planlama Kurulu'nun hazırladığı Turistik Gelişme Politikası Esaslar 25/7/1969 tarih ve 6/12209 sayılı Kararname ile yürürlüğe girmiştir. Bu Kararname ile önce DPT Müsteşarlığı, 14 Aralık 1971 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan değişiklikle Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Turistik gelişme yörelerinde , plan yapma, yaptırma, ve bu alanların belediye sınırları dışında yapı izinlerinin verilmesi ile yetkilendirilmiş ancak İmar Kanunu ile çeliştiği bu yetkiler uygulanamamıştır.
1982	Nevşehir -Mustafapaşa Turizm Merkezi Turizm ilan edilmesi; Turizm İşleri Yüksek Koordinasyon Kurulundan Tebliğ (RG 06.09.1982)
1989	1989 yılında Turizm Bakanlığı'nın 25/8/1989 tarihli ve 16740 sayılı yazısı ile Bakanlar Kurulu'nun 30/8/1989 tarihi kararı ile Nevşehir ve Çevresi Turizm Alanı olarak ilan edilmesine karar verilmiştir.(Karar Sayısı : 89/14499;) (RG: 13.09.1989 Sayı : 20281)
1997	1997 yılına gelindiğinde Turizm Bakanlığı'nın 22.09.1997 tarihli ve 30414 sayılı yazısı üzerine, "Turizm Bölgeleri, Turizm Alanları ve Turizm Merkezlerinin Belirlenmesi İçin Çalışma Gruplarının Oluşturulması, Görev ve Yetkileri ile Çalışma Şekline İlişkin Yönetmelik" hükümlerine göre, Bakanlar Kurulu'nca 23.09.1997 tarihinde ve 97/9985 Karar Sayısı ile kararlaştırılmıştır Bu kapsamda Nevşehir ve Çevresi Turizm Alanı sınırı tadil edilerek daraltılmıştır (RG: Tarih: 07.10.1997 Sayı: 23133)
2005	2005 yılına gelindiğinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 1/10/2004 tarihli ve 26669 sayılı yazısı üzerine, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 3 üncü maddesi ile 16/4/2004 tarihli ve 2004/7253 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri ile Turizm Merkezlerinin Belirlenmesine ve İlanına İlişkin Yönetmelik hükümlerine göre, yine Bakanlar Kurulunca 22 Ekim 2004 tarihinde ve 2004/8328 Karar sayısı ile alanın sınırları daraltılmış ve ismi de "Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" (II sayılı liste: 4 — Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi) olarak değiştirilerek ilan edilmiştir (RG: 6 Ocak 2005, Sayı : 25692)
2020	2020 yılına gelindiğinde ise; 22.10.2004 tarih ve 2004/8328 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararında yer alan KKTKGB ilan edilmesine ilişkin hüküm kaldırılmıştır. (Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ilanı Edilmesine İlişkin Hükümün Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Karar; Karar Sayısı: 2155, RG; 25.02.2020, sayı:31050)

Kapadokya Alan Başkanlığının yetki alanı yaklaşık (830.000 dönüm) 83.000 hektar olup sınırları içerisinde bulunan ilçeler; Merkez, Avanos, Derinkuyu, Gülşehir, Ürgüp. Beldeler; Çat, Göre, Göreme, Kavak, Kaymaklı, Nar, Ortahisar, Sulusaray, Uçhisar. Köyler; Ağaören, Akköy, Aktepe, Ayvalı, Bahçeli, Başdere, Boyalı, Cemil, Çardak, Çavuşin, Çökek, Demirtaş, Güvercinlik, İbrahimpaşa, İltaş, Karacaören, Karain, Karlık, Mazı, Mustafapaşa, Sarıhıdır, Sofular, Şahinefendi, Taşkınpaşa, Ulaşlı, Yeşilöz ile bunlara bağlı 49 mahalle ve 26 köy olmak üzere yaklaşık 179.000 kişilik bir nüfusu kapsamaktadır (KTB 2021).

Ancak Kapadokya Alan Başkanlığının yetki alanındaki yerleşmelerin hepsinin idari sınırlarının tamamı alan içerisinde değildir (Tablo 3).

Tablo 3: Kapadokya Alanı (KA) İçindeki Yerleşmeler

Belediyeler		Yerleşik alanı	Meskûn olmayan alanı
Göreme	Belde Belediyesi	Tamamı KA içinde	Tamamı KA içinde
Kavak	Belde Belediyesi	Tamamı KA içinde	Tamamı KA içinde
Sulusaray	Belde Belediyesi	Tamamı KA içinde	Tamamı KA içinde
Uçhisar	Belde Belediyesi	Tamamı KA içinde	Tamamı KA içinde
Ortahisar	Belde Belediyesi	Tamamı KA içinde	Tamamı KA içinde
Çat	Belde Belediyesi	Tamamı KA içinde	Kısmen KA içinde
Göre	Belde Belediyesi	Tamamı KA içinde	Kısmen KA içinde
Kaymaklı	Belde Belediyesi	Tamamı KA içinde	Kısmen KA içinde
Nar	Belde Belediyesi	Tamamı KA içinde	Kısmen KA içinde
Avanos	İlçe Belediyesi	Tamamı KA içinde	Kısmen KA içinde
Derinkuyu	İlçe Belediyesi	Tamamı KA içinde	Kısmen KA içinde
Gülşehir	İlçe Belediyesi	Tamamı KA içinde	Kısmen KA içinde
Ürgüp	İlçe Belediyesi	Tamamı KA içinde	Kısmen KA içinde
Merkez	İlçe Belediyesi	KA içinde değil	Kısmen
Acıgöl	İlçe Belediyesi	KA içinde değil	KA içinde değil
Hacıbektaş	İlçe Belediyesi	KA içinde değil	KA içinde değil
Kozaklı	İlçe Belediyesi	KA içinde değil	KA içinde değil
Karapınar	Belde Belediyesi	KA içinde değil	KA içinde değil
Tatların	Belde Belediyesi	KA içinde değil	KA içinde değil
Çalış	Belde Belediyesi	KA içinde değil	KA içinde değil
Kalaba	Belde Belediyesi	KA içinde değil	KA içinde değil
Özkonak	Belde Belediyesi	KA içinde değil	KA içinde değil
Yazıhüyük	Belde Belediyesi	KA içinde değil	KA içinde değil

*KA: Kapadokya Alanı

Kaynak: E.Baydan'ın Yüksek Lisans Tezinden yararlanılmıştır

3. NEVŞEHİR'DE KORUMA, PLANLAMA VE KAPADOKYA ALAN DÖNEMİ

Nevşehir'de planlama 1965 yılında başlamıştır. Turizm Tanıtma Bakanlığı ve İmar İskan Bakanlığının ortak çalışması ile hazırlanan Nevşehir Turizm Planlaması'dır. Planın raporunda Kapadokya Nevşehir'dir. Nevşehir olarak planlanan alana giren ilçeler idari sınırları ile tanımlanmış ve planlama bölgesi buna göre oluşmuştur. Raporun başında planlama bölgesi aşağıda belirtildiği gibi tanımlanmıştır. "Nevşehir ili 6429 sayılı kanun ile 20 Temmuz 1954 tarihinde kurulmuştur. Hudutları içerisinde kalan saha 667.500 hektardır. İlin; Merkez, Avanos, Derinkuyu, Gülşehir, Hacıbektaş, Kozaklı ve Ürgüp olmak üzere 7 ilçesi, 12 bucağı ve 189 köyü vardır. Nevşehir ili; 38-39 enlemleri ve 34-35 boylamları arasında bulunmaktadır.". Rapora göre turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerler ise 14 başlıkta ele alınmıştır. Bunlar 1. Ortahisar, 2. Ürgüp, 3. Nevşehir,

4. Üçhisar, 5. Gülşehir, 6. Hacıbektaş, 7. Avcılar, 8. Avanos, 9. Derinkuyu, 10. Kaymaklı, 11. Mustafapaşa, 12. Kozaklı, 13. Kermil Dağı Sırtları ve 14. Göreme Tarihi Bölgesi'dir. (Açıklama 1: Nevşehir İli Merkez İlçesinin Merkez Bucağına Bağlı Avcılar Belediyesi Adının Göreme Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kararname 29.03.1975 tarih ve 15192 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. Böylece 1975 yılı itibarıyla Göreme ismi kullanılmıştır. Açıklama 2: Nevşehir Turizm Planlaması ülkede daha koruma bilinci tam oluşmadan ve hatta sürdürülebilirlik kavramı dahi kullanılmazken yapılan en tutarlı planlardandır. Bu planda "Nevşehir İli Göreme Koruma Bölgesi" önerilmiş ve bölge daha sonra Millî Park ilan edilmiştir. Daha sonra Millî Park kararı da iptal edilse de 1965 yılının vizyonu tartışılmaz derecede çok daha ileridedir.)

1975 yılı, Ortahisar Araştırma Değerlendirme ve Genel Koruma Projesi bu dönemin yine mihenk taşıdır. (Açıklama 3: ODTÜ Restorasyon Bölümü, 1975 yılında Ulusal Mimari Miras yılı çalışmaları kapsamı içinde pilot alanlardan birisi olarak seçilen Ortahisar'da Ortahisar Koruma ve Geliştirme Projesi hazırlanması görevini yüklemiştir. Koruma ve Geliştirme Projesi iki ayrı aşamadan oluşmaktadır. Tespit, Değerlendirme ve Genel Koruma Projesi, çalışmanın ilk aşamasıdır. Birinci aşama çalışmaları kapsamı içinde, Mayıs 1975 tarihinde T.C. Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Ortahisar kasabasının içinde yer aldığı bölgeyi ve kasabanın sosyal, ekonomik ve fiziki yapısını tanıtıcı bir ön rapor sunulmuştur).

Nevşehir'de üst ölçekli planlama çalışmalarının "koruma" kısmını güçlendiren ve hatta temelini oluşturan Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.07.1976 Tarih ve A-69 Sayılı Kararı'dır.

Bu dönemin bir başka önemli kararı "Nevşehir İli, Gülşehir İlçesi Gümüşkent Kasabasında Bulunan Yer Altı Şehri 5805 ve 1741 sayılı Kanun"la teşkil edilen Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 9/7/1976 tarih ve A-78 sayılı kararıyla korunması gerekli eski eser (tarihi sit) olarak tespit edilmesidir (RG: 04.10.1976 Sayı: 15724).

1/25000 ölçekli Merkez, Avanos, Gülşehir, Derinkuyu ve Ürgüp ilçelerini kapsayan Kapadokya Çevre Düzeni Planı, GEEAYK'nın A-69 sayılı kararına uygun olarak İmar ve İskan Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğüne 6 Kasım 1981 tarihinde (Koç, 1989, İlhan 199, Solmaz 2020) onaylanmıştır. (Açıklama 4: Nevşehir, Avanos, Çavuşini köyündeki Kaya Kilisesi de 25.02.1961 tarih ve 1510 sayılı kararla Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunca [5805 ve 1741 sayılı Kanunla teşkil edilen] korunması gerekli eski eser olarak tespit edilmiştir.)

Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı 2007 yılında onaylanmıştır. 1/100.000 ölçekli planın hedef yılı 2025'tir. Planın hedef yılına ulaşmasına bir yıl kaldığı göz önüne alındığından yenilenmesi gerektiği söylenebilir. 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama raporuna göre 2025 yılında Nevşehir ilinde turizme dayalı olarak Nevşehir-Ürgüp-Avanos üçgeninin etkisiyle hizmetlerde artış öngörülmektedir. İl, turizm, tarım ve hizmet sektörlerine ek olarak dünya kenti olarak adlandırılan ilin fuar ve kongre merkezi olarak geliştirilmesi hedeflemiştir. Bu sayede kentin, dünya ve ülkenin gündem konuları üzerine toplanma merkezi olabilecek bir kapasiteye ve cazibeye ulaşacağı öngörülmüştür (Cihangir ve Cihangir 2017).

2019 yılında ise 1/100.000 ölçekli plan içerisinde yer alan Kapadokya Alanı için özel planların yapıldığı yeni bir dönem başlamıştır (Tablo 4).

Tablo 4 : Kapadokya'da Planlama

ÜST ÖLÇEKLİ ÇEVRE DÜZENİ PLANI DÖNEMİNE GEÇİŞ	
2007	Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı 16.07.2007 tarihinde onaylanmıştır Planın hedef yılı 2025'dir Planlama alanı; Kızılırmak, Orta Anadolu ve Doğu Akdeniz havzalarının bir kısmını kapsayan Kırşehir, Nevşehir, Niğde ve Aksaray illerinden oluşmaktadır. <i>Planlama Yaklaşımı : "Çevre Düzeni Planı sınırları içerisinde arazi kullanım kararlarını sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde Toplum-Çevre-Ekonomi üçlüsünün optimum seviyede bir araya gelebildiği politika ve stratejiler oluşturmayı hedefleyen katılımcı bir planlama yaklaşımı esas alınmıştır. Planlama bölgesinin Kayseri, Ankara, Konya, Mersin ve Adana gibi sanayinin geliştiği illerin odak noktasında olması; bu illerin sanayi açısından 2025 yılına kadar doyuma ulaşacağı ve yeni sanayi alanlarına ihtiyaç olacağı varsayımıyla ve ulaşılabilirliğin etkisiyle planlama alanında tarımın yanında destekçi sektör olarak sanayinin gelişeceği stratejisi esas alınmıştır. Bu doğrultuda hizmet sektörünün ve inşaat sektörünün de geliştiği koruma kullanma dengesinin sağlanması stratejisi esas alınmıştır".</i>
KAPADOKYA ALANI DÖNEMİ (2019-2023)	
2019	7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun (Resmi Gazete ile yayımı: 01/06/2019 Sayı: 30791; Kanun No 7174 Kabul Tarihi 23/5/2019) Bu Kanunun amacı; Kapadokya Alanının tarihi ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması, planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesine ilişkin hususları düzenlemektir. Bu Kanun'un ekli haritasında Kapadokya Alan sınırlarının krokisi de yer almıştır
2019	Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi; Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Sayısı: 38 Yayınlandığı Resmi Gazetenin Tarihi – Sayısı : 1/6/2019 – 30791 Kumhurbaşkanlığı Kararnamesinin amacı; 23.05.2019 tarihli ve 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanuna ekli harita ve koordinat listesinde sınırları belirtilen Kapadokya Alanının tarihi ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunmasını, yaşatılmasını, geliştirilmesini sağlamak üzere Kapadokya Alan Başkanlığının kurulması ile görev ve yetkilerinin düzenlemektir.
2020	Kapadokya Alan Planları Yapımı ve Yürürlüğüne İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (Resmî Gazete Tarihi: 11.07.2020 Resmî Gazete Sayısı: 31182) Bu Yönetmeliğin amacı ve kapsamı; Kapadokya Alan Başkanlığı sınırlarında fiziki, doğal, estetik, tarihi, kültürel değerleri korumak ve geliştirmek, koruma ve kullanma dengesini sağlamak, sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek, turizm sektörünün geliştirmek, yaşam kalitesi yüksek, sağlıklı ve güvenli çevreler oluşturmak üzere hazırlanan, arazi kullanım ve yapılaşma kararları getiren her ölçekteki Kapadokya Alan planlarının yapılmasına, yaptırılmasına, yapım esaslarına, incelenmesine, gösterimine, onaylanmasına, yürürlüğüne, bu planlarda revizyon, ilave, değişiklik yapılmasına, bu planlar doğrultusunda hazırlanacak alt ölçekli uygulama projelerine ve planları hazırlayacak müelliflerin nitelikleri ile görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

2022	Kapadokya Alan Sınırları, 3 Haziran 2022 Tarih ve 31855 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “5629 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı”yla değiştirilmiştir RG:03.06.2022
2023	Kapadokya Alan Komisyonu'nun 17/07/2023 tarih ve 3594 sayılı kararı ile 1/25.000 ölçekli Kapadokya Alanı Üst Ölçekli Alan Planı askıya çıkarılmıştır. Askı ilanı süresi içerisinde, gerekli görülen değişikliklerin yapılması Kapadokya Alan Komisyonu'nun 04/10/2023 tarih ve 3861 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. Bahse konu plan değişiklikleri, 25.10.2023 tarih ve 40576 sayılı Başkanlık Makamı Olur'u gereğince askıya çıkarılmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kapadokya Alan Başkanlığı, Alan Planlama ve Uygulama Grup Başkanlığı'nın E-28251036-165.99-40601 sayılı yazısı)

2006 tarihli Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, Plan Açıklama Raporunda Nevşehir ilinde 2025 yılı tahmini nüfus 180.200 merkez ilçede, 240.800 kişi ise diğer ilçe ve kırsal yerleşmelerde yer almak üzere toplam 421.000 kişi olarak öngörülmektedir. TÜİK verilerine göre 2023 yılı toplam nüfus 315.994, il ve ilçe merkezleri nüfusları toplamı 208.585, belde ve köyler toplamı ise 107.409 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5). Plan Açıklama Raporu'nda Nevşehir il bütünü 2025 yılı öngörü nüfusuna göre ilave olarak yaklaşık 107.000 kişi önerilirken mevcut imar planları ile gayri meskun sahalarda yaklaşık olarak 1.353.000 kişilik nüfusun emilebileceği hesaplandığı ifade edilmiştir. Mevcut imar planlarında toplam 5.771 ha gelişme alan önerilirken planlama ilke ve kararları doğrultusunda 4.896 ha gelişme alanı önerilmiştir. Oysa TÜİK verileri ile karşılaştırıldığında ilçe nüfusları dâhil nüfus hedeflerine ulaşamadığı görülmektedir.

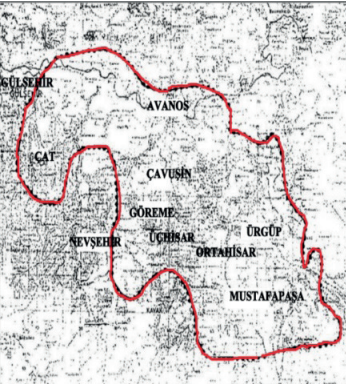
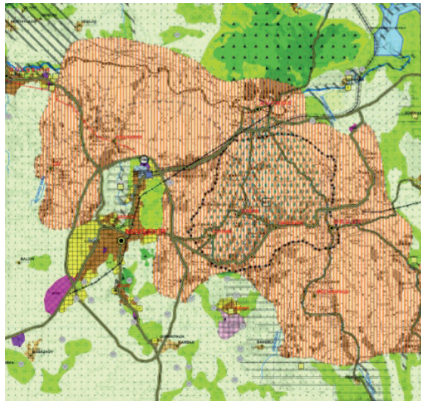
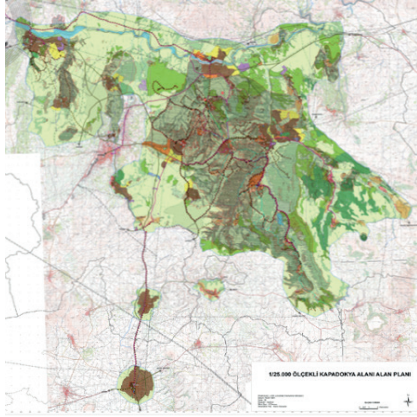
Tablo 5: 2006 tarihli Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray Planlama Bölgesi 1/100 000 Ölçekli Çevre Düzeni Planının Nüfus Öngörüler ve Gerçekleşen Nüfus ve TÜİK

Nevşehir İli nüfus projeksiyonu (2005-2025) nüfus öngörüsü (2006 Planının)							2023
Üstel Yöntem							TÜİK
	2000 yılı nüfusu	Yıllık nüfus artışı	2010	2020	2025	Öngörülen nüfus	
Nevşehir	309 914	0,00681	331.752	355.129	367.428	421.000	315 994
Merkez	105,078	0.0191	127,19	153,955	169,381	180.200	159 195
Acıgöl	24,844	-0.00473	23,696	22,602	22,074	32.100	19 565
Avanos	43,131	0.00839	46,905	51,010	53,195	56.700	32 682
Derinkuyu	24,631	0.02061	30,268	37,195	41,231	33.800	20 767
Gülşehir	31,664	-0.00865	29,040	26,634	25,507	31.700	21 806
Hacıbektaş	18,933	-0.00945	17,226	15,673	14,95	19.200	11 352
Kozaklı	23,629	-0.0093	21,531	19,619	18,728	23.400	13 412
Ürgüp	38,004	0.00629	40,471	43,098	44,475	43.900	37 215

Bu durumda Kapadokya alanında yapılan 1/25.000 ölçekli planın nüfus hedefleri önem kazanmaktadır. Plan Açıklama Raporu Alan Başkanlığı sitesinde olmadığı için yorum yapılamamaktadır.

1/100.000 ölçekli ÇDP'inde Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesinde “**Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi**” kullanımı sınırları ile Kapadokya alan sınırları hemen hemen aynıdır. Şekil 1’de 1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli planlar ve sınırları karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bu planlarda iki farklı tarih ve iki farklı ölçekteki planların sınırlarını görmek mümkündür.

Şekil 1: Sınırlar ve Planlar

	
“Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” 22.10.2004 tarih ve 2004/8328 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararında yer alan KK-TKGB ilan edilmesine ilişkin hüküm 2020 yılında kaldırılmıştır. (Karar Sayısı: 2155,RG; 25.02.2020, sayı:31050)	16.07.2007 tarihinde onaylanan “Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı
	
7174 Sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun ekindeki kroki. (1 Haziran 2019) Not: Resmi Gazetede yer alan kooenatlara göre Harita Mühendisi Namık Gazioğlu tarafından bu çalışma için çizilmiştir	1/25.000 ölçekli Kapadokya Alanı Üst Ölçekli Alan Planı Kapadokya Alan Komisyonu'nun 17/07/2023 tarih ve 3594 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur

SONUÇ

Nevşehir'in sahip olduğu doğal ve kültürel değerlerin korunmasına 1960'lı yıllarda başlanmıştır. Bu dönemde ülkede koruma bilinci henüz gelişmemişken Nevşehir'in sahip olduğu değerlerin korunması ve sürdürülebilmesi için çalışılmıştır. 1965 tarihli ilk çalışma "Nevşehir Turizm Planlaması"dır. Planlamanın temel amacı turizm olmasına rağmen rapor, korumacıdır.

Nevşehir il sınırları içinde Göreme'nin milli park olması için de ilk çalışmalar yine 1960'lı yıllarda başlamıştır. Takip eden yıllarda koruma amaçlı politikalar üretilmiştir. Aslında en önemlisi henüz "sürdürülebilirlik" kavramı ulusal ve hatta uluslararası literatürde yer almazken Nevşehir için üretilen politikalar sürdürülebilirliğin ana temasını yakalamıştır.

Daha sonra bölge artık Kapadokya olmaya başlamıştır. Kapadokya kelimesi bir taraftan sürdürülebilirliği savunurken diğer taraftan turizmin ısıltısına doğru evrilmeye başlamıştır. Çünkü kelime Kapadokya'dır. Bu kelime tüm dünyanın bildiği ve ortak bellek oluşturmaya zemin hazırlayacak içeriktedir.

1990 yılına kadar bölgenin korunması hem tabiat varlıkları ve hem de kültür varlıklarının birlikteliği ile değerlendirilmiştir. Daha sonraki dönemler de ise kültür ve tabiat varlıklarını koruma da sektör çeşitliği ön plana çıkmış, turizm çok daha önem kazanmıştır. 2019 yılı önemli bir kırılma noktasıdır. Belki de bir başlangıç zamanıdır. Kavramların tartışıldığı, önem sıralarının sorgulandığı bir dönem olmasına karşın planlama çalışmalarında bu görülmemektedir. Kapadokya Alan Planı döneminde daha önceki "Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" sınırının neredeyse tamamı yeni Kapadokya alanının sınırı hâline gelmiştir.

Kaynaklar

- Baydan E. (2021) Koruma alanlarında planlama ve mülkiyet ilişkileri: Nevşehir Kapadokya bölgesi örneği / Planning and property relations in protected areas: The case of Nevşehir Cappadocia region Ankara Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü/Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Ana Bilim Dalı basılmamış Yüksek lisans Tezi
- Bazı Alanların Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi İlan Edilmesine İlişkin Hükmün Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 2155), Resmî Gazete Sayısı: 25 Şubat 2020, Yayın Tarihi: 31050
- Bazı alanların turizm merkezi olarak tespiti, Bakanlar Kurulu Kararı, Resmî Gazete Sayısı: 23133, Yayın Tarihi: 07 Ekim 1997
- Belgeler Türk Tarih Kurumu Erişim Tarihi: 24.01.2024 Erişim Adresi: <https://belgeler.gov.tr/tam-metin/34/tur>
- Cihangir Çamur, K., & Cihangir, E., (2017). Turizm-Temelli Girişimciliğin Gelişiminde Yerel ve Mekansal Dinamiklerin Göreme (Nevşehir-Kapadokya) Örneğinde Analizi. *The Journal Of Social Sciences Institute*, vol.1, no.3, 227-238.
- Çal H., (1997) Osmanlı Devletinde Asar ı Atika Nizamnameleri Vakıflar Dergisi, (sayfa 391-400)
- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Erişim Tarihi: 24.01.2024 Erişim Adresi: <https://canakkaletarihialan.gov.tr/tr>
- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun; Resmî Gazete Tarihi: 28.06.2014 Resmî Gazete Sayısı: 29044
- Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006 Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Planlama Açıklama Raporu 2006
- Dinçer, Y. (2016). Cappadocia Contemporary Protection Problems, Practices and Solutions in a World Heritage Site. In Ahunbay, Z., Mazlum, D., Eres, Z., Thys-Şenocak, L. Yıldırım, E., (Eds.) *Conservation of Cultural Heritage in Turkey*. (pp. 127- 143). ICOMOS Turkey. İstanbul: Ege Yayınları
- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, Milletlerarası Sözleşme, Karar Sayısı: 8/4788 Resmî Gazete Sayısı: 17959 Yayın Tarihi: 14 Şubat 1983
- Eraslan Ş. (2020) UNESCO Dünya Miras Alanlarının Kriter Seçimleri ve Tematik Bağlantıları Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği *Journal of Awareness Cilt/Volume 5, Sayı/ Issue 3, 2020*, pp. 309-324 E-ISSN: 2149-6544 URL: <https://journals.gen.tr/joa> DOI: <https://doi.org/10.26809/joa.5.023>
- Eraslan Ş., (2020) Dünya Miras Alanlarında Yönetim Planları: Türkiye Örneği *International Journal of Arts&SocialStudies Dergisi/Cilt 4/Sayı 6/32-48* ISSN: 2667-436
- Eski Eserler Kanunu, Kanun No: 1710 Kabul tarihi: 25/4/1973 Resmî Gazete Sayısı: 14527 Yayın Tarihi: 6 Mayıs 1973
- Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu teşkiline ve vazifelerine dair Kanun, Kanun No; 5805 Kabul tarihi: 2/7/1951 Resmî Gazete Sayısı: 7853 Yayın Tarihi: 9 Temmuz 1951

- Göreme Vadisi ve Çevresindeki Alanın Millî Park Olarak Belirlenmesi Hakkındaki 30/10/1986 Tarihli ve 86/11135 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararının Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 1673) Resmî Gazete Sayısı: 30926 Yayımlanma Tarihi: 22. Ekim 2019
- Gülbay Y. (2020) Kültürel miras alanlarında yönetim sınırlarını belirlemede mekansal parametrik bir yöntem: Ankara Ulus tarihi kent merkezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama ABD Basılmamış Doktora Tezi
- İlhan, İ., (1999), Bölgesel Turizm Planlama Örneği ve Nevşehir Modeli. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniv. Sos. Bil. Enst., Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. İzmir.
- İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, Yönetim Planı Kavramı, Erişim Tarihi: 24.01.2024 Erişim Adresi: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/yonetim_plani_kavrami.html
- Kapadokya Alan Planları Yapımı ve Yürürlüğüne İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Resmî Gazete Sayısı: 11 Temmuz 2020 Yayımlanma Tarihi: 31182
- Kapadokya Alanı Hakkında Kanun Resmî Gazete Tarihi: 01.06.2019 Resmî Gazete Sayısı: 30791
- Kapadokya Alanı Sınırlarının Değiştirilmesi Hakkında Karar (Karar Sayısı: 5629) Resmî Gazete Sayısı: 03 Haziran 2022 Yayımlanma Tarihi: 31855
- Koç, E., (1989) Kapadokya Bölgesinde Kentsel Dokunun Turizme Yönelik Korunması ve Kullanılması, Yıldız Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Üniv. Fen. Bil. Enst., Şehir Planlama Anabilim Dalı. İstanbul.
- KTB (2021), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kapadokya Alan Başkanlığı, 2020 Yılı İdari Faaliyet Raporu, Tarihi: 10.09.2023 Erişim Adresi: <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/Eklenti/81883,2020-idari-faaliyet-raporupdf.pdf?0>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Kapadokya Alan Başkanlığı Erişim Tarihi: 02.04.2024 Erişim Adresi: <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/TR-354715/aski-ilanina-yapilan-itirazlar-kapsaminda-125000-olcekl.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kapadokya Alan Başkanlığı, 1/25.000 ölçekli Kapadokya Alanı Üst Ölçekli Alan Planı İlanı Erişim Tarihi: 24.01.2024 Erişim Adresi: <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/TR-347765/125000-olcekl-kapadokya-alani-ust-olcekl-alan-plan-i.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) Erişim Tarihi: 24.01.2024 Erişim Adresi: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44433/goreme-milli-parki-ve-kapadokya-nevsehir.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Dünya Miras Listesi'ne Alınma Kriterleri Erişim Tarihi: 24.01.2024 Erişim Adresi: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Merkez Birimler Erişim Tarihi: 20.01.2024 Erişim Adresi: <https://www.ktb.gov.tr/TR-96682/birimlerimiz.html>

- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Uludağ Alan Başkanlığı Erişim Tarihi: 20.01.2024 Erişim Adresi: <https://uludagalan.ktb.gov.tr/TR-342143/mevzuat.html>,
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). 1/25.000 ölçekli Kapadokya Alanı Üst Ölçekli Alan Planı İlanı. Kapadokya Alan Başkanlığı. Son erişim tarihi 24.01.2024 <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/Eklenti/117262,25000-olcekli-kapadokya-alani-ust-olcekli-alan-planlari-pl-.pdf?0>
- Madran, E. (1996). Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi. I *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16(1-2), 59-97. http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1996/cilt16/sayi_1_2/59-97.pdf
- Mumcu A (1969), "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXVI, S. 3-4, Ankara 1969, s. 66, 69.
- Nevşehir İli hudutları, içinde bulunan ve ekli krokide sınırları tespit edilen Göreme Vadisi ve çevresindeki alanın. Millî Park olarak belirlenmesi, Bakanlar Kurulu Kararı, Resmî Gazete Sayısı: 19292, Yayımlanma Tarihi: 25 Kasım. 1986
- Nevşehir İli, Gülşehir İlçesi Gümüşkent Kasabasında Bulunan Yeraltı Şehrinin Korunması Gerekli Eski Eser Olarak Tesbitine Dair Tebliğ Resmî Gazete Sayısı: 15724, Yayımlanma Tarihi: 04 Ekim 1976
- Nevşehir Turizm Planlaması (1965) Turizm Tanıtma Bakanlığı ve İmar ve İskan Bakanlığı Ortak çalışması
- Ortahisar Araştırma Değerlendirme ve Genel Koruma Projesi (1975) Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ahiler Kalkınma Ajansı, Bir Bakışta TR71 Bölgesi Erişim Tarihi: 23.09.2023 Erişim Adresi: <https://www.ahika.gov.tr/bolgemiz/bir-bakis-ta-tr71-bolgesi/>
- Solmaz Şakar, F. (2020). Kapadokya Kültürel Miras Alanlarının Değişimi ve Yorumlanması 1960-2020, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı Basılmamış Doktora Tezi
- Solmaz Şakar, F. (2022). Kapadokya Doğal ve Kültürel Miras Alanlarının Koruma ve Planlama Süreçleri TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, 11-30 DOI: 10.22520/tubaked2022.26.001
- Topuz Cerrah N., Armatlı Köroğlu B. (2023) Firm Size and Factors of Competitiveness in Micro Tourism Clusters: Ürgüp Case Journal of Tourismology, cilt. 9, sa. 1, ss. 62-75, 2023
- TUİK Nüfus ve Demografi, Erişim Tarihi: 25.12.2023 Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?ori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>
- Turistik Gelişme Politika Esasları, Bakanlar Kurulu Kararı; Resmî Gazete Sayısı: 14457 Yayımlanma Tarihi: 23 Şubat 1973
- Uludağ Alanı Hakkında Kanun, Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 26. 01. 2023 Sayı: 32085

- UNESCO (f), The “Five Cs” of the World Heritage Convention Erişim Tarihi: 12. 09.2023
Erişim Adresi: <https://www.unesco.org/en/world-heritage>
- UNESCO (c), The Criteria for Selection Erişim Tarihi: 20.10.2023 Erişim Adresi: <https://whc.unesco.org/en/criteria/>
- UNESCO (a), About UNESCO Erişim Tarihi: 01.10.2023 Erişim Adresi: <https://www.ungm.org/Shared/KnowledgeCenter/Pages/UNESCO>
- UNESCO (b), United Nations Charter Erişim Tarihi: 02. 09.2023 Erişim Adresi: <https://whc.unesco.org/en/list/357>
- UNESCO (d), Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia Erişim Tarihi: 02. 09.2023 Erişim Adresi: <https://whc.unesco.org/en/list/357>
- UNESCO (e), UN stamps feature UNESCO World Heritage sites in Türkiye Erişim Tarihi: 02. 09.2023 Erişim Adresi: <https://whc.unesco.org/en/list/357>
- UNESCO (g), World Heritage List Erişim Tarihi: 12. 09.2023 Erişim Adresi: <https://whc.unesco.org/en/list/>
- UNESCO (h) (2023) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention Erişim Tarihi: 17. 01.2024 Erişim Adresi: <https://whc.unesco.org/en/world-heritage-centre>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRESEL KOŞULLARA UYUMLU KAYA MİMARİSİNİN İNCELENMESİ: İRAN-KANDOVAN VE TÜRKİYE- KAPADOKYA

Leila AKBARİSHAHABİ

Doç. Dr., Kapadokya Üniversitesi Mimarlık, Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi Şehir ve Bölge

Planlama Bölümü, E-posta: leila.akbarishahabi@kapadokya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0547-7874

Giriş

Tarih boyunca, çevresel koşullara uyum sağlamak mimari ve kentsel planlama yaklaşımlarını önemli düzeyde etkilemiştir. Bu bağlamda, mimari ve planlamadaki temel kural, fiziksel ihtiyaçları karşılarken çeşitli çevresel faktörlere uyum sağlayarak doğal çevreye en az müdahale ve doğal malzemelere en az işlem suretiyle olmuştur. Ancak günümüz mimari ve planlama yaklaşımları incelendiğinde, iklimsel koşullar ve yapılanmayı etkileyen çevresel belirleyiciler göz ardı edilmektedir ve bu da yerleşimlerin olası doğal afetler karşısında kırılgan ve dirençsiz olmasına sebebiyet vermektedir. Bu çalışmada, ilk çağlardan itibaren önemli barınma yöntemlerinden olan, kayalar ve dağların eğimli yüzeylerine delikler ve boşluklar oluşturularak yapılan “kaya mimari”si incelenmektedir. Kaya mimarisi, doğal bir oluşum olan kayayı kesip veya kazarak bir delik oluşturma ve bu deliği gerekli alanı yaratacak şekilde yavaş yavaş genişletme yöntemi ile ortaya çıkmaktadır. Normal mimari üslubunda geniş ve sınırsız bir mekândan başlayarak sınırlı bir mekân oluşturulurken kaya mimaride tam tersi bir işlem yapılmakta; küçük ve sınırlı bir alandan başlayıp daha geniş bir mekân oluşturulmaktadır. Böylece, doğal taş mekânın ana malzemesini ve gövdesini oluşturmakta ve mekân güçlü bir kabuk ile çevrelenmektedir. Kaya mimarisi, özellikle yerel malzemenin kullanımı ve ısı dengesinin sağlanması açısından sürdürülebilir mimari kriterlerini taşımaktadır. Kaya mimarisinin oluşumunda sadece iki faktör belirleyici olmuştur: Sakinlerin ihtiyaçları ve çevresel koşullar. Kaya mimarisi her bölgenin çevresel koşullarına uyum sağlamayı hedeflerken o bölgede yaşayan toplumun kültürüne ve geleneğine dayanmaktadır.

Bu yüzden farklı bölgelerde kaya mimarisinin tezahürünü farklı şekillerde görmek mümkündür. Kaya mimari örnekleri, insanın doğayla uyum sağlamaya çalışırken aynı zamanda doğayla mücadelesini sahnelemektedir. Bu tip mimari, çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik açısından normal mimariye göre çok daha önemlidir. Normal mimaride kireç, alçı, tuğla ve kil gibi yapı malzemeleri mimarinin ana gövdesini oluşturur, mekân ise ana gövdenin sonucudur. Hâlbuki kaya mimarisinde mimarlık mekândan başlar.

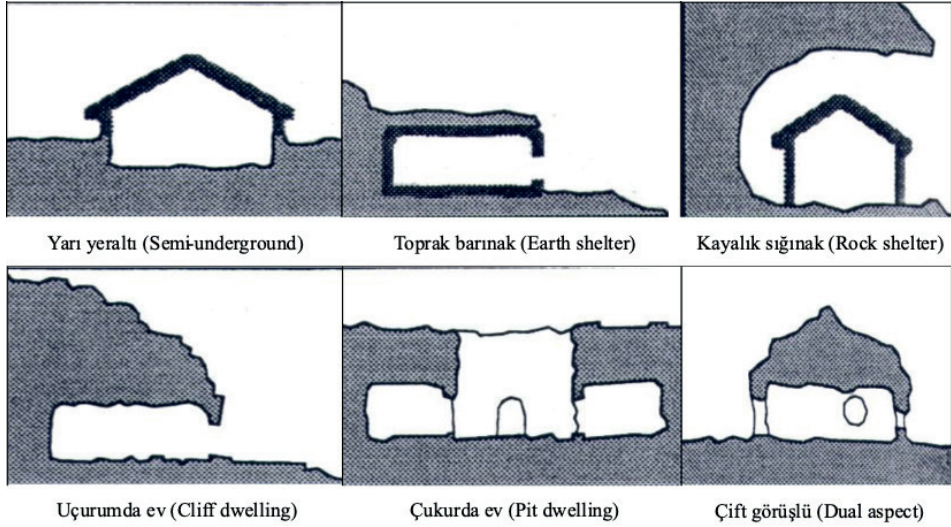
Bu çalışmanın araştırma yöntemi nitel olup, literatür taraması ve alan araştırmasından oluşmaktadır. Alan araştırması, kaya mimarisinin önemli iki örneklerinden olan, İran'da bulunan Kandovan köyü ve Türkiye'nin Kapadokya bölgesinde yer alan yerleşimler üzerinden yapılmıştır. İki farklı bölgede yer alan kaya mimarisi incelenmiş, benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilmiştir. Sonuç olarak çevreye uyumlu sürdürülebilir ve yerel mimarinin önemi vurgulanırken bu mimari türünün günümüze uyarlanması için öneriler geliştirilmiştir.

1. Kaya Mimarisi

İlk inşa amacının iklim koşullarına uyum sağlama olarak bilinen kaya oluşumlarının yapımında ek malzeme kullanılmamış ve gerekli alanı yaratmak için sadece kayaları kazmak ve onları kesmek yeterli olmuştur. Bu yöntemde kullanılan ana aletler kazma, çekiç veya tokmaklardır. Bu mimari türü, dağ ve zemin içerisinde negatif alanlar yaratarak, dolu ve boş kütleleri birleştirip mekân üreten bir tür mimari olarak değerlendirilebilir (Mohammadifar ve Hemati Azandaryani, 2017). Dünyanın farklı uygarlıkları ve ülkelerinde kaya oyma mimarisi farklı amaçlar ile kullanılmıştır. Kaya mimarisi, Mısır (Hassan ve Sumiyoshi, 2018) ve Çin (Zhu vd., 2020) uygarlıklarında, farklı iklimlerde termal konfor ve aynı zamanda enerji tasarrufu sağlamak amacıyla kullanılırken Türkiye'nin Anadolu bölgesinde yer alan Kapadokya'da kaya oyma yöntemi ibadet ve barınma alanları oluşturma amacıyla kullanılmıştır. Mağara evlerin yapımı, Bu-
zul Çağı'ndan itibaren insanların çevresel koşullara uyum sağlamaları ve güvenli alanlarda yaşamaları amacıyla zaman içerisinde gittikçe yaygınlaşmıştır. Yaşam alanları ile çevre arasında yakın bir ilişki oluşturmak, insanlık için bir devrim niteliğinde olmuştur. İnsanlar, zaman içerisinde farklı mekânları algılamaya başlamaları ile birlikte tepe ve dağların içinde ve ayrıca yer altında yaşam alanları oluşturmaya başlamışlardır. İlk zamanlardaki kaya mimarisi, tamamen insanların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir (Emge, 1992). Bunun arkasındaki ana fikir, ilk çağlarda çoğunlukla vahşi hayvanlar olan düşmanlardan korunmak olmuştur. Böylece insanlar temel ihtiyaçları olan yemek ve uyumak

için güvenli iç mekânlar oluşturmaya çalışmışlar. Bu nedenle istedikleri yaşam alanlarını yapmak için aletler icat etmişler. İlk kazı aletleri, toprağı kazmak veya dağları ve tepeleri oymak için tasarlanmıştır. Çoğu zaman kazı için en iyi seçim kireçtaşı ve dolomitlerden oluşan kayalar olmuştur. Kayalara oyulan birimlere girmek için ana fikir, oyulmuş barınağın yanından veya üstünden koridor açmak olmuştur. Ayrıca bu evlerin yüksekliklerde yapılması insanlara vahşi hayvanlardan korunma olanağı sağlamıştır. Bu tür yerleşimlerin en eski örneklerinden biri olan “La Madeleine” Fransa’da bulunmaktadır (Tobolczyk, 2008).

Kayalara yapılan mağara barınaklarında, kaya ve toprağın yapısal özelliklerinin kullanımı dikkat çekicidir. Günümüzde bile hâlâ kullanılan, benzersiz yapı türleri bulunmaktadır. Mağara yerleşimlerinin tamamı kazılarla oluşturulmuş olup inşaat sürecinde herhangi bir yapısal ilave unsur bulunmamaktadır. Mağara evlerin iç mekânları çoğu zaman batık taban (toprak kaplı), kirişli duvar ve çatı malzemesinden oluşur ve isteğe göre veya malzemenin durumuna göre değişebilir. Mağara barınaklarının genel tipolojisi 6 ana kategoriye ayrılmaktadır: Yarı-Yeraltı (Semi-Underground), Toprak Barınak (Earth Shelter), Kayalık Sığınak (Rock Shelter), Uçurumda Ev (Cliff Dwelling), Çukurda Ev (Pit Dwelling) ve Çift Görüşlü (Dual Aspect) (Mulligan, 1997).

Şekil 1. Mağara barınakların tipolojisi (Mulligan, 1997).

Şekil 1. mağara barınakların tipolojisini göstermektedir. Toprak barınak, kayalık sığınak ve uçurum evler genellikle rüzgârın savurduğu yumuşak dokuya sahip lös toprakta yapılır. Bu toprak bölgedeki yakın nehirlerden birikir. Yarı yeraltı ve çukurda evler çoğunlukla düz arazilerde yer almaktadır. Ortada tüm

kompleksin zemin seviyesinin altında yer aldığı bir avlu vardır. Bu konutlarda avlular dikdörtgen şeklindedir. Her çukurun kendine ait mahremiyeti vardır, dolayısıyla her birinin mutfağı ve hizmetleri farklıdır. Orijinal tepenin veya dağın kazılmasıyla oluşan çift görüşlü evlerde, birimlerin şekli dikey olup tamamen bölünmüş birimlerdir. Bu yerleşimlerin en güzel örnekleri Türkiye'nin Kapadokya bölgesinde yer almaktadır. Birimlerin çoğu iki veya ikiden fazla kattan oluşur ve her katın farklı işlevi bulunur (Mulligan, 1997). Ayhan'a (2004) göre kaya mimarisinin oluşumunda 6 önemli faktör etkili olmuştur. Bu faktörler:

1. Güvenlik ve korunabilme ihtiyacı
2. Doğal afetlere karşı dirençlilik
3. Kayalar ve kayalık alanların kolay oyulması
4. Farklı malzemelere ihtiyaç duymadan barınma alanı oluşturma
5. Kış ve yaz aylarında kaya barınakların soğuk ve sıcaklara karşı yalıtım görevi görmeleri
6. Gündelik yaşam koşulları ve değişimleri

olarak özetlenmektedir. Ayrıca verimli topraklara sahip alanlarda, tarım amaçlı arazileri korumak için kayalıklara barınaklar oluşturulduğu düşünülmektedir (Ayhan, 2004). Edward'a (2006) göre İspanya'daki kayalık barınaklar ve kaya oyma mimarisinin nedeni, bu tarz barınakların yapımının masrafsız ve ayrıca kayaların yumuşak olmasından kaynaklı kolay olmasıdır. Ayrıca yalıtım özellikleri ve organik oluşum olmalarından kaynaklı daha sağlıklı yaşam alanları olarak değerlendirilmektedir. Cialdea ve Maccarone'a (2007) göre ise İtalya'da şekillenen kaya mimarisinin iki nedeni bulunmaktadır: Birincisi güvenlik ve saldırılara karşı korunmak ve ikinci ise gıda ürünlerinin daha uzun süre saklanabilmesi (Cialdea ve Maccarone, 2007). Kaya oyma yöntemi ile yapılan evlerde yapım, bakım ve koruma masrafları çok düşüktür, ancak iç mekândaki nem oranının yüksek olması bu evlerdeki yaşamı zorlaştırabilmektedir (Emge, 1992).

2. Kaya Mimarisine Dünyadan Örnekler

İlk insan yerleşimleri doğa ile iç içe, toprak ve doğal oluşumlara bağlı yapılanmalardır. Toprak ve taş meskenler, insan uygarlığının ilk barınma yerleridir. Bu meskenler, barınma ve korunma için yapılan, amacı suiistimal olmayan, yerel iklimsel ve kültürel ihtiyaçlara yönelik uyum sağlama mantığıyla desteklenen barınaklar olmuştur. Tarihsel süreçte dünyanın farklı bölgelerinde, genelde ortak özellikler taşıyan ancak özelde farklılaşan kaya mimarisi örneklerine rastlamak mümkündür.

2. 1. Guyaju Mağaraları (Çin)

Çin ülkesinde yer alan Pekin kentinin Yanqing ilçesinde bulunan Guyaju Mağaraları, 1984 yılında keşfedilmiştir ancak mağaraların gerçek yaşının henüz belirlenmediğini bilinmektedir. Guyaju Mağaraları, Tang Hanedanlığı döneminde (618-907) dağın yamacındaki yumuşak kayalara oyulmuş, yöre halkının mesken yeri olarak kullandığı yerleşimlerden oluşmaktadır. Bu kompleks, en büyüğü 13 metre yüksekliğe ve 30 metre derinliğe kadar olan, 100’den fazla ayrı mağaradan oluşmaktadır. Dar yollar ve merdivenlerle birbirine bağlanan birimler, dağın üç farklı seviyesinde yer almaktadır. Bazı mağaralar birbirine bağlı olup karmaşık bir oda ve geçit ağı oluşturur. Ziyaretçiler, mağaraların içerisindeki yaşam alanları, depolama alanları ve hatta bazı Budist tapınakları dâhil olmak üzere çeşitli odaları görebilirler. Mağaralardan ayrıca çevredeki dağların ve vadilerin muhteşem manzaraları seyredilebilir. Mağaralar, çevrelerindeki kayaların sağladığı doğal yalıtım sayesinde yazın serin, kışın sıcak olacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca yağmur yağdığında su baskınlarını önlemek için ustaca tasarlanmış drenaj sistemlerine sahiptirler. Bu mağaraların asıl sakinlerine dair hiçbir tarihi kayıt bulunmamakta ve maalesef bu mağaralarda yaşayan toplulukların kültürleri ve gelenekleri hakkında söylenecek fazla bir şey yoktur. Bu inanılmaz ve eşsiz görünlü mağaralar günümüzde turistlerin ziyareti için açıktır. 2013 yılında, Guyaju Mağaraları “Ulusal Düzeyde Korunan Büyük Tarihi ve Kültürel Alan” adı ile ulusal koruma listesine alınmıştır (Precious Rongmei, 2023). Şekil 2.’de Guyaju Mağaraları’nın görüntüsü yer almaktadır.

Şekil 2. Guyaju Mağaraları (Precious Rongmei, 2023).

Şekil 2.'de de görüldüğü üzere tek bir kaya kütesine oyulan yaşam birimleri katmanlı ve üst üste yer almaktadır. Birimler, dar yollar ve merdivenlerle birbirine bağlanmaktadır.

2.2. Yáodòng (Çin)

Yáodòng, Kuzey Çin'de Loess Platosu'ndaki ince kuvars kumdan oluşan, yapısal olarak tekdüze ve kazma kolaylığı olan kayalık bir bölgedir. Sağlam yapılar oluşturmaya olanak veren gözenekli ve su geçirmez, kendine özgü özellikleri olan kayalık bölgede, kayadan oyma mağara evler geliştirilmiştir. Yáodòng, mevcut bir hacimden malzeme çıkarılarak elde edildiği için "çıkarma mimarisi (architecture of subtraction)" adı verilen yapı grubuyla ilgili eski bir yerleşim yeridir. Yáodòng, yapım mantığı ve inşa edildikleri ortamın kendine özgü özelliklerine bağlı olarak iki değişik yapım şekli açısından farklılık gösterir (Frenda, 2015).

1. "İçine çökük avlu tipi (sunken courtyard-type)": Bu tip evler, yer seviyesinden alta doğru inşa edilmiştir. Zemine dikey olarak kazılmış bu dörtgen verandada, yatay yönde kazıya devam edilerek konut odalarının açıklıkları inşa edilmiştir (Şekil 3.).

Şekil 3. Yáodòng, içine çökük avlu tipi (sunken courtyard-type) (Frenda, 2015).

2. "Uçurum tipi (cliffside-type)": Bu tip evler, tepelerin duvarlarının yatay yönünde kazılmasıyla zemin seviyesi üzerine inşa edilir. Bu tip uygulamada, katmanlı yerleşimler meydana gelir (Şekil 4.).

Şekil 4. Yáodòng, uçurum tipi (cliffside-type) (Frenda, 2015).

2.3. Bamiyan Vadisi (Afganistan)

Afganistan'ın merkezindeki dağlık bölgelerde yer alan, Hindukuş'un yüksek dağları arasında bulunan Bamiyan Vadisi, kuzeyde uzun ve yüksek kayalık uçurumlarla sınırlanan büyük bir havzaya açılmaktadır. Bamiyan Vadisi'nin kültürel peyzajı ve arkeolojik kalıntıları, 1. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar antik Baktriya'yı karakterize eden ve çeşitli kültürel etkileri Gandhara Budist sanatı okuluna entegre eden sanatsal ve dinî gelişmeleri temsil etmektedir. Bölgede çok sayıda Budist manastır topluluğu ve tapınağının yanı sıra İslami dönemden kalma müstahkem yapılar bulunmaktadır. Vadi ve kolları içindeki sekiz ayrı alandan oluşan sıralı evler mevcuttur. Bu alan aynı zamanda, Taliban'ın Mart 2001'de dünyayı sarsan iki Buda heykelinin trajik yıkımına da tanıklık etmiştir. UNESCO, 2003 yılından bu yana vadi için üç aşamalı bir koruma planı yürütmektedir. Odak noktası Buda nişlerini sağlamlaştırmak, Buda heykellerinin geri kalan kısımlarını korumak ve özellikle bölgedeki mayın temizleme operasyonlarını sürdürerek bölgeyi güvenli hâle getirmek olmuştur. Bamiyan Vadisi'nin korunması, muhafazası ve tanıtımı amacıyla bir Yönetim Planı'nın hazırlanması ve uygulanması planlanmıştır. Bu plan, arkeolojik kalıntıların araştırılması, uygun kazıların yapılması ve sürdürülebilir kültürel kalkınma gibi eylemleri içeren programlardan oluşmaktadır. İl valiliği, vadideki konutların restorasyonu, sağlık ve eğitim hizmetlerinin sağlanması, alt yapı ve tarımın geliştirilmesi gibi bölgesel kalkınma hedeflerini içeren uygulamalardan sorumludur (UNESCO, 2003).

Şekil 5. Bamiyan Vadisi (UNESCO, 2003).

Şekil 5., Bamiyan Vadisi'nin manzarasını, etrafındaki konutları, tarım arazilerini ve ayrıca restore edilen yapıları göstermektedir.

2.4. Vardzia-Khertvisi (Gürcistan)

Vardzia-Khertvisi, Mtkvari Nehri havzasının üst kısımlarında geniş bir alanı kapsayan ve Khertvisi'den (Orta Çağ yerleşimi) Vardzia'ya (12.-13. yy. kayaya oyulmuş manastır) kadar 18 km'lik bir alana yayılan eşsiz doğası, iklimi ve manzarası, tarihî bağlam ve kültürel miras çeşitliliği ile önemli bir bölgedir. Bölgede, kayalara oyulmuş kompleks formlar doğal peyzaj ile bütünleşmektedir. Vadinin derin kanyonunda olan köyler ve bunların tarıma elverişli arazileri, vadinin topoğrafyasına uygun teraslar üzerinde yer almaktadır. Yüksek dağlar ve tepeler üzerine inşa edilen kaleler ve kiliseler, yatay olarak gelişmiş bir ortamda yapısal dikey vurgular olarak algılanmaktadır. Kayaya oyulmuş yapıların iç mekânları ve planlama tipi günümüze kadar korunaklı bir şekilde ulaşmıştır. Bu durum özellikle yerel mimari, keşiş hücreleri, özel ve kamu yapıları örneklerinde görülmektedir. Vardzia-Khertvisi boğazında korunan kayaya oyulmuş anıtlar, 8. ve 9. yüzyıldan 15. ve 16. yüzyıllarına kadar oldukça geniş kronolojik sınırlar içermektedir. Bu süreçte, yapıların oluşumu basit mağaralardan büyük ve çok katmanlı komplekslere kadar takip edilebilmektedir. Bu süreç, benzersiz konut örnekleri, küçük ve büyük manastır kompleksleri, Orta Çağ duvar resimleri ve önemli tarihî kayıtları içeren epigrafik anıtları ve kayaya oyulmuş kırsal yerleşimleri içermektedir. Stratejik açıdan önemli yerlere inşa edilen yapılar, süsleme ve dekoratif öğeleri ile estetik açıdan da göz alıcı görünüm sergilemektedir. Bölgede korunan duvar resimleri çok sayıda olmasa da Orta Çağ

Gürcü duvar resminin gelişiminde büyük öneme sahiptir. Bu duvar resimlerinin tarihçesi, Gürcistan'da kilise dekorasyonu geleneğinin henüz tam olarak yerleşmediği erken dönemden (10. yüzyıl) Geç Orta Çağ'a (16. yüzyıl) kadar uzanır. Vardzia kayaya oyulmuş manastır kompleksinin ana kilisesidir (12. yüzyıl). Vardzia Manastırı'ndaki Gürcü kraliyet ailesinin portrelerini içeren duvar resimleri özel bir öneme sahiptir. Bu dönem, Orta Çağ Gürcü duvar resimlerinin en parlak dönemini işaret etmektedir. Arkeolojik kazılar bu bölgede Neolitik Çağ'dan itibaren yoğun yerleşim yerlerinin olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Burada ortaya çıkarılan mezar höyükleri (MÖ 17.-16. yy.), Trialeti kültürünün yerel merkezinin varlığını doğrulamaktadır. Kanıtlar, o dönemde vadide kabile organizasyonlarında birleşmiş ayrı ailelerin yaşadığını göstermektedir. Bu bölgede, önemli bir tarihî kaynağı temsil eden eski Gürcü alfabesi "Asomtavruli" ile yazılmış anıt yazıtlar gibi epigrafik kalıntılar görülmektedir. Bu anıtlar, harflerin ana hatlarının kronolojik gelişim sürecini 9. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olduğunu göstermektedir. Boyalı ve mürekkeple yazılmış yazıtlar özellikle ilgi çekicidir. Alanda korunan anıtlar arasında açık havaya dikilmiş dört köşeli taş steller (Zeda Tmogvi, Pia, vb.) öne çıkmaktadır. Gürcistan'da bu tür stellerin dikiliş geleneği, ülkenin Hristiyanlaştığı döneme (4. yüzyıl) kadar uzanmaktadır. Bu anıtlar dekoratif, simgesel ve figürlü tasvirlerle süslenmiştir. Orta Çağ Gürcü sanatının bu ilgi çekici örneklerinin kronolojik aralığı 6.-9. yüzyılları kapsamaktadır (UNESCO, 2007).

Şekil 6. Mtkvari-Vardzia (Okrostsvardze et al., 2020).

Şekil 6.'da kayaya oyulmuş yerleşim birimleri açıkça görünmektedir. Katmanlı bir şekilde yapılan birimlerin dışarıdan birbirlerine olan bağlantıları merdiven ve basamaklar ile sağlanmaktadır.

2.5. Sassi di Matera (İtalya)

Yerel olarak “Rioni Sassi” (Sassi Districts) veya kısaca “Sassi” olarak adlandırılan “Sassi di Matera”, İtalya'nın güneyinde ve “Gravina di Matera” kanyonunun sağ kısmında yer alan ve kolayca işlenebilir kireçtaşından oluşan kayalık bir alandır. Sassi di Matera, 1993 yılından itibaren UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dâhil edilmiştir. “Sassi di Matera” Akdeniz bölgesindeki ilkel insanların yaşadıkları araziye ve ekosisteme mükemmel bir şekilde uyum sağlamaları sonucunda oluşan muhteşem bir yerleşimdir. İlk yerleşim bölgesi Paleolitik Dönem'den kalmaz, daha sonraki yerleşimler ise insanlık tarihinin bir dizi önemli aşamalarını göstermektedir. Ayrıca 17 Ekim 2014 tarihinde Matera kabusası 2019 Avrupa Kültür Başkenti olarak belirlenmiştir (Tropeano vd., 2018).

Şekil 7. Sassi di Matera (Ponzini vd., 2020).

Şekil 7.'de görüldüğü üzere Matera, geniş bir alana yayılmaktadır. 1.016 hektarlık bir alanı kaplayan bu olağanüstü ve sağlam ilkel yerleşim, binden fazla konutu ve çok sayıda dükkân ve atölyeyi içermektedir. Alandaki ilk yerleşimler Paleolitik Dönem'de inşa edilmiş ve Neolitik Dönem'e kadar devam etmiştir. 8. yüzyıldan itibaren mağaraların yerleşim birimlerine dönüşmesi ve kaya mimarisi sonucunda oluşan evler, kentin Roma Çağı'na tarihlenen ve kentin her tarafını çevreleyen surların sınırlarını aşmaya başlamıştır. Civita adı ile bilinen yer ilk yerleşik çekirdektir. Yerleşimdeki en eski evler, Sassi Caveoso ve Sassi

Barisano adlı iki kaya üzerine kazılmış bloklardan oluşan, basit mağara evlerdir. Matera, Basilicata bölgesindeki İtalyan yarımadasının tabanında yer alan 60.000 nüfuslu orta ölçekli bir şehirdir. Matera, Paleolitik Çağ'da kurulmuş ve içinde hâlâ yaşanan, dünyanın en eski üçüncü yerleşim yeridir. Yerleşim, bir vadi üzerine kurulmuş ve mağara evler kayalara kazılmıştır. Sassi ise yerleşimin en eski mahallesidir (UNESCO, 1993).

2.6. Tajuña Vadisi (İspanya)

Tajuña Vadisi Madrid'in (İspanya) merkezine yaklaşık 30-40 km uzaklığında, Tajuña Nehri havzasında yer almaktadır. Bu nehir Guadalajara'nın kuzeydoğusundan başlayıp 226 km sonra Titulcia'daki Jarama Nehri'ne akmaktadır. Bunun 58 kilometresi Madrid toprağı içinde yer almaktadır. Havzanın eğimi Jarama ağzında 1130 ile 430 metre arasında değişmektedir. Tajuña Vadisi'nin sağ kıyısı; uzun, düz yamaçlara sahip, geniş taş yüzeyler ve teraslar (altı seviye) şeklinde yapılandırılmış ve simetrik olmayan enine bir profile sahiptir (Şekil 8.). Buna karşılık, sol kıyı ise daha dik ve daha incedir ve dikey eğimler genel olarak alçı taşından oluşmuştur (Pérez-González vd., 2022).

Şekil 8. Tajuña Vadisi (Reyes Téllez, 2009).

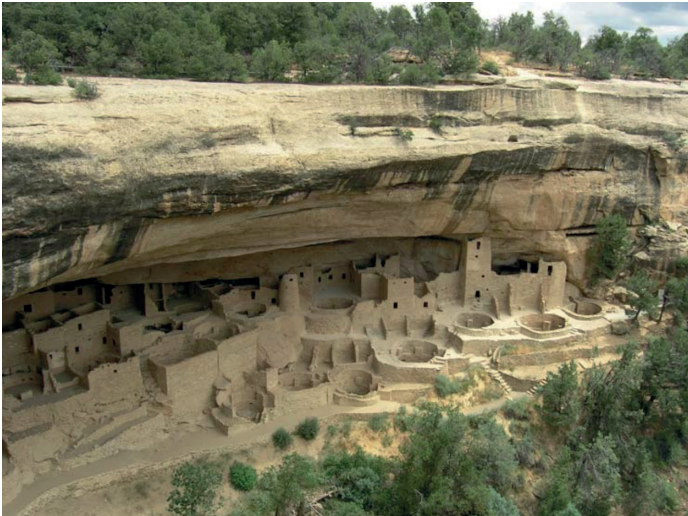
Tajuña Nehri'nin geçtiği Madrid bölgesi, platolar ve bozkırlar arasında dik bir vadidir. Eski bir Miyosen kireçtaşı ve alçıtaşı bölgesinden gelen, karstik ve akarsu etkisiyle değiştirilmiş alçı sarplıkları vardır. Aslında nehrin yatağında Kuaterner'den kalma kum birikintileri bulunmaktadır. Jarama ve Tajuña nehirleri, Tersiyer'den itibaren 80-100 metreden 150 metreye kadar değişen derin yamaçlara sahip, devasa alçı kayalıkları ile çevrelenmiştir (Barbero Barrera vd., 2013).

Şekil 9. Tajuña Vadisi (La Luz Del Monte, 2015)

2.7. Mesa Verde (Kolorado)

Mesa Verde, Güneybatı Colorado'da, Four Corners bölgesinin yakınında yer alan, devasa jeolojik formasyonlardan oluşan, yeşil bir vadidir. Mesa Verde İspanyolcada "Yeşil Masa" anlamına gelir. Ardıç ve pinyon ağaçlarıyla kaplı alan, çölün sert ve kuru ikliminden korunmak için bir sığınak oluşturur. 6.-13. yüzyıllar arasında yerleşim yeri olan ova, genellikle kuzey ve güney yönünde uzanan, çok sayıda kanyon tarafından kesilmiştir. Bu kanyonlar, insanların büyük köyler inşa ettiği dev kaya oyuklarına yapılan evlerden oluşmaktadır (David, 2014).

Şekil 10. Mesa Verde (Palonka, 2019).

Şekil 10.'da görüldüğü üzere uçurum olan alanda kayalara oyulmuş farklı mekânsal düzenlemeler oluşturulmuştur. Dairesel formasyona sahip bu mekânların toplumsal ve kültürel olarak farklı anlamları ve işlevleri bulunmaktadır.

2.8. Gila (Kolorado)

700 yıl öncesine uzanan tarihsel süreçte, New Mexico'nun Gila Vahşi Doğa'sının derinliklerinde bir avcı ve toplayıcı topluluk, Cliff Dweller Kanyonu'nun doğal mağaralarında yapılar ve konutlar inşa etmiştir. Binlerce yıl boyunca bu bölgede pek çok farklı grup ikamet etmiş olsa da yalnızca bir topluluk kanyonun doğal mağaralarında evler inşa etmiştir. Bu grup, geleneksel avcılık ve toplayıcılığı çiftçilikle birleştiren, Amerikan Kızılderili grubu olan Mogollon kültürünün bir parçasıydı. Bu doğal yerleşim alanı, bu topluluğun kim olduğu, neden mağara evleri inşa ettikleri, günlük hayatlarına nasıl devam ettikleri ve Amerikan Kızılderililerinin bugünkü kültürel mirasıyla nasıl ilişki kurdukları hakkında süregelen tartışmalara katkıda bulunmaktadır. Bu bölge, Güneybatı'nın başka yerlerinde hızla yok olan Mogollon kültürünü içeren Milli Park Sistemi'ndeki tek birim olması nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. Mogollon kültürüne mensup insanlar, 1270'lerin sonları ile 1300 yılları arasında kayalıklarda konutlar inşa edip yaşamışlardır. Mogollonlar, çiftçiliği de günlük yaşamlarına dâhil eden avcı ve toplayıcı insanlardır. Çiftlikleri düzlüklerin tepelerinde ve Gila Nehri'nin batı çatalının kıyılarında yer alıyordu. Tarım mevsiminin ortalama 140 gün olduğu Gila Nehri vadisinin verimli topraklarında Mogollonlar, kabak, mısır ve fasulye yetiştiriyordu. Ayrıca muhtemelen katır geyiği, geyik, kunduz, ördek ve hindi gibi hayvanları avlayıp çevredeki ormandan meyveler ve yemişler topluyorlardı. Ayrıca Tularosa evresine (1100-1300 yıllar arası) uygun çanak çömlekler de üretiyorlardı. Bu döneme ait, içleri siyah olan kahverengi kaseler ve siyah-beyaz kaplar mevcuttur. Giysileri ve sandaletleri avize ağacı ipinden, ağaç yapraklarından, ağaç kabuğundan ve pamuktandı. Arkeologlar Gila kayalık konutlarını 40-60 Mogollon'un inşa ettiğini tahmin etmektedir. Mogollon topluluğu konutlarını beş mağaraya inşa etmişti ve her konutta yaklaşık 40 oda vardı. Tahminlere göre konutlarda aynı anda en fazla 10 ile 15 aile, en fazla bir nesil boyunca yaşamıştır. Mogollonlar duvarları inşa etmek için özel harçla birleşen, ince çakıl taşı levhaları kullanmıştır. Bugün duvarların yüzde 40'ından fazlası bu orijinal sıvayı korumaktadır. Konutlarda dört farklı oda türü bulunmaktadır: yaşam odaları, depo odaları, tören odaları ve ortak odalar. Döşeme zeminler konutların her yerinde bulunabilirken bazı odaların zeminleri mağaralardaki mevcut ana kayayı kullanmaktadır (National Park Service, 2017).

Şekil 11. Gila (National Park Service, 2017).

2.9. Matmata (Tunus)

Taşa oyulmuş yer altı evleriyle tanınan Matmata köyü, güney Tunus'ta yer almakta ve eşsiz mimari yapısı ve kültürel mirası ile tanınmaktadır. Adını İslam fethi sırasında dağlara sığınan bir kabileden aldığı düşünülmektedir. Matmata, enerji açısından verimli ve çevre dostu evleri ile sürdürülebilir mimarinin harika bir örneğidir. Bu köy, mimari, finansal ve çevresel sürdürülebilirlik ve hatta ekoturizm gibi birçok alan için büyük bir örnek ve ilham kaynağıdır. Matmata'nın dairesel gömülü bir avlunun etrafına oluşturulan konutları, Kuzey Afrika yerel mimarisinin en eşsiz örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Şekil 12.). Matmata'nın konutları hem işlevsel ve hem estetik ihtiyaçlar dikkate alınarak yapılmıştır. Matmata evlerinin çoğu, toprağa kazılmış birkaç oda (mağara) ile çevrili bir ana avludan oluşmaktadır. Evlerde insanlar ve hayvanlar için yaşam ve uyku alanları mevcuttur. Ana avlu ise yıl boyunca su kuyusu olarak kullanılan devasa bir yer altı bölümünde yağmur suyunun toplanması için merkez noktasına doğru eğimlere sahiptir (Raslan ve Shebl, 2021).

Şekil 12. Matmata konut örnekleri (Raslan ve Shebl, 2021).

2. 10. Bandiagara Kayalığı (Mali)

Dogon ülkesi, Afrika kıtasının batı kesiminde, bugünkü Mali Cumhuriyeti'nin orta kesiminde yer almaktadır. Dogon adı yaklaşık 14. yüzyıldan beri orada yaşayan Dogon halkından gelmektedir. Dogon halkının yaşadığı bölge birçok farklı jeolojik özellikten oluşmaktadır. Dogon ülkesindeki "Bandiagara" Platosu, kuzeybatıya doğru uzanan, parçaları killi toprakla kaplı kumtaşından oluşan, tektonik olarak yerleşen masif bir kaya plakasıdır. Bandiagara Kayalığı, iki bin yılı aşkın geçmişi ile içinde yaşayan insan toplumlarının kültürel altyapılarını yansıtmaktadır. Dogon ülkesindeki Bandiagara Kayalığı, benzersiz insan yerleşimleri, yerel doku ve onlarca kilometre boyunca uzanan dik kayalıklara yapılan evleri ile çevresel koşullara uyum sağlama açısından önemli yapılanma örneklerindendir (Şekil 13.). Bu bölge barındırdığı kültürel ve doğal varlıkları nedeniyle 1989 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmiştir. Bandiagara Kayalıkları yerel halk tarafından çoğunlukla savunma amaçlı kullanılmıştır. Bandiagara Kayalıkları'nın kültürel manzarasının kademeli dönüşümünü etkileyen bir diğer faktör ise iklim değişiklikleri ve buna bağlı olarak sosyokültürel değişimler olmuştur (Rak ve Mynarski, 2016).

Şekil 13. Bandiagara kayalıkları (UNESCO, 1989).

2.11. Santorini (Yunanistan)

Girit'in 90 km kuzeyindeki "Caldera" Körfezi çevresinde bir grup adadan oluşan Santorini veya Thira, büyük bir volkanik patlamanın (MÖ 1500 civarı) kalıntıları olarak değerlendirilmektedir. Pek çok bilim insanı, Santorini'nin Platon'un tanımına göre ani bir doğal afet sonucu yok olan, efsanevi Atlantis uygarlığı olduğuna inanmaktadır. Son dönemde yapılan kazılarda, kalın volkanik kül tabakaları altında iyi korunmuş, yaklaşık 35 asırlık büyük bir yerleşim yeri keşfedilmiş ve pek çok araştırmacı bunun ünlü, kayıp Atlantis uygarlığı olduğuna inanmaktadır. Santorini'nin görüntüsü hâlâ büyük patlamanın açık izlerini taşımaktadır: Açık renkli kül ve pomza ile kaplı, 300 metreye kadar yükselen dik kırmızı ve siyah kayalıklar, dış tarafta pürüzsüz tepeler ve kumlu uzun

plajlar (Şekil 14.). Yaklaşık 400 metre derinliğindeki Caldera Körfezi'nin ortasında yüzeye çıkan kükürt rengindeki yanardağ, etrafındaki ılık sudan da anlaşılacağı üzere hâlâ aktif durumdadır (Stasinopoulos, 2006).

Şekil 14. Santorini (Fredrich, 2009)

2.12. Hilevar (Iran)

Hilevar köyü, İran'ın Tabriz ilinde Kandovan'ın yaklaşık 2 km batısında yer almakta ve İslam Öncesi Dönem'e ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu köy, Sahand Yanardağı'nın yüksek tepelerinden birine oyulmuştur. Bölgede, volkanik aktiviteler sonucunda oluşan kayalar düzensizdir ve sertlik ve dayanıklılık bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Bazı kesimlerde volkanik kayalardan koni şeklinde yapılar oluşmuştur. Konutların yer altında olması ve yakın mesafeden bile fark edilmemesi nedeniyle köye Hilevar (Farsçada kurnaz demektir.) adı verilmiştir (Şekil 15.).

Şekil 15. Hilevar'daki yer altı evlerin girişi ve iç mekânları (Hashemi, 2019).

Şekil 15.'te de görüldüğü üzere yer altı evlerin giriş kısımları uzaktan fark edilmeyip ancak yakınlaştığınızda görülmektedir. Bu da bu evlerin ağırlıklı olarak savunma ve korunma amaçlı inşa edildiğini kanıtlamaktadır.

Moğol istilası döneminde köy, bölge sakinleri tarafından terk edilmiştir. 13. yüzyılda gerçekleşen bir saldırı sonrası, köy sakinlerinin büyük bir kısmının yakındaki Kandovan Ovası'na taşındığı tahmin edilmektedir. Hilevar köyündeki evlerin birçoğu hem barınma hem de savunma amaçlı kurulmuştur. Köy sakinlerinin geçim kaynağı ağırlıklı olarak hayvancılık olduğundan, çoğu evde ahır mevcuttur. Bazı evler iki katlı olarak inşa edilmiş ve odaların büyüklüğü ortalama 50 m²'dir. Odaların yüksekliği ise 150 ile 190 cm arasında değişmektedir. Bazı odalarda çeşitli kullanımlara yönelik nişler bulunmaktadır ve odaların duvarlarına yerden yarım metre yükseklikte 30 cm'lik bir oyuk açılmıştır. Bu oyukların, nemi ve yağmur suyunu dışarıya yönlendirmek için kullanıldığı tahmin edilmektedir. Su baskını veya başka sebeplerden dolayı günümüzde konutların bazı bölümleri hasar görmüş ve tamir amaçlı, sakinler tarafından taş duvarlarla yeniden inşa edilmiştir. Sel gibi doğal afetlerden kaynaklı birçok ev tahrip edilmiş veya iç mekânları çamur ve toprakla kaplanmış, bu yüzden birçok evin giriş kısmını bulmak zordur. Son yıllarda bazı evler restore edilip yenilenmiştir (Hashemi, 2019).

Sonuç olarak farklı bölgelerde bulunan kaya mimari örneklerine bakıldığında, bu tarz mimari, iklim koşulları, kullanıcıların ihtiyaçları, topografik ve coğrafi özellikler ve kültürel altyapı gibi değişkenler kapsamında farklılık gösterse de tüm örneklerin yapım amacı çevrenin acımaz koşullarından korunmak ve düşmanların tehditlerinden uzak kalmak olmuştur. Aynı zamanda, tüm örneklerde doğa ve doğal özellikler kullanılmış ve yaşam tarzının doğaya uyumu gözlemlenmiştir. İlk çağlardan itibaren çevrenin doğal örüntüsünü bozmadan, doğanın kurallarına uyum sağlayarak yerleşim alanları oluşturulmuştur. Ancak günümüzde maalesef bu ilke dikkate alınmamakta, doğa ve doğal kaynaklar insanların çıkarları uğruna hoyratça yok edilmektedir.

3. Metodoloji

Kaya mimarisi, ek malzeme kullanılmadan dağlara, kayalıklara ve bazen yer altında boşluklar oluşturularak yapılmaktadır. Bu barınma ve yaşam alanlarının birincil amacı savunma ve korunma olsa da bunların yapımında iklimsel ve çevresel koşullar da aynı zamanda belirleyici olmuştur. Bu çalışmada, kaya mimarisinin önemli yerleşim örneklerinden olan İran'ın Tabriz ilinde bulunan Kandovan köyü ve Türkiye'nin Kapadokya bölgesinde yer alan yerleşimler incelenmiştir. Çalışmada, farklı coğrafyalarda yer alan iki yerleşimin kaya mimarisi arasındaki farklılıklar ve benzerlikler incelenmiş ve iki bölgede de kaya mimarisinin yerel mimari biçimi olarak nasıl şekillendiği sorusuna cevap aranmıştır.

3.1. Kandovan

İran, coğrafi konum olarak eski uygarlıkları birbirine bağlayan ve ticari faaliyetlerin yanı sıra tarih boyunca farklı kültürlerin aktarılmasında önemli rol oynayan İpek Ticaret Yolu üzerinde yer almaktadır. Çeşitli tarihsel dönemlerde Partlar, Sasaniler, Samaniler, Timurlular ve Safeviler gibi farklı İran yönetimleri bu yolun gelişmesinde büyük katkılar sağlamıştır (Frye, 1988). İran jeopolitik konumundan dolayı tarih boyunca çeşitli etnik grupların saldırılarıyla karşı karşıya kalmış ve insanlar bu tehditlere karşı çeşitli koruma yöntemleri geliştirmişlerdir. Yer altında yaşam alanları oluşturmak ve kayaları oyarak barınaklar yapmak, bu yöntemler arasında yer almaktadır. İran topraklarında, bu formasyonların inşası, Sasani Dönemi'nde Arapların ve İlhanlılar Dönemi'nde Moğolların İran'ı fethetmelerine kadar uzanmaktadır (Taher Tolou Del vd., 2022). İran'da Kandovan köyü, kaya mimarisinin en önemli örneklerindendir. Kandovan köyü 850 yıllık bir geçmişe sahip, İran'ın kuzeybatısında, Tebriz ilinin 62 kilometre güneyinde, Osko kentine 22 kilometre uzaklıkta ve Sahand Dağları'nın batı yamacında yer almaktadır (Şekil 16.).

Şekil 16. Kandovan'nın coğrafi konumu (Google Earth)

Evlerin taştan yapılmış olması nedeniyle antik çağlarda bu tarihî yerleşimin adı “Kent Can”, yani hayatın korunduğu yer olarak bilinmekte ve günümüzde ise Kandovan olarak telaffuz edilmektedir. Kandovan'nın nüfusu bin kişinin altındadır ve etrafında verimli topraklara sahip olması nedeniyle burada yaşayan aileler tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Kandovan'ın rakımı 2200

metre olu, nispeten soğuk bir iklime sahiptir. Kandovan köyü, Sahand Yanar-dağı'nın yamaçlarında yer alır ve Sahand Dağları'nın volkanik aktiviteleri sonucu oluşan kayalık bir bölgedir. Bölgede, volkanik kütleler ve lavlar, binlerce yıl boyunca rüzgâr, kar ve yağmur etkisiyle kayalık bir sınıra dönüşmüştür. Kandovan'a tarihî ve ayrıca özgün kimlik kazandıran konik ve piramidal kütlelerin içinde, günümüzde 117 aile yaşamaktadır (Zargar, 1999). Kandovan köyüne yerleşim nedenleri arasında, köyün ortasından Kandovan Nehri'nin geçmesi ve ayrıca güvenlik ve korunma açısından yüksek rakıma sahip bir bölge olması yer almaktadır. Kandovan köyü, iki tür zemin yapısından oluşmaktadır: "orijinal kayalar ve yerel toprak" ve "yağmur suları ve nehirlerin etkisi sonucunda oraya gelen toprak". Genel olarak Kandovan köyünün büyük bir kısmı, ayakta kalan eski volkanik kayalardan kaynaklı olan Ignimbirit toprağıyla kaplıdır (Bull ve McPhie, 2007). Bu köy, coğrafi olarak ekvator'dan 37 derece 48 dakika kuzey enleminde ve Greenwich meridyeninden 46 derece 15 dakika doğu boylamında yer almaktadır. Bölge çok geniş bir alan olmayıp yaklaşık 10 hektarlık bir yüzölçümüne sahiptir (Şekil 17.).

Şekil 17. Kandovan yerleşimi (Google Earth)

Kandovan, dünyanın en önemli kayadan oyma köyleri arasında yer almakta ve olağanüstü doğal ve tarihî mekânlardan oluşmaktadır. Dünyada hâlâ insanların yaşadığı az sayıdaki kayalık köylerden biri olması bakımından benzersizdir. Dağın eteğinde gelişen yerleşim, külah şeklinde elle oyulmuş, bezelye rengindeki mağaraya benzeyen taş evleriyle ünlüdür. Günümüzde hâlâ özgünlüğünü koruyan, sade ve ilkel yaşam tarzına sahip yerleşimin tarihi, bazı arkeologlara

göre 3000 yıl öncesine; bir başka gruba göre ise 6000 ila 7000 yıl öncesine dayanmaktadır. Günümüzde ekonomik olarak turizm faaliyetleri ile uğraşan köy sakinleri, geleneksel evlerini korumaya ve köyde yaşamaya devam etmektedir. Köy, 1997 yılında ülkenin Kültürel Miras Listesi'ne alınmıştır. Taş evlerin konanlara benzemesi de yerel halkı ana ürün olarak bal üretmeye teşvik etmiştir. Taş evlerin bazı bölümleri turistlerin konaklamaları için pansiyonlara dönüştürülmüştür. Turistlerin konaklaması için kullanılan pansiyonlar, tarihi, yerel yapılarıdır ve köy mimarisıyla uyumludur. Bu lojmanlarda, köydeki kadınlar tarafından dokunan perde, masa örtüsü, yastık kılıfı gibi çeşitli geleneksel el ürünleri kullanılmaktadır. Köyün içinden geçen Kandovan Nehri, yöre halkının su ihtiyacını kolaylıkla karşılamaktadır (UNWTO, 2023).

3.1.1. Kandovan'nın Mimarisi

Kayaların içine oyulmuş evlerin bulunduğu Kandovan köyünün, yüzlerce yıl önce Sahand Dağı'nda meydana gelen, güçlü patlamalardan kalan volkanik kalıntılardan oluştuğu söylenmektedir (Tabriz Municipality, 2020). Sahand Dağı'ndan çıkan volkanlardan sonra tüm volkanik kayalar, "Tuf" kayası olarak adlandırılan, doğada oldukça sert bir kaya türü olarak bilinen formasyonlara dönüşmüştür. Şiddetli yağışlar ve rüzgârlar sonucunda, büyük kayaların yumuşak kısmı tahrip olmuş ancak daha sert olan kısımlar sağlam kalmıştır (Eslami ve Sabri, 2008). Bazı araştırmalara göre bölgedeki binaların oluşumu, 700 yıl öncesine yani Moğolların saldırdığı döneme dayanmaktadır. Kandovan mimarisi yöre halkının kültürü ve çevresel koşulların birleşiminden ortaya çıkmaktadır (Şekil 18.).

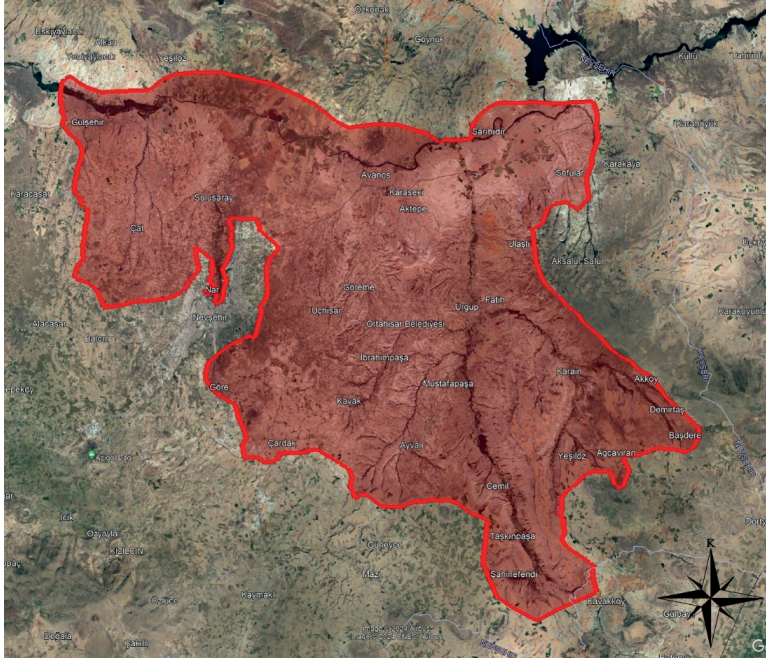

Şekil 18. Kandovan mimarisi; Fotoğraf: Parisa Karamnejad (Tabriz Municipality, 2020)

Köyün tüm konut yerleşimleri belirli bir desen sergilemekte; diğer bir deyişle çevredeki benzerlikleri temsil etmektedir. Ev içindeki mekân organizasyonu, mutfak da içeren birinci oturma odası ve oturma odasının köşesindeki yatak odasından oluşmaktadır. Köyün etrafındaki tüm birimler, aynı kalitede olan iç mekân organizasyon düşüncesini taşımaktadır; sadece bazı durumlarda boyutlar ve ölçekler farklılaşmaktadır (Eslami ve Sabri, 2008). Ignimbirit kayası olarak adlandırılan volkanik kayalara yapılan Kandovan evleri dikey formasyona sahiptir. Bu köyde rüzgâr yönü çoğunlukla doğudan batıya veya tam tersidir. Yerleşimde, rüzgâr koşulları dikkate alınarak patika yolları geliştirilmiştir. Tüm bloklar tepenin farklı kotlarında kuzeye ve güneye bakmaktadır, bu nedenle hepsi diğer bloklar tarafından korunmaktadır. Kandovan'ın kaya mimarisi, önceleri yer altı kazıları şeklinde başlamış, daha sonra mevcut yer altı kazıları üzerindeki yapılarla donatılmıştır. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) yakın zamanda, Kandovan'ı En İyi Turizm Köyleri Ağı'na eklemiştir. UNWTO Genel Kurulu'nun 25. Oturumu 16-20 Ekim 2023 tarihlerinde Özbekistan'ın Semerkant kentinde gerçekleşmiştir.

3.2. Kapadokya

Türkiye'nin Orta Anadolu Volkanik Bölgesi'nde yer alan Kapadokya, volkanik aktiviteler sonucunda kayalıklar ve tüfler üzerinde gelişen, jeomorfolojik açıdan büyüleyici ve ilgi çekici bir bölgedir. Yüksek ve eğimli yamaçlarda oluşan bölge, bozkır ve zayıf bitki örtüsüne ve yüksek erozyon oranına sahiptir (Topal ve Doyuran, 1998). Günümüzde Kapadokya bölgesi olarak tanımlanan bölgenin ana merkezi Nevşehir ili olmakla birlikte, Kırşehir, Aksaray, Niğde ve Kayseri illerinin bir kısmını da kapsamaktadır. Antik çağlardan günümüze kadar Pers, Helenistik ve Roma İmparatorlukları dönemlerinde, bölgenin sınırları çeşitli nedenlerle birçok kez değişmiştir. Öncelikle Hristiyanlığın kabulüyle birlikte kritik dinî merkezler hâline gelen bölgede birçok kilise ve manastır kurulmuş; daha sonra İslamiyet'in kabulü ve Türklerin bölgeye hâkim olmasıyla birlikte Kapadokya'nın dinî, siyasi ve sosyokültürel yapısı değişmeye başlamıştır (Hakman, 2019). Kapadokya bölgesinin doğal ve kültürel değerlerini korumak, koruma-kullanma dengesini sağlayarak mevcut doğal ve kültürel mirası gelecek nesillere aktarmak amacıyla T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının önerisi ve Cumhurbaşkanlığı onayıyla 1 Haziran 2019 tarih ve 30791 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanan 7174 sayılı Kanun ve 38 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Kapadokya Alan Başkanlığı kurulmuş ve alan başkanlığı yönetimindeki sınırlar belirlenmiştir. Şekil 19. Kapadokya Alan Başkanlığı sınırlarını göstermektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

Şekil 19. Kapadokya Alan Başkanlığı sınırları (Kapadokya Alan Başkanlığı, 2020)

Kapadokya bölgesi çok geniş bir alana yayılmıştır. Kapadokya Alan Başkanlığı sınırları ise yaklaşık 83 bin hektarı kapsamaktadır. Kapadokya bölgesinde, 4. yüzyıldan kalma geleneksel evler, kayalara oyulmuş insan yaşam alanları, ilkel köyler ve yer altı şehirleri görmek mümkündür. Kapadokya'nın merkezinde yer alan Göreme ve Zelve açık hava müzeleri hem kültürel hem doğal miras açısından olağanüstü bir manzara sunmaktadır. Tamamen erozyonla yontulmuş muhteşem bir manzaraya sahip Göreme Vadisi ve çevresindeki kayalık alanlar, 1985 yılında UNESCO Miras Listesi'ne eklenmiştir. Bu bölge ve çevresi, İkonoklastik sonrası dönemde Bizans sanatının eşsiz kanıtlarını sergileyen, kayalara oyulmuş kutsal alanları içermektedir. İç Anadolu Platosu'nda, volkanik aktivite sonucunda ortaya çıkan ve zaman içerisinde erozyonla yontulmuş, "peribacaları" olarak tanımlanan formasyonlar dikkat çekmektedir. Nevşehir iline bağlı Ürgüp ve Avanos ilçeleri, Uçhisar, Ortahisar ve Göreme beldeleri, Ayvalı, Karain, Karlık, Yeşilöz, Soğanlı ve Mustafapaşa köyleri, Kaymaklı ve Derinkuyu yeraltı şehirleri Kapadokya'nın doğal ve kültürel varlıkları açısından önemli alanlardır (Şekil 20.). Bölgenin güneydoğusunda Erciyes Dağı (3916 m), güneybatısında ise Hasan Dağı (3253 m) yer almaktadır. Peribacaları ve kayalara oyulmuş hücrelerin, kiliselerin, ilkel insan köylerinin ve yer altı şehirlerinin yoğunluğu,

Kapadokya'yı dünyanın en çarpıcı ve en büyük mağara yerleşim komplekslerinden biri hâline getirmiştir (UNESCO, 1985).

Şekil 20. Ürgüp ilçesine bağlı Ayvalı köyü (Akbarishahabi, 2020).

3.2.1. Kapadokya'nın Mimarisi

Kapadokya bölgesi, jeolojik ve etnolojik açıdan ilgi çekici olmasının yanı sıra sosyokültürel yapıyı yansıtan, farklı dönemlere ait evler ve kutsal alanlarının mimarisi ve dekorasyonu ile eşsiz bir güzelliğe sahiptir. Kapadokya'da manastırların ortaya çıkması 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu dönemde, Kayseri Piskoposu Büyük Basileios'un öğretilerine göre hareket eden küçük keşiş toplulukları, kayaya oyulmuş hücrelerde yaşamaya başlamışlar. Daha sonraki dönemlerde, Arap istilasına karşı direnmek için etraf köylere sığınmış, Kaymaklı ve Derinkuyu gibi bölgelerde korunaklı yer altı şehirleri oluşturmuşlardır. Kapadokya'da İkonoklastik Dönem'de (725-842) yapılan kutsal alanlarda minimum düzeyde süsleme ve dekoratif nesneler kullanılmıştır. Bu nesneler çoğunlukla, heykel veya boyalı haçlar olmuştur. Ancak 842'den sonra Kapadokya'da birçok kilise yapılmış ve parlak renkli figüratif resimlerle zengin bir şekilde dekore edilmiştir. Göreme Vadisi'ndekiler arasında Tokalı Kilise ve El Nazar Kilisesi (10. yüzyıl), St. Barbara Kilisesi ve Saklı Kilise (11. yüzyıl) ve Elmalı Kilise ve Karanlık Kilise (12. yüzyılın sonu-13. yüzyılın başı) yer almaktadır (UNESCO, 1985).

Kapadokya bölgesinde yer alan evler kaya mimarisinin en önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Bu bölgedeki evler, genel olarak iki katlı olup zemin katta depo, mutfak ve ahır; birinci katta ise yemek odası, yatak odası, oturma

odası gibi diğer bölümler yer almaktadır. Ev planları genellikle arazinin özel koşullarına bağlıdır. Eğimin fazla olması nedeniyle bodrum katı olan evlerin çoğu, bu alanı yiyecek depolama alanı olarak kullanmıştır (Şekil 21.).

Şekil 21. Kapadokya'da kaya mimarisi (Akbarishahabi, 2021).

Kapadokya bölgesinde Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte buradaki vadiler inzivaya çekilen din insanları ve rahipler tarafından ibadet alanları olarak kullanılmış, bölgede çeşitli kilise ve manastırlar yapılmıştır. Ayrıca bölgenin kayalık ve korunaklı alanları savaş dönemlerinde saklanma ve güvenlik amacıyla kullanılmıştır.

Bölgede zaman içerisinde taş işçiliği geliştikçe kayaya oyulmuş yapıların yanı sıra kesme taş yapılar da inşa edilmiştir. Böylece bölgenin kayalık olmasından kaynaklı, tepelere kesme taştan olan binalar yapılmıştır. Bu kesme taşlar sayesinde, mimari yapılar süslenmiş ve estetik olarak daha cazip hâle getirilmiştir. Bölgede üç kategoriye ayrılan konut tipleri bulunmaktadır: taştan yapılan yığma yapılar, oyma yapılar, kesme taşlar ile birleşen yığma + oyma yapılar (Gülyaz, 2015). Zaman içerisinde konutlarda yaşayanların gereksinimleri arttıkça kayaya oyulmuş yapıların önüne kesme taştan yapılmış yeni üniteler eklenmiştir.

4. Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde Kandovan ve Kapadokya bölgesinde yer alan kaya mimarisi karşılaştırılmıştır. Genel olarak Kandovan ve Kapadokya'daki kaya mimarisi birkaç farklılık dışında benzerlikler göstermektedir.

4.1. Benzerlikler

- Her iki bölgede, yapılar topoğrafya ile uyumlu, bölgenin eğimi doğrultusunda yapılmıştır.
- Her iki bölgede de toprağa kazılmış barınakların yanı sıra kayaya oyulmuş evler görmek mümkündür.
- Her iki bölgenin ortak özelliklerinden biri yatağın doğal gövdesini takip ederek yoğun ve kompakt bir doku oluşturmaktır. İnsan yapımı alanı doğal alanla birleştiren sınırlı açıklıklar ve çatı pencereleri, iç mekânların sadeliği ve küçüklüğü ve doğal duvarların kullanılması her iki bölgeye ait kaya mimarisinde dikkat çekmektedir.
- Kapadokya’da evlerin dikey oluşumu Kandovan konutlarına çok benzemektedir. Her iki bölgede, kayalık alanlarının kısıtlı olması dikey gelişmeye neden olmuştur.
- Her iki bölgede bulunan evlerde, kayaların doğal koşullar karşısında kırılmamasını sağlamak için duvarlar kalın yapılmıştır.
- Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından Kandovan 2023 yılında ve Kapadokya’da yer alan Mustafapaşa köyü ise 2021 yılında En İyi Turizm Köyleri Ağı’na eklenmiştir.
- Her iki bölgede, insan yaşam alanları tarım ve hayvancılıkla ilgili mekânlarla birleşmiştir.
- Her iki bölgede de konutlar genelde bir veya iki katlı olup zemin kat, ahır veya depolama alanı olarak kullanılmıştır.
- Kandovan’da pencere yüzeylerinin çoğu güney tarafında yer almakta, böylece gündüzleri doğal ışıktan ve dışarıdaki ısıdan maksimum düzeyde yararlanılmaktadır. Kuzey tarafta herhangi bir açıklık yoktur.
- Kandovan’da toprağın kireçli olması ve kanalizasyon sorunu nedeniyle kanalizasyon kuyusu açılması alışılmış bir şey değildir. Sarnıçlar çoğunlukla yol kenarlarında ve konut sınırları dışında yer almakta olup alt katı atık deposu olmak üzere iki katlı odalar şeklinde yapılmıştır.

4.2. Farklılıklar

- Günümüzde Kandovan köyündeki kayalık evlerde hâlâ çok sayıda yerli halk yaşarken Kapadokya bölgesindeki kayalık evler terk edilmiştir.
- Kandovan köyü, 10 hektarlık gibi küçük bir alanı kapsarken Kapadokya bölgesi neredeyse 150 hektarlık bir alana yayılmıştır.

- Kandovan köyündeki kayalık evlerin neredeyse yarısı tek odalı ve diğerleri ise iki odalıdır. Ancak Kapadokya'daki bazı evler daha fazla odalardan oluşan daha kompleks birimlerdir.
- Kandovan'ın kaya mimarisi neredeyse hiçbir mimari dekorasyon ve estetik dizilime sahip değildir. Ancak Kapadokya'daki kaya mimarisinde estetik düzenlemelere rastlamak mümkündür.
- Kandovan köyünün sosyokültürel yapısı tarih boyunca çeşitlilik göstermezken Kapadokya'nın sosyokültürel yapısı zaman içerisinde çok farklılaşmıştır. Zaman zaman din, dil ve ırk gibi farklı kültürlerle ait insanlar bir arada yaşamışlardır. Bu konu, bölgenin mekânsal ideolojisine yansımış ve mimari yapılanmalarda çeşitliliğe neden olmuştur.
- Kandovan'daki konut planları çoğunlukla kare ve dikdörtgen olup dairesel ve oval değildir. Ancak Kapadokya'da geometrik olarak farklı türdeki planlara rastlamak mümkündür.
- Kandovan'da kaya mimarisi birimleri birbirleri ile bağlantılı olup süreklilik arz etmektedir. Ancak Kapadokya'da evlerin sınırları arasında bir dağılım vardır ve sınırlar birbirinden ayrılmıştır.
- Kapadokya bölgesinde, binaların çoğu dik bir yamaçta yer almaktadır. Birinin çatısı, diğerinin bahçesidir. Ev planları genellikle arazinin özel koşullarına bağlıdır. Arazinin dik eğimi nedeniyle yer altında kalan evlerin çoğu burayı yiyecek depolamaya ayırmaktadır.
- Kandovan'daki kaya evler genellikle korunma ve barınma amaçlı yapılırken Kapadokya'daki kayalık birimler ibadet ve manastır olarak da kullanılmıştır.

Sonuç

Bugün pitoresk olarak değer verdiğimiz kaya mimarisi, aslında mevcut doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanmayı başaran, insanların olumsuz bir ortamda hayatta kalma mücadelelerini sergileyen üründür. Yerel halkın konfor anlayışını ve diğer ihtiyaçlarını yerel ortama uyarlaması ve minimalist bir mimari dille birleştirmesi ve böylece çevresel sürdürülebilirliğin başarılı bir örneğini sunması takdire şayandır. Atalardan kalma insan tercihlerinin çoğu, bölgenin jeolojik doğası ve coğrafyası tarafından belirlenmiş olup bu da günümüzde insanları bilinçsizce tuhaf kentsel çözümler varsaymaya itmiştir. Bu açıdan bakıldığında kaya mimarisi muhteşem bir yapılanma ve eğitim alanını temsil etmektedir. Bu nedenle, özellikle doğal unsurların hâlâ belirgin

olduğu manzarayı okumanın anahtarı, geçmişe ait doğa ile iç içe yapıların incelenmesinde saklıdır.

Glassie'ye (2000) göre, binalar şiirler ve ritüeller gibi bir kültürü yansıtmaktadır (Glassie, 2000). İnsan topluluğunun kültürel ve sanatsal gelişiminde önemli etkisi olan ve insanın doğal koşullar ile mücadelesi sonucu ortaya çıkan kaya mimarisi, tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Bu tür mekânlar, aynı zamanda insan ve doğa arasındaki doğrudan ve güçlü bağ ifade etmektedir. Bu bağ, ekonomik ve sosyal koşulların yanı sıra ekolojik, iklimsel ve güvenlik gibi koşullardan da etkilenmektedir.

Yerel mimari biçimi olarak tanımlanabilen kaya mimarisinde, mimar bağlam içindeki yapılara hiçbir üslup uyarlamamakta ve tüm yapılar, yerel halk tarafından sahip oldukları kültür, din ve inanç gibi ihtiyaçların yanı sıra ekonomik ihtiyaçları (iş imkânı sağlama) ve çevresel koşulları dikkate alınarak tasarlanmaktadır. Her bağlam, iklimsel ve coğrafi zorluklar gibi farklı parametrelere sahip, farklı çözümlere ihtiyaç duyan, farklı potansiyellere sahiptir. Başarılı bir tasarıma ulaşmak için tasarımları; kültür, din, ekonomi, yaşam tarzı, cinsiyet rolleri, anlam, sosyal yapı, gelenek vb. gibi fiziksel, sosyal ve ekonomik yönlerle göre geliştirmek gerekmektedir.

Kandovan köyünde, yerli halk düşmanlardan ve havanın sert şartlarından korunmak için kayaları oyarak yaşam alanları oluşturmuşlar ve mağaralara taşınarak doğayla iç içe yaşamışlardır. Kapadokya bölgesinde ise korunma amaçlı yapılan binaların yanı sıra ibadet ve inziva amaçlı kayalıklara oyulmuş manastır ve ibadetgâhlar görmek mümkündür. Kandovan ve Kapadokya bölgesindeki kaya oyma mimarisi incelendiğinde, geçmişte çevresel koşullara uygun, çevresel kapasitenin doğru kullanımı gözlemlenmektedir.

Ghirshman'e (1962) göre, kaya mimarisinin oluşumunda önemli dört faktör bulunmaktadır: "Coğrafya ve iklim", "Savunma ve güvenlik konuları", "Ölüm-süzlük ve kalıcılık" ve "Ritüel ve dini" faktörler (Ghirshman, 1962). Ancak günümüzün yaşam koşulları ve mevcut kentsel sorunlarına baktığımızda, doğal afetler ve iklim değişikliğinin etkileri ile mücadele etmek amaçlı, yerel ve sürdürülebilir mimari türü olan kaya mimarisi örneklerinden öğreneceğimiz çok dersler vardır. Bu anlamda, doğa ile uyumlu yaşamak ve aynı zamanda doğal afetler ile mücadele etmek amaçlı, bu mimari türünün korunması ve detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Kaya mimarisi tarihi bir birikim olarak sadece sanat tarihi, arkeoloji, mimarlık ve kent bilimi açısından değil, aynı zamanda uygarlık ve dinler tarihi

ve milletler arasındaki kültürel ilişkiler açısından da oldukça önemli varlıklardır. Bu bağlamda, kaya mimarisinin koruma altına alınması ve her bir detayının dikkatlice korunması, uluslar ve toplulukların kültür ve tarihinin yeniden inşasında önem arz etmektedir. Aynı zamanda, günümüzde mimari tasarımlarda kaya mimarisinin bilimsel altyapısını doğru okumak ve anlamak, doğayla iç içe doğayı koruma kaygısı yüksek formasyonların ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Kaynakça

- Ayhan, A. (2004). Geological and Morphological Investigations of the Underground Cities of Cappadocia Using Gis. In *Master Thesis* (Issue December). Graduate School of Applied Sciences of Middle East Technical University.
- Barbero Barrera, M. M., Gil Crespo, I. J., Maldonado Ramos, L., & de Cárdenas y Chávarri, J. (2013). Underground dwellings in the Tajuña valley, Madrid, Spain and their bioclimatic adaptation. In *Vernacular Heritage and Earthen Architecture* (pp. 495–500). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/b15685>
- Bull, K. F., & McPhie, J. (2007). Fiamme textures in volcanic successions: Flaming issues of definition and interpretation. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 164(4), 205–216. <https://doi.org/10.1016/j.jvolgeores.2007.05.005>
- Cialdea, D., & Alessandra Maccarone. (2007). Regeneration of abandoned rural landscapes: the case of underground settlements in Molise. 1. *Congresso De Desenvolvimento, Regional De Cabo Verde*, 3977–4003.
- David, G. A. (2014). *Orion Temple in Colorado*. Ancient Origins. <https://www.ancient-origins.net/ancient-places-americas-opinion-guest-authors/orion-temple-colorado-part-1-001267>
- Emge, A. (1992). Old Order in New Space: Change of The Troglodytes' Life in Cappadocia. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 4(1).
- Eslami, A., & Sabri, H. (2008). *Kandovan: Lost paradise (Persian)*. Homazar Publishing.
- Fredrich, W. L. (2009). *Santorini-volcano, natural history, mythology*. Denmark: Aarhus University Press.
- Frenda, A. (2015). The Agri-cultural Heritage System of Yáodòng Settlement in the Loess Plateau (PRC). A Dynamic Conservation Approach for a Sustainable Landscape Development and Planning. *Energy Procedia*, 74, 900–908. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2015.07.825>
- Frye, R. N. (1988). The Golden Age of Persia : The Arabs in the East. In *History of Civilization*. Weidenfeld and Nicolson.
- Ghirshman, R. (1962). *Iran: Parther und Sasaniden* (Vol. 3). C. H. Beck.
- Glassie, H. (2000). *Vernacular architecture*. Indiana university press.
- Gülyaz, M. E. (2015). *Kapadokya Mimarisinin Binlerce Yıllık Öyküsü*. ARKİTERA. <https://www.arkitera.com/gorus/kapadokya-mimarisinin-binlerce-yillik-oykusu/>
- Hakman, M. (2019). *KAPADOKYA Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras*. Arkeoloji ve Sanat Press.
- Hashemi, S. (2019). The architecture of underground dwellings in Iran. *Tunnels and Underground Cities: Engineering and Innovation Meet Archaeology, Architecture and Art-Proceedings of the WTC 2019 ITA-AITES World Tunnel Congress*, 72–79. <https://doi.org/10.1201/9780429424441-8>

- Hassan, H., & Sumiyoshi, D. (2018). Earth-sheltered buildings in hot-arid climates: Design guidelines. *Beni-Suef University Journal of Basic and Applied Sciences*, 7(4), 397–406. <https://doi.org/10.1016/j.bjbas.2017.05.005>
- Kapadokya Alan Başkanlığı. (2020). *No Title*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/>
- La Luz Del Monte. (2015). *El Risco De Las Cuevas De Perales De Tajuña*. <https://www.la-luzdelmonte.com/2015/04/el-risco-de-las-cuevas-de-perales-de.html>
- Mohammadifar, yaghoub, & Hemati Azandaryani, E. (2017). A Study and Analysis of Troglodytic Architecture in Iran T.T. *JHRE*, 35(156), 97–110.
- Mulligan, H. (1997). Cave Shelter. In P. Oliver (Ed.), *Encyclopedia of vernacular architecture of the world*. Cambridge University Press.
- National Park Service. (2017). *New Mexico: Gila Cliff Dwellings National Monument*. <https://www.nps.gov/articles/gila.htm#:~:text=Archeologists estimate that 40-60,that multiple generations used them>.
- Okrostsvaridze, A., Chung, S. L., Lin, Y. C., & Skhirtladze, I. (2020). Geology and zircon U-Pb geochronology of the Mtkvari pyroclastic flow and evaluation of destructive processes affecting Vardzia rock-cut city, Georgia. *Quaternary International*, 540, 137–145. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2019.03.026>
- Palonka, R. (2019). Arquitectura defensiva de la cultura Pueblo en los cañones de la región Mesa Verde, Colorado, EE.UU.*. *Estudios Latinoamericanos*, 39, 185–213. <https://doi.org/10.36447/Estudios2019.v39.art11>
- Pérez-González, M. E., García-Alvarado, J. M., García-Rodríguez, M. D. P., & Blanco-González, M. (2022). Flood Risk and Exposure: The Case of the Tajuña Valley (Madrid, Spain). *Sustainability (Switzerland)*, 14(9). <https://doi.org/10.3390/su14095406>
- Ponzini, D., Jones, Z. M., D'Armento, S., Scandiffo, A., Bianchini, F., & Tommarchi, E. (2020). *Urban heritage and megaevents: The case of MateraBasilicata 2019 European Capital of Culture*.
- Precious Rongmei. (2023). *All about China's famous yet mysterious Guyaju Caves*. The Times of India. <https://timesofindia.indiatimes.com/travel/destinations/all-about-chinas-famous-yet-mysterious-guyaju-caves/articleshow/100226750.cms>
- Rak, K. E., & Mynarski, M. (2016). Natural and cultural sanctuary of the Bandiagara escarpment. In *CRACOW LANDSCAPE MONOGRAPHS 2: Landscape as impulsion for culture: research, perception & protection* (pp. 155–163). Institute of Archeology Jagiellonian University in Kraków.
- Raslan, H., & Shebl, D. (2021). An Approach to Re-evaluating the Heritage Urban Site of Matmata, Using WELL Rating System. *THE PATH TO CITY RESILIENCE*, 178–193.
- Reyes Téllez, F. (2009). El Risco de las Cuevas, en Perales de Tajuña. *Anales de Arqueología Cordobesa*, 20, 203–230.

- Stasinopoulos, T. N. (2006). The four elements of santorini architecture lessons in vernacular sustainability. *PLEA 2006-23rd International Conference on Passive and Low Energy Architecture, Conference Proceedings*.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019). 7174 Sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun. Resmi Gazete. <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/TR-288316/7174-sayili-kapadokya-alani-hakkinda-kanun.html>
- Tabriz Municipality. (2020). *Kandovan Village, A Rocky Architecture Oddity In Iran*. World Heritage Organization. <https://www.unwto.org/ar/node/11255>
- Taher Tolou Del, M. S., Sadooghi, Z., & Kamali Tabrizi, S. (2022). Recognition of defensive factors in the architectural heritage of Iran's organic ancient shelters. *Frontiers of Architectural Research*, 11(4), 709–730. <https://doi.org/10.1016/j.foar.2022.02.003>
- Tobolczyk, M. (2008). *The birth of architecture : an introduction to the ontogenesis of architecture*. Urban International Press.
- Topal, T., & Doyuran, V. (1998). Analyses of deterioration of the Cappadocian tuff, Turkey. *Environmental Geology*, 34(1), 5–20. <https://doi.org/10.1007/s002540050252>
- Tropeano, M., Sabato, L., Festa, V., Capolongo, D., Casciano, C. I., Chiarella, D., Gallicchio, S., Longhitano, S. G., Moretti, M., Petruzzelli, M., Schiuma, G., Spalluto, L., Boenzi, F., & Pieri, P. (2018). “Sassi”, the old town of Matera (southern Italy): First aid for geotourists in the “European capital of culture 2019.” *Alpine and Mediterranean Quaternary*, 31(2), 133–145. <https://doi.org/10.26382/AMQ.2018.09>
- UNESCO. (1985). *Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia*. UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/list/357/>
- UNESCO. (1989). *Cliff of Bandiagara (Land of the Dogons)*. World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/en/list/516/>
- UNESCO. (1993). *The Sassi and the Park of the Rupestrian Churches of Matera*. World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/en/list/670/>
- UNESCO. (2003). *Cultural Landscape and Archaeological Remains of the Bamiyan Valley*. World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/en/list/208/>
- UNESCO. (2007). *Vardzia-Khertvisi*. World Heritage Convention. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5236/>
- UNWTO. (2023). *Best Tourism Villages: Kandovan*. Best Tourism Villages: Kandovan. <https://www.unwto.org/tourism-villages/en/villages/kandovan/>
- Zargar, A. (1999). *An introduction to the knowledge of rural architecture in Iran*. Shahid Beheshti University.
- Zhu, J., Tong, L., Li, R., Yang, J., & Li, H. (2020). Annual thermal performance analysis of underground cave dwellings based on climate responsive design. *Renewable Energy*, 145, 1633–1646. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2019.07.056>

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KORUMANIN YASAL VE YÖNETSEL ÇERÇEVESİ¹

Funda SOLMAZ ŞAKAR

*Dr. Öğretim Üyesi, Gebze Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
Doktora sonrası araştırmacı, Delft University of Technology, Faculty of
Architecture and the Built Environment
solmazfunda@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8319-2591*

Doğal ve kültürel miras alanı olarak Kapadokya

Kapadokya, doğal ve kültürel varlıkların bir arada yer aldığı, doğal çevrenin insan etkileşimleri ile yeniden biçimlendiği bir kültürel peyzaj alanıdır. Alanı kaplayan jeolojik katmanın yağmur, sel, rüzgâr gibi doğa olaylarıyla aşınması sonucu ortaya çıkan oluşumlar bölgenin en önemli doğal değerlerini oluşturmaktadır. Merkezi Kapadokya, jeolojik açıdan bütüncül oluşumların tamamen alanı kapladığı bir görüntü sergiler. Kızılırmak bu alanın şekillenmesindeki en önemli doğal varlıklardan biri olarak kabul edilebilir. Kızılırmak boyunca uzanan ve oldukça geniş bir alana yayılan çok çeşitli formdaki vadiler ve peribacaları bir bütün olarak Kapadokya'nın doğal miras alanlarını oluştururlar.

Örneğine pek rastlanmayan bu doğal çevrede vadi yamaçları ve büyük kaya kütleleri, oyulmak suretiyle çok eski tarihlerden itibaren yerleşim amaçlı olarak kullanılmaktadır. Doğal çevreyi kendi ihtiyaçları için kullanan bölge halkı, bu yöreye özgü yerleşim tiplerinin oluşmasını sağlamış; böylece yapı ve doğal çevre arasında güçlü bir bağ kurulmuştur.

Kapadokya tarihsel coğrafya bağlamında incelendiğinde bölgenin çok uzun yıllardır yerleşim alanı olarak kullanılageldiği görülmektedir. Alanın sahip olduğu jeolojik niteliklerin burada yerleşen topluluklar tarafından bir avantaj olarak kullanıldığı söylenebilir. Bir alanın coğrafi karakteri, kültürel altyapı ile birleşerek orada kurulan yerleşimlerin tiplerini, yayılımını ve karakterini de

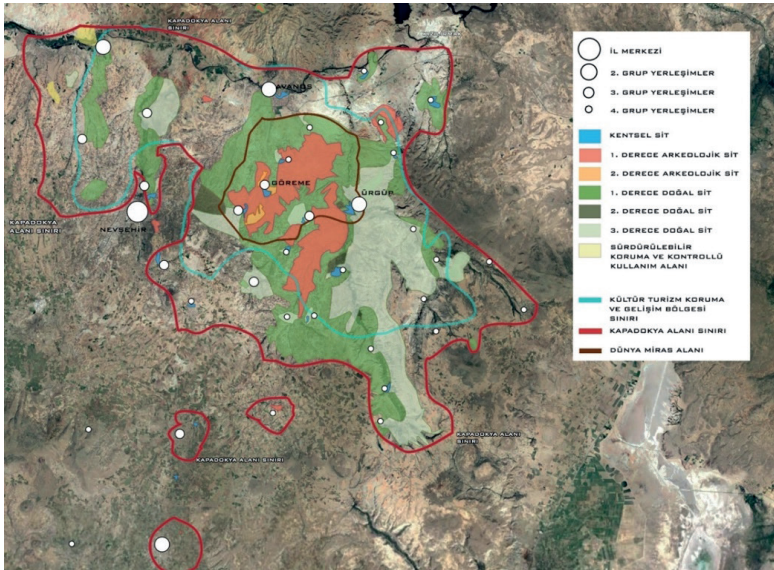
¹ Bu çalışma yazarın İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalında Prof. Dr. Yegan Kahya danışmanlığında 2020 yılında tamamlamış olduğu doktora tezinden faydalanılarak üretilmiştir.

belirlediğinden; Kapadokya özelinde, coğrafyanın ve daha ağırlıklı olarak jeolojik altyapının buradaki yerleşim karakterlerini ve yapılaşma biçimini belirlediği söylenebilir.

Doğal çevre ile insan yapımı fiziksel çevrenin iç içe geçtiği bu özel kültürel peyzaj alanında korumayla ilgili ilk girişimler 20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla gerçekleşmiştir. Ülke genelinde kültürel ve doğal mirasın korunması konusunda yasal çerçeve geliştikçe Kapadokya da yasal olarak koruma altına alınmıştır. İlk olarak 1976 yılında sit alanı ilan edilmesiyle başlayan yasal koruma süreci, zaman içerisinde bölgeye özgü koruma mevzuatı geliştirilmesine kadar uzanmıştır.

Bu çalışma ile Kapadokya'da kültürel ve doğal mirasın korunma süreçlerinin yasal ve yönetsel çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Oldukça uzun bir döneme yayılan, çok sayıda aktörün dahil olduğu bu süreç, Türkiye'nin koruma ve planlama geçmişinin dönüm noktaları gözetilerek ele alınmış ve ülkedeki önemli miras alanlarından biri olan Kapadokya'daki koruma eylemlerine ışık tutmak amaçlanmıştır.

Merkezi Kapadokya'da yerleşim alanları Kentsel Sit olarak; yerleşim alanı dışında kalan alanlar büyük oranda Doğal Sit Alanı olarak tescillenmiştir. Yerleşim merkezlerinin çeperleri 2. ve 3. Derece Doğal Sit, bugün yerel halkın kullanımının kısıtlı olduğu daha bakir alanlar ise 1. Derece Doğal Sit olarak tescil edilmiştir. Merkezi Kapadokya'nın dışında kalan tüm bölgede ise doğal ve karma sitler parçalı olarak varlığını sürdürmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Kapadokya'da Doğal Sit sınırları ve yerleşimler (Solmaz Şakar, 2020).

Kapadokya'da korumanın yasal ve yönetsel çerçevesi 1973 öncesi dönem

1710 sayılı EEK'nun çıktığı 1973 yılından önce, ülke genelindeki koruma çalışmaları 1906 tarihli 4. Asar-ı Atika Nizamnamesi ile yürütülmekte idi (Madran, 2009). 1951 yılında çıkarılan bir kanunla kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) bünyesinde alınan kararlar ve 1956 yılında çıkarılan İmar Kanunu ile yerleşmelerde yapılan çeşitli düzenlemeler, 1973 öncesi dönemde Türkiye'deki en temel koruma girişimlerini oluşturur.

Bölge içinde Göreme'nin Milli Park (MP) olarak gelişmesi düşüncesiyle, dönemin Orman Genel Müdürlüğü, Milli Parklar Dairesi Başkanı Zekai Bay'er'in girişimiyle 1968 yılında Göreme Milli Parkı Uzun Devreli İnkişaf Planı (UDGP) hazırlanmıştır. Amerikan Milli Park Servisi uzmanlarıyla birlikte hazırlanan bu plan 1972 yılında ufak revizyonlar yapılarak tekrar yayınlanmıştır. Fakat bu planlar, Kapadokya o dönem ilgili yasalar gereği MP ilan edilemediği için uygulanamamıştır.

Bu dönemde, 1956'da Ortahisar, 1963'te Göreme, 1969'da Ürgüp, yaşanan kaya düşmeleri ve mağara çökmeleri sonrasında afet statüsüne alınmış ve bu yerleşimlerde çoğunlukla geleneksel dokunun yoğun olarak bulunduğu alanlar "afete maruz bölge" ilan edilmiştir. Bu karar dolayısıyla afetzede kabul edilen vatandaşlar için yeni gelişme alanlarında devlet eliyle "afet evleri" yapılmış ve giderek yaygınlaşan bu uygulamalarla yerleşimlerde geleneksel dokunun bulunduğu mahallelerin terk edilme süreci başlamıştır. Afet alanı ilan edilmesi ile başlayan bu süreç, ilerleyen yıllarda yerleşimlerdeki özgün mimari yapı stokunun dönüşüm geçirmesine neden olacak önemli kararlardandır (Solmaz Şakar, 2020).

1973-2019 dönemi

1973 dönemi (1710 sayılı Kanun)

Bu dönem, Kapadokya'nın korunması konusunda ilk resmi kararların alındığı dönem olarak dikkat çekmektedir. 1973 yılında EEK'nun yürürlüğe girmesinin hemen ardından, bölgede de alan ölçeğinde koruma kararları alınmaya başlamıştır. Bu kararlardan ilki, Ürgüp Belediyesi'nin GEEAYK'a başvurusu sonucu alınan 09.03.1974 tarihli, 7737 no.lu karardır. Kararda, kurul tarafından eski Ürgüp ilçesinin tamamıyla "*korunması gereken sit sahası*" olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca bu alanda uygulanacak 27 maddelik koruma şartları belirlenmiş, alanda korunacak yapılar tek tek listelenmiştir. Koruma şartları arasında, mağara niteliğindeki yapıların yıkılmaması, afet ilan edilen alanlarda kapsamlı bir bilimsel çalışmanın yapılması ve bu alanların mümkün olan en az oranda

boşaltılmasına izin verilmesi gibi şartlar bulunmaktadır. Kararda yerleşim için “*sit anlayışlı plan*”ın bir an önce yapılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

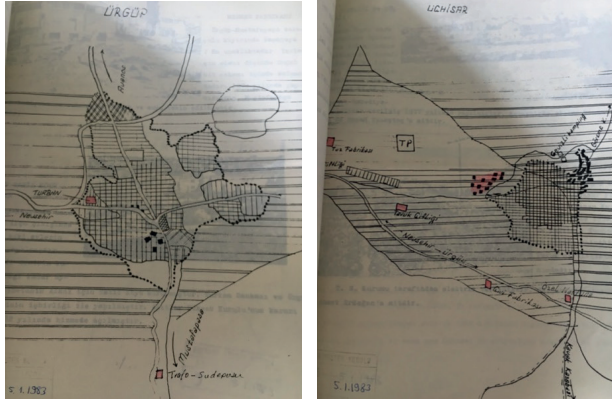
1976 yılında Kültür Bakanlığı (KB) uzmanlarınca bölge genelini içerecek incelemeler yapılmış ve bu çerçevede korunması gereken alanlar tespit edilmiştir. Uzman raporları doğrultusunda 1/25.000 ölçekli harita ile önerilen alan, GEE-AYK’nın 10.07.1976 tarihinde İstanbul’da yaptığı toplantı sonucunda alınan A-69 no.lu kararla Tarihi ve Doğal Sit Alanı ilan edilerek tescillenmiştir. Bölge ölçeğinde alınan bu karar daha sonra Çevre Düzeni Planına (ÇDP) da temel teşkil edecek bir ana karar niteliğinde olmuştur.

GEEAYK’nın A-69 no.lu kararına göre, koruma sınırları içinde tek yapılarla ilgili tespit ve tescil işlemleri KB uzmanları tarafından yapılacaktır; yerleşmelere ilişkin koruma planlarının yapılması konusunda Turizm Tanıtma Bakanlığı (TTB) nezdinde girişimlerde bulunulacaktır. Alanın tümünün Doğal Sit karakterinde olduğu fakat bazı bölgelerde tarihi ve kültürel değerlerin fazla olmasından dolayı buraların Tarihi Sit kapsamına alındığı belirtilmektedir. Kararda, alanda uyulması gereken kurallar, Tarihi ve Doğal Sit Alanları, tampon bölgeler, turizm yerleşme alanı, mevcut yerleşmeler başlıkları altında ayrı ayrı tespit edilmiştir:

Kapadokya Bölgesi Genel Koruma Planına İlişkin Rapor (1975?)² başlıklı metin ise yukarıda bahsedilen plan kararlarına ek olarak hazırlanmış bir çalışmadır ve Kapadokya Bölgesi için makro düzeyde koruma tedbirlerini içerdiği ve bölgenin acil sorunlarına çözüm yolları arandığı vurgulanmaktadır. Nevşehir- Ürgüp- Avanos üçgeni arasında kalan alan ile Soğanlı ve Ihlara vadileri bu çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. Hazırlanan bu metinde bölge, insan-doğa ilişkisinin ön planda olduğu kültürel öneme sahip bir “ekolojik belge” olarak ele alınmaktadır.

Yine aynı raporda, “doğal ve tarihi çevreyi bozucu nitelikteki belli başlı sorunlar” başlığı altında, ilk resmi koruma kararlarının alındığı 1970’li yılların sonu için bölgenin sorunlarına ilişkin önemli tespitler yapılmıştır. Raporda, Kapadokya’daki kültür varlıklarının en önemli sorunları; nüfus artışı ve buna bağlı olarak gelişen alt yapı sorunları ve turizm hareketleri olarak ele alınmıştır. Turizm amaçlı konaklama tesislerinin doğal ve kültürel değerlerin yoğun olduğu bölgelerde yoğunlaşma eğiliminde olduğu, bu tesisler için alan seçiminin tek yatırımcı düzeyinde kaldığı belirtilmektedir. Alanın mevcut değerlerinin korunabilmesi için turizm faaliyetlerinin yönlendirilmesi ve yerleşmelere

2 Bakanlık uzmanları tarafından hazırlanan bu raporda tarih bulunmamaktadır. Rapor içeriğinden 1975-76 yılları olduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 2. Bölge geneli ile Ürgüp ve Uçhisar'daki kaçak yapıların gösterildiği krokiler (Nevşehir Valiliği Komisyon Raporu, 1982).

Buna göre, turizm tesislerine ayrılan alanlar yeniden değerlendirilmelidir. Örneğin, Göreme yakınlarında peri bacaları açısından zengin bir alan turizm tesis alanı ilan edilmiştir. Kaçak yapılar için mevcut kanunlara uygunluğu araştırılmadan resmî kurumlarca destek sağlanmamalı ve hizmet götürülmemelidir. Örneğin; doğal sit içindeki kaçak bir yapıya kredi verildiği tespit edilmiştir. İlgili resmi kurumlar koordineli olarak çalışmalıdır. Bir bakanlığın yapılaşma yasağı getirdiği alanın bir başka bakanlık tarafından toplu konut alanı olarak gösterildiği tespit edilmiştir. Sit alanı ilan edilen yerleşmeler için imar planlarının hazırlanarak gelişme alanlarının belirlenmesi gerekmektedir. Uçhisar ve Ortahisar yerleşimlerindeki olumsuz gelişme eğilimi, bu durumun önemini göstermektedir (Nevşehir Valiliği Komisyon Raporu, 1982).

Bu dönemde Ürgüp, Ortahisar, Göreme, Uçhisar gibi yerleşmelerde kaya düşesi ve mağara çökmesi dolayısıyla afet maruz bölge kararları alınmaya devam etmiştir. Birçoğu sit alanı içinde kalan afete maruz konutların yıkılması yönünde öneriler getirilmiştir (Nevşehir Valiliği Komisyon Raporu, 1982).

1983 dönemi (2863 sayılı Kanun)

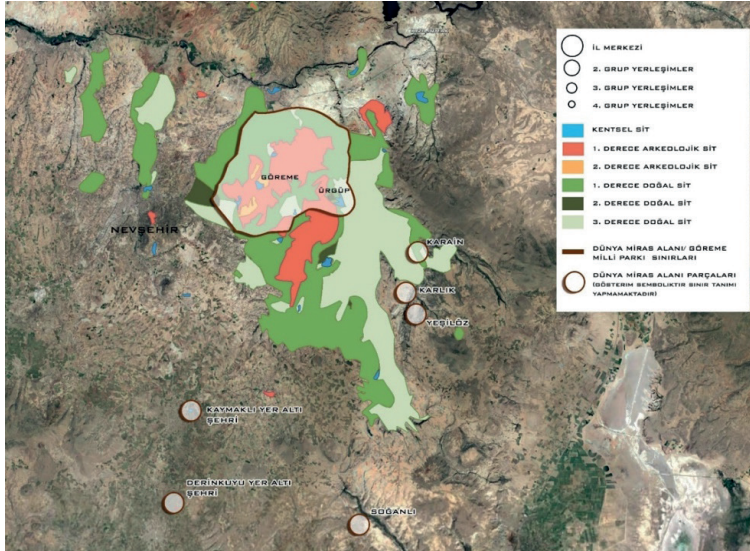
Yukarıda bahsedilen Nevşehir Valiliğinin kaçak yapılarla ilgili raporuna istinaden 1983 yılında Kapadokya'da yerinde incelemelerde bulunmak ve izlenecek yolu belirlemek üzere İİB ve KTB uzmanlarında oluşan bir çalışma grubu kurulmuştur. Bu çalışma grubunun yaptığı toplantıda³ hazırlanan tutanak, önerileri açısından dikkat çekicidir. Burada, Kapadokya Bölgesi'nin imar affı içeren kanun kapsamı dışında tutulması ve Bakanlar Kurulu tarafından Kapadokya'nın

3 13.06.1983 tarihinde yapılan toplantı.

özel kanunla korunması gereken bir bölge olarak ilan edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Toplantı tutanağı, 1983).

1983'te 2863 sayılı KTVKK' nun ve 1986'da 3194 sayılı İmar Kanunu' nun yürürlüğe girmesi ile Kapadokya'da yerleşimler özelinde planlama ve sit çalışmaları hız kazanmıştır. 1984 yılında 2981 sayılı kısaca İmar Affı⁴ olarak anılan Kanun'un 6. maddesinde belirtilen, "Şimdiye kadar karar verilmiş eski eserler ile bunların koruma alanları ve sit bölgelerine ilişkin kararlar, 2863 sayılı Kanun uyarınca, Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere en geç 2 yıl içinde yeniden KTB tarafından belirlenir ve ilan edilir." hükmü gereği 80'lerin ikinci yarısında bölge genelindeki yerleşimler için sit alanları tekrar irdelenmiş ve yeniden sit tescil kararları alınmıştır.

1985 yılında Kapadokya Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmiştir. İstanbul ile birlikte Türkiye'nin ilk DMA olan Kapadokya'da bölgenin merkezinde kalan ve daha sonra MP ilan edilen Ürgüp, Göreme, Ortahisar, Uçhisar ve Çavuşin yerleşimlerini içeren bir alan ile Derinkuyu ve Kaymaklı yer altı şehirleri, Karlık, Karain, Yeşilöz ve Soğanlı olmak üzere yedi alan DMA içerisine dahil edilmiştir (Şekil 3). Bununla birlikte, DMA sınırları içinde bölgenin merkezinde kalan ve Göreme Açık Hava Müzesi ve çevresini içeren alan, ulusal mevzuatlar çerçevesinde, 1986 yılında Milli Park olarak ilan edilmiştir⁵ (Şekil 3).

Şekil 3. Dünya Miras Alanı sınırları (Solmaz Şakar, 2020).

4 Kanunun tam ismi: İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanunu'nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun.

5 25.11.1986 tarihli ve 19292 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 86/11135 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile.

1987 yılında KTVKK'nda değişiklik yapan 3386 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi ile birlikte Bakanlığın belirlediği alanlarda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları kurulmuştur. Bu kapsamda 1987 yılında, Kapadokya'yı da içine alan bölgeden sorumlu olmak üzere, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (Kayseri Koruma Kurulu) kurulmuştur.

1987 yılının şubat ayında Nevşehir Valiliği, bölgedeki kaçak yapılaşmanın önüne geçebilmek için İl Jandarma Alay Komutanlığı, Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü ve Müze Müdürlüğünden birer uzmanla, düzenli olarak bölgede denetimler yapılmasını kararlaştırmıştır. Bugün bile Kapadokya'daki en önemli koruma sorunlarının başında alanda gerekli denetimlerin yapılamıyor olması sıralanabilirken, 80'li yıllarda bu durumun fark edilip önlenmeye çalışılması, alanın korunması adına önemli bir girişim olarak ele alınabilir. Bu konuyla ilgili Kayseri Koruma Kurulu, 11.07.1987 tarihli 71 no.lu kararı ile söz konusu komisyon tarafından belirlenen izinsiz yapıların durdurulması, gerekirse yıkılması ve bundan sonraki her türlü plan ve proje için kurul kararının alınması gerektiğini belirtmiştir. Fakat komisyon gerekli tespitleri yapmış ve kurul kararları alınmış olmasına rağmen maalesef alanda kaçak yapılara ilişkin etkin bir uygulamaya gidilememiştir.

Mart 1987'de Ürgüp Müze Müdürlüğünün hazırlamış olduğu üç rapor⁶, Kapadokya'nın koruma sorunlarına yönelik oldukça dikkat çekici tespitlere sahiptir. GEEAYK'ın A-69 no.lu kararı ile ilan edilen sit sınırı kararlarının, 1983 yılında KTVKK'nun yürürlüğe girmesinden sonra ilgili kurumlar tarafından halka ilan edilmesi ve tapu şerhlerinin konması zorunlu hale gelmiştir. Fakat müze raporlarında, 1/25.000 ölçekte belirlenen sit sınırlarının oldukça geniş bir alana yayılmasından ve teknik yetersizliklerden dolayı ilgili parsellere tapu şerhlerinin konamadığı belirtilmektedir. Sit alanı sınırların 100.000'den fazla parseli içerdiği ve haritada belirtilen sit konturunun bile 100 m'den fazla genişlikte bir alana denk geldiği özellikle vurgulanmıştır (Türkmen, 1987a). Bu noktada, Ürgüp İlçesi'nin yaklaşık %30'nun sit sınırları içinde kaldığı ve bu tarihlerde Ürgüp Müzesinde görevli sadece bir uzmanın olduğunu ve kuruma ait herhangi bir aracın olmadığını göz önünde bulundurulmalıdır. Yine aynı kurumun bir başka raporunda tapu şerhlerinin bulunmamasından dolayı bölgede yargıya giden uygulamalar için herhangi cezai bir işlem yapılamadığı belirtilmektedir (Türkmen, 1987b). Bölgede özel ve resmi kuruluşlarca yaptırılan bazı tesislerin de olumsuz emsal oluşturdıkları vurgulanmaktadır. Turban Oteli, Çimenli, Yakut ve Kaya Camping tesisleri ve kaya oyma depolar bu tesislerden bazılarıdır.

6 Talih Türkmen'in 12.03.1987 ve 16.03.1987 tarihli 3 adet raporu.

Yerleşimler özelinde herhangi bir plan olmadığından sit alanlarında uygunsuz yapılaşmaların olduğu, ayrıca Belediyelerin imar planı olan yerlerin sit sınırları içinde sayılamayacağını iddia ederek Müzenin müdahalesine karşı olumsuz tutumları olduğu; dolayısıyla Bakanlığın devreye girmesi gerektiği belirtilmektedir. Mevcut sit alanı sınırları dışında bulunan fakat sit özelliklerini gösteren başka alanların da olduğuna vurgu yapılarak bu alanlar ve özellikleri sıralanmıştır (Türkmen, 1987a, 1987b).

Bölgedeki sorunların ilgili Bakanlığa gönderildiği 1987 tarihli bu raporlarda Müze uzmanının tespiti dikkat çekicidir (Türkmen, 1987b): “En az 10 yıl önce alınmış olması gereken tedbirlerde daha da gecikildiği takdirde zaten kısmen özelliği bozulmaya başlamış olan Kapadokya’nın doğal yapısı ve tarihi kalıntılarında turizmde değerlendirilebilecek bir özellik kalmayacaktır.” Bu rapordan da anlaşıldığı üzere yerelde koruma bilincinin henüz çok gelişmediği, vatandaşların sıklıkla tescil kararlarının iptaline ya da sit alanı sınırlarının değiştirilmesine yönelik talepleri olduğu görülmektedir.

Kayseri Koruma Kurulunun 1988 yılında aldığı 264 sayılı kararla bölgesel nazım plan yapılmasının istenmesi üzerine, aynı yıl ÇDP revizyonu için çalışmalar başlamıştır. Oldukça kaotik ve uzun bir süreç geçiren ÇDP revizyon çalışmaları 90’lı yıllarda ve hatta 2000’li yılların başında Kapadokya’daki koruma çalışmalarının en temel konusu olmuştur.

Kapadokya’nın korunmasıyla ilgili konu başlıkları arttıkça bölge özelinde bir Koruma Kurulu ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, 1994 yılında Nevşehir’de Kültür Bakanlığı tarafından, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (NKTVKK-Nevşehir Koruma Kurulu), kurulmuştur. Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kırşehir illerinde 1994’ten sonraki korumayla ilgili her türlü işlem bu kurul tarafından yürütülmüştür.

Hem Kapadokya’da sit alanı sınırları ve derecelerine yönelik Belediyelerin ve vatandaşların da sıkça değişiklik talep etmesi, hem de ÇDP’na temel teşkil etmesi için, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü 1996 yılında Kapadokya’da sit sınırlarının irdelenmesini istemiştir. Bu konuda yürütülen çalışmalar sonucunda, 12.11.1999 tarihinde Nevşehir Koruma Kurulunun 1123 no.lu kararı ile 1/25.000 ölçekli harita üzerinden 1., 2. ve 3. Derece Doğal, Arkeolojik ve Kentsel Sit sınırları belirlenmiştir. Bu alanlardaki geçici dönem yapılaşma koşulları ise 26.11.1999 tarihli 1148 no.lu kararla belirlenmiştir. 1123 no.lu kararın en önemli özelliği, bölgede daha önce sadece doğal, tarihi sit ve tampon bölge olarak adlandırılan alanlarda tampon bölgelerin kaldırılarak

doğal sit derecelendirmelerinin yapılması ve ayrıca arkeolojik ve kentsel sit sınırlarının belirlenmesidir.

2000 yılının ikinci yarısında geçiş dönemi yapılaşma koşulları bir yıllık süresini doldurduğu ve bu süre içerisinde çoğu yerleşme için koruma amaçlı imar planları hazırlanmadığı için sürenin uzatılması kararı alınmıştır. 2000 yılı itibarıyla Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanan yerleşmeler; Nar (1993), Göreme (1994), Derinkuyu (1992), Suvermez (1995), Avanos (1998)'tur. Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları devam eden yerleşme ise Mustafapaşa (1998)'dir. Bu tarihte halen geçiş dönemi yapılaşma koşulları uygulanan yerleşmeler ise; Ürgüp, Ortahisar, Uçhisar, Mustafapaşa, Özkonak, Tatların ile bu yerleşmeler dışında fakat ÇDP sınırları içerisinde kalan diğer yerleşmelerdir. Bölgede KAİP hazırlama süreçleri gereğinden fazla uzun sürmüştür. Bu durum yerleşimlerin korunmuşluk durumlarını doğrudan etkileyen faktörlerden biri olmuştur.

2000'li yılların başında önce Orman Bakanlığı'nın daha sonra ise adı değiştirilen Çevre ve Orman Bakanlığı (ÇOB)'nın üst ölçek plan yapma yetkileriyle ilgili çeşitli girişimleri olmuştur. Alanın MP olmasından dolayı yetki ve sorumluluğun kendilerinde olduğunu belirtilen bu girişimler, ÇDP revizyon çalışmalarının çok önceden bitirilmesi gerektiği halde 2003 yılında hala yetki karmaşasının yaşandığını göstermektedir.

2004 dönemi (5226 sayılı Kanun)

2000'li yılların başında ÇOB tarafından gündeme getirilen bu yetki karmaşası sorunu aynı dönemde çıkan turizm odaklı başka bir yasayla kısmen çözülebilmiştir. 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu'nda yapılan değişiklikler doğrultusunda Kapadokya'da da Kültür Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB) sınırları belirlenmiş ve bu alanlardaki plan yapma ve onama yetkisi KTB' na verilmiştir.

Söz konusu yetkinin daha önce, ÇDP çalışmalarının başladığı 1988'de, Turizm Bakanlığı (TB) tarafından kullanılmakta iken; mevzuatta yapılan düzenlemelerle 1990 yılında BİB'na geçtiği bilinmektedir. 2003'ten önce, mevzuatta yapılan düzenlemelerle, turizm alanlarında üst ölçekli plan yapma ve onama yetkisi BİB tarafından kullanılmış; alt ölçekli planlardan turizm kararı içerenler TB, içermeyenler BİB tarafından onaylanmıştır. Bu işleyiş, 2005 yılında alanın KTKGB ilan edilmesinden sonra da 2011 yılına kadar benzer şekilde uygulanmaya devam etmiştir.

Bu dönemde bölgeyle ilgili başka bir üst ölçekli çalışma da ÇOB tarafından Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray planlama bölgelerini kapsayan 1/100.000

ölçekli ÇDP' nın 16.07.2007 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmesidir. Fakat bu planda Kapadokya KTKGB plan kapsamı dışında tutulmuştur (1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, Plan Hükümleri, 2006, s.1).

Nevşehir ilinin büyük bir kısmını kapsayan KTKGB plan dışında tutulsa da Nevşehir iliyle ilgili bazı temel hedefler planda yer bulmuştur. Buna göre; Nevşehir kent ekonomisinin tarım yanında turizm sektörü odaklı gelişmesinin sağlanması ve *Kapadokya başta olmak üzere kentsel gelişme baskılarının turizm potansiyeli olan yerlerden uzak tutularak tarihi ve kültürel değerlerin korunmasını sağlamak* bu hedeflerdir (1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, Plan Hükümleri, 2006, s.2,3).

2006 yılında çeşitli ulusal yayın organlarında bölgeyle ilgili çıkan haberlere istinaden Kurul, bölgede bir üst ölçek planının olmadığını belirterek yukarıda bahsedilen yetki karmaşasını tekrar gündeme getirmiştir. Kapadokya'nın etkin bir şekilde korunabilmesi için bölgeye has bir kanun çıkartılması KTB'na önerilmiştir⁷.

2004 yılında 2863 sayılı Kanun' da değişiklik yapan 5226 sayılı Kanun ile Türkiye'deki koruma mevzuatına, yeni tanımlar ve kurumlarla birlikte restorasyon ve koruma çalışmalarında kullanılabilecek çeşitli yeni mali kaynaklar da girmiştir. Özellikle emlak vergilerinden alınan %10'luk payın koruma çalışmalarında kullanılabilmesi ve taşınmaz kültür varlıklarının restorasyonu alanında devlet tarafından verilen hibe ve kredi imkanları Kapadokya'da da kendini göstermiştir. Devlet tarafından özellikle tescilli konutlar için proje ve uygulamalara sağlanan ekonomik desteklerin etkisiyle, bölgede tescilli konut sayılarında bir artış yaşandığı görülmüştür. Örneğin; Ürgüp merkez ilçesinde 1987 yılında 94 adet konut, korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiş ve bu tarihten sonra 2004 yılına kadar uzun bir süre tescile yönelik işlem yapılmamıştır. Envanter listeleri incelendiğinde aynı yerleşimde 2004-2012 arası 61 konutun tescil edildiği; 2012 sonrası dönemde de 167 konutun tescil edildiği görülmektedir (Nevşehir Koruma Kurulu, 2017). 2004-2012 arası dönemde gerçekleşen tescilli konut sayılarındaki artışta devlet tarafından tescilli konutlara verilen finansal desteklerin etkisi olduğu açıktır. 2012 sonrasındaki tescil konut sayısındaki artışın ise 2013 yılında, KAİP çalışmaları kapsamında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1980'li yılların sonunda sit ve tescil kararlarına karşı verilen itiraz dilekçeleri, 2000'li yıllarda tam tersi bir sürece girerek tescil edilmek istenen yapılarda artış yaşanmasını sağlamıştır.

7 NKTVKK'nun 29.11.2006, KG.1-2378 sayılı yazısı.

Yine 5226 sayılı Kanun'a dayanarak 2009 yılında İl Özel İdaresi, İmar ve Kentsel İyileştirme Şube Müdürlüğü altında Koruma Uygulama Denetleme Bürosu (KUDEB) kurulmuştur. Bu büro İl Özel İdaresi bünyesinde kurulduğu için sadece mücavir alan sınırları dışında, ilgili kurumun yetki alanında kalan, daha çok köylerin oluşturduğu yerleşimlerde görev yapmıştır. 2010 yılında Ortahisar Belediyesinin talebi üzerine Bakanlık tarafından bu beldede de KU-DEB yetkili kılınmıştır.

Bu dönemde vurgulanması gereken bir olay da UNESCO periyodik raporunun yayınlanmış olmasıdır. İlk periyodik raporda bölgede sürdürülen turizm faaliyetlerinin olumsuz etkileri gündeme getirilmiştir. Böylece Kapadokya'da sürdürülen turizm ilk defa bir tehdit olarak ele alınmış ve negatif ve yıpratıcı etkileri vurgulanmıştır (UNESCO, 2006).

2011 dönemi (648 sayılı KHK)

2011 yılında önce 644 sayılı KHK ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığının (ÇŞB) Teşkilat ve Görevlerinin belirlenmesi, ardından aynı yıl bu kararnamede bazı değişiklikler yapan 648 sayılı KHK'nın yayınlanmasıyla Kapadokya'daki kültürel ve doğal varlıkların korunması ile ilgili yasal ve yönetsel yapıda bazı değişiklikler yaşanmıştır. Bölgede 2011 yılına kadar KTB'na bağlı kurumlar tarafından yürütülen kültürel ve doğal varlıkların korunmasıyla ilgili tespit, tescil, karar vb. işlemler, 648 sayılı KHK çerçevesinde birbirinden ayrılmış ve farklı kurumların sorumluluğuna verilmiştir. İlgili KHK uyarınca, 2011 yılından itibaren Kapadokya'da kültürel varlıkların korunması ile ilgili işlemler KTB bünyesindeki Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (NKVKBK) tarafından, doğal varlıkların korunması ile ilgili işlemler ise ÇŞB bünyesinde oluşturulan Nevşehir Tabiat Varlıkları Komisyonu (TVK) tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

TVK, 16.12.2011 tarihinde, Nevşehir Valiliği, Çevre ve Şehircilik (ÇŞ) İl Müdürlüğü bünyesinde kurulmuş ve Nevşehir, Kırşehir, Niğde ve Aksaray illerinde tabiat varlıkları ile ilgili yürütülecek işlemlerden sorumlu olmuştur. Komisyon, koruma amaçlı imar planlarını inceleyip karar vermek, uygulamaya yönelik projeler hakkında karar vermek, korunması gereken taşınmaz tabiat varlıklarının ve koruma alanlarının tespitini yapmak ve bu alanlarda uygulamaya dönük karar almakla görevlendirilmiştir⁸. Böylece komisyon, 2012 yılından itibaren Kapadokya'da oldukça geniş bir alana yayılan doğal sit alanlarına yönelik çok sayıda karar alarak koruma faaliyetlerinde aktif rol almıştır.

8 18.10.2011 tarihli "Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonları Kuruluş ve Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik" çerçevesinde.

Nevşehir TVK'nda 2019 yılı itibariyle, birer adet harita mühendisi, çevre mühendisi, jeoloji mühendisi, arkeolog, mimar, şehir plancısı ve hukuk uzmanı olmak üzere toplam 7 üye bulunmaktadır. Kurulda görüşülen konularla ilgili gündem maddeleri incelendiğinde, mimari uygulama projeleri ile rölevo-restorasyon projelerinin önemli bir yer kaplamasına rağmen kurul üyeleri arasında sadece bir mimar üyenin bulunduğu görülmektedir (ÇŞ İl Müdürlüğü, 2019a; 2019b; 2019c).

Kültürel ve doğal varlıkların iç içe geçmiş olduğu bölgede, bu düzenleme ile birlikte bazı karışıklıklar yaşanmıştır. Örneğin; 1. Derece Doğal Sit Alanı içerisinde kalan vadiler, ilgili mevzuat gereği TVK' nun yetki alanına girmiştir. Bu durumda, vadi içlerinde kalan kaya oyma kilise vb. mekanların oluşturduğu kültür varlıkları da uzmanlık alanı olmamasına rağmen TVK tarafından değerlendirilmek durumunda kalmıştır. Nevşehir KVKBK, 2011 yılında aldığı bir kararla, vadi içlerinde bulunan kaya oyma mekanların o zamana kadar detaylı tespitlerinin yapılmadığını belirtmiş; bu mekanların kadastronun geçmediği alanlarda yer almalarından dolayı 2011 yılına kadar doğal sit içinde değerlendirildiğini bildirmiştir (NKVKBK, 002 no.lu karar). Kesin sınırları çizilemeyen vadi içindeki bu kültürel ve doğal varlıkların farklı kurumların yetki ve sorumluluğuna bırakılmasının alanın kültürel peyzaj bütünlüğünü zedeleyeceği vurgulanmıştır.

Bu ve buna benzer karışıklıkları çözmek için vadiler ve bu vadilerde bulunan kaya oyma mekanlar, güvercinlikler, sarnıçlar vb. kültürel öğeler, Nevşehir KVKBK tarafından 16.02.2012 tarihli 141 no.lu kararla Arkeolojik Sit ilan edilmiş fakat sit derecelendirmeleri yapılmamıştır. Daha sonra bu alanlardaki Kızılçukur, Gemili, Meskendir, Aşk, Güvercinlik, Galgalı, Pancarlık vadileri ve bu vadilerle ilişkili tali vadiler, 04.07.2012 tarihli 325 no.lu kararla 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir.

325 no.lu kararla ilgili olarak Ürgüp, Avanos, Ortahisar, Mustafapaşa, Uçhisar Belediyeleri, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Nevşehir Şube Müdürlüğü ile ÇŞ İl Müdürlüğünün itirazları olmuştur. Bu itirazlarda Belediyeler genel olarak karara gerekçe oluşturacak bilgi, belge ve bulguların olmadığını iddia etmiş; diğer resmî kurumlar ise ilgili kurum ve kuruluşların görüşlerinin alınmadığını belirtmiştir. Söz konusu itirazlar, Nevşehir KVKBK ve ilgili Genel Müdürlüklerce değerlendirilerek, kurumlar arası yazışmalar yapılmış ve konu 2 yıl sonunda karara bağlanabilmiştir. Bu doğrultuda Nevşehir KVKBK, 10.07.2014 tarihli ve 1174 no.lu karar ile söz konusu alanların 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmesine karar vermiştir. Böylelikle doğal sit alanları içinde

kalmış vadiler ve bu vadilerle ilişkili alanların korunması ile ilgili yetki ve sorumluluk KTB, Nevşehir KVKBK' nun olmuştur.

2012 yılında bölgeyi etkileyen bir başka yasal düzenleme de kısaca Büyükşehir Yasası⁹ olarak bilinen kanundur. Bu yasaya göre Nevşehir'de 21 adet belediye kapatılarak köy statüsüne dönüştürülmüştür. Bu belediyeler arasında ÇŞB'nin "Turizm Öncelikli Yöre Belediyesi" listesinde olan ve kültür varlığı bakımından zengin olan Mustafapaşa'da yer almıştır. Bu düzenlemeden sonra daha önce sadece "mücvir alan sınırı dışında" ve Ortahisar'da yetkili olan KUDEB, 2014 yılından itibaren Kapadokya'nın önemli yerleşmelerinden Mustafapaşa'da da çalışmaya başlamıştır.

Bu dönemde, 2014 yılında UNESCO periyodik raporlarının ikincisi hazırlanmıştır. Bu raporda da ilk raporda olduğu gibi turizm ve ziyaretçi baskısının alan üzerinde yarattığı olumsuz etkiler gündeme getirilmiştir (UNESCO, 2014).

2018 yılına gelindiğinde, 3194 sayılı İmar Kanunu'na eklenen geçici 16. madde ile imar düzenine aykırı yapılan yapılara, yapı kayıt belgesi düzenlenmesine yönelik işlemler, Kapadokya'da da uygulanmaya başlamıştır. "İmar Barışı"¹⁰ olarak adlandırılan Kanun doğrultusunda bölgede birçok kaçak yapının, yapı kayıt belgesi alabilmek için başvurduğu; bununla birlikte birçok yapının da sırf bu Kanun kapsamına girebilmek için Kanun'dan sonra uygunsuz bir şekilde inşa edildiği bilinmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Kapadokya İmar Barışı uygulamasından yararlanabilmek için yapılan kaçak yapılar (üst, DHA, 2019; alt, İHA, 2019).

15.06.2019 tarihine kadar beyana dayalı olarak e-devlet üzerinden gerçekleştirilen başvurularla, 1 Ocak 2018 tarihinden önce yapılmış yapıları kapsayan imar affı uygulamaları, Kapadokya'nın doğal sit alanları için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. 1. Derece Doğal Sit Alanlarında tarımsal amaçlı dahil

9 On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

10 7143 Sayılı Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun.

olmak üzere hiçbir kalıcı yapı yapımına izin verilmezken; bu tarihten önce bir şekilde prefabrik olarak ya da briket, PVC, sac levha vb. malzemeler kullanılarak inşa edilmiş çok sayıda kaçak yapı “yapı kayıt belgesi” olarak yasal statüye kavuşmuştur. Bunların yanında, yasanın getirdiği avantajlardan faydalanmak isteyenler tarafından 2018 yılının ikinci yarısından itibaren, yapılaşmaya izin verilmeyen doğal sit alanlarında kalan arazilerde çok sayıda yeni kaçak yapı yapılmış ve bu yapılar için de yapı kayıt belgesi alınmıştır.

Burada, yapının 2018 yılından önce inşa edilip edilmediği bilgisi, sistem tarafından tamamen beyana dayalı olarak alındığı için, Kapadokya'daki korunan alanlarda da yanlış beyanla çok sayıda yapı için kayıt belgesi alınmıştır. Nevşehir il genelinde 2019 Aralık itibarıyla yaklaşık 24.000 adet yapı kayıt belgesi alındığı bilinmekte; bu sayının önemli bir kısmının sit alanlarında kaldığı tahmin edilmektedir (A. Yazıcı¹¹, Kişisel görüşme, 26 Aralık 2019).

Bu tespiti destekleyecek şekilde, Nevşehir TVK'nun 2019 Nisan ayı gündemi incelendiğinde toplam 55 gündem maddesinden 37'sinin bölgedeki kaçak yapılarla ilişkili olduğu; 2019 Ağustos ayı gündeminde 47 gündem maddesinden 22'sinin; 2019 Eylül ayı gündeminde ise 37 gündem maddesinin 21'nin kaçak yapılar ve/veya yapı kayıt belgesiyle ilgili olduğu görülmektedir. Aynı komisyonun 2012 yılındaki gündemleri ile karşılaştırıldığında, 2012 Kasım ayında 8 gündem maddesi olduğu ve bu maddelerin daha çok 3. Derece Doğal Sit Alanlarındaki taşınmazlarla ilgili olduğu görülmektedir (ÇŞ İl Müdürlüğü, 2019).

Tabiat Varlıklarını Koruma Şube Müdürlüğü, Aralık 2019 itibarıyla, 24.000 yapıdan, korunan alanlarda olup da 1 Ocak 2018'den sonra inşa edilmiş yapıları tespit edebilmek için bir çalışma grubu oluşturmuştur (A. Yazıcı, Kişisel görüşme, 26 Aralık 2019). Bu çalışma grubu yapı kayıt belgesi almış 24.000 yapıdan, korunan alanlarda inşa edilmiş olanları tek tek inceleyip 2018 yılı öncesi uydu görüntüleri ile karşılaştırmakta ve buna göre imar barışına aykırı uygulamaları tespit etmeye çalışmaktadır.

Yapı kayıt belgelerine yönelik İl Özel İdaresi tarafından yürütülen işlemlerde ise yapının 2018'den önce inşa edildiğini göstermek amacıyla başvuru sahibinden istenen uydu görüntülerinin bazılarının değiştirildiği ve usulsüz belge düzenlendiği de tespit edilmiştir (S. Yüksel Paçacı¹², Kişisel görüşme, 4 Nisan 2019). Bölgede denetim çalışmaları arttıktan sonra usulsüz inşa edilen bu yapıların

11 Abdullah Yazıcı, Nevşehir Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Tabiat Varlıklarını Koruma Şube Müdürü.

12 Semra Yüksel Paçacı, Mimmar, Nevşehir İl Özel İdaresi, İmar ve Kentsel İyileştirme Şubesi.

bir kısmının doğal peyzaj içine gizlenmeye çalışıldığı; bir kısmının da toprak vb. malzemelerle kapatılarak saklandığı görülmüştür.

7143 sayılı Kanun'un Kapadokya'da kentsel sit alanlarında da benzer etkileri olmuştur. Kentsel sit alanları içinde KAİP ya da kurul kararı yapılaşma koşullarına aykırı her türlü uygulama imar affı kapsamında yapı kayıt belgesi alabilmiştir. Kentsel Sit alanlarındaki uygulamaların 1 Ocak 2018 öncesi yapı- lıp yapılmadığının anlaşılması durumunda yıkım işlemleri yapılmaktadır. Fakat doğal sitlerle kıyaslandığında, kentsel sit alanlarındaki aykırı uygulamaların yasada belirtilen süreden önce mi sonra mı yapıldığının tespitinin daha zor olduğu bir gerçektir. İmar affı uygulamasıyla kentsel sit alanlarında özellikle turizm amaçlı kullanımlarda yapılaşma koşullarına aykırı olarak açılan kaya oyma mekanlar, PVC vb. malzemelerle kapatılan teraslar, uygunsuz çıkmalar ve çatı tipleri için yapı kayıt belgesi alınmıştır.

Böylece, "imar barışı" yasasıyla birlikte Kapadokya'da hem korunan alanlarda (1., 2., 3. Derece Doğal Sit, Mili Park, Özel Çevre Koruma Bölgesi vb.), hem de kentsel sitlerde, 1 Ocak 2018 tarihinden önceki her türlü kaçak yapı ve yapı bölümleri için, yapı kayıt belgesi alındığı ve bu yapıların yasal statüye kavuştuğu söylenebilir. Bunun yanında, 2019 yılının ikinci yarısı itibarıyla, yapı kayıt belgesi almış olsa dahi, 2018 öncesinde yaptıkları uygulamalar için bu yapı sahiplerine 2863 sayılı KTVKK'na muhalefetten hukuki ve cezai işlemler başlatıldığı bildirilmektedir (A. Yazıcı, Kişisel görüşme, 26 Aralık 2019).

ÇŞB, özel çevre koruma bölgesi ve doğal sit alanlarında, imar affından yararlanmak amacıyla 1 Ocak 2018'den sonra inşa edilen ve kanun kapsamı dışında kalan Türkiye genelinde toplam 3956 yapı tespit etmiştir (Aydın, 2019). Bakanlık verilerine göre ülke genelinde imar affına aykırı yapı tespiti en fazla 1351 yapı ile Muğla'da olmuştur. Nevşehir ise 356 yapı ile özel çevre koruma bölgesi ve doğal sit alanlarında en çok kaçak yapı yapılan ikinci il olmuştur. Nevşehir merkezde 187, Ürgüp'te 115, Avanos'ta 53 ve Gülşehir'de 1 adet imar affı koşullarına uymayan kaçak yapı tespit edilmiştir. Bunlardan 147'sinin yıkıldığı, diğerleri için ise yıkım işlemlerin sürdüğü belirtilmektedir (Aydın, 2019).

Nevşehir ÇŞ İl Müdürlüğü verilerine göre, bu süreçte Kapadokya'da 351 adet kaçak yapı tespit edilmiştir. Bu yapılardan doğal sit alanlarında tespit edilen 164 kaçak yapıdan 87'sinin yıkıldığı, 77'sinin ise yıkım işlemlerinin devam ettiği; çakışan alanlarda ise 187 kaçak yapıdan 116'sının yıkıldığı, 71'inin ise yıkım işlemlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır (Çizelge 1), (ÇŞ İl Müdürlüğü, 2019d).

Çizelge 1. 2019 Aralık ayı itibariyle kaçak yapılara yönelik sayılar (Nevşehir ÇŞ İl Müdürlüğü verileri kullanılarak hazırlanmıştır.).

	Doğal Sit Alanları	Çakışan Alanlar
Yıkılan	87	116
Yıkım işlemleri devam eden	77	71
Toplam yıkım kararı alınan	164	187

2019 dönemi (7174 sayılı kanun)

Kapadokya'nın sahip olduğu bu karmaşık ve üst üste binmiş yapının yarattığı koruma sorunları, 2019'un ikinci yarısı itibariyle farklı bir merkezi yapılanmaya gidilerek çözülmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede Haziran 2019'da 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun yürürlüğe girmiş ve akabinde 21.10.2019 tarihinde 1673 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile daha önce 30.10.1986 tarihli 86/11135 sayılı Bakanlar Kurulu kararı yürürlükten kaldırılarak "Göreme Tarihi Milli Parkı" statüsü iptal edilmiştir. İlgili Kanun kapsamında Kapadokya Alan Başkanlığı da kurulmuş ve böylece bölgede koruma açısından yeni bir döneme girilmiştir.

7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun'un oluşum süreci

Kapadokya'nın korunmasıyla ilgili alana özgü bir yasal düzenlemenin yapılmasına dair ilk öneri 1965 Nevşehir Turizm Planlaması adlı çalışmayla gündeme gelmiştir. Bu çalışmada İmar ve İskân Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından ortaklaşa bir kuruluşun kurulmasına yönelik bir öneri sunulmuştur (1965, s.103). 1980'lerin sonu ve 90'ların başı itibariyle de alana özgü bir kanun çıkartılması için çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. 1983 yılında Valilik bünyesinde kurulan "kaçak yapı komisyonu" nun tespitleri üzerine İİB ve KTB uzmanları bölgeye gelerek incelemelerde bulunmuş ve çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerin arasında Kapadokya'nın özel kanunla korunması gereken bir bölge olarak ilan edilmesi fikri de yeniden gündeme getirilmiştir.

ÇDP ile ilgili revizyon çalışmalarının 1988'de başlatılması ile birlikte bölgede yetki ve sorumluluğu bulunan kurumlar arasında bir dizi toplantılar düzenlenmiştir. Bunlardan ilki olan Ekim 1988'deki toplantıda bölgenin özel bir statüyle korunması fikri tekrar gündeme getirilmiştir (Toplantı tutanağı, 1988).

Toplantı katılımcılarının genel görüşü olarak Kapadokya Bölgesi'nin özel bir yöre olduğu belirtilmiş ve buraya özgü "Büyükşehir" ya da "Bölge Valiliği" statüsüne benzer özel bir statünün verilmesi ya da özel bir kanunun çıkarılmasını

önerilmiştir (Toplantı tutanağı, 1988). Çevre Genel Müdürlüğünden ise alanın Bakanlar Kurulu kararı ile “Özel Çevre Koruma Bölgesi” ilan edilmesi ve bölgeye özgü özel kullanım ilkelerinin belirlenmesi önerisi gelmiştir. Toplantıda ayrıca bölgeye özgü bir kanun çıkarılmasının çözüm olup olamayacağı tartışılmış ve Boğaziçi Kanunu örnek gösterilerek Kapadokya’da kanundan daha önemli olanın uygulamadaki aksaklıklar olduğu vurgulanmıştır (Toplantı tutanağı, 1988).

1990 yılında UNDP desteği ile gerçekleştirilen Kapadokya’da koruma, geliştirme ve tanıtma amacıyla düzenlenen çalışma grubunun (*workshop*) sonuç raporunda, “Kapadokya Bölgesi Koruma ve Geliştirme Örgütü” adında bir örgütün kurulması önerilmiştir (Turizm Bakanlığı ve UNDP, 1990), (Şekil 5). Bu sonuç raporu, Dışişleri Bakanlığı, Kültür İşleri Genel Müdürlüğü tarafından ilgili kurumlara resmi bir yazı ile iletilerek raporda sunulan öneriler sıralanmış ve gerçekleştirilmeleri için gereğinin yapılması istenmiştir¹³. Böylece rapor resmi bir çerçeve kazanmıştır. Raporda söz konusu örgütün şu özelliklere sahip olması gerektiği vurgulanmıştır (Turizm Bakanlığı ve UNDP, 1990, s.4,5):

- Süreklilik ve yerellik: Planlama ve uygulamayı yerinde yürüten sürekli bir örgüt olması,
- Güçlülük: Örgütün planlama yetkileri, uygulamayı denetleme yetkileri ve özel finansman kaynaklarına sahip olması ve özel bir fonunun bulunması,
- Katılımlı karar süreci: Örgütte, merkezi ve yerel kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri, bilim ve araştırma kuruluşlarından oluşan bir “karar kurulu” nun olması; örgütte planlama ve uygulama görevini üstlenecek bir “teknik organ” ın olması; örgütün katılımlı planlamayı gerçekleştirmesi, uygulamaları izlemesi ve yönlendirmesi için icracı bir “genel sekreterlik” in olması.

Aynı sonuç raporunda, önerilen bu örgütün, ülkedeki yasal ve idari mekânizma içinde nasıl kurulacağı konusunda çözüm alternatifleri de tartışılmıştır. Örgütün kurulabilmesi için üç farklı yöntem önerilmiş ve bunlardan ilki daha uygulanabilir bulunmuştur (Turizm Bakanlığı ve UNDP, 1990, s.5):

- GAP örneğinde uygulandığı gibi Başbakanlıkça bir KHK yayınlanarak örgütün kurulması ve sonra bu KHK’nın Meclisten geçirilerek yasalastırılması,
- “Kapadokya Belediyeler ve Diğer Yerel Yönetimler Birliği” adında bir kuruluşun yerinden ve güçlü yerel yönetimler modeli çerçevesinde kurulması,

13 Dışişleri Bakanlığının 19.11.1990 tarihli ve 8793-4806 sayılı yazısı.

- “Özel çevre koruma bölgeleri” ne ilişkin mevcut KHK’da değişiklik yapılması ve Çevre Kanunu’nun 9. maddesine dayalı yeni KHK yayınlanarak örgütün kurulması.

1990’ların ilk yarısında, Kapadokya’nın etkin bir şekilde korunması, devam eden ve çıkmaza giren çevre düzeni planı çalışmalarında koordinasyonun sağlanması amacıyla toplantılar yapılmaya devam etmiştir. Bu toplantılardan biri 24.08.1992 tarihinde “Kapadokya’nın korunması ve geliştirilmesi toplantısı” başlığıyla Nevşehir’de gerçekleştirilmiştir. Toplantı katılımcıları arasında, dönemin Kültür Bakanı Fikri Sağlar ve Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş ile birlikte Nevşehir, Kayseri, Aksaray, Niğde Valileri, Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığının ilgili müsteşarları, Genel Müdürleri ve Daire Başkanları, Çevre Bakanlığı ve Orman Bakanlığının ilgili Genel Müdürleri, Milli Parklar Genel Müdürü, Özel Çevre Koruma Başkanı, Kayseri KTVKBBK başkanı, Bakanlıkların Nevşehir il teşkilatlarının müdürleri, Nevşehir ilçelerinin Belediye Başkanları ve Kaymakamları, Niğde ve Aksaray’ın bazı belediye başkanları ve kaymakamları ile Nevşehir, Aksaray, Kayseri ve Niğde illerinin Milletvekilleri bulunmaktadır.

Bu toplantı kapsamında, hazırlanan “Kapadokya Koruma ve Geliştirme Kanun Taslağı (KKT)” değerlendirilmiştir. KKT (1992)’nin amacı, 1. maddede şu şekilde belirtilmiştir: *Aksaray, Kayseri Nevşehir Niğde illerini kapsayan Kapadokya bölgesinin doğal, tarihi ve kültürel değerlerini kamu yararı gözeterek korumak, geliştirmek, tanıtmak, gelecek kuşaklara ulaşımını sağlamak, yörede sosyo-ekonomik kalkınmanın gereği olan yatırımlar için her türlü arazi kullanımı ve altyapı tesisleri ile ilgili kararların, koruma ve kullanma dengesi ilkesinden hareketle belli bir planlama süreci içinde disiplin altına alınmasını ve alınan kararlar için uygulama araçlarının belirlenmesini ve diğer hususlara ilişkin esasların tespit edilmesini sağlamak.*

Kanun taslağında, “Kapadokya koruma alanı¹⁴” belirlenerek ve alanın korunmasında sorumlu olacak “Kapadokya Koruma Bölgesi Teknik Müdürlüğü, Kapadokya Yerel Kurulu, Kapadokya Koordinasyon Teknik Kurulu, Kapadokya Koordinasyon Yüksek Kurulu” isimli teşkilatların kurulması öngörülmüştür

Taslağa göre, Kapadokya Koordinasyon Yüksek Kurulu, Kültür Bakanı başkanlığında, Bayındırlık ve İskân Bakanı, Orman Bakanı, Turizm Bakanı ve Çevre Bakanı’ndan oluşacaktır. Yüksek Kurul, alanın araştırma, planlama, koruma, geliştirme, uygulama ve tanıtma sürecinde uyulacak politika ve stratejileri

14 Bu alan, kanun taslağında “ekli krokide işaretli alan” olarak belirtilmiş fakat ekteki bu krokiye ulaşılamamıştır.

oluşturmak ve gerçekleştirilmesi için gerekli kaynakları sağlamakla görevli olacaktır. 1/25.000 ölçekli ÇDP¹⁵'ni onaylama yetkisi de bu kurula verilecektir.

Kapadokya Koordinasyon Teknik Kurulu üyeleri; Kültür Bakanlığı Müsteşarı veya Yardımcısı, Turizm Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürü, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürü, Bayındırlık ve İskân, Orman, Turizm, Çevre Bakanlıklarının ilgili Genel Müdürü veya Yardımcısı, Bakanlık Kapadokya Proje Koordinatörü, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Başkanı, bölge ile ilgili çalışmaları bulunan üç öğretim üyesi, Yerel Kurul Başkanı'dır. Kurula Kültür Bakanlığı Müsteşarı başkanlık edecektir. Teknik Kurul, alanın korunması için gerekli araştırma, inceleme, proje ve eylemleri belirleyip bunların hangi kurumlar tarafından yapılacağına karar vermek ve koordine etmek; ÇDP'nin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla uygulama araçlarını belirlemek; ÇDP doğrultusunda hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım plan ile revizyon ve değişikliklerini onaylamakla görevli olacaktır.

Kapadokya Yerel Kurulunun üyeleri; Nevşehir Valisi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Başkanı, Kültür Müdürü, Müze Müdürü, Kapadokya Koruma Bölgesi Teknik Müdürü, Bayındırlık ve İskân Müdürü, Turizm Müdürü, Göreme Milli Parkı Müdürü, Çevre Müdürü, Belediye Başkanı'dır. Kurulun başkanı Nevşehir Valisi olacaktır. Yerel kurulun görevleri, Teknik Kurulun kararlarının uygulanması için yerelde iş birliği ve koordinasyonu sağlamak; belediye ve mücavir alan sınırı içinde kalan yerleşmelerin 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarını, revizyon ve değişikliklerini değerlendirmek, görüş geliştirmek ve belediye meclisinin onayına sunmak; belediye ve mücavir alan sınır dışında kalan yerleşmelerin 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarını, revizyon ve değişikliklerini incelemek ve onaylamak; yıllık program ve bütçeyi belirlemek; plana aykırı durumlarla ilgili karar almak; bölgenin tanıtımı için çalışmalar yapmaktır.

Taslağa göre, Kapadokya Koruma Bölgesi Teknik Müdürlüğü, teknik Müdür, üç yardımcısı ve hizmet birimlerinden oluşacaktır. Müdürlük, Kültür Bakanlığına bağlı olup alanda planlama, plan uygulama, restorasyon, denetleme işlerini yürütecektir. Kapadokya ÇDP'nin alt ölçekteki plan kararları doğrultusunda her türlü restorasyon projesini gerekli hallerde KTVKK'nun onayını alarak, yapmak/yaptırmak, uygulamak/uygulatmak, Milli Park sınırı içinde kalanları Milli Park Müdürlüğüne uygulatmak; plan ve projelerin uygulanmasını yerinden izlemek ve mevzuata aykırı uygulamaları Yerel Kurula bildirmek;

15 Bu kanun taslağında ÇDP, "Kapadokya Çevre Düzeni Koruma Planı" olarak geçmektedir.

belediye ve mücavir alan dışındaki alanlarda onaylı planlara uygun her türlü projeyi onamak ve yapı ruhsatı vermek ile görevli olacaktır.

1992 yılında hazırlanan bu kanun taslağı değerlendirildiğinde, Kapadokya'nın korunması ve geliştirilmesi amacıyla dört yeni teşkilat kurulduğu ve koruma süreçlerinin belirli aşamalara bölündüğü görülmektedir. Bu teşkilatlardan ikisi merkezi yönetim bünyesinde, üst düzey bürokratlardan oluşturulmuş ve daha çok strateji, politika oluşturmak ve ilkesel kararlar almakla görevlendirilmiştir. Diğer iki teşkilat olan Yerel Kurul ve Teknik Müdürlük ise alanda doğrudan tespit ve uygulamalar yapan teşkilatlardır. Kanun taslağına göre, görev ve yetkileri tanımlanan bu kurullarla birlikte, KTVKK'nun da bölgedeki sit alanlarında yetkilerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. 1992 yılında Nevşehir KTVKK'nun henüz kurulmadığı, alanın Kayseri KTVKK yetkisinde olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada söz konusu kanun taslağı ile yetki ve görevlerin fazlasıyla bölündüğü, alana dair bütüncül bir yaklaşım sağlanmadığı eleştirisi yapılabilir. Bu çalışma, taslak olarak kalmış olmasına rağmen, dönemin koruma yaklaşımı çerçevesinde, ülkede alan yönetimi kavramının ele alınış biçimini oldukça iyi bir şekilde temsil etmektedir.

1996'da dönemin Turizm Bakanı'nın bölgeye yaptığı bir inceleme gezisi sonrasında Bakanlık bölgenin sorunlarını tespit etmiş ve KB'na bu sorunlarla ilgili bir yazı göndermiştir¹⁶. Yapılan tespitler ve öneriler arasında "Kapadokya Kanunu" nun bir an önce çıkarılması gerektiği vurgulanmış ve bu dönem kanunla ilgili yine sonuç alınamamıştır.

90'lı yılların sonuna gelindiğinde, Temmuz 1999'da Nevşehir Milletvekili Mehmet Elkatmış, TBMM'ye yazılı bir soru önergesi¹⁷ sunmuş ve Kapadokya'nın korunması için bir kanun hazırlığı olup olmadığını sormuştur. Bu soru önergesine KB'nın verdiği cevapta, 1994 yılında KB tarafından "Kapadokya Koruma ve Geliştirme Teşkilatı Kurulması, Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun Tasarısı"nın hazırlanarak mülga Başbakanlığa sunulduğu belirtilmektedir. Ancak daha önce Maliye Bakanlığınca alınan bütçe kararları gereği, tasarruf tedbirlerini zedeleyecek şekilde yeni kadro oluşumuna gidilmemesi ve zorunlu bulunmadıkça yeni birim kurulmaması gerektiği ve korunması gereken her yöre için özel düzenlemeler yapılmasının görev ve yetki karışıklığına neden olacağı gerekçesiyle söz konusu kanun taslağının uygun bulunmadığı belirtilmiştir. 1994 yılındaki bu kanun tasarısının metnine ulaşamamıştır; fakat büyük oranda yukarıda detayları verilen 1992 yılındaki tasarıyla örtüştüğü düşünülmektedir.

16 Turizm Bakanlığının 24.05.1996 tarihli, 1049-2662-15351 sayılı yazısı.

17 30.07.1999 tarihli 7/396-1334 esas numaralı yazılı soru önergesi.

Sonuç olarak, bölgeye özgü bir kanunun çıkarılması ile ilgili ilk taleplerin 1980'li yılların başında geldiği ve bu tarihten itibaren, böyle bir yasaya duyulan ihtiyacın hem yerel yönetimler hem de merkezi yönetimde Bakanlıklar düzeyinde sıklıkla dile getirildiği, gerekli yasal altyapı hazırlıklarının yapıldığı görülmektedir. 2019 yılında çıkarılan Kapadokya ile ilgili kanunun ilk taslağının 1990'lı yılların başında (ilki muhtemelen 1992'de) Kültür Bakanlığınca hazırlandığı söylenebilir.

7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun

23.05.2019 tarihinde kabul edilen 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun (KAHK), 01.06.2019 tarihli 30791 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ekinde verilen koordinatlarda "Kapadokya Alanı"nın sınırları çizilmiş ve alanla ilgili tanımlamalar yapılmıştır. Alan sınırları büyük ölçüde Nevşehir il sınırları içindeki sit alanlarını ve KTKGB sınırlarını kapsayacak şekilde belirlenmiştir.

Kanun, *Kapadokya Alanı'nın tarihî ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması, planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesine ilişkin hususları düzenlemeyi amaçlamaktadır*. Bu kanunla, Kapadokya Alanı'nın kültürel ve doğal değerlerinin korunması, planlanması, yönetilmesi, denetlenmesi amacıyla yönelik bir İdare ve bu İdare bünyesinde çalışacak Kapadokya Alan Komisyonu kurulmuştur. Kanunda ayrıca, İdarenin hedeflerini gerçekleştirebilmesi için bir araç olarak kullanabileceği Alan Planları tanımı yapılmış; *alanın korunması, geliştirilmesi, yönetimi, tanıtılması, koruma esasları ve kullanma şartlarının belirlenmesi, bölgenin sağlıklaştırılması, yenilenmesi, açık alan sistemi veya dolaşımı, taşıt ulaşımı ve altyapı tesislerinin tasarım esasları ile bölge halkının sosyal ve ekonomik yapısının iyileştirilmesi konularında hedefler, stratejiler ve kararları belirleyen her tür ve ölçekteki planlar*, bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Kapadokya Alan Başkanlığı, görevleri ve teşkilatı

Söz konusu İdareye karşılık gelecek bir kuruluş, 01.06.2019 tarihli 38 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kamu tüzel kişiliğine sahip ve özel bütçeli "Kapadokya Alan Başkanlığı" adı ile kurulmuştur. Bu kararnameye göre Kapadokya Alan Başkanlığı, 2863 sayılı KTVKK kapsamında NKVKBK müdürlüğüne, KUDEB'e ve ÇŞ İl Müdürlüğüne verilen görev ve yetkileri yürütmekle görevlendirilmiştir.

Kapadokya Alan Başkanlığının yetki ve görevleri, **tespit, planlama, onaylama, denetleme, yönetme ve tanıtma** başlıkları altında toplanabilir. Buna göre, Başkanlık, alan planlarını yapmak veya yaptırmak ve üst ölçekli planlar harcında onamak; alan içindeki uygulamaların uygunluğunu denetlemek ve gerekli durumlarda uygunsuz uygulamalara yönelik yıkım vb. işlemleri yapmak ve bu durumlarda cezai işlemleri uygulamakla yetkilidir. İhtiyaç duyulması halinde kamulaştırma işlemlerini yapmak, Hazine ve kamu kurum ve kuruluşlarına ait taşınmazların satışı, kiraya verilmesi vb. işlemler için görüş bildirmek Başkanlığın diğer görevleri arasındadır.

Bu görevlerle birlikte Başkanlık alana özgü bazı faaliyetlere yönelik planlama, düzenleme ve denetleme ile ilgili işlemleri yürütmekle de yetkili kılınmıştır. Son yıllarda Kapadokya'da önemli bir turizm aktivitesi haline gelen balonla ticari havacılık faaliyetleri ile alanda yürütülecek turizm amaçlı sportif faaliyette bulunacak turizm işletmeleri bu kapsamda ele alınmıştır.

Kapadokya Alan Başkanlığının teşkilatı, Başkanlık, İdari ve Teknik Başkan Yardımcıları ile hizmet birimlerinden oluşmaktadır. Başkanlık görevi, Nevşehir Valisi tarafından yürütülmekte; başkan yardımcıları ise Bakan tarafından atanmaktadır. Başkan yardımcılarının en az dört yıllık yükseköğretim kurumlarından mezun, en az beş yıllık deneyime sahip olması; teknik başkan yardımcısının ayrıca, tarihi, kültürel, doğal değerlerin korunması konusunda mesleki ve teknik deneyime sahip olması şartı aranmaktadır.

Başkanlık, Alan Planlama ve Uygulama Grup Başkanlığı, Alan Yönetimi ve Tanıtım Grup Başkanlığı, Personel ve Destek Hizmetleri Grup Başkanlığı ve Hukuk Müşavirliği olmak üzere dört hizmet birimine sahiptir.

Başkanlık bünyesinde kurulan Alan Planlama ve Uygulama Grup Başkanlığı; yukarıda sayılan Alan Başkanlığının görevleri arasından kültürel ve doğal varlıkların korunmasına için tespit, tescil, planlama, onaylama ve denetlemeye yönelik her türlü işlemleri yürütmekle görevlidir. Bu amaçla her türlü araştırma, projelendirme ve eylem planları hazırlamak ve bunların uygulama esaslarını belirlemek ve izlemek ve bununla birlikte, Komisyonun sekreteryaya hizmetlerini yürütmek, Planlama ve Uygulama Grup Başkanlığının sorumlulukları arasındadır.

Alan Yönetimi ve Tanıtım Grup Başkanlığı ise alanın yurtiçinde ve yurtdışında tanıtımına yönelik faaliyetleri yapmak, programlamak ve yürütmekle görevlidir. Alan içinde yasaklanan fiillerin işlenmesi durumunda verilecek idari para cezalarına¹⁸ ilişkin işlemler ile balon faaliyetlerine yönelik işlemler ve halkla

18 7174 sayılı Kanunun 8 inci maddesi çerçevesinde.

ilişkiler, basın ve medya konusundaki işlemler bu hizmet biriminin sorumlulukları arasındadır.

Kapadokya Alan Komisyonu, görevleri ve üyeleri

Hizmet birimleri haricinde Başkanlık bünyesinde ayrıca Kapadokya Alan Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun çalışma usul ve esaslarını belirleyen yönetmelik¹⁹, Ağustos 2019'da yürürlüğe girmiştir. Buna göre alanda Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ile Tabiat Varlıkları Komisyonunun yürüttüğü karar alma ve görüş bildirme işlemleri Kapadokya Alan Komisyonunca yürütülecektir. Komisyon ayrıca, alanda geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları ile yürürlükte olan planlara ilişkin her türlü fiziki ve inşai uygulamaya ve doğal sit alanlarının tescili, sınır değişiklikleri ve yeniden değerlendirilmesine yönelik karar almak; alan için hazırlanan üst ölçekli planları ve üst ölçekli planlara uygun olarak hazırlanan nazım ve uygulama imar planlarını inceleyerek uygun görüş vermek; alanda uygulamaya yönelik imar planları yürürlüğe girene kadar Başkanlıkça hazırlanan geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarını inceleyerek onaylamak ile görevlendirilmiştir.

İlgili yönetmeliğe göre Komisyon şu üyelerden oluşmaktadır:

a) *Üniversitelerin arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, şehir planlama/şehir ve bölge planlama, jeoloji ve hukuk ile biyoloji veya kimya bölümlerinden lisans eğitimlerini tamamlayarak mezun olmuş, Bakanlıkça görevlendirilecek, alanında uzman ve en az on yıl deneyime sahip yedi üye,*

b) *Nevşehir İl Özel İdaresi Genel Sekreteri veya Nevşehir İl Özel İdaresinden görevlendireceği bir üye,*

c) *ÇŞBı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğünce görevlendirilecek, alanlarında uzman birer üye,*

ç) *Nevşehir Ticaret ve Sanayi Odasınca görevlendirilecek bir üye,*

d) *Görüşülecek konu ile ilgili yer belediye başkanlığından görevlendirilecek bir temsilci üye,*

e) *Görüşülecek konu Vakıflar Genel Müdürlüğü ile ilgili ise Vakıflar Bölge Müdürü veya Vakıflar Bölge Müdürlüğünden görevlendireceği bir temsilci üye.*

19 31.08.2019 tarih ve 30874 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Kapadokya Alan Komisyonunun Teşkili, Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik".

Kapadokya Alan Başkanlığı ile ilgili mali ve cezai hükümler

Kapadokya Alan Başkanlığı özel bütçe ile kurulmuş bir idaredir. Başkanlığa ait mali ve cezai hükümler KAHK'un üçüncü bölümünde hükme bağlanmış, ayrıca 38 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi dokuzuncu maddesinde gelir ve giderler başlığıyla detaylandırılmıştır. Buna göre, Başkanlığın bütçesini, alanda bulunan Belediyelerin, Ürgüp ve Nevşehir Ticaret ve Sanayi Odalarının ve İl Özel İdaresinin bütçesinden en az yüzde bir oranında ayrılacak paylar, Hazine yardımları, Döner Sermaye İşletmesinden aktarılacak tutarlar, idarece verilecek para cezaları, Başkanlığa yapılacak başvurulardan istenecek tutarlar, marka ve telif hakları, alandaki işletme ve faaliyet gelirleri ile bağış ve sponsorluk gelirleri oluşturmaktadır.

Alan Başkanlığı, Kapadokya Alanı içinde belirlenen koruma kararlarına ve tedbirlerine aykırı davranılması durumunda ilgili kişilere elli bin Türk lirasından iki yüz bin Türk lirasına kadar idari para cezası uygulamaya yetkili kılınmıştır. Alanda kapsamlı yapısal müdahale içermeyen konulara ilişkin belirlenecek tedbirlere aykırılık hâlinde ise beş yüz Türk lirasından beş bin Türk lirasına kadar idari para cezası uygulanabilecektir. Bu fiiller dışında kalan fakat diğer kanunlarla²⁰ yasaklanan fiillerin alan sınırları içinde işlenmesi halinde idari para cezaları iki katı oranında arttırılacaktır. Bu hükümler uyarınca verilecek idari para cezaları Başkan tarafından uygulanacak ve İdareye gelir kaydedilecektir

Koruma süreçleri ve idari yapıya yönelik değerlendirme

Kültürel ve doğal varlıklar bakımından oldukça zengin bir bölge olan Kapadokya, ulusal yasalar ve uluslararası anlaşmalarla koruma altına alınmıştır. Ülkede koruma çalışmalarının en erken başladığı bölgelerden biri olarak ele alınabilir. Kapadokya ile ilgili ulaşılabilen ilk resmi koruma ve planlama eylemi 1968 yılında Milli Park için hazırlanan inkişaf planıdır. Fakat dönemin Orman Kanunu²¹ gereği bölgede ormanlık alan olmadığı için Kapadokya, MP ilan edilememiş ve park alanı için hazırlanan planlar uygulamaya konulamamıştır. Kapadokya'daki bu ilk koruma amaçlı çalışmaların, dönemin Tarım Bakanlığına bağlı, Orman Genel Müdürlüğü, Milli Parklar Dairesi tarafından yürütüldüğü görülmektedir.

1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile ülkedeki koruma mevzuatında anıt, tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit tanımlamaları yapılmıştır. Bu

20 6831 sayılı Orman Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu ile 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu.

21 1956 yılında çıkarılan 6831 Sayılı Orman Kanunu.

kanundan sonra Kapadokya'da da ilk sit alanı tespitleri yapılmış ve bölge kapsamında ilk resmi koruma kararı 1976 yılında Başbakanlık Kültür Müsteşarlığına bağlı GEEAYK tarafından alınmıştır²².

1970'li yılların sonu 80'li yılların başı itibariyle Kapadokya'daki yerleşimler için GEEAYK tarafından hazırlanan yapılaşma koşullarında bölge mimarisi ile uyuşmayan bazı koşulların olduğu tespit edilmiştir. 1982 yılında Turizmi Teşvik Kanunu (TTK)'nın yürürlüğe girmesiyle bölge özelinde turizme yönelik kararlar alınmaya devam etmiş ve Mustafapaşa turizm merkezi ilan edilmiştir. 1983 yılında 2863 sayılı KTVKK ile 2873 sayılı MP Kanunu'nun çıkarılmasının ardından ise bölge 1985 yılında DMA olarak; 1986 yılında da MP olarak tescil edilmiştir. Bu tarihten sonra alan, sit alanı ve DMA olması dolayısıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB); MP olması dolayısıyla da Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı²³ nın yetki ve sorumluluğuna girmiştir.

1987 yılında KTVKK'da değişiklik yapan 3386 sayılı Kanun ile koruma merkeziyetçi tutumdan daha yerel bir tutuma indirgenmiştir (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007). Aynı yıl Kayseri KTVKK' nın kurulması bu tutumun bir göstergesi olarak ele alınabilir. 1994 yılında Nevşehir Koruma Kurulu kurulana kadar Kapadokya'da korumayla ilgili tespit, tescil ve karar işlemleri Kayseri KTVKK tarafından yürütülmüştür. Turizm teşviklerini yönlendirecek turizm kararları, sınırları 1989'da belirlenen ve daha sonra 1997'de değiştirilen Turizm Alanlarının ilanı ile devam etmiştir.

1990'lı yılların sonunda Nevşehir Koruma Kurulu bugünkü sit sınırları ve derecelerinin büyük ölçüde belirlendiği ana bir karar almıştır. 1999 yılında alınan 1123 no.lu karar ile 1976'da belirlenen sit sınırları bütüncül olarak yeniden ele alınmış ve çeşitli değişiklikler yapılmıştır²⁴. Söz konusu karara istinaden aynı yıl geçici dönem yapılaşma koşulları da ayrıca belirlenmiştir.

2003 yılında TTK'nda değişiklik yapan 4957 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi ile birlikte daha önce belirlenen Turizm Alanı sınırları 2005 yılında yeniden değiştirilerek bölgede daha özelleşmiş bir alan KTKGB olarak ilan edilmiştir. KTKGB ilanı ile söz konusu alanda her ölçekteki imar plânını yapmaya, yaptırmaya, re'sen onaylamaya ve tadil etmeye KTB yetkili kılınmıştır²⁵. Bu

22 Bu karardan önce, 09.03.1974 tarihinde GEEAYK, Ürgüp'te bulunan korunması gereken alanları ve yapıları belirleyen 7737 no.lu kararı almıştır. Bu karar sadece bir yerleşim alanını içerdiğinden bölgesel ölçekteki ilk karar 1976 yılındaki A.69 no.lu karardır.

23 Günümüzde Tarım ve Orman Bakanlığı olarak adlandırılan Bakanlığın 1983-1991 dönemindeki ismidir.

24 Bu ana karara ek olarak 2000'li yıllarda da küçük ölçekli sit alanı sınır değişiklikleri yapılmıştır.

25 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu, madde 7.

alanlardaki planlama eylemleri “Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgele-
rinde ve Turizm Merkezlerinde İmar Planlarının Hazırlanması ve Onaylanma-
sına İlişkin Yönetmelik” kapsamında yürütülmüştür.

Bu çerçevede, Haziran 2019’a kadar, Kapadokya’da oldukça geniş bir alana yayılan kültürel ve doğal miras alanları ile birlikte çok sayıda yerleşim alanını da barındıran KTKGB sınırları içinde, yerleşim alanları için hazırlanan imar planlarından turizm kararı içerenler KTB tarafından; içermeyenler ise ÇŞB ta-
rafından onaylanmıştır. Aynı sınırlar içinde çevre düzeni planı gibi üst ölçek planlamalar ise ilgili kurumların görüşü ile ÇŞB tarafından onaylanmıştır.

2011 yılında ülke çapında korumanın yasal çerçevesinde temel bir değişik-
lik yapılarak 648 sayılı KHK yürürlüğe konulmuş ve kültür varlıkları ve doğal var-
lıklarla ilgili işlemler iki ayrı kurumun yetkisine bölünmüştür. Böylece bu iki
alandaki her türlü planlama, yapılaşma ve koruma eyleminin farklı yasal pro-
sedürler çerçevesinde yürütülmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

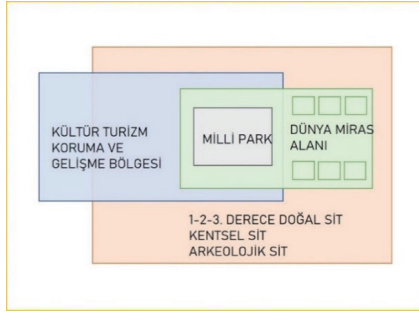
Söz konusu kararnameye dayanarak 2011 yılında Nevşehir ÇŞ İl Müdürlüğü
bünyesinde TVK oluşturulmuş ve alandaki doğal sit sınırları içindeki koruma
faaliyetleri bu komisyon tarafından yürütülmüştür. Doğal sit alanları dışında
kalan kentsel ve arkeolojik sit alanlarında ise adı değiştirilen Nevşehir KVKBK
yetki ve görevlerini kullanmaya devam etmiştir.

Öte yandan, kültürel ve doğal varlıkların yoğun olarak bulunduğu mer-
kezi Kapadokya, aynı zamanda 1986 yılında MP ilan edildiğinden söz konusu
alanın, kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanı da barındıran bir bölümü aynı za-
manda Tarım ve Orman Bakanlığına (TOB) bağlı Doğa Koruma ve Milli Park-
lar Genel Müdürlüğünün yetki alanına da girmiştir.

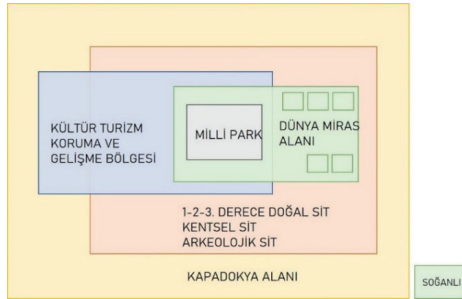
Bu durumda, bölgede uzun yıllar planlama ve yapılaşmadan sorumlu üç farklı
bakanlığın faaliyet gösterdiği söylenebilir: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve
Şehircilik Bakanlığı ve Tarım ve Orman Bakanlığı. Ayrıca yine alanın belirli bir
kısmı 1985’te Dünya Miras Alanı ilan edildiğinden ve Türkiye, “Dünya Kültü-
rel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” ye taraf ülke olduğundan
Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütünün (UNESCO) de ulusal
mevzuatın daha üzerindeki hiyerarşik konumuyla alanın üstün evrensel değe-
rinin korunması bağlamında alana dair söz hakkı olduğu hesaba katılmalıdır.

2019 yılına gelindiğinde Kapadokya ile ilgili farklı bir idari yapılanmaya gi-
dilmiş ve 7174 sayılı KAHK yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, Nevşehir il sınır-
ları içindeki sit alanlarının büyük çoğunluğunu, MP alanını ve KTKGB alanını
kapsayan “Kapadokya Alanı” tarif edilmiş ve sınırları çizilmiştir. Söz konusu ka-
nun çerçevesinde alanda koruma ile ilişkili her türlü eylemi yapacak ve yürütecek

bir Alan Başkanlığı ve onunla birlikte çalışacak Kapadokya Alan Komisyonu kurulmuştur. Ekim 2019'da bölgeye 1986 yılında verilen "Göreme Tarihi Milli Parkı" statüsü; 2020 yılı şubat ayında ise alanın KTKGB statüsü Cumhurbaşkanlığı kararları ile iptal edilmiştir. Bu durumda, 2020 itibariyle Kapadokya'da güncel koruma alanı sınırları şematik olarak şekil 6'daki gibi olmuştur.

a) Kapadokya'da koruma alanlarının şematik gösterimi, 2019 öncesi.

b) KAHK'dan sonra koruma alanlarının şematik gösterimi, 2019.

c) Kapadokya'da koruma alanlarının güncel durumunun şematik gösterimi, 2020.

Şekil 6. Kapadokya'da koruma alanlarının şematik gösterimi (Solmaz Şakar, 2020)

Yukarıda ana hatlarıyla aktarılan yasal ve idari koruma çerçevesinde görüldüğü üzere 2019 yılına kadar Kapadokya, birden fazla kurum tarafından; turizm,

çevre, şehircilik ve koruma odaklı çeşitli sayıda kanun ve yönetmelikle korunmaya ve yönetilmeye çalışılmıştır. Alanın sahip olduğu Milli Park, Dünya Miras Alanı, Kentsel Sit, 1. Derece Arkeolojik Sit, 2. Derece Arkeolojik Sit, 1. Derece Doğal Sit, 2. Derece Doğal Sit, 3. Derece Doğal Sit, Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı, Nitelikli Doğal Koruma Alanı statüleri ve bunlarla birlikte Kültür ve Turizm Koruma Gelişim Bölgesi olma durumu yapı ölçeğinden yerleşim ve hatta bölge ölçeğine kadar her türlü yapılaşma ve koruma eylemini doğrudan etkilemiştir. Bu çok çeşitli koruma statüleri alandaki yapılaşma ve koruma ile ilgili sorumluluğun kurumlar arasında paylaşılması sonucunu doğurmuştur. Fakat ülkemizde idari mekanizma içindeki kurumların eşgüdümlü çalışma kabiliyetinin zayıf olması ve bununla birlikte alandaki koruma sınırlarının çoğu yerde üst üste binmesi ya da birbiri içine geçmesi kurumlar arası ilişkilerde sıklıkla yetki karmaşası yaşanmasına neden olmuştur.

Özellikle Çevre Düzeni Planı, Uzun Devreli Gelişme Planı gibi üst ölçekli bölgesel planlamalarda bu yetki karmaşası uzun yıllar çözülememiş ve kurumlar arası yazışmalarla süreçler uzatılmıştır. Örneğin; ÇDP' nin Revizyon çalışmaları, 1988'de önce Kültür Bakanlığı bünyesinde yürütülmüş; 1993'te Bayındırlık ve İskân Bakanlığına geçmiştir. 2000 yılında Orman Bakanlığı alanın Milli Park olması dolayısıyla gelişme planı olmadan hiçbir şey yapılamayacağını ve bu alanda yetkinin kendisinde olduğunu; 2003 yılında ÇOB 4856 sayılı Kanun gereği ÇDP yapma/yaptırma yetkileri olduğunu belirtmiştir. 2005 yılında ise KTB, 2634 sayılı TTK'nda yapılan değişiklikle alan KTKGB olduğundan bu alanlarda her türlü plan yapma/yaptırma yetkisinin kendilerine geçtiğini belirtmiştir. 2011 yılında ise ÇŞB, 648 sayılı KHK ile ÇDP yapma/yaptırma yetkisini üstlendiklerini bildirmiştir. Bu şartlar altında, ÇDP revizyonu bir türlü tamamlanamamış ve 80'li yıllardan itibaren Kapadokya'daki koruma eylemleri, bölge genelinde koruma ilkelerini tespit eden, ana kararları alan, politika ve stratejileri belirleyen bir üst ölçek plan olmadan yürütülmek zorunda kalmıştır.

Öte yandan alandaki koruma sınırları tekil olarak değerlendirildiğinde bazı koruma statülerinin etkinliğinin, yasal çerçevede yapılan değişikliklerle zamanla azaldığı gözlenmiştir. Bunun en açık örneği Milli Park tescilinde görülmektedir. Alana 1986 yılında verilen MP statüsü, ülkedeki diğer MP alanlarından farklı bir çerçevede ele alınmak durumunda kalmıştır. Göreme Tarihi Milli Park alanı içinde çok sayıda yerleşim alanının bulunması ve bu alanların dondurulamayacak, yaşayan alanlar olarak varlıklarını sürdürmesi gerekliliği, Göreme Tarihi MP'ını ülkenin diğer MP alanlarından ayırmıştır. MP ile ilgili hazırlanan kanun ve yönetmeliklerin Kapadokya'da kısmen karşılığını bulamadığı söylenebilir. Söz konusu MP alanı tamamen Doğal, Arkeolojik ve Kentsel

Sit Alanlarından oluştuğu için, bu statülerinin koruma mevzuatı daha etkin bir şekilde kendini göstermiş, MP olma durumu ve bu durumun karşılığı olan yasal mevzuat geri planda kalmıştır.

Alan Başkanlığı sistemi ile Kapadokya'da bugüne kadar süregelen çok parçalı ve katmanlı koruma statüleri tek bir kurumun yetki ve sorumluluğu altında toplanmıştır. Kapadokya Alan Başkanlığı için çok kapsamlı yetki ve görevler belirlenmiştir. Başkanlık, plan yapma yaptırma ile onaylama yetkisine de sahip olması, kendi özel bütçesinin olması ve ayrıca alanın denetlenmesi ile birlikte idari para cezası verebilecek yetkiye sahip olması dolayısıyla oldukça güçlü bir yapı görüntüsü çizmektedir. Planlama ve koruma ile ilgili işlemler ile onlarla yakından ilişkili turizm ve tanıtım faaliyetleri ile ilgili işlemler de yine idarece yürütülecektir. Böylece, bu zamana kadar farklı kurumlar tarafından yürütülen planlama, onaylama, turizm, denetleme gibi işlemler tek bir kurumun sorumluluğu altında toplanmıştır. Bu düzenleme ile sadece Kapadokya için değil; ülkede korumanın yasal mevzuatı açısından da yeni bir döneme girildiği muhakkaktır.

Kaynakça

- Aydın, Z.** (2019, 19 Eylül). İmar barışına aykırı yaklaşık 4 bin kaçak yapı tespit edildi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/imar-barisina-aykiri-yaklasik-4-bin-kacak-yapi-tespit-edildi/1588094>
- 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı (Kırşehir-Nevşehir-Niğde-Aksaray Planlama Bölgesi), Plan Hükümleri.** (2006). Kent Yapı Planlama. Erişim tarihi: 06.07.2020, Erişim: <https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/knna-plan-hukumler--20200220151304.pdf>
- Demirören Haber Ajansı.** (2019, 14 Ekim). Kapadokya'daki 157 kaçak yapı yıkıldı. *CNN-Türk*. Erişim: <https://www.cnnturk.com/turkiye/kapadokyadaki-157-kacak-yapi-yikildi>
- İhlas Haber Ajansı.** (2019, 16 Haziran). Kapadokya'da 39 kaçak yapı için daha yıkım kararı alındı. Erişim: <https://www.haberler.com/kapadokya-da-39-kacak-yapi-icin-da-ha-yikim-karari-12150362-haberi/>
- Kejanlı, T., Akın, C.T., Yılmaz, A.** (2007). Türkiye'de koruma yasalarının tarihsel gelişimi üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 2007, C.6, S.19 (179-196).
- Kapadokya Bölgesi Genel Koruma Planına İlişkin Rapor.** (1975?). Ankara. (NKVKBK arşivi, K.G-1/3 dosyası.)
- Kapadokya Koruma ve Geliştirme Kanun Taslağı.** (1992). T.C Kültür Bakanlığı. Erişim Çekül arşivi 5.01.2020, http://katalogtarama.cekulvakfi.org.tr/resimler/3/20/17888/rap000016_6.pdf
- Madran, E.** (2009). Tarihi çevrenin tarihi: Osmanlıdan günümüze tarihi çevre: tavrılar-düzenlemeler. *Dosya 14.1*. Mimarlar Odası: Ankara.
- Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu.** (1997). 10.08.1997 gün ve 716 sayılı karar eki rapor. (NKTVKK arşivi, 50.07.4.1/3 no.lu dosya).
- Nevşehir Turizm Planlaması.** (1965). Turizm ve Tanıtma Bakanlığı & İmar ve İskân Bakanlığı. Ankara.
- Solmaz Şakar F.** (2020). Kapadokya Kültürel Miras Alanlarının Değişimi ve Yorumlanması 1960-2020. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Solmaz Şakar F., Kahya Y.** (2020). Geleneksel Konutların Korumasında Afet Kararlarının Etkisi: Kapadokya Örneği. *Online Journal of Art and Design*, 8(2).
- Solmaz Şakar F.** (2021). Kapadokya Alanı Hakkında Kanun, Arka Planı ve Koruma Açısından Değerlendirilmesi. *Mimarlık Dergisi*, 58(419), 13-21.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.** (2019). Tarihçe. Erişim: 20 Aralık 2019, <https://csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012>
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Nevşehir İl Müdürlüğü** (2019a). Tabiat Varlıkları Komisyonu, Gündemler. Erişim 10 Ocak 2020, https://webdosya.csb.gov.tr/db/nevsehir/duyurular/nevsehir-tvk-eylul-2019-gundem-_20190924095514.pdf

- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Nevşehir İl Müdürlüğü** (2019b). Tabiat Varlıkları Komisyonu, Gündemler. Erişim 10 Ocak 2020, https://webdosya.csb.gov.tr/db/nevsehir/duyurular/nevsehir-tvk- agustos-2019-gundem_20190826094249.pdf
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Nevşehir İl Müdürlüğü** (2019c). Tabiat Varlıkları Komisyonu, Gündemler. Erişim 10 Ocak 2020, https://webdosya.csb.gov.tr/db/nevsehir/duyurular/nevsehir-tvk-29- 30-nisan-2019-gundem_20190426022132.pdf
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Nevşehir İl Müdürlüğü.** (2019d).7173 sayılı Kanun çerçevesinde tespit edilen kaçak yapı sayıları.
- T.C. Nevşehir Valiliği Komisyon Raporu** (1982). 30 Kasım günlü kaçak yapı raporu. Nevşehir. (NKTVKK arşivi, K.G-5 no.lu dosya).
- T.C. Turizm Bakanlığı ve UNDP.** (1990). *Kapadokya'da koruma, geliştirme ve tanıtma-workshop sonuç raporu*. Ankara: Turizm Bakanlığı, UNDP.
- T.C. Kültür Bakanlığı.** (1992). 24 Ağustos günlü Kapadokya'nın korunması ve geliştirilmesi toplantısı. Nevşehir.
- Toplantı tutanağı.** (1983). 13 Haziran günlü toplantı. Nevşehir. (NKTVKK arşivi, K.G.-5 no.lu dosya).
- Toplantı tutanağı.** (1988). 22 Ekim günlü Kapadokya Bölgesi'nin korunması ve sorunlarının değerlendirilmesi konulu toplantı. Nevşehir. (NKTVKK arşivi, K.G.-5 no.lu dosya).
- Türkmen, T.** (1987a). 12 Mart günlü rapor. Ürgüp: Müze Müdürlüğü. (NKTVKK arşivi, K.G-5 no.lu dosya).
- Türkmen, T.** (1987b). 16 Mart günlü rapor (2 adet). Ürgüp: Müze Müdürlüğü. (NKT-VKK arşivi, K.G-5 no.lu dosya).
- UNESCO.** (2006). *Periodic Reporting Cycle 1, Section II (Summary) Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia*. Erişim: <https://whc.unesco.org/en/list/357/documents/> , 27.09.2019.
- UNESCO.** (2014). *Periodic Reporting Cycle 2, Section II Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia*. Erişim: <https://whc.unesco.org/en/list/357/documents/>, 27.09.2019.
- 7174 Sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun** (2019). *T. C. Resmi Gazete*, 30791, 1 Haziran 2019.

ALTINCI BÖLÜM

KAPADOKYA KİMLİĞİNİN OLUŞMASINDA ETKİLİ OLAN BAZI KÜLTÜREL EMANETLER VE SORUNLARI

Şükran ÜNSER

Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,

E-posta: sukran.unser@kapadokya.edu.tr

ORCID:0000-0003-0225-6782

Giriş

Günümüzde Kapadokya bölgesi, özellikle peribacalarının, doğal oluşumların ve turizmin yoğunlaştığı Uçhisar, Avanos, Göreme ve Ürgüp gibi Nevşehir il sınırlarında kalan alan ile özdeşleşmiş olsa da¹, Kapadokya'nın tarihsel coğrafyası ve jeolojik yapısı göz önünde bulundurulduğunda bölgenin çok daha geniş bir kültürel peyzaj alanını kapsadığı anlaşılr. Strabon'un da ifade ettiği gibi Kapadokya, pek çok parçası olan ve sayısız değişiklik geçirmiş bir ülkedir. Bu tanıma göre, Kapadokya ismi antik dönem boyunca aynı coğrafi bölgeye işaret etmemekteydi. Tarih öncesi çağlardan itibaren birbirinden farklı insan topluluklarının yaşadığı ve Kapadokya olarak adlandırılan bu toprakların sınırları tarihsel süreç içerisinde sürekli değişkenlik göstermekle beraber², Kapadokya'nın tarih boyunca “Kapadokyalı olmak” şeklinde karşımıza çıkan değişmeyen bir kimliği olduğu dikkat çeker. Dünyada bir benzeri olmayan genişlikte bir coğrafyaya, topografik özelliklere, jeolojik yapıya ve bitki örtüsüne sahip olan bu cömert topraklar binlerce yıldır pek çok farklı medeniyeti kucaklamıştır. Bir yandan, ev sahipliği yaptığı uygarlıklar onun bu baskın kimliğinden etkilenecek birer “Kapadokyalı” olurken, onlar da bölgeye kendilerinden izler bırakarak bu hüviyete katkıda bulunmuştur. Burada yaşayan insanlar ister Hitit, Roma,

1 Nevşehir dışında bölge ile ilişkilendirilen diğer önemli iller ise Kayseri, Niğde ve Aksaray illeridir. 1992'da hazırlanan “Kapadokya Koruma ve Geliştirme Kanun Taslağı” kapsamında bu iller yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Solmaz, F. (2021). Kapadokya Alanı Hakkında Kanun, Arka Planı ve Koruma Açısından Değerlendirilmesi. Mimarlık Dergisi 419, 13-17.

2 Kapadokya'nın çağlar boyunca değişen sınırları bu çalışma kapsamını aşmaktadır. Konuyla ilgili bkz. Xavier de Planhol, “la Cappadoce: formation et transformations d'un concept géographique,” in Le aree omogenee della Civiltà Rupestre nell'ambito dell'Impero Bizantino: la Cappadocia, edited by Cosimo Damiano Fonseca (lecce: Galatina, 1981), s. 25–38.

Selçuklu ya da Osmanlı yönetimi altında yaşamış olsun, tarih boyunca değişen yönetim ve koşulları buraya zengin bir “kültürel emanet”³ birikimi bırakmıştır.

Özellikle Bizans döneminden kalma manastırları, kilise, şapel ya da mesken olarak kullanılmış olan kaya oyma ve kagir yapıları, yeraltı şehirleri ve peribacası olarak isimlendirilen doğal konik kütleleri ile doğal ve kültürel varlıkları bünyesinde barındıran Kapadokya dünyada eşsiz bir konuma sahiptir.

Turistik ve akademik camiada Kapadokya bölgesinin odağını özellikle Göreme ve Ürgüp çevresindeki kaya oyma kiliseler ve buralardaki duvar resimleri oluşturmaktayken, buralarla kıyaslandığında bölgenin diğer dönemlerine ait arkeolojik ve sanat tarihi verilerine ilişkin ilgi ve bilgi hala yeterli düzeyde değildir.⁴

Kapadokya gibi, başlı başına bir arkeoloji ve sanat tarihi laboratuvarı olma özelliğine sahip bir bölgede dolaşan biri, buradaki kültürel varlıkları aynı katman içinde görme şansına sahip olur. Doğanın bahsettiği ama doğaüstü bir

3 Bu yazıda “kültürel miras” yerine, değerli hocamız Prof. Dr. Ruşen Keleş’in çeşitli çalışmalarında ve konuşmalarında dikkat çektiği “kültürel emanet” ifadesi kullanılacaktır. Örneğin, 16-17 Mayıs 2022’de üniversitemiz bünyesinde gerçekleştirdiğimiz “Kapadokya Şehircilik Araştırmaları” çalıştayındaki konuşmasında hocamız, Avrupa konseyi gibi hatta NATO gibi OECD gibi uluslararası kuruluşların, sahip olduğumuz kültürel ve doğal değerleri “public trust” yani kamusal emanet olarak nitelediklerinden bahsederek şunları ifade etmiştir: “Tarih, kültür ve doğa varlıkları geleceğin kuşaklarına geçmiş kuşaklardan devralınmış olduğundan daha kötü ve bozulmuş olarak değil, fakat en azından aynı niteliklerde devredilmesi gereken değerlerdir. Hasar görmüş ve bozulmuş olmayacak, çünkü bu türlü değerler geçmiş kuşaklardan devraldığımız bir miras değildir. Gelecek kuşaklardan ödünç aldığımız değerler olarak adlandırılmaktadır”. Keleş aynı konuşması kapsamında bu fikirlerin, çok daha önce Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1910’da ifade ettiği şu sözleriyle belirtilmiş olduğuna da dikkat çekmiştir: “Uluslar sahip bulundukları topraklar üzerinde insanlık aleminin temsilcisi olarak yaşarlar. Malik oldukları topraklarından yararlanırken bunlar üzerinde gelecek kuşakların ve bütün insanlığın da hak sahibi olduğunu hiçbir zaman unutmamalıdır.” Etkinlik ile ilgili bkz. <https://kam.kapadokya.edu.tr/etkinlikler/kapadokya-ve-sehircilik-arastirmalari-calistayi/>

4 Şimdiye kadar Kapadokya’nın antik dönemlerini konu alan üç bilimsel sempozyum yapılmıştır. Bunlardan ikisi, 1987 ve 2012’de l’Institut français d’études Anatoliennes bünyesinde gerçekleşmiştir. 2012’de düzenlenen, Kapadokya’nın antik çağlardan Bizans’a kadarki dönemlerini ele alan çalışmalardan oluşan bildirilerin yayını için bkz. Tibet, A., Henry, O. ve Beyer, D. (Ed.). (2015). *La Cappadoce méridionale de la Préhistoire à l’époque byzantine* (3e Rencontres d’archéologie de IFEA, İstanbul 8-9 novembre 2012). İstanbul: Institut français d’études anatoliennes. 2020’de ise İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Ege Bölgesi Kültür Varlıkları Uygulama ve Araştırma Merkezi (EKVAM) bünyesinde video konferans şeklinde gerçekleşen sempozyumda, antik çağda Kapadokya’da yaşamış olan çeşitli uygarlıklara ait bilgilerin mercek altına alınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Lidyalılar, Akhemenid Hanedanlığı, Kapadokya Krallığı, Helenistik ve Roma dönemlerinde çeşitli şehirlerin durumu ve Kapadokyalı Babaların yaşadığı Geç Antik Çağ Kapadokyası gibi konularda bildiriler sunulmuştur. Bkz. Lafli, E. (2020). An introduction to the archaeological and historical studies in Classical Cappadocia: Editorial remarks to the proceedings of the conference. *Cappadocia and Cappadocians in the Hellenistic, Roman and Early Byzantine periods* An international video conference on the southeastern part of central Anatolia in classical antiquity (s. 7). E. Lafli (Ed.). İzmir.

görüntüye sahip yapılar sadece şekil olarak güzel olmakla kalmaz, aynı zamanda kesintisiz bir yaşamdan kesitler sunması açısından büyük önem arz ederken bir taraftan da problem teşkil eder. Tarih öncesinden ismini bilmediğimiz çeşitli insan topluluklarından başlayarak kazınarak şekillendirilen yapılar Hititler, Frigler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi birbirini izleyen farklı uygarlıklarca kullanılmaya devam eder. Her gelen bir öncekinin izlerini belirli derecede yok ettiğinden ortaya bir tarihlendirme sorunu çıkar. Örneğin, yakın zamanlarda kaybettiğimiz değerli mimarlık tarihçisi R. Ousterhout'un çeşitli vesilelerle "Enigma of Cappadocia" sözleriyle tanımladığı bölge, içerisinde birçok gizemi barındırır. Ousterhout'un bu tanımını, onun daha çok uzmanlık alanı olan Bizans Kapadokyası gibi bölgenin en iyi bilinen ve tarihlendirilen dönemlerinden biri için kullandığını göz önünde bulundurduğumuzda, elimizdeki bilgilerimizle bölgenin diğer dönemlerinde bu gizemin daha da artmış olacağını söylemek abartı olmayacaktır.

Mevcut çalışmada öncelikle, "resmi Kapadokya"dan⁵ ziyade en eski tarihi kaynaklarda ismine rastladığımız bir *toponim* olarak "tarihi Kapadokya"nın yıllar içerisinde değişen koşullarına kısaca yer verdikten sonra, kısaca ilk olarak Batılı seyyahların ve daha sonrasında araştırmacıların odağı haline geliş sürecinden bahsedilecektir. Ardından, Kapadokya'nın belleği ve kimliğinin oluşmasına öncülük eden maddi kültürel verileri, özellikle Kapadokya imajının oluşmasında etkili olan, bölgede Hristiyanlığın yaygınlaşmaya başladığı Geç Antik Çağ ile, Hristiyanlığın bölgedeki mimari ve sanatsal faaliyetlerdeki en belirgin itici güç olmaya başladığı Orta Çağ'dan ulaşan önemli "kültürel emanetler" aracılığı ile anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Konunun kapsam ve zaman sınırlılığı, bölgede yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarının durumunu bütüncül bir şekilde ele almayı mümkün kılmamıştır.⁶

5 Bilindiği gibi 2019'da Kapadokya Alan Başkanlığı vesilesi ile Kapadokya'nın alanı resmîyet kazanmış olur. Konuyla ilgili bkz. Solmaz, 2021.

6 Ayrıca, bu konunun daha önce kapsamlı bir şekilde yeterince ele alınmadığı ve bu noktadaki eksikliğin tespiti üzerine 2023-2024 eğitim-öğretim yılı içerisinde Kapadokya Üniversitesi bünyesindeki Kapadokya Araştırmaları Merkezinde bir proje başlatılmıştır. Proje ile, bölgede yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları yürüten akademisyenler, araştırmalarının son durumu ve ileride yapılması planlanan çalışmalara ilişkin bilgileri paylaştıkları seminerler verecektir. Serinin ilki, Tyana Kazı Başkanı Prof. Dr. Osman Doğanay'ın verdiği seminerle başlamıştır. Bunun yanında aynı merkez bünyesinde önümüzdeki dönemlerde Kapadokya'nın arkeoloji ve sanat tarihi veri ve sorunlarını bütüncül şekilde ele alacak sempozyum ve kongre gibi bilimsel toplantılar yapılması planlanmaktadır.

1. Kapadokya'nın Tarihsel Gelişimi

Bilindiği gibi Kapadokya hakkında bulabileceğimiz en eski iki kaynaktan biri Herodotos'un (MÖ 484-426) Tarih/*Histoirae*⁷; diğeri ise Strabon'un (MÖ 64-MS 24) Coğrafya/*Geographika*⁸ isimli çalışmalarıdır. Her iki kaynaktaki verilerin doğruluğu tartışılabilir da bugünkü bilgilerimizin çoğunluğu bu iki çalışmadan gelmektedir.

Yukarıda değindiğimiz iki antik kaynak, bölgeyle ilgili kaleme alınmış pek çok çalışmanın ana referansını oluştursa da ikisinin de verdiği bilgilerde eksikler ya da çelişkiler vardır. Yunanca bir *toponim* olarak, aşağı yukarı bugünkü Orta Anadolu için kullanılan Kapadokya sözcüğü ilk olarak Herodotos'un kaynağında kullanılmıştır. Burada, bölgenin isminin Akhemenid Hanedanlığı'na bağlı bir satraplık ve eski Farsça "Katpatuka" olduğu bilgisinden bahsedilir. Bu-
rayla bağlantılı olarak 19. yüzyılda, sözcüğün etimolojisine dair farklı görüşler ortaya konmuştur ki bunlar arasında en uzun süre kabul göreni, "güzel atlar ülkesi" anlamına gelen Farsi sözcükten kaynaklandığıdır. Oysa bunun yanlış bir açıklama olduğu artık iyi bilinmekle beraber konuyla ilgili karşılıklı nereden kaynaklandığına pek değinilmez. Öncelikle, Katpatuka isminin ne köken ne de böyle bir anlam bakımından İranî dillerle bir ilişkisi vardır.⁹ 2006'da UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan, İran'ın Kirmanşah eyaletindeki Bisütun Dağı'nın dik yamaçlarında yer alan meşhur Behistun Yazıtı, bölgenin *toponim* kapsamında karşılaştığımız ilk yazılı kaynaklarından biridir.¹⁰ MÖ 5. yüzyılda Akhemenid İmparatoru I. Darius tarafından yazdırılan, üç dilli (Farsça, Elamice ve Babilce) çivi yazıtında, imparatorun hükmettiği yirmi üç ülke arasında

7 Kitabın ilk iki bölümünün İngilizce versiyonu için bkz. Godley, A.D. (Ed.) 1975. Herodotus: Histories (Books I-II). Harvard University Press. Ayrıca kitabın tüm bölümlerinin Perseus Dijital Kütüphane tarafından dijitalleştirildiği versiyonu için bkz. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0126>

8 Pekman, A. (Çev.). (2000). Antik Anadolu Coğrafyası/Strabon-Geographika (XII-XIV). Arkeoloji ve Sanat Yayınları; Roller, D. W. (2018). A Historical and Topographical Guide to the Geography of Strabo. Cambridge; New York: Cambridge University Press; Sofou, A. (2005). Strabo and the Historical Geography of Cappadocia. Mediterraneo Antico: Economie Società Culture VIII/2, 739-765. Ayrıca bu kitabın da tüm bölümlerinin Perseus Dijital Kütüphane tarafından dijitalleştirildiği versiyonu için bkz. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3A-text%3A1999.01.0197> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2024).

9 Yakubovich, I. (2014). From Lower Land to Cappadocia. (M. Kozuh, W. F. M. Henkelman, C. E. Jones, C. Woods, Ed.). Extraction & Control Studies in Honor of Matthew W. Stolper. Saline: McNaughton & Gunn, s. 347.

10 Persepolis'te bulunan, MÖ 520-486 arasına tarihlenen apadana yapısının doğu merdivenlerinin güney kısmında yer alan kabartmada, Kapadokyalı olarak belirtilen kişi, yanında atlarla tasvir edilmiştir. Görsel için bkz. livius.org/pictures/iran/persepolis

eski Farsçada Katpatuka olarak ifade edilen Kapadokya da vardır.¹¹ Burada “Katpatuka” ismiyle geçen ve bölgeden gelenlerin atlarla birlikte resmedilmiş olması, daha sonradan literatüre Kapadokya adının yanlışlıkla “güzel atlar anlamına gelen Katpatuka isminden kaynaklandığı” şeklindeki yorumlar da buradan ileri geliyor olmalıdır. Herodotos, Kapadokya isminin Fars asıllı olduğunu belirtiyor olsa da (Historiae 7.72), yukarıda da kısaca değinildiği gibi buna dair bir kanıt yoktur. Bu anlama gelen Farsça bir sözcük olmaması da buradaki ismin kökeninin çok daha eski olduğu ihtimalini yükseltir.

Modern zamanlarda bu *toponim*in etimolojisine dair çeşitli araştırmacılarca öne sürülmüş, pek çok farklı öneri olmuştur.¹² Son zamanlarda en çok kabul gören görüş ise 1981’de Fransız coğrafyacı Xavier de Planhol tarafından Katpatuka ile “Aşağı Ülke” arasında kurulmaya çalışılan ilişkidir. Bu bağlantı, daha sonra araştırmacı I. Yakubovich tarafından güçlendirilmiştir.¹³ Kapadokya isminin etimolojisinin, Anadolu’nun son derece karışık etnik tarihi göz önünde bulundurmadan anlaşılamayacağını ifade eden Yakubovich, sözcüğün tarih içinde Hititler Dönemi’nde ve hatta onun öncesinde Anadolu’da bir *toponim* olarak var olduğunu belirtir. Bu görüşe göre ilk olarak Hititler tarafından Orta Anadolu platosunda aşağı toprakları belirtmek için kullanılır. O toprakların nüfusunun büyük kısmını oluşturan Luviler, kültürel bakımından baskın olan Hitit dilinden bu sözcüğü kendi dillerine uyarlar. Bölgede bu *toponim* uzun yıllar Luvice varlığını sürdürmüş; oradan ise bu yer ismini yönetim birimlerinin isminin türetilmiş bir altlığı olarak kullanan İranlılara geçmiştir. Nihayet Akhamenid Dönemi’nin bir satraplığı olarak karşımıza çıkan bu isim, ardından Anadolu’yu domine etmeye başlayan bir uygarlık olan Yunanlılar tarafından bağımsız bir krallık ismi olarak Yunanca Kapadokya şeklinde ifade edilmeye başlanır.¹⁴ Roma ve Bizans dönemlerinde de ayrı bir bölge olarak karşımıza çıkan bir ifadenin bölgenin Türkleşme süreciyle beraber, özellikle Geç Beylikler Dönemi’nde Osmanlı’nın Anadolu’da hâkim olmaya başlamasıyla literatürden kaybolduğu gözlemlenir. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi boyunca bir eyalet ismi olarak kullanılmadığı gözlenmiş olsa da 18. ve özellikle 19. yüzyıllarda Batılı seyyahların Anadolu seyahatleri ile beraber ise Kapadokya isminin (tarihî) bir bölge ismi olarak tekrar zikredilmeye başlandığı dikkati çeker.

11 Janse, M. (2020). The survival of Cappadocian Greek. *Cursor* 16, s. 41.

12 Bu konuyla ilgili bir tartışma için bkz. Janse, M. (2002). Aspects of Bilingualism in the History of the Greek language. *Bilingualism in Ancient Society: Language Contact and the Written Word* (s. 332-392). J. N. Adams, M. Janse, ve S. Swain (Ed.). Oxford: Oxford university Press, s. 348.

13 Araştırmacının ikna edici iddiası için bkz. Yakubovich, 2014, s. 347-352.

14 Yakubovich, 2014, s. 351.

Herodotos'a göre Kapadokya Frigya ile Kilikya arasında uzanan ve merkez noktası Kızılırmak dönemeci veya yayı olarak belirtilen nokta ile Konya Ovası'nın doğu kısmına denk gelen bölgeyi kapsar. Strabon'un Kapadokya'nın tarihi coğrafyası hakkında verdiği bilgilere göre ise bölge, Akdeniz'in kuzeydoğu köşesinden Karadeniz'e, yaklaşık 400 kilometrelik bir alana yayılır. Strabon'un özellikle 12. kitabında kapsamlı şekilde anlattığı ve daha önce Herodotos tarafından da belirtildiği gibi Kızılırmak önemli bir sınırdır.¹⁵ Kuzeyde Pontus Karadeniz'den güneyde Toros dağ sıralarına; doğuda, Karadeniz'in doğu kıyılarında, bugünkü Gürcistan'ın batısına kurulmuş antik bir krallık olan Kolhis Krallığı ve Ermenistan'a; ve batıda Paflagonya, Galatya ve Lykaonya'ya kadar uzanır.¹⁶ Bahsedilen bu Kapadokya, bölgenin Roma imparatoru Hadrianus zamanında (MS 117-138) Roma'nın bir eyaleti olduğu sınırlara oldukça yakındır. Antik Dönem'in yazarlarının da aktardığına göre Kapadokya, bir zamanlar Pontos bölgesini de içine alan, antik Anadolu'nun bir kısmına verilen tarihî bir isimdir.

Aslında bir *toponim* olarak tarihsel öyküsü, Hititlerin Anadolu'nun büyük bir kısmını milattan önce on yedinci yüzyıldan on birinci yüzyıla kadar yönettiği, ikinci bin yıla kadar uzanır. Demir Çağ'da Anadolu'nun güney doğusu ve Suriye'nin kuzeyinde ortaya çıkan bir grup Yeni-Hitit veya Süryani asıllı krallıklar arasında, günümüz Kayseri (Mazaka) şehrinin yaklaşık 20 km kuzeydoğusunda bulunan Kaniş Antik Kenti etrafında merkezi bir krallık kuran ve Luvice konuşan Tabal Krallığı dikkati çeker.¹⁷ Yazıtlardan anlaşıldığına göre krallığın II. Sargon Dönemi'nde (MÖ 722-705) Asur bölgesine dâhil edildiği, 8. yüzyıla kadar bu bölgede Luvice ve Anadolu hiyeroglif yazısı devam eder¹⁸. MÖ 6. yüzyılda ise Kapadokya sürekli iki büyük gücün ortasında, 560-546'da Lidya

15 Roller, 2018, s. 686.

16 Strabon'un ifadesine ve akademik dünyada büyük ölçüde kabul gören bir bilgiye göre Pers Dönemi'nde bölge coğrafi olarak iki satraplık olarak bölünür ve buralar daha sonra Kapadokya ve Pontus'taki Helen Krallıkları sınırlarını oluşturur. A. Sofou ise Kapadokya'nın o dönemlerde tek bir satraplık olduğunu iddia eder. Aslında bizzat Strabon'un kendisinin de ifade ettiği gibi Kapadokya, tarih boyunca sınırları çok kez değişmiş bir yerdir ve bölgenin ismi Antik Dönem boyunca aynı coğrafi bölgeye işaret etmemektedir. Özellikle daha sonra Kapadokya Krallığı'nın kurulacak olan güney kısmının sınırları değişkenlik göstermektedir. Detaylar için bkz. Sofou, 2005, s. 739-765.

17 Janse, M. (2020). The survival of Cappadocian Greek. *Cursor* 16, s. 49. Ayrıca bkz. D'Alfonso, L. (2012). Tabal: An Out-group Definition in the First Millennium BC. G.B. Lanfranchi, D.M. Bonacossi, C. Pappi ve S. Ponchia (Ed.). *Leggo! Studies Presented to Mario Fales on the Occasion of his 65th Birthday* (s. 173-193). Wiesbaden, s. 187.

18 Yakubovich, 2014, s. 347. Tabal Krallığı için bkz. Bryce, T. (2003). *History*. H. Craig Melchert (Ed.). *The Luwians* (s. 97-100). *Handbuch der Orientalistik I/68* Leiden: Brill.

İmparatorluğu'nu yöneten Kroisos ile 559-530'da Fars/Pers Akhaemenid İmparatorluğu'nu yöneten Büyük Kyros arasındaki savaşlara maruz kalır.¹⁹

Büyük Darius zamanında (MÖ 522-486) Katpatuka ismiyle İran merkezli bir hanedanlık olan Akhamenidlerin yönetimindeki imparatorluğun satraplık merkezlerinden biri olan bölge, MÖ 4. yüzyıla kadar bu şekilde kalır. MÖ 331'den başlayarak MS 17'ye kadar ise yine İran soylu krallar tarafından Kapadokya Krallığı olarak yönetilir (Harita 1.1.). Burada ismi bilinen üç satraplıktan en meşhuru ve en sonuncusu I. Ariarathes'in (h. MÖ 331-322) yönetimindeki satraplık olup, Büyük İskender'e (h. MÖ 336-323) tabi olmaz.²⁰

Helenistik krallıklardan biri olan Seleukuslarla evlilikler yoluyla bağlar kuran Kral III. Ariarathes saltanatından itibaren Kapadokya'da Yunan kültürünün etkisi yayılmaya başlar. Buna en önemli delil olarak da o dönemlerde bir yüzünde mitolojik Yunan kahramanlarının olduğu sikkelerin basılması gösterilir.²¹ Ayrıca V. Ariarathes'in (h. MÖ 163-130) kullandığı ünvanlara bakılarak Fars asıllı olmalarına rağmen bu hanedanlığın büyük ölçüde Yunan kültürü etkisinde olduğundan ve hatta Ariarathes sayesinde Helen eğitiminin, o zamana dek neredeyse tamamen barbar olan Kapadokya'ya nüfuz ettiğinden bahsedilir. Bunun yanında, "eusebes" ve "filopator" gibi tipik Helenistik lakapları benimseyen kralların saraylarında Yunanca konuştukları belirtilir.²²

Helenleşme olarak ifade edilen Yunan kültürünün yayılması süreci, bölgenin imparator Tiberius (h. 14-37) tarafından Roma İmparatorluğu'na dâhil edilmesiyle beraber kuvvetlenir ve örneğin başkent Mazaka'nın ismi "Kaisareia" olarak değiştirilir (*Geographia* 12.4.6).²³ Helenistik Dönem itibarıyla başlayan Yunan kültürünün rüzgârı, Roma Dönemi'nde de devam eder ve Yunanca tüm Doğu Akdeniz dünyasının "lingua franka"sı hâline gelir. Dikkat çekici bir düzeye ulaşmış olsa da tüm bunlara rağmen Yunan kültürünün temelde bölgenin doğasını bütünüyle değiştirdiği söylenemez, zira Aramice ve "Kapadokya dilleri" olarak ifade edilen diller, Roma Dönemi'nde yazıtlarda kullanılmaya devam

19 Bölgenin iki büyük gücün ortasında bitmeyen mücadeleye tanıklık edışı, Herotodos tarafından kapsamlı şekilde anlatılır. Bkz. Godley, 1975.

20 Janse, 2020, s. 49.

21 Speidel, M. A. (2019). *The Hellenistic Kingdom of Cappadocia*. O. Tekin (Ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri; Hellenistic and Roman Anatolia. Kings, Emperors, City States (118-133)*. İstanbul, s. 120.

22 Janse, 2020, s. 49.

23 Janse, 2020, s. 49-50.

eder.²⁴ Roma eyaleti hâline gelmiş olmasına rağmen bölge, Geç Antik Çağ boyunca da kendine has yapısını korur.²⁵

Strabon'un Kapadokya'yı "neredeyse Persia'nın yaşayan bir parçası" olarak ifade etmiş olması dikkat çekicidir. Anlaşılan Roma Dönemi'nde bile bölgede Farsi etkiler devam etmektedir. 5. yüzyıl gibi artık bölgede Hristiyanlığın yaygınlaşmaya başladığı geç bir tarihte bile pek çok bölge sakininin Fars asıllı olduğu ve örneğin 465'te ateşgede²⁶ yapısına rastlandığı belirtilir.²⁷

Yukarıdaki kısacık bilgiden bile anlaşılacağı gibi bölgenin tarihinde Farsi inanç ve kültürün varlığına dair yazılı ve arkeolojik delillerimiz olmakla beraber bu konuda yeterli literatür çalışması yoktur.²⁸

İsimleri piskoposluk yaptıkları şehirlerle anılan Kaisareialı Basileios, Nazianzoslu Gregorios ve Nyssalı Gregorios, literatüre "Kapadokyalı Babalar" olarak giren ve Ortodoks Hristiyanlığının temellerinin atılmasında büyük rolleri olan piskoposların yaşadığı 4. yüzyıl, Kapadokya tarihinde en fazla yazılı belgeye sahip olduğumuz dönemlerden biridir. Bu dönem, aynı zamanda Roma'nın ilk başta yönetsel bir gereklilikle ama giderek kültürel olarak da batı ve doğu şeklinde birbirinden ayrılmaya başladığı bir dönemdir. Bu kapsamda Kapadokya bölgesi Doğu Roma'nın önemli eyaletlerinden biri olarak karşımıza çıkar (Harita 1.2.). Söz konusu kilise babalarının kaleme aldıkları metinler, dönemin dinî, sosyal ve kültür gibi farklı alanlarıyla ilgili belge niteliği taşır. Metinlerden edindiğimiz bilgilere göre bu dönemlerde bölgenin kendine has özellikleri ve "Kapadokyalı" kimliği korunmuştur.²⁹

24 Speidel, 2019, s. 120.

25 Métivier, S. (2005). La Cappadoce, IVe-VIe siècle. Une histoire provinciale de l'Empire romain d'Orient. Paris: Éditions de la Sorbonne.

26 Zerdüştçülükte kutsal ateşin yandığı yapı ya da alana verilen isimdir. Detaylı bilgi için bkz. Boyce, M. (1975). On the Zoroastrian Temple Cult of Fire. *Journal of the American Oriental Society*, 95 (3), 454-465.

27 Laflı, 2020, s. 7. Ayrıca bkz. Métivier, 2005.

28 Konuyla ilgili bkz. Bittel, K. (1956). Kappadokya'da Bulunan Bir Ateş Sunağı". *Türk Arkeoloji Dergisi* 6(2): 35-42; Dönmez, Ş. (2015). Oluz Höyük Kazıları Işığında Kuzey-Orta Anadolu (Pontika Kappadokia) Akhaimenid Varlığına Güncel Bir Bakış. *TÜBA-AR* 18, 71-107. Ayrıca MÖ 5-4. yüzyıl yerleşim yerlerindeki ateş kültürünün varlığına dair kanıtları gösteren harita için bkz. Age.

29 Örneğin bu noktada Kapadokya'nın orijinal dilinden bahsedilebilir. Özgün dillerinin milattan sonraki ilk yüzyıllarda konuşulmaya devam ettiği ve hatta Kapadokyalı Babalar'ın yaşadığı dönemde de bilindiği belirtilir. Bu dilin ne olduğu üzerine fikir yürüten M. Janse, muhtemelen bunun bir Anadolu dili olan Luvice olmasının en kuvvetli ihtimal olduğunu ifade eder. Janse, 2002, s. 352-353. Coğrafyacı Strabon, Kapadokyalılar ve Pontusluların "monolingual" yani ortak bir dili konuşan insanlar olduğunu belirtir. Bugünkü verilerle Antik Dönem'de Kapadokyalıların dilinin nasıl olduğu konusu hakkında bilgiye sahip olmamakla beraber, Yunanca olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim bu konuda, Kapadokyalı Babalar olarak bilinen teologların kaleme aldığı metinlerde bununla ilgili verdiği bilgilere rastlamaktayız. Bkz. Janse, 2002, s. 352-353.

Bölge, Roma İmparatorluğu'nun bütünlüğünü koruyabildiği 7. yüzyıla kadar Anadolu'nun kalbi durumundadır. 8. yüzyıla gelindiğinde Arap akınlarıyla kısmen zarar görmüş olan Kapadokya, 9. yüzyılda stratejik bir bölge konumuna gelir. 10. yüzyılda ise başkenti Kaisareia olan Kapadokya, imparatorluğun Makedonya Hanedanlığı'yla beraber siyasi birliğini yeniden sağlamasıyla birlikte zengin bir merkezî bölge olur. Bu durum Selçukluların 11. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'ya girmelerine dek sürer (Harita 1.3.). İmparatorluğun zirvede olduğu 11. yüzyılın başları ile sonları arasında tam bir zıtlık vardır. Zira bu dönemden itibaren bölgede gözle görülür bir gerileme başlar. Bu dönemde Anadolu, sürekli bir mücadele ile karşı karşıya gelir. Bölge, Bizanslılar, Ermeniler, Süryaniler, Haçlılar, Selçuklular, Danişmendliler ve göçebe Türkmen boylarının birbirleriyle ve kendi içlerinde yaşadıkları çatışmalarla oldukça karmaşık bir hâle gelir. Dönem ile ilgili kaynaklar sınırlı olup yerleşimlerle ilgili detaylı bilgiler, demografik yapı, piskoposluk ve metropolitliklerin durumu, kültür-sanat etkinlikleriyle ilgili bilgilere erişmek güçtür.³⁰

12. yüzyılda Anadolu'da süren savaşların sona ermesi ile 13. yüzyılda ise Selçukluların siyasi birliklerini tamamlamalarıyla beraber burada yaşayan Hristiyanların, Türk yönetiminin hoşgörülü politikası sayesinde yeniden bir refaha erdiği anlaşılır. Bununla beraber Anadolu'da Hristiyan nüfusun önemli ölçüde azaldığı, buna paralel olarak piskoposluk merkezlerinin ortadan kalktığı ve onun yerine gezici piskoposlukların oluşturulduğu görülür. Örneğin 1143'te Tyana ve 1173'te Ankyra metropolitlerinin bulundukları yeri terk ettikleri bilinmektedir.³¹

1071 tarihi, aslında hem Bizans toprakları hem de Türk tarihi için oldukça belirleyici bir dönüm noktasıdır. Bu tarih itibarıyla Anadolu içlerine yayılan Türk boyları, kısa zamanda yol güvenliğini ve merkezî otoriteyi sağlar ve çok harap bir durumda olan şehirlerde, 13. yüzyıl içinde yoğun olmak üzere imar faaliyetlerine başlar. Malazgirt Savaşı'nın ardından hızla Türkleşme sürecine giren Kapadokya'daki Helenizm etkisinin bitme noktasına geldiği görülür (Harita

30 Göçlerle beraber bölgenin değişken etnik yapısına dair çalışmalar için bkz. Dagron, G. (1976). *Minorités Ethniques et Religieuses dans au XIe Siècle: L'Immigration Syrienne*. Travaux et Mémoires, 6, 177-216; Ayrıca Kapadokya'ya olan Ermeni göçlerini konu alan önemli bir çalışma için bkz. Dedeyan, G. (1975). *L'Immigration des Arméniens en Cappadoce, (XIe siècle)*. Byzantion, 45, 42-1178.

31 Dönemle ilgili detaylı bilgi için bkz. Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. London: Berkeley; Cahen, (2000). *Osmanlı'dan Önce Anadolu*. E. Üyepazarcı (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Ayrıca Selçuklu yöneticilerinin gayrimüslim teba ile ilişkilerine dair bkz. Turan, O. (1953). *Les souverains seldjoukides et leurs sujets non musulmans*, *StIsI* 1 (1953). *Studia Islamica*, 1, 65-100.

1.4.).³² Bazı araştırmacılar bu sürecin Türkçenin bölgedeki tek dil olması sonucunu beraberinde getirmediğini ve ancak bir Yunan-Türk dillerinin birleşiminden oluşan bir iki dilliliğin varlığından bahsetmekteyse de³³ bu konu tartışmalıdır. Örneğin Basel Konsili'ne (1437) sunulan bir raporda, Anadolu'nun pek çok bölgesinde rahip ve piskopos gibi din adamlarının Türkler gibi giyinip konuştuğunu ve hatta vaazları bile Türkçe yaptıklarını ancak liturji ve kutsal metinleri Yunancadan okudukları bilgisi yer alır.³⁴ Aynı metinde Türkçe konuşan Hristiyanlar Karamanlı ve dilleri Karamanlca, yani Yunan alfabesinin Türkçe yazıldığı bir alfabe olarak tanımlanır.³⁵

12. yüzyılda Theodoros Prodromos Kapadokya'yı "barbarların taşıdığı topraklar" olarak ifade eder. Görüldüğü gibi bu dönemde bile güçlü "Kapadokyalı" imajının devam ettiğini ancak bu kez Türklerin kastedildiğini anlamaktayız.³⁶ Bilindiği gibi 1063-1072'de hüküm süren Sultan Alp Arslan 1071'de Bizans'ın doğu sınırındaki Malazgirt'te Bizans imparatoru Romanos Diogenis'i yenilgiye uğratar ve 1077'de Kutalmışoğlu Süleyman, dağılarak bir grup beylik şeklinde 14. yüzyıla kadar varlığını sürdürecektir olan Anadolu'daki Selçuklu Devleti'ni kurar. Karamanoğlu Beyliği, bu parçalar hâlinde yeni ortaya çıkan beylikler arasında en önemlilerinden biriydi. İsmi, Karamani Hanedanlığı'nın 13. yüzyıldaki Türkmen kurucusu Kerimeddin Karaman'dan alan ve Karaman merkezinde toplanan beylik, Bizans yönetimi 1453'te tamamen ortadan kalktığı sıralarda varlığını sürdürür (Harita 1.5.). Bu hadiseden kısa bir süre sonra ise 1468'de Osmanlı Devleti'ne bağlanır. Beyliğin Osmanlı'ya bağlanarak bir eyalet konumuna geldiği sırada tahtta olan II. Mehmet'in (1451-1481) oğlu Mustafa, Kapadokya bölgesi civarında toplanan eyaletin ilk yöneticisi olur.³⁷

32 Konuyla ilgili Youtube üzerinden yayınlanan, M. Janse'nin verdiği "2021 Kenneth E. Naylor Memorial Lecture: Dr. Mark Janse (Ghent University)" başlıklı konuşma dinlenebilir. https://www.youtube.com/watch?v=XkfA_LT4E3Y&t=1s (Erişim tarihi 20 Eylül 2023)

33 Janse, 2020, s. 53.

34 Bazı kaynakların bize verdiği bilgilere göre burada yaşayan Hristiyanların tamamı Türkleşmemiş, özellikle Nevşehir, Niğde ve Kayseri çevresindeki bazı köylerdeki bazı topluluklar Yunanca konuşmaya devam etmiştir. Bu konuda en çok işaret edilen bilgiler, 1910 civarında bölgeyi ziyaret eden arkeolog ve halkbilimcisi R. MacGillivray Dawkins'in notlarıdır. Dawkins, çok kötü durumda da olsa bölgede yukarıda işaret edilen şehirlerin etrafındaki yirmi köyde Hristiyanların hâlâ Yunanca konuştuğundan bahsederken şu meşhur cümlesini kurar: "Beden Yunan iken ruh Türkleşmiştir." Bkz. Janse, 2020, s. 53. "Kapadokya Rumcası" şeklinde izah edilen ve nüfus mübadelesi ile beraber yok olduğu düşünülen bu dilin, 2000'li yıllarda başta M. Janse ve D. Papazachariou gibi araştırmacıların yaptıkları araştırmalar sonucunda hâlâ yaşadığı üzerine çalışmaları vardır. Bkz. Anderson, S. R. (2012). *Languages: a very short introduction*. Oxford University Press.

35 Janse, 2020, s. 53.

36 Janse, 2020, s. 52.

37 Janse, 2020, s. 53.

Bölgenin ismi Bizans'ın bir eyaleti olarak en son 11. yüzyılın sonlarında, yani bu topraklar büyük ölçüde Selçukluların eline geçmeye başladığı dönemlerde karşımıza çıkar. Yukarıda da kısaca değinildiği gibi bölge, 13. yüzyıldan 15. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'ya bağlandığı döneme kadar Karamanlı Beyliği'nin yönetimindedir. Ancak dönem kaynaklarının da gösterdiği gibi bölge ve halkı Osmanlı'nın son dönemlerine kadar Karamanlı kimliğiyle özdeşleşir. Bölgenin isminin tekrar Kapadokya şeklinde anılması ise, daha önce de işaret edildiği gibi, özellikle misyoner faaliyetleri ve keşif gezilerinin başladığı 18.-19. yüzyılla beraber başlamış görünmektedir. Bu dönemin gerek bölge gerekse Osmanlı yönetimi altında yaşayan tüm gayrimüslimler için bir önemi de özellikle Tanzimat ve Islahat fermanları ile geniş haklar elde etmiş olmalarıdır. Bu tarihlerden sonra bölgede yoğun bir şekilde başlayan inşa faaliyeti ile anıtsal nitelikli birçok kagir kilise ve konak inşa edilir. Bu dönem başlayan siyasi gelişmelerin oluşturduğu ortamın etkisiyle ortaya çıkan sanatsal ve mimari faaliyetler, bölgede Hristiyan kültür mirasının yeniden doğması sonucunu ortaya çıkarır.

2. Bölgedeki Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmalarının Kısa Tarihçesi

Bilindiği gibi 18.-19. yüzyıllar Batı dünyasının Doğu'ya olan ilgisinin artmaya başladığı bir dönemdir ve Anadolu da Avrupalı gezginler için bu dönem keşfedilmeyi bekleyen ve içerisinde zengin bir hazinenin saklı olduğu bir yerdir. Gezinlerin çoğu devlet desteği ve yönlendirmeleriyle hareket etmekteydi. Kapadokya'nın keşfi ve buradaki bilimsel çalışmaların başlamasına öncülük eden önemli isimler arasında Fransız Paul Lucas (1664-1737); C. Texier (1802-1871); Léon de Laborde (1807-1869)³⁸; William F Ainsworth (1807-1896) ve William J Hamilton (1805-1867); John Henry Haynes (1849-1910)³⁹, Josef Strzygowski (1862-1941)⁴⁰ sayılabilir.⁴¹

38 Ousterhout, R. (2013). Επανεξετάζοντας την τοποθεσία Binbirkilise: Οι φωτογραφίες του John Henry Haynes του 1887 (*Binbirkilise Revisited: The 1887 Photographs of John Henry Haynes*). Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, 34, 395-404.

39 Haynes'in Cornell Üniversitesi tarafından dijitalleştirilmiş olan fotoğrafları için bkz. <https://digital.library.cornell.edu/collections/antiquities/photos-haynes>

40 1903'te yayınladığı *Kleinasien ein Neuland der Kunstgeschichte* isimli kitabında Strzygowski, Anadolu'nun sanat tarihi için yeni bir alan olduğunu belirterek daha fazla araştırmacının bölgeyle ilgili çalışmalar yapmasına katkı sağlamıştır.

41 "Seyyahların gözünden Kapadokya" konusunda daha önceden yazılmış çeşitli yazılar olduğundan mevcut yazıda bu konuya detaylı olarak yer verilmemiştir. Bu konuda yazılmış en derli toplu çalışmalardan biri için bkz. Ousterhout, R. A. (2019). *Adventures in the Wild, Wild East*. Cornucopia 59. Erişim Adresi: <https://www.cornucopia.net/magazine/articles/the-wild-wild-east/> (14 Ekim 2023)

20. yüzyılın başları Anadolu ile ilgili araştırma ve çalışmaların altın çağı kabul edilir. Bu dönemde Fransız, Alman, Avusturyalı, İngiliz ve Amerikalı maceraperest araştırmacıların yanı sıra Türkler de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde seyahatler ederek bilimsel çalışmalar yapar. Alman akademisyen Hans Rott (1876-1942) 1906'da Anadolu'yu dolaşarak daha önce G. Bell'in yaptığına benzer bir belgeleme yapar. Güney kıyı bölgesini etüt ederek daha önce tespit edilmiş eserlerden oluşturulan listeye yeni Bizans anıtlarını ekler. Fransız misyoner Guillaume de Jerphanion (1877-1948) Kapadokya'daki araştırmalar açısından belki de bu yüzyılın en önemli ismidir. 20. yüzyılın başlarında görevlendirilerek Tokat'a giden Jerphanion, 1907'de oradan başlayarak araştırmalarını sistemli şekilde yürütür ve Kapadokya'daki kaya oyma yapıları belgeler. Resimli kiliseleri temel aldığı çalışmaları ancak I. Dünya savaşının ardından yayınlanabilen araştırmacının sunduğu belgeler, günümüzde bile takip edilen bir kaynak olma özelliğine sahiptir.⁴² Bölgeyle ilgili yapılan araştırmaların o dönemlerde patlak veren savaşlar ve ardından yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle kesintiye uğramasının yanı sıra daha önce yapılmış olan çalışmalarla belgelenen eserlerin çoğu yok olur. Günümüze gelebilmiş olanların ise birçoğuna ait yazılı kaynak olmadığından Ousterhout, bunların tarihlerinin arkeolojik belgelerle ve tarihsel bağlamda yeniden tanımlanmasının gerekliliği olduğuna işaret etmiştir.⁴³ Bugün bunların çoğu harabe durumundadır ve etraflarında bir yerleşime dair iz olmadığından neden yapıldıklarına dair bir bilgimiz de yoktur. Diğerleriye camiye çevrilmiştir.

Jerphanion'un ardından gelen N. Thierry ve C. Jolivet-Levy gibi Fransız akademisyenlerin Bizans Kapadokya'sına dair yeni ve ilginç bulgular ortaya çıkarılması, Türklerin yanı sıra özellikle Amerikalı ve İtalyan araştırmacıları bölgede hâlâ keşfedilecek yeni alanlar olduğu konusunda cesaretlendirir. Bahsedilen olumsuzluklara rağmen bölge, Bizans uygarlığının en iyi korunmuş alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bölgede yapılacak daha kapsamlı ve sistemli arkeolojik kazılar Bizans'ta gündelik yaşama dair sahip olduğumuz kısıtlı bilgilerin artmasına olanak sağlayabilir. Ancak burada, bölgede 19. yüzyılda keşifler yapan seyyahlar, 20. yüzyılda çalışmalar yapan akademisyenler ile bölgede 1980'lerde yoğunlaşmaya başlayan turizm faaliyetleri arasındaki ilginç ilişkiye işaret etmek gerekir. Kapadokya'da turizmin yoğunlaştığı noktaların, söz konusu kaşifler ile özellikle Bizans araştırmacılarının en fazla ilgilendikleri yerlerle paralellik gösterdiği dikkat çekmektedir. Seyyahların Doğu ve Batı Kapadokya arasındaki ayrımın, Kapadokya'nın anlaşılması ve bugün var olan Kapadokya imgesinde büyük rol oynadığı unutulmamalıdır.⁴⁴

42 Ousterhout, 2019.

43 Ousterhout, 2019.

44 Konuyla ilgili bir çalışma için bkz. Üçbaşaran, İ. (2020). La mise en tourisme des patrimoines chrétiens dans la destination Cappadoce: tensions identitaires et conflits territoriaux (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne.

3. Kapadokya'nın Belleği ve Kimliğinin Oluşmasına Öncülük Eden Maddi Kültür Verileri ve Sorunları: Bölgenin Önemli “Kültürel Emanetleri”

Bölgenin tarih öncesi kültürleri üzerine yapılan araştırmalar, daha çok Niğde ve Aksaray çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarına dayanır. Bu anlamda başta Orta Anadolu'nun ve dolayısıyla Kapadokya bölgesinin en eski yerleşim yeri olarak bilinen Aşıklı Höyük, yaklaşık MÖ 8400 yıllarında bölgedeki yerleşim görmeye başlayan bir yer olarak neolitik Anadolu'ya dair önemli bilgiler sunar. Burada 1989'da Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında başlayan kazılarda, 2006'dan beri Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran başkanlığında, göçebe hayatı bırakıp kalıcı olarak yerleşik hayata geçen insanların hikâyesi araştırılmaktadır.⁴⁵ Kapadokya'nın çekirdeği konumundaki Nevşehir ve çevresinin tarih öncesi dönemlerdeki kültürel özellikleri üzerine eldeki veriler ise sınırlı sayıdaki arkeolojik araştırmalara dayanır. Kapadokya arkeolojisi açısından tarih öncesi dönemlerle ilgili verilerin artırılması amacıyla 2019'da başlayan “Nevşehir İli Neolitik Çağ Yüzey Araştırmaları Projesi” (NENESU)⁴⁶ gibi çalışmaların, bölgedeki araştırmalara katkı sağlaması temenni edilmektedir.

Bölgenin Tunç, Demir Çağ, Helenistik⁴⁷ ve Roma dönemlerine ait arkeolojik bilgilerimiz özellikle Kınık Höyük⁴⁸ ve Tyana (Kemerhisar)⁴⁹ olmak üzere Niğde çevresindeki kazılardan gelmektedir.

45 Aşıklı Höyük kazılarıyla ilgili genel bir bilgi için bkz. Özbaşaran, M., Duru, G., Teksöz, D. ve Omacan, S. (2010). Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük. UBAKED 8, 215-228. Ayrıca kazılarla ilgili bkz. <http://www.asiklihoyuk.org/>

46 Örneğin bunlar arasında yer alan, Avanos ilçe merkezinin yakınlarındaki Topraktepe'de 2020-2021'de yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları, buranın bir Orta Kalkolitik (yaklaşık MÖ 5000 civarı) buluntu yeri olduğunu gösterir. Bkz. Güngördü, F. V. (2021). *Merkezi Volkanik Kapadokya'nın Erken Tarihöncesi Toplulukları Üzerine Yeni Bulgular, Avanos Örnekleri; Topraktepe ve Türkmenlik Tepesi*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi 11(1), 260-285.

47 Kınık Höyük'te Helenistik kültür izleri için bkz. Trameri, A. ve D'alfonso, L. (2020). The Sacred City of Kınık Höyük: Continuity and Change in Cappadocia (Turkey) between the Late Achaemenid and Late Hellenistic Periods. *Marburger Beiträge zur Archäologie* 6, 65-81.

48 Niğde ili Altınhisar ilçesinde bulunan Kınık Höyük'te 2011'de Pavia Üniversitesi ve New York Üniversitesi tarafından başlatılan, Niğde ve Erzurum Üniversitelerinin de katılımı ile on yıl süreyle devam etmesi planlanan arkeolojik kazı projesinde özellikle Hitit, Yeni Hitit, Pers, Helenistik ve Orta Çağ'a dair önemli izlere rastlanmıştır. Höyükle ilgili yayınlanan son çalışmalardan biri için bkz. Yolaçan, B., Pucci, M. ve d'Alfonso L. (2022). *Archaeological Excavations At Nigde-Kınık Hoyuk. 2020-2021 Campaigns*. Athenaeum: Studi di letteratura e Storia dell'antichità, 584-596. Günümüzde, 2024 itibarıyla höyükteki kazılar İtalyan ve Türk bir ekip tarafından yürütülmektedir.

49 Tyana kazılarının ilk olarak 2001'de Prof. Dr. Rosada'nın başkanlığında İtalyan kazı ekibi tarafından çalışmaları başlatılmış olup, 2016-2019 yılları arasında Niğde Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Osman Doğanay'ın bilimsel danışmanlığında devam etmiştir. 2020 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanlığı kararı ile kazı statüsüne kavuşarak yine Osman Doğanay'ın başkanlığında çalışmalar yürütülmektedir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi özellikle Kapadokyalı Babaların yaşadığı Geç Antik Çağ, Kapadokya'yı yazılı belgeler ışığında okuyabileceğimiz en önemli dönemlerden biridir. Bununla beraber yazılı kaynakların işaret ettiği mimari yapılar ve sanat eserlerinin kalıntıları dahi günümüze ulaşamamıştır⁵⁰. Başta Tyana olmak üzere arkeolojik çalışmaların yakın bir tarihte başladığı Mokissos (Hervadere)⁵¹ ile Şahinefendi (Sobesos)⁵² ise günümüze bu dönemle ilgili maddi kültür öğelerinin arkeolojik kazılar yoluyla ulaştığı önemli yerleşimlerdir.

Dönem kaynaklarının işaret ettiği fakat günümüze ulaşamayan ve arkeolojik çalışmaların yapılmadığı önemli yapılar arasında ise “Basileidaos” yapı topluluğu örnek verilebilir. Kaisareia Piskoposluğu sırasında Basileios’un yaptırdığı ve daha sonra onun ismiyle anılan ve ayrıca sonraki benzer yapılar için model olan bu yapılarda muhtaçlara, yabancılara ve fakir hastalara hizmet verilmekteydi.⁵³ Bizans’ta korunak, barınak gibi kurumların tesisi açısından büyük önem taşıyan bu yapılar, daha sonra Batı dünyasında fakir ve hastalara yönelik açılan hayır kurumları için bir model oluşturmuştur.⁵⁴

Mustafapaşa sınırlarında kalan Bey Deresi⁵⁵, Karacaören sınırlarındaki Kurt Deresi⁵⁶ ve Mazı köyü merkezindeki vadinin yamacında yer alan kaya mezarları gibi nekropoller ise, az bilinen bir dönem ve alana ışık tutma potansiyelleri açısından önemli yerlerdendir. Ayrıca içerisinde ayazma, bir kısmı Orta Çağ’da yeniden kullanılan Roma mezarları olan bir grup mezarlık, çeşitli hücreler, güvercinlik, kiliseler ve bir yer altı sığınağı olan bir yerleşim olan Gorgoli

50 Geç Antik Çağ döneminin tespit edilebilen kentleri için bkz. Erpek, C. (2020). Geç Antik Dönem’de Kapadokya’da Kentler. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 10(2), 642-657.

51 Burada 1994-1996 arasında Alman araştırmacı Albrecht Berger yöntemindeki bir ekip tarafından bilimsel araştırmalar gerçekleştirilmiştir. 2020’de ise **Aksaray Müze Müdürlüğü başkanlığında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. B. Tolga Uyar’ın bilimsel danışmanlığında arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır. 2023 itibarıyla ise aynı üniversiteden (NEVÜ) Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Nilüfer Peker başkanlığında devam etmektedir.**

52 2002-2010 yılları arasında yapılan kazılar sayesinde, daha önceden yalnızca antik kaynaklar sayesinde varlığından haberdar olduğumuz Sobesos şehrine ait önemli kalıntılara rastlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Erpek, C. (2019). Şahinefendi Köyü (Nevşehir) Geç Antik Dönem ve Sonrasına Ait Arkeolojik Kalıntılar. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

53 Bkz. Risse, G. B. (1999). Mending Bodies, Saving Souls: A History of Hospitals. Oxford University Press, s. 84-85; Miller, T. S. (1984). Byzantine Hospitals. *Dumbarton Oaks Papers*, 38, s. 54-55.

54 Risse, 1999, s. 11, 69.

55 Bu mezarların bir kısmı günümüzde Ajwa Otel olarak işletilen tesisin sınırlarında kalmaktadır.

56 Kurt Deresi, tespit edilen onlarca kaya mezarı örneği sergilemesi açısından dikkat çekicidir. Bkz. Jolivet, C. ve Kiourtzian, G. (1994). Découvertes archéologiques et épigraphie funéraire dans une vallée de Cappadoce. *Études balkaniques* 1, 135-176.

ise neredeyse Antik Çağ'dan 20. yüzyılın başlarına kadar insan izlerine rastlanan ve kapsamlı arkeolojik çalışmaları bekleyen yerleşimlerden biridir.⁵⁷

3.1. Kapadokya'nın Tarihinde Resmedilmiş Önemli Bir Kesit: Bizans Kapadokya'sı

Bizans Kapadokya'sı, Roma İmparatorluğu sınırlarındaki bir bölge olarak özellikle bünyesinde barındırdığı kaya oyma kiliselerdeki duvar resimleri ile Bizans'ın sanatsal faaliyetleri için âdeta bir müze niteliğindedir. Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'ten günümüze ulaşabilen duvar resimlerinin azlığı, ayrıca özellikle kaya malzemenin dayanıklılığı nedeniyle Orta Çağ boyunca korunabilmiş pek çok örneği içeren bölge, dünyanın birçok yerinden çalışmacılara ev sahipliği yapmıştır. Bölgede kayaya oyma ve ona nazaran çok daha az sayıda kâğıt kiliselerdeki resimler, Bizans'ın bu uzak bölgesinde Orta Çağ'daki dinî konulu resim faaliyetlerinin nasıl olduğu hakkında bize oldukça iyi fikir verirler.

Bölgede bugün gördüğümüz Bizans Dönemi'nden kalan resimli kiliselerin birçoğu, 9.-13. yüzyıl arasına tarihlenen kaya oyma yapılarıdır. Bununla beraber Sivrihisar yakınındaki Kızıl Kilise (5.-7. yüzyıl) gibi beraber günümüze ulaşan Erken Bizans Dönemi'nden kalan kâğıt yapılar da vardır. Bunun yanında Çavuşin Vaftizci Yahya Bazilikası ve Göreme'deki Aziz Sergios Kilisesi gibi Avanos, Ürgüp ve Uçhisar üçgeninin içindeki turistik faaliyetlerin yoğunlaştığı bölgede ise yine erken dönemden günümüze ulaşan çok sayıda kaya oyma kilise vardır.⁵⁸

Kapadokya bölgesi, Bizans toplumu ve sanat üretiminde oldukça etkili olan “ikonaklast” ya da “tasvir kırıcı dönem” (726-843) hakkında da araştırmacılara fikir verir. Orta Çağ'ın maddi kültür bakımından sınırlı veriye sahip olduğu bir dönemi hakkındaki bilgileri bünyesinde barındırması, Kapadokya'nın arkeoloji ve sanat tarihi açısından önemine işaret eder. Ancak bu sorunlu konuya temkinli yaklaşmak gerekir. Daha önceleri, bezemeleri haç motiflerinden ya da geometrik ve bitkisel süslemelerden ibaret olan bazı kiliselerin tasvir kırıcı dönemde resmedildikleri düşünülmekteydi.⁵⁹ Son bilimsel çalışmalarla ise örneğin Go-

57 Gorgoli ile ilgili yapılmış çalışmalar oldukça sınırlı olup, şimdilerde Prof. Dr. Nilay Çorağan'ın danışmanlığında Gözde Çitak tarafından devam etmekte olan bir doktora tez çalışması vardır. Gorgoli ile ilgili kaleme alınmış önemli bir makale için bkz. Jolivet-Lévy, C. ve Kiourtzian, G. (2013). Le site de Gorgoli et le martyrium de saint Kérykos en Cappadoce. Étude préliminaire. C. Blondeau, B. Boissavit-Camus ve V. Boucherat (Ed.). “Ars auro gemmisque prior”. Mélanges en hommage à Jean-Pierre Caillet (s. 463-478). Zagreb: University of Zagreb.

58 Uyar, T. (2015). Ortaçağ Toplumunun Yit(iri)len Belleği: Kapadokya'da Bizans Sanatı ve Mimarisi. Arkitera: <https://www.arkitera.com/gorus/ortacag-toplumunun-yitirilen-bellegi-kapadokya-da-bizans-sanati-ve-mimarisi/> (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020)

59 Bugün hâlâ sahada profesyonel turist rehberlerinin anlatımlarında bu bilgilere rastlanmaktadır.

meda Vadisi'ndeki Aziz Basileios Kilisesi ya da Kurt Dere Vadisi'ndeki mezar kiliseleri gibi daha önce bu dönemde bezendiği düşünülen bazı kiliselerin dönemin hemen sonrasında (9. yüzyılın ikinci yarısı) resimlendikleri önerilmektedir.⁶⁰ Bunun yanında kiliselerden alınan örneklerin laboratuvar ortamında incelenmesi yoluyla yapılan bilimsel çalışmalar da konuya farklı boyutlar katmış ve farklı tarih önerileri sunmuştur.⁶¹ Söz konusu tartışmalı kiliseler, tasvir yaşığının kalktığı bir dönemde bezenmiş olsalar da tasvir kırıkcı dönemin resim geleneğinin bir yansıması olmalarından dolayı öneme sahiptir.

Bizans Dönemi'ne ait yapılar neredeyse bir yüzyılı aşkın süredir incelenmekle beraber henüz "tarihlendirme çıkmazı" denilen sorun tam olarak çözülememiştir.⁶² Kiliselerin pek çoğunda kitabe olmaması, tarihlendirmenin, yapıların mimari özellikleri ya da resimlendirilmiş olanlardaki betimlemelerin üslupsal ve ikonografik özelliklerine bakılarak yapılmasını mümkün kılmıştır. Ancak bu konuda çoğu zaman bir fikir birliğine varılamamıştır. Bölgedeki kiliseleri plan ve duvar resimleriyle birlikte ilk kez sistemli bir şekilde çalışan Jerphanion, günümüzde tarihlendirme konusunda hâlâ başvurulanan birincil kaynak olma niteliğini korur. Özellikle Fransız ve Anglo-Sakson araştırmacılar, Jerphanion'un tarihlendirme kriterini -ki genellikle 10.-11. yüzyıllardır- Alman ekolü ise daha geç bir tarihi, 13. yüzyılı benimser.⁶³

Kiliseler ile ilgili yapılan tarihlendirme, bölgenin tarihsel sürecini değerlendirmemizi ve o döneme ait sosyal yapıyı anlamamıza yardımcı olduğundan, Kapadokya'daki "tarihlendirme çıkmazı" birçok açıdan önem arz eder.⁶⁴ Bir eser tarihlendirilir ve sınıflandırılırken kitabe ve bani bilgisi en güvenilir kaynaklar, bu önemli işaretlerin yokluğunda başvurduğumuz metotlar kimi zaman yetersiz kalmaktadır. Bunlar arasında mimari, ikonografi, üslup, *epigrafi* (yazıt bilimi) ve bir takım teknik analizler yer almakta olup, az önce işaret ettiğimiz gibi, bunların her birinin tek başına kullanıldıkları durumlarda çok da aydınlatıcı olmadıkları görülmektedir.

60 Uyar, 2015.

61 Örneğin bkz. Pelosi, C., Agresti, G., Andaloro, M., Baraldi, P., Pogliani, P., Santamaria U. (2013). The rock hewn wall paintings in Cappadocia (Turkey). Characterization of the Constituent Materials and a Chronological Overview. e-Preservation Science, 10, 99-108.

62 Tarihlendirme tartışmasına yönelik önemli bir çalışma için bkz. Thierry, N. (1995). De la datation des églises de Cappadoce. Byzantinische Zeitschrift, 88, 419-455.

63 Jolivet-Lévy, C. (1998). La Cappadoce après Jerphanion. Les monuments byzantins des Xe-XIIIe siècles. Mélanges de l'Ecole française de Rome-Moyen-Age, 110(2), s. 902.

64 Ötügen, Kapadokya'daki kapalı Yunan Haç planlı kiliselerin resim programını incelediği çalışmasında problemi "tarihlendirme çıkmazı" şeklinde nitelendirerek (1984, s. 144) konuyla ilgili kısaca da olsa bilgi verir. Bkz. (1984). Kappadokya Bölgesindeki Kapalı Yunan Haçı Planlı Kaya Kiliselerde Resim Programı. Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 3, 143-159.

Bu noktada, özellikle Nar Gölü etrafında son zamanlarda farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar tarafından yürütülen çalışmalara değinmek gerekir. Polen, iklim analizleri ve diğer bilimsel teknikler kullanılarak yapılan çalışmalar sayesinde bölgenin karmaşık siyasi tarihine dair yeni bilgiler edinmekteyiz.⁶⁵ Bu araştırma sonuçları, genellikle askerî, politik ve sosyolojik unsurlar ön planda tutularak anlaşılmaya çalışılan tarihin seyrini, kimi zaman iklim krizi gibi doğal faktörlerin de değiştirdiğine yönelik veriler sunduğundan, bölgede yapılacak bir arkeolojik çalışmada bu alanlarda çalışan uzmanların dâhil edilmesi önemli olacaktır.

3.2. Kaya Oyma Mimari

Çalışmanın girişinde de değinildiği gibi Kapadokya’da arkeoloji ve sanat tarihi alanındaki sorunlardan biri de kaya oyma yapıların tarih boyunca sürekli olarak kullanılmasından kaynaklı kimliklendirilmesi ile ilgilidir. Şüphesiz dünyanın çeşitli bölgelerinde Kapadokya’ya benzer kaya oyma yapılarla karşılaşırız ancak Kapadokya’da kaya oyma yapıların hem çok zengin bir çeşitliliğe sahip oluşu hem de kapsadığı alanın diğer bölgelerle kıyaslanamayacak büyüklükte oluşu onu diğerlerinden ayırır. Buradaki bazı yapılar, örneğin Güney İtalya ve Sicilya’da olduğu gibi vadi duvarlarına yatay şekilde oyulurken; diğerleri, bugün “peri bacası” ismiyle bilinen, kayanın yontulması veya volkanik katmanların kule ve koni gibi şekillerde kazılmasıyla elde edilir.⁶⁶ Bunların bir kısmı tarih öncesi dönemlere kadar uzanıyor olmalıdır, ancak Orta Çağ’da Akdeniz çevresinde mağara yaşamı ve kaya-oyma mimarının zirve yaptığı bilinmektedir. Yapı inşası ve kaya oyma ile ilgili yeni tekniklerin geliştirilmesiyle mağara yerleşimleri ve kaya yapıların sayısı dikkat çekici şekilde artmıştır.⁶⁷

Tarihlendirme sorunun dışında karşılaşılan diğer bir önemli sorun ise bu yapıların kalıcı mı geçici mi, dinî mi sivil mi olduğu üzerine olmuştur. Dünyanın çeşitli yerleri ve dönemlerinde Kapadokya bölgesi gibi mağara ve yer altı

65 Bunlardan bazıları için bkz. Haldon, J., Roberts, N., Izdebski, A., Fleitmann, D., McCormick, M., Cassis, M., Doonan, O., Eastwood, W., Elton, H., Ladstätter, S., Manning, S., Newhard, J., Nicoll, K., Telelis, I., ve Xoplaki, E. (2014). The Climate and Environment of Byzantine: Anatolia: Integrating Science, History, and Archaeology. *Journal of Interdisciplinary History*, XLV(2), 113–161; Xoplaki, E., Fleitmann, D., Luterbacher, J., Wagner, S., Haldon, J. F., Zorita, E., Telelis, I., Toreti, A. ve Izdebski, A. (2016). The Medieval Climate Anomaly and Byzantium: A review of the evidence on climatic fluctuations, economic performance and societal change. *Quaternary Science Reviews*, 136, 226-252.

66 Ramseyer, V. (2014). Cave Dwelling. P. Horden ve S. Kinoshita (Ed.). *A Companion to Mediterranean History* (s. 219-233). Wiley Blackwell, s. 224.

67 Ramseyer, 2014, s. 221.

yerleşimlerinin bir kısmının geçici mekânlar olduğu bilinmektedir. Örneğin Kapadokya'daki yer altı yerleşimlerinin sürekli değil ancak tehlikeli durumlar karşısında kullanıldığı düşünülmektedir.⁶⁸

Orta Çağ'da bu mağaraların artışının nedenlerine dair yapılan araştırmalarda pek çok farklı görüş ortaya atılmıştır. İtalya'nın güneyi ve Kapadokya gibi bölgeler, uzunca bir süre Bizans manastır faaliyetleriyle ilişkilendirildi. Özellikle Kapadokya'da içinde sofı dinî bir topluluğun yaşadığı romantik bir "ruhani manzara" tasavvuru⁶⁹ yirminci yüzyıla kadar hâkimdi.⁷⁰ Bu görüş, 1940'lar itibarıyla akademisyenler tarafından, en azından bazı mağara yerleşimlerinin keşifler tarafından değil, sıradan insanlar tarafından iskân edildiği yani sivil bir yaşam olduğu şeklinde anlaşılmaya başlandı. 1960 ve 1970'lerde ise Güney İtalya ve Sicilya gibi yerlerde araştırmacılar mağara yaşamının tüm yönlerini anlamaya yoğunlaştı.⁷¹ Bunun yanında, birçok kayadan oyma dinî evin aslında daha geniş bir kaya yerleşiminin parçası olduğu ve birbirleriyle bağlantılı olduğu anlaşıldı. Dahası, kaya meskenlerin yalnızca Bizans Dönemi'nde yaşayan Yunan ya da Rumlar değil, aynı zamanda Müslümanlar, Latin Hristiyanlar ve Yahudiler tarafından da yapıldığı görüldü.⁷²

20. yüzyılda akademisyenler genellikle mağaralara yerleşmeyi düşman saldırıları ya da dinî zulümlerden kaçışlarla ilişkilendirerek güvenlik gerekçeleri ile açıkladı. Kapadokya'da halkın Arap istilalarından, ikona yanlısı keşiflerin dinî kıyاملardan kaçmak için bu kaya oyma yerlere sığındıkları düşünüldü. Aslında 9.-10. yüzyıldan bazı Arap tarihçiler, yiyecek stoklarının olduğu yer altı yerleşimlerinden bahseder.⁷³

Günümüzde artık pek çok akademisyen kaya yerleşimlerin ardında pratik nedenlerin de olduğuna işaret etmektedir. Teknik olarak genellikle kaya oyma bir evi yapmak, yeni bir ev inşa etmekten daha kolaydır. Akdeniz çevresindeki ahşap malzemenin nadir olduğu yerlere mağara yapısının sıcak ve soğuk havalarda doğal ısı kontrolü sağlaması, ahşabın sadece inşa malzemesi olarak değil,

68 Ramseyer, 2014., s. 221.

69 Örneğin bu noktada Costof'un Caves of Gods: Cappadocia and its Churches gibi çalışmaları hatırlayabiliriz.

70 Bu görüşü ilk kez ciddi biçimde eleştiren ve konuya yeni bir bakış açısı getiren araştırmacıardan biri olan V. Kalas'ın bu konuda kaleme aldığı makalelerden biri için bkz. Kalas, V. (2004). "Early Explorations of Cappadocia and the Monastic Myth," *Byzantine and Modern Greek Studies* 28, 101-119.

71 Ramseyer, 2014, s. 222.

Kalas, 2004.

72 Ramseyer, 2014, 222.

73 Bixio, R., Castellani, V. ve Succhiarelli, C. (2002). *Cappadocia: Le città sotterranee*. Rome: Libreria dello Stato, Istituto Poligrafico e Zecco dello Stato, s. 111-113.

ısınma amaçlı kullanım ihtiyacını azaltmıştır. Kapadokya'daki iç mekânlarda yıl boyunca sabit sıcaklık ortalama, 13-15 °C derece civarındadır.⁷⁴ Bu sıcaklık yiyeceklerin daha uzun süre saklanabilmesi ve hayvanların daha rahat şekilde barınabilmesi imkânını da vermektedir.

3.3. Yer Altı Şehirleri

Bölgede yer üstünde görebileceğimiz kaya yerleşimleri, aynı zamanda yer altında da yapılmıştır. Bu yerleşimler çok katlı olup, bunlardan bazıları *hypogea* denen yapılar üzerine yapıldı. Çanlı Kilise'de olduğu gibi Orta Çağ'da bazı yerleşimlerde, kâgir binalar da kaya yapılar kadar yaygındı fakat çeşitli nedenlerle günümüze ulaşamadılar.⁷⁵ Orta Çağ'da Kapadokyalıların kaya ve taş yapı tekniğini birleştirdiğini biliyoruz ancak⁷⁶ bölgenin herhangi bir noktasında yapacağımız bir keşif gezisinde bile benzer bir durumun yakın zamanlara kadar devam ettiğini anlayabiliriz.

Kapadokya'da Orta Çağ'dan kalan en etkili kaya-oyma mimari örneklerinden biri, yerli elit asker ailelere ait avlulu evlerdi. Bu yapılarda mutfak, banyo, törensel salonlar, şapeller ve güvercinliklerin yanı sıra ahır ve depo gibi mekânlara bulunmaktaydı. Evlerin girişlerindeki özenle yapılmış dış cephe kabartmaları ve tasarımları burada yaşayanların sosyal statüsüne dair fikir vermektedir. Kemer, tonoz, korniş, niş ve boyama gibi başka detaylar da yapıların dekoratif özellikleri olabilmektedir. Bu tür örnekler, Bizans Kapadokya'sındaki kaya oyma mimarideki refah, gelişmişlik ve işlevsellik gibi konulara örnek teşkil eder.⁷⁷ İnşası tamamlanamamış yapılar incelediğinde mekânların gelişigüzel oyulmadığı ve öncesinden bir planlama yapıldığına işaret eder.⁷⁸

Kaya köyler, genellikle dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korunmak için yapılan savunma yapıları da içermekteydi. Orta Çağ Kapadokya'sında pek çok yerde “yer altı şehirleri olarak”⁷⁹ karşımıza çıkan geniş ve gelişmiş yapıların düşman saldırılarına karşı sığınak olarak kullanıldığı düşünülür. Ancak bu yapıların

74 Bixio ve diğerleri, 2002, s. 36.

75 Ousterhout, R. (2005) A Byzantine Settlement in Cappadocia. Washington, DC: Dumbarton Oaks, s. 171.

76 Ramseyer, 2014, s. 224.

77 Ramseyer, 2014, s. 224.

78 Ramseyer, 2014, s. 224; Kalas, 2000, s. 80-128; Ousterhout, 2005, s. 91-92.

79 Büyüklükleri değişkenlik gösterse de Kapadokya'daki neredeyse tüm köy ve diğer yerleşimlerde en az bir yer altı şehri bulunmasına karşın bunlarla ilgili bilimsel çalışmalar oldukça sınırlıdır. Son zamanlarda yapılan önemli araştırmalardan bazıları için bkz. Bixio (2012). Cappadocia: Sc-hede dei siti sotterranei/Records of the underground sites. BAR Publishing; Yamaç, A. (2022). Some Interesting Underground Cities and Peculiar Underground Structures of Kayseri (Turkey). Jerusalem Journal of Archaeology 3, 70-107.

tamamının aynı işlevi gördüğünü söylemek mümkün değildir. Bu yapılarla ilgili diğer en önemli tartışma, özellikle de ilk ne zaman kazınarak kullanılmaya başladığına ilişkin kronolojidir. Bu konuya ilişkin doğrudan bilgi veren tarihî ve arkeolojik delil yoktur. Bölgedeki tüm kaya-oyma yapıların paylaştığı ortak problem olan, tarih boyunca bunların değiştirilerek yeniden kullanılmış olması bu yapıların anlaşılmasını güçleştirmektedir.⁸⁰

Bu mekânlara giriş genellikle sınırlı olarak sağlanmakta olup bunun için farklı metotlar kullanılırdı. Girişler, bazen iç avlular veya yer altındaki mahzenlerde gizlenirdi. Bunlar genellikle yalnızca bir kişinin eğilerek geçebileceği ve dolayısıyla silah ya da kazı aleti gibi malzemelerin taşınmasına engel olacak kadar küçük mekânlardı. İki kişi tarafından hareket ettirilebilecek yuvarlak taş kapıları tedbiren kapatılırdı. Bu taşların ortasında bulunan delikten düşmanları gözetlemek ve ok veya mızrak atmak için kullanılırdı. Bazı sığınaklar kaçış rotalarına da sahipti. Örneğin Filiktepe yer altı sığınağında birbirinden bağımsız sistemlere sahip yüz odası olduğu tespit edilen yapının, haftalarca 300-400 civarı insana ev sahipliği yapabileceği tahmin edilir.⁸¹ Kayseri civarındaki, OBRUK Mağara Araştırma Grubu tarafından yürütülen çalışmalarda incelenen yer altı şehirleri de bize bu az bilinen konuyla ilgili ışık tutmaktadır. İncelemeye alınan 39 yapıda bulunan arkeolojik işaretler, bunların en azından Bizans Dönemi'nde 7. ile 11. yüzyıllar arasında kullanıldığını göstermektedir. Bölgenin tarihi incelendiğinde, bu yapıların daha önceki dönemlerde de kullanıldığını düşündürten işaretler olsa da araştırmacı A. Yamaç, bunların ancak arkeolojik delillerle ispatlanabileceğini belirtir. Çalışmalarında onlara tarihlendirmede yol gösteren arkeolojik bulgular ise yalnızca duvarlara kazınan haç motifleri, kiliseler ve birkaç Bizans seramiğidir.⁸²

3.4. Su Sistemleri

Kapadokya, mağara yerleşimlerle bağlantılı belki de en geniş kapsamlı ve etkileyici hidrolik sistemlere sahip olması açısından da dikkat çekicidir. Temel işlevleri, vadi kenarlarında uzanan doğrusal yarıklarda inşa edilen istinat duvarlarıyla beraber vadi kenar ve teraslarındaki ekinlerin büyümesini desteklemektir. Kapadokya'da vadilerde tahıl yetiştirmek için iki engelden biri, özellikle kurak geçen yaz aylarından sonra su kaynaklarının sınırlı olması ve şiddetli yağmurun getirdiği sellerden kaynaklanan toprak aşınmalarıydı. Meskendir Vadisi'nde yürütülen çalışmaların gösterdiğine göre Kapadokyalılar, suyu tahliye etmek ve

80 Yamaç, 2022, s. 72.

81 Ramseyer, 2014, s. 225.

82 Yamaç, 2022, s. 104.

ayrıca depolamak için bazı çözümler geliştirmiştir. Vadi duvarları kazılarak yerleştirilen tahliye boruları, suyu toplamış ve daha sonra kullanılmak üzere depolanan bir ana toplama kanalına akan yağmur sularını dağıtmıştır. Bu kanal, oldukça büyük boyutlarda olup bazı noktalarda dört-beş metreye varmaktadır. Akifer denen yer altı su tabakalarından suyu çeken yer altı su tünelleri, belki de gece yoğunlaşma nedeniyle oluşan suyu da toplamaktaydı. Toplanan sular geniş sarnıçlarda depolanırdı. Bunlardan bazılarında tıkanmaları önlemek için filtreler olurdu. Son olarak tüneller oyulurken kazınan toprak, tarımsal kullanım için vadi zeminine serpiştirilirdi. Böylece Kapadokya'daki hidrolik sistemler, su kaynaklarının kısıtlı ve sert iklim koşullarının olduğu bir bölgede ürün yetiştirmeye izin vermektedir. Bu tarz sistemleri kurmak ve sürdürmek planlama, uzmanlık ve dikkatli bakım gerektirmektedir. Bunların tam olarak ne zaman yapıldığı net değilse de en azından Bizans Dönemi'nde var olduğu bilinmektedir.⁸³

Ancak bölge sakinlerinin en azından MÖ 6. yüzyıl gibi daha eski zamanlarda da kaya oyma tekniğini ustalıklı kullanarak suyu kontrol ettiklerine dair bazı işaretler de vardır. Avanos yakınlarındaki Sarıhıdır köyünde bulunan ve bir yol güzergâhı üzerinde akan Kızılırmak Nehri'nin yönünü değiştirmek için kazıldığı düşünülen kaya oyma bir tünel, bu konu kapsamında verilebilecek ilginç bir örnektir.⁸⁴

3.5. Diğer Sivil Yapılar

Birçok bilinmezi içinde barındıran kaya oyma yapıların anlaşılmasında, şüphesiz buradaki birimlerin ayrı odaklar hâlinde incelenmesi büyük rol oynayacaktır. Bu çerçevede özellikle son zamanlarda bölgede bezirhaneler,⁸⁵ güvercinlikler,⁸⁶ arılıklar⁸⁷, şarap işlikleri⁸⁸ ve zirai yapılar⁸⁹ gibi sivil yapılarla il-

83 Ramseyer, 2014., s. 226.

84 Konuyla ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Gilli, E., Yamaç, A. ve Tok, E. (2014). Halys deviation tunnel and cliff dwellings of Sarıhıdır (Cappadocia-Turkey), *Opera ipogea*, 2, 29-36.

85 Bu konuda özellikle Doç. Dr. Savaş Maraşlı'nın bölgede yürüttüğü yüzey araştırmaları ve yayınlar önemlidir. Bunlardan biri için bkz. Maraşlı, S. (2018). Nevşehir Kalesi Yamaç Yerleşim Alanında Bulunan Bezirhaneler. *Arkeoloji ve Sanat* 157, 163-174.

86 Konuyla ilgili son zamanlarda kaleme alınmış bir makale için bkz. Maraşlı, S. (2019). Nevşehir'de Kapadokya Bölgesine Özgü Bir Yapı Türü Olan Kaya Oyma Güvercinliklerin Cephe Bezemeleri. *Akademik Hassasiyetler* 6, 175-194.

87 Güneri, D. (2023). Kapadokya Bölgesinin Yerel Mimari Örneği: Bizans Dönemi Kayaya Oyma Arılıklar. *Art-Sanat Dergisi*, 20, 153-179.

88 Bu kapsamda özellikle Prof. Dr. Nilay Çorağan'ın D. Güneri ile birlikte 2012-2014 arasında yürütülen "Kapadokya Bölgesi Soğanlı Vadisi'nde Bulunan Bizans Dönemi'ne Ait Şarap İşlikleri" isimli proje önemlidir. Güneri tarafından yüksek lisans çalışması şeklinde geliştirilen konuyla ilgili son zamanlarda yayınlanmış bir makale için bkz. Güneri, D. (2021). Soğanlı Vadisi Şarap İşlikleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 7(15), 387-408.

89 Prof. Dr. Nilay Çorağan'ın özellikle Kayseri, Gesi'de 2013'te başlattığı araştırma projesi ve sonrasında yayınladığı şu makalesi örnek verilebilir: Çorağan, N. (2014). Kayseri'nin Gesi Beldesi,

gili yapılmakta olan çalışmalar, bölgenin daha bütüncül olarak anlaşılmasında önemli adımlardır. Ramseyer. Ayrıca bu konuda farklı uzmanlık alanlarından akademisyenlerin yürüteceği çok disiplinli projelerle daha kapsamlı araştırmaların yapılması, bölgenin çok daha geniş bir mercekten görülmesi ve anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

4. Günümüzde Kapadokya'daki “Kültürel Emanet”lere Bakış

Kapadokya imajı, bugün hâlâ büyük ölçüde 19. ve 20. yüzyıllar arasında gezginlerin belirlediği rotalar ve akademisyenlerin üzerinde çalıştıkları alanlar tarafından belirlenmiş hâlini korumaktadır. 19. yüzyıl gezginleri ile 20. yüzyıl Bizans araştırmacılarının üzerinde durdukları yerleşimler, aynı zamanda turizmin yoğunlaştığı yerlerle paralellik gösterir. Seyyahların Doğu Kapadokya ve Batı Kapadokya arasındaki ayrımı, belki de bugünkü “balonlu Kapadokya” imajını da hazırlayan en önemli faktörlerden biridir ve daha sonraları Kapadokya'da bilimsel araştırmaların yürütülme biçimini ve turizm destinasyonunun uzun vadeli planlamasını doğrudan etkilemiştir.⁹⁰ Aslında burada turizmin “iki yüzlü” karakterinin kültürel emanetlere bakışı üzerindeki etkisine de işaret etmek gerekir. Kendilerine ticari bir değer olarak dönen kültürel zenginlikler, bir taraftan bu emanetlerin değerinin daha iyi anlaşılaraq “emanet sahiplerine” onlara daha iyi bakma motivasyonu yaratırken, bir taraftan da turizmin kazanç getirme hırsı, bazı emanetlerin hoyratça kullanılmasına yol açmıştır. Bu noktada, örneğin turizmin en yoğun olduğu destinasyon olan Göreme’de, bugün aslını büyük ölçüde koruyamayan, başta sivil mimari olmak üzere dinî mimari örneklerinden bahsedebiliriz.

Küçük Bürüngüz (Subaşı) Köyü ile Ağırnas Vadisi’ndeki Bizans Dönemine Ait Sivil-Zirai Kaya Yapıları. *Turkish Studies* 9(10), 335-358. Aynı zamanda bkz. Peker N. (2023). Bizans Kapadokya’sında Zirai Faaliyetler: Yazılı Kaynaklar Işığında Arkeolojik Kanıtların Okunması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13 (1), 734-754.

90 Tartışmalar için bkz. Üçbaşaran, 2020.

Sonuç, Sorunlar ve Öneriler

Bölgenin tarihî kaynakları maddi kültür kalıntılarıyla birlikte değerlendirildiğinde çok daha karmaşık bir kültürel yapısı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bölgenin tarihsel sürecine bakıldığında burada farklı dinî, etnik ve kültürel yapıya sahip çeşitli toplulukların yaşadığı ve bunların bazen bu yaşamı bir arada geçirdiği görülür. Tüm bunlar, bir yandan bölgenin arkeoloji ve sanat tarihi zenginliğini ortaya koyarken bir taraftan da bu karmaşık yapının bütüncül şekilde incelenmesini güçleştirmektedir. Bunun yanında tarihin birçok kesitinde çok kültürlü bir yapıya sahip olduğu anlaşılan bölgenin kimliğini belirleyen unsurların, belirli bakış açılarından okunmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Elbette bir de bölgenin turizmle buluşmaya başladığı dönemlerde bölgenin aynı zamanda farklı dinamiklerle⁹¹ uğradığı dönüşümün keşişmesini unutmamak gerekir.

Kapadokya'nın tarihi kimlik meselesine değindiğimizde, buradaki “yönlendirilmiş bilgilendirme” konusunun yanı sıra yetersiz çalışmaları not etmek gerekir. Örneğin bölgede Farsi inanç ve kültürün varlığına dair yazılı ve arkeolojik delillerimiz olsa da bu konuda yeterince literatür çalışmasının olmadığı dikkati çekmektedir. Bilindiği gibi özellikle 19.-20. yüzyıllarda milletçilik dalgasının Osmanlı'yı da büsbütün etkisine almaya başladığı dönemlerde, Yunan milletçiliği ekseninde bölgedeki Helenistik kültürün baskınlığı vurgulanmıştır. Bu dönemlerde Osmanlı yapısını dönüştüren sosyal ve ekonomik değişimler, Kapadokya bölgesinde yaşayan özellikle Rum Ortodoks topluluk üzerinde de etkili olan “Helenleştirme” gayesi, bölgenin tarihinin daha çok bu amaç ekseninde okunması sonucunu doğurmuş olmalıdır.⁹² Nitekim bu dönemlerde bölgenin Roma ve Bizans dönemlerinde devam eden Yunan kimliğinin vurgulanması, bu dönemlere denk gelmektedir. Akademik literatürde ise bölgenin özellikle Helenistik ve Roma dönemlerine ait bilgileri oldukça sınırlı olduğu fark edilmektedir. Bu bilgiler bölgede arkeoloji ve sanat tarihine ışık tutacak yüzey araştırmaları ve kazı faaliyetlerinin arttırılmasıyla zenginleştirilebilir.

Birçok bilinmezi içinde barındıran kaya oyma yapıların anlaşılmasında, şüphesiz buradaki birimlerin ayrı odaklar hâlinde incelenmesi büyük rol oynayacaktır. Bu çerçevede özellikle son zamanlarda bölgede bezirhaneler,⁹³ gü-

91 Konumuzun kapsamını aşmakla beraber bu dinamikler arasında yerel yönetimlerin yetersizliği ya da yanlış kararları ile turizm aktörlerinin oynadığı roller ve ayrıca “afet evler” konularına işaret edilebilir.

92 Konuyla ilgili bir tartışma için bkz. Göktürk, G. (2017). Kapadokyalı Rumların Aydınlanma Çabasına Anadolu Gazetesi Üzerinden Bakmak. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi 12(3), 37-48.

93 Bu konuda özellikle Doç. Dr. Savaş Maraşlı'nın bölgede yürüttüğü yüzey araştırmaları ve yayınlar önemlidir. Bunlardan biri için bkz. Maraşlı, S. (2018). Nevşehir Kalesi Yamaç Yerleşim Alanında Bulunan Bezirhaneler. Arkeoloji ve Sanat 157, 163-174.

vercinlikler,⁹⁴ arılıklar⁹⁵, şarap işlikleri⁹⁶ ve zirai yapılar⁹⁷ gibi sivil yapılarla ilgili yapılmakta olan çalışmalar, bölgenin daha bütüncül olarak anlaşılmasında önemli adımlardır. Ayrıca bu konuda farklı uzmanlık alanlarından akademisyenlerin yürüteceği çok disiplinli projelerle daha kapsamlı araştırmaların yapılması, bölgenin çok daha geniş bir mercekten görülmesi ve anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Aynı zamanda, Orta Çağ'da bu topraklarda yaşayan başta Selçuklular gibi Anadolu'nun büyük bölümüne egemen olan Beylikler Dönemi'nde inşa edilen medrese, kervansaray ve köprü gibi anıtsal yapıların gölgesinde kalan ve gündelik yaşama dair deliller sunacak daha fazla arkeolojik bilgiye ihtiyaç vardır. Ayrıca bu dönemlerden başlayarak 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar burada Türklerle bir arada yaşayan Ermeni ve Rumların bu topraklara bıraktığı kültürel emanetlerin çok daha kapsamlı biçimde ele alınması gerekir. Özellikle bölgenin Osmanlı yönetimi altında kaldığı ve arşiv ile dönem kaynaklarının büyük ölçüde sessiz kaldığı 15.-19. yüzyıl arasındaki boşluğun anlaşılmasında çok disiplinli çalışmalar etkili olabilir. Özetle, tarih boyunca Anadolu gibi kucaklayıcı ve kapsayıcı bir toprak parçasının büyük bir bölümünü kapsayan Kapadokya'ya bırakılan kültürel emanet birikimi, bölgedeki arkeoloji ve sanat tarihi çalışmalarının çok disiplinli araştırmalarla desteklenmesiyle çok daha iyi anlaşılacaktır.

94 Konuyla ilgili son zamanlarda kaleme alınmış bir makale için bkz. Maraşlı, S. (2019). Nevşehir'de Kapadokya Bölgesine Özgü Bir Yapı Türü Olan Kaya Oyma Güvercinliklerin Cephe Bezemeleri. Akademik Hassasiyetler 6, 175-194.

95 Güneri, D. (2023). Kapadokya Bölgesinin Yerel Mimari Örneği: Bizans Dönemi Kayaya Oyma Arılıklar. Art-Sanat Dergisi, 20, 153-179.

96 Bu kapsamda özellikle Prof. Dr. Nilay Çorağan'ın D. Güneri ile birlikte 2012-2014 arasında yürütülen "Kapadokya Bölgesi Soğanlı Vadisi'nde Bulunan Bizans Dönemi'ne Ait Şarap İşlikleri" isimli proje önemlidir. Güneri tarafından yüksek lisans çalışması şeklinde geliştirilen konuyla ilgili son zamanlarda yayınlanmış bir makale için bkz. Güneri, D. (2021). Soğanlı Vadisi Şarap İşlikleri. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 7(15), 387-408.

97 Prof. Dr. Nilay Çorağan'ın özellikle Kayseri, Gesi'de 2013'te başlattığı araştırma projesi ve sonrasında yayınladığı şu makalesi örnek verilebilir: Çorağan, N. (2014). Kayseri'nin Gesi Beldesi, Küçük Bürüngüz (Subaşı) Köyü ile Ağırnas Vadisi'ndeki Bizans Dönemine Ait Sivil-Zirai Kaya Yapıları. Turkish Studies 9(10), 335-358. Aynı zamanda bkz. Peker N. (2023). Bizans Kapadokya'sında Zirai Faaliyetler: Yazılı Kaynaklar Işığında Arkeolojik Kanıtların Okunması. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi 13 (1), 734-754.

Kaynakça:

- Anderson, S. R. (2012). *Languages: a very short introduction*. Oxford University Press.
- Bittel, K. (1956). Kappadokya'da Bulunan Bir Ateş Sunağı. *Türk Arkeoloji Dergisi* 6(2): 35-42.
- Bixio, R., Castellani, V. ve Succhiarelli, C. (2002). *Cappadocia: Le città sotterranee*. Rome: Libreria dello Stato, Istituto Poligrafico e Zecco dello Stato.
- Bixio, R. (2012). *Cappadocia: Schede dei siti sotterranei/Records of the underground sites*. BAR Publishing.
- Boyce, M. (1975). On the Zoroastrian Temple Cult of Fire. *Journal of the American Oriental Society*, 95 (3), 454-465.
- Bryce, T. (2003). History. H. Craig Melchert (Ed.). *The Luwians* (s. 97-100). Handbuch der Orientalistik I/68 Leiden: Brill.
- Cahen, (2000). *Osmanlı'dan Önce Anadolu*. E. Üyepazarcı (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çorağan, N. (2014). Kayseri'nin Gesi Beldesi, Küçük Bürüngüz (Subaşı) Köyü ile Ağırnas Vadisi'ndeki Bizans Dönemine Ait Sivil-Zirai Kaya Yapıları. *Turkish Studies* 9(10), 335-358.
- Dagron, G. (1976). Minorités Ethniques et Religieuses dans au XIe Siècle: L'Immigration Syrienne. *Travaux et Mémoires*, 6, 177-216.
- D'Alfonso, L. (2012). Tabal: An Out-group Definition in the First Millennium BC. G.B. Lanfranchi, D.M. Bonacossi, C. Pappi ve S. Ponchia (Ed.). *Leggo! Studies Presented to Mario Fales on the Occasion of his 65th Birthday* (s. 173-193). Wiesbaden.
- Dedeyan, G. (1975). L'immigration des Arméniens en Cappadoce, (XIe siecle). *Byzantion*, 45, 42-1178.
- Dönmez, Ş. (2015). Oluz Höyük Kazıları Işığında Kuzey-Orta Anadolu (Pontika Kappadokia) Akhaimenid Varlığına Güncel Bir Bakış. *TÜBA-AR* 18, 71-107.
- Erpek, C. (2019). *Şahinefendi Köyü (Nevşehir) Geç Antik Dönem ve Sonrasına Ait Arkeolojik Kalıntılar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Erpek, C. (2020). Geç Antik Dönem'de Kapadokya'da Kentler. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 642-657.
- Gilli, E., Yamaç, A. ve Tok, E. (2014). Halys deviation tunnel and cliff dwellings of Sarıhıdır (Cappadocia-Turkey), *Opera ipogea*, 2, 29-36.
- Gregory McMahon (2011). The Land and Peoples of Anatolia through Ancient Eyes. S. Steadman ve G. McMahon (Ed.). *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia (10,000-323 BCE)* (s. 15-33). Oxford University Press.
- Godley, A.D. (Ed.) 1975. *Herodotus: Histories (Books I-II)*. Harvard University Press.
- Göktürk, G. (2017). Kapadokyalı Rumların Aydınlanma Çabasına Anadolu Gazetesi Üzerinden Bakmak. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 12(3), 37-48.
- Güneri, D. (2021). Soğanlı Vadisi Şarap İşlikleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 7(15), 387-408.

- Güneri, D. (2023). Kapadokya Bölgesinin Yerel Mimari Örneği: Bizans Dönemi Kayaya Oyma Arılıklar. *Art-Sanat Dergisi*, 20, 153-179.
- Güngördü, F. V. (2021). Merkezi Volkanik Kapadokya'nın Erken Tarihöncesi Toplulukları Üzerine Yeni Bulgular, Avanos Örnekleri; Topraktepe ve Türkmenlik Tepesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11(1), 260-285.
- Jacobs, I. (2014). Late Antique Anatolia, Archaeology of. C. Smith (Ed.). *Encyclopedia of Global Archaeology*. New York: Springer.
- Janse, M. (2002). Aspects of Bilingualism in the History of the Greek language. *Bilingualism in Ancient Society: Language Contact and the Written Word* (s. 332-392). J. N. Adams, M. Janse ve S. Swain (Ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Janse, M. (2020). The survival of Cappadocian Greek. *Cursor* 16, 49-57.
- Jolivet, C. ve Kiourtzian, G. (1994). Découvertes archéologiques et épigraphie funéraire dans une vallée de Cappadoce. *Études balkaniques* 1, 135-176.
- Jolivet-Lévy, C. (1998). La Cappadoce après Jerphanion. Les monuments byzantins des Xe-XIIIe siècles. *Mélanges de l'Ecole française de Rome-Moyen-Age*, 110(2), 899-930.
- Jolivet-Lévy, C. ve Kiourtzian, G. (2013). Le site de Gorgoli et le martyrium de saint Kerykos en Cappadoce. Étude préliminaire. C. Blondeau, B. Boissavit-Camus ve V. Bouchérat (Ed.). «Ars auro gemmisque prior». Mélanges en hommage à Jean-Pierre Cailliet (s. 463-478). Zagreb: University of Zagreb.
- Kalas, V. G. (2000). Rock-cut architecture of the Peristrema valley: Society and settlement in Byzantine Cappadocia. PhD dissertation. New York University.
- Kalas, V. (2004). "Early Explorations of Cappadocia and the Monastic Myth," *Byzantine and Modern Greek Studies* 28, 101-119.
- Laflı, E. (2020). An introduction to the archaeological and historical studies in Classical Cappadocia: Editorial remarks to the proceedings of the conference. E. Laflı (Ed.). *Cappadocia and Cappadocians in the Hellenistic, Roman and Early Byzantine periods an international video conference on the southeastern part of central Anatolia in classical antiquity* (s. 7-12). İzmir.
- Haldon, J., Roberts, N., Izdebski, A., Fleitmann, D., McCormick, M., Cassis, M., Doonan, O., Eastwood, W., Elton, H., Ladstätter, S., Manning, S., Newhard, J., Nicoll, K., Tellelis, I., ve Xoplaki, E. (2014). The Climate and Environment of Byzantine: Anatolia: Integrating Science, History, and Archaeology. *Journal of Interdisciplinary History*, XLV(2), 113-161.
- Maraşlı, S. (2018). Nevşehir Kalesi Yamaç Yerleşim Alanında Bulunan Bezirhaneler. *Arkeoloji ve Sanat* 157, 163-174.
- Métivier, S. (2005). La Cappadoce, IVe-VIe siècle. Une histoire provinciale de l'Empire romain d'Orient. Paris: Éditions de la Sorbonne.
- Miller, T. S. (1984). Byzantine Hospitals. *Dumbarton Oaks Papers*, 38, 53-63.
- Ousterhout, R. (2005) *A Byzantine Settlement in Cappadocia*, Washington, DC: Dumbarton Oaks.

- Ousterhout, R. (2013). Επανεξετάζοντας την τοποθεσία Binbirkilise: Οι φωτογραφίες του John Henry Haynes του 1887 (Binbirkilise Revisited: The 1887 Photographs of John Henry Haynes). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 34, 395-404.
- Ousterhout, R. A Connoisseur's Guide to Cappadocia. Cornucopia. <https://www.cornucopia.net/guide/cappadocia> (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2023).
- Ötüken, Y. (1984). Kappadokya Bölgesindeki Kapalı Yunan Haçı Planlı Kaya Kiliselerde Resim Programı. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 3, 143-159.
- Özbaşaran, M., Duru, G., Teksöz, D. ve Omacan, S. (2010). Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük. *UBAKED* 8, 215-228.
- Peacock, A. C. S. (2019). *Islam, Literature and Society in Mongol Anatolia*. Cambridge University Press.
- Peker N. (2023). Bizans Kapadokyası'nda Zirai Faaliyetler: Yazılı Kaynaklar Işığında Arkeolojik Kanıtların Okunması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13 (1), 734-754.
- Pekman, A. (Çev.). (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası/Strabon-Geographika (XII-XIV)*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pelosi, C., Agresti, G., Andaloro, M., Baraldi, P., Pogliani, P., Santamaria U. (2013). The rock hewn wall paintings in Cappadocia (Turkey). Characterization of the Constituent Materials and a Chronological Overview. *e-Preservation Science*, 10, 99-108.
- Ramseyer, V. (2014). Cave Dwelling. P. Horden ve S. Kinoshita (Ed.). *A Companion to Mediterranean History* (s. 219-233). Wiley Blackwell.
- Risse, G. B. (1999). *Mending Bodies, Saving Souls: A History of Hospitals*. Oxford University Press.
- Roller, D. W. (2018). *A Historical and Topographical Guide to the Geography of Strabo*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Sofou, A. (2005). Strabo and the Historical Geography of Cappadocia. *Mediterraneo Antico: Economie Societa Culture VIII/2*, 739-765.
- Solmaz, F. (2021). Kapadokya Alanı Hakkında Kanun, Arka Planı ve Koruma Açısından Değerlendirilmesi. *Mimarlık Dergisi* 419, 13-17.
- Speidel, M. A. (2019). The Hellenistic Kingdom of Cappadocia. O. Tekin (Ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri; Hellenistic and Roman Anatolia. Kings, Emperors, City States* (118-133). İstanbul.
- Thierry, N. (1995). De la datation des églises de Cappadoce. *Byzantinische Zeitschrift*, 88, 419-455.
- Tibet, A., Henry, O. ve Beyer, D. (Ed.). (2015). La Cappadoce méridionale de la Préhistoire à l'époque byzantine (3e Rencontres d'archéologie de IFEA, İstanbul 8-9 novembre 2012). İstanbul: Institut français d'études anatoliennes.
- Trameri, A. ve D'alfonso, L. (2020). The Sacred City of Kınık Höyük: Continuity and Change in Cappadocia (Turkey) between the Late Achaemenid and Late Hellenistic Periods. *Marburger Beiträge zur Archäologie* 6, 65-81.

- Turan, O. (1953). Les souverains seldjoukides et leurs sujets non musulmans, *Stlsl* 1 (1953). *Studia Islamica*, 1, 65-100.
- Xoplaki, E., Fleitmann, D., Luterbacher, J. Wagner, S., Haldon, J. F., Zorita, E., Telelis, I., Toreti, A. ve Izdebski, A. (2016). The Medieval Climate Anomaly and Byzantium: A review of the evidence on climatic fluctuations, economic performance and societal change. *Quaternary Science Reviews*, 136, 226-252.
- Üçbaşaran, İ. (2020). *La mise en tourisme des patrimoines chrétiens dans la destination Cappadoce: tensions identitaires et conflits territoriaux* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne.
- Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. London: Berkeley.
- Yakubovich, I. (2014). From Lower Land to Cappadocia. (M. Kozuh, W. F. M. Henkelman, C. E. Jones, C. Woods, Ed.). *Extraction & Control Studies in Honor of Matthew W. Stolper. Saline*: McNaughton & Gunn. 347-352.
- Yamaç, A. (2022). Some Interesting Underground Cities and Peculiar Underground Structures of Kayseri (Turkey). *Jerusalem Journal of Archaeology* 3, 70-107.
- Yolaçan, B., Pucci, M. ve d'Alfonso L. (2022). Archaeological Excavations At Nigde-Kıynık Hoyuk. 2020-2021 Campaigns. *Athenaeum: Studi di letteratura e Storia dell'antichità*, 584-596.

İnternet Kaynakları:

- <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0197> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2024).
- “2021 Kenneth E. Naylor Memorial Lecture: Dr. Mark Janse (Ghent University)” başlıklı konuşma: https://www.youtube.com/watch?v=XkfA_LT4E3Y&t=1s (Erişim tarihi 20 Eylül 2023)
- Ousterhout, R. A. (2019). Adventures in the Wild, Wild East. *Cornucopia* 59. Erişim Adresi: <https://www.cornucopia.net/magazine/articles/the-wild-wild-east/> (14 Ekim 2023).
- Uyar. T. (2015). Ortaçağ Toplumunun Yit(iril)en Belleği: Kapadokya’da Bizans Sanatı ve Mimarisi. *Arkitera*. Erişim linki ve tarihi : <https://www.arkitera.com/gorus/orta-cag-toplumunun-yitirilen-bellegi-kapadokyada-bizans-sanati-ve-mimarisi/> (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020).
- Osmanlı’nın Anadolu’daki Eyaletlerini Gösteren Harita ve “Karamania” Olarak İşaretlenen Kapadokya (Şekil 7): <https://www.antiquemapsandprints.com/categories/maps-by-cartographer/sduk---society-for-the--diffusion-of-useful-knowledge/product/turkey-asia-minor-provinces-karamania-adana-itchi-roum-sduk-1844-old-map/P-7-018315~P-7-018315> Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023)

YEDİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KORUMA: ÖRNEK MUSTAFAPAŞA (SİNASOS) YERLEŞİMİ

Nimet HACISÜLEYMANOĞLU ALÇIN - Leila AKBARİSHAHABİ

Kent, Çevre ve Yerel Yönetimler Uzmanı, E-posta: nimethso@gmail.com

ORCID: 000-0001-6335-2781

*Doç. Dr., Kapadokya Üniversitesi Mimarlık, Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü, E-posta: leila.akbarishahabi@kapadokya.edu.tr*

ORCID: 0000-0002-0547-7874

GİRİŞ

Günümüzde yerleşim alanlarının özgün niteliklerinin korunması ve bu yönde doğru kararların alınması, bölgesel kalkınma, yerel kimliğin güçlenmesi, sosyokültürel değerlerin korunması ve güçlü sosyal ilişkilerle şekillenmektedir. Aynı zamanda kalkınma ve turistik faaliyetler açısından ulusal, bölgesel ve bireysel düzeyde ekonomik gelişmeler sağlanmaktadır. Son yıllarda, küreselleşme çağında, yerleşim alanları pek çok sosyokültürel, ekonomik, teknolojik ve politik faktörlerin etkileşimi sonucunda değişmektedir ve bu değişiklikler mekânsal kimliği, kültürel emanetleri ve doğal varlıkları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışma, mekânsal kimliğin bütüncül bir yaklaşım ile ele alınıp incelenmesini hedeflemektedir. Bu amaçla, doğal ve kültürel olarak zengin bir niteliğe sahip Nevşehir ili, Ürgüp ilçesine bağlı, tarihî bir kasaba olan Mustafapaşa kasabasının kimliği analiz edilmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında, kasabanın genel özellikleri, kalkınma projeleri ve koruma planları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, mekânsal kimliğin korunmasında, yerel yönetimlerin görevleri ve yetkileri ele alınmış, kasabanın kimliğinin korunmasında ve sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak canlandırılmasında katılımcı bir sürecin gerekliliği vurgulanmıştır. Sonuç olarak özgün niteliklere sahip olan kasabanın kimliğinin güçlendirilmesi yönünde strateji ve öneriler geliştirilmiştir.

1. TÜRKİYE'DE KORUMA MEVZUATI

Koruma terimi, 19. yüzyılda Avrupa'da gelişmeye başlamış olup genel hatlarıyla hem yapıların kendi içerisindeki hem de çevresiyle sağlayacağı bütünlük ve hürriyet kavramları üzerinde temellenmiştir. Kültürel bir varlığı çevresi ile birlikte belgeleyerek sürekli bakım ve kullanımını sağlayarak, özgün durumunu

muhafaza ederek, gerektiğinde en az müdahale ile onarma ve iyileştirme yollarına giderek varlığını sürdürme anlayışıdır. 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nde korumanın süreklilik arz eden, kalıcı bir eylem olduğu ortaya konmuştur. UNESCO'nun 1976 tarihli yayınında, bir anıtın tanıklık ettiği içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanarak anıtların çevreleriyle birlikte korunması gerekliliği ve fiziksel bütünlüğün önemi ifade edilmiştir.¹

1869 yıllarında Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanan Asar-ı Atika Nizamnamesi (Eski Eserler Tüzüğü) ile ilk korumacılık mevzuatı başlamıştır. Altı konuda çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnamesi genel olarak arkeolojik değerlerin korunmasını amaçlamıştır. 1830'lu yıllarda, Fransa'nın korumacılıktaki ilk örnekleri anıtsal nitelikteki yapıları amaçlamışken Asar-ı Atika Nizamnamesi ile arkeolojik değerlerin korunması hedeflenmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra bile Asar-ı Atika Nizamnamesi geçerliliğini sürdürmüştür. İlk eski eser yasası 1973 senesinde, 1710 sayılı Eski Eserler Yasası olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanım ve içerik olarak eksik olmasına rağmen eski eserlerin korunması konusunda çıkarılmış ilk yasadır. Ancak bu yasa on yıl süre ile ayakta kalmıştır. 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Yasası parlamentodan geçmiştir. 1710 sayılı ile 2863 sayılı yasa arasında tanım ve içerik açısından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ancak yasanın zaman içerisinde değişikliklere ihtiyaç duyulması nedeni ile 1988 yılında 3386 sayılı yasa ile 2863 sayılı yasanın bazı maddeleri değiştirilmiştir. Değiştirilen en önemli özellik, koruma kurullarının bölgesel olarak faaliyete geçirilmesi, tek elden korumacılık yapılması yerine bölgesel olarak korunması amaçlanmıştır. Ancak 2005 senesinde çıkarılan 5226 sayılı yasa ile 2863 sayılı kanunun bazı maddelerinin güncellenmesi ve uluslararası kıstasların göz önüne alınması sağlanmaya çalışılmıştır. Bunların içinde önde gelen özellik, dünya miras alanlarının yönetsel biçimde korunmasıdır. Günümüzde kültür ve tabiat varlıklarının birbirinden ayrılarak korunması konusunda yeni mevzuatlar oluşturulmuştur. 648, 649 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kültür varlıklarının korunması görevi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına verilirken tabiat varlıklarının korunması konusunda T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı görevlendirilmiştir (Akozan,1977).

1.1. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

1951 yılında 5805 sayılı yasayla kurulan “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu”, bugüne kadar, deyimde hata yapmayacağım, tek başına Türkiye'deki taşınmaz malları kurtarma çabasında bulunmuştur. Ancak Anıtlar

1 Venedik Tüzüğü Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 'nun 24 Eylül 1967 tarih ve 3674 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

Kurulu, bu görevi tek başına yerine getiremeyecektir; yani bu durum devam ederse, teşkilat kurulmazsa, yasalar ve kararnamelerle Fransa'dakinin benzeri bir sistem kurulmazsa yurdumuz, korunması gereken tarihî anıtların yok olmasına katlanmalıdır.² Fransız Tarihî Anıtlar Yüksek Komisyonu ile bizim Anıtlar Yüksek Kurulu'muzun bir karşılaştırılması yapılsa Fransız Anıtlar Yüksek Kurulu'nun üyelerinin bilimsel kurumlardan alınmadığı dikkati çekmektedir. Bu hâl, Fransa için hiçbir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü daha kuruluşundan beri Viollet Le Duc gibi çok değerli restoratör muharrir-mimarlar, bu teşkilatın hem kurucularından hem de orada yetişmiş önemli elemanlarından biriydi.

Fransa, her zaman bu konuda çok değerli bir idari ve teknik kadroyu elinde tutmuştur. Bu sebeple, bizim Yüksek Anıtlar Kurulu'muzda üniversiteler ve Güzel Sanatlar Akademisinden profesörlerin üye bulunmaları bu açığı kapamış ve Kurul bugüne kadar tek başına koruma hizmeti görebilmiştir. Koruma anlayışı yurdumuzda ilk defa "Asar-ı Atika Nizamnamesi" ile bir düzene girmeye başlamıştır. Ancak nizamname metninde "asar-ı atika" sayılan eserlerin içine sivil Osmanlı binaları dâhil edilmemiştir. 1873 yılında, o zaman Bayındırlık Bakanı olan Ethem Paşa tarafından Viyana sergisine götürölmek üzere hazırlattırılan "Osmanlı Mimarisi" adlı büyük albüm, zamanın tarihî anıt düşüncesini ortaya koymaktadır. 1908'de Cornelius Gurlitt'in "Baukunst Constantino-pels" adlı eserinde, sivil mimari eserlerin numuneleri taş binalar olarak kabul olunmakta; ancak ahşap Türk evlerine yer verilmemektedir.

İlk şuurlu ve bilimsel çalışma ise Güzel Sanatlar Akademisinde 1932 yılında "Milli Mimari Semineri" ismi altında başlamıştır. Bundan sonra ancak 19. ODTÜ Mimarlık Fakölteğinde Restorasyon Bölümü, daha sonra 19. İTÖ Mimarlık Fakölteğinde Sanat ve Mimarlık Tarihi Kürsüsü ve nihayet 1975'te Yıldız DMMA Mimarlık Bölümünde Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü isimleri altında başlamıştır.

Hâlbuki bütün dünyada çok önemli bir değer taşıyan Türk Evi'nin korunması düşüncesi daha sonraları doğmuştur. Bu düşünce Türkiye'de ilk olarak kişisel düzeyde haftalık mecmualarda ve günlük gazetelerde araştırmacıların yazıları ile başlamıştır (Umar, 1990).

2 Resmî Gazete yayımı 1951 yılında bir yasa ile kurulan "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu", koruma ile ilgili ilkeleri ve müdahale biçimlerini belirlemek, proje bazında karar vermek gibi çağdaş görevler üstlenmiş, ölkemizin yapılaşma ve kentleşme süreci içinde tarihsel ve geleneksel çevrenin korunması sorunlarının çözümünde etkin önlemler alınmıştır. (<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-245753/koruma-bolge-kurulu-hakkinda.html> Erişim: 12.05.2024)

Tablo 1. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kuruluşundan beri Kurumun yaptığı çeşitli işleri sıralamak gerekirse şunlar söylenebilir:

Korunması gerekli binaların tescil ve tespiti kavramlarını tesis etmiş ve uygulamıştır.
Koruma kapsamına ahşap evleri ve daha sonra siteleri katmıştır.
Koruma-restorasyon konularında öğreti ve kriterler tesis etmiştir.
Koruma için gerekli kanunlar, yönetmelikler, usuller ve teşkilat önermiştir.
Restoratör mimar yetiştirilmesini teşvik etmiş ve bu kişileri eğitmiştir.
Restorasyon projeleri hazırlama ve dosya hazırlama usulleri tespit edilmiş ve geliştirilmiştir.
Asıl meşguliyet konusu olarak 1951-1976 yıllarından bugüne kadar 8500'ün üstünde konu müzakere edilerek kanuna bağlanmıştır.
Aldığı kararlarla ilgili konulara ait çok değerli, yurt çapında bir arşiv meydana getirmiştir.
Aldığı kararlar arasında çok önemli prensip kararları ve geniş kapsamlı bölge koruma kararları mevcuttur.

1.2. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası

“Benim gözlem ve yargılarıma doğru ise, Ortodoks koruma öğretisinin gösterdiği yöntemlerle Türkiye’de özellikle kentsel koruma olanaksızdır. Kenarda köşedeki cılız, tesadüfi uygulamaları örnek gösterip kendimizi aldatmamalıyız. Antalya limanı, Soğukçeşme sokağı ya da Safranbolu’da korunmadan saklanan bir yöre, İstanbul’un, İzmir’in, Kütahya’nın, Urfa’nın, Erzurum’un, Gaziantep’in, Konya’nın, Antakya’nın ve sayısız kent ve kasabanın yok edildiğini unutturamaz.”

Prof. Dr. Doğan Kuban

Bu Kanun’un amacı; korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir.

1.2.1. Kültürel Varlık

Resmî Gazete’de 23.07.1983 tarihinde ilan edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasının 3. maddesinde yer almaktadır. 3. maddede bu kavram, kültür varlığı “Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal

yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya sualtındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.” şeklinde açıklanmaktadır. Tanıma baktığımızda, kültür varlıklarını üç farklı boyutta inceleyebiliriz.³

Zaman Boyutu: Yasada geçen “*tarih öncesi ve tarihi devirler*” kavramları ile herhangi bir zaman kısıtlaması getirilmemektedir. Yakın geçmişte yapılmış olup değer taşıyan yapılar kültür varlığı niteliği taşıyabilmektedir.

Nitelik Boyutu: Bir taşınmazın kültür varlığı olarak kabul edilebilmesi için ilk olarak “... *kültür, bilim, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunmak*”; ikinci olarak ise “*sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşımak*” gerekmektedir.

Mekân Boyutu: Son boyut olan mekân boyutunda ise “*yerüstü, yeraltı ve su altında*” bulunma koşulu ile herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir.

Kültür, toplumların kendilerine özgü olan ve gelecek nesillere aktardıkları maddi veya manevi her şeyi kapsar. Kültür, belirli bir toplumun karakterini meydana getiren fikirleri, bilgileri, bütün kültür sahalarını kaplayan ve onlara nüfuz eden inançları, tutum ve davranış tiplerini içeren bir sistemdir (Madran, 2005).

Kültürel miras yalnızca geçmişten gelen anıtlar, binalar, tarihi çevreler, arkeolojik alanlar veya kültürel veya geleneksel eserlerden oluşan bir koleksiyon değildir. Aynı zamanda bir seçme ve koruma sürecinin sonucudur. Sürekli olarak kültürel ve politik nedenlerle gelecek nesiller için korunması gereken ve olmayanların seçimi ile uğraşan her toplumu karakterize eden bir “Bellek” ve “Unutkanlık” sürecidir (Tunçer, 2017).

Kimliğimizle, kültürümüzle, tarihimizle ilgili somut ve soyut değerlerin tümüne kültürel miras denir. Tarihî kentler ve dokular, kültürel peyzajlar, anıtsal yapılar, arkeolojik alanlar kadar dil, gelenek, dans, müzik, ayinler gibi yaşayan ama somut olmayan değerler de kültürel mirası oluşturur.

1.2.1.1. Taşınır Kültür Varlıkları

Bir kültürün sosyal, ekonomik, politik, tarihî, teknik/teknolojik ve estetik özellikleri açısından belgesel öneme sahip her türlü taşınır malı tanımlamak için kullanılan terimdir. Taşınır kültür varlıkları denilince akla resim, heykel gibi eserler gelse de bu grup çok geniş bir ürün yelpazesini kapsamaktadır. Bir heykel size o dönemin anatomisini, malzeme işleme süreçlerini, estetik anlayışını, giyim tarzlarını vs. öğretebilir.

3 (https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19497.pdf Erişim: 10.04.2023)

1.2.1.2. Taşınmaz Kültür Varlıkları

Genel olarak bina ve bina gruplarından oluşan bu varlıklar, yapı malzemeleri, mimari özellikleri ve tarihî nitelikleri açısından önem arz eden ve özgünlük taşıyan değerlerdir. Taşınmaz kültür varlıklarını oluşturan en önemli yapı türü anıtsal yapılardır. Bu yapılar, genellikle kamusal amaçlarla kullanılan yapılardır. Bu yapılar, bir dönemin mimari biçimini, yapım tekniğini, estetik anlayışını, ait oldukları toplumun sosyokültürel, ekonomik ve politik niteliklerini yansıtan eserler olarak tanımlanır. Taşınmaz kültürel emanetlerimizin işlevlerine göre bakacak olursak:

Dinî Yapılar: Çeşitli dinler tarafından ibadet amacıyla yapılan yapıları bu grupta toplayabiliriz. Dinsel yapılar İslam bağımlı bir sınıflama ile kısıtlanamaz. Her dinin ibadet mekânı belgesel niteliklere sahipse korunmaya değerdir. Örneğin, kiliseler, camiler, havralar, mescitler, türbeler, kaya mezarları, tekke, dergâhtır.

Eğitim Yapıları: Eğitim veren kurumları kapsar. Anadolu kültürü tarih boyunca eğitime önem vermiş, bu nedenle medreseler kentlerimizin tarihsel odaklarını oluşturmaktadır. Selçuklu Dönemi'nde yapılmış olan yapıları da bunun içerisinde sıralayabiliriz. Örneğin; medreseler, sibyan mektepleri, dar-ül hadis, dar-ül hüffaz sayılabilir.

Ticaret Yapıları: Genellikle ticaret amacıyla kullanılan ve halkın rağbet ettiği kamusal yapılardır. Anadolu, tarih boyunca çok önemli ticaret yollarının kilit noktasında yer almıştır. İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun Asya ve Avrupa'yı birleştirdiği nokta Anadolu coğrafyasıdır. Ticaret yapılarına örnek verecek olursak; dükkânlar, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, kervansaraylar, ticaret hanlarıdır.

Askerî Yapılar: Savunma amacıyla yapılmış yapılar bu grup içinde yer alır. Surlar, kaleler, hisarlar, kışlalar, tabyalar, rabatlardır.

Temizlik Yapıları: Anadolu'da çokça kullanılan gerek Roma Dönemi gerekse Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde insanların temizlenmek amacıyla kullandıkları mekânlar bütünlüğüdür. Hamam olarak adlandırılan temizlik mekânları Antik Çağ'da ve daha sonraki dönemlerde insanların temizlendikleri kamusal yapılar olarak gözükmektedir. Kendine has bir özelliği ve kullanımı vardır.

1.2.1.3. Arkeolojik Kültür Varlıkları

Arkeolojik kültür varlıkları, tarih öncesinden bu yana kısmen veya tamamen yer altında veya su altında kalmış eserlerdir. Ürettikleri yerler, arkeolojik sit olarak bilinir. Arkeolojinin en erken fark edilebilir kalıntıların (araçların) ortaya çıkmasıyla başladığını varsayarsak en az 2,5 milyon yıllık insanlık tarihinden sorumluyuz (Ahunbay, 1996).

1.2.2. Doğal Varlık

2863 sayılı yasaya göre tabiat ve doğal varlıklar, “jeolojik devirlerde, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yeraltında veya su altında bulunan değerlerdir”. Tanıma baktığımızda tabiat varlıklarının da üç boyutu bulunmaktadır.⁴

Tabiat anıtına göre “*tabiat ve tabiat olaylarının meydana getirdiği özelliklere ve bilimsel değere sahip milli park esasları dâhilinde korunan tabiat parçaları*” olarak tanımlanmıştır. Korunması gerekli tabiat varlıklarına baktığımızda:

- İzmir-Bayındır-Gölcük Yaylası'nda yer alan 600 yıllık Anadolu Kestanesi'dir. Anıt ağaç özelliği taşıdığı için 1994 yılında tescil altına alınarak 2.500 metre karelik alan koruma altına alınmıştır.
- Mersin-Tarsus At Uçtuğu mevkisinde yer alan 620 yıllık Koca Katran ağacının 40 metre boyunda, 7,40 metre çevre genişliği bulunmaktadır (Madran, 2005).

1.3. Alan Yönetimi

Alan yönetimi kavramı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı'na, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda 5226 sayılı Kanun'la yapılan değişikliklerle girmiş bir kavramdır.

Kentler, açık mekânlar ve ören yerleri yaşayan organizmalardır ve müze gibi kapalı bir ortamda tarihi bir öğeyi veya belgeyi saklamak nispeten basitken tarihi bir bölgenin özelliklerini kaybetmeden korunması, disiplinler arası bir çalışma, iyi bir organizasyon, finansal kaynaklar ve duyarlı halk desteği gerektirmektedir (Ahunbay, 1999). Çağdaş korumanın kapsamı çok geniş olduğu için bir araç olarak kullanılması gereken bilgi, mimarlık ve kent bilimi bilgisinden çok daha fazladır (Kuban, 2000). Bu bağlamda, doğru bir koruma süreci yönetmek amaçlı “Alan Yönetimi”, örgütsel bir birim olarak ortaya çıkmıştır. Alanı Yönetimi, iş birliği yapılması için bir platformdur. Korunan alandaki sorumlu kurumlar, orada yaşayan insanlar ve alanın geçici faydalanıcıları arasında bir iletişim kanalı görevi görecektir. Alan Yönetimi, bu konuda idari bir süreç olmasına rağmen yeni bir yerel yönetim birimi oluşturulması sonucunu doğurmaz. Koruma alanı yerleşim yerinde yerel yönetim yürütme organı belediye

4 Resmi Gazete yayımı: 23.7.1983 Sayı: 18113 Kanun ile korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir. (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863-20111026.pdf> Erişim: 12.05.2024)

başkanı; kentsel sit alanındaki yetkili ise kentin içinde bulunduğu mülki idare amiri olan validir. Kentin kamu hukukuna tabi olan tüm idari birimleri sorumluluklarını yerine getirmeye devam ederken “alan yönetimi” olan idari birimler diğer kentsel paydaşlar arasında koordinasyon ve katılım mekanizması kuran bir iletişim sistemidir (Ekinci, 2010). Alan Yönetimi’nin kanundaki amaç ve kapsamı aşağıdaki gibidir:⁵

Amaç

Madde 1 – “Bu yönetmenliğin amacı ören yerleri, sit alanları ve etkileşim geçiş sahaları ile bağlantı noktalarının kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin koordinasyonunda sürdürülebilir bir yönetim planı çerçevesinde korunması ve değerlendirilmesini sağlamak, yönetim alanlarının belirlenmesi, geliştirilmesi, yönetim planlarının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi ile alan yönetimini gerçekleştirmek üzere görev alacak danışma kurulu, alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi ve anıt eser kurulunun görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.”

Kapsam

Madde 2- “Bu Yönetmelik; sit alanları, ören yerleri ve etkileşim geçiş sahaları ile bağlantılı noktalarının yönetim alanlarının belirlenmesi, yönetim planlarının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi ile alan yönetimini gerçekleştirmek üzere görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar.”

Herhangi bir kritik sektördeki tüm kaynaklar bir şekilde kontrol edilir. Günlük hayatımızda farkında olmasak da insan elinin değdiği tüm mekânlar, işlevselliğin sağlanması, kaynakların değerlendirilmesi ve insan yaşamının devam ettirilmesi için yönetim sistemlerine tabi tutulur. Mekânsal kimliğin korunmasında ise Alan Yönetimi, bu sorunların önüne geçebilmek için koruma alanı ve sit alanlarında koruma, yaşatma ve kullanma durumları ile bağlantılı bir idari koordinasyon sistemi sunmaktadır (Kuban, 2000).

1.4. KUDEB

Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak üzere koruma, uygulama ve denetim büroları kurulması; İl Özel İdareleri, Büyükşehir Belediyeleri ve Bakanlıkça izin

5 Resmi Gazete yayımı 21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun Ek 2. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.(<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051127-2.htm> Erişim: 12.05.2024)

verilen belediyeler bünyesinde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 10. maddesinde hükme bağlanmıştır. Konuyla ilgili olarak 11 Haziran 2005 tarihinde çıkarılan bir yönetmelik ile kısa adıyla KUDEB olarak da anılacak olan bu birimlerin kuruluş ve işleyiş esasları ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Görev ve yetkilerini inceleyecek olursak:

Taşınmaz kültür varlıkları, bunların koruma alanları ve sit alanlarında tadilat ev tamiratların özgün ve biçim ve malzemeye uygun olarak gerçekleştirilmesini denetlemek, uygun bulunanlara onarım uygunluk belgesi düzenlemek.

Taşınmaz kültür varlığı parseline bitişik parsellerde ve koruma alanlarında yer alan ve yürürlükteki yasal düzenlemelere göre ruhsatı bulunan tescilsiz taşınmazlardaki tadilat ve tamirat uygulamalarına, varsa koruma amaçlı imar planı koşulları da dikkate alınarak izin vermek ve denetlemek.

Koruma bölge kurulları tarafından onaylanmış rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine ilişkin uygulamaları denetlemek, projesine uygun tamamlanan uygulamalar için kullanma izin belgesi düzenlemek⁶

2. MUSTAFAPAŞA'NIN MEKÂNSAL KİMLİĞİ

Çalışmanın bu bölümünde, Nevşehir ili, Ürgüp ilçesine bağlı Mustafapaşa kasabasının, mekânsal kimliğine ilişkin analizler yapılmıştır. Öncelikle, kasabanın tarihçesi ve buna bağlı olarak sosyal yapısı ve mevcut durumuna ilişkin genel bilgiler ve hâlihazırda yapılan projeler, Nevşehir İl Özel İdaresi, Ürgüp Belediyesi, Mustafapaşa Muhtarlığı ve diğer çeşitli kaynaklardan araştırılmış, daha sonra doğal ve kültürel varlıklarına ilişkin yerinde analizler yapılmış, koruma ve canlandırma amaçlı restorasyon ve işlevlendirme çalışmaları incelenmiştir.

2.1. Tarihçesi

“...Şayan-ı dikkat Sinasos Rum Kültürü, çölde bir vaha, karanlıkta bir yıldız, Anadolu'da bir Atina”

– *Kayseri Piskoposu Kleovulos*

Orta Anadolu bölgesi, tarıma uygun topraklara ve zengin maden yataklarına sahip olması nedeni ile tarih boyunca çeşitli medeniyetler tarafından yerleşim

6 11.6.2005 tarihli ve 25842 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmeliğin 5'inci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiş, üçüncü fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkralar eklenmiştir. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/03/20060330-5.htm>

yeri olarak kullanılmıştır. Antik yazılı kaynaklara dayanan MÖ 3000 yıllarında, bölgede Anadolu'nun yerli halkı olarak kabul edilen Hattilerin yaşadığını öğreniyoruz. MÖ 3000'li yılların sonu ve 2000'li yılların başından itibaren Anadolu, Hint-Avrupa kavimlerinin istilasına uğramıştır. Bu kavimlerden biri olan Hititler, Orta Anadolu'ya yerleşerek bölgeyi yaklaşık MÖ 1200 yıllarına kadar yönetmiştir. Hitit beyliklerinin kurulduğu dönemlerde bölgenin maden kaynaklarından yararlanmak isteyen Asurlular tarafından bölgede ticaret kolonileri kurulmuştur (İlbars ve Temren, 2003).

Orta Anadolu'nun bu tarihî gelişmeleri hem arkeolojik hem de epigrafik verilerle kanıtlanabilmektedir. MÖ 1200 yıllarında tüm Ege, Akdeniz ülkelerinde siyasi, sosyal ve ekonomik yıkımlara neden olan Kavimler Göçü, Hitit Uygarlığı'nın da çökmesine neden olmuştur. Bu çöküşün ardından Orta Anadolu bölgesi "Karanlık Çağ" a girer. Bu durum MÖ 750 yıllarına kadar devam eder. Karanlık Çağ boyunca bölgenin terk edilmiş olması ya da sadece göçebe kavimlerin uğrak yeri olması mümkündür. MÖ 750 sonrasında bölgede Frig yerleşmeleri kurulmuştur. MÖ 700'lerden itibaren Kimmenler ve dönemin güçlü yakın doğu krallıkları (Asur, Babil, Pers) sıra ile bölgeyi ele geçirmişler ya da buralarda savaşmışlardır. MÖ 550-330 yılları arasında bölge, Akamenid-Pers İmparatorluğu'nun hegemonyası altına girmiştir. Büyük İskender'in Persleri yenmesi ile bölgede Helenistik Pontus-Kapadokya ortak krallığı kurulmuştur. Bunun ardından yaklaşık MS 1. yy'dan itibaren bölge, Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olur. Bu durum MS 395'te imparatorluğun ikiye bölünmesine kadar devam eder (İlbars ve Temren, 2003). Orta Anadolu bölgesinde konumlanan ve günümüzde Kapadokya bölgesi olarak tanımlanan alanın ana merkezi, Nevşehir ilidir ancak Kırşehir, Aksaray, Niğde ve Kayseri illerinin bir kısmı da dâhil olmaktadır.

Kapadokya bölgesi, Pers İmparatorluğu, Helenistik ve Roma İmparatorluğu dönemleri gibi farklı dönemlerde farklı sınırlarla belirlenmiştir. Hristiyanlığın kabulü ile bu dinin önemli merkezleri hâline gelen bölgede çeşitli kilise ve manastırlar inşa edilmiş ve daha sonra İslamiyet'in kabulü ve Türklerin bölgedeki hâkimiyeti ile Kapadokya'nın yapısı dinî, siyasi ve sosyokültürel olarak değişmeye başlamıştır (Hakman, 2019).

Bunun yanı sıra volkanik oluşumlardan kaynaklı, bölgenin diğer bölgelerden farklı doğal yapılanması dikkat çekmektedir. Bu yüzden Kapadokya bölgesi hem doğal hem kültürel varlıklar açısından oldukça zengin ve kendine özgü bir kimliğe sahiptir. Çalışma kapsamında incelenen ve şimdiki adı "Mustafapaşa" olan Sinasos kasabası, Kapadokya bölgesinde, Nevşehir ilinde, Ürgüp

ilçesinin 6 km güneyinde yer almaktadır. Bu kasaba Rumlar tarafından kurulmuş ve günümüzde farklı bir kültürel zenginliğe sahip bir Rum-Türk köyüdür (İlbars ve Temren, 2003).

Kasabanın erken dönemlerine ilişkin bilgiler sınırlıdır. Tarih boyunca Mustafapaşa farklı isimler almıştır. 'Sasima', 'Levidis', 'Assuma', 'Sunasyun', Orta Çağ'dan yirminci yüzyıl başına kadar Sinasos olarak anılmıştır ve bu ismin doğu tanrı isimleri olan Sin ve Assos veya bir yerden kovulup başka bir yerde birleşen topluluk anlamındaki 'synaxis' kelimelerinden geldiği bilinmektedir. Tarihi kaynaklara göre bugünkü Mustafapaşa'nın bulunduğu yerde, Orta Çağ'da "Asuna", "Sasima" veya "Sasuma" olarak bilinen bir yerleşim vardı (Hild ve Restle, 1981). 1071 yılında Selçuklu Hükümdarı Alparslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasında Alparslan'ın zaferi ile sonuçlanan Malazgirt Savaşı'ndan sonra (Nicolle ve Hook, 2013) Türkler, Ortodoks-Hristiyan halkının İslamlaşma sürecini başlatmışlardır. Ancak dönüşüm süreci Anadolu'nun her yerinde aynı olmamıştır. Anadolu'nun iç kesimleri kısa sürede Müslüman-Türk kimliğine geçerken Mustafapaşa gibi az sayıda yerleşim, Rum-Ortodoks topluluğunun kültürel özelliklerini korumuştur. Bunun temel nedeni, 15. yüzyıldan itibaren İstanbul Ortodoksları ile kurulan yakın ilişkilerdir. 15. yüzyılda İstanbul'un fethinden sonra, bu dönemde uygulanan iskân politikası ve Yunanlıların ticaret merkezlerine göçü sonucunda ekonomik kalkınmanın yanı sıra kültürel ilişkiler de güçlenmiştir (Augustinos, 1992).

2.2. İdari Yapısı

Mücadele Komitesi'nin net istatistiklerine göre kasabanın nüfusu 1890 yılında 4500'den 3000'e; 1924 yılına kadar ise 1200'den 878'e düşmüştür. Buna karşın 1890 yılında Türk nüfusu 600 iken 1925 yılında 1000 kişiye ulaşmıştır (Malkoç, 1991). 1966 yılında beldeye dönüşen kasabanın belediye statüsü, köydeki nüfusun 2000 kişinin altına düşmesi sonucu 2013 yılında köye dönmüştür. 2013 yılından günümüze kadar muhtarlık sistemi ile yönetilmektedir. Yönetim açısından Mustafapaşa bir kasaba niteliğinde olup, bağlı olduğu yerel yönetimler Muhtarlık Tablo 1, Ürgüp Belediyesi, Nevşehir İl Özel İdaresi ve Kapadokya Alan Başkanlığı'dır.

Tablo 1: Muhtarlığın Görev Yetkileri

Kasabanın her türlü sorunları ile ilgilenmekle görevlidir. Çözüm noktasına varamadığı konularda Kaymakam ve İl Özel İdaresi'nden yardım istemektedir.
Kasaba halkının bir isteği olduğu zaman birkaç gün öncesinden dilekçe yazılır ve İhtiyar Heyeti ile toplantı yapılır. Bu toplantılar haftanın iki günü yapılmaktadır.
Toplantılarda alınan kararlar, karar defterine yazılır. Her karar için numaralandırılma yapılır.
Muhtarlık tüm harcamalarını bütçe defterine yazar ve yıl sonunda Kaymakam tarafından denetlenir.
Yıl içinde özellikle bayram ve özel günlerde, kasaba halkının da katılımıyla muhtarlıkta toplantılar yapılır.

2.3. Toplumsal Boyut

2.3.1. Nüfus

Mustafapaşa, 1941 ve 1945 yılları dışında daima ülke nüfus artışının altında kalan bir gelişme göstermiştir. Başka bir deyişle, sürekli dışa göç veren bir yerleşimdir. Bu durum tüm Kapadokya ve Nevşehir ili ve merkezleri için de geçerlidir. 1924'te kasabada 600 Rum ve 150 Türk aile yaşıyordu. 30 Ocak 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında Lausanne-İsviçre'de imzalanan bir anlaşma sonucunda Türkiye dışında yaşayan Müslümanların ve Türkiye'de yaşayan Ortodoksların göçü zorunlu hâle getirilmiş ve kesin sayıları bilinmemekle birlikte Türkiye'de yaşayan yaklaşık iki milyon Ortodoks, başka bir ülkeye göç etmiştir. Gelen Müslümanlar ise göç eden Rumların evlerine yerleşmişlerdir (Augustinos, 1992).

Mustafapaşa kasabasında da benzer durum yaşanmış ve göç eden Rum köylülerin evlerinde, Yunanistan'dan gelen Müslüman Türk aileler yaşamaya başlamışlardır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerini incelediğimizde 2013 yılında erkek nüfus 840, kadın nüfusu 885'tir. Günümüzde Mustafapaşa köyünün nüfusu toplam 1347'dir. Bu nüfusun 683'si erkek, 664'ü kadındır.⁷

2.3.2. Sosyoekonomik Yapı

19. ve 20 yüzyıl başında Kapadokya'nın en gelişmiş yerleşim merkezlerinden birisi olarak kabul edilen Mustafapaşa'da, Müslüman ve Hristiyan halk birlikte

7 Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Mustafapaşa kasabasının nüfusu (<https://www.tuik.gov.tr/> Erişim: 11.05.2024)

yaşamıştır. Tarım (bağcılık, şarap üretimi), hayvancılık, taş işçiliği ve devlet memuriyeti gibi geçim kaynaklarının yanı sıra Rumların büyük bir kısmı için geçerli uğraş ticaret olmuştur. Başta İstanbul olmak üzere büyük kentler ile ticaret bağlantıları olan Mustafapaşalılar, İstanbul'daki deniz ürünleri ve siyah havyar ticaretinin başını çekmişlerdir. Bazı yerli halk, keten tohumu ve susam yağı çıkaran pres makinaları işleterek bazıları da sömürge malları, bakkaliye malzemeleri ve kumaş satarak geçimlerini sağlamışlardır (Augustinos, 1997). Mustafapaşa halkı, buğdayları un yapmaya elverişli olmadığından arpalarını öğütmeye, yarım saat uzaklıkta bulunan, üç adet su değirmenine götürürlerdi. Kasabada hayvancılık oldukça sınırlıydı. Her ailenin evinde beslediği büyükbaş ve küçükbaş birkaç hayvanı vardı (Stamatopoulos, 1984). Günümüzde ise yerli halkın büyük bir kısmı tarım ve ticaret ile uğraşmaktadır.

2.3.3. Sosyokültürel Yapı

Mustafapaşa'da 1924 yılına kadar Müslüman ve Hristiyan dinî gelenekleri yan yana var olmuştur. Türklerle Rumların sorun yaşamadan birbirlerinin inançlarına saygı gösterdikleri ve hatta dinî günlerde birbirlerinin törenlerine katıldıkları söylenmektedir. Bu yöredeki Hristiyan dinî liderlerinin erken dönemden başlayarak Hristiyanlığa getirdikleri 'hoşgörüyü ve insancılığı' öne çıkaran yorumları, Orta Çağ İslam dünyasının Mevlevilik ve Bektaşilikte görülen 'evrensel hümanizma' felsefesi ile örtüşmektedir. Dinî yaşamın yanı sıra gündelik hayatta da ortak kültürel özellikleri paylaşan Türklerin ve Rumların, anlaşmazlıkları karma bir meclisle adilce çözüme kavuşturan, uyumlu bir bütünlük içinde yaşadığını öğrenmekteyiz.

Birçok yönden çevredeki topluluklardan ayrılan Mustafapaşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, özellikle 19. yüzyıldan itibaren ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. O dönemde ağırlıklı olarak Rum nüfusa sahip olan kasaba, kültür, mimari ve sanat tarihi açısından en müreffeh dönemini 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde yaşamıştır. Bu duruma, kasabanın dönemin başkenti İstanbul'la olan yakın bağlarının doğrudan etkisi olduğu bilinmektedir. Ulaşım ve ağır vergiler gibi etkenler nedeniyle tarımın elverişsiz olduğu bir yerde Rumlar, ticarete yönelmiş ve oldukça başarılı olmuşlardır. Osmanlı ticaret sisteminin belkemiği olan lonca sistemi sayesinde kendilerine yarı göçebe bir düzen kuran kasaba halkı, İstanbul'un Yedikule, Samatya, Galata, Kalafatyeri, Balkpazar ve Unkapan bölgelerinde bir koloni oluşturmuşlardır.

Mustafapaşa Loncası, başta havyar olmak üzere keten tohumu ve susam yağı ticaretini kontrol ediyordu. Osmanlı Dönemi'nin çok kültürlü yapısının önemli bir somut örneği olan Mustafapaşa'nın tarihî ve kültürel zenginliğini Rumlar

inşa etse de orada yaşayan Müslümanlar köyün vazgeçilmez bir rengiydi. Köydeki Rumların anlatımlarına göre Miskin Mahalle’de hemşehri olarak bahsettikleri Türklerin yaşadığı, yaklaşık yüz konutun olduğu belirtilmiştir. Burada kullanılan bir diğer önemli ifade ise bölgenin erkeklerinin çoğunlukla yapı ve taş ustası olmasıdır. Ayrıca çok fazla topraklarının olmadığı, çiftçilerin az olduğu ve sadece birkaçının Sultan Hamid’in sarayında tablacı olarak çalışmak üzere İstanbul’a gittikleri bilinmektedir (Mustafapaşa, 2021).

Günümüzde yerli halkın yaşam biçimi, birçok açıdan Türk-Müslüman gelenekleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ancak göçmen halkın hâlâ devam ettirdikleri bazı gelenekleri vardır. Bunlardan birkaçı aşağıda açıklanmaktadır:

- Düğün ve kına gecelerinde, gece saat 00.00’dan sonra Arap olma yani kılık değiştirme geleneği vardır. Obesva adı verilen eğlencede ise 4 kişilik ekip oluşturulur, düğüne gelenlerin boynuna kuşak bağlanılır ve para istenilir. Toplanan paralar ile gecenin sonunda yiyecek-içecek alınıp düğün evindekiler ile paylaşılır.
- Yeni doğan bir bebeğin kırkı çıkmadan tekli bir gün sayısı içinde Vidye yapılır. Mevlit geleneği gibidir.
- Baharın gelişyle birlikte, ağaçlarda açan ilk çiçekler toplanır, bir kazanda kaynatılır. Kaynatılan çiçeklerin suyu ile yıkanan çocukların şifa bulacağına ve hastalıklardan korunacağına inanılır.
- Mart ayında, bir diğer bahar kutlamaları için kırmızı yumurta ve kurabi adında kurabiye yapılır ve çocuklara dağıtılır.
- Duduleşka; kurak geçen bahar aylarında, yağmur yağması için iki sopadan kukla yapıp kuklaya kıyafetler giydirilir. Kasabadaki çocuklar toplanıp kuklayı kapı kapı gezdirirler. “Dudu Dululeşka fer fer ferfeleşka dudu duduleş vorni vorni doş keti dam groş dasi sevaş lep” tekerlemesi söylenerek kapılar tek tek çalınır. Kapısını açan kişi önce kuklayı güzelce ıslatır, sonra çocuklara yağ, un, şeker vb. gibi malzemeler verir. Toplanan malzemeler bir eve götürülür, ev sahibi onlarla çocuklara börekler, tatlılar yapar ve o evde yağmur yağması için dua edilir.

2.4. Doğal Boyut

Mübadele’den önce Mustafapaşa’nın durumuna ilişkin en önemli bilgilere erişmemizi sağlayan Serafim Rizos, kasabayla ilgili anılarını anlatırken kasaba ve çevresinin doğal yapısını şöyle anlatmıştır (Balta, 2005).

“Toprağımızı koca bağlar, sıradağlar, kaya öbekleri ve uçsuz bucaksız kaya vadileri kaplıyordu. Masa şeklinde (Rafes, Panaya), piramit ve koni şeklinde

dağlar (Gorgoli, Aziz Nikolaos), tepelerinde sert, koyu renkli taşlar dikili münferit kayalar, içleri oyulmuş ve boş, tek başlarına yükselen koca kayalar (Orta-hisar). Kara, boz, ak, sarımtırak, kırmızı, pembe kayalar... Sert, şefkatli, gürültücü, sessiz, ağır, birbirlerine sımsıkı kenetlenmiş, yumuşak huylu, somurtuk ve tehditkâr kayalar insanların hizmetine sunulmuştu. İnsanoğlunun fazla zorlanmadan fethedip egemenliği altına alması için, Erciyes Dağı özellikle onları kusmuş, sular da ustalıkla oyarak şekillendirmiş sanırdın."

Mustafapaşa, Orta Anadolu'da, Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı bir kasabadır. Kasaba, Nevşehir il merkezine 26 kilometre uzaklıkta ve güneydoğusunda bulunmaktadır. Coğrafi olarak İç Anadolu'da yer alan yerleşim, 38° 12' ve 39° 20' kuzey enlemleri ile 34° 11' ve 35° 06' doğu boylamları arasında yer almakta ve Orta Kızılırmak Havzası'na girmektedir (Ilbars ve Temren, 2003).

İç Anadolu iklim kuşağında yer alan Mustafapaşa karasal iklime sahiptir. Kış ayları soğuk ve sert; yaz ayları ise kurak ve sıcak geçer. İlkbahar ve sonbahar yağışlıdır. Kuzey ve Güney Anadolu'daki sıradağlar ile havza büyük ölçüde deniz etkilerine kapalıdır ve Orta Anadolu Bölgesi'nde yer aldığından yağışlar azdır. Kış ayları sert geçtiğinden yağışlar genellikle kar şeklindedir (Özbay, 2005). Nevşehir ilinde yıllık yağış ortalaması 388,7 mm, sıcaklık ortalamaları ise 10,9 derecedir. Damsa Çayı üzeri kışın kar tutmaz. Yörede kuzey rüzgârları egemendir. Kuzeybatıdan esen karayel ile kuzeydoğudan esen poyraz en yoğun olanlardır. Güney yönlü kible ve lodos rüzgârları maksimum esme şiddeti göstermektedir (Ilbars ve Temren, 2003).

Nevşehir Platosu'ndaki 300 metrelik kalınlığı aşan volkanik tüf, "akıntı tüfü" özelliğindedir. İl alanının büyük bir çoğunluğu yüksek platolardan oluşmuştur ve dağlar fazla yer kaplamaz. Alp'lerde kıvrılmaların olduğu dönemde Kuzey ve Güney Anadolu dağ kıvrımlarının oluşması sırasında ortaya çıkan sıkışmalar, yörenin şekillenmesini sağlamıştır. Mustafapaşa da lav ve tüf platolarının akarsular tarafından şekillenmesiyle oluşmuş bir yapı arz etmektedir. Volkanik tüfün kalınlığı 300 metreyi geçer ve dokuları yine "akıntı tüfü" özelliğindedir. Jeolojik rapora göre Mustafapaşa'da tümüyle "Kapadokya" özelliğini veren volkanik birim olan tüf yer almaktadır. Bu özellikteki kayalar, ısınma-kuruma, ısı değişikliği ve bunun sonucu meydana gelen yüzeysel yumuşama ile su ve rüzgâr erozyonundan kolayca etkilenmektedir. Kasabanın bu yapısı mimaride etkili olmuştur. Oluşan bu kayalar oyularak yeni mekânlar elde edilmiştir (Özbay, 2005).

Mustafapaşa'nın önemli bir özelliği, vadilerin içine kurulmuş bir yerleşim olmasıdır. Kasabanın içinde ve etrafında bulunan vadileri, Gibos Vadisi, Saklı Vadi, Gorgoli Vadisi, Beyderesi Vadisi ve Manastırlar Vadisi olarak tanımlamak mümkündür.

2.5. Yapay Boyut

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslim vatandaşlar, 18. yüzyılda başlayan siyasi ortamın getirdiği ayrıcalık ve özgürlüklerden yararlanarak birçok sivil ve mimari kazanıma imza atmışlardır. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde Rum ve Ermeni nüfuslu vatandaşların kalkınma çabaları 19. yüzyıldan itibaren hız kazanmıştır. Bu dönemde Ortodoks Rumlar arasında Mustafapaşa'daki Rumlar, önemli bir rol oynamış ve seçkin mimari eserler inşa etmişlerdir. Bu eserlerin birçoğunun günümüze ulaşmış olması, Osmanlı İmparatorluğu'nun hoşgörüsünün Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam ettiğinin en güzel kanıtıdır (Mustafapaşa, 2021).

Anadolu mirası içindeki geleneksel Türk evinin ve bu yönde yüzyıllar boyunca geliştirilmiş bulunan bir mekân kimliği birçok değişik yönü ile incelenebilir. Mustafapaşa'daki Türk ve Rum evlerinde de en temel özelliğin, belirli bir hayat gerçeğine ve buna bağlı iç mekânın belirlenmesine sıkı sıkıya dayandığı üzerine durulmuştur. Bu mekân düşüncesi ise öncelikle odaları biçimlendirmektedir ve sonra bu odalar, çok yönlü ilkeler ve çok çeşitli biçimlerle bir araya gelerek "Geleneksel Türk Evi" kimliğini yaratmış olan bir yaşama çevresi oluşturmaktadır. İçten dışa doğru geliştirilmiş bu yaşam çevreleri, ilginç bir yaşam gerçeğinin tarih içindeki bir gelişimi sonucunda varlığını ortaya çıkarmıştır.

19. yüzyılda Mustafapaşa ve kasaba halkının kültürel gelişimle etkilenen yapılar yapması Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal gelişmesiyle bağlantılıydı. Gayrimüslimlere tanınan haklar sayesinde Tanzimat Dönemi (1839-1856) ile yaşanan gelişme, Mustafapaşa'da kendini sivil mimaride yansıtıyor; konaklardaki bezemeler, inşaatta çalışan ustalar, ev sahipleri ve yapım-süsleme tarihleriyle ilgili bize bilgi veriyor (Özbay, 2004). Genel mimari özellikleri değerlendirildiğinde, beldenin çevresinde bulunan yerleşim merkezlerinde sivil mimari örnekleriyle benzerlikler göze çarpmaktadır. Bunun en önemli göstergesi ev ve konakları inşa eden ustaların aynı olması ve belli bir geleneği temsil etmeleridir. Roides'in Sinasos'un evleri hakkında yaptığı yayında, 1924 yılında yapılan bir sayımda Mustafapaşa'daki iki marangoz, bir inşaat ustası, bir sıvacı, iki badanacı ve bir demirci bulunduğu belirtilmektedir. Ürgüp'ün o dönemde sahip olduğu yapı ve konut sayısı düşünülecek olursa Ürgüp'te bulunan ve bünyesinde yedi yüz kadar üye bulunduran "Abraham Baba" adlı inşaat loncasının üye sayısı oldukça fazladır. Köyün hemen hemen bütün evlerinin bu ustalar tarafından yapıldığı bilinmektedir. Aynı yayında, Mustafapaşa'daki Karadenizli ustaların da burada çalıştığı, Laz denilen bu kişilerin bazılarının Sinasoslu kadınlar ile evlenip ahalie karıştıkları bilgisiyle karşılaşmaktayız.

Din, Mustafapaşa'nın en önemli kültürel bileşenlerinden birisidir. Farklı dinlere mensup insanlar burada barış içinde yaşamışlar, dinlerini ve kültürlerini sergileyen muhteşem yerleşimler oluşturmayı başarmışlardır. Burada yaşayan Hristiyanlar köyde 2 kilise, 60 civarında şapel, manastır ve kayaya oyulmuş ibadethaneler inşa etmişlerdir. 1900 yılında yapılan "Mehmet Şakir Paşa Medresesi" kasabada bulunan ve farklı tipolojiye sahip tek Osmanlı yapısıdır (Özbay, 2004). Kasabadaki binaların çoğunda cephelerde taş, iç mekânlarda ahşap kiriş ve süslemeler kullanılmıştır. Kasabada ayrıca birçok kayaya oyulmuş bina vardır. Mustafapaşa'daki evleri incelediğimizde çoğu avlu içine yerleştirilmiş, iki katlı kesme taş malzemeden inşa edilmiş olup evler genelde iki katlı inşa edilmiştir. Alt katları kışlık oda olarak kullanılırken üst katları ise yazlık oda olarak kullanılmaktadır. Genelde evlerin sokağa bakan cepheleri mahremiyeti koruması açısından sağır tutulmuş ya da pencere önlerine demir korkuluklar yapılmıştır. Çatılar beşik çatı, kırma çatı şeklinde olup üzeri alaturka kiremit kaplıdır. Avluya giriş çift kanatlı, süslemeli kapılardan yapılmaktadır (Davulcu, 2014).

Kaya Oyma Evler: Mustafapaşa bölgesindeki kaya oyma yapıların inşa edilmesinde en büyük et etken doğal çevredir. Bölgenin ilk sakinleri kayaları oyarak ev ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Büyük ve geniş kaya mekânlarda ahır, sofa, minber, mahzen, şifahane gibi odalar bulunurdu. Mağara olan mekânlarda yazın serin, kışın sıcak olması odaların mimarisine yansımıştır ve genelde pencereler sofadan daha küçük olurdu. Bazı kaya oyma yapılarda şömine kullanımı görülür. Duvarların üstü oyularak günlük yaşamlarında kullanılan gaz lambası, ikonalar ve mutfak araç gereçleri yerleştirilirdi.

Karma Evler: Mustafapaşa'da karma yapı dediğimizde aklımıza gelen yarı oyma, yarı yığma yapılardır. Mağaraların girişlerine ek olarak hayat standardı ve emniyetleri açısından ilave odalar inşa etmeye başladılar. Kayalara bitişik olarak inşa edilen bu yapıların boyutları sahibinin ihtiyacına ve maddi durumuna göre değişiklik gösterebiliyordu.

Yığma Evler: Konutlardaki taş işçiliği, yığma yapılar ile kaya oyma mekânların bir arada bulunmaları ender örnekler arasındadır. Yığma taş yapım sistemiyle inşa edilen mimari yapıları, organik sokak dokusu, kaya oyma mekânlar, açık alan/yarı açık alan/kapalı alan kullanımları ile zengin bir kentsel doku karakterine sahiptir. Konut geleneklerinin birçoğunda odalar yalnız kullanımları ve plandaki konumları ile kimlik kazanırlar.

3. Mustafapaşa Koruma Amaçlı İmar Planı

1985 yılında Mustafapaşa için yapılan Çevre Düzeni Planı doğrultusunda, 2004 yılında hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı özetle şu hükümleri getirmiştir:

- Mustafapaşa'da kasabaya ekonomik katkı sağlamanın yanı sıra bölgenin gereksinimlerine de hizmet verecek kapasitede 'Özel Planlama Alanları' tanımlanmıştır.
- Alanın doğusunda ve güneybatısında süregelen bağcılık tarım geleneği desteklenmiş, buralarda "düşük yoğunluklu bağ evi" oluşumlarının koşulları tanımlanmıştır.
- Kuzeydeki "Beyderesi Vadisi", sanatsal, kültürel, sportif organizasyonlara ev sahipliği yapabilecek, muhteşem bir doğal alandır.
- Köyün içinde kalan "Gibos Vadisi"nin özellikle kuzey bölümü, bir yer altı kenti açık hava müzesi olma özelliği taşıyan fiziksel oluşumuyla değerlendirilebilecektir.
- Güneyde, 1. derece doğal sit alanı içinde kalan manastır ve çevresindeki kaya kiliseleri, din turizmine hizmet verebilecek önemde bir alandır.
- Kasaba meydanı hem bahar festivali benzeri kitlesel etkinliklere nitelikli bir sahne oluşturmak hem de meydanın mimari-topografik özelliklerini daha iyi vurgulamak üzere projelendirilmiştir. Plan kuzeydoğuyu saran turistik tesis alanında, 'tatil köyü' üslubunda alçak katlı ve yaygın bir yapılaşmayı öngörerek kat yüksekliğine 10 m (3 kat) sınırı getirmiştir.
- Yeni konut alanlarında yapılacak yapıların yerleri, ada ölçeğinde (1/500 ölçekli) yerleşim planları hazırlanarak tespit edilecektir. Toplam yapı hakkının 2/3 zemin katta, 1/3'ü ise üst katta kullanılacaktır.
- Mevcut yeni konutların bahçelerini ağaçlandırmaları ve bahçe duvarları ilavesiyle 'ayrık' düzenlerinin yatayda birleştirilmesi öngörülmüştür.
- Kentsel sit sınırının, özellikle güney ve batıda, önemli bir doku alanını dışarıda bıraktığı tespit edilmiş; bu alanlar sit sınırı içine alınmış, burada restorasyon yapacak yatırımcılar yüksek yoğunluk verilerek teşvik edilmiş, yeni yapılacak yapıların/restorasyonların "nitelikli olma zorunluluğu" Koruma Kurulu denetimine bağlanmıştır.⁸

Koruma Amaçlı İmar Planı neticesinde, Mustafapaşa'nın kültürel ve doğal varlıkları koruma altına alınmış, yeni yapılaşma ve imar faaliyetleri sınırlandırılmıştır (Özbay, 2005).

4. Türkiye ve Yunanistan Arasındaki 'Ortak Miras' Projesi

Avrupa Komisyonu'nun Sivil Toplum Geliştirme Programı kapsamında kurulan Türk-Yunan Sivil Diyalogu Projesi çerçevesinde, 1923 yılında Türkiye ve

8 Mustafapaşa Koruma Amaçlı İmar Planı <http://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/> Erişim:16.06.2022).

Yunanistan arasında gerçekleşen Nüfus Mübadelesi'nden kalan mimari mirasın korunmasına yönelik bir proje başlatılmıştır. Lozan Mübadilleri Vakfı'nın öncülük ettiği projeye, Türkiye'den Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği (KORDER), TMMOB Mimarlar Odası ve Mustafapaşa Belediyesi (Nevşehir); Yunanistan'dan ise ICOMOS Yunanistan Şubesi, Epimenides (Cultural Society of Panormo-Crete) ortaklık etmişlerdir. Kısa adı 'Ortak Miras: Birlikte Koruyalım' olan, Türkiye ve Yunanistan'da Nüfus Mübadelesi'nden Kalan Mirasın Korunması ile İlgili Yerel Bilincin Geliştirilmesi Projesi'nin amacı, mübadillerden geriye kalan mimari mirası değerlendirmek ve koruma ölçütlerini, her iki ülkedeki ilgili sivil toplum örgütleri, yerel temsilciler, yerel halk ve uzmanların birlikte tartışabilmesini sağlamak olmuştur. Bu nedenle, mübadiller ve aileleri, bölgedeki kültürel çeşitliliğin anlaşılmasını sağlayabilmek için hedeflenen sosyopolitik grupları oluşturmuştur (Lozan Mübadiller Vakfı, 2014).

Projenin etkinlikleri kapsamında, Türkiye'de Mustafapaşa ve Yunanistan'da Girit-Resmo yerleşmelerinde, 2004 yılı Eylül ve Ekim aylarında konferans, atölye ve sergiler düzenlenmiş ve özellikle atölye çalışmalarında, oturumlarda ve örnek yapıların bizzat içinde gerçekleşecek olan tartışmalarda iki taraf arasında, karşılıklı olarak teknik bilgi (know-how) akışının sağlanması amaçlanmıştır. Yapıların koruma-onarım yöntemleri ve yeniden kullanım imkânları gibi konular üzerinde durulmuştur. Sergilerde, yerleşimlerle ve buralardaki yapılarla ilgili plan, çizim ve fotoğrafların yanı sıra mübadillerin göçerken götürdükleri etnografik malzeme, tarihi belgeler ve bilimsel metinler sunulmuştur. Bu proje, Türkiye ve Yunanistan halklarının iletişimini geliştirmek, birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamak ve politik önyargıları yok etmek için önemli bir adım olmuştur.

5. Mustafapaşa Tabelalandırma ve Tanıtım Projesi

"Mustafapaşa'nın Tabelalandırılması ve Tanıtımı Projesi", Kapadokya Üniversitesi bünyesindeki BAP birimi tarafından, "Bilimsel Araştırma ve Topluma Katkı Projeleri" kapsamında desteklenen, 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılının bahar dönemi itibarıyla Kapadokya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (KAM) tarafından sürdürülen, bir yıllık bir projedir. Araştırmacı olarak görev aldığım bu projenin amacı, Mustafapaşa'nın kültürel ve doğal özellikleri hakkında bilgi içeren bir kaynağın üretilmesidir. Proje kapsamında ilk olarak, kasabadaki tarihî ve mimari öneme sahip sivil ve dinî yapılar tespit edilmiş, bu değerli yapıların tarihçeleri, öyküleri, fotoğrafları ve rölövelerinin bir envanteri çıkarılmıştır. Yerleşimin kurulduğu beş vadinin yanı sıra çevresindeki vadiler

hakkında kısa bilgiler verilmiş, doğal oluşumlar belirlenmiş, güncel fotoğrafları çekilmiştir.

Proje kapsamına alınan tüm yapılar için araştırma sonuçları kullanılarak tarihsel dokuya uygun, Türkçe ve İngilizce metinlerin ve ayrıca görsellerin yer aldığı tanıtım tabelaları hazırlanacaktır. Projenin çıktısı özelliği taşıyan bu çalışmanın, yapılan araştırmaların sonuçlanmasını takiben gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

İnternet sitesinde⁹ paylaşılan bilgilerin yanı sıra oluşturulacak olan tabelalar ile köyün dünya çapında tanıtılarak cazip bir merkez hâline getirilmesi ve bu yolla tanıtılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Tabelalara eklenecek QR kodları ile mevcut internet sitesine erişilmesi ve daha kapsamlı verilere ulaşılabilme imkânı sağlanacaktır.

6. Mustafapaşa En İyi Turizm Köyü

1987’de Birleşmiş Milletler sürdürülebilir kalkınmayı “gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın bugünün kuşaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma” olarak tanımlamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2015 yılında ise 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ni belirlemiştir.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), turizmin faydalarından yararlanırken toplulukların, yerel kimliği ve kültürel mirasını korumak amaçlı, en iyi turizm köylerini belirlemek için Mayıs 2021’de bir program başlatmıştır. Kuruluşun amacı, Birleşmiş Milletler’in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne uyarken kırsal alanlarda yeni turizm yaklaşımları kullanan, dünya çapında turizm topluluklarını belirlemektir. UNWTO’nun “En İyi Turist Köyleri” girişimi, kırsal turizmin büyümesini ve toplum refahının sağlanmasını teşvik etmektedir.

02.12.2021 tarihinde açıklanan sonuçlara göre Mustafapaşa, bağımsız ve uluslararası bir değerlendirme kurulu tarafından, 32 ülkeden sunulan 175 öneri arasında ödüle layık görülen 44 turizm köyünden birisi olmuştur. Mustafapaşa, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında 17 hedef arasından, 9 hedefi karşılamıştır.

Bu ödüle layık görülen diğer 43 kasabanın birçoğu, sadece 3, 4 veya en fazla 5 hedefi karşılarken Mustafapaşa rakipleriyle arasında büyük bir fark yaratarak 9 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi’ni karşılamıştır. Kasabanın bu düzeyde

9 <https://mustafapasakapadokya.org/kapadokya-arastirmalari-merkezi/proje-ekibi>

başarı sağlamasında, 2005 yılında Mustafapaşa'da kurulan Kapadokya Üniversitesi'nin kasabada yer alması, ayrıca çevresel, finansal ve sosyal sürdürülebilirlik kapsamında yürüttüğü projelerin etkisi büyük olmuştur. Kapadokya Üniversitesi, Mustafapaşa'nın kültürel mirasının restorasyon yolu ile korunması, çevre düzenlemeleri, cephe tasarımları, yenilenebilir enerji kullanımı, atık yönetimi programı, yerel istihdam yaratma, öğrenme imkânları, bölgesel eğitim bursları gibi pek çok alanda bölgenin kalkınmasına ve gelişimine yönelik hizmet vermektedir.¹⁰

7. Mustafapaşa ve Kapadokya Alan Başkanlığı

Mustafapaşa'nın yönetsel olarak bağlı olduğu bir diğer birim, Kapadokya Alan Başkanlığı'dır. Bu Yönetmelik, 23.5.2019 tarihli ve 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanunun 5'inci maddesi ile 1.6.2019 tarihli ve 30791 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 38 sayılı Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne dayanılarak hazırlanmıştır.

Bu Kanun'un amacı; "Kapadokya Alanının tarihi ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması, planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesine ilişkin hususları düzenlemek" olarak belirtilmiştir.

Komisyonun görev ve yetkileri

MADDE 6 – (1) Komisyon, Kanun ve ilgili mevzuat doğrultusunda aşağıda belirtilen görev ve yetkilere sahiptir:

- a) Kapadokya Alanında geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları ile meri planlara ilişkin her türlü fiziki ve inşai uygulamaya yönelik karar almak,
- b) Kapadokya Alanında, 21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile kültür varlıklarını koruma bölge kurulları ile tabiat varlıklarını koruma bölge komisyonlarına verilen yetki ve görevleri kullanmak,
- c) Kapadokya Alanı içerisinde doğal sit alanlarının tescili, sınır değişiklikleri ve yeniden değerlendirilmesine yönelik karar almak,
- ç) Kanunun 4'üncü maddesi çerçevesinde, Kapadokya Alanının bütününe ilişkin hazırlanan ya da hazırlatılan üst ölçekli planları ve üst ölçekli planlara uygun olarak hazırlanan ya da hazırlatılan nazım ve uygulama imar planlarını, yürürlüğe girişleri sürecinde inceleyerek uygun görüş vermek,
- d) Kanunun 4'üncü maddesi uyarınca Kapadokya Alanında uygulamaya yönelik imar planları yürürlüğe girene kadar geçerli olmak üzere, Kapadokya

¹⁰ <https://mustafapasakapadokya.org/>

Alanının ihtiyaçları göz önünde bulundurularak Başkanlıkça hazırlanan geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarını, yürürlüğe girişi sürecinde inceleyerek onaylamaktır.¹¹

Günümüzde, Kapadokya alan Başkanlığı, Mustafapaşa Manastır Vadisi'nin korunmasına ve turizme kazandırılmasına yönelik bir turizm projesi yürütmektedir. Yine Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi iş birliği ile Mustafapaşa Meydan Düzenleme Projesi'ni yürütmektedir. Proje kapsamında Kapadokya bölgesinin en iyi korunmuş sivil mimari örneklerini barındıran Mustafapaşa köyünün merkezindeki meydanın tarihi, kültürel ve doğal yapısını bozmaksızın düzenlenmesi üzerine kentsel tasarım ve uygulama faaliyetleri yürütülmektedir. Böylece kasabadaki koruma, turizm geliştirme ve altyapı geliştirme projelerine kaynak sağlayacağı düşünülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mekânsal kimlik, bir yerleşimi diğerlerinden ayıran ve o yerleşime özgün bir nitelik veren, günümüzün önemli mekânsal kavramları arasında yer almaktadır. Mekânın kimliği yapay, doğal ve sosyal boyutların etkileşimi sonucunda tarihsel bir süreçte şekillenmektedir. Özellikle bir mekânın zamanla gelişen kültürel ve doğal nitelikleri, o mekânın kimliğini biçimlendiren önemli bileşenler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, mekânsal kimliğin doğru analiz edilmesi ve korunması, bir toplumun kimliğinin korunması demektir. Ayrıca bu kimliğin korunması, kültürel ve doğal miras niteliğinde olan kimlik bileşenlerinin sürdürülebilirliği ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Turistik faaliyetler kapsamında incelendiğinde ise kendine özgü kimliğe sahip mekânlar, turistlerin ilgi odağı olduğundan mekânın kimliğinin korunması, yerel ve ulusal ölçekte ekonomik kalkınmaya sebebiyet vermektedir. Mekânsal boyutta kimliğin korunması, sistematik ve bütüncül bir koruma anlayışı ve bu bağlamda güçlü bir yönetsel yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Özellikle yerel ölçekteki kimlik korunması ve güçlendirilmesinde, yerel yönetimlere büyük sorumluluk düşmektedir.

Ancak günümüzde mekânsal kimliğin önemi göz ardı edilmekte ve sonuç olarak birçok yerleşim, özgün kimliğini kaybetmiştir ve kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Kültür ve doğal varlıklarının zarar görmesine neden olan etkenleri kendi içinde iki gruba toplayabiliriz:

1. İç etkenler olarak adlandırılan yapının bulunduğu zemin ve buna bağlı olarak konumu ve yapının inşasında kullanılan malzemelerin kalitesi ile bu malzemeleri birleştirerek bir araya getiren ustaların becerileri

11 (<http://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/> Erişim: 13.05.2024)

2. Dış etkenler olarak tanımladığımız deprem ve sel gibi doğal afetler ve dışarıdan yapılan insani müdahaleler

İnsan tarafından kültür varlıklarının kötü kullanılması ve doğru restore edilmemesi ve ayrıca kentleşmeyle birlikte bölgelerin gelişmesi ve buna bağlı olarak imar faaliyetlerinin artması, mekânsal kimliği sergileyen doğal ve yapay varlıklara zarar vermektedir. Ayrıca vandalizm, zarar verme, terk etme ve yapı fonksiyonlarının kullanılamaz duruma getirilmesi, bu varlıklara zarar veren etkenlerdendir. Doğal boyutta ise çevre kirliliği, yeşil alanların tahrip edilmesi, yoğun yapılaşma ve doğal çevreye zarar veren tüm eylemleri sıralamak mümkündür.

Bu çalışmada, Nevşehir ili, Ürgüp ilçesine bağlı, kültürel ve doğal zenginliklere sahip, özgün kimliği olan Mustafapaşa kasabası incelenmiş ve yerel yönetimlerin bu değerli kasabanın kimliğinin korunmasındaki rolü değerlendirilmiştir.

Mustafapaşa kasabasında, özellikle Mübadele sonrasında gelen halkın, binçsizliği, maddi yoksulluğu ve dinî tutumlarından kaynaklı bölgedeki birçok yapı tahrip edilmiş veya zarar görmüştür. Günümüze ulaşan yapıların, büyük bir kısmı tescillenmiş ve birkaçı kamulaştırılmıştır. Sit alanı olarak koruma altında olan kasabada, restorasyon ve yapı onarım çalışmalarında başarılı örneklerle rastlanıldığı gibi denetim sürecindeki ihmallerden kaynaklı, izinsiz müdahaleler ve usulüne uygun yapılmayan restorasyon örneklerine rastlamak mümkündür.

Mustafapaşa'daki koruma ve onarım konusunda yapılan çalışmalara baktığımızda, sivil mimaride dış cepheye kısmen özen gösterilip restorasyonları yapılırken aynı özen, yapının içinde yer alan duvar resimlerine gösterilmemektedir. Konaklarda yer alan duvar resimleri bölgenin kimliğinin oluşmasında büyük rol oynamaktadır ve kültürel emanet niteliğindedir.

Bir diğer kültürel emanetimiz olan Aziz Basileios Kilisesi'nin doğal etkenlerden dolayı çöken ön cephesi, Manastırlar Vadisi'nde yer alan Aziz Prodromos Kilisesi'nin tavanın çökmesi, Kalasa mevkisinde yer alan I ve II numaralı ismi olmayan kiliselerin iç ve dış cephelerinin tahrip olması sonucu kültürel değerlerimiz yok olmaya yüz tutmuştur.

Bunlara ilaveten bir yapının yapılması için gerekli olan mevzuat ve mevzuatın zaman içinde değiştirilmesi yapının tahrip olmasında da önemli rol oynamaktadır. Mevzuat gereği yapılan yapıların, mevzuatın değiştirilmesiyle birlikte yapılar kullanılamaz duruma gelmektedir. Örnek vermek gerekirse 3194 sayılı İmar Kanunu'na göre hazırlanan bir plan sonrası yapılan yapının daha sonra yapıya yapılan izinsiz uygulamalar sonucu imar affı ile affedilmeye çalışılması, kültür varlığının yok olmasına neden olmaktadır.

Mustafapaşa kasabasının barındırdığı özgün ve zengin nitelikler göz önünde bulundurulduğunda ve aynı zamanda 2 Aralık 2021 tarihinde “En İyi Turizm Köyü” ünvanı kazanması dikkate alındığında, yerel yönetim birimi olarak muhtarlık sistemi ile yönetilmesi, yetersiz bir yönetim sistemi olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda, yerel yönetim birimi olarak muhtarlık ve aynı zamanda, Mustafapaşa üzerinde birçok kararın alınmasında yetkili olan Kapadokya Alan Yönetimi’nin kasabanın kimliğinin korunmasında, katılımcı ve çok aktörlü bir sistem geliştirmesi önemli hususlar arasında yer almaktadır. Karar sürecinde, yerel halkın söz sahibi olması ve beklentilerinin dikkate alınması önem arz etmektedir. Ayrıca turizmin yerel halkın ekonomik ve sosyal yaşamına fayda sağlanmasının yanı sıra ören yeri ve sit alanı olarak tanımlanan kasabanın, doğal ve kültürel varlıklarını koruyarak kimliğine zarar veren yapılaşmaların önüne geçmelidir. Aynı zamanda, yerel kimliğin korunmasında halkın bilinçlendirilmesi ve gerekirse bu yönde kasabanın kimliğini vurgulayan ve korunmasına yönelik yapılması gerekenlerin, eğitim yoluyla halka aktarılması önemli bir konu olarak görülmektedir.

Sonuç olarak kasabadaki turistik faaliyetlerin canlanması ve kültürel turizme destek sağlanması amacıyla kasabanın kimliğinin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılması, ev sahibi olan yerli halk ve ziyaretçiler arasındaki kültürel çatışmaların giderilmesi ve sosyokültürel boyutta bütünleşmenin sağlanması, kasabadaki faaliyetlerin Kapadokya bölgesindeki diğer turistik faaliyetler ile uyumunun gerçekleşmesi ve bütüncül bir yaklaşım ile faaliyetlerin yürütülmesi, ayrıca çevresel ve kültürel koruma yaklaşımları çerçevesinde sosyal ve finansal olarak kasabanın kalkınması ve kimliğinin korunması, kasabanın yönetsel birimi tarafından yapılması gereken eylemler arasında önerilmektedir.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (1996). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. Yem Yayınları.
- Anon, (2003). Kültürel Boyutuyla Mustafapaşa (SİNASOS), Ankara. Türksev Yayınları.
- Akozan, Feridun. *Türkiye’de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları*. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1977.
- Augustinos, G. (1992) *The Greeks of Asia Minor: Confession, Community, and Ethnicity in the Nineteenth Century*, Ohio, Kent State University Press.
- Balta, E. (2007). SİNASOS Mübadeleden Önce Bir Kapadokya Kasabası, İstanbul. Bir Zamanlar Yayıncılık.
- Bilge Umar, A.Ç. (1990). *Eski Eserler Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Davulcu, Mahmut. «Mustafapaşa (Sinassos) Kasabası Konut Kültürünün Halk Bilimsel Açından İncelenmesi.» *Bilim Ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2014.
- Görmez, K. (2002). Kapadokya Mevcut Durum Raporu, (1).
- Hague, C. (2005). Planning place and identity, Ed: C. Hague & P. Jenkins, Place, Identity, Participation and Planning, Routledge Taylor & Francis Group.
- Hakman, M. (2019) *KAPADOKYA Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hild, F., Restle, M. (1981). Kappadokien, Tabula Imperii Byzantini I-II. Wien.
- Ilbars, Z., Temren, B. (2003). Kültürel Boyutuyla Sinassos, Ankara. Türksev Yayınları.
- Keleş, R. (2002). Kentleşme Politikası, Ankara. İmge Kitapevi.
- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity and place memory: Restoring the Forgotten City Past, *Journal of Environmental Psychology*, (28).
- Lozan Mübadilleri Vakfı, (2014). Kısaca Mübadele. www.lozanmubadilleri.org.tr.
- Madran, E., N. Ö. (2005). Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, TMMOB Ankara. Mimarlar Odası.
- Malçok, E. (1991). Kapadokya’daki Sinassos. Mustafapaşa.
- Mustafapaşa, (2021). *Hakkında*, Kapadokya Üniversitesi & T.C. Ürgüp Kaymakamlığı. <https://mustafapasakapadokya.org/hakkinda>.
- Mustafapaşa, (2021). *Mustafapaşa Karşılıdığı Dokuz Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ile En İyi Turizm Köyleri Arasında İlk Sırada*, Kapadokya Üniversitesi & T.C. Ürgüp Kaymakamlığı. <https://mustafapasakapadokya.org/mustafapasa-karsiladigi-dokuz-surdu-rulebilir-kalkinma-hedefi-ile-en-iyi-turizm-koyleri-arasinda-ilk-sirada>.
- Özbay, A. (2005). Kapadokya’nın Uyuyan Güzeli MUSTAFAPAŞA Mevcut Durum Raporu ve Eylem Planı, Ankara. Mustafapaşa Yerel Gündem 21 Kent Konseyi.
- Tunçer, M. (2017). Kültürel Miras ve Koruma. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Türkan Kejanlı, Can Tuncay Akın, Aysel Yılmaz. «Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarih-sel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme.» *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007: 179-196.

<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-245753/koruma-bolge-kurulu-hakkinda.html> Erişim: 12.05.2024

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19497.pdf> Erişim: 10.04.2023

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863-20111026.pdf> Erişim: 12.05.2024

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051127-2.htm> Erişim: 12.05.2024

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/03/20060330-5.htm>

<https://www.tuik.gov.tr/> Erişim: 11.05.2024

<http://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/> Erişim:16.06.2022

<http://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/> Erişim: 13.05.2024

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TEHDİT ALTINDAKİ KAPADOKYA'DA MİMARLIĞI VE KORUMAYI ÖĞRENMEK¹

Aslı ÖZBAY

Y. Mimar-Koruma Uzmanı

Mimarlık eğitimi sürecinde ülkemizin değerli tarihî birikiminden *üstünkörü* haberdar oluyoruz. Bu değerın büyüklüğünü ve özgünlüğünü tam anlamıyla kavrayamıyoruz. Mesleğimiz vesilesiyle sahaya inip, işin içine girince o değerlerin dünya çapında ne denli emsalsiz zenginlikler sunduğunu ve ne büyük bir hızla elimizden gitmekte olduğunu görüyorsunuz. Kahrediyor insanı... Ruşen Keleş hocanın çok yerinde bir uyarısı var: Kültürel dokulara “*miras*” demeyi bırakıp “*emanet*” kavramını kullanmayı, doğrusunun bu olduğunu vurguluyor. Ne kadar haklı! Miras dediklerimiz “*atadan kalma*” olabilirler ama hak edilmiş değiller. Kültürel miras dediklerimize aslında ***emanet*** özeni göstermek lazım.

Büyük kentlerimizdeki mimari emanetleri çok büyük ölçüde kaybettik. Kır-saldakiler de çok hızlı erozyona uğruyor. Kaybetmekte olduğumuz miras, emsalsiz bir hazine. Anadolu’yu gezdiğinizde, bir saatlik mesafedeki kentler ve hatta köyler arasında bile ne çok şeyin değiştiğini kavırıyorsunuz: Yerel taşla, ahşapla yapılan ama her birinin karakteri birbirinden çok farklı, inanılmaz güzellikteki dokularla karşılaşıyorsunuz. Yerle, iklimle, etnisite, ergonomi ve sürdürülebilirlikle ilgili öyle detaylar görüyorsunuz ki bugünün öğretilerinde ne kadar eksik yetiştiğimiz ortaya çıkıyor. 2002’den bu yana ağırlığı Anadolu kırsalında olmak üzere koruma odaklı serbest mimarlık hizmeti veriyorum. Bu alan, konuların içine girdikçe, *hele ki uygulamayı deneyimleyince*, insanı her seferinde heyecan verici yeni bilgilerle donatan bir alan. Bu zenginliğin bilgisini, değerini ve gözlerimizin önünde yok olma hızını görmek ise toplumu ısrarla uyarma, harekete geçirme sorumluluğu yüklüyor: Kentlerdeki emanetleri büyük oranda tükettik!

1 Bu metin, 16.11.2022’de Kapadokya Üniversitesinde gerçekleştirilen “Kapadokya’da Şehir Araştırmaları Çalıştayı”na sunulan “Kapadokya İçin Plan Yapmak” başlıklı sunumun, kitap için hazırlanan özetidir. Amacı, 2002’den beri yoğun olarak Kapadokya’da koruma amaçlı mimarlık pratiği içinde yer alan bir mimarın gözünden, bu döneme ait tespitleri belgelemek ve değerlendirmektir. Kapadokya araştırmacıları için çeşitli başlıklar altında “ip uçları” bırakmaya özen gösterilmiştir.

Elimizde sadece taşra kaldı. Taşradaki emanetlere büyük özenle odaklanmamız ve elde kalanı artık çok dikkatle korumamız gerekli.

Koruma meselesi toplumsal ölçekli bir konu da olsa bence mimarlığa daha büyük bir sorumluluk düşüyor. Çünkü mimari açıdan değerli olan bize öğretiliyor ve tehdit altına gireni de ilk bizler fark ediyoruz. Tarihi dokular konusunda bir tehlike oluşmuşsa durumdan vazife çıkarmak da mesleğin ve etiğin bir parçası olmak zorunda. Bu yazıda, meslek pratiği içinde Kapadokya'da deneyimlediğim ve korumaya dair bazı örnekler üzerinden sorunları paylaşacağım. Anadolu kırsalında bir mimar olarak nelerle karşılaşılır, sorunları algılamak, çözüm yöntemleri geliştirmek nasıl mümkün olabilir, aktarmaya çalışacağım.

Heykelsi Jeolojik Emanetler: Kapadokya, hâlen Türkiye'nin İstanbul'dan sonra en çok ziyaretçi çeken turizm merkezi ama bu muazzam *mücevheri* dünyada en az tanıyan milletlerden biri biz olabiliriz! Arkadaşlarım arasında bile henüz görmeyenler var. Ziyaretçilere ve Türk toplumuna, bu çok özel coğrafya ile ilgili olarak yeterince bilgi ve nitelikli rehberlik hizmeti verilmiyor: Kokartlı rehberler bile daha coğrafyanın nasıl oluştuğundan başlayarak yalan yanlış şeyler anlatıyorlar bölgeyi gezmeye gelenlere.² Peribacalarının olgun strüktürlere dönüşmesi için 12-13 milyon yıl ve farklı bileşenli katmanlar gerekir. Bölgede “*bebek peribacaları*” denilen oluşum hâlindeki yamaçların bu forma gelebilmesi için 6-7 milyon yıl boyunca erozyona maruz kaldığını anlarız (Resim 1, 2). Erciyes Dağı, Hasan Dağı, Melendiz Dağı gibi volkanik yükseltiler ise 8-9 milyon yaşındaki görece genç jeolojik oluşumlardır. Kapadokya'yı oluşturan kayalar, bu üç yüksek yanardağın değil, bölgede yayılı olan çok sayıda “kaldera”nın püskürttüğü lav ve gazların sıkışması ve erozyonu sonrası oluşmuştur. Ama rehberler ziyaretçilere bu üç dağı “doğurucu” gibi anlatırlar. Bizans Dönemi'nden daha ileride değiliz yani. Onlar da Kapadokya'yı doğuran gücün Erciyes olduğuna inanıyorlardı. Erciyes'in Bizans sikkelerinde yeri vardır. Sikkenin bir tarafında İmparator'un, diğer tarafında Erciyes'in silüeti görünür. Erciyes, doğurucu unsur değilse bile bölge coğrafyası için gerçekten çok etkileyicidir ve bölgede en iyi algılandığı yerleşim yeri Uçhisar'dır (Resim 3).

2 2017'de Fatih Altaylı'nın, Celal Şengör ve Atilla Çiner ile yaptığı Teke Tek-Youtube programlarından birinde Kapadokya jeolojisi için sahada anlatılanların birçoğunun yanlış bilindiği ve anlatıldığı ortaya çıktı.

Resim 1: 6-7 milyon yaşındaki kaya oluşumları **Resim 2:** 12-13 milyon yaşındaki peribacaları

Resim 3: Erciyes Dağı ya da Roma Dönemi adıyla Argeus Dağı, yüzyıllarca Kapadokya'nın “doğurucusu” kabul edilmiştir.

Deneyimlerken Yok Edenler: Son yıllarda balonun albenisi, Kapadokya coğrafyasının bile önüne geçmeye başladı. Balonla uçmak o kadar fantastik bir deneyim ve balon üzerinden o kadar çok reklam yapılıyor, o kadar büyük paralar kazanılıyor ki bölgeye sadece balon için gelenler var. Balon, neredeyse coğrafyanın kendisi kadar büyük bir turistik çekim sağlıyor. Böyle bir coğrafyanın üzerinde balonla gezmek çok eşsiz bir deneyim ama zararları da az değil: Balonların kalkış alanındaki taşlaşmış zemin, kontrolsüzce yapılan bu etkinlik yüzünden coğrafyanın ne hâle getirildiğinin göstergesi. Her sabah yüzlerce balonun havalandığı, bunun için yüzlerce aracın, binlerce insanın alana doluştuğu yerlerde, oranın doğal jeolojisinden eser kalmıyor. Üzerinde yeşillikler olan mera-bağ-bahçe alanları bu nedenle hızla taşlaşıyor. Balon turizmi, çok geç kalınmadan denetim ve sınırlama getirilmesi gereken bir sorun (Resim 4, 5).

Resim 4, 5: Balon Kapadokya'nın fantastik deneyimlerinden biri de olsa kontrolsüz uygulama özgün doğaya zarar veriyor. Resim 4 @ Murat Güven

Kapadokya'da yetki sahibi bir yönetici olsam ilk yasaklayacağım şeylerden biri ATV ve jip-safari turları olur. Her gün '4 çekerli' bu tahripkâr jiplerin onlarcası, milyonlarca yılda oluşmuş dünya güzeli vadileri aşındırıyor. Alanı korumakla görevli belediye başkanlarının yakın akrabaları başta olmak üzere imkân bulan herkes jip turizmine giriyor, bunlara usulsüz alan tahsisleri veriliyor ve elbette hiçbir kontrol edilmiyor. Bu turlardan çok büyük paralar kazanılıyor. Her gün bölgeyi gezen, *atraksiyon arayan* binlerce turistten bahsediyoruz.

Kapadokya'ya çok zararlı olan bir diğer eğlence türü ATV turları. ATV'lere binen 30-40 araçlık gruplar vadi patikalarına giriyor ve tozu dumana katarak geziniyorlar. Sanırım kendilerini bir tür Mad Max film setinde gibi hissediyorlar ve biricik Kapadokya peyzajını bir film dekoru gibi yaşıyorlar. Ama Kapadokya doğası Mad Max dekoru olmak için fazla lüks! Böyle bir coğrafyanın oluşabilmesi için 60 milyon yıl uzunluğunda bir zaman gerekiyor. Bugün gözümüz gibi korumamız gereken bu coğrafyayı, ucuz eğlence heveslileriyle bir grup çıkar sahibi turizm girişimcisini mutlu etmek uğruna göz göre göre yok ediyoruz. ATV'leri ve jip'leri toptan yasaklamak, misafirleri örneğin atlarla gezip eğlenmeye yönlendirmek temel çözüm (Resim 6, 7, 8, 9).

Resim 6, 7, 8, 9: Kapadokya coğrafyasının aşınmasına sebep olan yasaklanmaya muhtaç eylemler: ATV ve JİP safariler

Elbette tahribatın en büyüğünü, bu güzelim coğrafyayı bile “*kârlı arsa*” gözüyle gören mal sahipleri ve iş birlikçileri veriyor. Tahripkâr kadronun hiyerarşisi, çürümüş kamu yöneticilerinden başlıyor: imar kararlarını veren yerel ve merkezi kamu yöneticileri, onları haksız kazancından verdiği paylarla *besleyen* arsa sahipleri ve sözde-yatırımcılar, kamuda çalışan denetim görevlisi sözde-uzman teknik kadrolar ve turizm işletmeciliğine soyunan duyarsız tüccar-girişimciler... Bu ekipler el birliğiyle olmayacak yerlerde yeni imar alanları yaratıyorlar. Dokunulmaması gereken vadilerin içine, geleneksel evlerle bezeli tarihî köylerin çevresine, yoğun, uygunsuz yapılar yaparak kültürel emanetlerimizi tahrip ediyorlar. Kapadokya’daki, gerçekten emsalsiz güzellikte bir coğrafya. Topyekûn tahribata “dur” demek ciddi bir öncelik ve hızlı bozulma sorunu bölgede çok yaygın bir problem. (Resim 10, 11, 12)

Resim 10, 11, 12: Kapadokya'nın korunması önündeki en büyük tehdit, doyumsuz “yeni yapılaşma hırısı”. Resim 10/12: Galip Hasan Temur

Mağaraların Dili: Kapadokya için “doğal” ya da “mimari” değil de “kültürel miras alanı” denmesi, doğal oluşumların içine insan eliyle mimari mekânlar yaratılmış olmasından kaynaklanır. Bölgenin kolayca oyulabilen volkanik kayası, insanoğlunun çok erken dönemlerden itibaren keşfederek kullandığı değerli bir barınma olanağı sunar. Yumuşak ve yalıtım değeri yüksek kayalıklarla kaplı bu devasa havzayı (yaklaşık 280 km²) henüz Geç-Paleolitik dönemlerden itibaren oyarak (Kaba-Yonu Dönemi, yani yaklaşık 250 bin yıl önce) mağaralarda barınmanın avantajlarını keşfeden insanoğlu, MÖ 3000’lerden bu yana da *yerleşik düzende ve tarımla uğraşarak* yaşamakta olduğunu izlerini bırakmıştır. Kapadokya’daki mağara yerleşimler genellikle “arkeolojik alan” zannedilir, oysa değildirler. Çünkü buradaki yer altı mekânları asırlardır ve *kesintisiz olarak* kullanılıyor, yaşam hiç bitmemiş ve mekânlar hiç insansız kalmamış. Hitit’in bıraktığı mekânı Asurlular, onlarınkini Persler... ve daha sonrakiler kullanmışlar. Dolayısıyla mekânların içindeki kullanıcılar hep değişmiş ama yaşam bin yıllardır kesintisiz sürüyor. Mekânlar da yeni kullanıcılarına göre şekil değiştirebiliyor. Bu nedenle mağara mekânların ilk oyulma dönemini ve kronolojisini

tespit etmek hiç kolay değildir. İçeriden çıkan (zaman tespiti yapılabilecek) organik malzemeler yakın dönemlere ait etnografik buluntular olunca, ilk dönemlere ait ahşap, saç, kemik, deri vb. organik veri olmayınca kaya mekânın yaşını karbon testi yoluyla gösterecek bir tespit de yapılamıyor. Bu nedenle, dönemleme tespiti için mekândaki mimari detayların irdelenmesi önem kazanıyor. Yani kayalardaki oyuntuları inceleyerek o mekânın bir mezar mı, tandır odası mı, ahır mı, kilise mi... olduğunu çözmek durumunda oluyorsunuz. Bu, mimarlara okullarda öğretilmiyor ama yeterince meraklı ve ilgiliyseniz zaman içinde yereldeki insanların da desteğiyle “*mağaraların dilini*” söküyorsunuz.

Resim 13, 14: Mağaraların içinde yaşamak, sanıldığı gibi yoksulluk göstergesi değildir. Kapadokyalılar asırlar boyu yalıtım avantajı büyük olan bu mağara mekanlarda, konforla yaşamın kültürünü geliştirmişler.

Kapadokya söz konusu olduğunda mağaraların içinde yaşamak, sanıldığı gibi fakirlikle ya da geri kalmışlıkla ilgili bir durum değil. Tersine, bu yaşam biçimi, ekolojik ve doğa dostu bir geleneği sergiliyor. Kapadokya'nın köylüleri, Anadolu'nun herhangi bir yerindeki köylülerden daha fakir değildiler. Asırlarca, mağaralarının içinde muhtemelen geleneksel kâgir-karkas evlerde yaşayanlardan çok daha az yakıt harcadılar ve benzer konforla yaşadılar. Mağara konutları incelediğinizde “*negatif mimarlık*” da diyebileceğimiz oyma/eksiltme yöntemiyle ne denli ustalıkla mekânsal detaylar geliştirdiklerini görüyorsunuz. Kâgir yöntemle yapılan çok katlı evler, bölgede çok eski değil; 1700'lerden sonra yaygınlaştığı düşünülüyor. (Maalesef bu konuda da yeterince araştırma yok.) İnsanların 18. yüzyıla kadar genellikle tonozlu eyvanlarla girilen mağara evlerde yaşadıklarını düşünüyoruz (Resim 13-14).

Resim 15: Kapadokya'nın en özgün köylerinden olan Zelve'de köylünün tahliye edildiği 1966'ya kadar herkes mağara evlerde yaşıyordu. Köyde kâgir ev yoktu. Evler boşalıp müze yapıldıktan 20 yıl sonra kaya kopmaları hızlandı.

Örneğin, resimdeki eski Zelve köyü... Köy 1966'da boşaltıldı ve şu anda bir açık hava müzesi olarak gezilebiliyor. Köyün bacalarla bezeli fantastik coğrafyası ve mağara evleri dışında, hiçbir kâgir yapısı yoktu. Yani tahliye tarihine kadar köylüler asırlardır sadece bu mağaraların içinde yaşıyorlardı. Bölgede güzel bir atasözü vardır: “*Damı nefes korur*” derler. Mekânın içinden nefesi yani insanı çıkardığınız zaman o mekân bozulmaya başlar anlamına gelir. Zelve, son 20 yıldır çok hızlı bozuluyor çünkü artık mağara evlerde insan yok. Kayalar iri parçalar hâlinde kopmaya, dökülmeye başladı. Zelveliler burada yaşarken kaya

evlerini sağlam tutmak için kayalıkların bakımını da yapıyorlardı; çatlaklarda kök salan otları temizliyor, suyun girdiği yarıkları kapatıyor, tıkanan drenaj kanallarını açıyorlardı. Köy boşaltılıp mekânlar nefessiz kalınca düzenli bakım sona erdi ve yıkıcı bozulma son 20 yıl içinde kendini göstermeye başladı. Böyle bir alanı müze yapmak iyi bir fikir olabilir ama burada görüldüğü gibi köyün nasıl korunacağını önlemlerini almazsanız, yakında gezilecek bir Zelve kalmayabilir (Resim 15).

Nefessiz bırakılarak yok oluşun bir farklı şeklini ise Nevşehir'in 300 yıllık kadim geleneksel yerleşimi yaşadı. Fotoğraftaki Nevşehir, 20. yüzyıl başındaki en gelişkin hâlini yansıtıyor. Bu kentin izleri, bizzat belediye başkanı eliyle, 2011-2015 arasında yok edildi! Yazının sonunda detayıyla anlatacağım bu trajik öykü, 21. yüzyılda izlenen hatalı kamu politikaları nedeniyle ne muazzam değerlerin yok edilebildiğine dair vahim bir diğer örnektir. Talihsiz Nevşehir, meğer 20. yüzyılın başında hakikaten Kapadokya'nın başkentiymiş. Bugün artık sadece yerin altındaki bölümlerine sahibiz (Resim 16).

Foto : SALT Arşiv, Nevşehir 1912

Resim 16: 2015'te Belediye eliyle tüm izleri yok edilen kadim Nevşehir, 18. yüzyılda Hane-dan fermanlarıyla kurulmuş, görkemli bir Kapadokya yönetim merkeziydi. Fotoğraf kentin 1912 yılındaki durumunu gösteriyor.

Mustafapaşa'nın Öğrettikleri

Kapadokya mağaralarının diliyle ilk kez, babam mimar ve planıcı Baran İdil sayesinde, Mustafapaşa köyünün koruma amaçlı imar planını yapmak için bölgede 2002'de çalışmaya başlayınca karşılaştım. Mustafapaşa, Ürgüp'ün güneyinde dünya güzeli bir köydür. Kapadokya dediğimiz Hollanda büyüklüğündeki

bu dev havzanın içindeki yüzlerce karakteristik köyden biri olan Mustafapaşa (1966'dan önceki adıyla Sinasos) görkemli konakları ve gösterişli kapılarıyla ünlüdür. Ama bence Mustafapaşa'nın en önemli özelliği, diğerlerinin aksine bu köyün yakın tarihi hakkında önemli sayıda bilgi-belge olmasıdır. Mübadele öncesinde köyde yaşayan Rum vatandaşların önemli karakterlerinden biri olan **Serafim Rizos**'un 1924 Mübadelesi öncesi çektiirdiği fotoğraflar ve yaşamı boyunca unutamadığı sevgili köyüne dair anılarını yazmış olması sayesinde, elimizde Sinasos hakkında önemli bir kaynakça var.³ (Resim 17)

Resim 17: Sinasos sevdalısı Serafim Rizos'un Mübadele öncesi çektiirdiği, 20. yüzyıl başına ait fotoğraflar. Köyün özgün yapılarına ait çok değerli bir kaynak. (KAAM Arşivi)

Kapadokya'da çalışmaya Mustafapaşa/Sinasos ile başlamak ve bu belgelerle karşılaşmak büyük bir şans ve heyecan kaynağı oldu. Koruma planını yapacağımız köyün sokaklarını süsleyen dantel zarıflığındaki pencere doğramalarından odalardaki ahşap dolap kapaklarına, duvarlardaki kalem işi resimlerden mimarının kaya-taş bezemelerine dair gördüklerimizin ötesinde yakın geçmişin sosyokültürel yaşamına dair fikir edinebilmek, fiziksel çevreyi de derinlemesine anlamlandırmayı sağladı. Trajik bir mübadeleyi yaşamış olan bu özel köyde ekip arkadaşlarımla beraber bir ay kadar yaşadıktan sonra, artık Kapadokya'ya büyük bir tutkuyla bağlanmıştım.

Sürdürülebilirlik: Mustafapaşa evlerinde 2003 yılında mağaraların içindeki geleneksel yaşama kültürü hâlâ sürüyordu. Soğuk kış aylarını mağara odalarda az miktarda kömürle geçirebilmekten gururla bahseden köylüler, yerel mimarinin sağladığı ekolojik avantajlardan hâlâ yararlanıyorlardı. Aralarında mağara

3 Rizos'un anılarının bir bölümünü yayımlayan Evangelia Balta'nın "Sinassos: Mübadeleden Önce Bir Kapadokya Kasabası" isimli kitabındaki metinler ve fotoğraflar sayesinde, aradan geçen 100 yılda oluşmuş değişimleri daha net anlamak ve gerektiğinde yıkılmış eski yapıları yeniden yapabilmek gibi olanaklar doğuyor.

odalarda yaşamanın özellikle kemik ve romatizma ile ilgili birçok hastalığa iyi geldiğine inananlar vardı. Kayaoyma odaların bazılarında öylesine ileri düzeyde bir işçilik kalitesi vardı ki alçı kalıp inceliğinde tavan süslemeleri ve ipeksi düzgünlükte duvarlarla karşılaşıyorduk. Yeni Mahalle, Efe Sokak 11 numaralı evin mutfağındaki şekilli nişler, bu incelmış kayaoyma kültürünün çok güzel örneklerden biridir. Zamanında duvar resimleriyle ve parlak renklerle bezeli bu özgün mekânların geçtiğimiz 20 yıl içinde gerçekleşen kontrolsüz restorasyonlar sonrası ne kadar korunduğu konusunda ciddi endişelerim var (Resim 18, 19).

Resim 18, 19: Mübadele öncesi çok zengin bir Rum nüfusun çoğunlukta olduğu Sinasos köyü, bu refahın yansıdığı görkemli konaklarla doludur. Kimi konakların kayaoyma mekânlarında gözlenen detaylar ve dekoratif incelikler, yaşam kültürünün zenginliğini yansıtan kanıtlardır.

Resim 20, 21, 22: Sinasos konaklarını dışarıdan ve içeriden bezeyen motiflerin en zengin koleksiyonlarından biri, köyün merkezinde yer alan ve Mübadele sonrası sahibinin adıyla “Topakoğlu Konağı” diye anılan görkemli yapıda izlenebilir.

Zanaat: İçine girilen her evde yepyeni zenginliklerle karşılaşılır, yüzlerce Kapadokya köyünden biridir Mustafapaşa. Bölgede bunun gibi çok sayıda köy var ve korumasız kaderlerini yaşıyorlar. Konakları zenginleştiren, halk dilinde ‘süsleme, nakış’ diye anılan taş oyma motifler, Hititlerden (belki daha da önceden) bu yana kullanılan ve *esenlik*, *bereket*, *kem gözlerden sakınma* gibi dileklerin sembolleştirdiği ‘nazarlıklar’ aslında. Her yeni egemen uygarlık, bu sembollere kendi ilavelerini yapmış, yorumlarını katmış ama özünde aynı işlevi

görüyorlar. Palmeterler, hayat ağaçları, çarkıfelekler... asırlar boyu benzer niyet ve dileklerle evlerin en görünür yerlerinde tarihin sözcülüğüne soyunuyorlar (Resim 20, 21, 22).

Yozlaşmanın araçları: 1970'lerden itibaren bölgenin geleneksel teraslı dokusunu çeperlere doğru "modern" konutlarla genişletmeye başlayan "**Afet Evleri**" projesi, geleneksel köy evlerinin terk edilmesine ve bozulmanın hızlanmasına yol açan, önemli etkenlerden biridir. Başlangıçta esas olarak bakımsız evlerde yaşamakta olan fakir halka *nefes aldirmek* için bir araç olarak kullanılan Afet Evleri projesi, zaman içinde birçok başka örnek gibi suistimal edilerek bir koruma sorununa dönüşmüştür: Hükûmet, Kapadokya için 1968 yılında özel bir KHK çıkararak kaya düşmesini de afet sebebi sayar. O sırada Kapadokya'nın hemen her yerleşiminde belirlenen geniş afet alanı sınırları, artarda kopan kayalar, toplu ölümler... vs. yüzünden değildir. KHK, "harabe" diye anılan, altyapısız, bakımsız tarihî evleri onarmaya gücü olmayan ailelere devlet yardımıyla sosyal konut edindirmenin yolunu bulmuştur. Bu arada, yeni yeni bir duyarlılık hâline gelmeye başlayan eski dokuları koruma yaklaşımının da tetiklemeyle "*tarihî köyleri boşaltmak*", korumanın aracı olacak zannedilmektedir. Sadece Kapadokya'da değil, ülkenin her yerindeki geleneksel dokuların yakınlarında, afet alanları haritalara işlenir. "*Afetzedeler*" devletten bedelsiz, imarlı-altyapılı arsalarla sahip olurlar ve düşük faizli devlet kredisıyla ev edinebilirler. 1968 KHK'sından sonra Kapadokya'da da hemen her köy için afet alanları belirlenir. Devlet, yoksul vatandaş için imarlı evler yapar ve köylüler tarihî evlerini terk edip yeni modern konutlarına taşınırlar. Bu süreci iyi anlamak için 1960'ların Anadolu'sundaki sosyoekonomik gelişmeleri doğru değerlendirmek lazım: Türkiye'nin zor zamanlarıdır... İkinci Dünya Savaşı ve 50'ler bir şekilde atlatılmıştır ama Anadolu'da hâlâ yokluk sürmektedir. Gençlerin büyük kısmı Almanya'ya işçi olarak gitmiştir. Virane köylerde geriye yaşlılar, kadınlar ve çocuklar kalır. Tarihî evlerin çoğunda tesisat yoktur, yaşam zordur... Afet Evleri projesi sayesinde zor durumdaki insanlar düzayak, tozumayan duvarları, beton tavanları olan, elektriği yanan, içinde tuvaleti ve mutfağı olan "modern evlere" sahip olurlar. Fakat devletin projelendirdiği görece küçük, mütevazı evler köylülerin geleneksel kırsal yaşam düzenine yetmez: Her eve ahır, samanlık, kiler lazımdır. Kapadokya örneklerinde köylüler, bu ihtiyaç nedeniyle terk ettikleri eski evlerini taşları için söküp yeni evlerinin müstemilatlarında malzeme diye kullanırlar. Bir bölümü de güzel taşlı evleri söküp, taşları satarak para kazanmanın derdindedir. Böylece, köylerdeki erken dönem tahribatın önemli gerekçelerinden biri 1970'lerin başında başlayan **afet evleri** motivasyonudur diyebiliriz.

Mustafapaşa da bundan etkilenen köylerdendir. 80 m² büyüklüğündeki afet konutlarının konumlandırıldığı Kuzey-Batı Mahallesi, ilk etapta köyün morfolojisine uyan, tek katlı, nitelikli taş evlerden oluşur. 1980'lerden itibaren yapılan yeni evler giderek %80 emsalli iki katlı apartmancıklara dönüşür. 1990'ların '*daha da büyük ev*' taleplerine '*kottan kat kazanma*' hastalığı da eklenince, tarihî köyün çevresinde yoğunlaşmaya başlayan apartmanımsı yeni konutlar geleneksel dokuyu ezmeye başlar. Onaylı planlara bile dayanmayan bu yeni konut alanı yaratma işlemleri, genellikle yasa dışıdır ve bizzat kamuda çalışan teknokratlar aracılığıyla yürütülmüştür. Mesela Mustafapaşa Belediyesinde dönemin Fen İşleri Müdürü olan harita teknisyeni, dönemin Bayındırlık Bakanlığı İl Bölge Müdürü'nün de desteğiyle kafasına göre mevzi planlar yapar. Yerel imzalarla, Bakanlık onayı olmaksızın 18 uygulama yaparlar ve köylüye aceleyle tapu satarak sözde-imarlı yeni evlerin yapılmasına yol açarlar. Böylece köyün çevresinde imara kapalı koruyucu bir tampon bölge olması gereken alanlarda dizi dizi yeni konutlar yükselmeye başlar (Resim 23).

Resim 23: Mustafapaşa kentsel sit alanının güney çeperleri, 1970'lerde tek katlı makul evlerle başlayıp 1980-90'ların sonunda dört katlı kaçak apartmanlara doğru irileşen, yeni nesil konutlar aracılığıyla ve bizzat ahlaksız kamu yöneticileri eliyle dejenere edilmiştir.

Yeni nesil mütevazı konutların arasında giderek '*göz alıcı villalar*' (!) öne çıkmaya başlar. Çoğu yazlık konut olarak yaptırılan zengin evlerinin mimarisi yine el altından piyasayı belirleyen kamu çalışanı teknokratlar tarafından projelendirilir ve yerel kalfaların marifetiyle inşa edilir. Köyün görkemli tarihî konaklarına nazire yapmaya çalışan yeni-zengin evleri, eski olanın kalitesine yaklaşılmaktan çok uzaktır. Fotoğraftaki örnek, üstelik de bir hafriyatın üzerine yapılan 4 katıyla, kütleli iriliğini ve topoğrafyayı nasıl bozduğunu umursamadığı gibi bol kemerli iki balkonuyla '*tarihî dokuya uyum*' yanılmasından mustarıptır.

Kapadokya köyleri maalesef bu türden yeni örneklerle doludur. Sosyal ve idari çürümüşlüklerimiz nedeniyle koruma mücadelesi, kiminle nasıl uğraşmak gerektiğini şaşırtan bir arenaya dönüşür (Resim 24).

Resim 24: 2000'lerde giderek irileşmeyi sürdüren yeni nesil zengin evlerine kötü bir örnek: Topoğrafyayı bozan bir moloz dolgu üzerine, liyakatsiz ellerden çıktığı belli olan bir mimari rüküşlük...

Mustafapaşa Koruma Amaçlı İmar Planı

2002'de başlayan planlama çalışmaları, benim için Kapadokya'yı bu kere bir turist olarak değil, mimar olarak görme fırsatı yarattı. Turist olarak gidildiğinde bölgenin gerçek değerlerinin ziyaretçilere aktarılamadığını anladım. Bu süreç ilk kez babamla birlikte büyük projede çalışmak ve ilk kişisel planlama deneyimi yaşamak açısından ayrıca değerliydi; nitekim hayatımın yönünü belirledi.

Böyle özel bir köyde neyin nasıl korunacağı, nelerin gelişmek üzere teşvik edileceği, yeni yapılaşmanın nerede, nasıl yer alması gerektiği gibi konuları hem derinlemesine tartışmayı hem de etüt etmeyi sağlayan Mustafapaşa KAİP, bazı radikal hükümler içerir. Mesela yeni yapıların tipleşmesini engeller, afet evlerinden alışık olunan tip *apartmancıklar* değil, katlı-kotlu yapılaşmayı teşvik eder. Öncelikle ada bazında yerleşim planlarını tasarlatır (Kentsel tasarım fırsatı yaratır.). Yapıların parsellerde serbest-esnek düzenlerde yerleşebilmesine imkân tanır. Bu yaklaşımı örnekleyen yeni konut alanlarından birinde, Baran İdil'in yerleşim planını bizzat etüt ettiği bir toplu konut alanı, kısmen uygulanma şansı bulmuştur (Resim 25).

Resim 25: KAİP onayı sonrası, Güzey Mimarlık tarafından projelendirilen, ilk toplu konut alanı deneyimi.

Gençler Sitesi olarak anılan mahalle, Ankaralı bir ofisin (Güzey Mimarlık) Baran İdil'in hazırladığı yerleşim planı üzerinden, 44 konut için 15 farklı tip geliştirdiği öncü bir örnektir. Konutlar, topoğrafyayı ve birbirini dikkate alarak bazen parselin önünde, bazen gerisinde, bazen bitişik, bazen ayrıık düzende konumlanırlar. Her yapıda imar hakkının $\frac{2}{3}$ 'ü zemin katta, $\frac{1}{3}$ 'ü üst katta kullanılır, dolayısıyla teraslanan bir yapılaşma ortaya çıkar. Ev sahipleri bundan hiç mutlu olmadılar ayrı konu: Her katta eşit büyüklükte birer konut isteyen ve meyilden kat kazanma alışkanlığı olan köylüler yeni nesil konutlara zor alıştılar. Arsaları bedava almış olmalarına, konutları çok uygun faizli kredilerle yapmalarına rağmen haklarının yendiği ısrarındaydılar. Plan onaylandıktan sonra, uzun yıllar köylülere bu yaklaşımın sebebini anlatmaya çalışmakla uğraştım. Uygulama sırasında belediye popülist davrandı ve denetim konusunda üzerine düşeni yapmadı; kottan kat kazananlara göz yumdu, *tek renk taş kullanımı* koşulunu delenleri görmezden geldi, abartılı bahçe duvarlarıyla dokunun morfolojisini bozanları durdurmadı, kaçakları birimleri yıkmadı

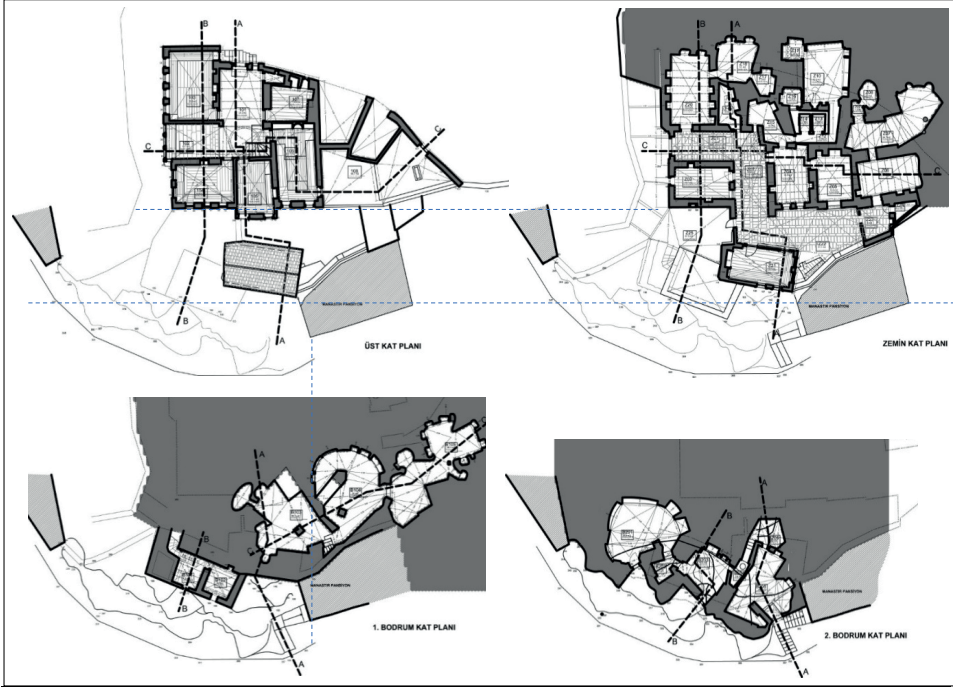
vs.. Buna rağmen, kademelenerek yükselen evlerden oluşan bu yeni doku modeli nispeten uygulanabildi ve 90'ların tip apartmancıklar silsilesinden daha iyi sonuç verdi (Resim 26).

Resim 26: Teraslı yeni konutların uygulamasında doğal zemine oturan teraslı bir doku hedefine yaklaşılabildi.

Mustafapaşa KAİP, Mayıs 2005'te tamamlandı, önce Bölge Koruma Kurulu tarafından onaylandı. Bakanlıklar tarafından onaylanıp resmen yürürlüğe girmesi 2008'i buldu. Bir planın onaylatılması sürecinde planın ve müellifin başına ne tür bürokratik saçmalıkların gelebileceğini öğrenmek de benim açımdan apayrı bir deneyim oldu.

Bu arada köyün içinde birer ikişer tarihî konaklar üzerinde rölöve-restorasyon projeleri yapmaya başladım. Tarama teknolojisinin henüz hayatımıza girmediği dönemlerde amorf mağaraları ölçmek, çizmek, katları birbiriyle ilişkilendirmek büyük problemdi. Çok hata yapılıyordu ve projeyi tamamlamak uzun zaman alıyordu. Yapılara tekrar tekrar gidip gelmek, detayları yerinde görüp tekrar ölçmek, Kapadokya mimarisi hakkında giderek daha derinden bilgi sahibi olmamın yolunu açtı. Bu süreçte çok değerli, birkaç zengin Sinasos Konağı'nın projelerini hazırlama fırsatı buldum. 2002-2010 arasında gelişen Mustafapaşa deneyimini, Kapadokya'da plan ve mimarlık yapmanın püf noktalarına dair bir *staj dönemi* sayıyorum (Resim 27).

Resim 27: 2006-2008 / Mustafapaşa köyündeki görkemli konakların rölöve-restitüsyon-restorasyon projelerini yaparken, bölge sivil mimarisini tanıma ve hayran olma süreci.

Uçhisar'da Argos: İstisnai Bir Kırsal Dönüşüm Projesi

2008 yazında yolum ilk kez Uçhisar'a düştü. Tesadüfen içine girdiğim sokaklarda karşılaştığım *Argos in Cappadocia* oteli hâlâ inşa hâlindeydi ama tamamlanmış bölümlerinden nitelikli bir proje olduğu fark ediliyordu. İşin içinde mimar Turgut Cansever ile yatırımcı Dr. Gökşin Ilıcalı'nın olduğunu öğrendim. Projeyi, o sırada yayın sekreterliğini yürüttüğüm *Serbest Mimar* dergisinde yayınlamak amacıyla bir röportaj randevusu aldım. Böylece, ilerleyen yıllarda Argos'u birlikte büyüteceğimiz Gökşin Ilıcalı ile tanıştık ve Gökşin, birlikte çok sayıda koruma projesine imza attığımız sevgili '*patronum*' ve kültürel mirası koruma alanında ortak tutkuları paylaştığım değerli '*yol arkadaşım*' oldu.

Argos'ta yapılanları ilk gördüğümde, 1997'den beri sürmekte olan bu doku ölçekli koruma projesinin kalitesi bende büyük bir umut doğurmuştu: Demek ki duyarlı ve vizyoner bir turizm yatırımcısının yönetiminde, sabır, tutku ve özenle sürdürülen bir koruma projesiyle, bölgede hep rastlanan "*oteli hemen açalım para kazanalım*" yaklaşımına alternatif bir kalite yaratılabiliyordu. Argos'taki beklenti, sonuç ürünün koruma felsefesi ve mekânsal kalitesiyle ayrışmasıydı. Gökşin Ilıcalı'nın 1996'da tanıştığı mimar Turgut Cansever ona 8 yıl süreyle danışmanlık yapmıştı. Tarihî bir dokuda restorasyona soyunup, yeni eklemeler de yaparken mimari olarak uygun davranış yaklaşımının *nasıl*'i konusunda rehber olmuştu. Argos'un uzun yıllardır topladığı takdirin ve '*yerin ruhunu yansıtmak*' değerlendirmesinin gerisinde, ikilinin bu yaklaşım konudaki uzlaşısı etkili olmuştur (Resim 28).

Resim 28: Uçhisar'da ulusal ölçekte eşi benzeri olmayan, devasa koruma/dönüşüm projesini başlatan ikili.

Uçhisar: Kapadokya'nın 1370 rakımlı en yüksek köyüdür. Türklerin Anadolu'da egemen oldukları 11. yüzyıldan beri burasının bir Türkmen köyü olduğu bilinir. 70'lerde başlayan Afet Evleri sürecindeki en büyük tahribatlardan birini Uçhisar almıştır. Köylülerin 800 yıldır sahip oldukları ata evlerini kendi elleriyle yıkarak nasıl bu kadar yok etmiş olduklarını anlamak kolay değildir. Argos otelin yer aldığı Aşağı Mahalle'nin 1960'lardaki durumunu gösteren fotoğrafta görülen durum çok çarpıcıdır: Mahalleyi Afet Alanı ilanından hemen önce ve 1990'ların sonunda gösteren iki fotoğraf karşılaştırıldığında, köydeki tahribatın büyüklüğü görülecektir (Resim 29, 30). Mahalledeki evlerin sökülerek yok edilmesi yetmemiş, harabelerin üzerine hafriyat dökülmüş ve tarihi mağara mekânlar yıllar boyu molozların altına gömülü bırakılmıştır. Bu nedenle Uçhisar'da herhangi bir parselde restorasyona başlamanın ilk adımı, birkaç ay süren kapsamlı bir moloz temizliği gerektirir. Temizlik sonrasında çok sayıda yeni bilgilerle dolu sürpriz mağaralarla karşılaşmak olağandır. Argos otelin 25 yıla yayılan onarım/yapım öyküsü, daha ilk adımdaki temizlik sonucu bulunan bir mağara kilisenin açığa çıkması sayesinde, alandaki ana hikâyenin yerin üstünde değil, altında aranması gerektiğine dair duyarlılıkla ilgilidir.

Uçhisar 1990'ların sonu / Foto: Murat Gülyaz

Resim 29, 30: Uçhisar'da 60'lar sonrası yıkımı belgeleyen iki fotoğraf: Argos otelin yapıldığı yamacın 90'lar sonunda nasıl harabeye dönüştüğü gözlenebiliyor.

Otelin her etabı, Uçhisar'ın çoktan unutulmuş ortaçağ tarihi hakkında yepyeni bilgileri gün yüzüne çıkarmıştır. Kapadokya'da otel yapma niyeti olan turizm yatırımcıları, genellikle mağara mekânların içine barbarca girip, sözde-restorasyonlarla keyiflerine göre yeni oymalar yaparak yer altının özgün tarihî öyküsünü bozarlar. Oysa 3000 yıla yayılan Kapadokya hikâyesinin aslı, yerin altından başlar, en kadim mekânlar mağaralardan çıkar. Argos, yerin altındaki hikâyeyi özenle arayan, bulduğunu koruyarak usulüne uygun şekilde onaran ve hikâyeleri anlatarak belgeleyen, nadir 'korumacı turizm' projelerindendir.

Gökşin Ilıcalı'nın mütevazı bir butik otel yapma hedefiyle başladığı ve ilk temizlik sırasında Uçhisar'ın Bizans Dönemi yerleşim merkezini ortaya çıkaran yatırımının vizyonu, zaman içerisinde dokusal ölçekte istisnai bir koruma uygulamasına doğru evrilmiştir. Esas hikâyenin yerin altında olduğunu anlayan Ilıcalı, ilk parselin yakınındaki parselleri olabildiğince satın almak için uğraşmış ve böylece yerin hem altındaki hem üstündeki dokunun geri kazanılmasına yol açan projesini gerçekleştirebilmiştir. Uzun yıllar süren satın alma ve restorasyon sürecini hayretle izleyen köylüler, o zamanlar bu alanı çöplük olarak gördükleri için *"Deli bir doktor çöplüğün içinde eşelenip duruyor."* diye dalga geçerler. 25 yıl sürecek olan (benim adlandırmamla) *kırsal dönüşüm projesi*, niteliği, süreci ve ölçeği açısından ülkede (ve yapım modeli açısından belki dünyada bile) örneği olmayan, özgün bir koruma geliştirme deneyimidir (Resim 31).

Resim 31: Argos in Cappadocia otel vesilesiyle onarımı yapılan sivil doku kırmızı sınırla, bağ-bahçe dokusu yeşil sınırla gösterilmektedir. 25 yıla yayılan koruma serüveni, köyün bir mahallesini hayata döndürmüştür.

Rekonstrüksiyon Caiz Değil mi? : Modern koruma öğretisinde rekonstrüksiyon neredeyse günah işlemek ile eş değer bir yaklaşım olarak anlatılır. Argos'ta yaptığımız projeleri mimarlık okullarında anlatırken, akademik çevrelerin zaman zaman yönelttiği temel eleştiri, rekonstrüksiyonlar da yapmış olmamızdır. Ben hikâyeyi öğrendiğim günden bu yana, Uçhisar'daki Aşağı Mahalle-Argos örneğinde yapılan rekonstrüksiyonun meşruiyeti olduğuna inanıyorum. Henüz 1970'ler gibi yakın bir tarihte yaşanan sosyolojik bir gaflet/delalet sonucu büyük ölçüde yok edilmiş olan Uçhisar'ı, savaş sonrası ayağa kaldırılan ve özgün kimliğini rekonstrüksiyonlarla sürdürme konusunda kararlılık gösteren Avrupa kentlerine benzetiyorum. Bu yazı kapsamı için fazla detay kalır ama birçok kere yazdığım/anlattığım *Argos in Cappadocia* projesi, rekonstrüksiyon tabularını yeniden masaya yatırmak açısından da elverişli bir zemin sunar (Resim 32, 33, 34).

Resim 32, 33, 34: Argos projesinde yer yer gerçekleştirilen rekonstrüksiyon projelerinden biri, 1960-1999-2017 tarihli fotoğrafların karşılaştırılmasıyla değerlendirilebilir. Emine Hatun Mescidi, başlıca röper noktasıdır.

Mimarlık Restorasyonun Neresinde? : Argos otel etaplarının projelendirilmesi ve uygulaması için 10 yıl süreyle sahada çalışmak, benim için bir mimar olarak daha önceki projelendirme deneyimlerden çok farklı, bütüncü bir deneyimdir. Taslak projeden uygulama detayına kadar tüm süreçleri kontrol edebildiğim, dolayısıyla kayanın taşla ilişkisinin strüktürel detaylarını çözmekten yeni yapımanın taşla yorumlanması olanaklarına kadar genişleyen çeşitlilikte, sahada çalışarak, ustalarla birlikte düşünerek, sorunları mimar arkadaşlarla ekip hâlinde ve oldukça çetrefil süreçlerden geçerek çözümlendiğimiz çok değerli bir deneyim... Kaya mekânların içindeki kullanıcının, bir yandan çağdaş konforun keyfini sürerken, diğer yandan Kapadokya kırsalında olduğu duygusunu kaybetmemesi için mimarca nasıl davranmak gerekir diye düşünmek, fikir geliştirmek fırsatı yaratmış, büyük bir şanstır (Resim 35).

Resim 35: Bir koruma mimarı, eskinin yanında saygılı ve geri planda dururken, malzemenin olanaklarından yararlanarak, detaylarda yeni yapıları ayrıştırma/gösterme imkânı yaratabilir. Argos projesi bu yaklaşımın muhtelif örneklerini sergiler.

Uçhisar-Argos deneyiminin en marjinal işlerinden biri de çok bileşenli modern bir altyapı tesisatını uyguladığımız “çılgın proje”dir. Sadece 4 ayda otelin yayılı olduğu koca bir mahallenin altyapısını, odaların tesisatı ile birlikte yenilememiz gerekti. Amaç, derin mağaraların içinde bile yüksek kaliteli internet, ısıtma-soğutma hizmeti sağlamak, tasarruflu ve çevre dostu bir altyapı sistemi elde etmektir. Deneyimli mühendislerimizin Kapadokya gibi bir yerde bunun nasıl yapılacağı hakkında pek fikri olmadığı, uygulama sürecinde tekrar tekrar değişen projelerle ortaya çıktı. Sorunlarımızı hep birlikte çalışarak, yine sahada çözdük. Otel 4 ay sonra açılacaktı, tarihin esneme şansı yoktu. 1 Aralık 2015’te otel kapandı. 2 Aralık’ta kar yağmaya başladı. 3 ay boyunca, sabahları kimi zaman -25 derece soğukta çalıştık. 4 kez işçi ekipleri değişti... İş yapacak adamı yerinde tutmakta çok zorlandık. İş bitirdik ama sonunda yönetim kadrosu, hep birlikte hastanelik olduk. Tam belgesellik bir iştir. Bir daha kimse Kapadokya’da böyle bir projeye kalkışacağını zannetmiyorum (Resim 36).

Resim 36: Aralık 2015-Mart 2016 arasındaki 4 soğuk kış ayı boyunca, otelin içindeki ve dışındaki yolların tüm altyapı sistemini modernize ettiğimiz bu büyük mühendislik projesi, belgesellere konu olmayı hak eden özgünlüktedir.

Resim 37: Argos in Cappadocia oteli vesilesiyle dönüşerek yeniden yaşama katılan Uçhisar'ın Aşağı Mahallesi, yeniden yapılandırılan mimari birimlerin birbiriyle ve doğal zeminle uyum içinde kalmaya özen gösterildiği bir koruma projesidir.

Bence... Türkiye'deki koruma projelerinde, özellikle doku ölçeğinde çalışıyor ve yeni ekler de yapıyorsanız, mimari olarak *saygılı davranmayı* ve eskinin içine *"asimile olmayı"* içinize sindirmeniz esas olmalıdır. Ülkemizdeki kadar büyük bir miras tahribatının olduğu bir coğrafyada geriye kalabilmiş özgün yerleşimlerin içinde mimarlık yaparken, kendini öne çıkma hevesindeki tasarımlar benim için kabul edilebilir değil! Türkiye'nin kırsalında kalabilmiş son doku örnekleri artık *hassas muamele alanları* olarak kabul edilmeli. Avrupa'ya gittiğim zaman bazen bunun tersi, dışavurumcu örneklerle gıpta ettiğim oluyor. Ancak batılı ülkeler gibi tarihî dokularını sadakatle korumayı başarmış milletlerin

bunu yapmaya hakkı var: Aralarda “heyecanlı” mimari deneyler yapmaları anlaşılabilir ve kabul edilebilir. Ama eğer bizim gibi mimari mirasının neredeyse %90’ını kaybetmiş bir milletin mimarlarının, geriye kalanı göz bebeği gibi koruması beklenir. Dolayısıyla böyle alanlar içinde mimar olarak kalem oynatırken, başta eğitim kurumları olmak üzere, “*tasarım özgürlüğü*” vd. kavramların daha dikkatli telaffuz edilmesi, mimarların saygıda kusur etmeyen projelere yöneltilmesi gerekir (Resim 37).

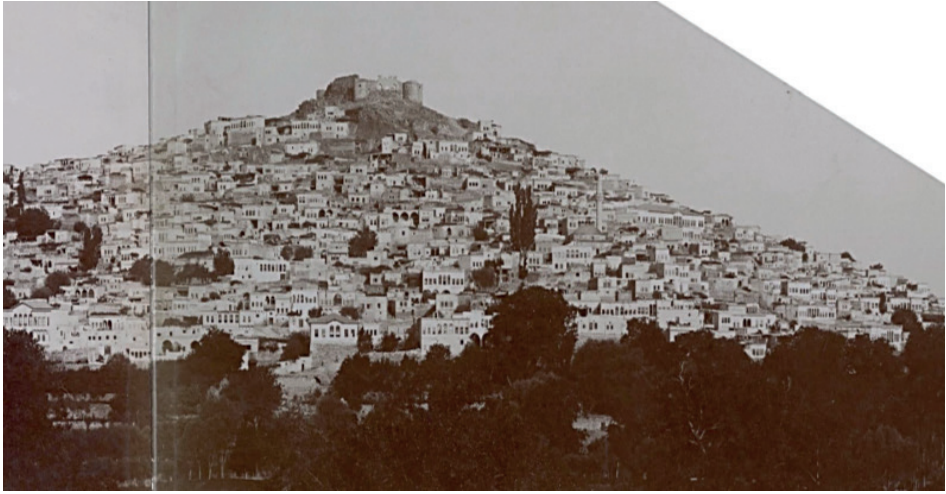
Nevşehir’de Kale Mahallesi Felaketi

Birkaç yerel tarihçinin dışında akademisyenlerin pek ilgi göstermediği Nevşehir’in Osmanlı Dönemi’ndeki kuruluş hikâyesi çok ilginç ve detayları hâlen bilinmiyor. Lale Devri’nin *israf odaklı* anlatılarına paralel olarak âdetâ Damat İbrahim Paşa’nın gereksiz bir hovardalık projesiymiş gibi üstünkörü anlatılan Muşkara köyünün Nevşehir’e dönüşümü öyküsü, dönemin siyaseti ve vizyonuna ait ilginç öyküler saklıyor. Talihsiz kent, 300 yıllık tarihî öyküsü henüz detaylarıyla alenileşmeden, yine ‘*damat*’ lakabıyla anılan bir 21. yüzyıl belediye başkanı eliyle (Hasan Ünver) tarihten topyekûn silinmek üzereyken son aşamada müdahale edildi, arkeolojik sit ilan edildi ve kentin en azından mağara katmanları kurtarılabildi (Resim 38).

Resim 38: Nevşehir’in geleneksel dokusuna ait tüm yapılar, 2012-2015 arasında Belediye eliyle yıkılarak yok edildi. Yaklaşık 785 dönümlük alanın sadece bütçenin elverdiği 48 dönümlük bölümünde temellerin altı boşaltıldı ve açığa çıkan mağara mekânlar, kentin tarih sahnesinden tümüyle silinmesini engelledi.

Nevşehir'in 1912'deki hâlini yansıtan fotoğraflar, 20. yüzyıl başında kentin ne denli zengin ve gelişmiş bir merkezî yerleşim olduğunu belgeliyor. Dönemin etkin sadrazamı Damat İbrahim Paşa eliyle 1718-1729 arasında yoktan var edilen kent, Lale Devri'nde Osmanlı'nın Orta Anadolu'da yaptığı belki de tek büyük imparatorluk projesi olabilir. Saray'ın isyancı yeniçeriler sorunuyla baş etme stratejileri çerçevesinde '*Orta Anadolu'da güvenli bir karakol-kent yaratmak*' niyetiyle kurulduğu düşünülen Nevşehir'in yerinde, 18. yüzyılın başında sadece 10 haneli Muşkara köyü var. Muşkara, Sadrazam İbrahim Paşa'nın doğum yeri (Resim 39).

Resim 39: Nevşehir'in tarihî merkezi, Roma-Selçuk Kalesi'nin doğu yamacına yayılıydı. Alt kısımdaki arkaik dere yatağı, kentin tarım alanlarıyla dolu, "öz" adıyla anılan yeşil bir vahaydı. 1912 fotoğrafındaki yapıların görkemi, 20. yüzyıl başında Nevşehir'de yüksek bir ekonomik refah olduğuna tanıklık ediyor ancak kentin hikâyesini henüz bu detayda inceleyen olmadı.

Nevşehir'i 14 yıl/3 dönem yöneten eski belediye başkanı Hasan Ünver, Kale'nin konumlandığı tepede yerleşik olan tarihî dokuyu tümüyle ortadan kaldırmak niyetindeydi. Yerine TOKİ eliyle *modern* bir villa sitesi kondurmak için yıllarca uğraştı. Sonuçta o siteyi yapamadı ama yıllar içinde yozlaştırılmasına göz yumarak, taş taş sökülmesine çanak tuttuğu 300 yıllık tarihî kentin izlerini kepeçlerle sıyrıp yok etmeyi başardı. Daha acı olanı, bölgenin tarihî mirasını korumakla görevli olan dönemin Bölge Koruma Kurulu üyelerinin baskıya direnmeyip "*Biz Başkan'ın imar müdürlüğünü yapamayız.*" diyerek Nevşehir'in koruma alanından çıkarılmasına razı olmalarıydı: Sınırlar yeniden çizildi ve Nevşehir 2009 yılında kabul edilen bir KHK ile Turizm Bölgesi dışına çıkarıldı ve akıbeti tümüyle Belediyenin insafına bırakıldı. Hemen ardından kentin 11 tarihî

mahallesi **Yenileme Alanı** ilan edildi, evler boşaltıldı, yıkımlar başladı. Yerleşik nüfus, kent dışına yapılan yeni TOKİ bloklarına yerleştirildi, tarihî merkezdeki evler protokollerle Belediyeye terk edildi. Evini vermeyenler türlü zorbalıklara maruz bırakıldılar. 2014 yılında Belediyenin yıkım işleri sonlandığında, 11 tarihî mahallenin yayılı olduğu, yaklaşık 785 dönümlük alanda ayakta kalabilmiş olan yapılar sadece mescitlerdi.

Kroki 1. 'Kuşbakış' Okunaksız Kent: Kale ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi. Kroki 2. 'Kuşbakış' Okunaklı Kent: Kale ve Çevresi Kentsel Dönüşüm Projesi

Resim 40: NEVÜ’de onaylanan bir yüksek lisans tezinin “okunaksız kent” olarak tanımlandığı tarihî Kale Mahallesi’nin Belediye’nin yıkımından kurtarılması için ne ilgili kamu kurumları (Kültür Bakanlığı, Koruma Kurulu) ne akademik çevreler (Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi) ne de yerel halk üzerine düşeni yapmadı. NEVÜ tezindeki “okunaklı kent” şeması, Belediye Başkanı’nın tarihî kentin yerine uygulamak istediği TOKİ yerleşimini belgeliyordu.

Tarihî Nevşehir’in başına gelen şey, 'ecdat' sömürüsüyle siyaset yapanların, bizzat ecdadımızın çok değerli bir emanetine ihanet ettiği, dehşet veren bir yok ediş projesidir. Yerelin devlet üniversitesi NEVÜ de bu kıyama göz yumdu.

Dahası, Belediye'nin *günahını* meşrulaştıran bir yüksek lisans tezini onayladı: yıkıma kılıf. Yok edilen tarihî dokunun hangi gerekçe ile ortadan kaldırıldığını açıklama gafletine düşen NEV'Ü'lü tarih öğrencisinin “*okunaklı kent/okunaksız kent*” gibi tanımlamalar uydurarak gerçekleştirilen katliama meşruiyet kazandırma çabası, ayrıca incelenmeye değer bir konudur (Resim 40).

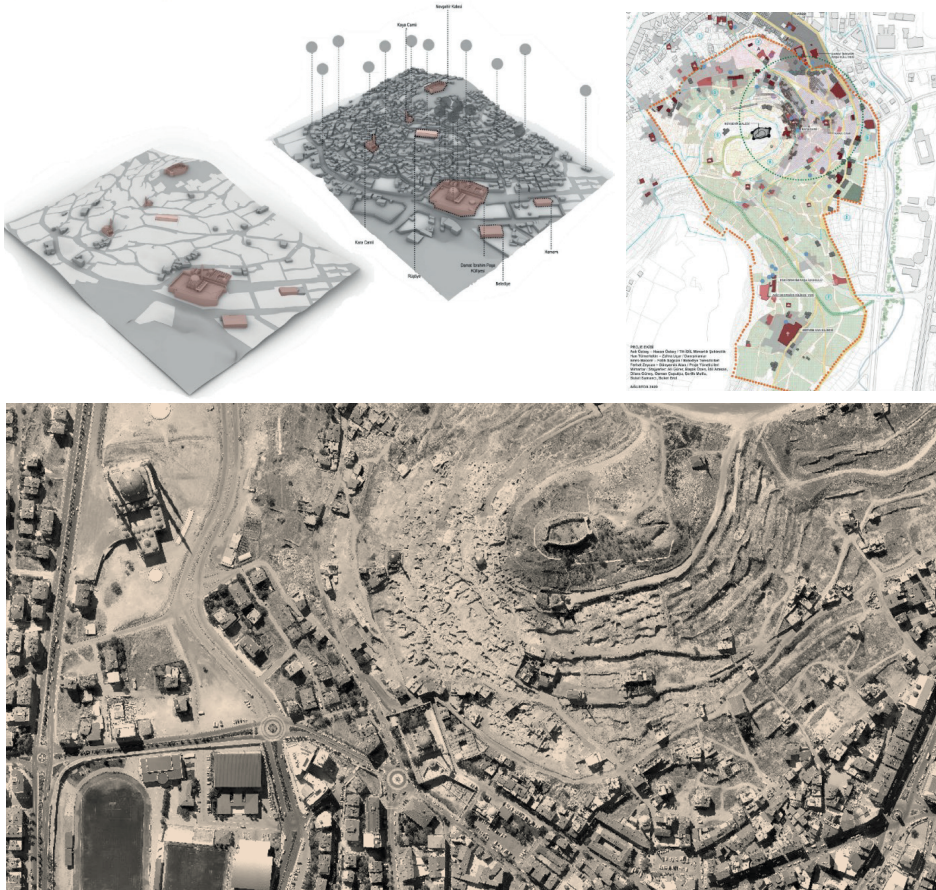

Resim 41: ÖZ adıyla anılan tarihî bağ-bahçe alanlarına doldurulan evlerin molozları üzerine inşa edilen 'külliye': Cami, diyanet sitesi, imam hatip okulu... 300 yıl sonra şahidi olduğumuz sosyal, kültürel, mimari çöküşün tanıklıkları.

Kale Mahallesi'ndeki yıkım operasyonu kapsamında sadece tarihî yerleşke değil, doğudaki arkaik dere yatağı içinde yer alan ve ÖZ adı verilen yemyeşil bağ-bahçe alanları da yok edildi. Hukuka aykırı yollardan değiştirilen eski imar planında yeşil hâliyle korunan tarihî bağ-bahçe alanındaki meyve ağaçları aşamalarla kesildi. Dere yatağı, kepçelerle yıkılan tarihî yapıların hafriyatlarıyla dolduruldu. Dolgu alanın üzerine 2014'ten bu yana, “külliye” adı altında 10 bin kişilik bir cami, bir diyanet sitesi ve bir turizm tesisi inşa edildi. Onları

da çürük yaptılar: Milyonlarca liralık bağış parasıyla yaptırılan cami, statik sorunları nedeniyle 10 yıldır kullanıma açılmadı. Daha inşaat hâlindeyken başlayan çökmeler ve çatlaklar yüzünden çok sayıda sağlamlaştırma uygulaması yapıldı (Resim 41).

Özetle, Osmanlı'nın 18. yüzyılda Sultan III. Mehmed'in fermanlarıyla yaptırdığı, yegâne Anadolu kentinin yok edilişi, siyaset-akademi-bürokrasi iş birliğiyle gerçekleşti. Kıyamın baş müellifi olan Belediye Başkanı Hasan Ünver, 2017'de partisi tarafından "metal yorgunu" olduğu bahanesiyle *kızağa alındı* ama artık iş işten geçmişti. Medeni koşullarda ağır ceza gerektiren bu kültürel miras kıyımı nedeniyle HİÇ KİMSE sorgulanmadı, yargılanmadı, ceza almadı.

Resim 42: 1950'lerde belgelenen ve 1964 İmar Planı altlığını oluşturan İller Bankası'nın hâlihazır haritalarında, evlerin birimlerinin kat sayıları, özgün avlular ve duvarları, yapıların modüler bölünmeleri ve hatta bahçelerdeki kuyu ve çeşmelerin yerleri işlenmiştir.

Alanın bir bölümünde ise açığa çıkarılan kayalık dokunun, üzerini koruyucu harçla sıvayarak kayalık görüntüsünde bırakılmasını önerdik. Hızla bozulmakta olan ve üzerinin yapılandırma ile koruma altına alınmasını önerdiğimiz anıt mağaraların yerlerini belirledik. Temizliği yapılan bölümdeki mağaraların parça parça rölövelerini birleştirerek 39 adet kat planına sahip bir yer altı kent dokusu belgesini oluşturduk. Nevşehir 1718-30 arasında *ecdad* tarafından yapılandırıldığında alanın '*Süvari Birliği Karargâhı*' olduğuna inandığımız eski **Rüştiye Meydanı** bölümünde yer alacak ve ziyaretçilere kentin öyküsünün anlatılacağı bir buluşma alanı (odak alan) önerdik. Ziyaretçilerin sahayı gezmeye başlamadan önce bir araya gelecekleri bu odak alanda bilgilendirme, sergileme, toplantı, yeme-içme-dinlenme alanları tasarladık. Bu öneriler bizim planımızdan sonra yaptırılan Koruma Amaçlı İmar Planına altlık oluşturdu (Resim 43).

Resim 43: Kale Mahallesi'nin canlandırılması için hazırlanan yol haritasında, alanın kısmen rekonstrüksiyonlarla yapılandırılması, kısmen kaya yüzeylerin açıkta bırakılması ve 48 dönümlük temizlenmiş alanda 3 noktaya önerilen 3 yeni yapı ile gezi güzergâhlarının belirlenmesi amaçlandı. Kemerli Saçak, Rüştiye Meydanı'ndan girilen anıtsal ahırların bulunduğu mağaraların önünde bir odak alan oluşturmak üzere tasarlandı.

Kapadokya, özellikle son 10 yıldır giderek daha fazla ilgi çekiyor ve ülkenin en çok kazanç sağlayan turizm bölgelerinden biri oldu. Ancak aynı süre zarfında ve büyük bir hızla tahrip de oluyor. Liyakatsiz kamu yönetiminin göz yumduğu, hatta teşvik ettiği kaçak yapılaşmalar, denetimsiz turizm eylemleri,

koruma alanı olarak dokunulmaması gereken yerlerin imara açılması ve nihayet 2023'te onaylanan Çevre Düzeni Planı ile yeni yapılaşmaya açılan bakir alanlar... Kapadokya için acil önlem sinyalleri veriyor. Yöneticiler de yatırımcılar da hâlen güçlerini doğal ve kültürel korumadan yana değil, daha çok ticaret ve hızlı kazançtan yana kullanıyor. Bu durum, elimizdeki bu çok özel hazinenin, geri dönülemez şekilde gözlerimizin önünde yok olmasına yol açıyor. Ülkenin okumuş kesimleri de üzerlerine düşeni yapmakta duyarlı ve gayretli değiller. Bunu değiştiremezsek, önümüzdeki yıllar, Kapadokya için güzellikler vadetmiyor.

DOKUZUNCU BÖLÜM

KAPADOKYA BÖLGESİNDE KIRSAL MİMARİ MİRASIN KORUNMA SORUNLARI: ÜRGÜP KARAİN KÖYÜ ÖRNEĞİ

Aytülü DIRİK

Öğr. Gör., Kapadokya Üniversitesi Kapadokya Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Programı,

E-posta: aytulu.tercanli@kapadokya.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1245-3974

GİRİŞ

Günümüzde kentsel ve kırsal alanlar, zamanla ekonomik, kültürel, sosyal, yönetsel sebeplerle hızla değişip dönüşmektedir. Bu kapsamda kentsel ve kırsal yerleşmeler birbirlerinden farklı süreçler yaşamış ve süreçlerden farklı şekilde etkilenmişlerdir. Kentsel yerleşmeler, kalkınma, ulaşım, altyapı çalışmaları, nüfus artışı gibi nedenlerle dönüşürken kırsal yerleşmeler ise geleneksel değerlerin yok olması, nüfusun azalması, bilinçsiz turizm faaliyetleri kapsamında değişimi yaşamaktadır. Günümüz yaşamında kentlerin eğitim, kültür, ekonomik ve sosyal açıdan hızlı gelişmesi, aynı zamanda kırsal yerleşmelerde yaşamın getirdiği zorluklar nedeniyle kırsaldan kente göç devam etmektedir. Tarihî kentsel dokular konut yapılarının yanında ticaret, eğitim, yönetim, dinî ve sosyal tesisleri ile çok çeşitli alanlar sunar. Kentsel alanlardan daha küçük ölçekli olan kırsal yerleşimler de özgün dokuyu yansıtmaları açısından çok önemlidir. Kırsal yerleşimlerin en önemli bileşeni olan, o bölgenin kültürünü ve yaşama biçimlerini en iyi anlatan yapılar ise sivil mimarlık eserleridir. Bu eserler hem bölgenin yerel mimarisi ve geleneksel yaşayış biçimini sergileyen özgün mekânları hem de farklı kültürler hakkında bilgi vermektedir. Küreselleşme, göç, sosyoekonomik değişim ve daha birçok sorun ile karşı karşıya kalan günümüz toplumlarında, kültürel miras sayılan eserlerimiz tehdit altındadır.

Çalışma alanı olarak seçilen Kapadokya, tarihsel süreçte farklı uygarlıklar tarafından yerleşilen ve 1985 yılında Dünya Miras Alanı sınırlarına dâhil edilen bir bölgedir. Bölgede kentsel, arkeolojik, doğal sit çeşitleri gibi farklı koruma alanları bulunmaktadır. Alanda başlayan koruma amaçlı çalışmalar 1960 yılları itibarıyla başlamasına rağmen günümüzde henüz etkin bir koruma anlayışı benimsenememiştir. Araştırma sınırları, Nevşehir ili sınırları içinde kalan, jeolojik oluşumların ve bu oluşumlarla birlikte biçimlenen fiziksel çevrenin yer aldığı bir merkez olan Ürgüp yerleşimi odak noktası olarak seçilmiştir. Bu doğrultuda,

kırsal mimari mirasın ele alınabilmesi için Ürgüp'ün köyleri içerisinde gele-
neksel özgün dokusunu büyük oranda koruyan Karain köyü çalışma alanı ola-
rak seçilmiştir. Karain köyü büyük kaya formasyonlarının içine yerleşen güver-
cinlikleri, özgün dokuyu yansıtan konut mimarisi ve doğal ortamla bütünleşen
fiziki görünümüyle olağanüstü ilgi çekici, önemli bir silüet oluşturmaktadır. Ka-
rain köyünde 1980'li yıllarda yapılan çalışmalarda köyün kaya dokusunun içe-
risinde eriyonit maddesinin yüksek olduğu ve bu mineralin insan sağlığı için
zararlı olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda köy, doğal afet bölgesi ilan edil-
miş, köyde yaşayan yerel halk için Ürgüp yerleşiminde bir mahalle kurulmuş-
tur. Günümüzde köy halkının büyük bir kısmı bu mahallede yaşamakta olup
terk edilen bu köyde geleneksel mimari doku hızla yok olma sürecine girmiştir.
Bu doğrultuda henüz hiç araştırılmamış ve belgelenmediği takdirde geride
iz kalmadan yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacak olan bu yapıların bir
an önce belgelenmesi ve korunması için önerilerde bulunulması gerekmektedir.

2. ÜRGÜP YERLEŞİMİ

Osmanlı Devleti Dönemi'nde Ürgüp yerleşiminin idari yapısı ile ilgili ilk ve-
riler 1476 tarihli olup, yerleşim bu tarihten Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Kara-
man eyaleti Niğde sancağına bağlı bir kazadır. Ürgüp kazasına bağlı köy¹ sayısı
1518 yılında 28 iken, 1584 yılında kazanın köy sayısı 44 olarak kaydedilmek-
tedir. Bu tarihlerde köylerdeki kişi sayılarının genellikle 100'ün altında olduğu
görülmektedir (Oflaz, 2011, s. 322).

Konya Salnameleri'nde M. 1285/H. 1868 tarihli kayıta Ürgüp kazası Kay-
makamlığına bağlı toplam 41 adet mahalle ve köy bulunduğu, bu yerleşimlerde
İslam ve Hristiyan toplam 8726 kişinin kayıtlı olduğu bilinmektedir. M. 1286/H.
1869 tarihli kayıta Ürgüp kazasında 39 adet mahalle ve köy bulunduğu, top-
lam hane sayısının 4509 olduğu, 8729 kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir. H.
1883-1884 senesi verilerine göre Ürgüp kazasında 29 köyün kayıtlı olduğu bu
köylerde toplam 7935 İslam, 13 Ermeni ve Rum kişinin kayıtlı olduğu görül-
mektedir (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1285/1286-1868/1869) (Şekil 1.).

Yapılan arkeolojik çalışmalarda Ürgüp ve çevresinde, Tunç Çağı'ndan Bi-
zans Dönemi'ne kadar geçen süre içinde bölgede çeşitli kültürlerin yaşadığı

1 Osmanlı Devleti tahrir defterlerinde köy karşılığında genellikle karye kelimesinin kullanıldığı
görülmektedir. Bu belgelerde köyler (karye) reayanın büyük bölümünün yaşadığı, tarım-hayvan-
cılık faaliyetlerinin yapıldığı birimler olup, köy sınırları kendilerini çevreleyen ziraat sahalarıyla
birlikte belirlenmiştir (Oflaz, 2011, s. 321).

görölmektedir. MÖ başlayarak MS 17 yılına kadar Kapadokya'da dönemin büyük imparatorluklarından Pers ve Kapadokya Krallığı dönemleri görölmektedir. Sonrasında bu alanda Roma İmparatorluğu'nun kurulduğu ve bu dönemde Hristiyanlığın bütün Anadolu'yu etkisi altına aldığı bilinmektedir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle bölge MS 11. yüzyıla kadar Doğu Roma (Bizans) hakimiyetinde kalmıştır. Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile bölgede sırası ile Selçuklu, Beylikler (Karamanoğulları ve Eratna) ve Osmanlı uygarlıklara hakimiyeti kurulmuştur (Aktüre, 2018, s. 356). Cumhuriyet sonrasında bir süre Niğde iline bağlı bir ilçe konumunda iken 1954 yılında Nevşehir'e il statüsü verilmesi ile buraya bağlı ilçe konumuna gelmiştir.

Şekil 1. 1869-1871 Osmanlı Haritalarına Göre Ürgüp Bölgesi, Kaynak: BOA, HRT.h. 595. (H.1286)

3. KIRSAL MİMARİ MİRAS

Kırsal mimarlık sözcük anlamı literatürü incelendiğinde, kırsal mimari ile eş anlamlı olarak yerel mimarlık, mimarsız mimarlık, yerli mimari, anonim mimarlık, geleneksel mimarlık, halk mimarlığı, spontane mimarlık, yöre mimarisi terimlerinin yer aldığı ve anlam olarak toplum ile bütünleşen, o yörenin kültürünü özümseyen ve yansıtan değerler anlamına geldiği görülmektedir (Rudofsky, 1964; Hasol, 1979; Bektaş, 2001).

Kırsal mimarlıkta yapıya verilen isimler ve yapı tipleri yöreye göre farklılık göstermektedir; iklim şartları, topografya, coğrafi konum, üretim ve tüketim biçimleri, gelenek ve görenekler, toplum yaşamı ve inançlar köy yapılarının şekillenmesi sürecini etkilemiştir. Mesken yapıları yerel mimarlık içinde önemli bir konuma sahip olup bunun yanında köy dokusunu belirleyen cami, depo, köy kahvesi, ahır, avlu, bahçe, okul, ağıl, köprü, değirmen, çamaşırhane, işlik, ambar gibi yapılar da yerel miras kapsamına girmektedir (ÇEKÜL Vakfı, 2012, s. 6).

İnsanoğlunun, toplumların ve toplumu oluşturan kültür gruplarının varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi ve kanıtı olan tüm değerler kültürel miras kapsamında ele alınmaktadır. Somut ve somut olmayan kültürel miras, tarihsel-belgesel, estetik-sanatsal, simgesel, sosyal, ekonomik, dinî ve manevi ve hatta politik değerler içermekte ve toplumumuz için önemli bir değer olan “emanet” kavramıyla özdeşleştirilerek gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Mimari miras ise kültürel mirasın en önemli bileşenlerinden birisidir. Bu kapsamda kültürel miras;

“Geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklardır. Kültürel miras, insanlar ve mekânlar arasında zaman içinde meydana gelen etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm özelliklerini içerir.”

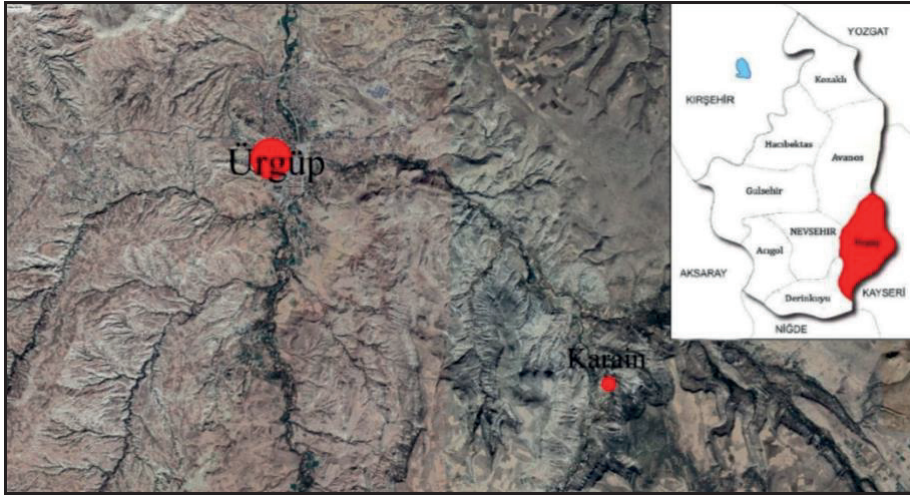
Mimari miras tanımını ise;

“İnsanlığın ortak malı olan ve günümüze ulaşmış özgün nitelikleriyle geleceğe aktarılması gereken, farklı ölçek ve nitelikte olan ve tüm değerleriyle, bütünlüklü koruma ilkelerine göre korunması gereken yapı ve yapı gruplarıdır.” olarak tanımlanmıştır (ICOMOS, 2013).

4. KARAIN KÖYÜ TARİHİ VE KÖY HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Karain köyü Ürgüp ilçe merkezine yaklaşık 10 km uzaklıkta olup güney doğu istikametinde kalmaktadır (Şekil 2.). Köy, Akıllı Deresi ve Kurt Deresi olarak bilinen Dere Köy Vadisi içerisine yer almakta ve Karain ve civarındaki

köyler Ürgüp'ün dere köyleri ismiyle anılmaktadır. Osmanlı kent sisteminin temelindeki iletişim ağının büyük çoğunlukla Roma-Bizans dönemlerine ait yollar ile sağlandığı bilinmektedir. Strabon'un verdiği bilgilere göre Roma Dönemi'nde Kapadokya'nın çevre ile bağlantısını artırmak için çeşitli yollar açılmıştır (Strabon, 2000). Çalışma kapsamında incelenilen Karain köyü, Ürgüp ve Kayseri arasında kullanılan, önemli bir yol güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Köyün içerisindeki mağaraların antik dönemlerden itibaren kullanıldıkları ve köyün tarihinin çok eski dönemlere kadar dayandığı bilinmektedir.

Şekil 2. Çalışma kapsamında incelenen Karain köyü konumu (Google Earth üzerinden düzenlenerek, 2023)

16. yüzyıl kayıtlarında Ürgüp kasabasına bağlı köyler arasında yer alan Karain, bölgede nüfusu 100'ü geçen büyük köyler arasında yer almaktadır. Bu tarihlerde Karain, aynı zamanda kazada en fazla hububat üretilen köylerden biri olmuştur (Ofıaz, 2011, s. 327). M.1290/H. 1873 tarihli salname kayıtlarında ise Karain köyü nüfusu 217 olup, 94 hane kaydedilmektedir. Aynı kayıtlarda Ürgüp'e bağlı 29 köy bulunmaktadır (Tablo 1.).

Tablo 1: M.1290/H. 1873 tarihli kayıтта Ürgüp Kazası ve Karain Köyü Nüfus ve Hane Sayısı

Esami-i Kura	Nüfusu	Hanesi
Ürgüp Kasabası	3591	1478
Karain Karyesi	217	94

19. yüzyılda Kapadokya bölgesini ziyaret eden Hamilton; Ürgüp, Karacaören ve Karain köylerini gezmiş, Karain köyü evlerinin beyaz pumisli taştan ve bir yamaca yaslanmış şekilde olduğundan bahsetmiştir. Yamaçtaki evlere ulaşımın kayaya oyulmuş merdivenler aracılığı ile sağlandığını ve evlerin önünde, yemlik olarak kullanılan mimari taşların eski döneme ait lahitler olduğunu vurgulamıştır. Burada bulunan 200-250 arasındaki hanenin de tamamen Türklere ait olduğunu belirtmiştir. Karain’de konik kesimli mağaraların Rum taş işçiliğini yansıttığını ve bu evlerin bazılarının içerisinde yer alan kemiklerin varlığına değinmiştir (Hamilton, 1842, s. 252-282).

Karain köyü demografik bilgileri incelendiğinde, 1971 yılında nüfusun 808 kişi, 1975 yılında ise 575 kişi olduğu bilinmektedir. 1985 yılı verilerinde ise köy nüfusu 494 kişi iken, TÜİK’in 2022 nüfus verilerine göre Karain köyü nüfusu 156 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2022). Kırsal alanlarda nüfus oranının azalmasında çeşitli nedenler olsa da Karain köyü için buna ek olarak farklı bir neden de bulunmaktadır. Köyde hastalık ve ölüm oranlarının artması ve insanların bu durumu bildirmesi sonucunda 1970-1980’li yıllarda köyde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu konuda TRT Belgesel 1975, BBC News ise 1981 yılında “Yüzlerce kişinin yaşamını yitirdiği ‘kanserli köyün’ hikâyesi” isimli haberler yaparak köydeki sağlık sorunu ve ölüm oranlarına dikkat çekmişlerdir (URL: 2), (URL: 3).

Kapadokya bölgesindeki kayalardan, jeolojik yapısında toksin madde içeren (erionit, asbest, kadmiyum, iyot) kayaç veya tozların varlığından dolayı (kanser, deri ve diş hastalıkları) sağlık sorunlarına neden olan bazı alanların varlığı tespit edilmiştir² (Çakırbaş, 2022). Bu alanlarda zemini zeolitli kayaçlar üzerine oturan evlerin duvarları içinde erionit maddesi bulunan kayalar olduğu ve kayalar içerisinde yer alan liflerin buralardan hava akımı ile ortama yayıldığı ve solunum yoluyla akciğerlere yerleşerek hastalığa yol açtığı bilinmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1984). Hastalık nedeni olarak söz konusu köylerdeki evler, bahçe duvarları, kiler, ambar ve depo olarak kullanılan yerlerin yapı taşlarının içinde bulunan erionit (fibröz zeolitin) solunması olduğu görülmüştür. Birçok bakanlık bir araya gelerek bölgede çeşitli araştırmalar yapmış ve bu konuda 1980 yılından itibaren günümüze kadar birçok karar³ çıkar-

2 Kapadokya bölgesinde Nevşehir ili Gülşehir ilçesine bağlı Tuzköy de jeomedikal afet bölgesi olarak ilan edilmiştir.

3 Yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda “1 Aralık 1980 tarih ve 17177 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile Karain köyü ve Tuzköy kasabası “Afete Maruz Bölge” olarak kabul edilmiş ve köyün taşınmasına karar verilmiştir. Ancak köy halkının taşınma konusunda isteksiz davranması nedeniyle köylerin taşınması işlemi gerçekleştirilememiştir. 17 Eylül 1984 tarih ve 18518 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan bir başka Bakanlar Kurulu Kararı ile bölgenin “Afete Maruz Bölge” olarak kabulü hakkındaki Kararname iptal edilerek -bulunduğu yerde ıslahı-

tılmıştır. Son olarak 2004 yılında çıkarılan karar doğrultusunda “Afete Maruz Bölge” kararı Bakanlar Kurulu’nca alınmış ve yatırım programına dâhil edilmiştir (TBMM, 2010). Karain köyünün taşınabilmesi için 2009 yılı itibarıyla 99 adet konutun Ürgüp ilçesinde Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından yapılması çalışmaları başlamıştır. Karar doğrultusunda köylülerin büyük bir kısmı Ürgüp Evka Mahallesi’ne taşınmıştır. Bu karara itiraz edip günümüzde hâlâ köyde yaşayan insanlar da bulunmaktadır.

5. KARAIN KÖYÜ KIRSAL DOKUSU

Karain köyü, Ürgüp-Develi (Kayseri) yolunun yaklaşık 1 km güneyinde konumlanmıştır. Köyün içerisinden geçen yol, Karlık, Yaşılöz köylerine bağlanmaktadır. Bu yol güzergâhı güney-kuzey doğrultuda olup köy yerleşimi günümüzde Karain Güvercinlikleri olarak adlandırılan, büyük kaya formasyonlarının eteğine ve aynı zamanda yamaca yaslı bir yerleşim düzeni görülmektedir. Kaya oyma doku üzerine eğime paralel olarak yerleşen yığma konutlar ile köyde organik bir sokak dokusu köyün özgün silüetini oluşturmaktadır. Köyün yerleşim dokusu analiz edildiğinde vadi yamacına yerleşen eski köy parsellerinin daha küçük ve organik dokuda olduğu görülürken, köyün doğusunda kalan tarım alanlarının daha geniş parsellere konumlandığı, aynı zamanda köyün kuzey kesiminde de yeni yerleşimler ve büyük parsellerin olduğu görülmektedir (Şekil 3.).

Karain köyü kırsal dokusu, bahçe, avlu gibi özel nitelikli alanlar, geleneksel dokuyu oluşturan mekânlar (konut, ambar, şirahane, ahır), kamusal açık alanlar (köy meydanı, çeşme, çamaşırhane, okul, sağlık ocağı, kütüphane, mezarlıklar, meralar, tarım alanları) ve bölgenin özgün dokusunu yansıtan kaya oyma alanlardan (güvercinlikler, arılıklar, bezir haneler) oluşmaktadır. Karain köyünde sokaklar organik olarak biçimlenmiş olup kaya oyma ve yığma taş birlikteliği köyün özgün silüetini oluşturmaktadır.

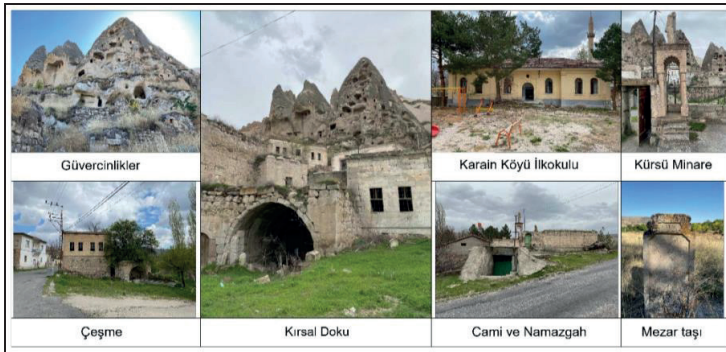
planlanmıştır. Ancak bu ıslah çalışmalarından yeterli sonuç alınamamıştır. 2000 yılında bölgede yeniden çalışmalar başlatılarak konu ile ilgili tüm bakanlıkların katılımı ve iş birliği içerisinde bir dizi faaliyet yürütülmüştür. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) Tuzköy Beldesi ve Karain Köyü Islah Projesi kapsamında bahse konu olan bölgede Haziran 2000 ve Şubat 2001 yılında Jeoloji Yüksek Mühendisi Dr. Eşref ATABEY tarafından mevcut yerleşim yeri ile yeni yerleşim yerinin jeolojik ön etüdü yapılmıştır. Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından Temmuz 2004’te Tuzköy beldesinde ve Karain köyünde yürütülen bilimsel çalışmalar doğrultusunda “Afete Maruz Bölge” kararı Bakanlar Kurulu’nca alınmış ve yatırım programına dâhil edilmiştir. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü tarafından 05 Mayıs 2005 ve 08 Mart 2006 tarihlerinde bölgenin detaylı jeolojik raporları hazırlanmıştır (TBMM, 2010).

Karain köyünün mimari dokusunu, Kapadokya bölgesi konutlarında yaygın olarak görülen iki katlı, üç-dört odalı, yığma taş tekniğinde inşa edilen, avlulu konutlar oluşturmaktadır. Afet nedeniyle büyük oranda terk edilen köy günümüzde “hayalet köy” görünümündedir (Şekil 5.).

Şekil 5. Karain Köyü Panoramik

Karain köyünün güney batısındaki kayalık alanda Miyosen (Üçüncü Jeolojik Devir ile Dördüncü Jeolojik Devir arasında) seviyelerinde çok miktarda fosil hayvan kalıntılarına rastlanmıştır (Başoğlu, Gökkoymun, Sönmez, & Şener, 2012). Karain köyünün farklı uygarlık katmanlarına ait anıtsal yapıları bulunmaktadır. Bunlardan ilki Karain Güvercinlikleri olarak da bilinen, Dünya Miras Alanı'nda yer alan, köyün en yüksek noktasını oluşturan büyük kaya oyma formasyonlardır. 18. yüzyıldan itibaren yapılan güvercinliklerin günümüze kadar gelenleri 19.-20. yüzyıla aittir. Ancak Karain Güvercinlikleri'nde kaya doku üzerinde yapılan araştırmalarda bu alanın öncesinde de yerleşim yeri olarak kullanıldığı ve bu dönemlere ait bulguların elde edildiği görülmektedir. Köyün içerisinden geçen ana yol güzergâhı üzerinde kuzeyden güneye doğru sırasıyla, köy çeşmesi, Karain köyü ilkokulu, mezarlık, çamaşırhane, muhtarlık binası (eskiden kütüphane) ve 1830 yılına tarihlenen kaya oyma Hacı İsa Camisi yer almaktadır. Caminin üst katında açık namazgâh ve kürsü minare; alt katında ise kaya oyma cami yer almaktadır (Şekil 6.).

Şekil 6. Karain Köyü Anıtsal Yapılar (Yazar Arşivi, 2023)

Karain köyünde tarım ve hayvancılığa bağlı ekonomik düzeni, evlerin mekânsal düzeninin biçimlenmesine de yansımıştır. Köy konutlarının avlu düzenine bakıldığında zemin katta ahır, samanlık, ambar, tafana (mutfak) gibi işlevlere ayrılmıştır. Üst katlarda ise yaşama mekânları olan odalar ve sofa alanı bulunmaktadır. İncelenen evlerde daha çok iç sofalı ve avlulu konut örneklerinin kullanıldığı görülmektedir. Yaşam katında ulaşılan ilk mekân sofadır. Karain köyünde sofalar, üst kattaki odaların açıldığı ortak yaşam alanıdır. Odaların genellikle dikdörtgen biçiminde yapıldığı, sedir ve dolap gibi elemanlara sahip oldukları görülmektedir. Bazı odalarda, dolapların içerisine yerleştirilmiş gusülhanelere rastlanılmaktadır. Evlerin genellikle iki veya üç katlı olarak bodrumlu, düz çatılı olarak yapıldığı görülmektedir. Üst katlarda Kapadokya bölgesinin karakteristik cephe özelliklerinden açık ve kapalı şekilde düzenlenmiş çıkmalara rastlanmaktadır. Konut cephelerinde kartuş içerisinde yerleştirilmiş kitabelere rastlanmaktadır. Kitabe tarihlerine göre evlerin, genellikle 19. yüzyıl ortasından 20. yüzyıl ortalarına kadar uzanan zaman diliminde inşa edildikleri görülmektedir. Konutların avlu kapılarının ahşap çift kanatlı olarak yapıldığı çevresinin ise bezemeli taş kemerler ile çevrelendiği görülmektedir. Evlerin yapım sistemlerinde kaya oyma ve yığma taş tekniğinin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Yapı cephelerinde pencere-kapı çevrelerinde, kat silmelerinde ve çıkma altı konsollarda bitkisel ve geometrik motiflerin kullanıldığı görülmektedir.

7. MEVCUT KORUMA YAKLAŞIMLARI VE KARAİN KÖYÜ KORUMA SORUNLARI

Mimarlık, sadece korunma ve barınma amacıyla değil, aynı zamanda insan faaliyetinin fiziksel kaydı olup günümüze aktarılan kültürel bir kalıttır (Roth, 2017). Özellikle geleneksel ve yerel çevrelerin kaybı bir kültürün yok olması anlamına gelmektedir. Ruşen Keleş, koruma kavramını şu şekilde ele almaktadır: “Kentlerin belli kesimlerinde yer alan çağ bilimsel ve yapı tasarımcılık değeri yüksek yapıtlarda, anıtların ve doğal güzelliklerinin -kentte bugün yaşayanlar gibi- gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve dokuncalı eylemler karşısında güvence altına alınmasıdır” (Keleş, 2021).

Bu bağlamda kırsal yerleşmeler yerel kimlikleri ile önemli kültür belgeleridir. Ancak günümüzde kırsal alanlar üzerindeki kentsel gelişme, altyapı, sanayi ile oluşan olumsuz baskılar ile köylerden kentlere göç ile köyler boşalmakta; köydeki yapılarla birlikte binlerce yıllık gözlem, deneyim ve gelenekler terk edilmektedir.

Kırsal alanların terk edilme nedenlerini iki ana başlık altında toplarsak; insan kaynaklı ve doğal nedenler olarak incelenebilir. İnsan kaynaklı nedenler

başlığında, sosyoekonomik koşullar, eğitim, altyapı olanaksızlıkları gibi nedenler, siyasi nedenler, çatışmalar, çeşitli kamu-özel sektör yatırımları, baraj, yol yapımları etkili olurken, doğal nedenler arasında, doğal afetler, sel, erozyon toprak kaymaları olarak gruplandırılabilir (Güler & Kâhya, 2019).

Ülkemizde ve dünyada tehdit altındaki kültürel miras konularına dikkat çekmek için birtakım çalışmalar yürütülmektedir. Ülkemizde ve dünyada son yıllarda kültür varlıklarının ve sit alanlarının karşılaştığı tehlike unsurlarının giderek artması ile bazı komiteler tarafından çeşitli projeler hazırlanmakta ve önleyici çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan birisi TMMOB Mimarlar Odası Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi Komitesi'nin "Türkiye Tehdit Altındaki Kültür Mirası" konulu çalışmasıdır. Benzer şekilde ICOMOS'un (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) dünya ölçeğinde düzenli aralıklarla gerçekleştirdiği benzer bir proje ile dünyada risk altındaki farklı kültür varlığı türleri saptanmakta ve bunların korunması için özelleşmiş koruma tüzükleri geliştirilmektedir. ICOMOS'un çalışma çıktılarında özellikle endüstriyel ve kırsal mimari mirasın tüm dünyada büyük bir tehdit altında olduğu görülmektedir (TMMOB, 2019).

Türkiye'de kalkınmış ülkeler düzeyinde kent planlaması ve uygulaması olmadığı gibi tarihî çevrenin korunması konusunda da tarihî doku, anıtsal yapı ve tek yapı ölçeğinde etkin bir koruma uygulaması geliştirilememiştir (Tunçer, 2023). Bu kapsamda, tarihsel, doğal ve kültürel çevrenin korunmasına ilişkin güncel politikalar ve uygulamalarda çeşitli sorunlar bulunmaktadır (Tunçer, 2014). Son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerde kırsal mimarlığa daha duyarlı bir yaklaşım başlasa da net bir "kırsal sit" tanımı yapılmamış olması ve bu alanların hâlâ "kentsel sit" başlığı altında ele alınması büyük bir sorundur. Kırsal alanların "kentsel alan" tanımı geliştirilerek "kentler ve sosyal yaşama konu olmuş yerler" biçiminde, oldukça belirsiz bir ifadeyle açıklanması tanımlama ve koruma açısından olumsuz bir yaklaşımdır (Özgönül & Madran, 2005; Eres, 2013). Konu ile ilgili yasal düzenlemeler incelendiğinde 2011 yılında çıkarılan KHK ile doğal sit alanlarının kontrolünü Kültür ve Turizm Bakanlığının alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına verilmiş ve böylece doğal ve kültürel değer içeren sitler için iki ayrı yasal düzenleme ve iki ayrı bakanlığa bağlı kurumların devreye girmesi kırsal alanların içerisinde yer alan kültürel peyzaj alanlarının korunmasında büyük bir sorun oluşturmuştur (Eres, 2013). Bu verilerden çıkarımla ülkemizde yasal ve yönetsel olarak sistemli bir kırsal alan koruma politikası olmadığı görülmektedir. Çalışma kapsamında Kapadokya bölgesine bakıldığında alanın 1985 yılında "Göreme Milli Parkı ve Kapadokya" başlığında doğal ve kültürel (karma) sit alanında olduğu görülmektedir. Kapadokya

Ülkemizdeki kırsal alanlarda sık karşılaşılan bu sorunların yanı sıra her yerin kendine özgü oluşum kodları olduğu ve yere özgü korunma durumlarının saptanmasının en doğru çözüm olduğu göz önüne alınmalıdır. Kayalık dağ yamacı üzerinde eğimli bir arazide yer alan Karain köyü, dar sokakları ve her geçen gün yıkılan geleneksel yapıları ile insan ve doğanın ortaklaşa oluşturdukları pitoresk bir görüntü sunmaktadır. Köyün en büyük koruma sorununu “Doğal Afet” bölgesi ilan edilip boşaltılması ile yerleşimdeki kültürel ve doğal miras değerlerinin atıl durumda bırakılmasıdır. Afet nedeniyle terk edilen bu köydeki miras değerleri, belgelenmedikleri takdirde yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu sebeplere bağlı olarak köyde aynı zamanda tarım topraklarının terk edilmesi, yapıların doğal/atmosferik etkilerle hızlı bir bozulma sürecine girmeleri, ekonomi ve sosyokültürel verilerin de olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu etkenler yanında doğal mirası tehdit eden diğer olumsuzluk kaya düşmesi sorunudur. DMA listesinde olan Karain Güvercinlikleri’nden düşen büyük kaya parçaları hem güvercinliklerin hem de sivil dokunun hasar görmesine sebep olmaktadır. Bu kapsamda hem doğal hem de kültürel mirasın tehdit altında olduğu söylenebilir. Köyde meydana gelen diğer bir sorun ise yapı elemanları ve yapı malzemelerinin talan edilmesidir. Köy muhtarı ile yapılan görüşmede köydeki evlerin kapı, şömine, taş, ahşap malzemelerinin son zamanlarda artan hırsızlık olayları ile talan edildiği kaydedilmektedir.

2010 yılında köy halkının büyük bir kesiminin Ürgüp’te yapılan yeni evlere taşınması ile Karain köyü “hayalet köy” olarak tanımlanmıştır. Yeni yerleşime taşınma süreci ise uzun sürmüş ve köylülerin yeni yerleşimle herhangi bir aidiyet bağı kuramaması sonucunu da doğurmuştur.

8. ÖNERİLER

“Kırsal sit”in kendine özgü sorunlarının ortaya konulması ve koruma alanı olarak tanımlanması gerekmektedir. Çalışma kapsamında incelenen köyün sınırları içerisinde, farklı dönemlere ait kültürel miras değeri birçok eser bulunmaktadır. Köyün doğal afet bölgesi ilan edilmesi ve kısmen boşaltılması nedeniyle bu değerler yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Terk edilen bu köyün korunması ve kayalık alanlarının Dünya Miras Alanı sınırlarında kalması için koruma-kullanma dengesi korunarak ele alınması çok önemli bir konudur. Bu alanın işlevlendirilmesi için bazı önerilerde bulunulabilir. Köydeki zengin kültürel miras değerlerinin yok olmaması için bu alanın zengin tarım topraklarının verimli kullanılabilmesi amacıyla ıslah edilmesi, açık hava müzesi fikri bağlamında ele alınması, ören yerine dönüştürülmesi, Kapadokya kırsal alanları

üzerinden bir kültür rotası belirlenerek rotaya köyün dâhil edilmesi fikirleri ile koruma temelli işlevlendirme yaklaşımları benimsenebilir. Köydeki kanser riski, ziyaretçileri belli oranda korkutabilir fakat Kanser Araştırma Vakfı raporuna göre köyde uzun süre yaşayan insanlarda bu riskin görüldüğü, kısa süreli gezilerde bir risk oluşturmadığı bilinmektedir. Aynı zamanda köyde yetiştirilen sebze ve meyvelerin de kansere risk olmadığı bilinmektedir, sadece uzun süreli (20 yıl) teneffüslerde sadece solunum yolu ile kanser riski oluşturmaktadır. Köyün doğal miras ve kültürel miras alanlarının korunması önemlidir.

Ayrıca Dünya Miras Listesi'ne dâhil alanlarda yaşayan insanların yaşadıkları çevredeki doğal ve tarihsel değerlerin sahip olduğu önemi yeterince kavramamış olması, bu alanların korunması önündeki eksikliklerdendir. Bu kapsamda Karain köyü büyük oranda terk edilmiş olsa da çevre alanlarda yaşayan insanların miras alanları konusunda bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Ayrıca Karain Güvercinlikleri için uygun bir tabelanın da kullanılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aktüre, S. (2018). *Büyük İmparatorluklar Döneminde Anadolu Kentleri-IÖ.6.Yüzyıldan 14.Yüzyıl Sonuna Kadar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Başoğlu, O., Gökkoyun, S., Sönmez, Ç., & Şener, T. (2012). *2010 Yılı Nevşehir İli Miyo-sen Dönem Fosil Yatakları Yüzey Araştırması*. 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (s. 369-383).
- Bektaş, C. (2001). *Halk Yapı Sanatı*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Çakırbaş, A. (2022). Cumhuriyet Dönemi'nde Nevşehir'de Meydana Gelen Doğal Afet-ler ve Yapılan Yardımlar. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt 12, Sayı 3*, 1834-1843.
- ÇEKÜL Vakfı. (2012). *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*. [http://library.atilim.edu.tr/shares/lib-rary/files/e-kitap/AnadoludaKırsalMimarlik-Ekitap.pdf](http://library.atilim.edu.tr/shares/library/files/e-kitap/AnadoludaKırsalMimarlik-Ekitap.pdf); Erişim tarihi 28 Mart 2023.
- Eres, Z. (2013). *Türkiye'de Geleneksel Kırsal Mimarinin Korunması: Tarihsel Süreç, Yasal Boyut. Koruma, Mimari ve Kentsel Koruma/Prof.Dr. Nur Akın'a Armağan* (s. 457-469).
- Güler, K., & Kâhya, Y. (2019). Developing an approach for conservation of abandoned ru-ral settlements in Turkey. *ITU A|Z*, 97-115.
- Hamilton, Willam J. (1842), *Researchers in Asia Minor, Pontus and Armenia; with some account for their antiquities and geology (c.II)*, (Çev. Ayşe Sümer), Londra.
- Hasol, D. (1979). *Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- ICOMOS. (2013). *Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*.
- Kapadokya Alan Başkanlığı. (2023). *Kapadokya Alan Başkanlığı Arşivi*. Nevşehir.
- Keleş, R. (2021). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Konya Vilayet Salnamesi. 1868-1887 (1285-1304). Konya.
- Oflaz, M. (2011). 16. Yüzyıl Sonlarında Ürgüp Kazası. NEVKAM (s. 313-330). *Nevşehir: 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*.
- Özgönül, N., & Madran, E. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara: TM-MOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Roth, L. M. (2017). *Mimarlığın Öyküsü: Öğeleri, Tarihi ve Anlamı*, Çeviren: Ergün Akça. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Rudofsky, B. (1964). *Architecture without architects; non-pedigreed architecture*. New York: MoMa Pub.
- Strabon. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şakar, F. S. (2020). *Kapadokya kültürel miras alanlarının değişimi ve yorumlanması 1960-2020*. İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü/Mimarlık Ana Bilim Dalı/Restorasyon Bilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul.
- T. C. Resmî Gazete. (1 Aralık 1980). Sayı: 17177.

- TBMM. (2010). Kanser Hastalığı Konusunun Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan. Ankara.
- TMMOB. (2019). Kültür Mirasımızı Korumak İçin Açık Çağrı. Mimarlık (405), s. 19.
- Tunçer, M. (2014). *Tarihi Çevre Yok Olurken*. Ankara: Alter Yayınları.
- Tunçer, M. (2023). *Türkiye’de Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması*. (Ed.)R. Keleş, H. Kuran, Türkiye’de Kent ve Çevre Yönetimi (s. 159-177). Ankara: Nika Yayınevi.
- TÜİK, 2022. Türkiye İstatistik Kurumu. Nüfus Verileri. (Erişim tarihi: 5 Kasım 2022) <http://www.tuik.gov.tr>
- URL: 1. (Erişim Tarihi; 15.03.2023). <https://whc.unesco.org/en/list/357>. adresinden alındı
- URL: 2. (Erişim Tarihi; 09.04.2023). <https://www.youtube.com/watch?v=wqPcAoc4luk&t=77s>.
- URL: 3. (Erişim Tarihi; 03.05.2023). https://www.youtube.com/watch?v=aRKTFY8-_z8.

ONUNCU BÖLÜM

MÜZE-KENT OLARAK KAPADOKYA NASIL SERGİLENMELİDİR?

Gonca Zeynep TUNÇBİLEK DİNÇER

Dr. Öğr. Üyesi, University of Pennsylvania, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

E-posta: tgonca27@sas.upenn.edu

ORCID: 0000-0002-9116-1146

Giriş

Londra'daki British Museum ile Yunanistan hükümeti arasında süregiden Parthenon tartışması veya Berlin'deki Pergamon Müzesi'nin tamamı Bergama'dan alınmış eserleri sergilemesi gibi popüler tartışmalar, antik kent gibi geniş mekânların nasıl sergilenmesine dair bilinen tartışmalardan bazılarıdır. Oysa Kapadokya'da çok daha farklı bir durumla karşı karşıyayız. Bunun iki ana nedeni bulunmaktadır: Kapadokya'da sergilenmeye değer şeylerin başında, taşınabilir/çalınabilir eserlerden ziyade mekâna özgü, mekânın kendisinin sergilenmesi ve kent dokusuna işlenmiş yapıların gelmesidir. İkincisi ise bu özel mekânların geniş bir alana yayılmış olmaları ve birbirleriyle iletişimlerinin güncel kent dokusu içinde kopmuş olmalarıdır. Bu makalede bu iki özelliğin biricik hâle getirdiği Kapadokya'ya dair alternatif bir müze yaklaşımı getirmek gerektiği ve tüm bölgenin müze-kent olarak ele alınması gerektiğini iddia edeceğim. Bununla ilintili, ikinci temel iddiam ise bu müze-kentin başı sonu belli bir alan olmadığını, aksine organik bir yapı olarak görülüp zamanla başka alanları/bölgeleri içerebilecek bir ağ olarak ele alınması gerektiğini ileri süreceğim.

Bu bağlamda, öncelikle ülkemizde sergileme ve dolayısıyla müze yapılarının mimarlıkla kurduğu ilişkilerden bahsetmek gerekir. Halil Eldem XIX. yy.'ın sonlarından itibaren bütün Avrupa başkentlerinde deneyimlediği gibi İstanbul'da da müzeleşmeye katkı sağlayarak Türkiye'de modern müzeleşme sürecini başlatmıştır (Artun, 2017). Bu süreç, aynı zamanda imparatorluğun sergileme geleneklerinden çıkarak modern ulusal müzenin inşasına geçişi temsil etmektedir ve böylelikle müzecilik kurum olarak özerkliğini kazanmaya başlamıştır. İlk olarak önceden var olan bir yapıda sergileme faaliyetlerini sunmaya çalışan müze kurumu, daha sonra “müze” olarak tasarlanacak ve sergilemenin gerekliliklerini

yerine getirebilecek bir anlayışla mimari varlığını ortaya koymaya başlamıştır. Dolayısıyla XX. yy. ile birlikte müze kurumu, sergileme amacıyla tasarlanmayan, “anonim” bir yapıda varlığını sürdürmekten kurtularak mimari üretim süreçlerinin ve yaratıcı mimarlarının ön planda tutulduğu “müze” yapılarının ortaya çıkmasıyla asıl kimliğine kavuşmaya başlamıştır. Bu bağlamda müze üretim sürecine ve bu süreci yöneten mimarlara dair çalışmalara yer verilirken müzelerin bir ağ olarak birbiriyle ve bir üst ölçekte yer aldığı kentle kurduğu ilişkinin düşünsel inşasına zemin hazırlayacak bir ortamdan bahsedebilmeyi, XXI. yy.’da müzeciliğin ve sergilemenin gerektirdiği birbiriyle iletişimde, iş birliği hâlinde, ilişkili ve birbirini destekleyen kurumlar olarak okunmasının hem kentin sergilenmesi açısından hem de ziyaretçinin bu mekânları birer bilgi mekânı olarak deneyimlemesi açısından önemli bulmaktayım.¹

1. Müze-Kent

İlk olarak “müze” terimini anlamanın makale alanını oluşturan farklı ölçeklerdeki mekânsal çeşitliliği, birbiriyle kurması ön görülen ağsal birlikteliği ve müze/sergilenen antolojisinin çok disiplinli içeriğini ortaya koyabilmek açısından yararlı olduğuna inanmaktayım. Alma Wittlin, 1946’da “Nadire Kabineleri [Cabinet of Curiosities]”, “[Kunst-Kammer]”, “Müze”, “Arşiv” ve “Kütüphane”nin de dâhil olduğu, çoğu zaman kesin olmayan terimler üzerine yaptığı araştırmada, bütün bu terimlerin XVIII. yy. sonlarında ilk “kamusal” müzelerin kurulmasından önce, tam da tanımlı olmayan bir çerçevede kullanıldığından bahsetmektedir. Modern müzelerin öncesinde Rönesans’ın sergi mekânı olarak kullanılan nadire kabinelerinin gizemli ve büyümlü bir atmosfer sunarak nesnenin bilgisinin salt kendi varlığıyla sınırlandığı (Frohmann, 2009), bu dönemden sonra XIX. yy. ile modern müzeler ile yaşanan gelişmelerin evrenselliğin, ulusalın, bireyselin, kamusalın ve yurttaşlığın kurumsallaştığı bir örgütlenmeye evrilmiştir. Bütün bu sergileme mekânlarında ortak olarak yer alan bazı niteliklerin “bir müze kurumunda potansiyel olarak var olabileceğine” değinmektedir: öğrenmeye ilgi ve araştırmaya yönelik ansiklopedik yaklaşım, ilham verici değerler, mahremiyet ve gizlilik, nadirlik, depolama yeri, eşyaların saklanması ve sergilenmesiyle bağlantılı özellikler. Bu çalışmada, Wittlin’in (1949:6) dönemi için sorguladığı bu çağrışımlardan hangilerinin XXI. yy. müzecilik alanında

1 Kütüphaneler, arşivler, bilgi ve belge merkezlerindeki dönüşüm ile birlikte diğer bir bilgi mekânı olan müzeler de yeniden yapılanma sürecine başlamıştır. Günümüzde müzeler sadece nesne depolayan ve sergileyen kurumlar olmak yerine belgeleyen, eğitim veren, araştırma yapılan, koleksiyon yönetilen, koruma, onarım, tasarım alanlarında bilgi sistemlerini oluşturan, kullanan ve bunu hizmete sunan kurumlar hâline gelmişlerdir.

özellikle bütüncül olarak bir kentin bir müze olarak okunması sırasında hâlâ geçerli, eksik ve/ya arzu edilir görünüp görünmediğini sorgulamaktayım.

Müzecilik tarihine bakıldığında ise üç paradigmatik kırılmadan (paradigm shift, Foucault, 1991) bahsedebiliriz: Rönesans, Klasik ve Modern Epistem (Hooper-Greenhill, 1992). İlk olarak Rönesans'ın Nadire Kabineleri, aristokratlar, akademisyenler, zengin tüccarlar, sanatçılar, hekimler ve eczacılar tarafından “bütün ya da kısmi bir dünya resmini temsil etmek ya da hatırlatmak için” oluşturulan müzelerin öncüleriydi. Kabineler, nesneler ve dünya arasındaki gizemli ve saklı ilişkileri temsil eden nadirlik ve yenilik ilkelerine göre yapılandırılmıştır. Sonraki kırılma olan Klasik Epistem’de Rönesans’ın “benzerlik” ve “similitude” yerine “ölçüm” ve “düzen” (mathesis ve taxinomia) gelmiştir. Sergilemeler halka açık değildi fakat rasyonalite ve düzene dayalı temsil kuralları geliştirildi. Son olarak Modernite ile birlikte müze artık bugünkü kamusalılık değerine sahip oldu ve bugün hâlâ var olan olan modern ya da “disipliner” kamu müzesine dönüştü (Marstine, 2016). Peki XXI. yy.’a gelindiğinde müzecilik ve sergileme pratikleri nasıl bir dönüşüm geçirmektedir?

Bütün bu kavramsal çerçeveden yola çıkarak XXI. yy.’da müzeciliğin farklı ölçekteki sergileme pratikleri üretmesi üzerinden, kent içerisinde bir anlatılar ağı kurmasının bir bilgi mekânı olarak müzenin evrildiği durum olduğunu düşünmekteyim. Bu bağlamda, kent bütün sergileme mekânları ve hatta bütün bilgi mekânları (arşivler, kütüphaneler, üniversiteler, okullar, kültürel mekânlar, laboratuvarlar, teknoparklar ve araştırma merkezleri) bileşenleriyle kendisini bir müze-kent olarak temsil edebilme potansiyeline sahiptir. Burada bahsedilen Bruno Latour’un (1987) Fransız post-yapısalcılığından Fail-Ağ Kuramı ile yola çıkarak araştırma alanındaki her bir failin (burada tekil bilgi mekânlarının) ilişkilerinin doğurduğu merkezsiz ağların bir kent olarak okunmasının önemini vurgulamaktayım. Dolayısıyla bu kentsel ağda ele alınan her bir müze, sergileme araçlarının izlerinin sürülebildiği çok sayıda mekân, kurum, kişi ve sergi nesnesinin ilişkilerinden oluşan alt ağları da barındırarak bu bütüncül ağın bir parçasına tekabül etmektedir. Buradaki ağsal kuram, Latour’un tanımına katkı sağlayacak biçimde Paul Otlet’in farklı ölçeklerdeki bilgi mekânlarının (architecture of knowledge) bir ağ aracılığıyla kentin dönüşümünü de kapsamaktadır. Araştırma kapsamında hem müze mekânları hem de bu mekânların bir araya gelerek tanımladığı müze-kent, sergilemenin tarihsel olarak alıntılanmış bir yapıntı olması bakımından müzyolojik ve kentsel bir araştırma nesnesi; müze ise mimarının farklı ölçekteki sergilenme biçimlerine tekabül etmektedir. Kapadokya’daki tekil müzelerin belirli bir mekân-zaman bilgisi ve kaydı taşıyan bir mekânsal kurguya sahip olduğundan bahsederken kentin bütününün

bir kent-müze olarak barındırdığı ilişkisel ağların ortaya koyduğu bir sergileme anlatısı dâhilinde bu bütünün parçası olarak bir bağlama oturtulabileceğini düşünmekteyim.

Ulusal ve uluslararası müzecilik ve sergileme mimarlığı yazınında, teşhir mekânları olarak müzeler tekil mimari yapıtlar olarak değerlendirilmiştir. Ancak müze tek başına var olabildiği gibi birkaç müze bir araya gelerek anlamlı bir anlatının parçası hâline dönüşerek kentin kendisini de temsil edebilme potansiyeline sahiptir. Belirli anlarda, bu tekil mekânlar sergileyici rolü olan diğer mekânsal düzenlemelerle ilişkiler ağı kurarak bir müze-kentin parçası hâline gelerek zenginleşebilir (bkz. Altick, 1978; Markus, 1993; Bennett, 1995). Müze-kent, yaşayan tarihi bir kenti kentsel ölçekte bir müze mekânı olarak tanımlar. Bu tanımlama, doğal ve kültürel mirasa dair karakteristiklerinin sürdürülebilir bir koruma anlayışıyla sergilendiği kent/kentsel dokular(ı) temsil eder (Alpagut, 2002). Bu bağlamda, müzelerin iş birliği sağladığı “ağsal” iletişim ve ilişki biçimi üzerinden müze-kent olarak bütüncül bir yapının temsiliyet süreçlerine odaklanılan düşünsel bir eylem ve (eleştirel) bir pratik olması olarak tanımlanarak bu bağlamda çalışılması önem arz etmektedir. Burada önerilen bu ilişkiler ağı; mimarlık, müzecilik, sergileme ve temsiliyet biçimlerinin bir arada ortaya konulan, bir kentsel ölçekte bir doğal-kültürel mirası olarak varlığını sürdüren Kapadokya’ya odaklanmaktadır.

Kapadokya, bünyesinde barındığı yüzlerce müze ve sergileme mekânları ile müze ağının önemli bir üyesi olarak önemli bir müze ağına ev sahipliği yapmaktadır. Latour’dan yola çıkılarak tahayyül edilen kentteki müze ağlarına, bu noktada Andre Malraux’ın (1954) “Duvarsız Müze” (The Museum Without Walls) kavramının ışığında bakmak yararlı olacaktır. Malraux’un önerdiği gibi müze salt mekân veya yapı ölçeğinde düşünülmeyecek kadar çok katmanlı bir oluşuma örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla bütün olarak müzeler aslında tanımladığı bütün açık, yarı açık ve kapalı mekânlar ile bunların etrafında var olan kentsel boşlukların tanımladığı bir düzen içerisinde yer alan, mekânsal örgütlenmeye dâhil olan ağsal ilişkileri barındırır. Dolayısıyla bütün olarak Kapadokya, bütün bu sıfatları bünyesinde barındırarak müze-kent olarak özgünlüğünü korumaktadır.

2. Müze-Kent | Kent-Müze olarak Kapadokya Jeoparkı

Kapadokya, Strabon’un (MÖ 63-MS 24) tanımına dayanarak kuzeyde Kızılırmak’ın güney ucu ve Pontus, güneyde Kilikya Torosları, doğuda Armenia ve son olarak batıda Frigya ve Lykaonia’dan oluşmaktadır. Bu tanıma göre bölgenin

kuzey-güneyi aksı 334 km ve doğu-batı aksı 554 km'ye tekabül etmektedir (Strabon, Geographika: Kitap XII-XIII-XIV). Bugünkü hâli ile Kapadokya İç Anadolu'da yer alan ve benzer jeolojik yapılar barındırması nedeniyle Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kayseri ve Kırşehir'in de yer aldığı büyük coğrafyayı kapsamaktadır. Bu makalede, Kapadokya coğrafyasının Nevşehir ili sınırları içerisinde yer alan müze ve sergileme alanlarının bir müze-kent olarak ele alınması sorgulanmaktadır. Odaklanılan bu alan ulusal ve uluslararası bağlamda tanımlanan, oldukça farklı kültür ve doğal varlıklara sahne olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bölgede birçok farklı statülü mekân yer almaktadır: Kentsel Sit, Doğal Sit, Arkeolojik Sit, Dünya Miras Alanı ve Milli Park. Ancak günümüzde birbirinden kopuk olarak sergilenen bütün bu alanların ancak birbiriyle ilişkili olarak tanımlanması hâlinde bölge, müze-kent olarak biricikliğinin altını çizecektir.

Kentin bir bütün hâlinde ağ kavramıyla müze-kent olarak tanımlanması, aynı zamanda bölgenin jeopark olarak tescil edilmesine de katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin UNESCO tarafından tanınan ilk ve Eylül 2022 itibarıyla tek jeoparkı olan Kula-Salihli Jeopark'ını takip ederek, Türkiye'nin ikinci jeoparkı olması istenen Kapadokya Jeopark'ının Acıgöl, Derinkuyu ve Kozaklı'ya kadarki mevcudiyetinin merkezî unsurları olan Ürgüp, Avanos ve Uçhisar üçgeninin de dışına taşarak özgün kapasitesinin sürdürülebilirliği ve görünürlüğünün artırılması öngörülmektedir. UNESCO, Küresel Jeoparkı "uluslararası jeolojik öneme sahip alanların ve peyzajların bütüncül bir koruma, eğitim ve sürdürülebilir kalkınma konseptiyle yönetildiği tek ve birleşik coğrafi alanlar" olarak tanımlamaktadır. UNESCO'nun son verilerine göre dünya çapında 46 ülkede 177 UNESCO Küresel Jeoparkı bulunmaktadır. UNESCO'nun jeoparklarla ilgili çalışmaları 2001 yılında başlamıştır. 2004 yılında 17 Avrupa ve 8 Çin jeoparkı Paris'teki UNESCO merkezinde bir araya gelerek, ulusal jeolojik miras girişimlerinin küresel bir değişim ve iş birliği ağına üye olmalarına katkıda bulundukları ve böylelikle iş birliğine açık bir organizasyona sahip olan Küresel Jeoparklar Ağı'nı (The Global Geoparks Network-GGN) oluşturdu. Böylelikle bu olağanüstü jeolojik alanların ve peyzajların bütüncül bir şekilde yönetilmesinin önemi ortaya konmuştur.

UNESCO tarafından 1985'te Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınan Göreme'nin ardından Zelve başta olmak üzere Kapadokya'daki pek çok kentsel alan, hâlihazırda koru(n)ma kapsamındadır. Bu koruma alanlarının "jeopark" olarak tanınması ile bölgenin doğal ve kültürel özelliklerini bir arada taşıyan "Karışık SİT (doğal ve kültürel özellikleri birlikte taşıyan bir Dünya Mirası)" alanı olarak büyük bir "müze-kent" tahayyülü söz konusudur (<https://whc.unesco.org/en/list/?type=mixed>, erişim tarihi: 06.04.2024). Bu kapsamda, UNESCO'nun

GGN tanımından yola çıkarak Kapadokya Jeoparkı önerisinin bütün bileşenleri ile birlikte bir müze-kent olarak ortaya konularak farklı ölçeklerdeki sergileme mekânlarıyla bir “sergi ağı” olarak ele alınmasının önemini vurgulamak isterim. Bu bağlamda, GGN’in temel bileşenlerinden jeoparklar arasında ağ oluşturma ve iş birliği kurma, Kapadokya müzeler ağı önerisinin çatısını oluşturan iki temel kavram ve yöntem olarak yerini almaktadır. Buradaki öneri ise bu çerçevenin ötesine gidilerek, bu alanın içinde kalan bütün müze ve sergileme mekânlarının bir ağ ile tanımlanarak bölgenin Türkiye’de ilk kez ortaya çıkan çoklu, bütünleşik ve birleştirici (bir müzeler ağı olarak) bir müze tahayyülünün temsiliyetini sunma potansiyeli açısından önemine odaklanmaktadır.

3. Kapadokya’da Sergileme | Kapadokya’yı Sergileme

Kapadokya’nın jeopark olarak tanımlanması, sergileme açısından da oldukça önem arz etmektedir. Çünkü jeopark olarak koruma-kullanma kriterleri yeniden tanımlanacaktır. Bu tanımla birlikte jeolojik miras kavramı alanın hem korunmaya değer hem de kullanılabilir olduğunu gösterecektir. Dolayısıyla sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır. Bölgenin bir bütün hâlinde müze-kent olarak sergilenmesi, Göreme, Ortahisar, Uçhisar, Çavuşin, Ürgüp, Derinkuyu, Acıgöl, Kozaklı, Avanos, Gülşehir, Hacıbektaş ve Merkez’de yer alan bütün sergileme mekânlarının birbiriyle ilişkili, iletişim hâlinde ve birbirine referans vererek sergilemesi bölgeyi bir bütün olarak algılamak ve tanıtmak açısından elzemdir. Kapadokya, bir müze-kent olarak tanımlandığında bu kent-sel ağ içerisinde yer alan, bütün özgün mekânların salt kendini sergilemesinin yanı sıra diğer bir sergi mekânı ile iletişim ve iş birliği hâlinde olması “ağ” kavramını destekleyecek önerilerden birisidir.

a. Kapadokya Müze-Kentinin Bileşenleri

Göreme, Nevşehir-Ürgüp-Avanos üçgeni arasındaki etrafı vadilerle çevrili bölgeyi tanımlar. Yörede sergileme mekânları olarak tanımlanacak alanların başında Hristiyanlık öncesi dönemden kalan mezar odaları yer almaktadır. Bu mekânların yanı sıra Göreme Açık Hava Müzesi’nde oldukça farklı ölçekte ve çok sayıda kilise ile keşiş yemekhaneleri, mezar odaları, kiler ve mahzenler yer almaktadır. Orta Çağ’ın başlarında, Hristiyanlar için önemli bir dinî merkez olan Göreme, XI ve XIII. yüzyılda bir başpiskoposluk merkezi konumunda olduğundan içinde çok sayıda dinî yapı vardır. Bütün bu özgün mekânların sergilenmesi ve sergilenirken bir ağısal rota oluşturulması ziyaretçi için elzemdir.

Ortahisar'ın en sembolik yapılarından biri kalesidir. Bu kale, bölgedeki en belirgin peri bacası olarak önemini korumaktadır. Bunun yanında bölgede vadi yamaçlarına açılmış mağaralar, bölgede ilk yerleşen halkın konut dokusunu oluşturmaktadır. Bu konut dokusunun da sergilenmesi ve dahası bu sergilemenin sürdürülebilirliğinin sağlanması bölgenin ağsal sergilenmesine katkı sağlayacaktır. Bir diğer kent sergilemesi olarak Uçhisar, aslında büyük Kapadokya coğrafyasının tam merkezindedir. Kalesi, Roma Dönemi'nden beri varlığını sürdürmektedir. Bölgenin özgün jeolojik yapı örneklerinden biri olarak oyma tekniği ile içine çok sayıda oda, ev, sığınak, depo, sarnıç, mezar ve mahzen yapılmıştır. Bölgenin en yüksek yapısı ve bir gözetleme kalesi olarak bu sergileme ağında özgün bir yere sahiptir.

Vaftizci Yahya adına yapılan kilise, Çavuşin'de önemli bir yere sahiptir ve bölgeye hâkim bir konumda yer almaktadır. Kapadokya coğrafyasında pek görülmeyen geniş avlusu, kayaların kopması sonucu yok olmuştur. Vadisinde yer alan harabelerin, zamanın Hristiyan dervişlerinin ve topluluklarının yaşadığı yerler olması bakımından sergilenmesi önemlidir. Ürgüp, Kapadokya'nın önemli yerleşim merkezlerinden biridir. Temenni Tepesi'nin eteklerindeki mağaralar konut olarak kullanılmıştır. Şehrin merkezindeki kalesi, kente hâkim bir gözetleme kulesi niteliğindedir. Gülşehir, oldukça köklü yerleşim merkezlerinden biridir. Yer altı şehri, kaya evleri ve dehlizlere sahip Kepez ise yüksek ve bölgeye hâkim bir yerde bulunmaktadır. Açıksaray ise tuf kayalar içine oyulmuş sayısız mekânlar, ilk çağlardan kalma çok katlı yer altı şehirleri, mağaralar, Roma Dönemi'nden kalma kaya mezarlar, kaya kiliseler ve saraylar ile önemli bir merkezdir. Hacıbektaş ise kendi kültürünün külliye ve müzesini barındırır.

Yukarıda tariflendiği gibi Kapadokya bölgesinde her bir kent bileşeninin sergileme açısında özgün bir yeri vardır. Bu özgünlük hem jeolojik yapısından hem de çok kültürlü-katmanlı tarihinden ileri gelmektedir. Her biri hâlihazırda biricik sergileme mekânlarına sahip olmasının yanında bütün bir kent olarak bakıldığında da anlamlı bir bütünün parçasını oluşturacak bir ağın organizasyonunu temsil etmektedir. Buradaki önerim, bu bütüncül temsiliyetinin altının çizilerek birbirinden kopuk olan bu teşhir mekânlarının ilişkisel bir ağ hâlinde birbirini desteklemesi, birbirine referans olması ve hatta bir araya gelerek iş birliği hâlinde sergilenmesine olanak tanınmasıdır. Burada tanımlanan iş birliği sadece jeolojik mirası değil, aynı zamanda bölgede yaşayan toplulukların maddi ve kültürel mirasını da dikkate alan, aşağıdan yukarıya, bütüncül ve çok yönlü bir yaklaşıma dayanmaktadır.

Burada önerdiğim sergileme ilişkileri ağı, aslında Küresel Jeoparklar Ağı'nın uzun zamandır deneyimlerinin de ortaya koyduğu üzere tek başına muazzam bir bilgi aktarımında bulunan Kapadokya sergileme mekânlarının bir araya gelerek bütüncül bir bilgi mekânı olarak müze-kente evrilmesidir. Bu evrim, fiziki ve ekonomik gelişme odaklı bir yaklaşımdan daha çok Kapadokya coğrafyasındaki doğal, kültürel ve yerel özellikleri korumaya odaklı, katılımcı ve bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi olarak tanımlanabilir. David Fleming'in (1996) de bir zamanlar sadece kentlerde yer alan müzelerin giderek kent olma rolünü benimsediğini ve kentlerle diyaloga girdiğini belirtmiştir. Buradaki diyalog aslında bir bakıma müzelerin kentlerle hemhâl olma durumuna işaret etmektedir. Bu hemhâl olma durumu; bir bakıma sergileme alanlarının bir bütün içerisinde yer alarak ağ içerisindeki mekânlarda kopuk ve tek tek gerçekleştirilen faaliyetlerinin birbirini destekleyen ağ bileşenlerinin üyeleri arasında kolektif düşüncelerin, değerlendirmelerin ve ortak kararların alınması yoluyla müze-kent ağı işleyişinde gerekli uyarlamaların yapılmasını da içermektedir.

Sonuç Yerine

Bir bölgede yer alan müze ve sergileme alanlarının bir arada sunularak ortaya konması ve müze-kent olarak tanımlanmasının önemi birkaç başlık altında özetlenebilir: Öncelikle bir kentin müze-kent olarak sergilenmesi, o kentin tarihi ve kültürel mirasının korunması için etkili bir strateji olabilir. Bu yaklaşım ile kentte yer alan bütün sergileme mekânlarının korunması, restore edilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması teşvik edilir. Dolayısıyla kentin mekânsal dönüşümünü ve estetik değerini artırabilir. Tarihi binaların restore edilmesi ve korunmasıyla birlikte kent dokusu daha çekici hâle gelir. Bu durum, sokaklarının, meydanlarının ve parklarının daha yaşanabilir ve estetik açıdan daha çekici hâle gelmesine katkı sağlar. Böylelikle, geçmişin izleri gelecek nesillere aktarılırken, kent dokusunun da bütünlüklü olarak hem kentliye hem de ziyaretçiye sunulması önem kazanır. Böylelikle kente dair bilinçlilik artar.

Müze-kentler, turizm açısından da büyük potansiyele sahiptir. Çünkü aslında bölgeye gelen ziyaretçinin kentte bir rehber kent ağı eşliğinde bütün bu bilgi mekânlarına erişimi sağlanır. Ziyaretçi buradan ayrıldığında da bütüncül bir organizasyon şemasının sunduğu bilgileri daha iyi analiz etme olanağına erişir. Dolayısıyla ziyaretçi, buradaki yolculuğunda kaybolmayarak (fiziksel bir kaybolmadan öte kurgusal ve anlamsal bir kaybolma) bilgisini aktarır ve daha çok ziyaretçinin kente erişimini sağlayarak ekonomik olarak katkı sağlar.

Böylelikle bölge kalkınır ve sergileme alanlarının sürdürülebilirliği de sağlanarak daha çok ziyaretçiye ulaşma imkânına sahip olunur.

Bir kentin müze-kent olarak sergilenmesi, o kentin toplumsal ve kültürel kimliğinin güçlenmesine de katkı sağlar. Kentliler, kendi geçmişlerine ve kültürel miraslarına daha fazla bağlılık hissederler. Bu da yerel toplulukların bir araya gelmesini ve kültürel etkinliklerin artmasını teşvik edebilir. Bu durum aslında gelen ziyaretçiyle birlikte bir diyalektik ilişki tanımlanmasına yardımcı olarak bölgeye olan ilgiyi artırır ve daha çok ziyaretçinin gelmesiyle sonuçlanır.

Son olarak, XXI. yy.'da müzelerin eğitim kurumları olarak yeniden tasarlanması ve düşünülmesi kaçınılmaz hâle gelmiştir. Müze-kentler, eğitim ve araştırma faaliyetlerine de önemli bir destek sağlar. Tarihî ve kültürel mirasın korunması ve sergilenmesi, öğrencilerin ve araştırmacıların bu alanlarda çalışmalarını teşvik eder. Aynı zamanda, bütün bu kentsel mekânlarda düzenlenen etkinlikler, sergiler ve kültürel faaliyetler genç kuşakların kültürel bilinçlerini artırır ve onları tarihî mirasa daha da yakından bağlar. Bir kentin müze-kent olarak sergilenmesi hem mimarlık hem de müzecilik açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, tarihî ve kültürel mirasın korunmasını sağlarken turizm, ekonomik kalkınma, toplumsal kimlik ve eğitim gibi alanlarda da çeşitli faydalar sunar.

Kaynakça

- Alpagut, A. (2002). Çevre için Eğitimde Müzelerin ve Müzeciliğin Rolü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Artun, Ali. (2017.) Mümkün Olmayan Müze, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altick R. (1978). The Shows of London, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bennett, Tony. (1995). The Birth of The Museum, History, Theory, Politics. London: Routledge.
- Fleming, D. (1996). Making City Histories, Making Histories in Museums, (Ed. Gaynor Kavanagh), Leicester: Leicester University Press.
- Foucault, Michel. (1991). The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences, trans. A. M. Sheridan Smith. London and New York: Routledge.
- Frohmann, Bernd. (2009). "Revisiting 'What Is a Document?'," in Journal of Documentation, vol. 65, No. 2: 291-303.
- Hooper-Greenhill, Eilean. (1992) Museums and the Shaping of Knowledge. London and New York: Routledge.
- Malraux, A. (1954). "The Museum Without Walls," in Voices of Silence, London: Seeker and Warburg.
- Markus T. (1993). Buildings and Power, London: Routledge.
- Marstine, Janet. (2006). New Museum Theory and Practice. USA, UK and Australia: Blackwell Publishing.
- Otlet, Paul. (1907). "The Systematic Organization of Documentation and the Development of the International Institute of Bibliography" (translated by W. Boyd Rayward), in the International Organization and Dissemination of Knowledge: Selected Essays of Paul Otlet (1990). Institut International de Bibliography Publication, No. 82.
- Strabon (2012). Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- UNESCO, (UNESCO Mixed Properties). <https://whc.unesco.org/en/list/?type=mixed> (erişim tarihi: 06.04.2024).
- Wittlin, Alma S (1949). The Museum, Its History and Its Tasks in Education. London: Routledge & Kegan Paul.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK: MEVCUT DURUM, KORUMA POLİTİKALARI VE SORUNLAR

Sabriye AK KURAN

Dr. Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, E-posta: akkuran@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6625-1521

Giriş

Yaygın olarak kabul edilen tanımıyla biyolojik çeşitlilik; genetik çeşitlilik, tür çeşitliliği ve deniz, kara ve su ekosistemlerinin çeşitliliği ve bunlarla ilişkili evrimsel ve ekolojik süreçler de dâhil olmak üzere dünya üzerindeki tüm canlı organizmaların çeşitliliğini kapsayan (Hill, 2014: 3) ve statik olmayan bir sistem anlamına gelmektedir. Burada genetik çeşitlilik ile “her bir organizmada çekirdekteki, mitokondri ve kloroplastlardaki veya sitoplazmaki DNA başta olmak üzere bazen de RNA’da bulunan ve kalıtsal bilgi çeşitliliğini kapsayan biyolojik çeşitlilik”, tür çeşitliliği ile “kendi aralarında eşleşip verimli döller verebilen ve belirli bir alanı paylaşan canlılar” ve son olarak ekosistem çeşitliliği ile “bitki, hayvan ve mikroorganizma toplulukları ile ilişki içinde yaşadıkları toprak, su, hava, mineraller gibi cansızların işlevsel olarak karşılıklı etkileşim içinde oluşturdukları dinamik bir bütün” kastedilmektedir (Tekeli vd., 2006: 17-19).

Kara, deniz ve tatlı sular dâhil olmak üzere dünya üzerindeki ve tüm organizma düzeyindeki tüm canlı organizmaları bünyesinde barındıran biyolojik çeşitlilik, yalnızca görebildiğimiz ya da avlayabildiğimiz şeyler değildir. Başka bir ifadeyle, biyolojik çeşitlilik kavramı organizmaların kendisinden daha fazlasını içermektedir. Biyolojik çeşitlilik, yaşayan dünyayı çalışır durumda tutan genetik ve işlevsel işlemleri kapsamakta, böylece doğadaki unsurların karşılıklı bağımlılığını vurgulamaktadır (Hill, 2014: 3). Bu nedenle, biyolojik çeşitliliği yalnızca türlerin bir listesi olarak değerlendirmemek gerekir. Aksi hâlde bu çeşitliliğin insanlık için ne denli önemli ve gerekli olduğunu anlamak mümkün olmayacaktır.

Biyolojik çeşitliliğin insanlık ve diğer varlıkların devamlılığı için ayırt edici bir değere ve öneme sahip olduğu tespitini, bu çeşitliliğin sunduğu katkılar

üzerinden okumak mümkündür. Biyolojik çeşitlilik ilk olarak, insanlığa doğrudan tüketim ve üretim için ve bunlardan para kazanmak için ham maddeler sağlamak ve bu çeşitlilikten ekonomik bir değer elde edilmektedir. İkinci olarak, biyolojik çeşitlilik ekolojik yaşam desteği sunmakta ve Dünyayı oluşturan sağlıklı ve işleyen ekosistemlerle (oksijen, temiz su, bitkilerin tozlaşması vb.) insanlığı hayatta tutmaktadır. Biyolojik çeşitliliğin insanlığın rekreasyonu (eğlence ve dinlenme ihtiyaçları vb.) için sunduğu fırsatlar, üçüncü kategoriyi oluşturmaktadır. Örneğin, bu kategorinin önemini kabul edenler için Tanzanya'da gerçekleştirilen zorlu bir yürüyüşün, kuş gözlemciliği deneyiminin veya kent sel bir alanda bir nehrin yanında yapılan koşma eyleminin gençleşme için fayda sağlayabileceği belirtilmektedir. Biyolojik çeşitlilik dördüncü olarak, kimliğin ifadesi veya maneviyat veya estetik bir takdir yoluyla kültürel değerler sunmaktadır. Yurt dışına giden bir Avustralyalının yurt dışından kendi ülkesine döndüğünde sakız yapraklarının kokusunu yeniden deneyimlemesi, bunun bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Son olarak, biyolojik çeşitlilik doğal dünyayı, onun kökenlerini ve insan türünün onun içindeki yerini anlamamıza yardımcı olan, sistematik ekolojik bilimsel veriler sunmaktadır (Hill, 2014: 5-7). Biyolojik çeşitliliğin varlığı ekonomik fayda, ekolojik yaşam desteği, rekreasyon ihtiyacı, kültürel ve bilimsel çalışmalar bakımından kayda değer bir öneme sahip olmasına karşın söz konusu çeşitlilik kaybedilmekte ve bu çeşitliliğin insanlığa sunduğu destekler azalmaktadır.

Biyolojik çeşitliliğin kaybedilmesine neden olan ve gerektiği şekilde korunmasına engel olan faktörler ise çok çeşitlidir. Bu faktörler arasında; kentleşme düzeyinin artışı, tarımsal faaliyetler (makinalı tarıma geçilmesi, ekilen alanların miktarının artması, meraların ekim amacıyla sürülmesi, tarım alanı için orman alanı açma, anızların yakılması, ağır kimyasal madde ve gübre kullanımı ve yanlış sulama vb.), endüstriyel ve evsel yapılanmaların kontrolsüz ve plansız yayılması, turizm sektörü aracılığıyla yaratılan talebi karşılamaya yönelik faaliyetler (sürdürülebilir olmayan avcılık, balıkçılık ve toplama yöntemleri, orman keserek arazi açma, kontrolsüz evsel atıkların denize boşaltılması ve sezonluk değişen nüfus artışı vb.), denizlerde balıkçılık süre ve dönemlerini düzenleyen kontrol mekanizmalarının yetersizliği ve aşırı avlanma yer almaktadır (Tekeli, 2009: 235-237).

Yukarıda belirtilen ve bunların dışında biyolojik çeşitliliğe yönelik diğer pek çok tehdidin bir sonucu olarak sözü edilen bu çeşitliliğin korunması gündeme gelmiş ve bu alanda korumayı sağlaması öngörülen stratejiler ve politikalar geliştirilmiş ve bunların uygulamaya aktarılması için girişimlerde bulunulmuştur.

Hayata geçirilen yasal düzenlemelerin ve bu düzenlemelere bağlı uygulamaların kapsam, sayı ve mahiyetinde görece bir eksiklik olmamakla birlikte biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda planlanan hedeflere ulaşıl(a)mamıştır. Doğal Hayatı Koruma Vakfı'nın (WWF) "Yaşayan Gezegen 2022" başlıklı raporunda, 1970 yılından 2018 yılına kadar geçen zaman dilimi içerisinde yaban hayatı popülasyonlarında ortalama %69'luk bir düşüş olduğu ileri sürülmektedir. Tür popülasyonunun kaybı anlamında en büyük düşüşü yaşayan bölgenin %94 oranla Latin Amerika olduğu belirtilmektedir. Bu bölgeyi ise sırayla Afrika (%66), Asya-Pasifik (%55), Kuzey Amerika (%20) ve Avrupa-Orta Asya (%18) takip etmektedir (WWF, 2022: 4, 34). Dünya üzerindeki 37 farklı fitocoğrafik bölgenin üçünün (Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan) kesişme noktasında yer alan Türkiye (Küçükosmanoğlu, Uyar ve G. Küçükosmanoğlu, 2019: 249) için de benzer bir durum geçerlidir. Yale Üniversitesi Çevre Hukuku ve Politikası Merkezi'nin girişimiyle hazırlanan Çevresel Performans İndeksi'nde, Türkiye'nin biyolojik çeşitliliği ve habitatı koruma kategorisinde 180 ülke arasında 178. sırada yer alması ve bu kategoride en kötü performans gösteren Doğu Avrupa ülkesi olarak tespit edilmesi Türkiye'de de biyolojik çeşitliliğin ve habitatların yeterince korun(a)madığını göstermektedir (Wolf vd., 2022: 104, 109).

Giriş niteliğindeki bu temel bilgilerden hareketle çalışmada ilk olarak, Türkiye'de biyolojik çeşitliliğe ilişkin mevcut durum, biyolojik çeşitliliği tehdit eden faktörler, bu tehdidi önlemek ve söz konusu çeşitliliği korumak amacıyla ortaya atılan ulusal ve uluslararası girişimler değerlendirilmektedir. İkinci olarak, Türkiye'de biyolojik çeşitlilik bakımından oldukça zengin bir bölge olan Kapadokya bölgesindeki (hem doğal hem de kültürel zenginliği nedeniyle 1985 yılından bu yana UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan) biyolojik çeşitliliğe ilişkin mevcut durum, bu bölgede biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik gerçekleştirilen çalışmalar, bu çalışmaları yönlendiren çeşitli aktörler ve bu aktörler arasındaki karmaşık ilişki ve etkileşimler analiz edilmektedir. Ancak burada özellikle belirtmek gerekir ki Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir illerini kapsayan Kapadokya bölgesinin tamamında biyolojik çeşitliliğin durumunu ve korunmasına ilişkin politikaları ve bu politikaları şekillendiren aktörleri derinlemesine analiz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte bu çalışmada Kapadokya bölgesinin önemli merkezlerinden birisi olan Nevşehir özelinde sözü edilen analizi yapmak ve buradan hareketle bölgeye ilişkin bazı ipuçlarına ulaşmak daha olanaklıdır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında Nevşehir'deki biyolojik çeşitliliğin durumuna, özelliklerine, korunmasına ve sürdürülebilirliğine

ilişkin konular üzerinde durulmakta ve çalışmanın ana odak noktasını Nevşehir ili biyolojik çeşitliliği oluşturmaktadır.

Türkiye’de Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Mevcut Durum: Temel Tehditler ve Koruma Stratejileri

Türkiye, sahip olduğu ormanları, çalılık alanları, otlakları, dağları, nehirleri, sulak alanları, kıyısız ve denizsel pelajik ekosistemleri ve bunların farklı biçimleri ve kombinasyonlarıyla çok çeşitli bir ekolojiye sahiptir (Şekercioğlu vd., 2011: 2755) ve bu olağanüstü ekosistem ve habitat çeşitliliği, göz ardı edilemeyecek kadar çok tür çeşitliliğini de içinde barındırmaktadır (FAO, 2019: 16). Türkiye, içindeki 167 familya, 1.320 cinsi ve 9.996 tür ile bitki türlerinin ve bitki genetik kaynaklarının çeşitliliği bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer almaktadır. Üstelik Türkiye’deki bitki türlerinin %31,8’i endemiktir ve her yıl çok sayıda tür bu kategoriye dâhil edilmektedir. Benzer şekilde Türkiye, fauna (hayvan türü) çeşitliliği (özellikle de ılıman kuşakta yer alan ülkelerle kıyaslandığında) bakımından da oldukça zengin bir ülkedir. Türkiye’de çoğu böceklerden oluşan omurgasız türü sayısının 60.000 ila 80.000 arasında olduğu ileri sürülmektedir. Omurgalı türlerin sayısının ise 1.500 civarında olduğu belirtilmektedir (FAO, 2019: 16, 18).

Böylesine zengin bir bitki örtüsü ve hayvan türüne ev sahipliği yapan Türkiye, bu zenginliği tarımdan sağlığa, sanayiden turizme kadar oldukça geniş bir alanda ham madde kaynağı olarak kullanmakta ve bu çeşitlilik aracılığıyla ekonomik bir değer üretmektedir. Örneğin, çok iyi bir tozlayıcı olan arılar aracılığıyla (ülke geneline yayılmış 8 milyon 100 bin kovan ile) hem yurt içi kullanım hem de ihracat için bal üretilmekte ve bu üretim Türkiye’yi dünya bal üretimi sıralamasında Çin’den (444 bin ton) sonra ikinciliğe (114 bin ton) yükseltmektedir (TEPGE, 2021: 2-3). Türkiye florasında mevcut olan ve gıda ve katkı maddeleri, bitkisel ilaçlar, boya, tekstil, kozmetik ve parfümeri gibi pek çok alanda kullanılan (Acıbuca ve Bostan Budak, 2018: 37; Gül ve Çelik, 2016: 228) tıbbi ve aromatik bitkiler de ekonomik açıdan büyük önem taşımakta ve bu bitkilerin ihracatı yoluyla ülke ekonomisine katkı sağlanmaktadır. Türkiye’de 2001 yılında tıbbi ve aromatik bitkilerin ihraç edilmesiyle yaklaşık 106 milyon ABD doları elde edildiği ve bu değer 18 yıl gibi görece kısa bir zaman diliminde 3,5 kat artarak 2019 yılında yaklaşık 371 milyon ABD dolarına ulaştığı belirtilmektedir (TAGEM, 2021: X).

Türkiye tür ve habitat çeşitliliği bakımından önemli ve eşsiz bir doğal kaynak alanı olmasına ve bu çeşitliliği farklı alanlarda ve farklı düzeylerde kullanarak ticari kazanç elde etmesine karşın söz konusu çeşitliliği gerektiği şekilde koruyamamakta ve bu çeşitlilik, çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yapılan çalışmalarda Türkiye’de biyolojik çeşitliliği tehdit eden temel sorunlar olarak; *su rejimi ve sulak alanlara yapılan müdahaleler* (drenaj, suyun barajlarda tutulması, nehirlerin yön değiştirmesi, yer altı sularının yasa dışı ve aşırı kullanımı nedeniyle), *katı atıklar* (denizlere, nehirlere ve doğal yaşam alanlarına boşaltılmaları nedeniyle), *madencilik faaliyetleri* (maden atık havuzları, maden faaliyetlerinde siyanür kullanılması ve atık havuzu madenciligi kazaları nedeniyle), *rüzgâr enerjisi temini* (kuş ve yarasa göç yollarına rüzgâr türbinlerinin yerleştirilmesi nedeniyle), *kara yolu kaynaklı kayıplar* (araç sayısındaki artış ve yoğun trafik nedeniyle), *elektrik iletim hatları* (hat uzunluğunun artması nedeniyle), *hava trafiği* (göç yolları üzerinde yer alan havalimanları nedeniyle), *yol yapımı* (yol inşaatının artışı, müteahhitlerin çevreyi görmezden gelmeleri ve çevresel etki değerlendirmesi gibi yöntemleri yürütmekle yükümlü olmaları nedeniyle), *hidroelektrik santrali inşaatları* (yatırımcıların çevresel etki değerlendirmesi sürecinde taahhüt ettikleri hususlara önem vermemeleri, gözetim ve dava sürecinin etkisizliği ve hidroelektrik regülatörü kapsamında bulunan uzun iletim kanalları nedeniyle), *yasa dışı avlanma* (eğitim ve uygulama eksikliği, yetersiz kontroller ve yetersiz yasal yaptırım ve kırsal kesimlerde yaşayanların desteğinin olmaması nedeniyle), *habitat alanlarının tahrip edilmesi* (turizm sektörüne verilen teşvikler ve yetersiz kontrol mekanizmaları nedeniyle), *sulama faaliyetleri* (bilinçsiz ve aşırı sulama nedeniyle), *orman tahribatı* (çiftlik ve tarla açmak için ormanların kesilmesi, turizme yönelik taleplere karşı koya-mama ve orman yangınları nedeniyle), *anız yangınları* (anız yakma ihlallerini kontrol etme ve uygulama konusunda çekingen davranma ve üreticilerin eğitimsiz olması nedeniyle) gibi sorunlara değinilmektedir (Kızıroğlu, Erdoğan ve Turan, 2013: 772-776).

Türkiye’de bu ve benzeri sorunların biyolojik çeşitlilik üzerinde yol açtığı zararlı etkileri ortadan kaldırmak için hem ulusal hem de uluslararası düzeyde birtakım adımlar atılmış ve gerçekleştirilen bu iş birlikleri aracılığıyla sorunlar karşısında önlem alınmaya çalışılmıştır. Türkiye’de biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik tedbirler ulusal düzeyde alınan kararlarla sınırlı kalmayıp koruma sürecine uluslararası düzeydeki ortaklıkların da dâhil edilmesi neticesinde söz

konusu çeşitlilik farklı hukuki metinler ve farklı statüler ile koruma altına alınmıştır. Başka bir ifadeyle, bazı türler ve alanların korunması, ulusal düzeyde alınan kararlar çerçevesinde, bazılarının korunması ise uluslararası düzeyde alınan kararlara bağlı olarak sağlanmaktadır (Tablo 1). Türkiye’de biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik olarak hazırlanan ve uygulanan ulusal hukuki metinlerin ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası düzenlemelerin sayısı bir hayli fazla olmasına karşın biyolojik çeşitlilik kaybı önlen(e)memektedir. Ekolojik bir sistem olan orman alanlarını ve bu alanlarda ortaya çıkan yangınlar nedeniyle yaşanan bitki ve hayvan kayıplarını buna örnek olarak verebiliriz.

Tablo 1: Türkiye’de Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına Yönelik Bazı Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler

Ulusal Düzenlemeler	Düzenlemenin Adı	Tarihi	İlgili Kurum	Konusu
	Orman Kanunu	1956	Tarım ve Orman Bakanlığı	Ormanların Tarifi, Taksimi ve İdaresi, Devlet Ormanları, Hususi Ormanlar
	Su Ürünleri Kanunu	1971	Tarım ve Orman Bakanlığı	Su Ürünleri İstihali, Su Ürünlerinin Geliştirilmesi, Teşviki ve Himayesi
	Turizmi Teşvik Kanunu	1982	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri, Turizm Merkezlerinin Tespiti ve Niteliği, Deniz Turizmi, Denetleme ve Cezalar
	Çevre Kanunu	1983	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Çevre, Çevrenin Korunması, Yüksek Çevre Kurulu ve Görevleri, Çevre Korumaya Yönelik Önlem ve Yasaklar
	Milli Parklar Kanunu	1983	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı ve Tabiatı Koruma Alanlarının Belirlenmesi, İzin İşleri, Koruma, Cezalar
	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	1983	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları
	Boğaziçi Kanunu	1983	Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu, Boğaziçi İmar İdare Heyeti ve	Boğaziçi Alanının Korunması, İmar Planlarının Yapılması, Onayı ve Tadili, Mali Hükümler, Cezalar

Uluslararası Düzenlemeler	Düzenlemenin	Tarihi	İlgili Kurum Boğaziçi İmar Müdürlüğü	Konusu
	İmar Kanunu	1985	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	İmar Planları İle İlgili Esaslar
	Kadastro Kanunu	1987	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Kadastro Çalışmaları, Sınıflandırma ve Tespit İşleri, Mülkiyet Hakkının Tespitine İlişkin Esaslar
	Kıyı Kanunu	1990	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Kıyının Korunması, Yapı Yasağı, Kıyı ve Denizde Yapılacak Yapılar, İmar Mevzuatına Aykırı Yapı ve Ceza Hükümleri
	Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu	1995	Tarım ve Orman Bakanlığı	Devlet Ormanlarında Tespit ve İzin, Planlama, Üretim ve Faydalanma, Yasaklar, Suçların Takibi ve Cezalar
	Mera Kanunu	1998	Tarım ve Orman Bakanlığı	Mera, Yaylak ve Kışlakların Hukuki Durumu, Mera, Yaylak ve Kışlakların Korunma, Bakım ve Islahı
	Kara Avcılığı Kanunu	2003	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Av ve Yaban Hayvanlarının Korunması, Yaban Hayatı Koruma ve Geliştirme Sahaları ve Üretme İstasyonları
	Hayvanları Koruma Kanunu	2004	Tarım ve Orman Bakanlığı	Hayvanların Sahiplenilmesi, Bakımı ve Korunması, Hayvanların Kesimi, Öldürülmesi ve Yasaklar
	Organik Tarım Kanunu	2004	Tarım ve Orman Bakanlığı	Organik Tarım Faaliyetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kontrol ve Sertifikasyon Hizmetleri
	Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu	2005	Tarım ve Orman Bakanlığı	Toprak ve Arazi Varlığının Belirlenmesi, Toprakların Korunması ve Arazi Kullanımı
	Tarım Kanunu	2006	Tarım ve Orman Bakanlığı	Tarım Politikalarının Amaç, Kapsam Ve Konularının Belirlenmesi, Tarım Sektörü ve Kırsal Alanın Geliştirilmesi ve Desteklenmesi
	Kuşların Korunmasına Dair Milletlerarası Sözleşme	1950	1966	Bütün kuşların üreme devrelerinde ve ortadan kalkma tehlikesine maruz bulunan türlerinin tüm yıl boyunca korunması
	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi	1972	1983	Kültürel ve Doğal Mirasın Saptanması, Korunması, Muhafazası, Teşhiri ve Gelecek Kuşaklara İletilmesinin Sağlanması

	Düzenlemenin Adı	Tarihi	Taraf Olma Tarihi	Konusu
Uluslararası Düzenlemeler	Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme	1971	1994	Sulak Alanların ve Onlara Bağlı Bitki ve Hayvan Topluluklarının Korunması
	Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi	1979	1994	Yabani Flora ve Faunanın ve Bunların Yaşama Ortamlarının Muhafaza Edilmesi
	Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi	1992	1994	Karadeniz'in Deniz Çevresinin ve Canlı Kaynaklarının Korunması
	Nesli Tehlike Altında Olan Yaban Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme	1973	1996	Bazı Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin, Uluslararası Ticaretin Yol Açtığı Aşırı Kullanıma Karşı Korunması
	Birleşmiş Milletler	1992	1996	Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve
	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi			Sürdürülebilirlik İlkeleri Kapsamında Kullanımı
	Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi	(1976) 1995	2004	Akdeniz Bölgesi'nin Deniz Ortamının Korunması
	Cartagena Biyogüvenlik Protokolü	2000	2004	Modern Biyoteknoloji Kullanılarak Elde Edilmiş Olan Değiştirilmiş Canlı Organizmaların Güvenli Nakli, Muamelesi Ve Kullanımı Alanında Yeterli Bir Koruma Düzeyinin Sağlanması
	Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi	2001	2010	İnsan Sağlığı ve Çevrenin Kalıcı Organik Kirleticilerden Korunması

Kaynak: Bahsi geçen hukuki metinlerden hareketle tarafımca oluşturulmuştur.

Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) tarafından hazırlanan “Akdeniz Bölgesi’ndeki Büyük Orman Yangınlarının Ekolojik ve Sosyo-Ekonomik Etkileri” başlıklı raporda, Türkiye’de 28 Temmuz 2021 tarihinde başlayan ve 15 gün içerisinde Türkiye’nin pek çok şehrine yayılan orman yangınlarından (büyük

çoğunluğu Antalya ve Muğla'da olmak üzere) en az 150 bin hektar orman alanının etkilendiği ileri sürülmektedir (WWF, 2022: 5). Raporda ayrıca yangından etkilenen alanlar içerisinde bir millî park, iki yaban hayatı geliştirme sahası ve üç özel çevre koruma bölgesi bulunduğu belirtilerek, geçmiş yıllarda yasal koruma statüsü kazandırılmış olan bu alanlarda yangından kaynaklı olarak yaban keçileri için önemli olan habitatların kaybedildiğine ve yaban kedisi habitatlarının büyük bir bölümünün yok olduğuna dikkat çekilmektedir (WWF, 2022: 35). Üstelik yalnızca habitat alanlarının zarar görmediği, bunun yanında ağaç kaybının 12 milyon m³ olduğu ve çıkan yangınlarda Antalya ilinin Manavgat, Alanya, Akseki ve Gündoğmuş ilçelerinde 227 büyükbaşın, 3.078 küçükbaşın,

2.299 arılı kovanın, 29.589 kanatlı hayvanın; Muğla ilinin Bodrum, Milas, Seydikemer, Köyceğiz, Marmaris, Kavaklıdere, Menteşe, Yatağan ve Dalaman ilçelerinde ise 38 büyükbaşın, 916 küçükbaşın, 4.410 arılı kovanın, 873 kanatlıının telef olduğu iddia edilmektedir (WWF, 2022: 45). Doğal orman ekosisteminin gelişimini sekteye uğratan bu yangın örneğinde de olduğu gibi biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik çok sayıda hukuki düzenleme olmasına karşın bu düzenlemeler uygulamada gereken etkinliğe ulaş(a)mamaktadır.

2. Kapadokya Bölgesinde Biyolojik Çeşitlilik: Mevcut Durum ve Temel Sorunlar

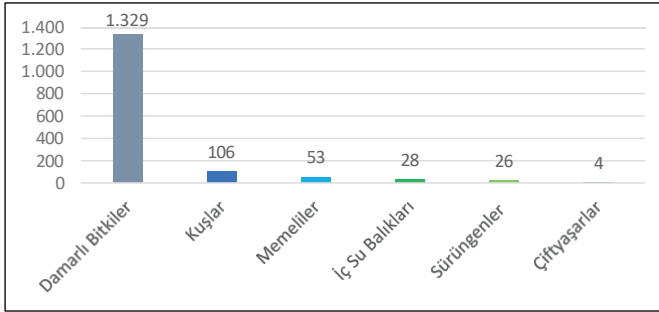
Kapadokya bölgesi, Türkiye'nin Anadolu yaylalarının ortasında yer alan, 10 milyon yıl önce üç eski yanardağdan (Erciyes, Hasan ve Melendiz Dağları) çıkan küllerin sonucu olarak oluşan ve zengin bir kültürel ve biyolojik çeşitlilik alanıdır (Tibet, 2018: 225). Buna karşın, Kapadokya bölgesindeki biyolojik çeşitliliğin mevcut durumunu ve gerçek potansiyelini ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmaların sayısı bir hayli sınırlıdır. Elbette ki bu, bölgedeki biyolojik çeşitliliğin mevcut durumu, korunması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik olarak hiçbir çalışmanın yapılmadığı anlamına da gelmemektedir. Kapadokya bölgesi ile ilgili olarak yapılan daha önceki çalışmalar ve arazi analizlerinin bazıları; bölgenin (Nevşehir) rotifer türlerinin çeşitliliği (Kar ve Duman, 2016: 2718), Göreme Millî Parkı'nın florası (Örnek, Özmen ve Vural, 2014: 458; Kara ve Taşpınar, 2021: 96), Ürgüp, Derinkuyu ve Hodul Dağı (Nevşehir) arasında kalan bölgenin florası (Ulukuş ve Tugay, 2014: 42), Hodul Dağı (Nevşehir-Kayseri) ve çevresinin florası (Bozok ve Aksoy, 2013: 10) ve Nevşehir ili balık faunası (Çiçek vd., 2016: 1) incelenmiştir. Bölgedeki biyolojik çeşitliliğin tespitine ilişkin olarak yapılan önemli çalışmalardan bir diğeri ise Tarım ve Orman Bakanlığının

öncülüğünde başlatılan ve Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen “Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme Projesi”dir.

Proje kapsamında elde edilen veriler ise “Nuh’un Gemisi Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veri Tabanı’na” aktarılmıştır ve bu çalışmada Kapadokya bölgesinin (Nevşehir ili) biyolojik çeşitliliğine ilişkin güncel veriler, bahsi geçen veri tabanına referansla açıklanmaktadır. Veri Tabanı’na “Nevşehir” yazıp filtreleme işlemi gerçekleştirildiğinde toplam takson sayısının

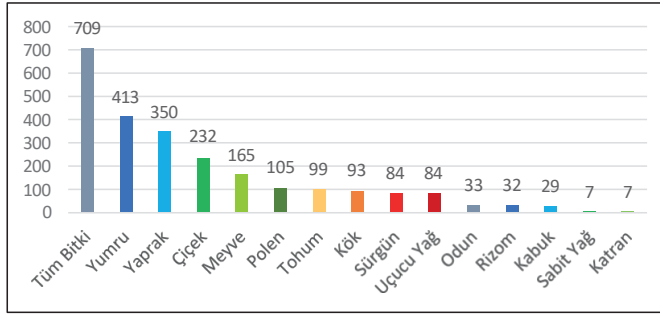
1.546 olduğu, bunun 210’unun endemik, 1’inin lokal endemik, 1.335’inin ise endemik olmadığı anlaşılmaktadır (Nuh’un Gemisi: Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veri Tabanı, 2023: s.y.). Nevşehir ilinde bulunan bu takson sayısının canlı gruplarına göre dağılımına bakıldığında, 1.329’unun damarlı bitkiler, 106’sının kuşlar, 53’ünün memeliler, 28’sinin iç su balıkları, 26’sının sürüngenler ve 4’ünün çiftyaşarlardan oluştuğu görülmektedir. Canlı gruplarına göre endemik takson sayısına bakıldığında ise 204’ünün damarlı bitkiler, 6’sının iç su balıkları ve 1’inin memeli gruplara ait olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Canlı Grubuna Göre Takson Sayısı

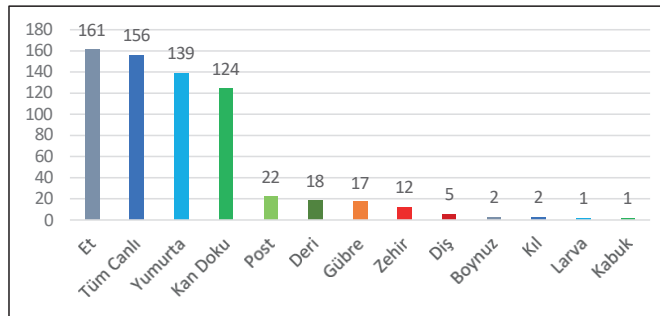
Kaynak: Nuh’un Gemisi: Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veritabanı, 2023: s.y.

Söz konusu veri tabanında odun dışı bitkisel ürün ve hayvansal ürün takson sayısına ilişkin istatistiksel bilgilere de yer verilmektedir. Odun dışı bitkisel ürün takson sayısı içerisinde önemli bir kısım, tüm bitki grubuna (709) aittir. Bunu sırasıyla yumru (413), yaprak (350), çiçek (232), meyve (165), polen (105), tohum (99), kök (93), sürgün (84), uçucu yağ (84), odun (33), rizom (32), kabuk (29), sabit yağ (7) ve katran (7) takip etmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Odun Dışı Bitkisel Ürün Takson Sayısı

Kaynak: Nuh'un Gemisi: Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veritabanı, 2023: s.y.

Odun dışı hayvansal ürün takson sayısında ise et grubunun (161) önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu grubu ise sırasıyla, tüm canlı (156), yumurta (139), kan doku (124), post (22), deri (18), gübre (17), zehir (12), diş (5), boynuz (2), kıl (2), larva (1) ve kabuk (1) takip etmektedir (Tablo 4).

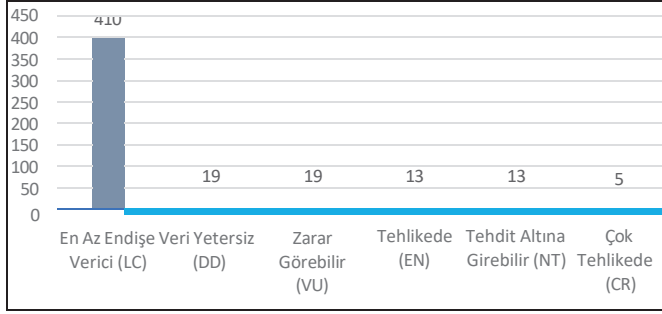
Tablo 4: Odun Dışı Hayvansal Ürün Takson Sayısı

Kaynak: Nuh'un Gemisi: Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veritabanı, 2023: s.y.

Veri tabanında yer alan ilgili taksonlar Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tehlike kategorilerine göre de sınıflandırılmıştır. Buna göre 479 taksonun 410 adeti en az endişe verici (LC), 19 adeti veri yetersiz (DD), 19 adeti zarar görebilir (VU), 13 adeti tehlikede (EN), 13 adeti tehdit altına girer (NT) ve 5 adeti çok tehlikede (CR) kategorisinde yer almaktadır (Tablo 5). IUCN'ye göre çok tehlikede (CR) kategorisinde yer alan taksonlar ise şu şekildedir: Damarlı bitkiler canlı grubuna ait olan *Medicago fischeriana*-Mızrak Yonca (endemik değil), *Centaurea demirizii*-Kötangoparan (endemik), *Amsonia orientalis*-Maviyıldız (endemik değil) ve *Epipactis condensata*-Dolubindalı (endemik değil) ve iç su balıkları canlı grubuna ait olan *Oxyneomacheilus*

seyhanensis-Çöpçü Balığıdır (endemik). Dikkat edilecek olursa çok tehlikede (CR) kategorisi içerisinde değerlendirilen 5 canlı grubundan 2 adedi endemiktir (Nuh'un Gemisi: Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veri Tabanı, 2023: s.y.).

Tablo 5: IUCN Kriterlerine Göre Takson Sayısı

Kaynak: Nuh'un Gemisi: Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veritabanı, 2023: s.y.

Kapadokya bölgesinin (Nevşehir ili) böylesine zengin bir biyolojik çeşitliliği içerisinde barındırdığı düşünüldüğünde, söz konusu biyolojik çeşitliliğin korunması ve bu çeşitliliği tehdit eden faktörlerin ortadan kaldırılması hem ekonomik hem toplumsal hem de çevresel değerlere sahip çıkılması bakımından hayati bir öneme sahiptir. Bölgedeki biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik süreçleri yönlendiren kurumsal yapıya bakıldığında (Tablo 6) ise ana sorumlu kurumun Tarım ve Orman Bakanlığı olduğu görülmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığının merkez birimlerinden birisi olan Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğünün Bölge Müdürlükleri arasında yer alan 8. Bölge Müdürlüğüne bağlı birimi Nevşehir Şube Müdürlüğü, bu alanla ilgili birincil derecede sorumlu birimlerden biridir. Nevşehir Şube Müdürlüğünün görev ve yetkileri arasında “biyolojik çeşitlilik ve tabiatın korunmasını sağlamak maksadıyla gerekli her türlü iş ve işlemleri yapmak veya yaptırmak” yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı 8. Bölge Müdürlüğü, 2023: s.y.).

Tablo 6: Kapadokya Bölgesindeki Biyolojik Çeşitliliğin Yönetiminden Sorumlu Bazı Aktörler ve Görevleri

İlgili Kurum	Alt Birimleri	Görev ve Yetkileri
Tarım ve Orman Bakanlığı	Tarım ve Orman Bakanlığı 8. Bölge Müdürlüğü (Nevşehir Şube Müdürlüğü)	Biyolojik çeşitlilik ve tabiatın korunmasını sağlamak amacıyla gerekli her türlü iş ve işlemleri yapmak veya yaptırmak
	Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü (Kaynak Yönetimi ve Balıkçılık Yapıları Daire Başkanlığı)	Hassas ekosistemlerin, biyolojik çeşitliliğin, su ürünlerinin ve yaşam alanlarının korunması amacıyla balıkçılık koruma alanları belirlemek, çalışmalar yapmak, yaptırmak
	Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (Tarla Bitkileri Araştırmaları Dairesi Başkanlığı)	Biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynakların ıslah programlarında kullanılması, toplanması, karakterizasyonu, muhafazası ve sürdürülebilir kullanımı konusunda projeler hazırlamak, hazırlatmak, uygulamak, izlemek ve değerlendirmek
	Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (Biyolojik Çeşitlilik ve Genetik Kaynaklar Çalışma Grubu)	Biyolojik çeşitlilik ile ilgili ülkemizin taraf olduğu uluslararası anlaşma, sözleşme gibi taahhütlerin gereğini yerine getirmek, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası düzeydeki çalışmaları yürütmek veya yaptırmak
	Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (Enformasyon ve İş Geliştirme Çalışma Grubu)	Biyolojik çeşitliğimiz kapsamında yerel değerlerimizin dünya çapında korunmasına öncülük edebilmek için yazılı, görsel vb. her türlü iletişim araçlarının kullanılmasına yönelik çalışmalar yapmak
Tarım ve Orman Bakanlığı	Nevşehir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü (Arazi Toplulaştırma ve Tarımsal Altyapı Şube Müdürlüğü)	Toprak ve arazilerin korunması, geliştirilmesi ve verimli kullanılması ile ilgili çalışmalar yapmak, uygulanmasını sağlamak, izlemek ve değerlendirmek, toprak, su, biyolojik çeşitlilik gibi doğal kaynakların doğal olaylar veya arazi kullanımından kaynaklanan bozulmalarını önlemek için gerekli tedbirleri almak
	Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Koordinasyon Kurulu	Küresel biyoçeşitlilik gündemindeki gelişmeleri takip etmek ve biyolojik çeşitliliği sürdürülebilir bir şekilde ekonomiye kazandırmak

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü (Koruma, İzleme ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri Daire Başkanlığı altındaki Tür ve Habitatat Koruma Şube Müdürlüğü)	Biyolojik çeşitliliğin ve habitatların izlenmesi ile korunması için gerekli tüm tedbirlerin alınmasına ilişkin iş ve işlemleri yürütmek ve projeler geliştirmek ve biyolojik çeşitliliğin ve habitatların korunması amacıyla, katı atıkların bertarafı için ilgili kurumları bilgilendirmek ve finansal destek sağlamak
	Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü (Koruma, İzleme ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri Daire Başkanlığı/Uluslararası Projeler ve İklim Değişikliği ile Mücadele Şube Müdürlüğü)	İklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarını izlemek, sera gazı emisyonlarının biyolojik çeşitliliğe etkilerini izlemek, kontrol etmek ve gerekli tedbirleri almak
	Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü (Koruma, İzleme ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri Daire Başkanlığı/Araştırma ve Değerlendirme Şube Müdürlüğü)	Biyolojik çeşitliliğin tespiti, sosyoekonomik araştırma, taşıma kapasitesi belirleme, su bütçesi vb. projeleri yapmak ve biyolojik çeşitliliğin ve habitatların korunması amacıyla, katı atıkların bertarafı için ilgili kurumları bilgilendirmek ve finansal destek sağlamak
	Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü (Doğal Sit Alanları ve Tabiat Varlıkları Daire Başkanlığı)	Potansiyel tabiat varlıkları ve doğal sit alanlarındaki doğal değerlerin, biyolojik çeşitliliğin tespiti ve izlenmesi için her türlü araştırma ve inceleme faaliyetlerini yürütmek
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	-	Güzergâhın belirlenmesinde, çevresel anlamda önem arz eden ormanlar, sulak alanlar.....koruma statüsü olan alanlar, biyolojik çeşitlilik açısından önem arz eden ekosistemler, kıyı ve sahil şeritleri ile.....zeytin ağacı bulunan alanlar ile verimli tarım arazilerinin seçilecek güzergâh üzerinde olmamasına dikkat etmek
Kültür ve Turizm Bakanlığı	Kapadokya Alan Başkanlığı	Kapadokya Alanının tarihi ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunmasını, yaşatılmasını, geliştirilmesini, tanıtılmasını, gelecek kuşaklara aktarılmasını, planlanmasını, yönetilmesini ve denetlenmesini sağlamak

Kaynak: Bahsi geçen kurumların web sayfalarında yer alan bilgilere referansla tarafımda oluşturulmuştur.

Tarım ve Orman Bakanlığının biyolojik çeşitliliğin korunması ve yönetiminden sorumlu merkez teşkilatı ana hizmet birimleri arasında; Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü (Kaynak Yönetimi ve Balıkçılık Yapıları Daire Başkanlığı) ve Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü çatısı altındaki Tarla Bitkileri Araştırmaları Dairesi Başkanlığı, Biyolojik Çeşitlilik ve Genetik Kaynaklar Çalışma Grubu ve Enformasyon ve İş Geliştirme Çalışma Grubu gibi birimler de bulunmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023: s.y.).

Bunların dışında Bakanlığın taşra birimleri arasında yer alan Nevşehir İl Tarım ve Orman Müdürlüğünün de biyolojik çeşitliliğin etkin bir şekilde korunması konusunda görev ve yetkileri bulunmaktadır. İlgili Müdürlüğün çatısı altında yer alan Arazi Topplulaştırma ve Tarımsal Altyapı Şube Müdürü'nün iş tanımı, görev ve sorumlulukları belirlenirken "... toprak, su, biyolojik çeşitlilik gibi doğal kaynakların doğal olaylar veya arazi kullanımından kaynaklanan bozulmalarını önlemek için gerekli tedbirleri almak" hususuna değinilmektedir (Nevşehir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2023: s.y.).

Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda en yetkili kurumlardan bir diğeri, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığıdır. Bakanlığa bağlı hizmet birimlerinin biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin görev ve yetkileri incelendiğinde, 4 birim ön plana çıkmaktadır. Bunlar; Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü çatısı altında yer alan Koruma, İzleme ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri Daire Başkanlığı altındaki Tür ve Habitat Koruma Şube Müdürlüğü, Uluslararası Projeler ve İklim Değişikliği ile Mücaddele Şube Müdürlüğü ve Araştırma ve Değerlendirme Şube Müdürlüğüdür. Ayrıca Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün bir diğer birimi olan Doğal Sit Alanları ve Tabiat Varlıkları Daire Başkanlığıdır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023: s.y.).

Biyolojik çeşitliliğin korunması ve bu çeşitliliği tehdit eden faktörlerin ortadan kaldırılmasına ilişkin süreçlerde görev ve yetkileri olan kurumlardan bir başkası, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığıdır. Bakanlığın, Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. Genel Müdürlüğüne (BOTAŞ) ait ham petrol ve doğal gaz boru hattı tesislerinin tasarımı, inşası ve güvenli bir şekilde işletilmesi ile ilgili konularda önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklardan birisi de biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkindir. Boru hattı tesislerinin güzergâh seçiminde "çevresel anlamda önem arz eden ormanların, sulak alanların, koruma statüsü olan alanların, biyolojik çeşitlilik açısından önem arz eden ekosistemlerin, kıyıların, sahil şeritlerinin, zeytin ağacı bulunan alanların ve verimli tarım arazilerinin" dikkate alınması gerekliliği bu sorumluluklar arasında yer almaktadır (Resmî Gazete, 2021: Madde 10).

Bitki ve hayvan türleri ve çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir bölge olan Kapadokya'nın (Nevşehir ili) bu zenginliğinin yönetiminden sorumlu kurumlardan bir diğeri, Kültür ve Turizm Bakanlığının bağlı ve ilgili kuruluşlarından birisi olan Kapadokya Alan Başkanlığıdır. 2019 yılında yürürlüğe giren 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun kapsamında kurulan Kapadokya Alan Başkanlığının görev ve yetkileri arasında "Kapadokya Alanının tarihi ve

kültürel değerleri ile doğal kaynak değerlerinin ve jeolojik/jeomorfolojik dokusunun korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması, planlanması, yönetilmesi, denetlenmesi, alan içindeki turizm faaliyetlerinin planlanması, geliştirilmesi ve teşvik edilmesini sağlamak” yer almaktadır (Resmî Gazete, 2019: Madde 4). 2023 yılı Temmuz ayında Kapadokya Alan Komisyonu kararı ile uygun bulunan ve Bakanlık tarafından da onaylanan “1/25.000 Ölçekli Kapadokya Alanı Üst Ölçekli Alan Planı Plan Hükümlerinde” de korumaya yönelik ilkeler sıralanırken “biyolojik çeşitliliğin mutlak korunmasının sağlanması” bir ilke olarak planda yer almıştır (Kapadokya Alan Başkanlığı, 2023: 1).

Bölgedeki biyolojik çeşitliliği oluşturan flora ve faunanın ve bunların yaşam alanlarının korunması ve geliştirilmesi konusunda sorumlulukları olan kurumlar arasında, 2019 yılında kurulan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Koordinasyon Kurulu’ndan da söz edilebilir. Bu kurul, Tarım ve Orman Bakanı başkanlığında “küresel biyoçeşitlilik gündemindeki gelişmeleri takip etmek ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir bir şekilde ekonomiye kazandırılması” amacıyla kurulmuştur. Bu kurulda yukarıda adı geçen kurumlar yanında “Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Başkanlığı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü, Türk Patent ve Marka Kurumu Başkanlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Başkanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve Orman Mühendisleri Odası” gibi çok sayıda kurum temsilcisi de yer almaktadır (Resmî Gazete, 2019: s.y.).

Dikkat edilecek olursa, Kapadokya bölgesindeki (Nevşehir ili) biyolojik çeşitliliğin yönetimi konusunda sorumlu olan kurumların (doğrudan ve/veya dolaylı olarak) sayısı bir hayli fazladır. Ancak bu, bölgedeki bahsi geçen çeşitliliğin doğru bir şekilde yönetildiği ve korunmasına özen gösterildiği gibi bir anlama da gelmemektedir. Böyle olumsuz bir tespitte bulunmanın gerekçesi ise yukarıda bahsi geçen (ve bunların dışında) bazı çalışmalarda bu yönde analizlerin yer almasıdır. Burada özellikle belirtmek gerekir ki çalışmada referans alınan ana kaynakta (Nuh’un Gemisi Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veri Tabanı) yalnızca bölgedeki biyolojik çeşitliliğe ilişkin sayısal verilere yer verilmektedir. Söz konusu çeşitlilik Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tehlike

kategorilerine göre de sınıflandırılmakla birlikte bu çeşitliliği tehdit eden faktörlere değinilmemektedir. Dolayısıyla bölgedeki biyolojik çeşitliliğin zarar görmesine ve yok olma tehlikesi altında bulunmasına neden olan etkenler, alanla ilgili olarak yapılan çeşitli akademik kaynaklar aracılığıyla açıklanabilmektedir.

Bu çalışmalardan birisinde Göreme Millî Parkı içerisinde yayılış gösteren epifitik karayosunları incelenmiş ve çalışma sonucunda epifitik habitatlarının %90'ının bozulduğu tespit edilmiş, bunun gerekçesi olarak ise antropojenik (insan kökenli) baskı gösterilmiştir (Kara ve Taşpınar, 2021: 106). Bir başka çalışmada, bölgedeki biyolojik çeşitlilik ile ilgili olarak bahsedilen tüm sosyoekonomik ve kültürel boyutların araştırılması amaçlanmış ve araştırma sonucunda bölgedeki kültürel turizmin istikrarlı bir şekilde büyümesine bağlı olarak büyüyen bir emlak piyasasının olduğu (yani Kapadokya'nın yatırım yapmak için kârlı bir alan hâline geldiği) ve bu piyasanın daha önce geleneksel koruma uygulamalarıyla desteklenen yerel biyolojik çeşitlilikte bir düşüşe neden olduğu ileri sürülmüştür. Öyle ki sıradan bir kaya taş evin fiyatının çok kısa bir zaman dilimi içerisinde değerinin yüz katına çıktığı ve bölgenin soylulaştırıldığı iddia edilmiştir (Tibet, 2018: 231). Bozok ve Aksoy tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise Nevşehir il sınırları içerisinde yer alan Hodul Dağı ve çevresinin florası incelenmiş ve inceleme sonucunda araştırma alanı olan Hodul Dağı ve çevresinin doğal vejetasyonunun antropojenik (insan kökenli) etkiler nedeniyle bozulduğuna işaret edilmiştir. Söz konusu doğal vejetasyonu bozan antropojenik etkiler olarak ise bilinçsiz otlatma ve tarım gibi faaliyetler gösterilmiştir (Bozok ve Aksoy, 2013: 12). Bölgedeki biyolojik çeşitliliğin korunma durumu ve bu çeşitliliği etkileyen olumsuz faktörlerin neler olduğunu ortaya koyan çalışmalardan bir diğeri, ilki 2005 yılında, ikincisi ise 2009 yılında yapılan çalıştay sonuçlarına dayanan yayındır. Söz konusu dönemde Çevre ve Orman Bakanlığının öncülüğünde başlatılan ve çeşitli kuruluşlarla (UNDP ve WWF vb. gibi) iş birliği yapılarak hayata geçirilen bu çalışmada, Korunan Alanlarda Hızlı Değerlendirme ve Önceliklendirme Yöntemi (RAPPAM) kullanılmış ve bu alanlar üzerinde hâlihazırda olumsuz etkisi olan sorunlar ve gelecekte görülebilecek tehditler değerlendirilmiştir. 2009 yılında yapılan değerlendirmede referans alınan 21 farklı baskı ve tehdit türünün etkilediği millî parklardan birisi de Göreme Millî Parkı'dır. Bu parktaki baskı ve tehdit faktörleri değerlendirildiğinde, en yüksek baskı ve tehdidin ulaşım altyapısına yönelik olarak yapılan çalışmalardan kaynaklandığı, buna sebep olanın ise turizm sektörü olduğu belirtilmiştir (Stanciu, Avcioğlu Çokçalışkan ve Lise, 2009: 12). Çalıştay Raporu'nda ayrıca çeşitli unsurlar bakımından (girdiler, planlama, süreçler ve çıktılar) yönetim etkinliği değerlendirmesi de yapılmıştır. Özellikle planlama unsuru bakımından

önemli bir husus olduğu ifade edilen “biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik amaçların iyi bir şekilde tanımlanması” konusu, bu çalışmanın ana teması açısından oldukça önemlidir. Bunun sebebi ise Göreme Tarihî Milli Parkı’nın yönetim etkinliği bakımından düşük puan alan millî parklar arasında sayılmasıdır (Stanciu, Avcıoğlu Çokçalışkan ve Lise, 2009: 15).

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik olarak ulusal ve uluslararası düzeyde çok çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Ancak hayata geçirilen bu girişimlerin birçoğunun başarıya ulaştığını söylemek mümkün değildir. Türkiye’de biyolojik çeşitliliği tehdit eden temel sorunlar ise çoğunlukla antropojenik (insan kökenli) faaliyetler kaynaklıdır. Bu sorunlar arasında; su rejimi ve sulak alanlara yapılan müdahaleler, katı atıklar, madencilik faaliyetleri, rüzgâr enerjisi temini, kara yolu kaynaklı kayıplar, elektrik iletim hatları, hava trafiği, yol yapımı, hidroelektrik santrali inşaatları, yasadışı avlanma, habitat alanlarının tahrip edilmesi, sulama faaliyetleri, orman tahribatı ve anız yangınları yer almaktadır.

Türkiye’de yer alan ve biyolojik çeşitlilik açısından oldukça zengin bir bölge olan Kapadokya bölgesi (Nevşehir ili) için de benzer bir durum söz konusudur. Bölgedeki biyolojik çeşitliliğin korunması, geliştirilmesi ve bu çeşitliliği tehdit eden faktörlerin ortadan kaldırılması konusunda doğrudan ve/veya dolaylı olarak sorumlu olan çeşitli kurumlar (Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı vb. gibi) bulunmasına karşın bölgedeki biyolojik çeşitliliğin gerektiği şekilde korunabildiğini söylemek yanlış olacaktır. Bölgenin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin durumuna ilişkin olarak yapılan saha ve arazi analizleri Türkiye’nin genelinde yaşanan sorunların Kapadokya bölgesi için de geçerli olduğu sonucunu göstermiştir. Yapılan analizlerde, bölgede biyolojik çeşitlilik bakımından çok zengin olan alanların insan faaliyetleri nedeniyle tahrip edildiği ileri sürülmüştür. Bu faaliyetlerden kasıt olarak ise ağırlıklı olarak turizm, tarım ve bilinçsiz otlatmaya işaret edilmiştir. Dolayısıyla teorik düzeyde korunmaları bakımından çok sayıda ulusal ve uluslararası düzenlemeye konu olan biyolojik çeşitliliğin pratikte korun(a)madığı söylenebilir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi, türlerin yok olması ve/veya yok olma tehlikesi altında yer almasıdır. Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği’nin (IUCN) tehlike kategorilerine göre bölgedeki 479 taksonun 5 adetinin çok tehlikede, 13 adetinin tehlikede, 13 adetinin tehdit altına girebilir ve 19 adetinin zarar görebilir sınıflandırmasında yer alması, bu durumu gözler önüne sermektedir.

Burada özellikle belirtmek gerekir ki, bölgedeki biyolojik çeşitliğin korunabilmesi için yapılan ulusal ve uluslararası düzenlemeler kadar bu çeşitliliğin mevcut durumunun net olarak ortaya konabilmesi ve bu çeşitliliği tehdit eden faktörlerin analiz edilmesi gerekmektedir. Kapadokya bölgesindeki biyolojik çeşitliliğin durumu nedir, bu çeşitlilik hangi kurumlar tarafından korunmaktadır ve bu çeşitliliği tehdit eden temel sebepler nelerdir soruları ortaya atıldığında bu soruların yanıtlarına ulaşılması oldukça güçtür. Ülke genelinde “Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme Projesi’ne” bağlı olarak bir veri tabanı geliştirilmiş olmakla birlikte bu veri tabanı yukarıdaki sorulara yanıt üretme konusunda yetersiz kalmaktadır. Söz konusu sorular yalnızca alanda yapılan ve sayısı oldukça yetersiz olan birtakım analizler çerçevesinde yanıtlanabilmektedir. Dolayısıyla bölgedeki biyolojik çeşitliliğin mevcut durumu ve bu çeşitliliği tehdit eden temel faktörlerin daha fazla analiz edilmesine ihtiyaç vardır.

Mevcudu ve bu mevcuda zarar veren etmenleri bilmek hem bugün önlem almak hem gelecekte yapılacak olan planlamalar için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Acıubaba, V. ve Bostan Budak, D. (2018). Dünya’da ve Türkiye’de Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Yeri ve Önemi. Çukurova Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 3(1), 37-44.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) (2019). Türkiye’nin Biyoçeşitliliği: Genetik Kaynakların Sürdürülebilir Tarım ve Gıda Sistemlerine Katkısı. Rome, Italy: FAO.
- Bozok, F. ve Aksoy, A. (2013). Hodul Dağı (Nevşehir-Kayseri) ve Çevresinin Florası. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 29(1), 10-28.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2023). Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü. 29 Ağustos 2023, <https://tvk.csb.gov.tr/birimler>
- Çiçek, E. vd., (2016). Nevşehir İli Balık Faunası İçin Koruma ve İzleme Programı Önerileri. Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, 5(1), 1-9.
- Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) (2022). Akdeniz Bölgesi’ndeki Büyük Orman Yangınlarının Ekolojik ve Sosyo-Ekonomik Etkileri. İstanbul: WWF.
- Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) (2022). Living Planet Report 2022: Building A Nature– Positive Society: WWF.
- Gül, A. ve Çelik, A. D. (2016). Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiriciliği ve Dış Ticareti: Hatay İli Örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 21(2), 227-235.
- Hill, R. (2014). What is Biodiversity, and Why is it Important?. S. Morton, M. Lonsdale ve A. Sheppard (Ed.), Biodiversity: Science and Solutions for Australia içinde (s. 1-12). Australia: CSIRO Publishing.
- Kapadokya Alan Başkanlığı (2013). 1/25.000 Ölçekli Kapadokya Alanı Üst Ölçekli Alan Planı Plan Hükümleri. 31 Ağustos 2023, <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/Eklen-ti/117262,25000-olcekli-kapadokya-alani-ust-olcekli-alan-plani-pl-.pdf?0>
- Kar, M. ve Duman, F. (2016). A Taxonomical Study On The Rotifer Fauna Of Cappadocia Region (Central Anatolia, Turkey). Fresenius Environmental Bulletin, 25(8), 2718-2724.
- Kara, R. ve Taşpınar, H. (2021). Göreme Milli Parkındaki (Nevşehir) Epifitik Karayosunlarının Substrat Tercihleri. Anatolian Bryology, 7(2), 96-108.
- Kızıroğlu, İ., Erdoğan A. ve Turan, Levent (2013). Biological Diversity and Its Threats in Turkey. Fresenius Environmental Bulletin, 22(3), 770-778.
- Küçükosmanoğlu, A., Uyar, Ç. ve Küçükosmanoğlu, G. G. (2019). An Investigation of the Studies on the Conservation of Biodiversity in Turkey. Bilge International Journal of Science and Technology Research, 3(2), 246-255.
- Nevşehir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü (2023). Nevşehir İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü İş Tanımı Gereklere Belgesi. 31 Ağustos 2023, <https://nevsehir.tarimorman.gov.tr/Belgeler/G%C3%B6rev%20Tan%C4%B1mlar%C4%B1/Arazi%20Toplula%C5%9F%C4%B1rma%20ve%20Tar%C4%B1msal%20Altya%C4%B1.pdf>

- Nuh'un Gemisi: Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veritabanı (2023). 25 Ağustos 2023, <https://nuhungemisi.tarimorman.gov.tr/public/istatistik>
- Örnek, M., Özmen, S. ve Vural, M. (2014). Endemic and Ornamental Wild Plants in Göreme National Park. *Düzce University Journal of Science & Technology*, 2(2), 458-465.
- Resmi Gazete (2019). Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. 31 Ağustos 2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=38&MevzuatTur=19&MevzuatTerti p=5>
- Resmi Gazete (2019). Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Koordinasyon Kurulu. 1 Eylül 2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/CumhurbaskanligiGenelgeler/20190802-15.pdf>
- Resmi Gazete (2021). Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. Genel Müdürlüğü (Botaş) Ham Petrol Ve Doğal Gaz Boru Hattı Tesislerinin Yapımı Ve İşletilmesine Dair Teknik Emniyet Ve Çevre Yönetmeliği. 31 Ağustos 2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=38840&MevzuatTur=7&MevzuatTe rtip=5>
- Stanciu, E., Avcioğlu Çokçalışkan, B. ve Lise, Y. (2009). Korunan Alanlarda Hızlı Değerlendirme ve Önceliklendirme (RAPPAM) 2009 Sonuçları ve 2005 Yılı Karşılaştırması. 3 Eylül 2023, <https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/rappam07122010son.pdf>
- Şekercioğlu, Ç.H. vd., (2011). Turkey's Globally Important Biodiversity in Crisis. *Biological Conservation* 144, 2752-2769.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2023). Merkez Birimler. 29 Ağustos 2023, <https://www.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Birimler.aspx>
- Tarım ve Orman Bakanlığı 8. Bölge Müdürlüğü (2023). Nevşehir Şube Müdürlüğü Görev ve Yetkiler. 28 Ağustos 2023, <https://bolge8.tarimorman.gov.tr/Menu/16/Nevsehir-Sube- Mudurlugu>
- Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) (2021). Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Politika Belgesi 2020-2024. Ankara: TAGEM Yayınları.
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE) (2021). Ürün Raporu Arıcılık 2021, (Yay. haz. Volkan Burucu). Ankara: TEPGE Yayınları.
- Tekeli, İ. (2009). Türkiye'de Biyolojik Çeşitliliği Koruma Sorunları. 3 Eylül 2023, https://www.academia.edu/30651749/T%C3%BCrkiyede_Biyolojik_%C3%87e%C5%99_Fitlili%C4%9Fi_Koruma_Sorunlar%C4%B1
- Tibet, E. E. (2018). The Sentient Ecology of Cappadocia: Dovecote Paintings, Pigeons, Vineyards, Cave Dwellers and Fairy Chimneys. *Biodiversity*, 19(3-4), 225-236.
- Ulukuş, D. ve Tugay, O. (2014). The Flora of Region Among Ürgüp, Derinkuyu and Hodul Mountain (Nevşehir/Turkey). *Biological Diversity and Conservation*, 7(3), 42-57.
- Wolf, M.J, Emerson, J.W, Etsy, D.C., de Sherbinin, A., Wendling, Z.A.vd., (2022). Environmental Performance Index 2022: Ranking Country Performance on Sustainability Issues. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy, Yale University.

ON İKİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KENTSEL SORUNLARA İLİŞKİN AKILLI ÇÖZÜMLER: ÜRGÜP ÖRNEĞİ

Bahar CANPOLAT

Kapadokya Üniversitesi, E-posta: bahar.canpolat@kapadokya.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7131-5817

Leila AKBARİSHAHABİ

Doç. Dr., Kapadokya Üniversitesi Mimarlık, Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi Şehir ve Bölge

Planlama Bölümü, E-posta: leila.akbarishahabi@kapadokya.edu.tr

ORCID: 0000- 0002-0547-7874

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze bakıldığında yoğun bir şekilde köyden kente göçlerin yaşandığı görülmektedir. Göçlerin hızla artması sebebiyle kentlerde ulaşım, barınma, imar, altyapı, iklim değişikliği, enerji kaynaklarının yetersizliği, çevre kirliliği, suç oranlarının artması gibi birtakım sorunlar beraberinde gelmeye başlamıştır. Bu sorunların giderek artması sebebiyle yerel yönetimlerin insan, teknoloji ve bilimle entegrasyonu sonucunda, kentlerde farklı bir gelişim modelinin oluşturulması zorunlu hâle gelmiştir. Artan çevresel sorunlar ve 90'lı yıllarda kullanımı yaygınlaşan internet ağlarının gelişmesiyle birlikte ekonomi, sürdürülebilirlik ve sosyal refah açısından önemli yaklaşımlar içeren, akıllı kentler gündeme gelmiştir.

Sadece ülkemizde değil, tüm dünyada akıllı kentler tarihsel süreç içerisinde teknoloji ile gelişen bir olgu olamayıp önemli uluslararası anlaşma ve protokollerden de destek alarak gelişme göstermiştir. Akıllı kentlerin oluşmasına zemin hazırlayan anlaşma ve protokollerden bazıları; Viyana Sözleşmesi, Montreal Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Paris Antlaşması'dır. Bu protokol ve anlaşmalar ile küresel ısınma, iklim değişikliği, çevre sorunları ve ekolojik dengenin bozulmasına yönelik sorunların çözümlenmesinde akıllı ulaşım, akıllı çevre ve akıllı enerji projeleri geliştirilmiştir (Fural, 2019).

Günümüzde yaygınlaşan akıllı kent projeleriyle teknolojinin yeni uygulamalar ile güçlendirilerek daha faydalı bir araca dönüştürülmesi amaçlanmıştır.

Akıllı kent kavramını sadece teknoloji ile bağdaştırmanın yetersiz olduğu bir gerçektir. Akıllı kentleri, teknoloji ile beraber insanlar, veriler ve yönetim ile ele almak gerekmektedir.

Ürgüp, Türkiye'nin tarih ve doğa zenginliği ile ön plana çıkan şehirlerinden biridir. Kapadokya'nın merkezinden yer alan bu benzersiz şehir, tarihî dokusuyla binlerce yıllık geçmişi barındırırken modern dünyanın gereksinimlerine uyum sağlamış bir kent olarak da dikkat çekmektedir. Akıllı kent kavramının incelenmesi bağlamında Ürgüp, sadece teknolojik yeniliklerle değil, aynı zamanda kültürel ve tarihî mirasa nasıl entegre olduğunu da görmemizi sağlamaktadır.

Ürgüp'ün tarih sahnesindeki rolü, Hititlerden Perslere, Romalılardan Bizans İmparatorluğu'na geniş bir yelpazede görülebilir. Antik dönemlerden beri önemli bir yerleşim yeri olan Ürgüp, jeolojik yapısıyla da dikkat çekmektedir. Eşsiz peribacaları ve volkanik oluşumlar, bölgeyi doğal bir cazibe merkezi hâline getirirken bu özellikler aynı zamanda kente özgü bir kimlik oluşturur.

Günümüzde Ürgüp, sadece tarihî mirasıyla değil, turizm ve tarım gibi alanlardaki gelişmişlik düzeyiyle de öne çıkmaktadır. Modern altyapısıyla beraber geleneksel yaşam tarzını koruyan Ürgüp, bu dengeyi sağlayarak akıllı kent olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu bölümde, Ürgüp'ün akıllı kent olma süreci incelenerek bu sürecin kent sakinlerine ve ziyaretçilerine sağladığı faydalar ele alınacaktır.

1.1. Akıllı Kent ve Akıllı Kentin Bileşenleri

Akıllı kentler, gelişmiş teknoloji ve veri analitiğini entegre ederek şehirlerin daha etkili, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesini amaçlayan bir kavramdır. Bunun yanı sıra akıllı kentler, yaşam kalitesini arttırmayı, elde olan kaynakları daha verimli kullanmayı, çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmeyi ve kent sakinlerine daha iyi hizmet sunmayı amaçlamıştır. Sürdürülebilirlik etkisi akıllı kentlerin oluşumuna zemin hazırlayan, en büyük etkenlerden biri olmuştur (Mirghaemi, 2019). 1972'de Stockholm'de İnsani Çevre Konferansı çevresel sorunlara dikkat çekmek ve uluslararası iş birliğini teşvik etmek amacıyla düzenlenmiştir. Bu konferans, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (United Nations Environment Programme/UNEP) kurulmasına olanak sağlamıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın amacı, çevresel sorunları belirlemek, belirlenen sorunların analizi ve çözümü ile ilgili uluslararası iş birliğini teşvik etmek, çevreyi korumak ve sürdürülebilir bir geleceği desteklemektir.

Akıllı kentlerin günümüzde de gelişmekte olan bir olgu olmasından dolayı net bir tanımı bulunmamaktadır. Genel olarak değerlendirdiğimizde akıllı

kentleri, verimliliği artırmak için teknolojiyi kullanarak şehirlerin sürdürülebilirliğini sağlamak, yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla birçok farklı alanda çözümler sunan kavram olarak ifade edebiliriz.

Keleş ve Mengi'ye göre "akıllı kent modeliyle hava, su ve gürültü kirliliğinin önlenmesi, enerji verimliliğinin sağlanması, kentsel hizmetlerin etkin ve verimli bir biçimde kullanılması amaçlanmaktadır" (Keleş & Mengi, Kent Hukuku, 2017).

Akıllı kentler, su, ulaşım, enerji vb. veri tabanlarının teknoloji ile entegre edilerek güvenli, verimli, emniyetli ve daha yeşil bir çevre için geleceğin kentsel sorunlarına çözüm olabilecek bir yöntem olarak tanımlanabilir (Hall, 2000).

Akıllı kentlerin, kente hem tasarruf sağlayıp hem de maddi yönden kenti desteklemesinin yanında ekoloji ve doğa üzerinde büyük faydaları bulunmaktadır (Nam & Pardo, 2011).

Akıllı kentlerin birçok bileşeni vardır ve bu bileşenler, şehirlerin daha sürdürülebilir, verimli ve yaşanabilir hâle gelmesini sağlamak amacıyla belirlenmiştir.

Akıllı kentlerin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kentsel yaşamın teşvik edilmesi için farklı uygulamalar olsa da Avrupa Birliği (AB), bir dizi prensip ve bileşen önermektedir. Bu bileşenler, akıllı kent projelerinin planlanması ve uygulanmasında temel unsurları oluşturmaktadır. Boyd Cohen tarafından geliştirilen "Akıllı Kentler Çarkı (Smart Cities Wheel SCW)" metodolojisi ile akıllı kentin bileşenleri "akıllı toplum, akıllı ekonomi, akıllı çevre, akıllı yönetim, akıllı yaşam ve akıllı ulaşımdan" başlıkları altında toplanmıştır (Elvan, 2017). Bu bileşenler, akıllı şehirlerin sürdürülebilir, veri odaklı ve daha yaşanabilir hâle gelmesini desteklemektedir.

1.2. Dünyada Uygulanan Akıllı Kent Projeleri

Dünya genelinde birçok şehir, akıllı kent projelerini uygulamaya başlamıştır. Bu projeler ile akıllı şehirlerin sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik ve verimlilik açısından olumlu sonuçlar vermesi amaçlanmıştır. Dünyada uygulanan bazı akıllı kent projeleri aşağıda yer almaktadır.

Barcelona: İspanya'nın ikinci büyük şehri ve Katalonya Bölgesi'nin başkenti olan Barcelona, teknolojiyi kullanarak trafik yönetimi, atık yönetimi ve enerji verimliliğini iyileştirmeye odaklanarak akıllı kent olma yolunda önemli bir karar vermiştir (Tilkioğlu, 2019).

Amsterdam: Hollanda'nın başkenti konumunda olan ve Avrupa'nın en büyük tarihî merkezlerinden biri olarak bilinen (Gül, 2017) Amsterdam'ın akıllı kent projelerinin planlanması ve uygulanmasında önemli başarıları bulunmaktadır

(Bıçakcı, 2014). Akıllı ışıklandırma sistemleri ile hava kalitesi izleme gibi teknolojiler kullanılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına teşvik etmekte ve gereksiz yere harcanan karbon salınımını engelleyerek çevre dostu enerji kullanımını artırmaktadır.

Londra: İngiltere'nin başkenti olan Londra, sanattan eğlenceye, modadan turizme kadar gibi birçok alanda uyguladığı projelerle önde gelen akıllı kent şehirlerinden olmuştur (Kutlu, Örselli, & Çelik, 2018). Enerji tasarrufu alanında önemli adımlar atılarak karbon salınımının sifıra düşürülmesi ve yeşil alanların çoğaltılması yeni projeler arasındadır (Smart London Plan, 2013).

Copenhagen: En düşük karbon salınımına sahip olan Kopenhag, 2025 yılına kadar karbon salınımını bitirmeyi amaç edinen tek kent olarak bilinmektedir (Kamp, 2015). Bisiklet yolları, yeşil enerji kullanımı ve sürdürülebilir ulaşım gibi projeleri ön plana çıkarmaktadır.

San Francisco: Elektrik ihtiyacının çoğu yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmaktadır (Tilkioğlu, 2019). Sera gazı salınımını bitirmeyi hedeflemesinin yanında trafik kazaları ve ölümleri de ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Genellikle çevre dostu ulaşım sistemleri, trafik akışını yönetme teknolojileri, sürücüsüz araçlar gibi yenilikçi çözümler ve akıllı ulaşım altyapısı gibi unsurları içerir.

New York: Amerika Birleşik Devleti'nin en kalabalık şehri olarak bilinen New York, veri analizi ve akıllı trafik yöntemleri ile şehir içi ulaşımı kolaylaştırmak için projeler üretmiştir. Bunun yanında eğitim alanında teşvik edici çalışmalar yapmış ve halka açık Wİ-Fİ, sarj imkânı ve yol tarifi gibi platformlar kurarak yaşamı kolaylaştırıcı hizmet sunmaktadır (Toparlak, 2016).

Singapur: Dünyanın en küçük fakat en yoğun nüfuslu ülkelerinden biri olan Singapur, dünya çapında çevresel sürdürülebilirlik ve akıllı kent projeleri kapsamında öncü bir şehirdir. Çevresel sürdürülebilirliği teşvik ederek trafik sıkışıklığını önleme ve enerji verimliliğini artırmak için çalışmalar yapmaktadır. Toplu taşıma ağları verimli bir şekilde işlemektedir. Bu durum bireysel araç kullanımını azaltarak trafik sıkışıklığını önler ve çevresel etkiyi azaltır.

1.3. Türkiye'de Uygulanan Akıllı Kent Projeleri

Türkiye'de akıllı kent modelleri, teknolojik gelişmeler ve dijital dönüşüm ile şehirlerin sürdürülebilirlik, verimlilik ve yaşam kalitesini yükseltmeyi hedefleyen projeleri içermektedir. Türkiye'de akıllı kentlerin oluşturulmasına etken olan unsurlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Uçar, Şemşit, & Negiz, 2017).

- Nüfusun hızla artması,

- Sürekli göç almamız,
- Su kaynaklarına olan talebin artması,
- Enerji talebinin artması,
- İmar ve altyapı sorunu,
- Güvenlik sorunu,
- Sağlık sorunu,
- Eğitim hizmetleri,
- Sürdürülebilir kaynakların yetersizliği.

Akıllı kentlerin geliştirilmesine yönelik adımlar aşağıda sıralanmıştır:

- Vizyon Belirleme:** Akıllı Kentler ile ilgili geliştirme sürecine başlarken ilk olarak şehrin ihtiyaçlarını ve hedeflerini belirlemek önemlidir. Şehrin mevcut zayıf ve iyileştirme alanlarını belirleyerek hedeflerin net bir şekilde tanımlanması ve proje için bir vizyon oluşturulması akıllı kentlerin geliştirilmesine yönelik atılacak ilk adımlardan biridir.
- Paydaş Katılımı:** Akıllı kent projelerinde paydaş katılımı gereklidir. Belediyeler, özel sektör, sivil toplum örgütleri ve akademik kuruluşlar gibi farklı paydaşlar arasında iş birliği oluşturulmalıdır. Bu durum projenin başarılı olması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için önemlidir.
- Veri Toplama ve Analiz Etme:** Akıllı kentler verilerin toplanılması, analiz edilmesi ve kullanılması üzerine kuruludur. Şehirdeki sensörler, kameralar ve diğer veri cihazları ile veriler toplanmalı ve analiz edilmelidir. Bu veriler, şehrin işleyişini anlamak, sorunları tespit etmek ve karar alma süreçlerini desteklemek için kullanılabilir.
- Altyapı Yatırımları:** Ulaşım, enerji, su ve atık yönetimi gibi alanlarda yenilikçi teknolojilerin ve akıllı sistemlerin uygulanması, altyapının verimliliğini artırarak şehrin yaşamını iyileştirir.
- Teknolojik Entegrasyon:** Akıllı kentlerde farklı teknolojilerin entegrasyonu önemlidir. Veri platformları, yapay zekâ, sensör ağları, uzaktan izleme sistemleri gibi teknolojilerin etkin ve verimli bir şekilde kullanılarak entegre edilmesi şehirdeki farklı sistemler arasında veri paylaşımını ve iş birliğini kolaylaştırır.
- Sürdürülebilir ve Kullanıcı Odaklı Olması:** Akıllı kent projelerinin sürdürülebilir ve kent sakinlerinin ihtiyaçlarına odaklanması önemlidir.

Belirlenen akıllı kent projeleri, çevresel etkileri azaltılmalı, toplumsal fayda sağlamalı ve şehir sakinlerinin yaşam kalitesini artırmalıdır.

- g. Eğitim ve Farkındalık:** Akıllı kent projelerinde kent sakinlerinin ve paydaşların projeler hakkında bilgi edinmesi ve katılımları teşvik edilmesidir. Eğitim programları, bilgilendirme kampanyaları ve katılımcıların geri bildirimleri projenin başarılı olması için önemlidir.

Bu adımlar akıllı kentlerin geliştirilmesi sürecinde önemli unsurlardır. Her bir adımın doğru bir şekilde uygulanması, akıllı kent projelerinin başarılı olmasını ve şehirlerin daha yaşanabilir, sürdürülebilir ve verimli hâle gelmesini sağlayabilir.

Türkiye’de uygulanan akıllı kent uygulamaları literatür kapsamında aşağıda örnekleri ile ele alınarak incelenecektir.

İstanbul: Türkiye’nin en büyük şehri olan İstanbul, özellikle sanayi devriminden sonra yoğun bir şekilde göç alan ve farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan bir şehirdir. Birçok akıllı kent projesinin merkezi konumundadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), trafik yönetimi, vatandaşa hizmet sunumu, enerji verimliliği, çevre koruma gibi birçok alanda akıllı şehir teknolojilerini kullanmaktadır.

Ankara: Türkiye’nin ikinci en kalabalık şehri olan Ankara, başkent ilan edilmesinin ardından hızla göç almaya başlamıştır. Hızla göç alırken bir taraftan plansız kentleşme ve gecekondulaşma yayılırken diğer taraftan ilk kent planları ve ilk kooperatif örnekleri oluşturulmaya başlamıştır (Keleş & Duru, 2008). Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB), yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması, ulaşım yönetimi, vatandaşa hizmet kolaylığı ve sürdürülebilirliğin artırılması gibi projeler üzerine yatırım yapmıştır.

İzmir: Türkiye’nin önemli liman merkezlerine sahip ve işlek bir ticaret merkezi olan İzmir’de ulaşım kolaylığı, sürdürülebilirlik, çevreyi koruma, enerji tasarrufu, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi gibi akıllı kent projeleri hayata geçirilmiştir.

Bursa: Diğer illerde olduğu gibi Bursa da enerji verimliliği, akıllı ulaşım, yenilenebilir kaynaklarla enerji üretimi ve çevreyi koruma gibi farklı alanlarda projeler uygulamaktadır. Türkiye’de iklim değişikliği ve uyum çerçevesinde en kapsamlı çalışmaları barındıran şehirlerden birisi olan Bursa’da, sera gazı emisyonlarının azaltılması amacıyla Bursa İklim Değişikliği Eylem Planı (BİDEP) oluşturulmuştur (Ersoy Çağlayan, 2019).

Antalya: Önemli kültür turizmine sahip olan Antalya'da güvenlik ve halka açık alanların kullanımı, içme suyu kalitesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, vatandaşlara hizmet sunumu kolaylığı, geri dönüşüm hizmetleri gibi pek çok alanda akıllı teknoloji sistemlerini kullanarak şehri daha güvenli ve kullanışlı hâle getirmeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin farklı bölgelerindeki şehirlerde uygulanan akıllı kent projelerinin temel hedefi, şehirlerin yaşam kalitesini ve çevreye duyarlılığını artırmak ve kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamaktadır.

1.4. Bölüm Değerlendirmesi

Kentler sosyolojik, demografik, ekonomik ve çevresel sorunları içinde barındıran ve toplum yaşamını etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de ele alınan akıllı kent uygulamaları incelendiğinde, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve bilgi iletişim teknolojisini kullanma boyutu ile sunduğu hizmetlerin doğru orantılı olarak arttığı gözlemlenmiştir. Her ülkenin hatta ülkelerin içinde barındırdığı her bir kentin sahip olduğu koşulların birbirinden farklı olması sebebi ile uyguladıkları projelerin de ihtiyaçlara göre şekillendiği kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem Türkiye'de hem de dünya genelinde akıllı kent projeleri ve uygulamaları giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ele alınarak incelenmiş, Türkiye'de ise büyükşehir belediyeleri ve uyguladığı projeler ile öne çıkan kentler ele alınmıştır.

Akıllı kentler, şehirlerin daha verimli, sürdürülebilir ve yaşanabilir hâle getirilmesini amaçlayan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu kentler teknoloji ve veri analizini kullanarak şehir yönetimi, hizmetler ve altyapıyı bulmak için çeşitli çözümler üretmektedirler.

2. ÜRGÜP ÖRNEĞİ

2.1. Ürgüp'ün Tarihsel Gelişimi

Ürgüp, Kapadokya bölgesinde yer alan Nevşehir iline bağlı, zengin bir tarihi geçmişe sahip, doğal güzellikleri ile ünlü, turistik bir şehirdir. Hem tarihi dokusu hem de mimarisi ile dünyada eşi ve benzeri bulunmayan bir coğrafya içerisinde yer almaktadır. Makedonyalılar, Romalılar, Fatih, Yavuz ve Osmanlıların uğrak yeri olan bölge, Asurlular zamanında güzel atlar diyarı anlamına gelen "Katpatuka", klasik çağlarda da "Kapadokya" ismiyle bilinmektedir (Ürgüp Belediyesi, t.y.). Çeşitli medeniyetlerin etkisi altında yaşamıştır. Yaklaşık 60

milyon yıl önce Erciyes, Hasan ve Melendiz dağlarından püsküren lavlar akarsu ve gölleri kurutmuştur. Kuruyan zemin üzerinde oluşan tuf tabakaları, içinde oluşan kayalar nedeniyle bazı yerlerde yumuşak, bazı yerlerde sert lav birikintilerini oluşturmuştur. Volkanik faaliyetler sonucunda rüzgâr ve yağış ile aşınarak oluşan peribacaları, zamanla bölgede yaşayan halkın hem konakladıkları mekân hem gizlendikleri alanlar olmuştur (Topal, t.y.). Peribacaları, Kapadokya'nın en ikonik doğal oluşumlarından. Bölge geneline yayılmış olan peribacalarının en çok Ürgüp-Göreme-Uçhisar ilçelerinde olduğu gözlemlenmiştir.

Ürgüp, tarih boyunca farklı medeniyetlerin izlerini taşıdığı için zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bölgedeki ilk yerleşimler Paleolitik Dönem'de göçebe toplulukların ardından Hititler ile başlamış ve tarihî İpek Yolu güzergâhında olması nedeniyle önemli bir konuma sahip olmuştur. Bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda, Asurlular, Frigler, Romalılar ve Geç Romalıların yaşadığı bilinmektedir. Sonraki dönemlerde bölge, putperestlerin zulmünden korunmak amacıyla Hristiyanların en önemli merkezi konumuna gelmiştir (İçsel, 2016).

Şekil 1. Kapadokya Peribacaları (Kaynak: Kişisel Arşiv: 2022)

Ürgüp ilçesinin tarihsel gelişimine baktığımızda farklı kültürlerden etkilenerek çeşitli isimlerle anıldığı dikkat çekmektedir. Birbirini andıran bu isimler; Bizans Dönemi'nde Osiana, Hagios Prokopios; Osmanlılar Dönemi'nde Burgut Kalesi, Urkup; Selçuklular Dönemi'nde Başhisar ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Ürgüp adıyla anılmıştır (T. C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2018).

Asurlar, bu bölgede ticari amaçlı koloniler kurmuş ve yerleşik hayata geçilmesiyle beraber yazının Anadolu'da yayılmasını sağlamışlardır. Ürgüp'ün tuf tabakası ile kaplı ve yumuşak bir yapısının olması sebebiyle buraya yerleşen ilk kavimler, kayaları oyarak kendilerine sığınak yapmışlardır. Bu sığınaklar, aile üyelerinin çokluğuna göre kayalar iç içe oyularak çoğaltılmıştır. Günümüzde bile Esbelli, Yunak, Kayakapı, Dereler ve Karağandere mahallelerinde kayadan oyma evlerde yaşamını sürdüren insanlar bulunmaktadır.

Bölge, Hititlerden sonra Perslerin hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemde Büyük İskender bölgeden geçerken burada büyük bir direnç ile karşılaşır ve burada Kapadokya Krallığı kurulur. Roma İmparatorluğu bölgede kendisini gösterene kadar Kapadokya Krallığı hüküm sürmeye devam etmiştir. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölündüğünde, Kapadokya Doğu Roma, diğer bir adıyla Bizans'ta kalmıştır. Uzun süre Bizans hakimiyetinde kalan Ürgüp, Selçuklu hakimiyetine, Selçukluların ardından İlhanlılar, Eratna, Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti egemenliği altına girmiştir (Elmacı, 2008). Kapadokya bölgesi Osmanlı Devleti hakimiyetine girdiğinde, Hristiyanlar kaya kilise ve manastırları boşaltarak bölgeyi terk etmişlerdir. Önceleri Niğde ilinin bir ilçesi olan Nevşehir, Cumhuriyet Dönemi sonrasında hızla büyüyerek 1954 yılında il statüsünü almış ve Ürgüp'te Nevşehir'e bağlı bir ilçe olmuştur (Kaya, 1994). 1923 Mübadelesi'ne kadar Ürgüp'te Türk ve Rum halkı birlikte yaşamıştır. 30 Ocak 1923 yılında, Lozan Konferansı'nda Türkiye ve Yunanistan arasında günümüzde de etkilerini hissettiğimiz "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" imzalanmıştır. Sözleşmenin imzalandığı tarihten itibaren İstanbul ve Batı Trakya hariç olmak kaydıyla Türkiye'de yaşayan Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan Müslüman Yunan uyruklu vatandaşlar zorunlu göçe tabi tutulmuş ve sözleşmede göç eden vatandaşların Türk ve Yunan Hükümeti'nin izni olmadan geldikleri ülkeye yerleşme amaçlı geri dönmeyecekleri belirtilmiştir (Güner, 2015).

Tahsinağa Halk Kütüphanesi, tarihî Ürgüp Hamamı, Kadı Kalesi, St. Theodor Kilisesi, Karamanoğlu, Kütük Bayırı ve Musa Efendi Cami, Pancarlık, Gomedda ve Üzengi vadileri, Keşlik Manastırı, Ürgüp'ün önemli merkezlerindendir. Ürgüp merkezde bulunan ve Ürgüp'ün her yerinden görülebilen 80 metre yüksekliğin zirvesinde yer alan Temenni Tepesi, diğer bir adıyla Kılıçarslan Türbesi, Selçuklular zamanında 1857 yılında yapılmış ve Ürgüp'te bulunan önemli yapılar arasında yerini almıştır.

Ürgüp'ün girişinde bulunan ve "Üç Güzeller" olarak isimlendirilen peribacaları bölgenin en büyük peribacası olarak bilinmektedir.

2.1. Ürgüp'ün Genel Özellikleri

Geçmişî Cumhuriyet öncesine dayanan Ürgüp, 07 Temmuz 1954 yılında 8748 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan 30.06.1954 tarihli ve 6429 sayılı Kanun'la Nevşehir iline bağlanmıştır. Nevşehir ilinin en büyük ilçesi olan Ürgüp, 574 km² alana sahiptir (T.C. Nevşehir İl Özel İdaresi, t.y.). Ürgüp ilçesine bağlı 1 belde (Ortahisar) ve 23 köy (Akçaören, Akköy, Ayvalı, Bahçeli, Başdere, Boyalı, Cemil, Çökek, Demirtaş, İbrahimpasha, İltaş, Karacaören, Karain, Karakaya, Karlık, Mazi, Mustafapaşa, Sarıhıdır, Sofular, Şahinefendi, Taşkınpaşa, Ulaşlı, Yeşilöz) bulunmaktadır (Ürgüp Belediyesi, t.y.). Belde, köy ve ilçenin merkez nüfusu, 2021 verilerine göre toplam 36 bin 695'tir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022).

Ürgüp'ün jeolojik yapısı volkanik patlamalar sonucunda oluştuğu için ilçe, engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Ürgüp'te yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı geçer. Bölgede karasal iklim hâkim olmasına karşın küresel iklim değişikliği ile beraber mevsimler de değişikliğe uğramıştır.

Ürgüp ve çevresinde bir tarafta Musa Efendi, Yunak, Temenni ve Esbelli mahallelerinde tarihî yapılar bulunurken bir tarafta da günümüz modern yapılarını bir arada görmek mümkündür. İçerisinde farklı farklı medeniyetleri barındıran Ürgüp'te mimari yapı da değişiklik göstererek kente özgü bir hava katmıştır. Ürgüp'ün mevcut arazi yapısından dolayı bazı sokakları dar, bazı sokakları geniş, bazı sokakları inişli-çıkışlı, bazı sokakları da kıvrımlarla doludur.

Ürgüp, Kapadokya bölgesinde turistik aktivitelerin merkezlerinden biridir. Sıcak hava balonları ile yapılan turlar, peribacalarını kuşbaşı görmek için popülerlerdir. Bunun dışında vadi yürüyüşü, dolunay yürüyüşü, at turu, bisiklet turu gibi doğa aktiviteleri de oldukça ilgi görmektedir. Ürgüp'ün doğal güzellikleri, tarihî ve kültürel değerleri, Hristiyanların ilk yerleşim yeri olması, dinî ve mimari yapıları ile yerli ve yabancı turistlerde hayranlık uyandırmaktadır. Bunların yanında sıcak hava balonu, yer altı şehirleri, şarap üretimi ve halı dokuma da önemli turizm kaynakları arasındadır.

Ürgüp'te konaklamak için çok fazla seçenek vardır. Geleneksel kaya evlerden restore edilmiş otellere kadar farklı konaklama türleri bulunur. Bölge, özellikle tarihî dokuyu seven ziyaretçiler için cazip bir yerdir. Ürgüp ve Kapadokya genelinde geleneksel Türk mutfağından lezzetlerin yanında bölgeye özgü tandır yemekleri de çok ilgi toplamaktadır.

Ürgüp ilçesi bazı önemli tarihî yapıları ile tanınmış olsa da içinde barındırdığı onlarca kültürel ve tarihî yapıları günümüzde bile birçok kitle tarafından bilinmemektedir. Örneğin; Aziz Yuanis hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından saygı duyulan ve evliya olarak kabul edilen bir efsanedir.

Kayakapı'daki Esat Ağa Konağı'nda Aziz Yuannis'in bulunduğu ev, Ortodokslar tarafından ziyaret edilerek burada ayin yapılmaktadır. Bu evin gerekli tanıtımı yapılmalı ve evin önünde bulunan bariyerler kaldırılmalıdır (Akuzun, 2016).

Ürgüp'te turizmin canlanması 1950'li yıllarına dayanmaktadır. O dönemlerde kısıtlı ulaşım imkânlarından dolayı turistler bölgeye ya bisiklet ile ya da şahsi arabaları ile ulaşım sağlayarak burada turizmi canlandırmış ve 1960'lı yıllardan sonra bölge halkı kendi iş ve uğraşlarından yavaş yavaş koparak turizme yönelmeye başlamışlardır (Akuzun, 2014). 1980'den sonra turizm ilçe ekonomisinin en büyük geçim kaynağı olmuştur.

2.2. Ürgüp'ün Kentsel Sorunları

Kapadokya'nın merkezinde bulunan Ürgüp'ün, tarihî ve turistik bir bölgede yer alması sebebi ile kentsel sorunları da diğer büyük şehirlerin sorunlarından farklılık göstermektedir. Ürgüp genelinde kırsal kesimde yaşayan halkın büyük bir bölümü, tarımsal faaliyetlerle uğraşırken büyük bir çoğunluğu da geçimini turizmden sağlamaktadır. Bölgede turizme önem verilmesi diğer sektörlerin göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Bölgede dar ve engebeli yolların olması ve yoğun turist trafiği yaşanması, trafik sorunlarına yol açmaktadır. Hem park yeri sıkışıklığı hem de park yeri eksikliği kentte yaşayan vatandaş ve turistler için sorun teşkil etmektedir. Özellikle bazı dönemlerde yoğun turist akımının olması çevre ve altyapı sorunlarını arttırmaktadır.

Ürgüp'te çok sayıda atıl durumda olan yapıların zamanla hem çevresel hem de fiziksel tehdit oluşturma ihtimali yüksektir. Yetersiz konut arzı, konut fiyatlarını artırıp plansız veya denetimsiz inşaat faaliyetleri, kentsel estetiği ve çevreyi olumsuz etkilemektedir.

Zengin bir tarihî ve kültürel mirasa sahip olan Ürgüp'te turizmin etkisiyle bu mirasın tüketilmesi de risk oluşturmaktadır. 2014 yılında yürürlüğe giren Koruma Amaçlı İmar Planı ile tarihî yapıların sit alanı olmasından dolayı bu yapılardaki düzenlemenin belirlenen usul ve esaslara göre yapılması gerekmektedir. Bu düzenlemelerin usulüne uygun yapılmaması ya da yaptırılacak maddi desteğin bulunmaması yapıların daha da köhneleşmesine sebebiyet verecektir.

Tarihî yapılar restore edilerek daha çok butik otel olarak kullanılmaktadır. Bölge halkının bu dönüşümü gerçekleştirecek ekonomik geliri olmadığı için halk, bu tarihî yapıları ya bölge dışından ya da ülke dışından işletmecilere satmaktadır. Bu şekilde restore edilen butik otellerin çoğunluğu bölge halkının kültüründen uzaklaşmaktadır.

2.3. Ürgüp'ün SWOT Analizi

SWOT analizi dört temel bölümden oluşmakta ve adını, Strengths (güçlü yönler), Weaknesses (zayıf yönler), Opportunities (fırsatlar) ve Threats (tehditler) İngilizce anlamlarının baş harfinden almaktadır. Genel anlamda firmanın, sektörün, işletmenin veya bölgenin kendi iç durumunu değerlendirerek güçlü ve zayıf yönlerinin farkına varması, bunları fırsata çevirip tehditleri ön görmesine yarayan bir sistemdir. Bu analiz, sektörlerin veya işletmelerin mevcut durumunu anlamak, stratejik hedefler belirlemek ve gelecekteki eylem planlarını geliştirmek için kullanılmaktadır.

SWOT analizi dört temel bölümden oluşur:

1. Güçlü Yanlar (Strengths):

- Dünyada eşi benzeri olmayan bir doğaya sahip olması,
- Tarihi yapısı ve doğal güzellikleri sebebiyle film sektöründe de önemli bir yeri olması,
- Binlerce yıllık tarihi yapıların bulunması,
- Peribacaları, yer altı şehirleri, tarihi kiliseleri ve benzersiz kaya oluşumları ile yerli ve yabancı turistlerde hayranlık bırakması,
- Balon turizmi ve balon festivali yapılması,
- Bağ bozumu festivali yapılması,
- Yöre halkının misafirperver olması,
- Termal su kaynakların bulunması,
- Birçok medeniyete ev sahipliği yapması,
- Ulaşım imkânının kolay olması,
- Turizmin gelişmiş olması sebebiyle kalkınma gücünün de artması,
- Yer altı şehrinin bulunması,
- Tarihi manastır, kilise, hamam ve türbelerin bulunması,
- Atık su arıtma tesisinin bulunması,
- Havalimanlarına yakın olması sebebi ile bölgeye ulaşımın oldukça kolay olması
- Dört mevsim ziyaret edilebilir olması.

2. Zayıf Yönler (Weaknesses):

- Bölge çok fazla yerli ve yabancı turiste ev sahipliği yapmasına rağmen sürdürülebilirlik konusunda çok fazla çalışmanın bulunmaması,

- Turizm sektörü mevsimsel olarak dalgalandığı için Ürgüp, turizm dışı dönemlerde gelir kaybı yaşayabilir.
- Meslek içi eğitimlerin olmaması,
- Bazı doğal alanların bozularak imara açılması,
- Bazı doğal ortamların atıl durumda olması,
- Vadilerde görüntü ve çevre kirliliğinin bulunması,
- Atık su arıtma tesisinin düzenli olarak çalıştırılmaması,
- Yerel yönetimlerin bölgenin tanıtımı konusunda yetersiz olması,
- Altyapı sorunu,
- Bölge halkının bölge hakkında yeterince bilgi sahibi olmaması,
- Yöreye özgü kültürel özelliklerin zamanla kaybolması,
- Sosyal alanların yetersiz olması,
- Tüm potansiyeli ile uluslararası boyutta tanıtılmaması,
- Turizm faaliyetlerine karşı doğal ve kültürel çevrenin bilinçli bir şekilde korunmaması,
- Ulaşım altyapısının yetersiz olması.

3. Fırsatlar (Opportunities):

- Sanayi faaliyetlerinin olmaması sebebiyle sanayiden kaynaklı gürültü ve çevre kirliliğinin olmaması,
- Türkiye'nin turistik olarak popüler bir destinasyon olması, Ürgüp için turizmde büyüme fırsatları sunmaktadır.
- Doğal yapıların ve tarihî yerlerin sit alanı olması,
- Ürgüp'te düzenlenen yerel festivaller ve kültürel etkinlikler yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir.
- Bölgenin kültür ve turizm açısından önemli bir konuma sahip olması,
- Yerel yönetimlerin turizm faaliyetlerini desteklemesi,
- Tarihî yapıların restore edilmesi ve işlevlendirilmesi,
- İnsanların sahil dışında farklı destinasyonlara yönelmesi,
- Coğrafi konumundan dolayı yılın birçok gününde güneşli olması,
- Tarımsal alanda, toprak ve iklim özelliklerinden kaynaklı üzüm ve karpuz gibi tarım ürünlerinin yetiştirilmesi.

4. Tehditler (Threats):

- Ürgüp ilçesine bağlı Karain köyünün toprak yapısındaki minerallerin kanser yaptığıının tespit edilmesi,
- Doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması,
- Ekonomik dalgalanmalar turizm sektörünü olumsuz etkilemektedir.
- Birçok alanın bilinçsiz bir şekilde imara açılması ve satılması,
- Birçok kültürel ve tarihî yapının özel mülkiyette olması,
- Kamulaştırma çalışmalarının olmaması,
- Depremler ve diğer doğal afetler bölgenin turistik çekiciliğine zarar verebilir.
- Birçok tarihî ve kültürel yapının tescillenmesi,
- İkonoklazm,
- Katı ve sıvı atıkların bilinçsizce doğaya bırakılması,
- Doğal güzelliklerin tahrip edilmesi,
- Küresel ısınma,
- İklim değişikliği,
- Çevre kirliliği,
- Çevre koruma amaçlı denetimlerin yetersiz olması.

SWOT analizi, işletmelerin güçlü ve zayıf yönlerini dışsal fırsatlar ve tehditler ile karşılaştırarak stratejik kararlar alınmasında önemli bir etkidir. Bu analiz, işletmelerin rekabet avantajını artırmak, sorunları çözmek ve stratejik hedeflerini belirlemek için kullanılır. SWOT analizi sonuçları, işletmelerin stratejik planlarını oluştururken temel bir referans noktası sağlar.

Bu bağlamda Ürgüp ilçesinde SWOT analizi yapılmasındaki amaç; yörenin sahip olduğu değerlerin güçlü ve zayıf yönlerinin analiz edilmesi, tehditlerin öngörülerek fırsata çevrilmesi ve bölgeye uyum sağlayacak akıllı kent projelerinin belirlenmesidir. Ürgüp'ün SWOT analizi, şehir yönetiminin güçlü yanlarını kullanarak fırsatları değerlendirmesine ve zayıf yanlarının geliştirilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca tehlikeleri belirlemek, bunlara karşı tedbirler almak için önemlidir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatür taramasına dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada ilk olarak akıllı kent ve akıllı kentin bileşenleri açıklanmıştır. Ardından dünya ve Türkiye’de uygulanan birkaç akıllı kent uygulamaları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Nevşehir iline bağlı Ürgüp ilçesinin tarihsel gelişimi, genel özellikleri, çevresel sorunları araştırılmış ve yöntem olarak Ürgüp ilçesinin SWOT analizi yapılmıştır. Sonuç olarak akıllı kent uygulamaları kapsamında Ürgüp’ün hem çevresel koşullarını iyileştirmek hem de gelecek nesillere doğal ve kültürel kaynakları korunmuş bir kent bırakmak için önerilerde bulunulmuştur. Çalışmada Ürgüp Belediyesinin akıllı kentleşme boyutunda nerede olduğu araştırılmış ve bu çerçevede ilçenin ihtiyaçları doğrultusunda akıllı kent projeleri önerilmiştir.

Kapadokya’nın tarihi ve kültürel zenginlikleriyle öne çıkan Ürgüp, turizmin yoğun olduğu bir bölge olmasının yanında kentsel sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Ürgüp’ün karşılaştığı kentsel sorunlara yönelik akıllı çözümler ele alınmıştır. Bu çözümler, sürdürülebilirlik, teknoloji entegrasyonu ve toplumsal katılım gibi temel prensiplere odaklanarak Ürgüp’ü daha yaşanabilir bir kent hâline getirmeyi amaçlamaktadır.

Ürgüp’ün tarihi dokusunu korumak, kent planlamasının merkezinde olmasıdır. Akıllı koruma teknolojileri ve dijital arşivleme yöntemleri ile kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunması sağlanabilir. Bu öneri ile Ürgüp’ün kentsel sorunlarını çözmek ve gelecek nesiller için yaşanabilir bir kent ortamı oluşturmak amacıyla bütünlük taşımaktadır. Akıllı çözümlerin entegrasyonu, sadece sorunları çözmekle kalmayacak, aynı zamanda kentin sürdürülebilir bir geleceğe doğru ilerlemesine katkı sağlayacaktır.

Ürgüp’ün artan turist sayısı ile birlikte altyapı ihtiyaçları da buna bağlı olarak artmaktadır. Akıllı şebeke sistemleri ve enerji yönetim çözümleri ile enerji verimliliği artırılabilir. Sürdürülebilir bir altyapı geliştirilerek su kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi için su arıtma tesisleri ve geri dönüşüm projeleri artırılabilir.

Turizm bölgelerinde trafik sıkışıklığı sıklıkla karşılaşılan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknoloji destekli akıllı trafik yönetimi sistemleri ile trafik akışı ve park yeri sorunu düzenlenebilir. Bu hem yerel halkın hem de turistlerin kent içi ulaşımını kolaylaştırabilir.

Kentsel planlama ve gelişim süreçlerinde yerel halkın etkili bir şekilde katılımı, başarılı çözümlerin oluşturulmasında kritik öneme sahiptir. Bu süreçlerde halkın beklenti ve önerileri kentsel gelişim aşamasında önem arz etmektedir.

Geliştirilen önerilerin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi amacıyla Ürgüp Belediyesinde akıllı kente dair görev, yetki ve sorumlulukları tanımlı olan bir birimin kurulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, Ürgüp Belediyesi, akıllı çevre alanında, yenilenebilir enerji kaynaklarının çoğaltılması, fosil yakıt tüketimi ve sera gazı salınımının azaltılması ile ilgili yapacağı projeler sayesinde sürdürülebilir kentsel gelişim modeli oluşturabilir ve bunun için güneş ve rüzgâr enerjisini kullanabileceği gibi diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından da faydalanabilir. Yine akıllı çevre alanında kaçak yapılaşmanın önlenmesi amacıyla uygulayacağı projeler bölgenin tarihî dokusunun korunmasına ve görüntü kirliliğinin önlenmesine olanak sağlayacaktır.

Sonuç olarak günümüzde akıllı uygulamalar kentsel yaşam kalitesini etkileyen ve gelecekte de sıklıkla karşılaşacağımız önemli bir olgudur. Hızla büyüyen kentler karşısında çevresel sorunların çözümü, yaşam standardının artırılması, sürdürülebilir şehirlerin oluşturulması zorunluluk hâline gelmiştir. Bu çerçevede dönüşüm sürecinin doğal çevreye uyumlu, kent sakinleri ve yönetimlerince benimsenmesi ve katılımcı bir yaklaşımla hazırlanabilmesi önem arz etmektedir. Bu bilinç düzeyine erişilmesinde gerek merkezî gerekse yerel yönetimlerimize önemli sorumluluklar düşmektedir. Dünya genelinde her geçen gün önemi artan akıllı kentler, enerji ve zamandan tasarruf sağlayan, insan yaşamını kolaylaştıran, refah seviyesini arttıran, çevresel kaynakları koruyan sürdürülebilir kent uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bölgenin potansiyeline göre ihtiyaçlarını belirlemek ve bu ihtiyaçların giderilmesinde teknolojik-ekolojik yaklaşımlar ile çözümler üretmenin, sürdürülebilir kentsel ve mekânsal gelişme açısından olumlu etkilere neden olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akuzun, A. (2016). *Şen Olasın Ürgüp*. Ankara: Ankamat Yayınevi.
- Biçakcı, H. (2014). Yeni Kent Tasarımı ve Akıllı Kentler: Karşılaştırmalı Bir Analiz ve Samsun için Model Önerisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Samsun.
- Elmacı, O. (2008). *Ürgüp Tarihi*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Elvan, L. (2017). Akıllı Şehirler: Lüks Değil İhtiyaç. *İTÜ Vakfı Dergisi, Sayı. 77*, 6-9.
- Ersoy Çağlayan, M. (2019). Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Dünyada ve Türkiye’de Akıllı Kent Uygulamaları. *Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli, Türkiye.
- Fural, M. (2019). Antalya Büyükşehir Belediyesi’nde Akıllı Kent Uygulamaları. *Yüksek Lisans Tezi*. Kırşehir.
- Gül, A. (2017). Avrupa’da Akıllı Kent Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Çanakka- le’nin Akıllı Kente Dönüşümünün Analizi. Çanakka- le: Çanakka- le Onsekiz Mart Sos- yal Bilimler Enstitüsü Disiplinlerarası Bölgesel Araştırmalar Ana Bilim Dalı.
- Güner, Z. (2015). Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti Devle- ti’nin İskân Politikası. . *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICE- NAS 38*, (s. 1453-1466.). Ankara.
- Extension Technology Workshop* (s. 1-6). Paris, France,: [https://www.researchgate.net/pub- lication/241977644_The_vision_of_a_smart_ci](https://www.researchgate.net/publication/241977644_The_vision_of_a_smart_ci) ty, Erişim Tarihi: 13.01.2021.
- İçşel, A. (2016, 07 01). *Kapadokya gezi rehberi: Tarih ve kültürün buluştuğu şehir!* INDIGO: <https://indigodergisi.com/2016/07/tarih-ve-kulturun-bulustugu-sehir-kapadokya/>(Eri- şim Tarihi: 05.02.2022) adresinden alındı.
- Kamp, J. (2015). Ekoyapı. *Ekolojik Yapı ve Yerleşimler Dergisi*, S.24, ss.136-139.
- Kaya, M. (1994). *Geçmişten Günümüze Ürgüp*. Nevşehir: Özel Baskı.
- Keleş, R., & Duru, B. (2008). Ankara’nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış. *Siyasal Bilgiler Fakültesi, Mülkiye Cilt: XXXII*, Sayı:261.
- Keleş, R., & Mengi, A. (2017). *Kent Hukuku*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kutlu, Ö., Örselli, E., & Çelik, E. (2018). Yerel Kalkınmanın Anahtarı Akıllı Kentler: Londra Örneği. *VI. KOP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu* (s. ss. 524- 536.). içinde Konya.
- Mirghaemi, S. A. (2019). Akıllı Kentler Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, Cilt Sayı:12/2*, 37-46.
- Nam, T., & Pardo, T. (2011). Smart city as urban innovation: focusing on management po- licy and context . *Proceeding of the 5th International Conference on theory and Prac- tice of Electronic Governance* . New York: ACM, Amerika Birleşik Devletleri.
- Onuncu Kalkınma Planı. (2013). Ankara.Smart London Plan. (2013). *Smart London Plan*. London: https://www.london.gov.uk/sites/default/files/smart_london_plan.pdf (Eri- şim Tarihi: 14.11.2021). [https://www.london.gov.uk/sites/default/files/smart_london_ plan.pdf](https://www.london.gov.uk/sites/default/files/smart_london_plan.pdf) adresinden alındı

- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018, 04 03). *Ürgüp'ün Tarihçesi*. T. C. Milli Eğitim Bakanlığı: <http://urgup.meb.gov.tr/www/urgupun-tarihcesi/icerik/737> (Erişim Tarihi: 31.01.2022) adresinden alındı
- T.C. Nevşehir İl Özel İdaresi. (t.y.). *Yöremizi Tanıyalım*. T.C. Nevşehir İl Özel İdaresi: <http://www.nevsehirozeliidare.gov.tr/yoremizi-taniyalim> (Erişim Tarihi: 24.03.2022) adresinden alındı
- Tilkioğlu, B. (2019, Ağustos 27). Akıllı Kent Bileşenlerinin Akıllı Kentleşme Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi: İstanbul-Kadıköy Belediyesi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale, Türkiye.
- Topal, T. (t.y.). *Kapadokya Jeoloji, Turizm ve Koruma*. <https://www.kapadokyadayim.com/peri-bacalari/> (Erişim Tarihi: 18.02.2022) adresinden alındı
- Toparlak, B. (2016, 01 20). *New York'lulara Ücretsiz ve Hızlı Wi-Fi Hizmeti*. Log: <https://www.log.com.tr/new-york-sokaklarında-yuksek-hizli-uccretsiz-wi-fi-hizmeti/> (Erişim Tarihi: 19.03.2022) adresinden alındı
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022, 02 04). *Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK)*. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500> (Erişim Tarihi: 24.05.2022) adresinden alındı
- Uçar, A., Şemşit, S., & Negiz, N. (2017). Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye'deki Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı,, s.1785-1798.
- Ürgüp Belediyesi. (t.y.). *Köylerimiz*. Ürgüp Belediyesi: <https://www.urgup.bel.tr/urgup/koylerimiz> (Erişim Tarihi: 03.06.2022) adresinden alındı.
- Ürgüp Belediyesi. (t.y.). *Tarihçe*. Ürgüp Belediyesi: <https://www.urgup.bel.tr/urgup/tarihce> (Erişim Tarihi: 01.03.2022) adresinden alındı.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA MEKÂNSAL KİMLİK

Özge UZUN

Arş. Gör., Kapadokya Üniversitesi, E-posta: ozge.uzun@kapadokya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5464-4296

1. Giriş

Kentler, fiziksel olarak inşa edilir ancak zihinde anlam kazanır. Aristoteles (MÖ 384-MÖ 322), kentin kökenini kavramak için insanlık tarihine ve insanlığın tarih içindeki gelişimine odaklanmıştır. Aristoteles'e göre toplumun üç biçimi vardır. Her bir biçim toplumun gelişiminin bir evresini temsil eder. İlk biçim aile (oikos/oἶκος), ikinci biçim ailelerin birleşmesi ile oluşan köy (core/κώμη), üçüncü biçim ise köylerin birleşmesi ile oluşan kenttir (polis/πόλις) (Aristoteles, MÖ 335, akt. Cugurullo, 2021, s. 3). Aristoteles'in düşüncesinin temelinde teleoloji kavramı vardır. Teolojiye göre her şey bir amaç doğrultusunda yaratılmıştır ve içsel potansiyelini bu amacı gerçekleştirmeye yöneltmiştir. Bu düşünceye göre kentin potansiyeli ailede oluşur, köy ile gelişir ve nihayet kent ile kendini gerçekleştirmiş olur. Dolayısıyla kent nihai ürün olarak sadece fiziksel yapı ile değerlendirilemez. Aile değerleri ve farklı değerlere sahip ailelerin bir araya gelmesiyle oluşan kültürel değerler, kentin içsel potansiyelini ortaya çıkartarak kenti fiziksel bir yapıdan öte yaşayan ve sürekli değişim hâlinde olan sosyal bir yapı hâline getirir (Cugurullo, 2021, s. 4).

Lewis Mumford (1961), Tarih Boyunca Kent adlı eserine “*Kent nedir?*” sorusu ile başlamış ve kentin bugününü anlamak ve geleceğini inşa etmek için geçmişini bilmenin önemini vurgulamıştır (Mumford, L., (1961), çev., 2007, s. 13). Ruşen Keleş (1998), “Kent” kavramını Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde “*Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimse- nin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük topluluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi*” olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1998, s. 67). Aristoteles’in ifade ettiği ve Keleş’in vurguladığı gibi “*sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan*” kentlerin tarihi, antik kentlerin fiziksel kalıntılarından çok daha derinlerdedir; Mumford’un ifadesiyle “*kentin*

kökenleri karanlıktadır" (Keleş, 1998, s. 67; Mumford, L., çev., 2007, s. 13). Mumford, kentin kökenlerinin, kent içindeki yaşamla ve yaşamın barındırdığı kültür, değerler, inanç, dil, ritüeller ve geleneklerle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu çeşitlilik her bir kentin özgün yapısını oluşturarak kentlerin de insanlara benzer biçimde kendi özünü yansıtan kişiliklerinin ve sonradan kazandıkları sıfatlarla şekillenen kimliklerinin olduğunu göstermiş ve aynı zamanda o yerin ruhunu şekillendirmiştir.

Bu çalışmada ele alınan ana kavram olan "Mekânsal Kimlik" olgusu, "Kimlik ve Kişilik" kavramları arasındaki ayrım, "Mekân ve Yer" kavramları arasındaki bağlantı ve uluslararası sözleşmelerde tanımlanan "Yerin Ruhu" kavramı üzerinden incelenmiş; kavramların birbirleri ile olan bağlantısından yola çıkarak Mekânsal Kimliğin somut ve soyut bileşenleri tanımlanmış ve Mekânsal Kimlik Kapadokya bölgesi örneği üzerinden ele alınmıştır.

2. Mekânsal Kimlik: Mekân ve Kimlik

Mekânsal Kimlik, binalar ve manzaraların, insanlar arası iletişimin ve ortak deneyimlerin bütünüdür, mekâna ayırt edici nitelik kazandırmasının yanı sıra farklı mekânlar arasındaki benzerliği de görünür hâle getirir. Kevin Lynch (1960) mekânsal kimliği *"Diğer yerlerden bireyselliğini ya da farklılığını göstererek ayrı bir varlık olarak tanınmasını teşkil eden nitelik"* olarak tanımlanmıştır (Lynch, 1960, akt. Relph, 1976, s. 45). Ian Nairn (1965), *"İnsanlar kadar çok sayıda mekânsal kimlik vardır"* ifadesiyle mekânsal kimliğin kullanıcıların deneyimlerine göre zihinde farklı biçimlerde şekillendiğine vurgu yapmıştır (Nairn, 1965, akt. Relph, 1976, s. 45). Walker da benzer biçimde mekânsal kimliğin değişen anlamına ve kimlikle özdeşleşen aidiyet duygusuna atıfta bulunarak insanların benlik saygısını koruyan ve geliştiren fiziksel sembolleri içeren yerleri benimsediklerini ancak kendilerine ait bir iz içermeyen yerlerden uzaklaştıklarını ifade etmiştir (Walker, 2007, s. 3).

Proshansky (1978), "Mekân" ve "Kimlik" arasındaki bağlantıyı kişinin öz kimliğinin oluşmasında fiziksel çevrenin etkisine değinerek ele almış ve kimliğin şekillendiği "Aile" kavramını "Ev" ile ilişkilendirmiştir. Proshansky'a göre "Kimlik", "Aile/Ev" içinde oluşan düşünce biçimi, din, gelenekler gibi kimliğin alt bileşenleri ile fiziksel çevrenin etkisiyle şekillenen toplumsal davranışlar, tercihler, ortak amaçlar, kültürel değerler gibi bileşenlerin bütünüdür (Proshansky, 1978, akt. Yenice Kanık, 2018, s. 18).

İlhan Tekeli (1990), "Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler" başlıklı yazısında "Kimlik" ve "Kişilik" kavramları arasındaki ayırmadan yola çıkarak her

kentin kendi özünü oluşturan kişiliği ve kullanıcıların sonradan atfettikleri sıfatlarla şekillenen kimliği olduğunu belirtmiştir (Tekeli, 1990, s. 58). Martin Heidegger (1927), kimliği *“her türden varlıkla ilişkili olduğumuz her yerde ve her koşulda kimlik bizim üzerimizde hak sahibidir”* şeklinde nitelendirmiştir (Heidegger, 1927, akt. Relph, 1976, s. 45). Tekeli de Heidegger’in düşüncesine paralel biçimde kentsel kimliği kentlilerin ortak amaçları, beklentileri ve beğenilerine göre kente atfettikleri değerle şekillenen, “kente yakıştırılan” bir nitelik olarak tanımlamıştır. Kentin kişiliği, kenti gözlemleyerek tanımlanırken kent kimliği gözlemlenene yeni sıfatlar eklenmesiyle şekillenir. Dolayısıyla kentin kişiliği kimliğini sınırlar ancak kimlik her zaman içinde yeni potansiyeller barındırmasından dolayı genişletilebilir bir tanıma sahiptir (Tekeli, 1990, s. 58).

Relph (1976), “Place and Placeness” adlı eserinde mekânsal kimliği açık adres veya haritadaki bir konum olmaktan öte yere ait deneyimleri hem etkileyen hem de bu deneyimlerden etkilenen bir özellik olarak nitelendirmiş ve kimliğin anlaşılmasında “Mekân” ve “Yer” kavramları arasındaki ayrımın önemine dikkat çekmiştir (Relph, 1976, s. 46). “Mekân” kavramı, Ruşen Keleş tarafından Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde, *“insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde yaşam etkinliklerini ve eylemlerini sürdürmesine elverişli, toprak, hava ve sudan oluşan çevre”* olarak tanımlanmış (Keleş, 1998, s. 111); Metin Sözen ve Uğur Tanyeli tarafından Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü’nde *“Mekân bir mimari ürünün dördüncü boyutudur. Bir yapıyı üç boyutlu bir kitle olmaktan çıkaran özellik bir mekâna sahip olmasıdır. Yapı onun sayesinde en boy ve yüksekliğin ötesinde bireyin devingenliğinden kaynaklanan anlık yaşantılarla edinilen bir mekân boyutu kazanır”* şeklinde açıklanmıştır (Sözen ve Tanyeli, 1999, s. 157). “Mekân” genel tanımıyla fiziksel bir form olarak tanımlanırken “Yer” fiziksel bir formla sınırlandırılmaz, mekâna kullanıcılarının atfettiği değerle anlam kazanır. Relph’in düşüncesini destekler biçimde Michell de Certau, “Mekân” ile “Yer” arasındaki bağlantının fiziksel formun mekâna dönüşmesinin mekânın kullanılabilir olmasıyla, mekânın yere dönüşmesinin ise sembol ve değerlerle anlam kazanmasıyla ilişkili olduğunu ifade etmiştir (Augé, M., 1992, çev., 1995, s. 38).

Relph (1976), Proshansky’nin “Mekân” ve “Kimlik” arasındaki ilişkiyi “Ev” ile kurulan aidiyet duygusu üzerinden ele almasına benzer biçimde mekânı bir deneyim alanı olarak tanımlayıp mekânın anlamlı bir yere dönüşmesini “Yer Hissi” üzerinden değerlendirmiştir. “Kimlik” ve “Kişilik” kavramları arasındaki ayrıma atıfta bulunarak mekânın kişiliğini yansıtan “Yer Hissi” kavramını kimliğin tamamlayıcı bileşeni olarak değerlendirmiştir. Relph, Yer Hissi’ni *“topoğrafyanın, fiziksel çevrenin, ekonomik işlevlerin ve sosyal faaliyetlerin geçmişteki olaylardan ve mevcut durumdan kaynaklanan özel önemini içeren ancak bunların*

basit bir toplamından fazlası” olarak tanımlamıştır (Relph, 1976, s. 48). Relph’in düşüncesini destekler biçimde Heidegger’in felsefesinden etkilenen Patrick Geddes, kentin fiziksel bir yapıdan anlamlı bir yere dönüşmesinde kent tarihinin, bu tarihi yansıtan eski yapıların varlığının, kenti şekillendiren toplumların yaşam biçiminin, etnik kökenlerinin, inançlarının, kültürünün, deneyimlerinin, beğeni, beklenti ve ihtiyaçlarının etkili olduğunu ifade etmiştir (Geddes, 1968, akt. Sternberg, 2000, s. 267). Norberg-Schulz (1980), Heidegger’in düşüncelerini ve Relph’in çalışmalarını temel alarak Relph’in “Yer Hissi” kavramını anlamaya yönelik kapsamlı çalışmalar yapmış ve kimliğin tamamlayıcı bileşenini “Yerin Ruhü” olarak tanımlamıştır (Norberg-Schulz, 1980, s. 108).

3. Yerin Ruhü: Mekân ve Yer

Heidegger, bir yerde olmanın (Dasein) var olmak ile aynı anlama geldiğini vurgulamıştır. İnsan, bulunduğu “Mekân” ile fiziksel bedeni aracılığıyla etki-leşim kurarken bir “Yer” ile ancak kendi varlığının özü ile iletişim kurar (Heidegger, 1927, çev., 2019, s. 139). Dolayısıyla “Yer”, onu fiziksel mekândan ayıran özgünlüğü, bir başka deyişle “Yerin Ruhü” sayesinde kendi anlamını kazanır. Norberg-Schulz, Mekânsal Kimlik ve Yerin Ruhü arasındaki ilişkiyi “Anlam” üzerinden kurmuş, Anlam kavramını doğrudan gözlenemeyen ancak varlığı hissedilen bir değer olarak tanımlamıştır. Relph’in düşüncesine benzer biçimde Mekânsal Kimliği oluşturan somut bileşenlerin ancak anlam kazanmasıyla tamamlanacağını ifade etmiştir. Norberg-Schulz kentin sahip olduğu özgün ruhun yitirilmemesi için kente yapılacak müdahalelerin yerel özelliklere uygun olması ve kentin değerlerinin yansıtılması gerektiğini vurgulamıştır (Norberg-Schulz, 1980, s. 97).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Norberg-Schulz’un vurguladığı gibi korunması gereken dünya kültür mirasının tek bir ulusa değil, tüm insanlığa ait olduğu fikrinden yola çıkarak insanlık tarihine ışık tutan doğal ve kültürel miras alanlarının tespit edilmesini, korunmasını ve gelecek nesillere aktarılırken hem fiziksel yapının hem de özgün ruhunun korunmasını amaçlamıştır. Bu amaca yönelik olarak 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihlerinde Fransa’nın Paris kentinde düzenlenen toplantıda uluslararası bir sözleşme hazırlanması kararlaştırılmış ve “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” yayımlanarak kabul edilmiştir.

1976 yılında Dünya Mirası Komitesi ve Dünya Mirası Fonu kurulmuş, 1978 yılında Dünya Miras Listesi oluşturulmaya başlanmıştır. 14.04.1982 tarihinde 2658 sayılı kanun ile Türkiye Cumhuriyeti’nin Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının

Korunmasına Dair Sözleşmesi'ne katılması uygun bulunmuş, 23.05.1982 tarihinde 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile sözleşme kabul edilmiştir. 1985 yılında İstanbul'un tarihî alanları ile Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) Kültürel Miras Listesi'ne, Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) ise Kültürel ve Doğal Miras Listesi'ne alınmıştır.

1-6 Kasım 1994 tarihlerinde Japonya'nın Nara kentinde UNESCO, ICCROM ve ICOMOS'un iş birliği ile Nara Özgünlük Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansa katılan 45 uzman, Dünya Miras Listesi'ne katılması önerilen kültür varlıklarını korumaya yönelik uygulamalarda kültürel kimliğin ve özgünlüğün dikkate alınması gerektiğini vurgulayan bir belge yayımlamıştır. "Nara Özgünlük Belgesi" başlığı ile yayımlanan bu belge, 1964 tarihli Venedik Tüzüğü maddelerine uygun biçimde hazırlanmış ve UNESCO'nun "*Birimizin kültür mirası, hepimizin mirasıdır*" anlayışı, belgenin ana ilkesi olarak kabul edilmiştir. Bu ilkeye bağlı kalınarak yerel ölçekte yere özgü niteliklerin korunmasıyla küresel ölçekte insanlığın kültür mirasının korunmasının mümkün olacağı vurgulanmıştır (Nara Özgünlük Belgesi, 1994, s. 1). Kültürel mirasın korunmasına ilişkin çalışmalarla birlikte yerin özgün kimliğini oluşturan kavramların tanımları ve kapsamı belirgin hâle gelmiş, tarihî mekânların korunması mekâna yer niteliği kazandıran anı, anlam, değer, kültür ve sembollerle birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır (Uçar, Rifatoğlu, 2008, s. 63).

29 Eylül-4 Ekim 2008 tarihlerinde Kanada'nın Québec kentinde, ICOMOS Kanada'nın daveti ile sürdürülebilir ve sosyal kalkınmanın yeni yollarının tartışıldığı bir toplantı düzenlenmiş ve bu toplantıda sosyal yaşam ve yaşamın sürdürdüğü mekân arasındaki bağ "Yerin Ruhu" kavramı altında ele alınmıştır. Yerin Ruhunu korumaya yönelik tavsiye ve ilkeler "Québec Bildirgesi: Yerin Ruhu'nun Korunması Üzerine" başlığı altında yayımlanmıştır. Bildirgede Yerin Ruhu, nüfus hareketleri ve kültürler arası etkileşimle şekillenen, toplumun mekânla olan bağından etkilenen ve dolayısıyla birden fazla anlama sahip olan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Yerin Ruhu, yere özgü değerler üzerine inşa edilen küresel bir kavramdır. Farklı coğrafyaların kültürlerinde yeri vardır ve özellikle geleneksel toplumların yaşadıkları yere karşı hissettikleri aidiyet, o yerin hafızasını, canlılığını ve değerlerini koruma içgüdüğü ile korunarak gelecek nesillere aktarılır (Québec Bildirgesi, 2008, s. 1).

Bildirge'de Yerin Ruhunu oluşturan ve yere kimlik kazandıran somut bileşenler, "yapılar, bölgeler, manzaralar, sınırlar" olarak; soyut bileşenler ise "ritüeller, festivaller, anlatılar ve geleneklerden oluşan anlam ve sözlü anılar ve yazılı belgelerden oluşan bellek, yere kimlik kazandıran renkler ve kokulardan oluşan

değerler” olarak tanımlanmıştır. Ulusal ve uluslararası ölçekte Yerin Ruhu’nun korunması ve aktarılması amacıyla mevzuat ve politikaların hazırlanmasında, planlama ve yönetim süreçlerinde yetkili kurumlara sunmak için ilkeler ve tavsiyeler belirlenmiştir. Bu ilke ve tavsiyeler dört başlık altında toplanmış ve ilk olarak “Yerin Ruhunu Yeniden Düşünmek” başlığı altında kavramın anlaşılmasına yönelik tavsiyeler verilmiştir;

1. Yerin Ruhu’nun hem somut hem de soyut bileşenlerin birlikte ele alınması ve kültürel mirasın bir bütün olarak değerlendirilmesi için ilgili mevzuatlarda gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
2. Yerin Ruhu’nun çok anlamlı yapısı göz önüne alınarak kavramın daha iyi anlaşılması, korunması ve aktarılması için çok paydaşlı araştırma ekipleri geleneksel dokuyu bilen uzmanların bilgisine başvurulmalıdır.
3. Yerin Ruhu’nun, sürekli değişim hâlinde olması nedeniyle mekânlar zamanla, kültüre ve hafızaya göre farklı anlamlar kazanabilir, bu nedenle araştırmalar sınıflandırılarak yapılmalıdır.

“Yerin Ruhu’na Yönelik Tehditlerin Belirlenmesi” başlığı altında iklim değişikliği, turizm faaliyetleri, silahlı çatışmalar ve hızlı kentleşmenin ortaya çıkarttığı risklere karşı önleyici tedbirler ve çözüm önerilerinin üretilmesi için ilke ve tavsiyeler belirlenmiştir;

4. Yerin Ruhu’nun bozulmasını önlemek için yerel, ulusal ve uluslararası kültürel miras kuruluşları, sivil toplum örgütleri, bölge sakinleri, yerel yönetimler ve hükümetler bilinçlendirilmeli ve uzun vadeli stratejik planlar hazırlanmalıdır.
5. Farklı toplumlar veya toplum içindeki farklı gruplar tarafından paylaşılan ortak mekânlarda yaşanabilecek olası rekabet ve çatışmaları önlemek için çok kültürlü toplumlara özgü yönetim planları ve stratejiler geliştirilmelidir.

“Yerin Ruhu’nu Korumak” başlığı altında soyut ve somut bileşenlerin korunmasına yönelik tavsiyeler verilmiştir:

6. Yerin Ruhu’nun somut bileşenleri yasalar ve mevzuatlarla korunurken soyut bileşenleri yasal korumadan faydalanamadığından farklı alanlardan uzmanların ve yerel halkın katılımıyla yere özgü niteliklerin korunmasını teşvik edecek eğitim programları düzenlenmelidir.
7. Kültürel mirası somut ve soyut bileşenleri, gelişen teknoloji imkanların faydalanılarak dijital veritabanlarına aktarılmalı, veritabanı sürekli geliştirilmeli ve güncellenmelidir.

“Yerin Ruhunu Aktarmak” başlığı altında ise Yerin Ruhunun gelecek nesillere aktarılmasına en önemli aracının insan olduğu vurgulanmış ve korunarak aktarılması için ilke ve tavsiyeler belirlenmiştir:

8. Yerin Ruhunu canlı tutmanın ve aktarmanın en önemli yolu etkili iletişimdir, nesiller arası iletişimin yitirilmemesi, hafızanın kesintiye uğramaması için öncelikli olarak toplumsal yapı korunmalıdır.
9. Geleneksel toplumlar sürdürdükleri ritüeller, gelenekler, anlatılar ve deneyimlerle Yerin Ruhunun en önemli aktarıcıları konumundadır, bu nedenle toplumun soyut değerlerinin eğitim programları, dijital veri tabanları, tanıtıcı internet sayfaları ve sunumlar ile desteklenerek aktarım teşvik edilmesi ve etki alanı genişletilmelidir.
10. Nesiller ve kültürler arası aktarımın yerin ruhunun yayılmasındaki ve korunmasındaki önemi dikkate alınmalı ve politika oluşturma süreçlerinde farklı kültür grupları ile genç nesillerin katılımı sağlanmalıdır (Québec Bildirgesi, 2008: 3-4).

4. Mekânsal Kimliğin Boyutları

Mekânsal Kimlik, mekânın hem fiziksel hem de zihinsel inşasının bütünüdür. “Mekân” ve “Kimlik” kavramlarının çok boyutlu yapısı, hem mekânı yerden, kimliği kişilikten ayrı ele almayı hem de bu kavramlar arasındaki bağlantıyı yeniden kurmayı gerektirmiştir (Goudarzi, 2018, s. 22-23). Mekânsal Kimliğin boyutları tanımlayan çalışmalar yapılmıştır.

Camus (1955), Cezayir’de kendi deneyimlerini, gözlemci olarak izlenimlerini ve deneyimle izlenimin iç içe geçişini yazdığı denemelerinden yola çıkarak Mekânsal Kimliğin boyutlarını ortaya koymuştur: (1) Fiziksel çevre, (2) Deneyimler, (3) Anlam. Fiziksel çevre, “toprak, deniz, gökyüzü, inşa edilmiş veya doğal bırakılmış çevre” şeklinde tanımlanmıştır. Deneyim, fiziksel çevrede gerçekleşen “yaratıcı, yıkıcı, toplumsal veya bireysel” davranışlardır. Anlam ise bir mekânın kullanıcıları için sahip olduğu sembolleri içerir (Camus, 1955, akt. Relph, 1976, s. 46).

Relph (1976), Mekânsal Kimliği tanımlanırken hem fiziksel olarak somut hem de zihinsel olarak soyut boyutları birlik değerlendirmiş ve kimliğin (1) fiziksel, (2) sosyal ve (3) kültürel boyutu olduğunu ifade etmiştir. Relph’e göre Mekânsal Kimliğin fiziksel, sosyal, kültürel boyutu birbirinin yerine geçemez ancak birbirini tamamlar. Bunun yanı sıra kimliğin yalnızca bu üç boyut ile tanımlanamayacağını, bileşenleri birbirine bağlayan soyut kavramların kimliğin bir başka boyutu oluşturduğunu belirtmiş, bu bağlayıcı boyutu da “Yer Hissi” olarak adlandırmıştır (Relph, 1976, s. 46).

Proshansky (1978), Camus ve Relph’de olduğu gibi mekânsal kimliği boyutlarını üçe ayırmıştır: (1) Bilişsel-Davranışsal, (2) Duygusal-Yorumlayıcı, (3) Toplumsal Roller. Bilişsel-Davranışsal Boyutu, mekânın günlük yaşamın geçtiği bir sahne olarak değerlendirildiği ve günlük yaşamda biriken anılar ile mekânın fiziksel özellikleri arasında kurulan bağlantıyı; Duygusal-Yorumlayıcı Boyut, mekânın fiziksel özelliklerine karşı hissedilen olumlu/olumsuz yargıları, beklenti ve tercihleri; Toplumsal Roller Boyutu ise fiziksel mekânın kullanıcı davranışlarını şekillendirmesini ve/veya kullanıcısının toplum içindeki konumunun bir göstergesi olarak kabul edilmesinin etkisini içerir (Proshansky, 1978, akt. Yenice Kanık, 2018, s. 18).

Norberg-Schulz (1980), Relph’in Mekânsal Kimliğin tamamlayıcısı olarak tanımladığı “Yer Hissi” kavramını “Yerin Ruhu” olarak değerlendirmiştir. “Yerin Ruhu” kavramı ile mekânların psikolojik, duygusal ve fiziksel etkilerini fenomenolojik yaklaşımla ele almış, mekâna özgünlük katan mimari atmosfere ve mekânsal kimliğe odaklanmıştır (Norberg-Schulz, 1980, s. 6).

Camus, Relph, Proshansky, Geddes ve Norberg-Schulz tarafından tanımlanan Mekânsal Kimliğin boyutları ile UNESCO, ICCROM ve ICOMOS öncülüğünde hazırlanan uluslararası belgelerden yola çıkarak bu çalışmada Kapadokya bölgesinin Mekânsal Kimliği (1) Fiziksel Çevre, (2) Beşerî Çevre ve (3) Yerin Ruhu olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Fiziksel Çevre başlığı altında bölgenin manzara, deniz, toprak, gökyüzü ve kent tarihini yansıtan yapılar gibi bölgenin doğal ve yapısal fiziksel özellikleri (Camus, 1955; Geddes, 1968; Relph, 1976); Beşerî Çevre başlığı altında toplumsal ve bireysel davranışlar, toplumun yaşam biçimi, etkin kökenleri, inançları, kültürü, deneyimleri, anıları, beğeni, beklenti ve tercihleri ile günlük yaşamın mekânla kurduğu ilişkiyi gösteren bağlar üzerinden bölgenin sosyal ve kültürel yapısı (Camus, 1955; Geddes, 1968; Relph, 1976; Proshansky, 1978); Yerin Ruhu başlığı altında yerin özgün kimliğini oluşturan anılar, değerler, semboller, kültürel arası etkileşim, aidiyet, yerin hafızası üzerinden ise bölgenin deneyim ve anlamını ortaya koyan tarihi geçmişi incelenmiştir (Relph, 1976; Norberg-Schulz, 1980; Nara Özgünlük Belgesi, 1994; Québec Bildirgesi, 2008).

5. Kapadokya’nın Mekânsal Kimliği

Kapadokya eski adıyla “Katpatuka” adına MÖ 6. yüzyılda Pers Kralı I. Darius’un yazıtlarında rastlanmıştır. Bölgenin adının kökeni kesin olarak bilinmemesine karşın en yaygın kabul edilen görüş Persçe “Güzel Atlar Ülkesi” anlamına gelen Katpatuka’dan geldiğidir. Katpatuka kelimesinin de Kizzuwatna Krallığı’nın topraklarını kapsayan bölgeyi tanımladığı kabul edilmiştir. Diğer

bir görüşe göre ise bölgenin adının Kızılırmak'ın kollarından biri olan Kappadoks'tan geldiği kabul edilmiştir. Kappadoks adı ise Asur Kralı Ninias ve Kraliçe Semiramis'in oğlu Kappadox'tan gelir (Akyazı, 2023, s. 4).

Bilinen yerleşim tarihi MÖ 8500'e kadar uzanan Kapadokya bölgesi önce Kanışlıların, Asurlu tüccarların ve MÖ 1800'lerde Hitit Krallığı'nın hakimiyeti altına girmiştir. Tevrat'ta Tubal, Asurlulara ait metinlere Tabal olarak adlandırılan Kapadokya bölgesi, MÖ 1200'lü yıllarda Tabal Krallığı tarafından yönetilmiş, MÖ 8. yüzyılda Kimmerler'in, MÖ 6. yüzyılda Medlerin hakimiyeti altına girmiş, daha sonra Pers Kralı Kirus tarafından fethedilmiştir. MÖ 4. yüzyılda kuzeyde kalan bölgeye Pontos Kapadokyası, güneyde kalan bölgeye Büyük Kapadokya adı verilmiştir. Pontos Kapadokyası önce Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından kuşatılmış, MÖ 256 yılında bu bölgede Ariarathes tarafından Kapadokya Krallığı kurulmuştur. MÖ 161 yılında V. Ariarathes Dönemi'nde Yunan kültürünün etkisi artmış, MÖ 17 yılında Kapadokya bölgesi Roma İmparatorluğu'nun eyaleti hâline gelmiş, MÖ 1. yüzyılda bölgede Hristiyanlık benimsenmiştir. 330 yılında manastırlar kurulmuş, 6.-7. yüzyıllara ait kilise kalıntılarına ulaşılmıştır. 8.-9. yüzyılda bölgedeki Sasani fetihleri ve Arap saldırıları nedeniyle Hristiyan rahipler bölgeden ayrılmıştır. 9. yüzyılın sonlarına doğru bölge Türk hakimiyetine girmiştir. 11. yüzyılda Danişmentliler, daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol İmparatorluğu, Eretna Beyliği, Karamanoğulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetine girmiştir. 18. yüzyılda dönemin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa etkisiyle bölgenin önemi artmış, Nevşehir'in imparatorluğun ordu karargâhı olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Kapadokya bölgesinin merkezi konumundaki Nevşehir, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde, 1954 yılında il statüsü kazanmıştır (Soslu, 2014, s. 15).

Kapadokya bölgesi, uzun tarihî geçmişi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerin izlerini geçmişten günümüze taşıyan bir köprü misyonu kazanmıştır. Hititler, Persler, Romalılar ve Türkler gibi birbirinden farklı kültürlerle ve yaşam biçimine sahip toplumların değerleriyle anlam kazanan Kapadokya bölgesinin Mekânsal Kimliği, Fiziksel Çevre, Beşeri Çevre ve Yerin Ruhu olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır.

5.1. Fiziksel Çevre

Kapadokya bölgesi, tarih boyunca hem doğa hem de insan eliyle şekillenirilmiştir. Bölgenin sınırlarını volkanik dağlar belirlenmiş, bu sınırlar içinde iklim koşulları özgün bir coğrafya yaratmış ve bu coğrafyada yaşayan toplumlar doğa ve yaşamı bir araya getirerek kayaların içinde kendi yaşamlarını inşa

etmiştir. Uzun bir tarihe sahip olan Kapadokya bölgesinin fiziksel yapısı hem tarih boyunca bölgeyi şekillendiren doğal koşulların hem de bu koşullara uyum sağlayarak kendi hikâyesini yazan Kapadokya halkının yaşam biçiminin geçmiştten günümüze yansımasıdır.

Kapadokya bölgesinin Mekânsal Kimliği ele alınırken bölgenin fiziksel çevresi, coğrafi ve tarihî koşulları birlikte değerlendirilmiştir. Kapadokya bölgesinde bulunan ve Dünya Miras Listesi'ne alınan Göreme Milli Parkı, Derinkuyu ve Kaymaklı Yer Altı Şehirleri, Karain Güvercinlikleri, Karlık Kilisesi, Yeşilöz Thodoro Kilisesi, Soğanlı Vadisi'nin yanı sıra Zelve Vadisi ve Paşabağları gibi bölgenin özgün doğal yapıları ile ticaretin simgesi olan Kapadokya kervansarayları incelenmiştir.

Kapadokya bölgesi, Erciyes, Hasan Dağı, Melendiz Dağı gibi volkanik dağların faaliyetleri ile şekillenmiş, bölgenin iklim koşulları peri bacaları ve vadilerden oluşan doğal peyzajı ortaya çıkartmıştır. Kapadokya bölgesinin tarihine ve sınırlarına ilişkin en eski kaynaklar Herodotos'un (MÖ 484-425) "Tarih" ve Strabon'un (MÖ 64-MS 24) "Coğrafya" adlı eserleridir. Herodotos, Kapadokya bölgesinde hüküm sürmüş krallıklardan ve savaşlardan bahsetmiş, bölgenin sınırlarına ilişkin bilgi vermemiştir. Strabon ise kendi döneminde hüküm süren Kapadokya Krallığı'nın tarihini anlatmış ve krallığın sınırlarını tanımlamıştır (Herodotos, MÖ. 430, çev. 1973, s. 61-62; Strabon, MÖ 7, çev., 2000, s. 1-3).

Strabon'a göre bölgede hakim olan Kapadokya Krallığı'nın sınırları doğuda Armenia (Erzurum-Kars), batıda Galatia (Ankara) ve Lykonía (Konya), kuzeyde Samsun ve Kolkhis (Gürcistan), güneyde Kilikya (Adana-Mersin) ile sınırlanan bölgeyi kapsar. Strabon, Kapadokya Krallığı'nı bu sınırlar içinde farklı dillerin konuşulduğu çok kültürlü bir yapı olarak tanımlamıştır:

"Kappadokia da çeşitli kısımları olan bir ülkedir ve birçok değişiklikler geçirmiştir. Fakat bu ülkenin aynı dili kullanan sakinlerinin, güneyde Kilikya (Adana-Mersin), doğuda Armenia (Erzurum-Kars) ve Kolkhis (Gürcistan) ve değişik dil konuşan halklar ve kuzeyde Halys Irmağı'nın (Kızılırmak) ağzına kadar Eukseinos (Karadeniz) ve batıda hem Paphlagonia'lı kabileler ve hem de Phrygia'da (Frıgya: Eskişehir, Kütahya, Afyon) yerleşmiş olan Lykonía'lılara kadar uzanan Galatia'lılar ve Kilikya Trakheia'da (Akdeniz) oturan Kilikya'lılar tarafından çevrilmiş oldukları söylenebilir" (Strabon, MÖ 7, çev., 2000, s. 1).

Strabon, Kapadokya Krallığı içinde bir arada yaşayan farklı toplulukların varlığına değinerek bölgenin kültürel zenginliğini ortaya koymuş, Herodotos

ise “Kapadokyalılar” olarak adlandırılan toplumun tarih içindeki siyasi, sosyal ve kültürel değişimini izlemiştir;

“Kappadokialılara Yunanlılar, Suriyeli derler. Bu Suriyeliler, Pers egemenliği altına düşmeden önce Med’lere bağlıydılar. Med’lerin toprakları (İran) ile Lydialılarınkiler (Batı Anadolu) arasında sınır, aslında Halys Irmağıydı ki (Kızılırmak), bu ırmak Ermenistan dağlarından çıkar. Kilikya’dan (Adana-Mersin) geçer, Matienleri (Yunanistan) sağına, Phrygia’yı (Eskişehir, Kütahya, Afyon) soluna alıp, bu iki ülke arasında akar; bu ülkeleri geçtikten sonra kuzeye doğrularak Kappadokia Suriyelileri ile sol kıyıdaki Paphlagonia (Batı-Orta Karadeniz) arasında sınır çizer. Demek ki Halys Irmağı (Kızılırmak) hemen hemen bütün Asya’yı bir kıyıdan öbürüne kesmiş olur, bir yanda Kıbrıs adasının karşısına rastlayan kıyı, öbür yanda Karadeniz kıyıları” (Herodotos, MÖ. 430, çev. 1973, s. 61).

Kapadokya bölgesinin geniş sınırları bölgenin hem fiziksel hem de sosyal ve kültürel yapısını zenginleştirmiştir. Günümüzde Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir illerini kapsayan Kapadokya bölgesinin Mekânsal Kimliğinin oluşmasında bölgenin tarih boyunca ev sahipliği yaptığı medeniyetlerin kültürel mirasını taşımasının yanı sıra kendine özgü coğrafi yapısı da etkili olmuştur (Korat, 2018; Kazancı, Suludere, 2020, s. 376).

Coğrafi yapı, tarih boyunca insanların yerleşimini ve kültürel gelişimini etkilemiştir. Kapadokya bölgesi, üçüncü jeolojik zamanın Neojen Dönemi’nde (yaklaşık 25 milyon yıl önce) şekillenmeye başlamıştır. Pleistosen Dönem’de (yaklaşık 12 bin yıl önce) Erciyes, Hasan Dağı ve Melendiz dağlarının volkanik patlamalarıyla lav, tüf, volkan külü, kil, kumtaşı, marn, ponza, bazalt ve andezit gibi maddeler Kapadokya bölgesinin üzerinde aşınmaya dayanıklı bir tabaka oluşturmuştur. Bu tabakanın katmanları, nehir ve sel suları, yoğun yağışlar, sert rüzgârlarla zaman içinde aşınmıştır. Her bir katmanın farklı oranlarda ve farklı zamanlarda aşınması Kapadokya bölgesinin özgün coğrafi yapısını oluşturmuştur. Bu doğal oluşum bölgenin fiziki yapılaşmasını da etkilemiş, kaya oyma evler, kiliseler, manastırlar, yer altı şehirleri inşa edilmiştir. Aynı zamanda rüzgârla aşınan kaya tabakası bölgenin şapkalı peribacaları ile kaplanmasını sağlamış, bu peribacaları da yerleşim yapısının bir parçası hâline gelmiştir (Çetinkaya, Erdoğan, 2018, 3876; Akyazı, 2023, s. 5).

Göreme, Kapadokya bölgesinin doğal ve kültürel mirasını yansıtan ve hem fiziki yapısı hem de bu fiziksel yapının dönemin yaşamıyla bütünleşmesi açısından bölgenin kimliğinin önemli bir göstergesi hâline gelmiştir. Günümüzde Nevşehir iline bağlı olan Göreme ilçesinin adı, K(uwa)-ura-(u)ma hecelerinden üretilen Korama’dan gelir. “Kuwa” hecesi Ana Tanrıça’yı da tanımlayan “iyi,

güzel, kutlu, kutsal” anlamında, “Ura” hecesi ise “büyük, ulu, yüce” anlamındadır. “Uma” hecesi ise Luwi ve Hitit dillerinde “halk” anlamına gelir. Kelimenin kökeni Göreme/Korama adının “Yüce Ana Tanrıçanın Halkı” anlamında kullanıldığını göstermiştir (Umar, 1993, s. 463; Umar, 2008, s. 140). Göreme’ye verilen ad, kullanım biçiminin de göstergesidir. Korama adına ilk kez 6.-7. yüzyıllara ait Aziz Hieron’un yaşamını anlatan bir belgede rastlanmıştır. 3. yüzyıl sonlarında Göreme’de doğan Aziz Hieron, Göreme Açık Hava Müzesi içinde bulunan Tokalı Kilise’de resmedilmiştir (Dikmen, Toruk, 2021, s. 18). Göreme’de 7.-13. yüzyıllar arasında yapıldığı tespit edilen kaya oyma kiliseler, şapeller, manastır ve yemekhanelerin fiziksel özellikleri ve kiliselerin duvarlarına resmedilen dinî tasvirler, Kapadokya’nın Hristiyan halkının yaşamını yansıtırken aynı zamanda Hristiyanlığın yayılmasından önceki döneme ait mezar odaları, bölgenin uzun tarihî geçmişini gösterir. Göreme Milli Parkı, yalnızca bulunduğu coğrafyaya değil, insanlık tarihinin gelişimine de ışık tutan, doğal ve kültürel yapısı bakımından dünya mirası olarak kabul edilmiş ve Dünya Miras Listesi’ne alınmıştır (Akyazı, 2023, s. 71-72; Sözbilen, 2022, s. 112).

Zelve Vadisi, Kapadokya bölgesinin en eski yerleşim yerlerindenidir. Yerleşimin yaklaşık MÖ 5. yüzyılda yapılan bir kilisenin etrafında başladığı, kabul gören bir görüştür. Kızılırmak tarafından çevrelenen vadi içine yapılmış çok sayıda kilise ve şapel olması, vadinin bir manastır merkezi olduğunun göstergesidir. Zelve Vadisi’nin peribacaları ve kırgıbayırdan oluşan coğrafi yapısı vadi içinde kaya oyma yapıların yapılmasını mümkün kılmış, bu yapılar daha sonra Türkler tarafından da kullanılmıştır. Kapadokya’da Hristiyanlığın ilk dinî merkezlerinden biri olan Zelve, üç vadiye ayrılmıştır. İlk vadide Yazılı Kilise, ikinci vadide kaya oyma bir cami, üçüncü vadide ise bir köy vardır. Vadilerin fiziksel yapısı hem dinî merkez olarak kullanıldığı dönemin hem de daha sonraki dönemlerdeki kullanım biçiminin göstergesidir (Akyazı, 2023, s. 101; Sözbilen, 2022, s. 118-119).

Paşabağları, Zelve Vadisi’ne yaklaşık 2 km mesafede bulunan ve daha önce Rahipler Vadisi olarak adlandırılan ören yeridir. Kapadokya bölgesinin coğrafi oluşum sürecini yansıtan Paşabağları, tek gövdeli ancak iki veya üç şapkalı özgün peribacalarına ev sahipliği yapar. Üç şapkalı bir peribacasının içine Aziz Simeon adına bir şapel ve inziva hücresi yapılmıştır. 5. yüzyılda yaşayan Aziz Simeon’un mucizeler yarattığı efsanesi halk arasında yayılmaya başlayınca Aziz Simeon, halkın ilgisinden uzaklaşmak amacıyla içinde ocak, oturma ve yatma alanı bulunan inziva hücresinde yaşamına devam etmiştir. Aziz Simeon’un yaşam şekli, daha sonra Kapadokyalı azizlerin dünya yaşamından uzaklaşarak

kaya oyma inziva hücrelerinde yaşamaya başlamasının yolunu açmıştır (Pekin, 2018, s. 225; Sözbilen, 2022, s. 120-121).

Kapadokya bölgesinde 150-200 tane olduğu tahmin edilen yer altı şehri vardır. Sokrates'in öğrencisi, Yunan filozof, yazar, tarihçi ve asker olan Ksenophon, Anabasis (On Binlerin Dönüşü) adlı eserinde Kapadokya bölgesinin yer altı şehirlerini;

“Evler toprak altındaydı. Girişleri kuyu ağzına benziyordu ama içleri genişti. Hayvanlar için toprağa giriş delikleri kazılmıştı; insanlar merdivenle iniyorlardı. Bu konutların içinde keçiler, koyunlar inekler kümes hayvanları ve tüm bu hayvanların yavruları vardı. Dışarı çıkarılmadan kuru samanla besleniyorlardı. Ayrıca buğday, arpa, sebze ve testiler içinde arpa şarabı vardı. Şarapların yüzeyinde arpa taneleri yüzüyordu, içlerine bir kısmı büyük öbürleri küçük kamış çubuklar batırılmıştı” şeklinde betimlemiştir (Ksenophon, MÖ 4. yy., çev., 1997, s. 329).

Derinkuyu Yer Altı Şehri, Kapadokya bölgesinde bulunan en büyük yer altı şehirlerinden biridir. Oluşum ve yerleşim tarihi net olarak bilinmemekle birlikte Hitit ve Roma dönemlerinde inşa edilmeye başlandığı, MÖ 2. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Hristiyan halka zulmettiği dönemde farklı coğrafyalardan Kapadokya bölgesine kaçan Hristiyanların bu bölgedeki yer altı şehirlerinde saklandığı tahmin edilmiştir. Yer altı şehirleri, dışarıdan gelen tehlikelere karşı savunmayı kolaylaştıracak biçimde inşa edilmiş, uzun koridorlar ve yalnızca içeriden açılan kapılarla ulaşılan güvenli bölgelere ve evlerin yanı sıra rahipler okulu, manastır, kilise, mezar odaları, ahırlar, ortak mutfaklar, havalandırma bacaları, kaçış tünelleri yapılmıştır. 1963 yılında tesadüfen keşfedilen yer altı şehri 1965 yılında ziyarete açılmış ve 1985 yılında Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır (Okuyucu, 2007, s. 23-25).

Kaymaklı Yer Altı Şehri, Derinkuyu Yer Altı Şehri'nin yaklaşık 9 km kuzeyindedir. Ksenophon, “Anabasis (On Binlerin Dönüşü)” adlı eserinde ordusuyla birlikte Kaymaklı Yer Altı Şehri'nde gecelediklerini ifade etmiştir. Kaymaklı Yer Altı Şehri de Hitit ve Roma dönemlerinde kullanılmış, yer altındaki yapılaşmanın büyük bir bölümünü oluşturan kiliseler, ortak mutfaklar, depolar, ahır ve evler 5.-10. yüzyıllar arasında Hristiyan halk tarafından yapılmıştır. Kaymaklı Yer Altı Şehri'ndeki erzak depolarının sayısı, çok sayıda insanın birlikte yaşadığının ve/veya uzun süre sığınmak için bu şehri kullandıklarının göstergesidir. Derinkuyu Yer Altı Şehri gibi Kaymaklı Yer Altı Şehri de Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır (Demirtaş, 2015, s. 72; Sözbilen, 2022, s. 123).

Soğanlı Vadisi, Kayseri sınırları içinde kalan ve Roma Dönemi'nden günümüze kadar yaşamın kesintisiz olarak devam ettiği bir yerleşim alanıdır. MS 4. yüzyılda Hristiyanlığın merkezi konumuna gelen Soğanlı Vadisi'nde bulunan kaya oyma kiliselerin duvarlarına Hz. İsa ve havarileri resmedilmiştir. Vadi içine yapılan güvercinlikler, mağaralar, manastırların yanı sıra Azize Barbara Kilisesi, Karabaş Kilisesi, Kubbeli Kilise, Saklı Kilise, Tokalı Kilise ve Yılanlı gibi çok sayıda kilise yapılmıştır (Akyazı, 2023, s. 120; Sözbilen, 2022, s. 124).

Karain Güvercinlikleri, Kapadokya bölgesinin hem fiziksel hem de kültürel yapısının oluşmasında tarih boyunca taşıdığı izlerin göstergesidir. Güvercinler, eski Yunan mitolojisinde Afrodite'yi temsil eder. Tevrat'ta Nuh Tufanı'nın ardından ağzında zeytin dalı ile gelen güvercin barışın ve devam eden yaşamın simgesi olarak kabul edilir. İncil'de beyaz güvercin Tanrı'nın ve Teslis inancındaki (Baba-Oğul-Kutsal Ruh) Kutsal Ruh'un temsilcisidir. Kuran'da Hz. Muhammed'in sığındığı mağaranın önüne yuva yaparak onu koruduğu için Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilir. Kapadokya bölgesindeki güvercinliklerin 19. yüzyılda yapıldığı ve simgesel anlamının yanı sıra Anadolu'daki Türk sanatının ve mimarisinin göstergesi olduğu kabul edilmiştir. Karain Güvercinlikleri de Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır (Gülyaz, 2006, s. 164; Sözbilen, 2022, s. 128).

Karlık Kilisesi, 9. yüzyılda inşa edilen ve duvarlarına Hz. İsa'nın çocukluğu resmedilen bir kilisedir. Teodora Kilisesi, Kapadokya bölgesinde bulunan kaya oyma kiliselerden farklı olarak üç yapraklı yonca biçiminde inşa edilmiştir. Kilisenin duvarlarına İncil'den sahneler ve piskopos oldukları giysilerinden anlaşılan Aziz Germanios, Aziz Balsios, Aziz Ehipanios, Aziz Gregorios, Aziz Basileios, Aziz Ehipanios, Aziz İonnes Krysostomos gibi azizler resmedilmiştir. Karlık ve Teodora kiliseleri Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır (Sözbilen, 2022, s. 130).

Kapadokya bölgesinde, milyonlarca yıl önce oluşmaya başlayan doğal alanlar ve binlerce yıllık kilise, manastır, yer altı şehirleri gibi yapıların yanı sıra Anadolu'ya Türklerin gelişinden sonra ticaret yolları üzerine inşa edilen kervansaraylar ve hanlar da bölgenin Mekânsal Kimliği'nin şekillenmesinde etkili olmuştur. 1229 yılında Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde Konya-Aksaray yolu üzerine inşa edilen Aksaray Sultan Hanı, günümüze ulaşan en büyük kervansaraydır. 1238 yılında II. Alaattin Keykubad Dönemi'nde inşasına başlanan ve 1249 yılında II. İzzettin Keykavus Dönemi'nde tamamlanan Avanos Saruhan Kervansarayı, Kayseri-Aksaray yolu üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde 1619 yılında Sadrazam Öküz Mehmet Paşa tarafından Konya-Adana yolu üzerine Niğde'nin Ulukışla ilçesinde Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı, 1670 yılında Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

tarafından Kayseri'nin İncesu ilçesinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı yaptırılmıştır. Kervansarayların içine mescit, avlu, arasta, medrese, dükânlar, hamam ve konaklama yerleri inşa edilmiştir. Tarihî değeri olan kervansaraylar Kapadokya bölgesinin ticari önemini göstermesi bakımından da önemlidir (Ağır, 2023, s. 40, 43, 45, 47).

Kapadokya bölgesinde bulunan Gomeda Vadisi, Ihlara Vadisi, Dervent Vadisi, Kızılçukur gibi doğal yapıların yanı sıra Uçhisar Kalesi, Gülşehir Açığısaray, Şahinefendi köyü, Güzelöz köyü, Mustafapaşa köyü gibi yapı ve yerleşim yerleri de bölgenin hem doğal hem de yapılaşmış zengin fiziksel çevresinin göstergesidir. Kapadokya bölgesi, daha önce ifade edildiği gibi tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, volkanik dağların şekillendirdiği bu bölgede yaşayan Hititliler, Persler, Makedonlar, Türkler Kapadokya bölgesinin kendine özgü coğrafyasını kendi mimari üsluplarıyla zenginleştirmiş, Hristiyanlar ve Müslümanlar hem yer yüzündeki vadilerin ve peribacalarının içine hem de yerin altında kurulan şehirlere inançlarının izlerini yansıtmış, Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde tüccarların dinlenme yeri, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde ordu karargâhı, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde ise Mübadele ile giden Rumların ayrıldıkları evi, gelen Türklerin ise memleketi olmuştur. Bölgenin fiziksel çevresi doğa ve insan eliyle şekillenirken insan hikâyeleriyle de anlam kazanıp bölgenin kimliğinin oluşmasını sağlamıştır.

5.2. Beşerî Çevre

Kapadokya bölgesinin fiziksel çevre özellikleri bölgenin kendine özgü coğrafi yapısını oluştururken aynı zamanda kültürel yapısını da şekillendirmiştir. Bulunduğu konum ve coğrafi özellikleri, bölgenin tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmasına imkân tanımış ve bu medeniyetler arasında kültürel etkileşimi sağlamıştır.

Kapadokya bölgesinin Mekânsal Kimliği ele alınırken bölgenin beşerî çevresi, tarih boyunca Kapadokya bölgesinde yaşamış olan toplumların etnik kökenleri, yaşam biçimleri, kültürleri, deneyimleri ile birlikte değerlendirilerek yaşamın mekânlarla kurduğu ilişki incelenmiştir.

Kapadokya bölgesinde bulunan Erciyes, Hasan Dağı, Melendiz dağları gibi volkanik dağların patlamalarıyla şekillenen coğrafyada tarih boyunca farklı toplumlar yaşamış, bu toplumlar bölgenin coğrafyasını kendi kültürel değerleriyle anlamlandırmıştır. Kapadokya bölgesi, döneminin en büyük imparatorluklarından olan Hitit İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir. Hititliler dağların kutsal olduğunu kabul etmiş, Kizzuwatna gibi daha önce Kapadokya bölgesinde

yaşayan toplumların etkisiyle Hitit dağ kültü şekillenmiştir (Bahar, Turgut, Küçük, 2018, s. 406). Kapadokya bölgesi, MÖ 6. yüzyılda Zerdüşt olan Perslerin hakimiyeti altına girmiştir. Persler, ateş püskürten aktif volkanik dağları kut-sal kabul etmiştir (Sözbilen, 2022, s. 107). Herodotos, Perslerin inançlarını şu şekilde tanımlamıştır:

“Heykeli, tapınak, sunak yapmak gibi şeyler bilmezler; hatta yapanlara deli derler, bu sanırım, onların tanrılara, Yunanlılar gibi insan biçimi yakıştırmış olmamalarından ileri gelir. Dinleri Zeus’e kurban kesmeyi gerektirir; kurban-ları dağ başlarında keserler ve Zeus dedikleri de tanrısız gök kubbedir. Gü-neşe, aya, toprağa, ateşe, suya ve rüzgâra da kurban adarlar. Başlangıçtan beri kurban kestikleri tanrılar bunlardır, yalnız sonradan Aphrodite’ye tap-mayı da öğrendiler, bu da onlara Asurlulardan ve Araplardan geçmiştir. Aph-rodite’ye Asurlular Mylitta, Araplar Alilat, Persler Mitra derler” (Herodotos, MÖ. 430, çev. 1973, s. 91-92).

Herodotos, Kapadokya halkının Yunanlılar tarafından Suriyeli olarak ka-bul edildiğini, Perslerin ise bu Suriyelileri Kapadokyalı olarak tanımladığını ifade etmiştir. Bu durum, Kapadokya bölgesinin etnik ve kültürel çeşitliliğinin bir göstergesi olmasının yanı sıra dönemin en güçlü iki medeniyeti olan Persler ve Yunanlılardan farklı bir Kapadokya halkı olduğunun da işaretidir (Adıbelli, 2002, s. 24). Bu toplum, Doğu ve Batı kültürleri arasında bir köprü görevi gören bir coğrafyada yaşamaları nedeniyle her iki toplumun değerleriyle kendi kül-türlerini yaratmıştır. Pers kültürünün etkisi bölgede uzun süre sürmüş, Helen ve Yunan kültürlerinin etkili olduğu dönemde ve hatta Hz. İsa’nın doğumun-dan sonra yayılmaya başlayan Hristiyanlığın ilk yıllarda Pers kültürünün iz-leri kaybolmamıştır.

MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender’in seferleriyle Doğu ve Batı kültürleri ara-sında etkileşim sağlanmış, Batı medeniyetleri Doğu’nun mistik inançlarıyla; Doğu medeniyetleri ise Batı’nın rasyonel düşünce biçimiyle tanışmıştır. Ka-padokya Krallığı Dönemi’nde Yunan kültürünün etkisi artmış, bu dönemde bölge halkı Yunan tanrı ve tanrıçalarına tapmaya başlamıştır. Strabon, Kapa-dokya bölgesinin güneyinde Amanos (Nur Dağları) ve Antitoros Dağları (To-ros Dağları) ile çevrili alan olan Kataonia bölgesinde büyük bir Apollon Tapı-nağı yapıldığını ve bütün Kapadokya halkının gelecek ve kehanet tanrısı olan Apollon’a tapıldığını belirtmiştir:

“Kataonia Apollon’unun bir tapınağı da vardır ve Kappadokia’lılar bu ta-pınağı kendilerinininkine örnek aldıkları için bütün Kappadokia’da itibar gö-rür...” (Strabon, MÖ 7, çev., 2000, s. 7).

MÖ 2. yüzyılda yaygınlaşan Helen etkisine rağmen Kapadokya halkı eski geleneklerini sürdürmüştür. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Kapadokya bölgesi, Erken Hristiyanlığın önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. MS 275 yılında doğan ve Hristiyanlık ve kilise tarihçiliğinin kurucusu olarak kabul edilen Caesarealı (Kayserili) Eusebius, Hristiyanlığın Kapadokya bölgesinde MS 2. yüzyılda yayılmaya başladığını, 4. yüzyılda Kapadokyalı Hristiyan din adamları sayesinde güçlendiğini ifade etmiştir. 4. yüzyılın sonlarında Ortodoks Hristiyanların hem dinî hem de siyasi konumları yükselmiştir (Abay, 2012). Aynı dönemde İskenderiye'de Baucalis Kilisesi'nin papazı Arius, Hristiyanlığın temel öğretisi olan Teslis (Baba-Oğul-Kutsal Ruh) inancını reddedip Tanrı'nın birliğini vurgulamış, Aryanizm olarak adlandırılan bu düşünce Roma İmparatoru II. Constantiun (MS 337-361) Dönemi'nde yayılmıştır. İmparator Iulianus (MS 361-363), siyasi olarak güçlenen Ortodoks Hristiyanların etkisini azaltmak için Aryanizm düşüncesini desteklemiştir. Kapadokyalı Kilise Babaları olarak bilinen Caesareia'lı Basileos, Nazianzos'lu Gregorios ve Nyssa'lı Gregorios, Aryanizme karşı güçlü bir direniş göstermiş ve Ortodoksluk yeniden güçlenmiştir (Akyazı, 2023, s. 14-15).

İmparator Iulianus'un ölümünden sonra yaşanan Hun akınları Roma İmparatorluğu'nu zayıflatmış, İmparator Valens (MS 364-378) Dönemi'nde Romalılar ve Hunlar arasında yapılan Hadrianapolis Muharebesi sırasında imparator savaş meydanında ölünce yerine son imparator I. Theodosius (MS 379-395) geçmiştir. 375 yılında başlayan Kavimler Göçü'nün etkisiyle Roma İmparatorluğu, Doğu Roma ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bizans olarak bilinen Doğu Roma İmparatorluğu, 1453 yılında İstanbul'un fethiyle birlikte yıkılmış, yıkıldığı döneme kadar Kapadokya bölgesinin sosyal, siyasi ve kültürel yapısının yanı sıra inşa edilen kiliseler ve manastırlarla fiziki yapısı da Bizans kültüründen etkilenmiştir. 1071 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu topraklarını fethetmesiyle Kapadokya bölgesinde Türk kültürü yayılmaya başlamış, bu dönemde İslamiyet'in etkisiyle camiler, kervansaraylar, medreseler ve türbeler inşa edilmiştir. 14. yüzyıla kadar Kapadokya bölgesinde siyasi birlik sağlanamamış, bölge Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyetine girmiş, Eyyubiler, Memluküler, Haçlı Prenslikleri ve Moğol İmparatorluğu arasında yaşanan güç savaşının ortasında kalmıştır. 14. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu fetihleri ile birlikte Kapadokya bölgesini hakimiyeti altına almıştır. Kapadokya bölgesinin merkezi konumunda olan Nevşehir'in 18. yüzyılda dönemin sadrazamı olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından imparatorluğun karargâhı olarak kullanılmasını istemesi üzerine önemi artmıştır (Gökcan, 2010, s.11-18).

Kapadokya bölgesinin tarihî ve kültürel yapısı, zengin geçmişi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve çeşitli kültürel etkileşimlere sahne olmuştur. Kapadokya'daki insan izleri, farklı toplumların gelenekleri, inançları ve yaşam biçimlerinin bir mozaik hâline gelmiştir. Hititler, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi çeşitli medeniyetlerin hüküm sürdüğü Kapadokya, tüm bu medeniyetlerin izlerini günümüze taşımıştır. Taşıdığı kültürel ve dinî miras, bölgenin eşsiz bir kültürel kimlik kazanmasına katkıda bulunmuştur. Kapadokya bölgesi, tarih boyunca birçok değişim ve dönüşüm yaşamış olmasına karşın günümüzde de geçmişin izlerini geleceğe taşıyan bir köprü olma misyonunu korumuştur.

5.3. Yerin Ruhu

Kapadokya bölgesi, birçok medeniyetin gözle görünür izlerinin yanı sıra anılarının, değerlerinin, kültürel sembollerinin ve hafızasının da taşıyıcısıdır. Mekânsal Kimliğin birleştirici unsuru olarak tanımlanan Yerin Ruhu, bölgenin özgünlüğünü oluşturan soyut değerler ve bu değerleri tanımlayan uluslararası sözleşmeler üzerinden ele alınmıştır. Kapadokya bölgesi, doğal yapısı ve kültürel mirasıyla yalnızca bulunduğu coğrafi bölgenin değil, tüm insanlığın ortak mirası niteliğindedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), doğal ve kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için belirlenen kriterleri yalnızca fiziksel olarak tahrip edilmeyi önleyecek müdahalelerle sınırlamamış, aynı zamanda bu yerlerin özgün kimliklerinin ve yerel ruhlarının da yitirilmeden aktarılması için atılması gereken adımları tanımlamıştır. Yerin Ruhu'na ve özgün bir ruh taşıyan yerlerin belirlenmesini sağlayan koşullar uluslararası sözleşme ve bildirilerde sunulmuştur. Kapadokya bölgesi hem doğal hem de kültürel niteliklerini bakımında özgün bir kimliğe ve ruha sahip olan miras alanları arasında gösterilerek UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. Yerin Ruhu başlığı altında UNESCO'nun kriterleri üzerinden Kapadokya bölgesinin özgün ruhu incelenmiştir.

İnsanlığın evrensel mirası olarak kabul edilen doğal ve kültürel değerlerin tespit edilmesi ve korunması için 1976 yılında Dünya Mirası Komitesi ve Dünya Mirası Fonu kurulmuş, 1978 yılında Dünya Miras Listesi oluşturulmaya başlanmıştır. 1982 yılında 2658 sayılı kanun ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sözleşmeyi kabul etmesi uygun bulunmuş ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile sözleşme kabul edilmiştir. 1985 yılında İstanbul'un tarihî alanları ile Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) Kültürel Miras Listesi'ne, Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) ise Kültürel ve Doğal Miras Listesi'ne alınmıştır.

Dünya Miras Komitesi tarafından UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınacak alanlar için 10 kriter belirlemiş; Göreme Millî Parkı, Derinkuyu ve Kaymaklı yer altı şehirleri, Karain Güvercinlikleri, Karlık Kilisesi, Yeşilöz Theodoro Kilisesi ve Soğanlı Arkeolojik Sit Alanı'nı kapsayan bölge "(i) insanın yaratıcı dehasını temsil etmek", "(iii) yaşayan veya yok olmuş medeniyetlerin kültürel geleneklerini yansıtan, nadir rastlanan kanıt niteliğinde olmak", "(v) bir kültürün veya kültürlerin temsilcisi olan geleneksel yerleşim dokusunun özellikle geri dönüşü olmayan değişime karşı savunmasız hale geldiği süreçte insan ve çevre etkileşiminin etkisinin görünür kılmak", "(vii) üstün doğa olaylarının şekillendiği olağanüstü doğal güzelliğe ve estetik öneme sahip alanları içermek" olmak üzere 4 kriteri karşılayarak listeye girmiştir. Devam eden süreçte UNESCO tarafından dünya mirasının korunması için uluslararası toplantılar düzenlenmiş, koruma bölgelerine ilişkin alınacak kararları tanımlayan sözleşme, belge, bildirge, rapor ve ilkeler yayımlanmıştır.

17-19 Şubat 2012 tarihlerinde Uçhisar, Nevşehir'de ICOMOS Türkiye Dünya Miras Alanlarını İzleme Toplantıları'nın ilki olan "Kapadokya Toplantısı: Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Dünya Mirası Alanı Toplantısı" düzenlenmiş ve toplantı sonunda "ICOMOS Türkiye Millî Komitesi Kapadokya Bildirgesi" yayımlanmıştır. Bildirgede ICOMOS Türkiye Millî Komitesi tarafından Türkiye'deki Dünya Miras Alanları'nın mevcut korunma durumlarının ve üstün evrensel değerlerin ne ölçüde korunabildiğinin yeniden değerlendirilmesi ve çalışmaya Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Dünya Miras Alanı'ndan başlanmasına karar verildiği bildirilmiştir.

2011 tarihli ve 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında doğal sit alanlarına ilişkin alınacak kararların T.C. Kültür Bakanlığı yetkisinden çıkarılması ile doğal ve kültürel miras alanlarının bir bütün olarak korunması risk altına girmiştir. Bu nedenle izleme ve değerlendirme çalışmalarına Dünya Miras Listesi'nde doğal ve kültürel miras olarak tanımlanan Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Dünya Miras Alanı'ndan başlayan ICOMOS Türkiye Millî Komitesi, çalışmaları sonucunda; Kültür ve Turizm Bakanlığına ülkemizdeki koruma terminolojisinin uluslararası yeni yaklaşımlar doğrultusunda güncellenmesine katkıda bulunacak "kültürel peyzaj" kavramının Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı'nda yer alması için gereken işlemleri başlatmasını tavsiye etmektedir. Bu tavsiyenin yerine getirilmesiyle 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile "parçalanmış olan yetkilerin birleştirilmesi ve bu alanlarda sağlıklı koruma uygulamalarının yürütülebilmesi ve toplumsal mağduriyetlerin önüne geçilmesi mümkün olabilecektir" tavsiyesinden bulunmuş ve bu tavsiyenin benzer özellikteki

diğer bölgeler için de kapsayıcı olması gerektiğini vurgulamıştır (ICOMOS Türkiye Millî Komitesi Kapadokya Bildirgesi, 2012, s. 1).

Kapadokya bölgesi, fiziksel özellikleri, özgün coğrafyası, tarihî geçmiş ve tarih boyunca ev sahipliği yaptığı medeniyetlerin izleriyle bütün insanlık için önemli bir yer hâline gelmiştir. Bu bölge, tarihin en büyük medeniyetlerinden biri olan Hitit Krallığı'na, döneminin en güçlü imparatorluklarından olan Pers İmparatorluğu'na, tarihin en büyük komutanlarından olan Büyük İskender'in seferlerine, dünya tarihini etkileyen Hristiyanlık dininin ilk yıllarına ve dünyaya yayılma sürecine sahne olmuş, bulunduğu konumdan dolayı Doğu ve Batı kültürlerinin izleriyle şekillenmiştir. Dünya üzerinde az rastlanır bir coğrafyaya sahip olan Kapadokya bölgesinde bulunan vadiler ve peribacaları yalnızca bölgenin fiziksel olarak benzerlerinden ayrılmasını sağlamamış, aynı zamanda doğanın sunduğunun insan eliyle şekillenmesi, fiziksel mekânın yaşamla iç içe geçmesine ve günümüzde Kapadokya bölgesini ziyaret eden, merak eden, araştıran 21. yüzyıl insanların geçmişin izlerini sürmesine imkân tanımıştır. Kapadokya bölgesinin, Doğu-Batı, Geçmiş-Gelecek, Yerel-Küresel gibi aynı anda içinde barındırdığı tezat kavramlar bölgenin hem kültürel zenginliğinin hem de tüm dünya kültürlerindeki yerinin işaretidir.

Kapadokya bölgesinin coğrafi yapısı ve kültürel zenginliği tarih boyunca gezginlerin de ilgisini çekmiş, Anadolu'ya gelen gezginler bölgenin benzersiz coğrafi yapısının yanı sıra yaşam biçiminin de anlatıldığı seyahatnameler yayınlamışlardır. Bu seyahatnameler, Kapadokya bölgesinin farklı millet ve mesleklerden olan, tarihin farklı dönemlerinde yaşayan gezginlerin deneyimlerinin göstergesidir.

Yunan tarihçi Plutarkhos (MS 46-120), "Lysandros-Sulla" adlı eserinde Roma İmparatorluğu ile yaptığı savaşta tahtını kaybeden Kapadokya Kralı I. Ariobarzanes'in hikâyesini; "Marcus Antonius" adlı eserinde de Kapadokya Kralı Arkhelaos'un gücünü anlatmıştır. Romalı hukukçu Tacitus (MS 56-120), "Annales" adlı eserinde Kral Arkhelaos'un Tiberius ile olan ilişkilerini yazmıştır. Romalı tarihçi ve filozof Arrianus, "Periplus Ponti Euxini" adlı eserinde 131 yılında Kapadokya bölgesinde görev yaptığı sırada bölgenin coğrafi özelliklerini ve günlük yaşamını aktardığı notlarını yayınlamıştır. Yunan tarihçi Appianus (MS 95-165), Roma tarihini anlattığı "Rhomonika" adlı eserinde Roma İmparatorluğu ve Pontos Kapadokyası arasındaki savaşları anlatmıştır (Soslu, 2014, s. 8-9).

Kapadokya bölgesi, 18. yüzyıldan itibaren bölgeyi ziyaret eden Avrupalı gezginlerin gezi notlarıyla tanınmaya başlanmıştır. Fransa Kralı XIV. Louis tarafından görevlendirilen Paul Lucas (1664-1737), 1704-1708 yıllarında Kapadokya'ya

Kayseri üzerinden gelmiş, bölgedeki peribacalarını “*Kızılırmak yakınlarında yirmi binden fazla piramit biçimli ev*” olarak tanımlamıştır. Lucas, bu peribacalarını “*kukuletalı rahip*” heykellerine benzetmiştir (Soykan 2019, s. 46; Terzioğlu 2018, s. 33; Demir, 2019, s. 316).

Fransız arkeolog Charles Texier (1802-1871), 1833-1837 ve 1843 yıllarında yaptığı Kapadokya gezilerinde bölge halkının yaşam biçimini incelemiştir. Texier, “... birçok koni veya piramidi insan eli ile yapılmış zannederek, vadiyi büyük bir şehrin harabesi sandığından dolayı, mazur görmelidir...” ifadesiyle Lucas’a atıfta bulunmuştur. Kayseri İncesu’dan Ürgüp’e gelen Texier, bölgede yaşayan dağ kavimlerinin Suriye’de yaşayan ve aynı dili konuşan Aramiler olduğunu ifade etmiştir (Soykan 2019, s. 46; Terzioğlu 2018, s. 35).

İngiliz jeolog William J. Hamilton (1805-1867), 1836-1837 yılları arasında yaptığı ziyarette Kapadokya’nın kaya oyma mağaraları ve peribacalarına ilişkin bilgiler vermiş, Rum ve Ermenilerin yaşamını, Kayseri yakınlarında gördüğü güvercinlikleri anlatmıştır (Soykan 2019, s. 46; Terzioğlu 2018, s. 33).

Alman Mareşal Helmunth Von Moltke (1800-1891), 1838 yılında Kayseri, İncesu’dan başlayarak Ürgüp’e gelmiştir. Moltke, Ürgüp’ün kaya oyma evlerinin zarafetinden bahsettiği gezi notlarını “*Briefe aus der Türkei (Türkiye Mektupları)*” adıyla yayınlamıştır (Demir, 2019, s. 300).

İngiliz coğrafyacı William Francis Ainsworth (1807-1896), 1835-1837 yılları arasında Kapadokya’yı ziyaret etmiş ve yaşam biçimi, kaya oyma kiliseler ve peribacalarını “*Travels and Researches Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia, C: I*” adıyla 1842 yılında yayınlamıştır. Bölgedeki peribacalarını aslana, büyük kuşa, balığa ve timsaha benzetmiştir (Soykan 2019, s. 46; Sözbilen, 2022, s. 133).

Alman kaşif Heinrich Barth (1821-1865), 1845 yılında Arapça öğrenerek Arabistan seyahatine başlamış, ardından Anadolu’ya gitmiştir. Barth, “*Reise Von Trapezunt durh die nördliche Halfe Kleinasien nach Scutary*” adlı eserinde Ürgüp’te yaklaşık 1000 Müslüman, 500 Rum ailenin olduğunu, bu ailelerin kayalara oyulmuş evlerde yaşadığını yazmıştır (Demir, 2019, s. 300).

Alman Andreas David Mordtmann (1811-1879), 1846 yılında İstanbul’a Kuzey Almanya Birliği’nin temsilcisi olarak gelmiş, 1850-1859 yılları arasında Anadolu gezisine başlamıştır. Mordtmann, Anadolu gezisi notlarını “*Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien*” adıyla yayınlamıştır (Demir, 2019, s. 301).

İskoç Arkeolog William Mitchell Ramsay (1851-1939), 1896 yılında Kapadokya’nın yer altı şehirlerini ve bu şehirler arasında kurulan dar geçitleri anlatmıştır. “*The Historical Geography of Asia Minor (Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası)*” adlı eserinde Strabon’a atıf yaparak bölgenin coğrafi ve idari sınırlarını tanımlamıştır (Ramsay, 1897, akt. Soykan, 2019, s. 202; Demir, 2019, s. 46, s. 302).

A. M. Levidis, 1899 yılında Ürgüp ve çevresindeki eski kiliseleri incelemek üzere Kapadokya'ya gelmiş, bu gezi sırasında aldığı notları “Ai en monolithois monai tes Kappadokkias kai Lykaonias” adıyla yayınlamıştır. Levidis, kiliselerin bir kısmının tahrip olmasına rağmen Paleolitik Dönem, Kalkolitik Dönem, Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik Dönem ve Bizans Dönemi'nin izlerini taşıyan yapısının korunduğunu ifade etmiştir (Terzioğlu, 2018, s. 34).

Avusturyalı mimar Hans Rott, 1907 yılında Kapadokya'ya gelmiş ve “Kleina-siatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien” adlı eserinde Kapadokya bölgesindeki yapıların 20. yüzyıldaki durumları üzerine çalışmalar yaparak İhlara bölgesindeki kiliseleri dünyaya tanıtmıştır (Soykan 2019, s. 46; Gökcan, 2010, s. 5-6).

Fransız Rahip Guillaume de Jerphanion (1877-1948), 1907-1912 yılları arasında Kapadokya bölgesini gezmiş ve bu gezi sırasında bölgede bulunan kilise ve manastırların duvar resimlerini sanat tarihi açısından incelediği yedi ciltlik eserini fotoğraf, çizim ve yapı planlarıyla zenginleştirerek yayımlamıştır (Soykan 2019, s. 46; Gökcan, 2010, s. 5).

Gezginlerin seyahatnameleri, Kapadokya bölgesinin fiziksel, sosyal ve kültürel yapısı hakkında bilgi vermelerinin yanı sıra Relf ve Norberg-Schulz tarafından Mekânsal Kimliğin tamamlayıcısı olarak tanımlanan Yerin Ruhu'nun farklı kültürlerden gelen gezginler tarafından nasıl ve ne şekilde algılandığının göstergesidir. Kapadokya, uzun tarihi ve zengin kültürü ile tarih boyunca bölgenin iklim koşulları ile fiziki olarak oluşmuş, toplumların kültürleriyle şekillenmiş ve farklı deneyimlerle zihinde yeniden inşa edilerek anlam kazanmıştır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Aristoteles'in işaret ettiği biçimde kentin kökenini kavramak için mekânların insanlık tarihi ile kurduğu bağlara odaklanmak gerekir. Bu bağlar, kuruluşundan itibaren insanlık tarihine yön veren siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik gelişmelerden etkilendiğini gösterir. Yine Aristoteles'in ifadesiyle kent toplumu, toplum da kenti oluşturur. Toplumun ilk aşaması olan aile, ailelerin birleşmesiyle oluşan köy ve köylerin birleşmesiyle oluşan kent bir sürecin sonucudur ve sürekliliği olan bir kavramdır. Kent, kendine özgü kimliği ve kişiliği olan yalnızca fiziksel olarak kurulmayan, aynı zamanda zihinde de farklı anlamlar kazanarak sürekli yeniden inşa edilen, canlı bir yapıdır. Dolayısıyla bir kentin veya bölgenin kimliği, kuruluşundan itibaren geçirdiği fiziksel ve tarihsel evrim, coğrafi konumu ve ev sahipliği yaptığı toplumların izleri üzerinden okunmalıdır.

Bu çalışmada, uzun tarihî geçmişi ve geçmişten günümüze taşıdığı izler üzerinden Kapadokya bölgesi incelenmiş ve bölgenin Mekânsal Kimliği üç ana

başlık altında ele almıştır: (1) Fiziksel Çevre, (2) Beşerî Çevre ve (3) Yerin Ruhu. Fiziksel Çevre, bölgenin doğal ve yapı fiziksel özelliklerini kapsarken Beşerî Çevre, bölgenin sosyal ve kültürel yapısını yansıtmaktadır. Yerin Ruhu ise bölgenin özgün kimliğini oluşturan anılar, semboller, kültürel etkileşimler ve yerel bellek üzerinden incelenmiştir.

Kapadokya bölgesinin Doğu ve Batı kültürlerinin arasında konumlanması, uzun tarihi sayesinde geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurması, insanlık tarihini etkileyen olaylara sahne olması, bu olayların mekâna yansıyan tarihî izlerini taşıması bölgenin kimliğini şekillendirmiştir. Kapadokya bölgesi, önce doğa sonra insan eliyle şekillenmiştir. Volkanik dağların etkisiyle oluşan coğrafi yapı, insan emeğiyle birleşerek bölgenin özgün fiziksel yapısını oluşturmuştur. Fiziksel yapı, vadi ve kayaların yanı sıra toplumların kendi yaşamlarından izler taşıyan kaya oyma yapıları inşa etmesiyle oluşmuştur. Coğrafyanın insan eliyle şekillenip yaşam alanına dönüşmesi, bölgenin fiziksel ve beşerî yapısının iç içe geçtiğinin göstergesidir. Doğanın milyonlarca yılda şekillendirdiği bu coğrafya, tarih boyunca önemli medeniyetlere, döneminin en büyük imparatorluklarına ev sahipliği yapmış, büyük savaşlara ve güçlü komutanların seferlerine sahne olmuştur. Tarihî süreç içinde oluşan Beşerî Yapı, toplumların kültürel değerleriyle zenginleşmiştir.

Kapadokya bölgesinin fiziksel yapısının milyonlarca yılda oluşması ve oluşurken katmanlar hâlinde tarihini yansıtmaması gibi bölgenin beşerî yapısı da binlerce yılda oluşmuş ve oluşurken biriktirilen kültürel mirası günümüze taşımıştır. Tarihin ve kültürün katmanlar hâlinde günümüze taşınması ile bölgenin belleği oluşmuştur. Bu bellek, bugüne ulaşan tarihî yapılarla fiziksel olarak; gelenekler, ritüeller, anlatılar ve anılarla sözlü olarak; bölgeye ait belgelerle, gezginlerin notları ve fotoğraflarla yazılı ve görsel olarak günümüze aktarılmıştır. Kapadokya bölgesinin taşıdığı izlerin yanı sıra somut olarak iletilmeyen ancak kolektif bellekle yeri olan değerler ise Kapadokya bölgesinin ruhunu oluşturmuştur. Mekansal Kimliğin tamamlayıcı olarak tanımlanan Yerin Ruhu, bölgenin soyut ve somut tüm değerlerini içererek bölgeye özgünlük kazandırmıştır. Kapadokya bölgesinin taşıdığı özgün miras yalnızca bulunduğu bölgenin mirası değil, tüm insanlığın mirası olarak kabul edilmiş ve uluslararası kuruluşlar tarafından Dünya Miras Listesi'ne alınarak korunması amaçlanmıştır.

Kapadokya bölgesi, geçmişten günümüze taşıdığı izlerle tüm dünya için değerli bir miras olarak tanımlanmasına karşın geçmişten kalmış bir miras değil, gelecekte alınmış bir emanet olarak kabul edilmeli, bölgenin özgün kimliği, kişiliği ve ruhu bu bilinçle korunmalı ve yaşatılmalıdır.

Kaynakça

- Abay, M. (2012). M.S. I.-IV. Yüzyıllarda Kapadokya Kentlerinde Hristiyanlığın Yayılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Adıbelli, R. (2022). Kapadokya Bölgesi'ndeki Hristiyanlık Tarihi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ağır, Z. (2023). İmgesel Binalarda Fonksiyonel Değişimin Sosyal Ve Kültürel Sürdürülebilirlik Ve Algı Etkisi - Kapadokya Çevresi Kervansarayları Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Akyazı, H. S. (2023). 3. Ve 6. Yüzyıllar Arasında Kapadokya'da Kent ve Kırsal Yerleşim Arkeolojisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Aristoteles. (2017). Poetika, Şiir Sanatı Üzerine (çev. Samih Rifat). İstanbul: Can Yayınları.
- Augé, M. (1995). Non-Places: Introduction to Anthropology of Supermodernity. New York: Verso.
- Bahar, H., Turgut, M., Küçük, B. (2018). Hititlerde Yerleşim Yeri-Kutsal Dağ İlişkisi Üzerine Bir Mesafe Önerisi. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD), 2018 (39), ss. 403-424. Doi: <https://doi.org/10.21497/sefad.443545>
- Cugurullo, F. (2021). Frankenstein Urbanism: Eco, Smart and Autonomous Cities, Artificial Intelligence and the End of the City, Londra: Routledge.
- Çetinkaya, D. M., Erdoğan. E. (2018). Yerel Peyzajlar ve Koruma Sorunları: Kapadokya Örneği. Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR). 5 (29), ss. 3872-3880.
- Demir, H. (2019). 19. Yüzyıl Oryantalist Seyahatnamelerde Bahsi Geçen Kapadokya Bölgesi Hristiyan ve Müslüman Mimari Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme. (Ed. Merhal Hakman). Kapadokya: Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras içinde (ss. 299-326). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Demirtaş, İ. (2015). Kaymaklı Yeraltı Şehri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Dikmen, Ç. B., Toruk, F. (2021). Somut Kültür Mirasının Korunması Kapsamında Göreme Anıtsal Yapılarının İrdelenmesi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD), 10, ss.11-54.
- Goudarzi, S. M. (2018). Spatial Identity And Reflection Of Communal Socialization On The Topic Of Shopping Areas In Turkey (Sanatta Yeterlik Raporu) Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gökcan, F. S. (2010). Gülşehir Karşı Kilise (St. Jean Kilisesi) İkonografisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gülyaz, M.E. (2006). Kapadokya Doğa, Tarih, Kültür Antalya: Retma Yayınevi.
- Heidegger, M. (2019). Varlık ve Zaman (çev. Kaan H. Ökten). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Herodotos. (2012). Tarih (çev. Müntekim Ökmen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ICOMOS. (1994). Nara Özgünlük Belgesi, Nara Özgünlük Konferansı, Nara.
- ICOMOS. (2008). Québec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place, Québec.
- ICOMOS. (2012). Türkiye Milli Komitesi Kapadokya Bildirgesi, Nevşehir.

- Kazancı, N., Suludere, Y. (2020). Kapadokya'nın Litolojik Yapısı ve Sınırları, Türkiye. Türkiye Jeoloji Bülteni, 63 (2020), ss. 272-380. doi:10.25288/tjb.695327
- Keleş, R. (1998). Kentbilim terimleri sözlüğü. İmge Kitabevi.
- Ksenophon. (2011). Anabasis: Onbinlerin Dönüşü. (çev. Oğuz Yarlığaş). İstanbul: Kalcı Yayıncılık.
- Korat, G. (2018). Kapadokya: Taş Kapıdan Taçkapiya. İstanbul: Doğan Kitap.
- Okuyucu, D. (2007). Derinkuyu Yeraltı Şehri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Mumford, L. (2007). Tarih boyunca kent, çev. Tamer Tosun. Ayrıntı Yayınları.
- Norberg-Schulz, C. (1980). Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture. New York: Rizzoli.
- Pekin, F. (2018). Kapadokya Kayalardaki Şiirsellik. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Relf, E. (1976). Place and Placeness. Londra: Pion.
- Soslu, S. (2014). Hellenistik Dönem Kapadokya Krallığı'nın Siyasi Tarihi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Soykan, A. N. (2019). Kappadokia Bölgesindeki Kapalı Yunan Haçı Planlı Kağıt Kiliselerin Mimari Özellikleri Açısından İncelenmesi. Akademik Sanat: Journal of Art, Design and Science, 4 (77), ss. 44-65.
- Sözbilen, G. (2022). Miras Alanlarının Koruma-Kullanma Dengesinin Belirlenmesi: Kapadokya Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Sözen, M., Tanyeli, U. (1999). Sanat kavram ve terimleri sözlüğü. Remzi Kitabevi.
- Sternberg, E. (2000). An Integrative Theory of Urban Design. Journal of American Planning Association. American Planning Association 66 (3), ss. 265-277.
- Strabon (2000). Antik Anadolu Coğrafyası (çev. Prof. Dr. Adnan Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tekeli, İ. (1990). Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler. Prof. Dr. Mübeccel Kıray'a Armağan, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7 (1-2). ss. 111-119.
- Terzioğlu, E. E. (2018). Kapadokya Yerleşim Tarihi İçerisinde Nevşehir (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Uçar, M., Rifatoğlu, M. N. (2011). Yerel Kimliğin Mekânsal Temsili ve Québec Kentinde Korunması. İdeal Kent, 2 (3), ss. 62-1.
- Umar, B. (1993). Türkiye'deki Tarihsel Adları. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Umar, B. (2008). Kappadokia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi. İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Yenice Kanık, E. (2018). Mekâna Bağlanma Düzeyinin Mekân Kimliği ve Diğer Gruplarla İlişkiler Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Walker, R. C., (2007). An Alternative Construction of Identity: A Study of Place- Based Identity and Its Implications. American Communication Journal, 9 (3), ss. 1-17.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAPADOKYA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: DESTİNASYON YÖNETİMİNİN YEREL KALKINMA VE SOSYOEKONOMİK ETKİLERİ YÖNETMEDEKİ ROLÜ

Halil Burak SAKAL

Doç. Dr., Kapadokya Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve

Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: burak.sakal@kapadokya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2054-5222

Giriş

Kapadokya'nın benzersiz doğal ve kültürel mirası, bölgeyi dünya çapında bir turizm destinasyonu yapmaktadır. Ancak bu popülerlik, turizmin bölge üzerinde giderek artan şekilde bir baskı unsuru olmasını da beraberinde getirmektedir. Bu bölümde Kapadokya bölgesinin turizm temelli toplumsal, kültürel ve ekonomik mevcut ve potansiyel sorun alanları ve fırsatlar ele alınarak destinasyon turizmini idare eden kurumların bu sorunların ve fırsatların yönetiminde oynadığı kilit rol tartışılmaktadır.

Covid-19 salgını sonrası dönemde, tüketicilerin ve turistlerin sürdürülebilirliğe olan ilgisi artmıştır (Alreahi ve diğerleri, 2023). Booking.com'un yaptığı araştırmalar, küresel turistlerin yüzde 74'ünün sürdürülebilir seyahatin önemli olduğunu düşünerek seyahat firmalarının daha sürdürülebilir seçenekler sunmalarını istediğini ve yüzde 65'inin sürdürülebilirlik etiketi veya sertifikası olan otellerde kaldıklarında kendilerini daha iyi hissedeceklerini belirttiklerini göstermektedir (Booking.com, 2023). Doğal ve kültürel sürdürülebilirliğin iyi uygulamalarıyla Kapadokya, bu eğilime cevap verme potansiyeline sahip bir destinasyondur. Bünyesinde benzersiz doğal ve kültürel varlıklar barındıran ve bu varlıkların birbirinden farklı, çok sayıda yasal ve kurumsal çerçeve ile korunduğu Kapadokya, orta ve uzun vadede karşı karşıya olduğu sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik risklerini de destinasyon seviyesinde ele almalı ve yürütmelidir.

Küresel iklim krizi ve krizin istenmeyen olumsuz etkileri, özellikle gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm dünya ekonomilerini ve günlük yaşamı etkilemektedir (Abeygunawardena, Piya ve diğerleri, 2009). İklim değişikliğiyle mücadele, Paris İklim Anlaşması gibi uluslararası uzlaşmalarla ve Sanayi Devrimi'nden bu yana en büyük kirleticiler olan ülkelerin aktif rol almasıyla

şekillenmektedir (Keçeli, 2022). Küresel iklim krizi, benzer şekilde turizm sektörünü de derinden etkileyen bir faktördür. Sektör, doğrudan doğal kaynaklara ve çevreye bağlı olduğu için sürdürülebilir turizm uygulamalarının sektör tarafından benimsenmesi zorunlu hâle gelmiştir (OECD, 2023, böl. 4).

İklim değişikliği, turizmi olumsuz etkilerken turizmin küresel iklim değişikliğine olumsuz katkısı da bulunmaktadır. Turizm sektörü, küresel sera gazı emisyonlarının yüzde 8'ini oluştururken; seyahat sektörü bu emisyonların neredeyse yarısından sorumludur (Lenzen ve diğerleri, 2018). 2020 ve 2021'de Covid-19 salgını nedeniyle darbe alan küresel turizm, hızla toparlanmış ve küresel turist sayısı 2022'de neredeyse 1 milyara ulaşmıştır (UNWTO, 2023). 2023'te bu sayının 1.3 milyara, 2030'da ise 2 milyara yaklaşması beklenmektedir (KÜN SSÇM, 2023). Bu büyüme, dünya genelinde 300 milyondan fazla kişiye istihdam sağlarken ve küresel çapta tüm ülkelerin gayri safi yurt içi hasıllarının ortalama olarak yüzde 10'unu oluştururken (WTTC, 2023), doğal çevre, toplum ve kültür üzerinde turizm kaynaklı muhtemel olumsuz etkilerin de artması anlamını taşımaktadır.

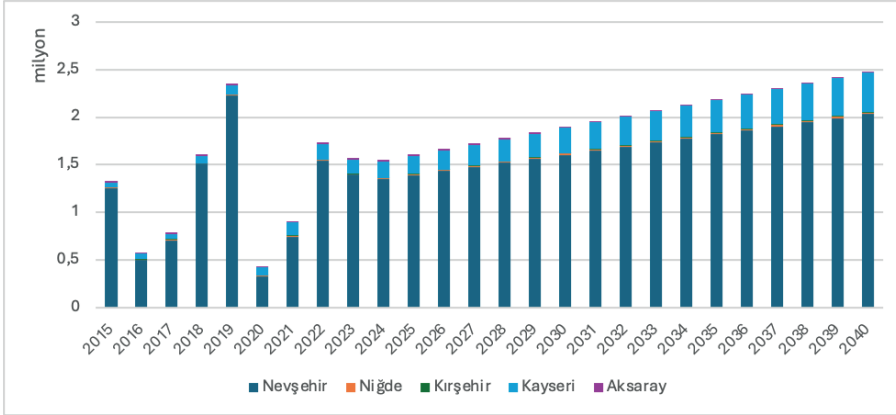
Bu bağlamda, Kapadokya bölgesinin sürdürülebilir turizm pratiklerini benimsemesi hem doğal hem de kültürel mirasını korurken turizm gelirlerini artırmak için kritik öneme sahiptir. Türkiye, pandemi sonrası hızla toparlanan ve 2023 yılında turizm gelirleri 543 milyar ABD dolarına ulaşan, 2028 yılı itibarıyla 100 milyar ABD doları gelir hedefleyen bir turizm devi olarak ön plana çıkmaktadır (Anadolu Ajansı, 2023). Pandemi Kapadokya'ya olan turist akışını etkilese de Kapadokya'nın turizm gelirleri, Türkiye'nin gelirleri gibi hızla toparlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023a). Kapadokya'nın sürdürülebilir turizm uygulamaları, bölgesel ve küresel çevre hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynamaktadır. Ancak Kapadokya'nın sürdürülebilirliğini sağlaması, artan turizm talebi ve taşıma kapasitesi aşımı gibi sorunlar dolayısıyla zorlaşmaktadır. Bu nedenle Kapadokya'da veriye dayalı, bilimsel ve uluslararası kabul görmüş standartlar ile belirlenen çağdaş bir destinasyon yönetim modelinin uygulanması kaçınılmaz görünmektedir.

Kapadokya'ya turizm talebi ve taşıma kapasitesi

Kapadokya, gerek tarihi ve kültürel gerekse doğal varlıklarıyla Türkiye'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'nde doğal ve kültürel bir varlığı olarak karma statüde yer almaktadır. Türkiye'ye yönelik artan turist ilgisine paralel olarak Kapadokya'ya yönelik turist ilgisi de giderek artmaktadır. Nevşehir, Kayseri, Aksaray, Niğde ve Kırşehir illerini kapsayan Kapadokya bölgesinde gerçekleşen geceleme sayısı, 2019 yılında zirveye ulaşmıştır. Kapadokya'da 2019 yılında gerçekleşen yaklaşık 2,4 milyon yabancı geceleme sayısına, pandemi sonrası dönemde 2023

yılı itibarıyla ulaşılamamış görünmektedir. Uzun vadeli projeksiyonlar, 2040 yılına kadar Nevşehir ve Kayseri illeri kaynaklı artış ile toplam geceleme sayısının, yabancı turist için 2,5 milyon seviyesine geleceğine işaret etmektedir (Şekil 1.).

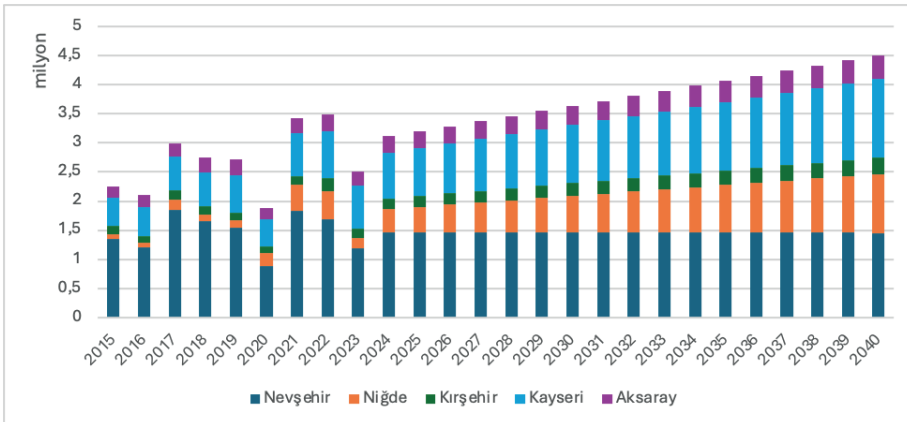
Şekil 1. Kapadokya bölgesinde yabancı turist geceleme sayısı ve uzun vadeli eğilim

Kaynak: KTB verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Diğer taraftan Kapadokya bölgesi, yerli turist geceleme bakımından pandemi sonrası dönemde 2021 ve 2022 yıllarında zirve yapmış, 2023 yılında ise gerçekleşen toplam geceleme düşmüştür. Yapılan uzun vadeli projeksiyonlar, Nevşehir’de yerli turist geceleme sayısının 1,5 milyon seviyesinde sabit kalacağını, Kayseri ve Niğde’de ise yerli turist geceleme sayısının artacağını ve toplam geceleme sayısının 2040 yılında 4,5 milyona ulaşacağını göstermektedir (Şekil 2.).

Şekil 2. Kapadokya bölgesinde yerli turist geceleme sayısı ve uzun vadeli eğilim

Kaynak: KTB verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Kapadokya turizminde yerli ve yabancı turist kaynaklı bu artış eğiliminin, destinasyonun turizm idaresinden sorumlu kurumlarca yönetilmesi gerekmektedir. Bu noktadan hareketle destinasyonun taşıma kapasitesinin belirlenerek analiz edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bozkurt tarafından Kapadokya'daki başlıca öğren yerleri (Göreme Açık Hava Müzesi, Derinkuyu ve Kaymaklı yer altı şehirleri) esas alınarak yapılan çalışma, Kapadokya'daki önemli turizm cazibe unsurları olan bu bölgelerde yılın belli aylarında fiziksel taşıma kapasitesinin aşıldığını göstermektedir (Bozkurt, 2022). Yukarıda bahsi geçen projeksiyonlar da dikkate alındığında taşıma kapasitesi aşımının göz ardı edilmemesi ve ertelenmemesi gereken bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Tarihi ve doğal alanlar olan Kapadokya'daki ören yerlerinin kapasitelerinin artırılabilmesi söz konusu olamayacağından destinasyon turizm idaresi tarafından ziyaretçi akış yönetim stratejilerinin (Baggio ve Scaglione, 2018) belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Kapadokya'da turizmin sürdürülebilir yönetimi için destinasyonun fiziksel ve kültürel kapasitesinin korunarak turist akışının etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bu stratejilerin uygulanabilirliğini değerlendirmek hem bölgeye olan ziyaretçi ilgisini sürdürmek hem de doğal ve tarihi mirası korumak için kritik öneme sahiptir. Dünya Turizm Örgütü (UN Tourism) tarafından önerilen ve bazıları hâlihazırda uygulanan ziyaretçi yönetimi stratejileri, Kapadokya için yol gösterici olabilecek niteliktedir (NHL Stenden University of Applied Sciences, 2018). Bu stratejilerin her biri, Kapadokya bölgesinde uygulanabilirliği de değerlendirilerek aşağıda ele alınmaktadır.

Strateji 1: Ziyaretçilerin Destinasyon İçinde ve Dışında Dağılımını Teşvik Etmek

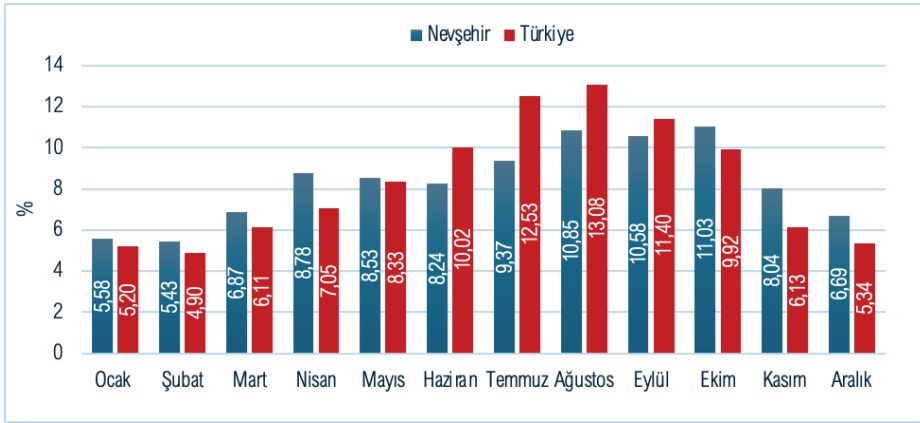
Kapadokya geniş bir coğrafya olmasına rağmen turist ilgisi, belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Amsterdam ve Barcelona gibi şehirlerde turist akışının destinasyon boyunca dağıtılması için alternatif rotalar ve cazibe merkezleri tanıtılmaktadır. Örneğin, Barcelona'nın turizm yönetimi, şehrin dışındaki kültürel miras alanları ve doğal alanları ziyaretçilere sunarak şehir merkezindeki yoğunluğu azaltmayı hedeflemiştir. Benzer şekilde, Kapadokya destinasyon yönetimi de Göreme ve çevresindeki, az bilinen doğal güzellikleri ve tarihi alanları tanıtarak turistlerin dağılımını teşvik edebilir.

Strateji 2: Ziyaretçilerin Zamana Dayalı Dağılımını Teşvik Etmek

Bu strateji, turist akışını yılın belirli dönemlerinden ziyade yıl boyunca daha dengeli bir şekilde dağıtmayı hedeflemektedir. Yılın her mevsiminde turist alan

Kapadokya, turizm talebinin Türkiye ortalamasına göre daha dengeli dağıldığı ancak özellikle yaz sonu ve güz dönemi ile baharda talebin zirve yaptığı bir destinasyondur (Şekil 3.). Düşük sezonda bölgeye daha fazla turist ilgisi çekebilmek için hâlihazırda yapılan Ultra Trail Maratonu (Cappadocia Ultra Trail, 2024), balon ve kültür yolu festivalleri (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023c) gibi etkinlikler, kısa dönemli ani ve yüksek turist ilgisi oluşturabileceğinden dikkatli şekilde planlanıp yönetilmelidir.

Şekil 3. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin Nevşehir ve Türkiye’de mevsimsel dağılımı

Kaynak: KTB verilerinden yazar tarafından hazırlanmıştır. Konaklama tesislerine gelen toplam yerli ve yabancı turist sayısının (2017, 2018, 2019, 2022, 2023) yılın aylarına göre dağılımını vermektedir.

Strateji 3: Yeni Güzergâhları ve Cazibe Merkezlerini Teşvik Etmek

Yeni güzergâhlar ve etkinlikler, ziyaretçilerin bölgede daha fazla zaman geçirmelerini ve böylece yerel ekonomiye daha fazla katkıda bulunmalarını sağlayabilir. Örneğin, Kapadokya’nın üzüm bağları ve şarapçılık turları gibi alternatif aktiviteler bu strateji kapsamında daha etkili tanıtılabilir. Tanıtımda sürdürülebilir turizm ilkelerini benimseyen ve turistik ürünleri konumlandırarak tanıtımdaki rollerini belirleyen stratejiler, Kapadokya için geliştirilmiş durumdadır. Nevşehir Valiliği ve Kapadokya Alan Başkanlığı tarafından hazırlanan turizm tanıtım stratejisinde, alternatif turizm unsurları kapsamında sağlık, kongre, kış, dağcılık, eğitim, düğün, inanç turizmi gibi turizm türlerinin teşvik edilmesi stratejik kararları verilmiştir (Nevşehir Valiliği ve Kapadokya Alan Başkanlığı, 2021a).

Strateji 4: Yasal ve İdari Düzenlemeler

Kapadokya'da hâlihazırda uygulanan turizm düzenlemelerinin gözden geçirilmesi ve küresel sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda güncellenmesi gerekebilir. Dünyada örnek gösterilen Türkiye Sürdürülebilir Turizm Programı çerçevesinde Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyinin (GSTC) uluslararası kabul görmüş kriterleri, Türkiye'de tüm konaklama tesislerinde zorunlu olarak uygulanmaya başlanmıştır. Kapadokya bölgesindeki otellerin bu kriterlere uyumunun takibi, yönetilmesi ve raporlaması destinasyon turizm yönetiminin önemli görevleri arasında yer almaktadır.

Strateji 5: Ziyaretçilerin Segmentasyonu

Farklı turist gruplarına yönelik özelleştirilmiş paketler sunarak her ziyaretçi kitlesine uygun deneyimler oluşturmak, bu stratejinin çıkış noktasıdır. Bu, daha niş pazarlara hitap ederek genel ziyaretçi memnuniyetini artırırken farklı ilgi alanlarına sahip turistleri destinasyonun farklı noktalarına yönlendirecektir. Ziyaretçi yoğunluğu Kapadokya'da genel olarak kültürel miras alanlarında yüksektir (Mistik ve Çeşmeci, 2022). Bu nedenle özellikle ekoturizm, macera turizmi ve doğa turizmine ilgi duyan turistlerin Kapadokya destinasyonunun geniş coğrafyasında daha uzun vakit geçirmeleri, bu strateji çerçevesinde hedeflenebilir. Bu amaca yönelik çeşitli eylem planları bulunmaktadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013). Ayrıca hedef pazarlara (ülkelere) yönelik segmentasyon çalışmaları ve stratejileri de geliştirilmiştir (Nevşehir Valiliği ve Kapadokya Alan Başkanlığı, 2021b).

Strateji 6: Toplumun Turizmden Faydalanmasını Sağlamak

Yerel halkın turizm gelirlerinden adil bir pay alması için kooperatifler veya yerel işletmelerle iş birlikleri yapılabilir. Bu hem yerel ekonomiyi güçlendirmeye hem de toplumun turizm faaliyetlerine destek vermesine olumlu etki etme potansiyeline sahiptir. Bu sayede turizm, Göreme Açık Hava Müzesi gibi belli popüler bölgelere değil, destinasyonun geneline yayılacak, yerel halkın turizm faaliyetlerinden memnuniyeti artacaktır.

Strateji 7: Hem Destinasyon Sakinleri Hem de Ziyaretçiler İçin Yeni Deneyimler Yaratmak

Yukarıdaki strateji ile yakından ilişkili olan bu strateji çerçevesinde Kapadokya'nın kültürel etkinliklerini ve festivallerini tanıtarak hem yerli hem de yabancı turistler için zenginleştirilmiş bir destinasyon deneyimi sunulabilir.

Strateji 8: Şehir Altyapısının ve Tesislerinin İyileştirilmesi

Turist sayısının artmasıyla birlikte altyapı ve tesislerin iyileştirilmesi, ziyaretçi deneyimini olumlu yönde etkilerken bölgenin taşıma kapasitesini artırabilir. Kapadokya, turizm yöneticileri ve turizm sektörü, turist sayısındaki artışı etkili şekilde yönetebilmek için ulaşım, konaklama ve halka açık alanların iyileştirilmesine yatırım yapabilir.

Strateji 9: Yerel Paydaşlarla İletişim ve Etkileşim

Etkili bir turizm yönetimi için yerel paydaşlarla düzenli iletişim ve iş birliği şarttır. Bu strateji, turizm ajansları, yerel işletmeler ve sivil toplum kuruluşları arasında sürekli bir diyalog ve ortaklık kurulmasını teşvik eder. Kapadokya'da da turizm idaresi, yerel paydaşlarla düzenli olarak bir araya gelerek turizm gelişimine dair politikaların ve projelerin yerel toplumun ihtiyaçlarını ve beklentilerini yansıtmayı sağlayabilir. Aşağıda tartışılacak olan İl Tanıtım ve Geliştirme Kurulları bunun ilk adımını oluşturmak üzere T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından atılan önemli bir adımdır.

Strateji 10: Ziyaretçilerle İletişim

Ziyaretçilere yönelik bilgilendirici kampanyalar ve etkileşimli uygulamalar geliştirerek turistlerin bölge hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları ve kültürel mirasa saygılı davranmaları sağlanmalıdır. Kapadokya, ziyaretçilere yönelik mobil uygulamalar veya interaktif bilgi panoları aracılığıyla bölgenin doğal ve tarihî özellikleri hakkında bilgilendirme yaparak turistlerin bölge hakkında daha bilinçli olmalarını sağlayabilir. Hâlihazırda Nevşehir Valiliği tarafından Discover Cappadocia adlı bir uygulama yapılmıştır (Discover Cappadocia, t.y.). Ayrıca yerli ve yabancı turistlere yönelik Gezsen Kapadokya ve Go Cappadocia sosyal medya hesapları da devrededir.

Strateji 11: İzleme ve Müdahale Önlemleri

Kapasite aşımı ve çevresel etkileri azaltmak için gerçek zamanlı izleme sistemleri ve hızlı müdahale protokolleri geliştirilmesine yönelik bu strateji, özellikle yoğun dönemlerde ve hassas bölgelerde turizmin sürdürülebilirliğini korumak için kritik öneme sahiptir. Kapadokya'da turist akışını ve çevresel etkileri izlemek için modern teknolojilerden yararlanılabilir. Örneğin, ziyaretçi sayısını gerçek zamanlı olarak izleyen sensörler, aşırı kalabalık durumlarda uyarı vererek yönetimi bilgilendirebilir ve gerekli düzenlemeler yapılabilir.

Bu stratejilerin uygulanması, Kapadokya'nın turizm potansiyelinden yerel halkın ve turizm sektörünün en üst düzeyde faydalanmasını sağlarken aynı zamanda bölgenin turizm kaynaklı yaşama potansiyeli olan orta ve uzun vadeli risklerin yönetimine katkıda bulunabilir. Yasal düzenlemeler, turizm politikaları, yerel yönetimler, turizm işletmeleri ve yerel halk arasında koordinasyon gerektiren ve yönetilmesi gereken bu süreçte kilit unsur, destinasyonun turizmini yöneten kurumlardır. Veri toplama, izleme ve analiz süreçlerinden yararlanıldığı ölçüde destinasyon yönetiminin etkinliği artmaktadır.

Destinasyon yönetiminde verinin önemi

Destinasyon yönetimi, sürdürülebilir turizmin başlangıç noktası ve en önemli parçalarından biridir. Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC) Destinasyon Kriterleri, "Destinasyon Yönetim Sorumluluğu" başlıklı A1 kriteri ile başlamaktadır (GSTC, 2019). Sürdürülebilir destinasyon yönetim modellerini uygulama hedefini benimseyen turizm yöneticileri, doğru, güvenilir, etkili bir veri toplama, izleme ve analiz sistemi kurmalı ve bu sistemin sağladığı verilerle destinasyon yönetimini bilimsel temellere oturtmalıdır (Carter, Nevill, Ward-Perkins ve Connolly, 2023).

Dünya Ekonomik Forumu (WEF), "Sürdürülebilir Destinasyon Yönetimi İçin 10 İlke" başlıklı el kitabında, turizm yöneticilerinin destinasyondaki turizm faaliyetlerini izleyebilmeleri için çeşitli araçlar ve çerçeveler önermektedir (World Economic Forum, 2022a). WEF ayrıca Seyahat ve Turizm Gelişmişlik Endeksi başlığı ile iki yılda bir kamuoyu ile paylaştığı bir endeks yayınlamakta ve destinasyonların turizm gelişmişlik ve rekabetçilik seviyesini birbirleri ile karşılaştırmalı olarak sunmaktadır (World Economic Forum, 2022b).

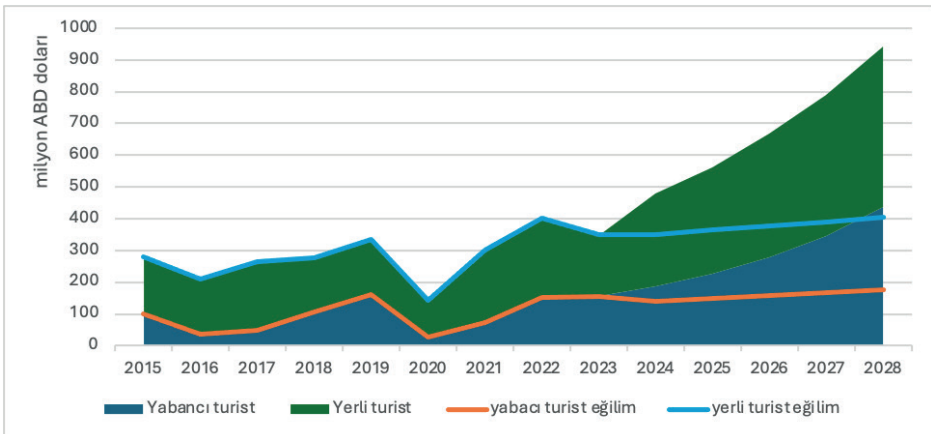
Sürdürülebilir turizm yönetimi için faydalı bir çerçeve sunan Dünya Turizm Örgütü İstatistiksel Çerçeve Dokümanı (UN Tourism, 2024), genel, ekonomik, çevresel ve sosyal başlıkları altında 23 ölçüm teması belirlemiş ve bu temalara ilişkin potansiyel göstergeleri sağlamıştır (UN Tourism, 2024, s. 37). Benzer şekilde Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Avrupa Turizm Gösterge Sistemi de yönetim, ekonomik değer, sosyal ve kültürel etki, çevresel etki başlıklarında 43 gösterge belirlemiştir (European Commission, 2013).

Her iki dokümanda da destinasyonun izlemesi tavsiye edilen ekonomik göstergeler, "ziyaretçi akışı" ile başlamaktadır. Bu veri hem destinasyonda konaklayan yerli ve yabancı turistlerin hem de günübirlikçilerin sayısını içermektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye'deki her il ve ilçede turizm tesislerine gelen yerli ve yabancı turistlerin sayısını, tesislerde gerçekleşen toplam geceleme

sayısını, ortalama konaklama süresini ve tesislerin ortalama doluluğunu aylık periyotlarla açıklamaktadır. Destinasyon yöneticileri için faydalı bilgiler içeren bu veriler, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığından temin edilerek izlenebilir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024). Diğer taraftan bu veriler günübirlikçi ziyaretçilerin sayısını vermemektedir. Müze ve öğrenyeri ziyaretçi sayılarından, günübirlik ziyaretçiler ile turistlerin yaklaşık toplam sayısı tahmin edilebilmektedir (TÜİK, 2023). Ancak bu yöntem ile toplanan veriler de çeşitli sebeplerden dolayı tam sayıyı yansıtamamaktadır.

Turizm destinasyonları için çok önemli olan bir başka veri kaynağı ise turizm harcamalarıdır. Hem günübirlik ziyaretçiler hem de konaklama yapan turistler bazında bu verinin kişi başı günlük harcama cinsinden ölçülmesi önemlidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye geneli için bu verileri toplamakta ve çeyreklik periyotlarla kamuoyu ile paylaşmaktadır (TÜİK, 2024). Ancak destinasyon ve alt destinasyon bazında bu verilere açık kaynaklardan erişmek mümkün olmamaktadır. Kapadokya bölgesindeki 5 ilde (Nevşehir, Kayseri, Niğde, Aksaray, Kırşehir) konaklayan yerli ve yabancı turistlerin toplam ortalama konaklama süreleri, TÜİK tarafından açıklanan yabancı turistlerin günlük ortalama harcamaları ile hane halkı iç turizm araştırmasında belirtilen iç turizm harcamalarından elde edilen verilerin yıllık ortalama ABD doları kuru kullanılarak çevrilmesinden hesaplanan sonuçlara göre, Kapadokya destinasyonunu oluşturan 5 ilin yabancı turistlerden elde ettiği toplam gelirin 2023 yılı için yaklaşık 156 milyon, yerli turistlerden elde ettiği toplam gelirin ise aynı yıl için yaklaşık 193 milyon ABD doları seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir (Şekil 4.).

Şekil 4. Kapadokya bölgesi yerli ve yabancı turistlerden elde edilen toplam gelir tahmini

Kaynak: KTB ve TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

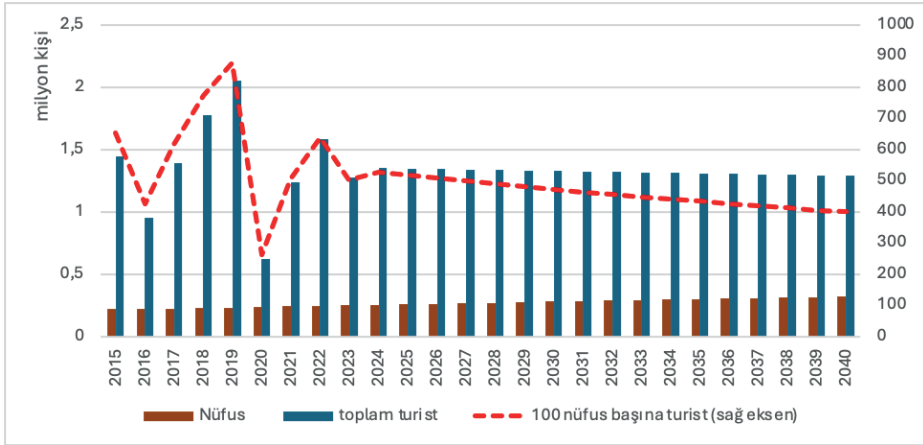
Kapadokya bölgesindeki 5 il esas alınarak yapılan projeksiyonlar ve uzun vadeli eğilimler, 2028 yılında Kapadokya bölgesinin toplam turizm gelirinin 400 milyon ABD doları seviyesinde olacağına işaret etmektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türkiye için 2028 yılı için belirlenen hedeflere uygun bir yol izlenmesi durumunda ise Kapadokya bölgesinde 2028 yılına kadar toplam gelirin 940 milyon ABD dolarına ulaşması öngörülmektedir (Anadolu Ajansı, 2023). Hedeflenen gelir artışının bölgesel ekonomik kalkınmaya olumlu katkı yapabilmesi için turizm gelirlerinin bölgede kalması, başka bir ifadeyle bölge dışına “sızıntısının” azaltılması için destinasyon yönetimlerinin veri temelli politikalar ve stratejiler geliştirmeleri, turizmde sürdürülebilirlik ilkeleri açısından önemli bir hususu teşkil etmektedir (Chaitanya ve Swain, 2023).

Diğer taraftan ortalama konaklama süresi, doluluk oranları gibi göstergelerle izlenebilecek olan turizm sektörünün ekonomik performansı, turizm sektöründe istihdam ve sektörün ekonomiye katma değeri, turizm değer zincirlerinin takibi ve analizi de sürdürülebilir destinasyon yönetimi için gerekli görülmekte ve uluslararası kuruluşlar tarafından tavsiye edilmektedir (European Commission, 2013, s. 21).

Turizmin sosyal boyutunun ölçülebilmesi ve izlenebilmesi için ise hem destinasyondaki yerel halk hem de turizm işletmeleri ve sivil toplum ile yakın iş birliği ve koordinasyon gereklidir. Öncelikle turizmin yerel halkın sosyal ve ekonomik koşulları üzerinde istenmeyen bir baskı unsuru yaratmaması için ziyaretçi hacmi, bölgede yaşayan yerel nüfusa orantılı olarak takip edilmelidir. Avrupa Komisyonu tarafından tavsiye edilen göstergelerden biri, her 100 yerel nüfus başına düşen turist sayısıdır. Bu gösterge, turizm destinasyonundaki temel geçim kaynaklarına ve yerel işletmelere yerel halkın erişiminin takibi açısından önemlidir. Yerel nüfusa oranla ziyaretçi sayısının artması, konut kiralari, yeme-içme, kültürel aktiviteler, temel ihtiyaç maddeleri ve malzemeleri gibi önemli kaynakların maliyeti üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile destinasyona olan turizm talebi, temel yerel halk için ihtiyaçlar açısından enflasyonist bir etki yapabilmektedir (Kırca ve Özer, 2020; Shaari, Tunku Ahmad ve Razali, 2018). Bu durumun olası olumsuz etkilerinin destinasyon yönetimleri tarafından değerlendirilerek orta ve uzun vadeli turizm strateji belirleme çalışmalarında dikkate alınması gerekmektedir. Kapadokya turizminin önemli bir bölümünün yöneldiği Nevşehir ilinde ve ilin en popüler çekim noktalarını içeren Ürgüp, Göreme, Ortahisar, Avanos gibi alt destinasyonlarda ikamet etmekte olan nüfusun turist sayısına göre düşük olması, orta ve uzun vadede ele alınması gereken bir risk unsuru olarak görülmektedir. Nevşehir’de 2015-2023 döneminde 100 nüfus başına ortalama 584 turist düşmektedir. 2040

yılına kadar ildeki nüfus artış projeksiyonu ve turist sayısı projeksiyonu değerlendirildiğinde, 2040 yılına kadar bu sayının 400'e kadar gerilemesi beklenmektedir (Şekil 5.).

Şekil 5. Nevşehir ili nüfusu ve turist sayısı

Kaynak: TÜİK ve KTB.

Turizm hizmetlerinden turistlerin ve yerel halkın memnuniyeti de izlenmesi gereken göstergeler arasındadır. Bu göstergelyi takip etmek için destinasyonlar tarafından farklı yöntemler kullanılabilir. En çok kullanılan yöntemler arasında anketler bulunmaktadır. Sürdürülebilir destinasyon yönetiminin önemli unsurlarından biri de ziyaretçi ve yerel halkın turizmden memnuniyet seviyesinin izlenmesi ve gerekli durumlarda düzeltici faaliyetlerin yerine getirilmesi için geri bildirim mekanizmalarının kullanılmasıdır (GSTC, 2019).

Turizmin destinasyon ve destinasyonda yaşayan yerel halk ve ekonomi üzerindeki “görünmeyen yükü” (The Travel Foundation, 2019), destinasyon turizmini idare eden kurumlar tarafından yönetilmesi gereken bir dışsallık unsurudur. Bu kapsamda turizmin, destinasyonun sağlık, hijyen, emniyet, güvenlik, ulaşım, barınma, sosyal ve kültürel hizmetler gibi altyapı yatırımı ve insan kaynağı gerektiren unsurlar üzerindeki etkileri izlenmelidir. Nitekim WEF tarafından yayımlanan Seyahat ve Turizm Gelişmişlik Endeksi’ndeki sağlık ve hijyen altyapısına ilişkin gelişmişlik göstergeleri, destinasyondaki nüfus ile destinasyonu ziyaret eden turistlerin toplam sayısını esas almaktadır (World Economic Forum, 2022b). Türkiye’de 1000 kişiye düşen doktor sayısının OECD ülkelerinin ortalamasına göre düşük olduğu (Euronews, 2024) ve Türkiye’nin OECD ülkeleri arasında her yıl ağırladığı turist sayısı bakımından ilk 10 sırada yer aldığı

değerlendirilerek Kapadokya bölgesindeki temel hizmet altyapısının ele alınması ve ilgili kurumlarla bu anlamda iletişimin ve koordinasyonun sağlanması destinasyon yönetiminin görevleri arasında bulunmaktadır.

Bunların yanında takip edilmesi tavsiye edilen diğer sosyoekonomik göstergeler arasında turizm istihdamındaki cinsiyet dağılımı, turizm işletmelerinde yönetici pozisyonlarında çalışan kadınların oranı, erişilebilir turizm tesislerinin sayısı ve erişilebilirlik kapsamı, toplu taşımada erişilebilirlik düzeyi, müzeler ve diğer turizm cazibe merkezlerinin erişilebilirliği gibi göstergeler yer almaktadır (European Commission, 2013).

Kapadokya turizminin yerel kalkınmaya katkısının en üst düzeye çıkarılması, turizm gelirlerinin sızıntısının azaltılması ve turizmin olumsuz sosyoekonomik etkilerinin en aza indirilmesi gibi süreçler, destinasyondaki turizm idaresinin sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik başlıklarında başlıca görevleri arasındadır. Diğer taraftan uluslararası kabul görmüş sürdürülebilir turizm kriterlerine göre destinasyon yönetimleri, bölgedeki somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması, geliştirilmesi, tanıtılması ve sunulmasından da sorumludur (GSTC, 2019). Kapadokya Alan Başkanlığı, bu açıdan bölgenin kültürel mirasını korumakla görevlendirilmiş, dünyadaki diğer destinasyonlar açısından örnek teşkil edebilecek bir yönetim unsurudur. Ancak aşağıda da tartışılacağı üzere sürdürülebilir, kapsayıcı ve katılımcı bir destinasyon yönetimi için Kapadokya Alan Başkanlığının mevcut yapısı yeterli değildir.

Kapadokya bölgesinin kültürel sürdürülebilirliği: Kapadokya Alan Başkanlığı

Kapadokya'nın tarihî, kültürel ve doğal varlıklarının korunması, bölgenin doğal, sosyoekonomik ve kültürel sürdürülebilirliği için büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Bölge, kentsel sit, doğal sit, arkeolojik sit, dünya miras alanı, millî park gibi koruma tanımları ile korunmaktadır. Adı geçen koruma statüleri birçok alanda birbiri içine geçmiş ya da üst üste binmiş durumdadır (Solmaz Şakar, 2022).

Bölgenin korunmasına ilişkin en güncel mevzuat çalışması, 2019 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren Kapadokya Alanı Hakkında 7174 Sayılı Kanun'dur. Bu kanun, Kapadokya'nın tarihî, kültürel ve jeolojik/jeomorfolojik dokusunu koruma altına almak amacıyla Kapadokya Alan Başkanlığını kurmuştur (TBMM, 2019). Bu kanun ve Başkanlık, Kapadokya'nın kültürel sürdürülebilirliğine, miras ve kültürel varlıkların korunmasına ve yönetilmesine önemli katkılarda bulunmaktadır.

Kapadokya Alanı Hakkında Kanun, bölgenin doğal ve kültürel varlıklarının korunması, geliştirilmesi ve tanıtılması gibi konuları kapsamlı bir şekilde düzenlemekte; aynı zamanda bölge için stratejik planlar hazırlanmasını ve uygulanmasını öngörmektedir. Kanunun birinci maddesinde belirtildiği üzere, kanunun amacı Kapadokya'nın değerlerini korumak ve gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bu amaca hizmet etmek üzere idare merkezi Nevşehir ili olarak Kapadokya Alan Başkanlığı kurulmuş, bu yapı bölge üzerindeki tüm planlama, yönetim ve denetim faaliyetlerini yürütmekle görevlendirilmiştir.

Kapadokya Alan Başkanlığı, UNESCO'nun sürdürülebilir turizm ve kültürel miras yönetimi hakkındaki önerileri ile uyumlu bir yapıdadır ve bu önerilere paralel görevler üstlenmektedir (Varol, 2020). Sürdürülebilirlik kavramı, Kapadokya uygulamasında uluslararası standart ve iyi uygulamalara uygun şekilde kültürel varlıkların korunmasının yanı sıra bu varlıkların turizm potansiyelini etkili bir şekilde kullanarak ekonomik ve sosyal faydalar sağlama potansiyelini de içermektedir (European Commission, 2024).

Alan Başkanlığı, Kapadokya'nın jeolojik ve kültürel özelliklerini korumak ve tanıtmak için kapsamlı bir stratejik plan geliştirmiştir (Kapadokya Alan Başkanlığı, 2024). Bu plan bölgenin sosyoekonomik gelişimine yönelik stratejiler içermekte, bu stratejiler çeşitli paydaşların (yerel halk, turizm işletmeleri ve hükümet kurumları) katılımını teşvik etmektedir (Moreno-Mendoza, Santana-Talavera ve J. León, 2019).

Kapadokya Alanı Hakkında Kanun kapsamında, Kapadokya Alan Başkanlığı, bölgenin her türlü fiziki ve yapısal değişikliğine karar verme yetkisine sahiptir. Özellikle, Madde 5'te belirtilen Kapadokya Alan Komisyonu, alanın kültürel ve doğal dokusuna uygun gelişimini sağlamak amacıyla çeşitli uzmanlardan oluşan bir yapıya sahiptir. Bu komisyon, bölgede yapılabilecek her türlü inşaat ve fiziki müdahaleye ilişkin kararları vermektedir, bu sayede bölgenin özgün kimliğinin ve tarihsel dokusunun korunmasına yardımcı olmaktadır.

Ayrıca Kapadokya Alan Başkanlığı tarafından yapılan ve yürürlüğe konulan üst ölçekli planlar, bölgenin uzun vadeli koruma ve geliştirme hedeflerini belirlemekte ve bu planlar doğrultusunda bölgedeki yapılaşma ve gelişme sınırlandırılmaktadır. Kanunun 4. maddesi, bu planların hazırlanması ve uygulanmasında Kapadokya Alan Başkanlığına görev vermektedir.

Kapadokya Alan Başkanlığının etkinliği, aynı zamanda çeşitli idari ve mali hükümlerle de desteklenmektedir. Kanunun 6. maddesi, İdare'nin mali kaynaklarını çeşitlendirerek bu kaynakların koruma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılmasını sağlamaktadır. Bu mali destek, Kapadokya'nın kültürel mirasının

korunması ve yönetilmesinde önemli bir role sahiptir. Kapadokya Alanı Hakkında Kanun, Kapadokya Alan Başkanlığına bölgeye özel planlama, yönetim ve denetim yetkileri vermiştir. Başkanlık, bölgenin kültürel sürdürülebilirliği ve mirasının korunmasına yönelik hazırladığı stratejik planların yanında bölgesel gelişimi denetleyen ve doğal ile kültürel varlıkları koruyan, üst ölçekli planlar da hazırlamaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023b). En güncel üst ölçekli plan, Kapadokya Alan Planları Yapımı ve Yürürlüğüne İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik kapsamında 2023 yılında Kapadokya Üniversitesinin de iş birliği ile tamamlanmıştır (Resmi Gazete, 2020). Bu yapılar ve yönetmelikler, bölgenin tarihsel ve doğal dokusunun korunmasında etkin rol oynamaktadır.

Kapadokya Alan Başkanlığı, kendine özgü yasal düzenlemeleri, kurumsal yapısı, planlama kabiliyeti, bütçesi ve personeli ile destinasyon turizm idaresinde örnek bir yapı olarak faaliyet göstermektedir. Kapadokya Alan Başkanlığına kanun ve ilgili yönetmelikler ile geniş yetkiler tanınmıştır. Diğer taraftan Başkanlık, küresel olarak kabul görmüş sürdürülebilir destinasyon kriterlerinde tarif edilen destinasyon yönetim organizasyonunun niteliklerini, tam olarak haiz değildir. Bir sonraki bölümde Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi tarafından belirlenen ilkeler ve bu çalışmada ele alınan temel başlıklar çerçevesinde Kapadokya bölgesinin destinasyon yönetimi ele alınacaktır.

Kapadokya'nın destinasyon yönetimi

Kapadokya'da turizm yönetiminin farklı yönlerinden sorumlu, Kapadokya Alan Başkanlığını da içeren, birden çok sayıda kurum bulunmaktadır. Bu bölümde bu kurumların yapısı, destinasyon turizm yönetiminde üstlendiği roller ve sorumluluklar, Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi'nin Destinasyon Kriterleri bağlamında değerlendirilecektir.

Kapadokya, yukarıda da belirtildiği üzere 5 ili tamamen veya kısmen içine alan geniş bir coğrafyadır. Kapadokya adı tarihî ve kültürel bir isimlendirme niteliğinde olup bu isimlendirme Türkiye'deki mevcut idari sınırların tanımladığı bölgeler ile örtüşmemektedir (Solmaz Şakar, 2022, s. 14). Bu nedenle Türkiye'deki en geniş tanımlı idari yapı olarak tanımlanan il yapısından daha büyük olan bu bölgenin tek bir kişi veya kurum tarafından idare edilmesi, mevcut yasal düzenlemeler çerçevesinde mümkün değildir. İllerde en yüksek dereceli mülki idare amiri, bulunduğu üzere valilerdir ve Kapadokya bölgesinin farklı bölgeleri 5 ayrı valiliğin yönetiminde yer almaktadır. Her bir bölgede kolluk kuvvetleri, eğitim, sağlık gibi hizmetler farklı merkezler tarafından idare edilmektedir. Benzer şekilde her bir ilde yapılanmış bulunan ve merkezde T.C. Kültür

ve Turizm Bakanlığına, bulunduğu destinasyonda ise valiye bağlı olan İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri mevcuttur. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının 2011 yılında yürürlüğe aldığı yönetmelik ile İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir. İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin temel görevleri arasında, kültürel faaliyetlerin planlanması ve uygulanması, kültür hizmetlerinin yaygınlaştırılması için araştırma ve planlama yapılması, ildeki kültürel etkinliklerin düzenlenmesi ve desteklenmesi bulunmaktadır. Bu etkinlikler arasında konferanslar, sergiler, paneller ve kurslar gibi kültürel ve sanatsal organizasyonlar yer almaktadır.

Müdürlükler ayrıca, illerdeki folklor değerlerini araştırmak, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurullarının kararlarının uygulanmasını sağlamak gibi görevleri de yürütmektedir. Tarihî ve arkeolojik değerlerin korunması, kültür varlıkları kaçakçılığının önlenmesi ve izinsiz define aramalarının engellenmesi de bu görevler arasındadır. Müdürlükler, ilde kültür ve turizm bilincinin geliştirilmesi için çalışmalar yapmakta ve bu amaçla kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, özel sektör ve üniversitelerle iş birliği yapmaktadır. Mülkiyetinde taşınmaz kültür ve tabiat varlığı bulunan kişilerin, bu taşınmazların bakım ve onarımı için gerekli yardımları alması konusunda aracılık eden müdürlükler, turizm faaliyetlerinin yönlendirilmesi, turist rehberi ihtiyacının karşılanması, turizm yatırımlarının denetlenmesi ve teşvik edilmesi gibi görevler üstlenmektedir. İl sınırları içindeki turizm potansiyelinin değerlendirilmesi ve turizm danışma bürolarının kurulması önerileri de bu görevlere dâhildir. Son olarak bu çalışmada belirtilen ve sürdürülebilir destinasyon yönetimi bağlamında kritik öneme sahip bulunan verilerin bir kısmının toplanması ve kaydedilmesi de müdürlüklerin sorumluluğundadır. Müdürlükler aynı zamanda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kültür ve turizm tanıtım faaliyetlerini yürütmekle, bu amaçla çeşitli medya ve tanıtım etkinlikleri düzenlemekle de görevlendirilmiştir. Ancak 2019 yılında kurulan Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA), illerdeki turizm tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin çok önemli bir bölümünü üzerine almıştır (TGA, 2024).

Görülebileceği üzere İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin geniş görev, yetki ve sorumlulukları bulunmaktadır ve ildeki kültür ve turizmle ilgili temel faaliyetlerin yürütülmesi ile İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri doğrudan ilgilidir. Ancak Yönetmelik'te de belirtildiği üzere İl Kültür ve Turizm Müdürleri il valisinin emrinde görev yapmakta olup müstakil politikalar belirleyememekte, merkezden ve valilikten bağımsız faaliyetler yürütememektedir. Örneğin Kapadokya bölgesinin kültürünü tanıtmak üzere yapılmasına karar verilen bir etkinlik, 5 ilin valisinin koordinasyonunda yürütülmek veya merkezden sevk ve

idare edilmek durumunda kalmaktadır. Bu eksiklik, TGA'nın kurulması, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin destinasyon adına merkezden yürütülmesi ile kısmen giderilmiştir. Diğer taraftan TGA, destinasyonlara özel turizm tanıtım ve pazarlama sorumluluğunu illerde kurulan İl Tanıtım ve Geliştirme Kurulları aracılığıyla destinasyonlar ile paylaşmaktadır (TGA, 2023).

İllerde ayrıca turizmin farklı yönlerinin yönetiminden sorumlu olan belediyeler bulunmaktadır. Belediyeler, yerel yönetim birimleri olarak çeşitli hizmetler sunmakta ve çeşitli sorumlulukları yerine getirmektedir. Belediyelerin görevleri, kentsel altyapı hizmetleri, çevre sağlığı, sosyal hizmetler ve kültürel faaliyetler gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Belediyeler imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel altyapı çalışmalarını yürütür. Çevre ve çevre sağlığı, temizlik, katı atık yönetimi ve ağaçlandırma gibi çevresel faaliyetler de belediyenin görev alanına girer. Ayrıca zabıta, itfaiye ve acil yardım hizmetleri gibi kamu güvenliği ile ilgili hizmetleri de sağlar. Belediyeler, şehir içi trafik düzenlemesi, defin ve mezarlık işletmeciliği gibi belediye hizmetlerini de yerine getirir. Kültür ve sanat, turizm ve tanıtım gibi kültürel faaliyetleri desteklemek ve gençlik ile spor hizmetleri sunmak da belediyelerin sorumlulukları arasındadır (TBMM, 2005).

Belediyelerin turizm ve turizm altyapısı ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili bulunan, önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Türkiye'deki kanunlara göre nüfusu 750 binin üzerinde olan illerin il belediyeleri, kanunla büyükşehir belediyesine dönüştürülebilmektedir (TBMM, 2004). Büyükşehir belediyeleri il sathında çok geniş görev, yetki ve sorumluluklara sahiptir. Diğerlerinin yanında, büyükşehir belediyelerinin kültür ve turizmle ilgili başlıca görev, yetki ve sorumlulukları, yerel ve kültürel değerlerin korunması, geliştirilmesi ve tanıtılması, kentin tarihi ve kültür varlıklarının korunması, kentin turizm master planlarının yapılması gibi konuları kapsamaktadır. Tarihî dokunun ve kültürel önem taşıyan mekânların bakımını ve onarımını il genelinde büyükşehir belediyeleri üstlenmekte, korunamayan yapıların aslına uygun şekilde yeniden inşasını gerçekleştirmektedir. Ayrıca kentsel tasarım ve çevre düzenlemeleri yaparak bu alanlarda estetik ve fonksiyonelliği artırma görevi de büyükşehir belediyelerindedir. Büyükşehir belediyeleri aynı zamanda sosyal donatı alanları, kültürel tesisler, müzeler, kütüphaneler ve spor kompleksleri gibi sosyal ve kültürel alt yapıların kurulması, işletilmesi ve bunların bakımını sağlamaktadır. Bu tesisler aracılığıyla kültürel ve sanatsal faaliyetleri desteklemekte, halkın kültür-sanat etkinliklerine erişimini kolaylaştırmaktadır (TBMM, 2004).

Belediyeler turizm ve tanıtım faaliyetlerini de yürüterek yerel ve uluslararası alanda şehrin kültürel mirasını ve turistik değerlerini öne çıkarmaktadır. Kendilerine ait bütçeleri olan ve başkanları ile meclisleri seçimle göreve gelen il ve ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyeleri, bu faaliyetleri merkezî idareden bağımsız, müstakil olarak yürütebilmektedir. Diğer taraftan belediyelerin Kapadokya destinasyonu özelinde bu faaliyetleri etkili şekilde yürütebilmelerinin önünde çeşitli engeller de bulunmaktadır. Birincisi, Kapadokya'nın kapsadığı 5 ilden yalnızca Kayseri, "büyükşehir belediyesi" statüsündedir ve bu nedenle görev, yetki ve sorumlulukları tüm il sathını kapsamaktadır. Örneğin Kayseri Büyükşehir Belediyesi, il merkezini ve tüm ilçeleri kapsayacak şekilde bir turizm master planı hazırlayabilir ve il genelinde turizm altyapı ve tanıtım çalışmaları yürütebilir. Ancak Nevşehir, Niğde, Aksaray ve Kırşehir belediyeleri bu çalışmaları yalnızca il merkezinde yürütebilir ve il genelinde yürütülecek çalışmalar için ilçe belediyeleri ile iş birliği ve koordinasyon içinde olunması gerekmektedir. İkincisi, belediyelerde turizm alanında ihtisaslaşmış birimlerin kurulması ve nitelikli yerel personel istihdamı her zaman mümkün olamamaktadır. Bu nedenle belediyelerin turizmle ilgili yürüttükleri faaliyetlerin kapsamı ve kalitesi bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir.

Görüldüğü üzere Kapadokya bölgesi 5 ilin valileri ve valilere bağlı bulunan kaymakamlıklar ve il kültür ve turizm müdürlükleri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Niğde, Nevşehir, Aksaray ve Kırşehir belediyeleri, 5 ilin ilçe belediyeleri, 5 ilde valiliklere bağlı kurulan İl Tanıtım ve Geliştirme Kurulları, kırsalda muhtarlıklar, il özel idaresi ve nihayet Kapadokya Alan Başkanlığı tarafından yönetilmektedir. Her bir kurumun kendi alanına giren, bazı durumlarda birbiriyle çakışan görev, yetki ve sorumlulukları bulunmaktadır. Ancak tüm kurumların toplamı, Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi Destinasyon Kriterleri'nde belirtilen Destinasyon Yönetim Organizasyonu'nun tarifi ile örtüşen bir yapı oluşturmaktan uzak görünmektedir.

Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi Destinasyon Kriterleri'nin "Destinasyon Yönetim Yapısı ve Çerçevesi" başlıklı A(a) bölümünün A1 "destinasyon yönetim sorumluluğu" kriteri şu şekildedir (GSTC, 2019):

Destinasyon, özel sektör, kamu sektörü ve sivil toplumun katılımıyla sürdürülebilir turizme yönelik koordineli bir yaklaşımdan sorumlu etkin bir organizasyon, departman, grup ya da komiteye sahiptir. Bu grup, sosyoekonomik, kültürel ve çevresel sorunların yönetimi için sorumluluklar, gözetim ve uygulama yeteneklerini tanımlamıştır. Grup yeterli şekilde finanse edilir, destinasyon yönetimi sağlamada çeşitli organlarla çalışır, yeterli personele

(sürdürülebilirlik deneyimi olan personel dâhil) erişebilir ve operasyonlarında ve işlemlerinde sürdürülebilirlik ve şeffaflık ilkelerini izler.

Aynı bölümdeki A2 “destinasyon yönetim stratejisi ve eylem planı” kriteri aşağıdaki gibidir (GSTC, 2019):

Destinasyon, sürdürülebilirlik ilkelerine dayanan ve paydaş katılımı ile geliştirilmiş, destinasyon ölçeğine uygun, kamuya açık, çok yıllıkli destinasyon yönetim stratejisi ve eylem planı oluşturmuş ve uygulamaktadır. Strateji, turizm varlıklarının tespit ve değerlendirmesini içerir ve sosyoekonomik, kültürel ve çevresel sorunları ve riskleri dikkate alır. Strateji, destinasyondaki daha kapsamlı sürdürülebilir kalkınma politika ve eylemi ile ilişkili ve etkilidir.

Aynı bölümdeki son kriter olan A3 “izleme ve raporlama” kriteri ise aşağıdaki gibidir (GSTC, 2019):

Destinasyon, turizmden kaynaklı sosyoekonomik, kültürel ve çevresel sorunlara ve etkilere yanıt vermek ve bunları izlemek için bir sistem uygulamaktadır. Faaliyetler ve sonuçlar düzenli olarak izlenir, değerlendirilir ve kamuya açık bir şekilde raporlanır. İzleme sistemi periyodik olarak gözden geçirilir.

Tablo 1. yardımı ile A(a) bölümündeki 3 kriterde sayılan özellikler ile Kapadokya bölgesini yöneten kurumların özellikleri karşılaştırılmaktadır.

Tablo 1. GSTC Destinasyon Kriterleri ve Kapadokya turizm yönetim organlarının haritalanması

	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Belediyeler	İl Tanıtım ve Geliştirme Kurulları	Alan Başkanlığı
Özel sektör, kamu sektörü ve sivil toplum katılımı ve koordinasyonu	Yok	Kısmen	Var	Yok
Sosyoekonomik, kültürel ve çevresel sorunların yönetimi için sorumluluklar	Var	Var	Yok	Var
Kendine ait bütçe	Yok	Var	Yok	Var
Farklı organ ve departmanlar	Var	Var	Oluşturulma aşamasında	Var
Kendine ait personel	Var	Var	Yok	Var
Operasyon ve işlemlerde şeffaflık ve sürdürülebilirlik	Var	Var	Var	Var

Paydaş katılımlı kamuya açık çok yıllık stratejik plan	Yok	Güncel turizm master planları yoktur	Yol haritaları hazırlanmıştır, kamuya açık değildir	Var
Turizmden kaynaklı sosyoekonomik, kültürel ve çevresel sorunların ve göstergelerin sistematik olarak izlenmesi ve raporlanması	Yok	Geri bildirim mekanizmaları bulunmaktadır ancak sistematik bir raporlama yoktur	Yok	Yok

Kaynak: GSTC Kriterlerinden yazar tarafından uyarlanmıştır.

Tablo'dan da görüleceği üzere hiçbir kurum, Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi Destinasyon Kriterleri'nin "Destinasyon Yönetim Yapısı ve Çerçevesi" başlıklı A(a) bölümünün tüm gerekliliklerini karşılayamamaktadır. Özellikle kamu-özel sektör-sivil toplum katılımı ve bütçe konusu kurumların önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Kamu, sivil toplum, özel sektör ve akademiden katılımcılarla kurulan İl Tanıtım ve Geliştirme Kurulları ise kendilerine ait bütçeye, yasal mevzuata ve yeterli personel ve organlara sahip değildir.

Diğer taraftan bahsi geçen kurumlardan hiçbiri turizm yönetimi ile ilgili topyekûn bir yetki veya sorumluluğa sahip değildir. Sözgelimi, valilere bağlı İl Kültür ve Turizm Müdürleri turizme yönelik idari işleri yürütürken altyapı geliştirme, turizm bölgesi ve etkinliklerinin planlanması gibi görevler hem belediyelerde hem Alan Başkanlığında hem de merkezi olarak T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı ve T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı uhdesindedir. Turizm tanıtım ve pazarlaması görevi ise merkezde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile TGA'ya, destinasyonda İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İl Tanıtım ve Geliştirme Kurulları ve Belediyelere verilmiştir. Çoğu zaman bu kurumların tanıtım faaliyetleri birbirleriyle örtüşmektedir. Bu çok merkezli yapı, Kapadokya bölgesinde Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi Destinasyon Kriterleri'nde bahsedilen özellikleri haiz bir Destinasyon Yönetim Organizasyonu'nun bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Kapadokya bölgesinin küresel olarak tanınan bir turizm destinasyonu olarak karşı karşıya kaldığı toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirlik zorluklarını ve turizm yönetiminin bu zorlukları yönetme konusundaki rolünü ele almaktadır. Çalışma, Kapadokya'nın jeolojik ve kültürel özelliklerinin

ve toplumsal yapısının artan turist akışı ve buna bağlı etkiler altında nasıl korunabileceği ve kapsayıcı bölgesel kalkınmanın turizm yönetimi aracılığıyla nasıl teşvik edilebileceği üzerine odaklanmıştır. Bölgeye yönelik artan turist ilgisi, doğal ve kültürel kaynaklar üzerinde önemli baskılar oluşturmakta, bu da veriyi temel alan, sürdürülebilir turizm yönetimi uygulamalarının benimsenmesinin zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan araştırmalar Kapadokya'nın taşıma kapasitesinin zaman zaman aşıldığını göstermektedir. Bu durum, özellikle belli turistik noktalarda çevresel bozulmalara ve kültürel erozyona yol açabilmektedir. Kapadokya'nın doğal ve kültürel mirasının korunması, bölgenin turizm gelirlerini sürdürülebilir bir şekilde artırma potansiyelini doğrudan etkilemektedir. Ayrıca pandemi sonrası dönemde tüketicilerin sürdürülebilir turizme olan ilgisinin artması, Kapadokya'nın turizm stratejilerini bu yeni talepler doğrultusunda şekillendirmesi gerektiğini göstermektedir.

Kapadokya destinasyonunun fiziksel ve kültürel kapasitesi korunarak turist akışı etkin bir şekilde yönetilmelidir. Kapadokya için önerilen yönetim stratejileri, global turizm trendleri ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda şekillendirilmelidir. Bu stratejiler, ziyaretçi yönetimi, doğal ve kültürel kaynakların korunması ve yerel halkın yaşam kalitesinin artırılması üzerine odaklanmalıdır. Mevcut destinasyon yönetim model ve kurumları, küresel sürdürülebilirlik ilkelerine göre yeniden tasarlanmalı ve yorumlanmalıdır. Özellikle 5 ili kapsayan, geniş bir coğrafyayı ifade eden Kapadokya bölgesinin turizminin paydaş katılımı, özel sektör, yerel halk ve sivil toplumu da içine alan, bu çalışmada ayrıntılarıyla incelenen verilerden yararlanan, destinasyon temelli bir yapılanma ile yönetilmesi önerilmektedir.

Kapadokya bölgesi, turizm gelirlerini artırmak ve küresel turizm pazarında rekabetçi bir konumda kalmak için sürdürülebilir turizm uygulamalarını benimsemelidir. Bu süreçte, turizm yönetimi ile ilgili yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde koordinasyon ve iş birliği büyük önem taşımaktadır. Ayrıca turizmin çevresel ve sosyal etkilerini azaltmak için kapsamlı bir çerçeve ve düzenleyici politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Abeygunawardena, Piya, Vyas, Yogesh, Knill, Philipp, Foy, Tim, Harrold, Melissa, Steele, Paul, ... Sperling, Frank. (2009). Poverty and climate change: Reducing the vulnerability of the poor through adaptation. *World Bank*. Text/HTML. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/534871468155709473/Poverty-and-climate-change-reducing-the-vulnerability-of-the-poor-through-adaptation> adresinden erişildi.
- Alreahi, M., Bujdosó, Z., Lakner, Z., Pataki, L., Zhu, K., Dávid, L. D. ve Kabil, M. (2023). Sustainable Tourism in the Post-COVID-19 Era: Investigating the Effect of Green Practices on Hotels Attributes and Customer Preferences in Budapest, Hungary. *Sustainability*, 15(15). doi:10.3390/su151511859
- Anadolu Ajansı. (2023, 17 Ekim). Turizmde 2028 hedefi 100 milyar dolar. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turizmde-2028-hedefi-100-milyar-dolar/3022584> adresinden erişildi.
- Baggio, R. ve Scaglione, M. (2018). Strategic visitor flows and destination management organization. *Information Technology & Tourism*, 18(1), 29-42. doi:10.1007/s40558-017-0096-1
- Booking.com. (2023, 20 Nisan). New research reveals the trends driving sustainable travel in 202 | Click. Magazine. *Booking.com for Partners*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://partner.booking.com/en-gb/click-magazine/trends-insights/new-research-reveals-trends-driving-sustainable-travel-2023> adresinden erişildi.
- Bozkurt, İ. (2022, 4 Ocak). "Sürdürülebilir turizm bakış açısıyla talebin yönetilmesinde taşıma kapasitelerinin hesaplanması ve pazarlamama çerçevesinde incelenmesi: Kapadokya örneği. (doctoralThesis). <http://acikerisim.nevsehir.edu.tr/xmlui/handle/20.500.11787/6704> adresinden erişildi.
- Cappadocia Ultra Trail. (2024). Salomon Cappadocia Ultra-Trail. 2 Mayıs 2024 tarihinde <https://cappadociaultratrail.com/> adresinden erişildi.
- Carter, M. R., Nevill, H. L. T., Ward-Perkins, D. ve Connolly, G. (2023). Destination Management Handbook: A Guide to the Planning and Implementation of Destination Management. *World Bank*. Text/HTML. 2 Mayıs 2024 tarihinde <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099451003012313859/IDU07402ad17053a5043c909eb80cd040870838c> adresinden erişildi.
- Chaitanya, A. K. ve Swain, S. K. (2023). Economic leakages in tourism: A comprehensive review of theoretical and empirical perspectives. *Tourism Economics*, 13548166231204648. doi:10.1177/13548166231204648
- Discover Cappadocia. (t.y.). Discover Cappadocia. 2 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.discovercappadocia.com/> adresinden erişildi.
- Euronews. (2024, 18 Mart). Türkiye, doktor sayısında diğer ülkelere kıyasla ne durumda? *Euronews*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://tr.euronews.com/2024/03/18/>

- oecd-ulkelerinde-doktor-sayisi-turkiyede-kisi-basina-kac-doktor-ve-hemsire-dusu-yor adresinden erişildi.
- European Commission. (2013). *European Tourism Indicator System: Toolkit for Sustainable Destinations*. EC. <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/205/attachments/1/translations/en/renditions/native> adresinden erişildi.
- European Commission. (2024). Sustainability and cultural heritage. *Culture and Creativity*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/cultural-heritage-in-eu-policies/sustainability-and-cultural-heritage> adresinden erişildi.
- GSTC. (2019). GSTC Destination Criteria. *Global Sustainable Tourism Council*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/gstc-destination-criteria/> adresinden erişildi.
- Kapadokya Alan Başkanlığı. (2024). *2024-2028 Stratejik Planı*. <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/Eklenti/122488,kab2024-2028-sprevizektb11012024pdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Keçeli, O. (2022, 4 Eylül). 21'inci yüzyılın en büyük tehdidi: İklim krizi. *Independent Türkçe*. 24 Ekim 2023 tarihinde <https://www.indyrturk.com/node/549021/haber/21inci-y%C3%BCzy%C4%B1n-en-b%C3%BCy%C3%BCk-tehdidi-i%C3%87klim-krizi> adresinden erişildi.
- Kırca, M. ve Özer, M. (2020). The impact of tourism demand on regional inflation in Turkey. *Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic, SASA*, 70(3), 241-254. doi:10.2298/IJGI2003241K
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023a). Sürdürülebilir Turizm Programı. *Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://nevsehir.ktb.gov.tr/TR-333363/surdurulebilir-turizm-programi.html> adresinden erişildi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023b). 1/25.000 ölçekli Kapadokya Alanı Üst Ölçekli Alan Planı İlanı. *Kapadokya Alan Başkanlığı*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/TR-347765/125000-olcekli-kapadokya-alani-ust-olcekli-alan-plan-i.html> adresinden erişildi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023c, 14 Ağustos). Kağadokya Balon ve Kültür Yolu Festivaline Yoğun İlgi: 9 Günde 1 Milyonu Aşkın Kişi Katıldı. 2 Mayıs 2024 tarihinde <https://basin.ktb.gov.tr/TR-347733/kapadokya-balon-ve-kultur-yolu-festivaline-rekor-ilgi-9-gunde-1-milyonu-askin-kisi-katildi.html> adresinden erişildi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2024). Turizm İstatistikleri. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> adresinden erişildi.
- KÜN SSÇM. (2023, Eylül). Turizm Görünümü—Tahminler, Eğilimler. 24 Ekim 2023 tarihinde <https://sscm.my.canva.site/> adresinden erişildi.
- Lenzen, M., Sun, Y.-Y., Faturay, F., Ting, Y.-P., Geschke, A. ve Malik, A. (2018). The carbon footprint of global tourism. *Nature Climate Change*, 8(6), 522-528. doi:10.1038/s41558-018-0141-x

- Mistik, S. ve Çeşmeci, N. (2022). Gününbirlik Kapadokya Turunda Ziyaret Noktaları ve Turist Rehberlerinin Verdiği Bilgiler. *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 5(2), 67-80. doi:10.34090/tured.1100536
- Moreno-Mendoza, H., Santana-Talavera, A. ve J. León, C. (2019). Stakeholders of Cultural Heritage as Responsible Institutional Tourism Product Management Agents. *Sustainability*, 11(19), 5192. doi:10.3390/su11195192
- Nevşehir Valiliği ve Kapadokya Alan Başkanlığı. (2021a). *Kapadokya Bölgesi (Nevşehir) 2021-2025 Turizm Tanıtım Stratejisi ve Eylem Planı*. Nevşehir.
- Nevşehir Valiliği ve Kapadokya Alan Başkanlığı. (2021b). *Kapadokya Bölgesi (Nevşehir) Turizm Tanıtım Stratejisi Hedef Pazar Analizi Raporu*. Nevşehir.
- NHL Stenden University of Applied Sciences. (2018). 'Overtourism'? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions. (World Tourism Organization (UNWTO), Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality, ve NHTV Breda University of Applied Science, Ed.). World Tourism Organization (UNWTO). doi:10.18111/9789284419999
- OECD. (2023). *Economic Outlook for Southeast Asia, China and India 2023*. doi:https://doi.org/https://doi.org/10.1787/f677c529-en
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı. (2013). *Nevşehir Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023*. Nevşehir: Orman ve Su İşleri Bakanlığı 8. Bölge Müdürlüğü Nevşehir Şube Müdürlüğü.
- Resmi Gazete. Kapadokya Alan Planları Yapımı ve Yürürlüğüne İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. Pub. L. No. 31182 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/es-kiler/2020/07/20200711-20.htm> adresinden erişildi.
- Shaari, M. S., Tunku Ahmad, T. S. ve Razali, R. (2018). Tourism Led-Inflation: A case of Malaysia. *MATEC Web of Conferences*, 150, 06026. doi:10.1051/mateconf/201815006026
- Solmaz Şakar, F. (2022). Conservation History of Cultural and Natural Heritage Sites in Cappadocia. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*. doi:10.22520/tubaked2022.26.001
- TBMM. Büyükşehir Belediyesi Kanunu. 43 5 § 25531 (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.
- TBMM. Belediye Kanunu. 44 5 § 25874 (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.
- TBMM. Kapadokya Alanı Hakkında Kanun. Pub. L. No. 7174 (2019). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7174.pdf> adresinden erişildi.
- TGA. (2023). Anasayfa—İl Gelişim ve Tanıtım Programı. *İTGP*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://itgp.tga.gov.tr/tr/anasayfa> adresinden erişildi.
- TGA. (2024). TGA | T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı—Hakkımızda. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://tga.gov.tr/hakkinda#> adresinden erişildi.

- The Travel Foundation. (2019). Destinations at Risk: The Invisible Burden of Tourism. *Travel Foundation*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.thetravelfoundation.org.uk/invisible-burden/> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2023). Kültürel Miras İstatistikleri. 2 Mayıs 2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kulturel-Miras-Istatistikleri-2022-49749> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2024). Turizm istatistikleri. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-IV.-Ceyrek-Ekim---Aralik,-2023-53661> adresinden erişildi.
- UN Tourism. (2024). Statistical Framework for Measuring the Sustainability of Tourism. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.unwto.org/tourism-statistics/statistical-framework-for-measuring-the-sustainability-of-tourism> adresinden erişildi.
- UNWTO. (2023). UNWTO World Tourism Barometer (English version). *UNWTO World Tourism Barometer*, Eylül. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2023.21.1.3> adresinden erişildi.
- Varol, F. (2020). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi: Turizm Paydaşlarına Yönelik Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1140-1156. doi:10.32709/akusosbil.803393
- World Economic Forum. (2022a). Ten Principles for Sustainable Destinations: Charting a new path forward for travel and tourism. *World Economic Forum*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.weforum.org/publications/ten-principles-for-sustainable-destinations/1000/> adresinden erişildi.
- World Economic Forum. (2022b). Travel & Tourism Development Index 2021: Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future. *World Economic Forum*. 1 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.weforum.org/publications/travel-and-tourism-development-index-2021/in-full/about-the-travel-tourism-development-index/> adresinden erişildi.
- WTTC. (2023). Travel & Tourism Economic Impact. 24 Ekim 2023 tarihinde <https://wttc.org/research/economic-impact> adresinden erişildi.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA'DA KENTSEL TARIM

İrem YURDAY

Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, E-posta: yurdayirem@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2960-0926

Ceren YAĞCI

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Geomatik Mühendisliği Bölümü

Fatih İŞCAN

Konya Teknik Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi Geomatik Mühendisliği Bölümü

1. Giriş

Küresel kentleşmenin hızla artması, insanların doğayla olan bağlarının zayıflamasına ve kent içi tarım arazilerinin azalmasına yol açmıştır. Özellikle kentsel bölgelerde yoksulluk, gıda güvenliği ve sürdürülebilir gıda temini gibi konularda ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Adam-Bradford & Drechsel, 2023). Küresel düzeyde hızla artan kentleşme, gıda güvenliğini tehdit eden bir unsur hâline gelmiştir. Kentsel tarım, kentlerin gıda ihtiyaçlarını karşılamada kritik bir rol oynamaktadır (Van Veenhuizen, 2006). Özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi bölgelerde, büyüyen kent nüfuslarını beslemek ve hızla değişen kent çevresini yönetmek için kentsel tarım önemli bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kentsel tarımın, kırsal tarımdan farklı özellikler taşıyıp taşımadığına dair araştırmalar da önem kazanmıştır.

Son yıllarda yaşanan gelişmelere ek olarak COVID-19 pandemisi, gıda üretimi, işleme ve dağıtım süreçlerini yeniden değerlendirmeye zorlamış ve gıda güvenliği konusunu küresel düzeyde gündeme taşımıştır (He & Genovese, 2012). Pandemi sürecinde, belediyelerin doğayla uyumlu çözümler geliştirmesi ve kentsel hizmetlerde çevre dostu yaklaşımlar benimsemesi gerektiği belirgin hâle gelmiştir. Ekolojik krizler ve kaynak kıtlığı gibi sorunların etkisiyle kentsel tarımın sürdürülebilirlik ve yerel gıda üretimi açısından çözüm sunduğu anlaşılmıştır. Özellikle Kapadokya gibi yarı kurak iklim koşullarına sahip bölgelerde,

tarımsal uygulamaların yerel ekonomik dayanıklılığa katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır.

Yerel yönetimlerin hem doğal afetler hem de pandemi gibi krizlere karşı mekânsal planlama yapması, sürdürülebilir ve kendi kendine yetebilen şehirler oluşturması gerektiği anlaşılmıştır (UNDP, 2020). Kentsel tarım, sadece gıda güvenliğini sağlamada değil, aynı zamanda kentlerin ekolojik dengesini korumada da kritik bir role sahiptir. Döngüsel ekonomi ilkeleriyle uyumlu olarak kaynakların yeniden kullanımı ve atıkların azaltılması sağlanarak kentsel tarımın sürdürülebilir şehirlerin bir parçası hâline gelmesi mümkündür.

Tüm bu gelişmeler, insan yaşamının diğer temel unsurlarına, özellikle tarıma olan bakışı da etkilemiştir. Tarım, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana yaşamın temel bir unsuru olmuştur (Green, 2012). Endüstriyel tarım uygulamalarının yarattığı ekolojik dengesizlikler, yerel üretime dayalı kentsel tarım çözümlerini daha da önemli hâle getirmiştir. İnsanların temel besin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sürdürdükleri tarımsal faaliyetler, teknolojik gelişmelerin etkisiyle zaman içinde evrim geçirmiştir. Ancak kentleşme süreciyle birlikte kırsal nüfusun azalması, tarımın kentsel alanlara taşınmasını zorunlu hâle getirmiştir. Kentsel tarım, önem kazanmış ve kent içinde gıda üretiminin sürdürülebilirliği açısından kritik bir role sahip olmuştur (Witherick et al., 2001).

Bu çalışma, kentsel tarım kavramını, dünya genelinde hızla artan nüfusun neden olduğu gıda krizini ele alacaktır. Geliştirilen yeşil politikalar ve sürdürülebilirlik perspektifi doğrultusunda kentsel tarım uygulamaları incelenecek, Kapadokya bölgesinde tarih boyunca uygulanan tarımsal pratikler ve ürün desenlerinin günümüz kentsel tarım uygulamalarıyla nasıl ilişkilendirilebileceği üzerinde durulacaktır. Ayrıca bölgenin kendine özgü tarımsal yapısına yönelik kentsel tarımın entegrasyonu ve sürdürülebilirliğinin nasıl sağlanabileceğine dair öneriler sunulacaktır. Çalışmada Kapadokya bölgesinde kentsel tarım yapma olasılığı ve mevcut durumu üzerine bir GZFT analizi de gerçekleştirilecektir. Analiz, Kapadokya'da kentsel tarımın güçlü ve zayıf yönlerini, karşılaştığı fırsatları ve tehditleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Yapılacak değerlendirme, Kapadokya bölgesinde kentsel tarımın nasıl daha etkin ve verimli bir şekilde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sunabileceğine dair önemli çıkarımlar sağlamayı hedeflemektedir.

1.1. Dünyadaki Nüfus ve Gıda Krizi: Mevcut Durum

Sanayileşme ile birlikte tarım sektörünün gelişmiş ülkelerde ekonomiye katkısı azalmış olsa da tarım hâlâ gelişmekte olan ülkelerde önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak bu ülkelerde devam eden kırdan kente göç süreci ve kentlerdeki hızlı

nüfus artışı, kırsal kesimdeki tarımsal faaliyetlerin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Kentsel büyüme, yayılma ve çarpık kentleşme, şehirlerdeki tarım arazilerinin azalmasına yol açmış ve gıda üretimini sınırlamıştır (Akseki, 2011). Birleşmiş Milletler'in 2019 raporuna göre dünya nüfusu 7,7 milyara ulaşmış olup, 2030'da 8,5 milyar, 2050'de 9,7 milyar ve 2100'de 10,9 milyara çıkması beklenmektedir. Ayrıca dünya nüfusunun %55,3'ü kentlerde yaşarken; 2030 yılında bu oranın %60'a çıkacağı öngörülmüştür (Nations, 2019). Kırsaldan kente göçü artırmış, kentlerdeki nüfus baskısını ve kentsel problemlerin yoğunlaşmasını da beraberinde getirmiştir.

Ek olarak hava kirliliği, küresel ısınma ve ekolojik tahribat gibi faktörler tarım sektörünü olumsuz etkilemiş; doğal kaynakların hızla tüketildiği bir dünyada gıdaya erişim ve gıda güvenliği sorunları daha belirgin hâle gelmiştir (De Bon et al., 2010). Gıda krizine yönelik endişeler, kentsel tarım kavramının yeniden gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle küresel kentleşmenin hızlanması, doğayla olan bağların zayıflamasına ve kentsel alanlardaki tarım arazilerinin azalmasına neden olmuştur. Artan barınma ihtiyacı nedeniyle tarım alanlarının imara açılması, tarımsal üretimi ciddi şekilde sınırlamıştır (Cengiz & Baydur, 2010).

Bu süreç yoksulluk, gıda temini ve gıda güvenliği gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. COVID-19 pandemisi, ek olarak, kentsel yaşamı derinden etkileyip enflasyonun ve yaşam maliyetlerinin küresel ölçekte artmasına ve tedarik zincirlerinde ciddi kesintilere yol açmıştır (UN-Habitat, 2022a). Pandemi sırasında yaşanan gıda tedarik zinciri aksaklıkları ve uzun gıda kuyrukları, özellikle kentlerde gıdaya erişim sorununu daha da belirgin hâle getirmiştir (Butu et al., 2020; Zurayk, 2020) (Şekil 1.1.).

Şekil 1.1. Pandemi sırasında oluşan uzun gıda kuyrukları (Euronews, 2020).

Şehirlerin yalnızca bugünün ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda gelecekte karşılaşılabilecek dinamik ve öngörülemeyen krizlere yönelik planlama yapması gerektiğini göstermiştir (Pulighe & Lupia, 2020). Pandeminin en önemli derslerinden biri, şehirlerin ekonomik, sosyal, çevresel ve kurumsal dayanıklılığı içeren acil durum planlarına yatırım yapması gerektiğidir (UN-Habitat, 2022b).

Pandemi, endüstriyel gıda sisteminin kırılganlığını açık bir şekilde ortaya çıkarırken gıda güvenliğinin sağlanamaması durumunun insanlık için ciddi bir tehdit oluşturduğunu gözler önüne sermiştir. Kriz, savaş ve pandemi gibi beklenmedik şok durumlarında, kentsel tarımın önemi yeniden gündeme gelmiş ve şehir içi tarım faaliyetlerinin bu tür durumlarda gıda tedariki açısından kritik bir rol oynayabileceği anlaşılmıştır. Pandemi döneminde yaşanan tecrübeler, kentsel tarım kavramına olan ilgiyi artırmış ve şehirlerin dayanıklılığını güçlendirmek amacıyla kentsel tarımın daha fazla dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuştur (Colasanti & Hamm, 2010; Ryerson, 2015). Bu bölümde, pandeminin gıda güvenliği üzerindeki etkilerini ve kentsel tarımın önemini vurguladıktan sonra kentsel tarım ve kent çevresi tarımının tanımlarına geçilecektir.

1.2. Kentsel Tarım ve Kent Çeperi Tarım Kavramı, Amacı ve Gerekliliği

Kentsel tarım, şehir merkezlerinde ve çevresinde gerçekleştirilen, doğal kaynaklar ve geri dönüşüm süreçlerinden faydalanan gıda ve ilgili ürünlerin üretiminden pazarlanmasına kadar olan süreçleri kapsayan bir sektördür (Smit et al., 1996). Kentsel tarım atıl kaynakları değerlendirirken şehirde yaşayan insanların günlük ihtiyaçlarına yönelik çözümler sunar (Mougeot, 2005).

Kentsel tarımın kırsal tarımdan en büyük farkı, şehir içi ekonomiye ve ekolojik sisteme daha güçlü bir şekilde entegre olmasıdır (Mougeot, 2000). Koç (2003) kentsel tarımı iki ana başlık altında sınıflandırır: kentsel tarım (urban agriculture) ve kent çevresi tarımı (peri-urban agriculture). Bu sınıflandırma, kentsel tarımın konumuna ve ölçeğine bağlı olarak ikiye ayrıldığını vurgular. Kentsel tarım şehir merkezlerinde daha küçük alanlarda yapılırken; kent çevresi tarımı şehirlerin etrafındaki kırsal alanlarda, daha geniş arazilerde ve ticari odaklı olarak gerçekleştirilir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı UNDP (1996), kentsel tarımı, kent ve çevresinde yaşayan insanların günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hem bitkisel hem de hayvansal ürünler üretme süreci olarak tanımlar (Smit et al., 1996). Kentsel tarım, şehirlerin atıl alanlarını değerlendirerek ve yerel kaynakları kullanarak kent sakinlerine gıda temini sağlar. Aynı zamanda ekonomik ve çevresel faydalar sunar. Örneğin, gıda taşımacılığında harcanan enerji, kentsel

tarımla azalabilir; tipik olarak 2,080 km olan gıda taşımacılığı mesafesi, yerel üretimle 49 km'ye kadar indirilebilir (Peters et al., 2009). Kentsel tarım şehirlerin ekosistemlerine entegrasyonunu güçlendirirken çevresel sürdürülebilirliği de artırır.

Kent çevresi tarımı ise şehirlerin çevresindeki kırsal alanlarda gerçekleştiren tarımsal faaliyetleri ifade eder. Şehirlere yakın kırsal alanlarda yapılır ve bu bölgelerden şehirlerin gıda ihtiyaçları karşılanır. Kent çevresi tarımı, şehirlerle kırsal bölgeler arasında bir köprü görevi görerek ürünlerin tedarik zincirini kolaylaştırır (Van Veenhuizen, 2006). Kentsel tarımda, ekonomik faaliyetler kent merkezlerine bağımlıdır ve pazar alanlarına genellikle daha uzak konumlanmıştır. Ayrıca kentsel büyüme ve genişleme, kent çeperi tarım alanlarının kent içi tarım alanlarına dönüşme riskini de beraberinde getirir (Drescher, 2001).

Kentsel tarım, su kalitesi, toprak özellikleri ve biyolojik çeşitliliği inceleyen bir süreç olarak tanımlanabilir. Eğitim ve toplumsal farkındalık yaratma açısından da önemli fırsatlar sunar (Balmer et al., 2005). Aynı zamanda, kentsel tarım kentlerde yaşayan düşük gelirli gruplara ekonomik katkılar sağlayabilir ve boş arazilerin değerlendirilmesine olanak tanır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere yıllar içinde kentsel tarımın tanımında küçük değişiklikler gözlemlense de özetle kentsel tarım; kent içinde ve çevresindeki tarımsal faaliyetleri kapsayan, kent içinde yaşayan sakinlerin gıda ihtiyaçlarına cevap verebilen, kentte bulunan düşük gelirli gruplara ekonomik katkılar sağlayabilen, kent içinde ve kent çevresinde bulunan boş ve atıl arazilerin gıda üretimi için değerlendirilmesini sağlayan, kentin sosyal-ekonomik refah seviyesini yükselten ve en önemlisi kentlerin gelişmesinde ve sürdürülebilirliğinde ve peyzajı üzerinde olumlu etkileri bulunan bir sektör olarak tanımlanabilir. Kentsel tarım ve kent çevresi tarımı, sürdürülebilir kentsel gelişim açısından büyük öneme sahiptir.

1.3. Kentsel Tarımın Faydaları ve Zorlukları

Kentsel tarım, şehir yaşamında birçok önemli fayda sağlayan bir uygulamadır. Hem bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığını destekler hem de toplumsal, ekonomik, çevresel ve iklimle ilgili katkılar sunar. Ancak kentsel tarımın yaygınlaşması önünde bazı zorluklar da bulunmaktadır.

Faydaları:

Sağlık ve Duygusal İyilik Hâli: Kentsel tarım, bireylerin taze, organik ve sağlıklı gıdaya erişimini artırır, bu da sağlıklı beslenme alışkanlıklarının gelişmesine katkıda bulunur. Aynı zamanda fiziksel aktivite fırsatları sunarak

insanların daha sağlıklı yaşam sürmesine olanak tanır. Ayrıca bahçecilik gibi aktiviteler, stresin azaltılmasına, zihinsel rahatlama ve psikolojik iyilik hâlinin artmasına katkı sağlar (Kortright & Wakefield, 2011; Mitchell & Popham, 2007; Pearson et al., 2010).

Toplumsal İlişkiler: Kentsel tarım, toplulukları bir araya getiren bir platform sunar. Aile üyeleri, komşular ve topluluk üyeleri arasında sosyal bağların güçlenmesine yardımcı olur. Kentsel tarım faaliyetleri, sosyal sermayeyi artırır ve topluluk içinde ortak projeler geliştirerek sosyal dayanışmayı teşvik eder (Balmer et al., 2005; Veen, 2015).

Eğitim ve Beceri Gelişimi: Kentsel tarım, bireylerin tarım, çevre ve sürdürülebilirlik gibi konularda bilgi ve becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Ayrıca öğrencilere ve gençlere yeni bilgi alanları kazandırarak eğitim süreçlerini destekler (Kaethler, 2006).

Ekonomik Faydalar: Kentsel tarım, yerel ekonomilere doğrudan katkı sağlar. Hem gıda üretimini artırarak gıda güvenliğini destekler hem de istihdam yaratarak ekonomik canlanmayı sağlar. Gıda harcamalarındaki azalma ve yerel gıda üretiminin artması da ekonomik anlamda uzun vadeli faydalar sunar (Orsini et al., 2013).

Ekolojik Faydalar: Kentsel tarım, şehirlerde yeşil alanların artmasına ve biyoçeşitliliğin korunmasına katkı sağlar. Aynı zamanda katı atık yönetimi, organik gübre kullanımı ve su yönetimi gibi sürdürülebilirlik uygulamalarını teşvik eder. Doğaya dayalı çözümler, kentsel tarımın şehirlerde çevresel sürdürülebilirliği artırmasını sağlar (Grewal & Grewal, 2012; Kaufman & Bailkey, 2000).

İklim Dayanıklılığı: Kentsel tarım, iklim değişikliğiyle mücadelede ve uyum süreçlerinde önemli bir rol oynar. Mikro iklim düzenlemeleri, sel önlemleri ve karbon ayak izini azaltma gibi etkiler, şehirlerin iklim dayanıklılığını artırır (Byrne & Sipe, 2010).

Zorlukları:

Arazi Sorunları: Kentsel tarımın en büyük zorluklarından biri, şehirlerde tarım için uygun alanların sınırlı olmasıdır. Yüksek kira bedelleri, kısa süreli kiralamalar ve uygun araziye erişim zorlukları, kentsel tarımın yaygınlaşmasını engelleyen başlıca faktörlerdendir (Wadumestridge Dona et al., 2021).

Finansal Zorluklar: Kentsel tarım projeleri genellikle yeterli fon bulmakta zorlanır. Tarım girdi maliyetleri, krediye erişim zorlukları ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi finansal engeller, çiftçilerin karşılaştığı önemli sorunlardandır (Kaufman & Bailkey, 2000).

İnsan Kaynaklı Zorluklar: Kentsel tarımda iş gücü yetersizliği ve ilgi sürekliliği sorunları önemli zorluklar arasında yer alır. Çiftçiler ve diğer paydaşlar arasında yaşanan çatışmalar ve tarım deneyimi eksikliği, projelerin başarısını etkileyebilir.

Yasal ve Kurumsal Engeller: Kentsel tarımın gelişimi, çoğu zaman yasal ve kurumsal belirsizliklerle sınırlanır. Arazi kullanımı planlamasında netlik eksikliği, politika uygulama sorunları ve paydaşlar arasındaki koordinasyon eksikliği, projelerin önündeki engellerdir (Kaufman & Bailkey, 2000).

Sulama ve Su Yönetimi: Suya erişim ve sulama sorunları, kentsel tarım projelerinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir zorluktur. Suyun kısıtlı olduğu alanlarda uygulanması daha da zor hâle gelir (Kaufman & Bailkey, 2000).

Kentsel tarımın sağladığı birçok faydaya rağmen, çeşitli zorluklar başarılı bir şekilde hayata geçirilmesini zorlaştırabilir. Ancak bu zorlukların aşılması, şehirlerin daha sürdürülebilir, dayanıklı ve yaşanabilir hâle gelmesine önemli katkılar sunacaktır.

2. Kentsel Tarımın Küresel Yükselişi

Kentleşmenin hızla artması ve nüfus yoğunluğunun yarattığı sürdürülebilir gıda üretim ihtiyacı, kentsel tarımı dünya genelinde giderek bir çözüm hâline getirmiştir. Farklı ülkelerde ve şehirlerde, kentsel tarım uygulamaları çeşitli modellerle uygulanmış ve bu süreçte tarımsal üretim, sosyal fayda ve çevresel sürdürülebilirlik açısından başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bu bölümde, Amerika, Avrupa, Asya, Afrika ve Avusturalya ve Yeni Zelanda'daki kentsel tarım uygulamalarından örnekler incelenecek ve değerlendirilecektir.

2.1. Amerika ve Küba'da Kentsel Tarım Uygulamaları

Amerika kıtasında kentsel tarım, özellikle ABD'nin büyük şehirlerinde hızla yaygınlaşmaktadır. Örneğin, Detroit'te kentsel tarım, 2008 ekonomik krizinin ardından yerel halkın gıda güvenliğini sağlamak ve işsizlikle mücadele etmek amacıyla hayata geçirilmiştir. Detroit'in dönüşümü, topluluklar arası dayanışmayı güçlendirirken şehrin ekonomik toparlanmasına da katkı sağlamıştır (Walker, 2016). New York'ta ise Brooklyn Grange ve Gotham Bahçeleri gibi projeler, tarımsal üretimi kentsel alanlara taşıyarak dikkat çekmiştir. Brooklyn Grange'de geleneksel tarım yöntemleri kullanılarak 10.000 m²'lik çatı alanında yılda 22.600 kilogramdan fazla meyve ve sebze üretilmektedir (Voicu & Been, 2008). Ayrıca yağmur suyu biriktirilerek yeniden kullanılmaktadır (Turan, 2014) (Şekil 2.1.).

Şekil 2.1. New York Yeşil Çatı Uygulamaları (Brooklyn Grange)

Bu alanlar yalnızca gıda üretimi için değil, aynı zamanda sosyal ve rekreasyonel faaliyetler için de hizmet vermektedir (Türk, 2015). Michigan Şehir Tarımı Girişimi (MIUFI) ise yerel halka taze ve uygun fiyatlı gıda sunarken yaklaşık 2.000 kişiye de istihdam sağlamaktadır (Güneş, 2016).

Küba'da ise 1990'larda yaşanan ekonomik kriz sonrası, Havana başta olmak üzere ülke genelinde kentsel tarım bir zorunluluk hâline gelmiş ve günümüzde Küba'nın en önemli gıda kaynaklarından biri olmuştur. Küba'da kentsel tarım, sosyal ekonomik zorunluluklar nedeniyle benimsenmiş, Havana'da hükümetin desteğiyle yeni tarım arazileri oluşturulmuştur. Kentsel tarımın önemli bir gıda kaynağı hâline gelmesini sağlamış ve kent sakinlerinin besin ihtiyaçlarını karşılamada büyük bir rol oynamıştır (Keskin & Yıldırım, 2019; Koont, 2004).

Kanada'da ise Montreal'de gerçekleştirilen çalışmalar kentsel tarımın potansiyelini incelemiş, artan nüfusun gıda güvenliği sorunlarına çözüm bulmaya yönelik öneriler geliştirmiştir. Bu çalışmalar, boş arazilerin ve endüstriyel çatı alanlarının tarımsal üretim için değerlendirilmesini incelemiş ve yerel gıda üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik stratejiler sunmuştur (Haberman et al., 2014).

2.2. Avrupa'da Kentsel Tarım Uygulamaları

Avrupa, uzun yıllardır kentsel tarım deneyimine sahip bir kıta olarak üniversiteler, yerel ve merkezi yönetimler, Avrupa Birliği (AB) ve kamu tarafından sağlanan desteklerle kentsel tarım uygulamalarını teşvik etmektedir. 2017 yılında "Vitoria-Gasteiz Belediye Meclisi" tarafından kabul edilen "Tarım-Gıda Stratejisi Belediye Eylem Planı", sürdürülebilir tarım hedefleri doğrultusunda kaliteli gıda üretimini teşvik etmektedir. Avrupa'daki faaliyetler, sürekli üretimi teşvik ederek yüksek kalite standartlarına sahip gıdaların üretim ve tüketimini artırmayı amaçlamaktadır. Kentsel tarım uygulamaları Avrupa'da geniş

bir yelpazede gerçekleşmektedir. Fransa'nın başkenti Paris'te, 2015-2020 yılları arasında oluşturulan "Paris Sürdürülebilir Gıda Planı", çevresel sürdürülebilirliği artırmayı ve gıda üretimini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Paris, 2030 yılına kadar yeşil alanlarını artırmayı ve çevresel sürdürülebilirliği güçlendirmeyi planlamaktadır (Menteş, 2019).

Almanya'nın başkenti Berlin'de, Tempelhofer Feld gibi geniş kentsel alanlar halka açılmış ve yerel halkın kendi gıdalarını üretmelerine imkân tanınmıştır. Bu alanlar, kentsel tarım uygulamaları için önemli bir model teşkil etmektedir (Viljoen, 2017). Yunanistan'ın Kandiye şehrinde "Avrupa Kentsel Laboratuvarı" tarafından geliştirilen A2U Gıda Projesi, kentsel yenilikçi faaliyetler kapsamında gıda atık yönetimine odaklanmaktadır. Proje, gıda atıklarının geri dönüşümü ve yeniden kullanımı yoluyla kentsel tarımı güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Menteş, 2019).

İngiltere'de Worcester şehrinde, CBS (Coğrafi Bilgi Sistemi) teknolojisi ile boş ve kamuya ait parseller analiz edilerek tarımsal amaçlarla kullanılabilecek alanlar belirlenmiştir (Ringebach et al., 2013). Kentsel tarım için kullanılabilecek alanların haritalandırılması ve sürdürülebilir tarımın desteklenmesini amaçlamaktadır.

Slovenya'nın Ljubljana şehrinde, 2014 yılında yürürlüğe giren "Ljubljana Kentsel Bölgesi Bölgesel Kalkınma Programı 2014-2020", organik gıda üretimini artırmayı ve yenilikçi teknolojilerin uygulanmasını hedeflemektedir (Rebernik, 2005).

Avrupa'da oldukça yaygınlaşan bir diğer kentsel tarım uygulaması ise çatı tarımıdır. Özellikle Hollanda ve Almanya gibi ülkelerde, geniş alanlarda çatı tarımı projeleri uygulanmaktadır (Beatley, 2000). Örneğin, Almanya Saarbrücken'deki Cosmos Binası ve Hollanda Amsterdam'daki Schipol Havaalanı kentsel tarım uygulamalarının önemli örnekleri arasında yer almaktadır (Yılmaz, 2015). Çatı tarımı projeleri, kentsel tarımın daha sürdürülebilir hâle gelmesine ve kentsel alanlarda yeşil alanların artmasına katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak Avrupa'da kentsel tarım, kentleşme stratejilerinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Londra, Paris ve Berlin gibi şehirler, topluluk bahçeleri ve çatı çiftlikleri aracılığıyla hem çevresel hem de sosyal açıdan güçlü modeller geliştirmektedir.

Kentsel tarım uygulamaları, hem yerel halkın gıda güvenliğini sağlamakta hem de şehirlerin çevresel sürdürülebilirliğine katkı sunmaktadır (Viljoen & Bohn, 2014).

2.3. Asya'da Kentsel Tarım Uygulamaları

Asya'da hızla artan kentleşme, kentsel tarım uygulamalarını kaçınılmaz hâle getirmiştir. Singapur, sınırlı alanlarına rağmen dikey tarım sistemleri sayesinde verimli üretim modelleri geliştirmiştir. Teknoloji odaklı ve yenilikçi yaklaşımlarla dikkat çekmektedir (Smit & Nasr, 1992). Bangkok ve Cakarta gibi şehirlerde ise topluluk bahçeleri ve çatı tarımı, hızlı kentleşmenin yol açtığı çevresel sorunlara karşı bir yanıt olarak benimsenmiştir.

Bangkok'ta, Asya'nın en büyük kentsel çatı çiftliği olan Thammasat Üniversitesinin çatısında, iklim değişikliğine yönelik çözümler geliştirilmekte ve herkesin sebze, taze yeşillik ve pirinç yetiştirebildiği bir alan sunmaktadır. Bu tür uygulamalar, gıda güvenliği açısından öncü çözümler arasında değerlendirilmektedir (Chandra & Diehl, 2019; Chandran, 2019) (Şekil 2.2.).

Şekil 2.2. Thammasat Üniversitesi Kentsel Tarım Uygulamaları (Ekoyapı, 2020)

Cakarta'da, ekonomik kriz sonrası gıda talebine yönelik kentsel tarım uygulamaları desteklenmiş, Ciliwung Nehri kıyısına 50.000 meyve ağacı dikilerek örnek bir proje gerçekleştirilmiştir (Indraprahasta, 2013). Güney Kore'de ise potansiyel dikey tarım uygulamaları, 3 katlı binalardan 27 katlı binalara kadar genişletilmekte ve yaklaşık 15.000 apartman sakinine besin temin edebileceği tahmin edilmektedir (Yılmaz, 2015).

2.4. Afrika'da Kentsel Tarım Uygulamaları

Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Lubumbashi şehrinde gerçekleştirilen kent ve çevresinde bahçecilik (Urban and Peri-Urban Horticulture) projesi, şehirde 60 bin tondan fazla sebze üretimi sağlamaktadır (Bellwood-Howard et al., 2015). Afrika ülkelerinde kentsel tarım faaliyetlerinde yer alan küçük işletmeler, işsizlikle mücadelede ve maddi gelir elde etmede önemli başarılar göstermektedir (Schilter, 1991).

Kentsel tarımın en pratik yönlerinden biri, düşük maliyetle uygulanabilmesidir. Afrika ve Sahra-altı ülkelerinde kentsel hayvancılık gibi faaliyetler de sürdürülmekte ve en küçük üreticilerin dahi normalden daha fazla kazanç elde ettiği gözlemlenmektedir (Lourenço-Lindell, 1995). 1990'larda Afrika'da bir kentsel tarım çiftçisinin maddi kazancı, harcamalarına göre 1,6 kat olarak hesaplanmıştır (Sawio, 1998).

Hızlı nüfus artışı ve gıda güvenliği problemleri, Afrika'da kentsel tarıma büyük önem kazandırmaktadır. Nairobi ve Dar es Salaam gibi şehirlerde düşük gelirli haneler, gıda güvenliğini sağlamak ve geçimlerini desteklemek amacıyla kentsel tarımdan yararlanmaktadır (Bryld, 2003). Kentsel tarım projeleri, yerel ekonomiyi canlandıran ve gıda güvenliğini artıran etkili girişimler olarak öne çıkmaktadır.

2.5. Avustralya ve Yeni Zelanda'da Kentsel Tarım Uygulamaları

Avustralya ve Yeni Zelanda'da kentsel tarım, sürdürülebilir şehirleşme stratejileri çerçevesinde önemli bir yer edinmiştir. Özellikle Melbourne, kent içi tarım alanlarını genişleterek topluluk tabanlı üretimi desteklemekte, Yeni Zelanda'daki topluluk bahçeleri ve yerel tarım projeleri, sağlıklı gıdaya erişimi kolaylaştırmaktadır.

Christchurch Şehir Meclisi, 2014 yılında "Gıda Dayanıklılığı Politikası"nı yürürlüğe koyarak sağlıklı, uygun fiyatlı ve yerel olarak yetiştirilen yiyeceklerin sağlanmasını hedeflemiştir. Bu politika, boş arazilerin gıda üretimi için kullanılmasını, kamu kurumlarında gıda üretimini teşvik etmeyi ve verimli toprakların korunmasını öngörmektedir. Toplumsal sağlık ve refahı artırmayı, yerel gıda ekonomisini güçlendirmeyi ve gıda sistemleri hakkında pratik bilgi edinilmesini amaçlamaktadır (Toth et al., 2016).

Aynı şehirde, "Sağlıklı Gıda Eylem Planı" ile sağlıklı gıda seçimlerinin teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Plan, şehir çevresindeki arazilerde verimli bahçelerin kurulmasını, taze gıdaların bulunabilirliğini artıran girişimlerin desteklenmesini ve toplumsal eğitimi hedeflemektedir. Böylece yerel gıda ekonomisi

güçlendirilirken, sağlıklı gıda seçeneklerinin yaygınlaşması sağlanacaktır (Toth et al., 2016).

Sonuç olarak Avustralya ve Yeni Zelanda'daki kentsel tarım uygulamaları, toplumsal sağlık, çevresel sürdürülebilirlik ve yerel ekonomi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu tür girişimler, küresel gıda güvenliği sorunlarına yanıt verirken, yerel toplulukların ihtiyaçlarına da cevap vermektedir.

2.6. Türkiye'deki Kentsel Tarım Uygulamaları ve Kapadokya Örneği

Kentsel tarım, Türkiye'de sistematik bir şekilde uygulanmayan ve genellikle bilinçsizce gerçekleştirilen bir faaliyettir. Ancak son yıllarda akademik çevrelerde artan ilgi, kentsel tarım projelerinin bir üretim biçimi ve maddi gelir kaynağı olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Tarıma dayalı bir ülke olmasına rağmen Türkiye, tarım arazilerinin tahrip edilmesi ve kentsel tarım ile ilgili yasal düzenlemelerin eksikliği gibi sorunlarla karşı karşıyadır (Yılmaz, 2015).

2.7. Türkiye'deki Kentsel Tarım Uygulamaları

Kentsel tarım, Türkiye'de tarihsel olarak önemli bir yer tutmuş ve özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde bostanlar aracılığıyla varlığını sürdürmüştür. Osmanlı ve Bizans dönemlerinden itibaren İstanbul'un birçok bölgesinde yer alan bostanlar hem gıda üretimi hem de kültürel sürdürülebilirlik açısından kritik bir rol oynamıştır. İstanbul'un bostanları, sadece tarımsal üretim alanları değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel değerlerin korunmasına hizmet eden bölgeler olarak öne çıkmaktadır (Rasouli, 2012).

Yedikule Bostanları özellikle önemli bir örnektir. 5. yüzyılda kurulan bu bostanlar, İstanbul Kara Surları boyunca uzanmakta olup, 1985 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmiştir. Tarihi boyunca Bizans ve Osmanlı dönemlerinde sebze ve meyve üretim alanı olarak kullanılmıştır ve günümüzde de aktif olarak tarımsal faaliyetlerini sürdürmektedir (Çam, 2014). Yedikule Bostanları'nın önemi, sadece tarımsal üretim kapasitesi değil, aynı zamanda İstanbul'un gıda tedarik zincirinde oynadığı kritik rolden kaynaklanmaktadır (Aydoğan, 2022; Çam, 2014; Koç, 2016) (Şekil 2.3.).

Şekil 2.3. Yedikule Bostanları (mimarizm.com, 2016) Fotoğraf: Tolga Sezgin

Bir diğer önemli kentsel tarım alanı olan Kuzguncuk Bostanı, 700 yıllık geçmişiyle İstanbul'un Üsküdar bölgesinde yer almaktadır ve günümüzde topluluk bahçeleri ve hobi bahçeleri olarak kullanılmaktadır. Üsküdar Belediyesi tarafından modern kentsel tarım uygulamaları çerçevesinde kiralanarak yerel halkın kullanımına sunulmuştur. Bu, modern kentsel tarımın sosyal yönünü ve halkla olan bağını güçlendirmektedir (Aydoğdu, 2022) (Şekil 2.4.).

Şekil 2.4. Kuzguncuk Bostanları (Üsküdar Belediyesi, 2021)

Piyalepaşa Bostanı, Osmanlı Dönemi'nde cami gelirleri için kullanılan bir diğer önemli bostan olup, İstanbul'daki yapı-bostan birlikteliğinin son örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu bostan hem tarihsel dokunun korunması hem de kentsel tarımın günümüzdeki varlığını sürdürebilmesi açısından önemli bir model sunmaktadır (Aydoğdu, 2022).

İstanbul dışında, Diyarbakır'daki Hevsel Bahçeleri de Türkiye'nin önemli tarım alanlarından biridir. 7000 yıllık bir geçmişe sahip bahçeler, Dicle Nehri ile uyum içinde tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü bir alan olarak dikkat çekmektedir. Hevsel Bahçeleri hem ekolojik peyzajı hem de geleneksel tarım tekniklerini sürdürmesi açısından bölgenin gıda üretiminde önemli bir rol oynamaktadır (Aydoğdu, 2022; Aydoğdu & Koç, 2023).

Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ), hem "kent çiftliği" hem de "kent ormanı" niteliği taşıyan, Cumhuriyet'in kurucu yıllarında Ankara'nın yeşil alan ihtiyacını karşılamak ve halkın gıda ihtiyacını güvenilir şekilde sağlamak amacıyla kurulmuş önemli bir projedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana Ankara'nın simgesi hâline gelen AOÇ, Atatürk'ün mirası olarak büyük bir öneme sahiptir ve zamanla azalan arazi miktarına rağmen kent için kritik bir açık yeşil alan olarak işlevini sürdürmektedir. AOÇ'nin temel felsefesi, kentlerde güvenli ve yeterli gıda üretiminin sağlanması gerektiği düşüncesine dayanmakta olup önemli bir kentsel tarım örneği olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, sürdürülebilir tarım tekniklerinin uygulandığı ve kent ekosistemine katkıda bulunan bu alan, Türkiye'deki kentsel tarım projelerine ilham verecek niteliktedir. Atatürk Orman Çiftliği, kentsel tarım uygulamalarının tarihsel bir örneği olarak sadece tarım değil, aynı zamanda kent ekolojisi açısından da değerli bir alan olarak ele alınmalıdır. AOÇ'nin kurulduğu ilk yıllardan günümüze kadar olan önemi ve gelecek nesillere bu misyonla aktarılması gerektiği düşüncesi, Türkiye'deki kentsel tarım anlayışının şekillenmesinde kilit rol oynamaktadır (Açıkgöz, 2001; Açıkgöz & Memlük, 2004).

Türkiye'de kentsel tarım uygulamalarının bir diğer önemli örneği, yeşil çatı projeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeşil çatılar, kentsel alanlarda CO2 salınımını azaltmak, enerji tasarrufu sağlamak ve estetik bir doğa görüntüsü sunmak amacıyla uygulanmaktadır. Ancak uygulamalar genellikle sınırlı bütçeler ve yetersiz çevre politikaları nedeniyle yaygınlaşamamış ve sadece birkaç alışveriş merkezi çatısı ile sınırlı kalmıştır (Kapan & Öztoprak, 2020).

Zorlu Center AVM, Avrupa'nın en büyük yeşil çatı projelerinden biri olup 30.000 m²'lik alanıyla enerji verimliliği ve kentsel yeşil alanların artırılmasına

önemli katkı sağlamaktadır. Bu proje, İstanbul'da yeşil çatı uygulamaları arasında en dikkat çekici olanlardan biridir.

Kanyon AVM hem çalışanlara hem de ziyaretçilere yeşil bir ortam sunan, bir diğer yeşil çatı uygulamasına sahiptir ve kentsel ısı adası etkisini azaltarak çevresel sıcaklıkların dengelenmesine yardımcı olurken estetik bir doğa görüntüsü de sunmaktadır.

Akmerkez AVM ise, yeşil çatı alanında 100 farklı bitki türüne ev sahipliği yapmaktadır. Tıbbi bitkiler ve yenilebilir tohumlar üretme kapasitesine sahiptir ve hem estetik hem de fonksiyonel bir yeşil alan yaratmaktadır (Bahadır Ö, 2010).

2.8. Kapadokya'da Örneği

Kapadokya, kentsel tarım uygulamaları açısından özgün ve ilgi çekici bir örnek sunmaktadır. Bölgedeki kentsel tarım projeleri, yerel doğal ve coğrafi koşullara uyum sağlayarak yaratıcı ve sürdürülebilir çözümler geliştirmektedir. Kapadokya'nın benzersiz doğal özellikleri, tarımsal faaliyetlerin bölgeye özgü bir şekilde gelişmesine olanak tanımaktadır. Özellikle tuf ve ıgımbirit zeminlerindeki mineral zenginliği ve drenaj özellikleri, tarım için verimli bir ortam yaratmaktadır. Nevşehir ilinin başlıca tarım ürünleri arasında üzüm, patates ve şekerpancarı önemli bir yer tutmaktadır; ayrıca bölgedeki bağcılık faaliyetleri tarihsel olarak büyük bir öneme sahiptir (Topal & Doyuran, 1998).

Kapadokya Toprak İşleme ve Organik Tarım Projeleri: Bölgenin tarımsal zenginliğini koruma ve yerel halkın ekonomik durumunu iyileştirme amacı taşımaktadır. Doğal tarım yöntemleri kullanarak toprak verimliliğini artırmayı ve ürün kalitesini geliştirmeyi hedefler. Organik tarım uygulamaları, sürdürülebilir bir tarım modeli oluşturmak için kritik öneme sahiptir ve çevresel etkileri azaltma potansiyeline sahiptir. Ayrıca yerel gıda sistemlerinin güçlenmesine katkıda bulunarak tüketicilere sağlıklı ve organik ürünler sunmaktadır.

Yerel Topluluk Bahçeleri: Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenen bu bahçeler, ekolojik dengenin korunmasına ve toplumsal dayanışmanın artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Yerel halk burada gıda üreterek çevresel farkındalık kazanmaktadır. Bu tür topluluk bahçeleri, sosyal etkileşimi artırarak yerel dayanışmayı güçlendirmektedir. Ayrıca şehirdeki insanları doğal tarımsal süreçlerle tanıştırmak sürdürülebilir yaşam tarzlarına geçişlerini teşvik etmektedir.

Sürdürülebilir Küçük Ölçekli Tarım Projeleri: Kapadokya'nın kırsal ve kentsel bölgelerinde uygulanan bu projeler, yerel ürünlerin pazarlanmasını ve bölgesel ekonominin desteklenmesini hedefler. Geleneksel ve modern tarım

tekniklerinin entegrasyonunu sağlayarak sürdürülebilir bir tarım modeli oluşturur. Kırsal kalkınmaya ve yerel ekonomilerin canlanmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca yerel çiftçiler için eğitim programları düzenlenerek tarımsal üretim becerilerinin geliştirilmesi sağlanmaktadır (<https://www.kaptar.org.tr/>).

Bağcılık: Kapadokya'da yapılan bağcılık faaliyetleri, bölgenin doğal kaynaklarını ve yerel kültürel mirasını göz önünde bulunduran, kentsel tarım aktivitesi olarak değerlendirilebilir. Kapadokya bölgesi, geçmişten günümüze bağcılık ve üzüm yetiştiriciliği açısından Türkiye'de önemli bir konuma sahiptir. Bölgedeki üzümlerin kalitesi, çevresindeki Erciyes, Hasan ve Melendiz dağlarının püskürttüğü lav kalıntıları, tüflü topraklar ve sert olmayan kayalıklarla doğru ilişkilidir (Yönet Eren et al., 2019).

Kapadokya'daki bağlar hem tarımsal sürdürülebilirlik sağlamakta hem de yerel ekonomiyi desteklemekte önemli bir rol oynamaktadır. Hem bölgenin doğal ve kültürel mirasını korumakta hem de modern tarım tekniklerini entegre ederek sürdürülebilir bir model sunmaktadır. Ayrıca yerel halkın ekonomik durumunu iyileştirmek ve bölgenin ekosistemine uyum sağlamak amacıyla çeşitli stratejiler içermekte ve hem çevresel hem de ekonomik sürdürülebilirlik açısından kritik öneme sahiptir. Böylece Kapadokya, kentsel tarımda hem bir model hem de bir ilham kaynağı olma potansiyeline sahiptir.

3. Swot (GZFT) Analizi: Kapadokya'da Kentsel Tarım Uygulamaları

Kapadokya, zengin tarihi ve doğal kaynaklarıyla kentsel tarım uygulamaları için benzersiz bir potansiyele sahiptir. Bu bölümde, bölgedeki kentsel tarım projelerinin güçlü ve zayıf yönleri ile mevcut fırsatlar ve tehditler analiz edilecektir.

3.1. Güçlü Yönler (Strengths)

Tarihi ve Kültürel Miras: Kapadokya'nın köklü tarımsal gelenekleri, bölgedeki kentsel tarım projelerinin hızla benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Tarihi bilgi ve deneyim, yerel halkın tarıma olan bağlılığını artırmakta ve geleneksel yöntemlerin modern uygulamalarla birleştirilmesine olanak tanımaktadır. Kentsel tarım projeleri, bu mirası yaşatırken aynı zamanda yerel kimliği güçlendirmektedir.

Toprak ve İklim Uygunluğu: Bölgenin volkanik kökenli zengin toprakları ve mikro iklim özellikleri, farklı tarım ürünlerinin yetişmesine olanak tanır ve tarımsal çeşitliliği artırır. Hem verimliliği hem de ürün kalitesini olumlu yönde etkilemekte ayrıca organik tarım uygulamaları için elverişli bir ortam sunmaktadır.

Turizm Potansiyeli: Yüksek turizm potansiyeli, kentsel tarım ve agroturizmi birleştirerek hem ekonomik kazanç hem de sürdürülebilir turizm fırsatları yaratır. Tarım çiftlikleri, turistler için cazibe merkezleri olarak kullanılabilir. Hem yerel ekonomiyi canlandırır hem de ziyaretçilere yerel kültür ve tarımsal uygulamalar hakkında bilgi edinme fırsatı sunar.

Yerel Ürünlerin Bilinirliği: Kapadokya'nın üzüm, kabak ve diğer yerel ürünlerinin bilinirliği, kentsel tarım ürünlerinin pazarlanmasını kolaylaştırır. Yerel ürünlerin tazeliği ve kalitesi, özellikle organik pazarlar ve sağlık bilincine sahip tüketiciler için önemli bir çekim merkezi oluşturmaktadır.

Geleneksel Tarım Bilgisi: Bölge halkının tarımsal bilgi birikimi, kentsel tarımın sürdürülebilir bir şekilde uygulanmasında önemli bir avantaj sağlar. Ayrıca genç nesillere aktarılmalı ve modern tarım teknikleri ile birleştirilmelidir. Eğitim programları ve atölyeler, daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak için önemli bir araç olabilir.

3.2. Zayıf Yönler (Weaknesses)

Sınırlı Su Kaynakları: Kapadokya'nın su kaynaklarının kısıtlı olması, özellikle suya bağımlı tarım projeleri için ciddi bir zorluk teşkil eder. Etkili su yönetimi stratejileri geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Su tasarrufu teknikleri ve yağmur suyu hasadı gibi yöntemlerin benimsenmesi, bu sorunun üstesinden gelmede faydalı olabilir.

Altyapı Yetersizlikleri: Kentsel tarım için gerekli olan sulama, gübreleme ve erozyon kontrolü gibi altyapı eksiklikleri, tarım faaliyetlerinin verimliliğini düşürebilir. Altyapının güçlendirilmesi için kamu ve özel sektör iş birliği ile projeler geliştirilmelidir. Projelerin sağlam temellerle hayata geçirilmesi için Coğrafi Bilgi Sistemleri'nden (CBS) faydalanılabilir. Ayrıca yerel çiftçilere yönelik teknik destek ve eğitim sağlanması da kritik öneme sahiptir.

Genç Nüfusun İlgisizliği: Gençlerin tarıma ilgisizliği, uzun vadede kentsel tarımın sürdürülebilirliği için bir risk oluşturur. Bu durumun aşılması için eğitim ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Gençlerin tarıma olan ilgisini artırmak için staj programları, çiftlik gezileri ve tarım projelerine katılım teşvik edilmelidir.

Tarımsal Arazi Kısıtlamaları: Kapadokya'nın coğrafi yapısı ve sınırlı tarım arazileri, kentsel tarımın geniş ölçekte uygulanmasını zorlaştırabilir. Arazi yönetimi stratejileri, mevcut tarım arazilerinin etkin kullanımı ve yeni tarım alanlarının açılması yönünde önem taşımaktadır. Ayrıca arazi kullanım planlaması ile tarım ve yerleşim alanları arasında bir denge sağlanmalıdır.

3.3. Fırsatlar (Opportunities)

Sürdürülebilirlik ve Yeşil Politikalar: Çevre dostu politikaların yaygınlaşması, kentsel tarım projeleri için ulusal ve uluslararası düzeyde destek ve fonlama fırsatları yaratabilir. Destekler, kentsel tarım uygulamalarının yaygınlaşmasını teşvik edebilir ve projelerin finansal sürdürülebilirliğini artırabilir.

Agroturizm ve Eğitim: Kentsel tarımın turizmle entegre edilmesi, turistlere yönelik eğitim projeleri ve deneyimsel etkinliklerle bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabilir. Agroturizm, yerel halkın tarımsal ürünleri tanıtmaları için bir fırsat sunarak yerel ekonomiyi güçlendirebilir.

Yerel ve Organik Ürünlere Talep: Yerel ve organik ürünlere olan talebin artması, Kapadokya'daki kentsel tarım projeleri için önemli bir pazar fırsatı yaratır. Talepler çiftçilere daha iyi fiyatlar sunarak ekonomik durumlarını iyileştirebilir. Yerel pazarlar ve kooperatifler, bu ürünlerin pazarlanmasında etkili araçlar olarak kullanılabilir.

Yerel Yönetimlerle İş Birliği: Yerel yönetimlerin, çiftçilerin ve araştırma kurumlarının iş birliği, tarımsal verimliliği artırabilir ve sürdürülebilir tarımı teşvik edebilir. İş birlikleri, kaynakların daha etkin kullanılmasına katkıda bulunarak projelerin başarısını artırabilir.

CBS ve Mekânsal Planlama ile Entegrasyon: Kentsel tarım projelerinin mekânsal planlamaya entegrasyonu, resmî desteklerin artmasını ve projelerin uzun vadeli başarısını sağlayabilir. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanılarak yapılan analizler, yerel ihtiyaçların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.

3.4. Tehditler (Threats)

İklim Değişikliği: Su kıtlığı ve sıcaklık artışları gibi iklim değişikliği faktörleri, tarımsal verimliliği doğrudan etkileyebilir. Tarımsal planlamada dikkate alınması gereken bir risk oluşturur ve adaptasyon stratejilerinin geliştirilmesini zorunlu kılar.

Yoğun Turizm Baskısı: Turizmin aşırı büyümesi, tarım arazileri üzerinde baskı oluşturabilir ve doğal kaynakların tüketilmesine yol açabilir. Tarım alanlarının korunması için dikkatle yönetilmelidir; sürdürülebilir turizm uygulamaları önemli bir denge sağlayabilir.

Yerel Yönetim Desteğinin Yetersizliği: Kentsel tarım projelerine yerel yönetimlerin yeterli desteği sağlamaması, projelerin sürdürülebilirliğini tehlikeye atabilir. Yerel yönetimlerin kritik rolü büyük öneme sahiptir; stratejik planlamalarla kentsel tarımın desteklenmesi sağlanmalıdır.

Pazarlama ve Dağıtım Zorlukları: Kentsel tarım ürünlerinin pazarlanması ve dağıtımıyla ilgili yaşanabilecek sorunlar, ekonomik sürdürülebilirlik açısından tehdit oluşturabilir. Pazarlama stratejilerinin güçlendirilmesi ve lojistik ağların iyileştirilmesi, zorlukların üstesinden gelinmesine yardımcı olabilir.

4. Sonuç ve Öneriler

Kapadokya bölgesi, eşsiz coğrafi yapısı, zengin tarihi ve tarımsal mirası ile kentsel tarım uygulamaları açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Bölgedeki kentsel tarım faaliyetlerinin sürdürülebilir bir şekilde geliştirilebilmesi, sadece yerel gıda güvenliğinin sağlanması açısından değil, aynı zamanda bölgenin ekolojik ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkı sağlamak için de kritik öneme sahiptir. Kentleşme süreçleri ile birlikte gıda üretimi ve dağıtımı üzerindeki baskılar artmakta, kentsel tarımın bu sorunlara çözüm sunabilecek potansiyel bir araç olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, küresel düzeyde artan nüfus ve kentleşmenin getirdiği zorluklar karşısında, kentsel tarımın nasıl uygulanabileceğini ve hangi faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini ele almıştır. Özellikle COVID-19 pandemisiyle birlikte, gıda sistemlerinde yaşanan kırılganlıklar, şehirlerin dayanıklılıklarını artırmak için kentsel tarım gibi doğa dostu ve yenilikçi çözümlerin önemi vurgulanmıştır. Pandemi sürecinde yaşanan tedarik zinciri aksaklıkları, kentlerdeki gıda erişim sorunlarını daha da belirgin hâle getirmiş ve kentsel tarım uygulamalarının bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur.

Kapadokya'nın kendine özgü coğrafi ve iklimsel özellikleri, tarihsel süreçte tarımsal üretim açısından benzersiz fırsatlar sunmuş ve günümüzde kentsel tarımın bölgeye entegre edilmesi için bir zemin oluşturmuştur. Bölgedeki geleneksel tarımsal pratikler, modern kentsel tarım uygulamaları ile harmanlanarak sürdürülebilir bir model geliştirilebilir. Yerel yönetimlerin kentsel tarımı gündemlerine almaları ve Kapadokya'nın kendine has özelliklerini göz önünde bulundurarak politika ve stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir.

Çalışmanın sonuçları, Kapadokya'da kentsel tarımın sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgeye özel yapılan GZFT analizi, kentsel tarımın güçlü ve zayıf yönlerini, karşılaşılan fırsatları ve tehditleri belirleyerek yerel yönetimlerin kentsel tarımın entegrasyonu ve geliştirilmesine yönelik stratejik adımlar atabilmesi için bir yol haritası sunmaktadır. Kapadokya'nın kentsel tarıma uygun yapısı, bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sunarken aynı zamanda gıda güvenliği ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine de hizmet edebilir.

Sonuç olarak Kapadokya bölgesinde kentsel tarımın başarıyla entegre edilebilmesi, yalnızca yerel halkın gıda ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayacak, aynı zamanda bölgenin ekosistemini koruyarak sürdürülebilir bir kalkınma modeli oluşturulmasına da katkı sağlayacaktır. Gelecekte yapılacak çalışmalar ve politikalar, Kapadokya'nın kentsel tarım potansiyelini daha da ileriye taşıyacak ve bölgenin sosyal, ekonomik ve çevresel yapısına uzun vadeli faydalar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Açıkgöz, S. (2001). Ankara'da kentsel tarım kapsamında Atatürk Orman Çiftliği'nin günümüz koşullarında yeniden değerlendirilmesi üzerinde bir araştırma.
- Açıkgöz, S., & Memlük, Y. (2004). Kentsel tarım kapsamında Atatürk Orman Çiftliği'nin yeniden değerlendirilmesi. *Journal of Agricultural Sciences*, 10(01), 76-84.
- Adam-Bradford, A., & Drechsel, P. (2023). Urban agriculture during economic crisis: Lessons from Cuba, Sri Lanka and Ukraine.
- Akseki, H. (2011). *Kentsel yayılmanın tarım arazileri üzerindeki etkisi, Konya kenti örneği* Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Aydoğdu, R. (2022). *HEVSEL BAHÇELERİ'NİN KENTSEL TARIM ALANI OLARAK KULLANIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ* DİCLE ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ].
- Aydoğdu, R., & Koç, C. (2023). Hevsel Bahçeleri'nin Kentsel Tarım Alanı Olarak Değerlendirilmesi. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 212-228.
- Bahadır Ö. (2010). Yaşayan Çatılar Kent Vahaları *Ekoyapı*.
- Balmer, K., Gill, J., Kaplinger, H., Miller, J., & Peterson, M. (2005). *The Diggable City: Making Urban Agriculture a Planning Priority* (Master Of Urban And Regional Planning Workshop Projects Portland, Oregon, United States of America, Issue.
- Beatley, T. (2000). *Green Urbanism: Learning from the European Cities* (Washington, DC: Island).
- Bellwood-Howard, I., Häring, V., Karg, H., Roessler, R., Schlesinger, J., & Shakya, M. (2015). *Characteristics of urban and peri-urban agriculture in West Africa: results of an exploratory survey conducted in Tamale (Ghana) and Ouagadougou (Burkina Faso)* (Vol. 163). International Water Management Institute (IWMI).
- Brooklyn Grange, B. G. *GREEN ROOFS* <https://www.brooklyngrangefarm.com/green-roofs> [Ziyaret Tarihi:15 Ağustos 2024].
- Bryld, E. (2003). Potentials, problems, and policy implications for urban agriculture in developing countries. *Agriculture and human values*, 20(1), 79-86.
- Butu, A., Brumă, I., Tanasa, L., Rodino, S., Dinu Vasiliu, C., Doboş, S., & Butu, M. (2020, 07/29). The Impact of COVID-19 Crisis upon the Consumer Buying Behavior of Fresh Vegetables Directly from Local Producers. Case Study: The Quarantined Area of Suceava County, Romania. *Sustainability*, 17. <https://doi.org/10.3390/ijerph17155485>
- Byrne, J., & Sipe, N. (2010). Green and open space planning for urban consolidation—A review of the literature and best practice.
- Cengiz, S., & Baydur, C. M. (2010). Kırdan Kente Göç Ve Tarımsal Verimlilik: Türkiye Örneği. *Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences*, 19(2).
- Chandra, A. J., & Diehl, J. A. (2019). Urban agriculture, food security, and development policies in Jakarta: A case study of farming communities at Kalideres–Cengkareng district, West Jakarta. *Land Use Policy*, 89, 104211.

- Chandran, R. (2019). The space, atop one of Thailand's oldest universities, mimics rice terraces and can help curb some of the impacts of climate change, say landscapers. *Thomson Reuters Foundation News* <https://news.trust.org/item/20191210054949-uc-zwr> [Ziyaret Tarihi: 1.02.2021]
- Colasanti, K. J., & Hamm, M. W. (2010). Assessing the local food supply capacity of Detroit, Michigan. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 1(2), 41-58.
- Çam, S. (2014). Dünden Bugüne İstanbul Bostanları. *Gaia Dergi*, <https://gaiadergi.com/dunden-bugune-istanbul-bostanlari/>. (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2024).
- De Bon, H., Parrot, L., & Moustier, P. (2010). Sustainable urban agriculture in developing countries. A review. *Agronomy for sustainable development*, 30(1), 21-32.
- Drescher, A. W. (2001). Urban and Peri-urban Agriculture. A briefing guide for the successful implementation of Urban and Peri-urban Agriculture in Developing Countries and Countries of Transition. *Special Programme for Food Security SPFS/DOC/27.8 Revision, 2*.
- Ekoyapı, E. (2020). Asya'nın En Büyük Çatı Çiftliği <https://www.ekoyapidergisi.org/asya-nin-en-buyuk-cati-ciftligi> [Erişim Tarihi 10 Ağustos 2024].
- Euronews. (2020). Türkiye'de sokağa çıkma yasağını duyanlar marketlere akın etti <https://tr.euronews.com/2020/04/10/turkiye-de-sokaga-c-ikma-yasag-n-duyanlar-marketlere-ak-n-etti> [Ziyaret tarihi: 20 Ağustos 2024].
- Green, J. (2012). Urban Agriculture Isn't New. *The Dirt Uniting the Built and Natural Environments* <https://dirt.asla.org/2012/05/09/urban-agriculture-isnt-new/> [Ziyaret Tarihi: 07 Ocak 2021].
- Grewal, S. S., & Grewal, P. S. (2012). Can cities become self-reliant in food? *Cities*, 29(1), 1-11.
- Güneş, Ö. (2016). Detroit'te Kentsel Tarım. *Birgün* <https://www.birgun.net/haber/detroit-te-kentsel-tarim-140855> [Ziyaret Tarihi: 04 Ocak 2021].
- Haberman, D., Gillies, L., Canter, A., Rinner, V., Pancrazi, L., & Martellozzo, F. (2014). The potential of urban agriculture in Montréal: a quantitative assessment. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 3(3), 1101-1117.
- He, L. J., & Genovese, P. V. (2012). Using Multicriteria Evaluation and GIS for the Land-Use of Urban Agricultural Development in Delft, The Netherlands. *Advanced Materials Research*,
- Indraprahasta, G. S. (2013). The potential of urban agriculture development in Jakarta. *Procedia Environmental Sciences*, 17, 11-19.
- Kaethler, T. M. (2006). *Growing Space: The Potential for Urban Agriculture in the City of Vancouver* (School of community and regional planning University of British Columbia August 2006, Issue.

- Kapan, K., & Öztoprak, Ş. (2020). Dünya ve Türkiye'den Örneklerle Kentsel Tarım. In P. D. A. Kara & P. D. S. Sönmez (Eds.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Güncel Araştırmalar*. Duvar Yayınları.
- Kaufman, J. L., & Bailkey, M. (2000). *Farming inside cities: Entrepreneurial urban agriculture in the United States*. Lincoln Institute of Land Policy Cambridge, MA.
- Keskin, N. E., & Yıldırım, C. (2019). Küba'da Kentsel Tarım Uygulamaları: Havana Örneği. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 149-162.
- Koç, D. (2016). Yedikule Bostanları; Mirasın Talanı. *Atlas Dergisi* <https://www.atlasdergisi.com/gundem/yedikule-bostanlari-mirasin-talani-2.html>. (Erişim tarihi: Ağustos 10, 2024).
- Koç, H. (2003). Daha yaşanabilir yerleşmeler arayışında kentsel tarım. *Planlama, TM-MOB Şehir Plancıları Odası Yayını*, 1, 34-40.
- Koont, S. (2004). Food security in Cuba. *Monthly Review*, 55(8), 11-21.
- Kortright, R., & Wakefield, S. (2011). Edible backyards: a qualitative study of household food growing and its contributions to food security. *Agriculture and Human Values*, 28(1), 39-53.
- Lourenço-Lindell, I. (1995). The informal food economy in a peripheral urban district: the case of Bandim District, Bissau. *Habitat International*, 19(2), 195-208.
- Menteş, Y. (2019). *Sürdürülebilir kentsel gelişimin sağlanmasında kentsel tarım deneyimleri*, "Türkiye için öneriler" İnönü Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].
- mimarizm.com, m. c. (2016). Yedikule Bostanları Tarihi, Kültürel Mirasımızdır! https://www.mimarizm.com/haberler/gundem/yedikule-bostanlari-tarihi-kulturel-mirasimizdir_124649 [Erişim Tarihi 10 Ağustos 2024].
- Mitchell, R., & Popham, F. (2007). Greenspace, urbanity and health: relationships in England. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61(8), 681-683.
- Mougeot, L. J. (2000). Urban agriculture: definition, presence, potentials and risks. *Growing cities, growing food: Urban agriculture on the policy agenda*, 1, 42.
- Mougeot, L. J. (2005). *Agropolis: The social, political, and environmental dimensions of urban agriculture*. IDRC.
- Nations, U. (2019). The Sustainable Development Goals Report 2019. *New York*.
- Orsini, F., Kahane, R., Nono-Womdim, R., & Gianquinto, G. (2013). Urban agriculture in the developing world: a review. *Agronomy for sustainable development*, 33(4), 695-720.
- Pearson, L. J., Pearson, L., & Pearson, C. J. (2010). Sustainable urban agriculture: stocktake and opportunities. *International journal of agricultural sustainability*, 8(1-2), 7-19.
- Peters, C. J., Bills, N. L., Lembo, A. J., Wilkins, J. L., & Fick, G. W. (2009). Mapping potential foodsheds in New York State: A spatial model for evaluating the capacity to localize food production. *Renewable agriculture and food systems*, 24(1), 72-84.
- Pulighe, G., & Lupia, F. (2020). Food first: COVID-19 outbreak and cities lockdown a booster for a wider vision on urban agriculture. *Sustainability*, 12(12), 5012.

- Rasouli, S. (2012). *Sürdürülebilir Kentsel Tasarımda Kentsel Tarımın Rolü, "İstanbul Örneği"* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi].
- Rebernik, D. (2005). Urbanization trends and processes of population change in the Ljubljana urban region in the 1990s. *Geographia Polonica*, 78(1), 67.
- Ringenbach, J. A., Valcourt, M. T., & Wang, W. (2013). Mapping the Potential for Urban Agriculture in Worcester: A Land Inventory Assessment.
- Ryerson, N. B. (2015). *Possibilities For the Urban Grower: Finding Sites in the City of Atlanta using Geographic Information Systems*
- Sawio, C. J. (1998). Managing urban agriculture in Dar es Salaam. *Cities feeding people series; rept. 20*.
- Schilter, C. (1991). *L'Agriculture urbaine à Lomé: approches agronomique et socio-économique*. KARTHALA Editions.
- Smit, J., & Nasr, J. (1992, 1992/10/01). Urban agriculture for sustainable cities: using wastes and idle land and water bodies as resources. *Environment and Urbanization*, 4(2), 141-152. <https://doi.org/10.1177/095624789200400214>
- Smit, J., Nasr, J., & Ratta, A. (1996). Urban agriculture: food, jobs and sustainable cities. *New York, USA*, 2, 35-37.
- Topal, T., & Doyuran, V. (1998). Analyses of deterioration of the Cappadocian tuff, Turkey. *Environmental Geology*, 34, 5-20.
- Toth, A., Rendall, S., & Reitsma, F. (2016). Resilient food systems: a qualitative tool for measuring food resilience. *Urban ecosystems*, 19(1), 19-43.
- Turan, I. (2014). New York'un Çatılarında Neler Oluyor? *Ekoyapı* <https://www.ekoyapidergisi.org/439-new-yorkun-catilarinda-neler-oluyor.html> [Ziyaret Tarihi: 15 Ocak 2024].
- Türk, A. (2015). New York'ta Kentsel Tarım. *XXI* <https://xxi.com.tr/i/new-yorkta-kentsel-tarim> [Ziyaret Tarihi: 11 Ocak 2024].
- UN-Habitat. (2022a). Managing Urban-Rural Linkages For Biodiversity: An Integrated Territorial Approach
- UN-Habitat. (2022b). *World Cities Report 2022 Envisaging the Future of Cities*
- UNDP. (1996). Urban agriculture: food, jobs and sustainable cities. *United Nations Development Programme, Publication Series for Habitat II, Vol. 1.*, 63.
- UNDP. (2020). Issues Brief on Resilient Food and Agriculture.
- Üsküdar Belediyesi, Ü. B. (2021). ÜSKÜDAR'DA NEFES ALDIRAN BİR BOSTAN <https://web.archive.org/web/20221202102111/https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/news/uskudarda-nefes-aldiran-bir-bostan/1941> [Erişim Tarihi 10 Ağustos 2024].
- Van Veenhuizen, R. (2006). Cities farming for the future. *Cities farming for future, Urban Agriculture for green and productive cities*, (p 2-17). RUAF Foundation, IDRC and IIRP.
- Veen, E. J. (2015). *Community gardens in urban areas: a critical reflection on the extent to which they strengthen social cohesion and provide alternative food*. Wageningen University and Research.

- Viljoen, A., & Bohn, K. (2014). *Second nature urban agriculture: Designing productive cities*. Routledge.
- Voicu, I., & Been, V. (2008). The effect of community gardens on neighboring property values. *Real Estate Economics*, 36(2), 241-283.
- Wadumestrige Dona, C. G., Mohan, G., & Fukushi, K. (2021). Promoting urban agriculture and its opportunities and challenges—a global review. *Sustainability*, 13(17), 9609.
- Walker, S. (2016). Urban agriculture and the sustainability fix in Vancouver and Detroit. *Urban Geography*, 37(2), 163-182.
- Witherick, M., Ross, S., & Small, J. (2001). *A modern dictionary of geography*. Oxford University Press.
- Yılmaz, Ç. (2015). Kentsel Tarımın Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Geleceği. *TC Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dışİlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi, Ankara*.
- Yönet Eren, F., Tuna, M., & Katlav, E. (2019, 09/30). Kapadokya da Bağcılığın Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi (Evaluation of Viticulture in Cappadocia in the Scope of Gastronomy Tourism). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7, 2167-2186. <https://doi.org/10.21325/jotags.2019.466>
- Zurayk, R. (2020). Pandemic and food security: A view from the Global South. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 9(3), 17-21.

Kapadokya'da Çevre Koruma Politikaları

YASAL, YÖNETSEL VE
PLANLAMA
BOYUTLARI

EDİTÖRLER

Ruşen KELEŞ

Mehmet TUNÇER

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

Nevşehir Yerleşkeleri:

Mustafapaşa - Uçhisar - Ürgüp

Tel: 0384 353 5009 (pbx) Fax: 0384 353 5125

İstanbul Yerleşkesi:

Şeyhli, Bol Ahenk Sk. No:2, 34912 Pendik

Tel: 0216 588 0010 (pbx) Fax: 0216 588 0012

info@kapadokya.edu.tr

"...Kapadokya'nın eşsiz coğrafi yapısı; peri bacaları, yer altı şehirleri, tarihî kiliseleri ve mağara evleriyle tanınmaktadır. Bölge, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır ve dünya mirası olarak korunmaktadır.

'Kapadokya'da Çevre Koruma Politikaları: Yasal, Yönetmelik ve Planlama Boyutları' kitabında; UNESCO dünya mirası kavramı ve uluslararası sözleşmeler ile Kapadokya ilişkileri, Kapadokya ve Üniversitemizin bulunduğu Mustafapaşa (Sinassos) yerleşiminde korumaya yönelik planlama sorunları, Kapadokya'da koruma ve mimarlık, arkeoloji ve sanat tarihi sorunları, Kapadokya'da mekânsal kimlik, Ürgüp'te kentsel sorunlara ilişkin akıllı çözümler, Ürgüp'e bağlı Karain köyünde kırsal mimari mirasın korunma sorunları, bölgede biyolojik çeşitlilik: mevcut durum, koruma politikaları ve sorunlar, müze-kent olarak Kapadokya'nın sergilenmesi ve destinasyon yönetiminin yerel kalkınma ile sosyoekonomik etkileri yönetmedeki rolü ve ana başlıklar konuların uzmanları tarafından değerlendirilmiştir.

Bu eserin oluşmasında ve editörlüğündeki emekleri için değerli hocamız Prof. Dr. Ruşen KELEŞ ve Prof. Dr. Mehmet TUNÇER'e, Üniversitemizin değerli öğretim elemanlarına ve katkı sağlayan tüm akademisyenlere çok teşekkür ediyorum."

Kapadokya Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR

